

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

«БІБЛІОТЕКА. ЛЮДИ. ВІЙНА. ВТРАТИ І ЗВЕРШЕННЯ»

ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ

VII краєзнавчі
читання пам'яті
Петра Тронька

Збірник тез і
повідомлень

8.11.2023

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

*VII Краєзнавчі читання
пам'яті Петра Тронька*

БІБЛІОТЕКА. ЛЮДИ. ВІЙНА. ВТРАТИ І ЗВЕРШЕННЯ

Збірник тез і повідомлень
Всеукраїнської науково-практичної конференції
8 листопада 2023 р.

КИЇВ 2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної історичної бібліотеки України*

Редакційна колегія:

Скорохватова А., Генеральний директор Національної історичної бібліотеки України, Заслужений працівник культури України (голова редколегії), **Волошінська Н.**, заступниця Генерального директора з наукової роботи Національної історичної бібліотеки України, **Спанчак Т.**, заступник Генерального директора з питань використання нових інформаційних технологій Національної історичної бібліотеки України, **Михайлова О.**, завідувач науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України, **Маньковська Р.** керівник Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор (заступник голови редколегії), **Новальська Т.**, професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, доктор історичних наук, **Покропивна О.**, завідувач сектора краєзнавчої роботи науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України, **Цінська М.**, методист I категорії науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України.

Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення: зб. тез і повідомлень Всеукр. наук.-практ. конф., 8 листоп. 2023 р. / М-во культури та інформ. політики України, Нац. іст. б-ка України, Ін-т історії України НАН України, Центр дослідження історико-культурної спадщини України, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, кафедра інформ. технологій; ред. кол.: А. Скорохватова (голова), Н. Волошінська, Т. Спанчак, О. Михайлова, Р. Маньковська, Т. Новальська, О. Покропивна, М. Цінська. – Київ, 2023. – 394 с. – (Сьомі Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька).

Науковий збірник містить доповіді та повідомлення учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення», що відбулася 8 листопада 2023 року в межах Сьомих краєзнавчих читань пам'яті Петра Тронька.

Автори статей відповідають за достовірність і вірогідність викладеної інформації, за належність поданого матеріалу їм особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються і не рецензуються. Редколегія залишає за собою право відхилити запропоновані матеріали, а також вносити редакційні правки до публікацій, водночас, максимально зберігаючи авторський стиль подання інформації.

ЗМІСТ

<i>Амельченко Юліана Забіянов Євген</i>	Бібліотеки Одещини: збереження історико-культурної спадщини	9
<i>Бабій Людмила</i>	Альманах «Краєзнавець Прикарпаття» як джерельна база з вивчення локальної історії	13
<i>Бачинська Надія Новальська Тетяна</i>	Підготовка фахівців для бібліотечно-інформаційної галузі в Київському національному університеті культури і мистецтв: традиції та інновації	18
<i>Беззуб Ірина</i>	Бібліотеки України як осередки підтримки громадського здоров'я в реаліях війни	24
<i>Бережок Євгенія</i>	Міжкультурний діалог: співпраця Одеської національної наукової бібліотеки з національно-культурними товариствами Одещини	33
<i>Варенко Володимир</i>	Маніпулятивні інформаційні технології в умовах інформаційної війни	39
<i>Величко Лариса</i>	Методи популяризації документів краєзнавчої тематики в роботі Відділу обслуговування користувачів НІБУ	43
<i>Вільчинська Ірина</i>	Електронні бібліотеки: суспільне значення	45
<i>Влащенко Л. Вороніна О. Демченко Л. Дерев'янка Ю. Заводов С. Нікітенко О. Шевченко Т.</i>	Трансформація бібліотечних процесів під час воєнної агресії	48
<i>Воробель Світлана</i>	Культура пам'яті: роль і місія бібліотек	55
<i>Воробйова Людмила</i>	Не забудем і не пробачим	60
<i>Гайворонський Петро</i>	Засновник краєзнавчого руху в Україні – визволитель Донбасу	64

<i>Гончаров Олександр</i>	Участь бібліотек м. Києва у підготовці фахівців історико-краєзнавчого напрямку	66
<i>Горська Наталя</i>	70 років тісної співпраці та партнерства	74
<i>Довгополова Людмила</i>	Іона (Глезна) – митрополит Київський, Галицький і всієї Руси (1482-1496). Його нащадки – зауські шляхтичі Меленевські	82
<i>Єфіменко Галина</i>	Незламні. Українське жіноцтво в період російсько-української війни 2022-2023 рр.: матеріали вебліографічного ресурсу свідчення очевидців подій війни Росії проти України (розповіді, спогади, щоденники за матеріалами ЗМІ)	96
<i>Жилінська Світлана</i>	Подкастинг як перспективний напрям популяризації краєзнавчих ресурсів Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія	101
<i>Збанацька Оксана</i>	Поняття інформаційного хаосу в освітньому середовищі	105
<i>Іваньо Святослав</i>	Краєзнавчий аспект діяльності товариств пам'яткоохоронного профілю у міжвоєнній Галичині: особливості видавничої діяльності	107
<i>Іщенко Олена</i>	Міжінституційна взаємодія у напрямку підвищення обізнаності про елементи нематеріальної культурної спадщини на національному рівні (на прикладі співпраці УЦКД та НІБУ)	112
<i>Калюжна Наталія</i>	Міжнародні ініціативи та проекти для підтримки наукової комунікації в Україні під час війни	115
<i>Каракоз Олена</i>	Диджиталізація та демократизація як ключові вектори розвитку вищої освіти в Україні	117
<i>Касьян Владислав</i>	Основні цілі та завдання стратегії розвитку вищої освіти в Україні в умовах воєнного стану	121
<i>Катаргіна Тетяна</i>	Бібліотеки як пам'ятки української культурної спадщини за кордоном	124
<i>Кисельова Валентина</i>	Методичне забезпечення краєзнавчої роботи регіональних бібліотек на сучасному етапі	131
<i>Кобижча Наталія</i>	Публічні бібліотеки України в умовах воєнного часу: візія сьогодення, виклики та завдання	134
<i>Коцаренко Володимир</i>	Письменниця О. С. Монтвід-Шабельська – ім'я, повернуте до історії міста Краматорська	136

<i>Кравець Лілія</i>	Інформаційно-комунікаційна діяльність публічних бібліотек України в умовах викликів війни	141
<i>Кудлай Василь</i>	Роль бібліотек у цифровому суспільстві: виклики та інновації	148
<i>Левченко Юрій</i>	Внесок бібліотек до спротиву України російському повномасштабному вторгненню: спроба підсумку 2022 року	152
<i>Леценко Світлана</i>	Колекція екслібрисів відділу документів іноземними мовами НІБУ: проблеми та шляхи формування	161
<i>Маньковська Руслана</i>	Пам'яткоохоронна діяльність Петра Тронька: актуалізація проблеми в умовах російсько-української війни 2022–2023 рр.	169
<i>Маранчак Микола</i>	Роль бібліотек у інформаційній війні з російською машиною пропаганди	178
<i>Марчак В'ячеслав</i>	Веб-сайти університетських бібліотек у першій чверті ХХІ століття: тенденції, модифікації та інновації	181
<i>Марчак Олександр</i>	Зв'язок між рівнем освіти та цифровою грамотністю в рамках компетентності бібліотечного фахівця на сучасному етапі	181
<i>Марченко Оксана</i>	Каталог Національної історичної бібліотеки України «Кириличні видання друкарні Києво-Печерської Лаври»	189
<i>Марчук Любов Панарін Геннадій Рудзький Лев</i>	Формат має значення: веб-календар краєзнавчої інформації, як перший етап розвитку регіонального краєзнавчого інформаційного ресурсу	193
<i>Медведєва Валентина</i>	Бібліотека і бібліотечна справа у законодавчому дискурсі: історико-бібліотекознавчі аспекти	199
<i>Мирошник Богдан</i>	Співпраця бібліотек закладів вищої освіти з військовими та громадськими організаціями в умовах війни	205
<i>Муравйова Валентина</i>	Краєзнавчий каталог: рекомендації щодо організації побудови індексів за універсальною десятиковою класифікацією	208
<i>Новицька Алла</i>	«Щоденники без купюр» Леся Степановича Танюка (1938 — 2016) у фонді Національної історичної бібліотеки України	211
<i>Осієвська Олена</i>	Краєзнавчі дослідження і документальні джерела київської митрополії в сучасних умовах	219

Осієвський Валерій	Бібліотуризм як нова концепція та сегмент культурного туризму: кіровоградський кейс	222
Панарін Геннадій Рудзський Лев	Підготовка локального «Календаря пам'ятних дат» у форматі бази даних, як етап створення регіонального ресурсу автоматизованими корпоративними технологіями	225
Петренко Наталя Карнаух Ірина Вірютіна Катерина	Бібліотека: «Інформаційний Рамштайн» в умовах дії воєнного стану	227
Петренко Ольга	Стан спеціалізованих бібліотек України для дітей у період російсько-української війни 2022-2023 років: підсумки першого етапу дослідження	245
Подпрятова Оксана Подпрятів Олександр	Співпраця Розівського районного краєзнавчого музею з бібліотеками	238
Покропивна Ольга	База даних НІБУ «Адміністративно-територіальний устрій України. Історичний аспект»: ідея створення та актуальність	241
Полева Любов	Мирненська громада в війні	246
Прокопенко Ірина	Міжнародні норми та практика збереження культурної спадщини під час збройних конфліктів. Фіксація. Реституція. Повернення	257
Прокопенко Лілія	Збереження документних пам'яток у бібліотеках у разі війни: виклики XXI століття	269
Прокопенко Людмила	Краєзнавчі електронні бібліотеки як джерело вивчення освітньої компоненти «Електронні бібліотеки та архіви»	275
Смирнова Світлана	«Відкриття України. 21-ше сторіччя: біобібліографічні есеї» (за матеріалами книгознавчого проекту Національної історичної бібліотеки України)	277
Смілянець Світлана	До питання літописної історії головних вітчизняних регіональних книгозбірень: досвід Національної історичної бібліотеки України	285
Смоленцева Алла	Практика роботи з «Календарем знаменних дат» у бібліотеці Буковинського державного медичного університету	289
Снігирьова Лілія Нестеренко Олена	Проект Національної історичної бібліотеки України «Нематеріальна культурна спадщина в документних джерелах»	291

Спанчак Тетяна	Електронна бібліотека НІБУ «Історична спадщина України» як складова Національної електронної бібліотеки України	296
Таран Максим	Участь бібліотечних установ України в волонтерському русі після Революції гідності	304
Тімофєєва Катерина	До питання термінологічного аналізу поняття ««архівний інформаційний ресурс»	311
Токовило Оксана	Онлайн проєкти «Іловайський котел: Херсонщина на чорних сторінках історії», «Херсонщина нескорена» і «АртСпротив» Херсонської ОУНБ імені Олеса Гончара як інструмент меморіалізації подій російсько-української війни	318
Трокай Анна Шкроботько-Чорна Алла	Красьзнавчий віртуальний контент у медіапросторі: досвід промоції місцевої книги Миколаївської ОУНБ	322
Трухан Оксана	Збереження пам'яті. Проєкти Чернігівської обласної бібліотеки для дітей, які документують події російсько-української війни	327
Тумасова Кристина	Робота бібліотек Покровської громади в умовах воєнного стану: пріоритети діяльності	331
Туровська Леся	Шляхи задоволення бібліотечно-інформаційних потреб суспільства в умовах воєнного стану (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)	339
Утвенко Володимир	Роль органів місцевого самоврядування в інтеграції внутрішньо переміщених осіб до нових територіальних громад	344
Цілина Марина	Міжнародне партнерство в діяльності бібліотек під час війни в Україні	351
Цінська Марина	Часопис «Основа» як джерело історико-красьзнавчих досліджень	355
Чабан Катерина	Меморіалізація подій російсько-української війни в бібліотеках Хмельниччини	359
Черненко Сергій	Основні принципи і стратегічні цілі бібліотечної освіти в умовах воєнного стану	366
Чумак Євгеній	Бібліотека як сучасний центр цифрових технологій та бібліотечного сервісу	370
Щербан Раїса	Зберігаємо пам'ять: спогади очевидців війни росії проти України (з досвіду роботи бібліотек Рівненщини)	373

<i>Юдов Андрій</i>	Бібліотечно-інформаційні фахівці XXI століття	378
<i>Янчуков Олександр</i>	Проектна діяльність бібліотек міста Олександрії як один із напрямів їх інноваційного розвитку	382
<i>Рекомендації Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення»</i>		386
<i>Відомості про авторів</i>		389

*Юліана Амелеченко,
Євген Забіянов,
(м. Одеса)*

БІБЛІОТЕКИ ОДЕЩИНИ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

За даними Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого в Україні лише за перші місяці після російського військового вторгнення було пошкоджено та зруйновано чимала кількість бібліотек [4]. За останні місяці війни тільки через підриг росіянами Каховської ГЕС пошкоджено та знищено ще 10 бібліотек [1]. Під час бойових дій значна частина писемної історико-культурної спадщини України була знищена, пошкоджена або опинилася під загрозою зникнення.

Нагальна проблема збереження історико-культурної спадщини в бібліотеках України, відновлення її після війни, а також популяризації та розвитку може бути успішно розв'язана завдяки застосуванню сучасних технологій оцифрування. Діджиталізація історико-культурної спадщини, яка нині особливо активно та цілеспрямовано розвивається багатьма країнами та міжнародною спільнотою, зокрема під егідою ЮНЕСКО, слід розуміти як частину культурної політики, яка намагається зробити важливі культурні матеріали доступними для всіх і зберегти їх у цифровому вигляді, щоб навчати та надихати майбутні покоління [6, с. 68].

Наразі Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського вважає проблему захисту бібліотечних фондів в умовах війни важливою складовою культурної політики української держави. Саме тому, ми наголошуємо на посиленні систем захисту духовних скарбів бібліотек та нагальній необхідності оцифрування національного історико-культурного надбання. У зв'язку з чим пропонуємо розглянути питання стосовно надання «спеціального статусу» скануванню як обов'язкової складової бібліотечної діяльності з охорони історико-культурної спадщини.

Також акцентуємо увагу на необхідності спільними зусиллями фахівців створювати цифрову інфраструктуру, завдяки якій навіть невеликі книгозбірні могли без особливих зусиль та безкоштовно зберегти резервні копії своїх історико-культурних фондів для майбутніх поколінь у разі війни чи стихійного лиха.

Плюси такої кооперації ми же відчули на власному досвіді. Прикладом такої взаємодії вже може слугувати підтримка Одеської ОУНБ громадською організацією «Museum for change» та міжнародним альянсом задля захисту культурної спадщини під час конфліктів ALIPH Foundation за сприянням департаменту культури Одеської обласної військової

адміністрації у рамках програми «Захист культурної спадщини України та підтримки професіоналів у області культурної спадщини». Для прискорення оцифрування колекцій з фонду відділу краєзнавчої літератури та бібліографії, а також сектору рідкісних видань було надано послуги сканування 10 000 сторінок майстер-копій рідкісних історико-краєзнавчих джерел. Також були придбані чотири книжкові сканери, завдяки чому пришвидшився процес оцифрування історико-краєзнавчої літератури та наповнення унікальним контентом колекцій «Історія Одещини» та «Україніка» цифрової бібліотеки ОУНБ.

На вимогу користувачів бібліотеки для популяризації життя та творчості видатних імен краю в якості нової складової «Цифрової бібліотеки» введено проект «Одещина очима письменників», що буде містити матеріали письменників Одещини, які творили під пресингом цензури і заборон та відіграли важливу роль у формуванні та розвитку культури Півдня України. Уперше в інтернет-мережі нашими фахівцями вже надана можливість завантажити оцифровані видання, що розкривають творчий шлях українського поета, письменника, публіциста, лауреата Міжнародної літературної премії імені Олеся Гончара Олекси Шеренгового та поетеси, учасниці українського правозахисного руху, лауреата премії імені Василя Стуса Галини Могильницької [2, с. 170].

Завдяки ініціативі SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online) Одеська ОУНБ отримала безоплатний доступ до хмарного сховища NextCloud у серверному центрі в Амстердамі, де вже розмістила всі копії файлів оцифрованих історико-культурних матеріалів з власної цифрової бібліотеки.

Водночас головним завданням бібліотек завжди було та є збирання, зберігання, поширення, виробництво та використання загальнодоступної інформації. Але в умовах соціокультурного виміру інформаційних війн XXI століття бібліотеки повинні трансформувати власний контент на цінний національний потенціал, який здатний забезпечити ефективний захист національного інформаційного простору від інформаційної агресії та маніпулятивних технологій з метою захисту культурно-духовних цінностей українського народу.

Усвідомлюючи важливість «інтелектуальної терапії», на час воєнного стану ОУНБ реалізувала медіа проєкт з проведення просвітницьких лекцій національно-патріотичної тематики. У змішаному форматі – за присутності слухачів у книгозбірні та на платформі Zoom – відомі одеські науковці проводять лекції, кожна з яких присвячена актуальній темі сьогодення. Підкреслимо, що всі лекції доступні на YouTube-каналі ООУНБ та вже використовуються одеськими ЗМІ як цінне джерело інформації. Анонси наступних лекцій постійно з'являються в стрічках новин на особистих сторінках установи в Facebook та Instagram, а також на офіційному веб-сайті бібліотеки [3, с. 101].

Формування нового ставлення до національної історії, культури і мистецтва – це фактори відповідності вимогам теперішнього часу – етап в освоєнні духовних і матеріальних цінностей минулого. Бібліотеки України отримали можливість самим визначати, як історико-культурна спадщина буде збережена та доведена до користувачів у випадку зовнішніх загроз [7, с. 506].

Збереження історико-культурної спадщини в цифровому форматі та створення власного національно-патріотичного контенту, спрямованих на поширення серед якнайбільшої аудиторії думок, ідей та наукових знань про нематеріальну спадщину нашого народу, передусім про історичний досвід творення самобутньої незборимої нації – це стратегія збереження бібліотекою національної ідентичності у цифровій формі.

У свою чергу діяльність бібліотек Одещини сприяє піднесенню почуття національної гордості за свою історію, культуру, мову, звичаї та традиції. В час національного єднання України, значно збільшився інтерес читачів до її історичного минулого, зростає роль бібліотечного краєзнавства, зокрема його культурно-мистецьких, літературних напрямків.

Цікаво працює за проектом «Пізнай свою малу батьківщину краще» публічна бібліотека Татарбунарської міської ради. В ньому брали участь всі бібліотеки Татарбунарської громади, також за запрошенням доєдналися й бібліотеки інших територіальних громад. Реалізовано заходи різного формату: майстер-класи від місцевих майстринь, презентації найкращих вишиванок від бібліотечних користувачів, виставки-інсталяції, етнографічні години, онлайн-презентації та багато іншого.

У Баштанівській сільській бібліотеці пройшла презентація місцевими майстринями ляльок-мотанок, які розповіли про історію, символіку та ознаки справжньої ляльки-мотанки – унікального явища традиційної народної культури української цивілізації, релікт автентичної культури українців, художній витвір, національний сувенір. Мета цього проекту: пробудити інтерес до культурної спадщини українців; розширити знання про традиції, пов'язані з виготовленням українського народного оберегу ляльки-мотанки, виховувати і підтримувати пізнавальну діяльність народознавчого і творчого характеру; спонукати до проведення роботи пошукового характеру; збереження історії виникнення, видів, способів виготовлення ляльки-мотанки.

Публічна бібліотека Кодимської громади веде величезну роботу з фондами бібліотек, в ході якої реалізовано проект «Із забуття – у вічність», завдяки якому виокремлюються старовинні видання. На даний час в бібліотеці відкрито музей та вже зібрано колекцію понад 50 екземплярів книг, датованих кінцем другої половини XIX – початком XX століть. Першими музейними експонатами стали коротка історія України М. Грушевського «Як жив український народ» (1915 р.), «Енеїда» Івана Котляревського (1905 р) та інші [5].

Комунальна установа «Публічна бібліотека імені Євгена Чикаленка Куяльницької сільської ради» підтверджує статус дієвого, активного центру із збереження культурно-історичної спадщини краю. При краєзнавчому відділі центральної бібліотеки створений «Краєзнавчий портал», який акумулює краєзнавчі матеріали різних видів (відео, друковані видання, рукописи, усну історію, тематичні конволюти), що допомагають вивчати історико-культурну спадщину Куяльницької громади та зберігати її для наступних поколінь. Бібліотечна спільнота громади є також автором книжкових краєзнавчих видань, основою яких стали краєзнавчо-пошукові роботи бібліотекарів громади, створені в рамках щорічного огляду-конкурсу «Мій рідний край, моя земля». Також бібліотекарі допомагають поетам елегантного віку у підготовці до видання їхніх авторських збірок. Продовжується активна робота по створенню краєзнавчого фонду. Не пропускаємо жодної можливості придбати для бібліотек авторські збірки місцевих поетів, книжкові видання, присвячені рідному краю, видатним землякам.

Отже, у бібліотеках Одещини ведеться робота зі збереження історико-культурної національної пам'яті: створюються фонди краєзнавчої літератури, ведуться дослідження у галузі краєзнавства, створюються відділи рідкісних та цінних видань. Успішно проходить оцифровування фондів бібліотек. Краєзнавча тематика залишається одним з затребуваних аспектів бібліотечної діяльності.

Збереження і передача національної пам'яті та її духовно-морального ядра – це справа не тільки усього громадянського суспільства, а й бібліотеки як соціального інституту. Така діяльність бібліотек сприяє росту національної самосвідомості, піднесенню почуття національної гордості за свою історію, культуру, мову, звичаї та традиції.

Список джерел:

1. Горлач П. Через підрив росіянами Каховської ГЕС пошкоджено та знищено 10 бібліотек. *Суспільне Культура*. 2023. 13 черв. URL: <https://suspilne.media/506170-cerez-pidriv-rosianami-kahovskoi-ges-poskodzeno-ta-zniseno-10-bibliotek/>
2. Забіянов Є. В. Краєзнавчий контент у російсько-українській інформаційній війні: з досвіду роботи Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. С. Грушевського. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, здобувачів, магістрів*. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2023. С. 167–171.
3. Забіянов Є. В. Робота медіахабу в умовах воєнного стану: досвід Одеської ОУНБ ім. М. Грушевського. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів П'ятої міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–24 червня 2022 р. / упоряд. З. М. Сverdлик, М. М. Цілина*. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. С. 100–102.

4. Кравченко С., Розколупа Н., Здановська В. Публічні бібліотеки України в умовах російської збройної агресії (результати першого етапу дослідження). *Публічна бібліотека територіальної громади: блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого*. 2022. 14 черв. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=6096>
5. Кузьменко Л. Выставка старинных книг открыта в публичной библиотеке Кодымы. *Одесская жизнь*. 2023. 15 июня. URL: <https://odessa-life.od.ua/article/vystavka-starinnyh-knig-na-postojannoju-osnove-otkryta-v-publichnoj-biblioteke-kodymy>
6. Приходько Л. Ф. Збереження цифрової культурної спадщини – імператив ХХІ століття (за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу). *Архіви України*. 2019. № 2. С. 67–92.
7. Сирота Л. Збереження культурної спадщини в Україні: використання цифрових технологій. «*Știință, educație, cultură*», *conferință științifico-practică internațională (2020; Chișinău)*. *Conferința științifico-practică internațională «Știință, educație, cultură» = Международная научно-практическая конференция «Наука, образование, культура»: Сборник статей* / науч. ком.: Захария С. К. (председатель) [и др.]. Комрат: КГУ, 2020. Т. 1: Экономические науки. Сельское хозяйство и перерабатывающая промышленность. Информационные технологии, математика и физика / сост.: Т. И. Раковчена, Р. Н. Коврикова. С. 506–509.

*Людмила Бабій,
(м. Івано-Франківськ)*

АЛЬМАНАХ «КРАЄЗНАВЕЦЬ ПРИКАРПАТТЯ» ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА З ВИВЧЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Фахівці Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка впродовж багатьох років тісно співпрацюють з Івано-Франківською обласною організацією спочатку Всеукраїнської, а нині Національної спілки краєзнавців України на ниві популяризації краєзнавчих знань, презентацій видань краєзнавців, відзначення ювілеїв відомих дослідників краю, організації тематичних книжкових виставок тощо. Упродовж 20 років маємо плідні взаємини з друкованим органом ІФОО НСКУ – регіональним науково-методичним альманахом «Краєзнавець Прикарпаття».

У час збройного, політичного й економічного протистояння нашої держави масованому вторгненню московитів видається, що для нас уже звичною стала негативна тенденція, коли одне за одним «вмирають» періодичні друковані видання, залишаючись лише в історії вітчизняної преси та в пам'яті їхніх постійних читачів, як безповоротні втрати для українського інформаційного і культурно-духовного простору. Поява 40-го числа регіонального науково-методичного альманаху «Краєзнавець Прикарпаття», який уперше

вийшов у світ 2003 року, стала неабиякою подією для дослідників і шанувальників локальної історії. Презентація цієї праці відбулася в ОУНБ ім. І. Франка.

Видання за змістом і стилем друкованих публікацій, верстанням, оформленням, періодичністю виходу (раз на півріччя), тематикою статей розраховано для широкого кола читачів – як академічних істориків, так і краєзнавців-аматорів – для тих, хто глибше цікавиться минулими і сьогоденням рідної землі в загальноукраїнському контексті і хто через унікальну джерельну базу вивчає і пізнає автентичність і духовність українців.

Засновники альманаху слушно зауважують: «Сучасні краєзнавчі дослідження нашого краю мають підґрунтям величезний масив знань, які здобули наші попередники і спонукають до нових пошуків, бо краєзнавство Івано-Франківщини як невід’ємний складник українського простору краєзнавчих досліджень має давні багатовікові традиції та вагомі здобутки, що їх започаткували визначні громадсько-культурні діячі і науковці Галичини» [4, с. 3].

Місцева спілка краєзнавців, що була заснована на початку 90-х років XX ст., розуміючи вагу друкованого слова та базуючись на історичному досвіді попередників, поставила собі за мету вести й видавничу діяльність. У зв’язку із цим академік Володимир Васильович Грабовецький у 1992 році започатковує спеціальне періодичне видання «Краєзнавець Прикарпаття» як часопис Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців. Вийшло два випуски цього скромного видання – всього вісім сторінок на газетному папері накладом тисяча примірників.

Зусиллями тодішнього голови обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців України, доцента Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Богдана Гаврилів та директора Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді (ОДЦТКУМ) Михайла Косила управління у справах преси та інформації Івано-Франківської облдержадміністрації 17.12.2001 видало свідоцтво за № 463 на нове друковане видання – альманах «Краєзнавець Прикарпаття».

Першу редакційну колегію очолив академік, відомий історик Володимир Васильович Грабовецький, науковим редактором був призначений Богдан Гаврилів, відповідальним секретарем – тодішній завідувач музею історії освіти Прикарпаття Юрій Угорчак, літературним редактором – завідувачка відділу краєзнавчої літератури, нині заступниця директора з наукової роботи Івано-Франківської ОУНБ ім. І.Франка Галина Горбань, художнім редактором – митець Ярема Оленюк. Відповідальним за випуск альманаху став Михайло Косило.

У 2002 році члени редакційної колегії, великі ентузіасти розвитку краєзнавства на Івано-Франківщині, серед яких були й відомі історики Микола Кугутяк, Богдан Мицкан,

Михайло Паньків, Борис Савчук, Володимир Любінець, почали накопичувати контент першого числа альманаху, який вийшов у 2003 році. Справедливо зазначає Михайло Косило у вступній статті цього першого номера: «Обласна організація Всеукраїнської Спільки краєзнавців, обласний державний Центр туризму і краєзнавства учнівської молоді програмними цілями науково-методичного альманаху «Краєзнавець Прикарпаття» визначили краєзнавство, туризм, народознавство та педагогічну діяльність» [5, с. 6]. Ця тематична спрямованість альманаху зберігається й понині. Матеріали, що публікуються, об'єднуються у постійні рубрики, де найбільш розгалуженою є тематика історичного краєзнавства.

Рубрика «Дослідження історії і культури Прикарпаття» представляє публікації про археологічні знахідки, події часів княжої доби, середньовіччя, періодів австро-угорського і польського панування. Рубрика «З історії визвольних змагань» висвітлює дослідження теми українського січового стрільцтва, перебіг подій часів Західноукраїнської Народної Республіки, збройної боротьби УПА.

Про визначні постаті в історії і культурі Прикарпаття йдеться у рубриці «Історія краю в іменах». У ній друкуються статті громадсько-політичних діячів Костя Левицького, Левка Бачинського, Северина Даниловича, церковних ієрархів єпископа Григорія Хомишина, патріарха Мстислава, матеріали про класиків української літератури, зокрема, Івана Франка, Лесю Українку, Василя Стефаника, Леся Мартовича, про письменників краю Ярослава Лесіва, Олеся Бабія і про діячів мистецтва Василя Касіяна, Осипа Сорохтея, Опанаса Заливаху, Оксану Грицей, про науковців, правників, військовиків.

Широка палітра інформації з історії міст і сіл Івано-Франківської області, відомості про історико-культурні пам'ятки, галицькі родоводи, етнографічні замальовки акумулюються у рубриці «Люби і знай свій рідний край». Постійно приділяється увага діяльності музеїв краю, їхнім надбанням і досвіду роботи.

Пізнавальними є матеріали у рубриках «Літературна сторінка», «Рецензії. Огляди».

Рубрика «В обласній організації НСКУ» висвітлює актуальні події у краєзнавчому житті Івано-Франківщини, зокрема, проведення краєзнавчих конференцій і семінарів, вручення загальноукраїнської премії імені академіка Петра Тронька, відзначення лауреатів обласної премії в галузі краєзнавства імені Володимира Полека, обласної премії імені Євгена Паранюка, інформація про засідання пленуму правління, звітно-виборні конференції ІФОО Національної спільки краєзнавців України, святкування Дня краєзнавства, та інші заходи.

Повсякденній краєзнавчій діяльності присвячені публікації у рубриці «Виставки, презентації, творчі зустрічі», де можна дізнатися про цікаві заходи, що проходять у різних

культурно-просвітницьких закладах області, зокрема й в Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. Франка.

Із роками відбувалися зміни у редакційній колегії. Сьогодні до неї входять: Михайло Косило (головний редактор), Ірина Косило (шеф-редактор, відповідальна за випуск), члени редколегії Євген Баран, Володимир Великочий, Галина Горбань, Микола Кугутяк, Володимир Качкан, Ігор Райківський, Ярослав Ткачівський, Степан Хороб. Незмінним відповідальним секретарем залишається Юрій Угорчак. До видання альманаху причетні два видавці – спочатку Василь Вітенко, а нині Василь Іваночко, який найдовше видає та забезпечує високий художньо-естетичний рівень журналу. Ярослав Довган редагує матеріали, верстає Стефанія Шеремета, коректуру читає Лідія Левицька.

Для вшанування видатного організатора українського краєзнавства, історика і громадського діяча П. Т. Тронька з нагоди його 95-літнього ювілею письменник Дмитро Мохорук написав художньо-краєзнавчий роман «Божий помазаник», присвячений періоду перебування Петра Тимофійовича на Івано-Франківщині. Це видання започаткувало «Бібліотеку журналу «Краєзнавець Прикарпаття», яка сьогодні налічує серію з 10 книжок.

У переддень Всеукраїнського дня краєзнавства в Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. Франка 25 травня 2023 року відбулася репрезентація регіонального науково-методичного альманаху «Краєзнавець Прикарпаття» з нагоди виходу його 40-го числа. Зустріч об'єднала науковців, краєзнавців-аматорів, письменників, поетів та усіх, хто любить рідне Прикарпаття [2, с. 3].

Модератор презентації – голова обласної організації Національної спілки краєзнавців України, директор Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, головний редактор альманаху «Краєзнавець Прикарпаття» Михайло Косило привітав присутніх із 20-річчям альманаху. Ця праця вже 20 років популяризує минувшину і сьогодення рідного краю завдяки злагодженій роботі редакційної колегії, авторів та видавництва «Лілея-НВ».

Відповідальний секретар науково-методичного альманаху «Краєзнавець Прикарпаття» Юрій Угорчак подякував численним багаторічним авторам статей журналу «Краєзнавець Прикарпаття».

Із вітальними словами виступили активні краєзнавці та автори публікацій: професор, академік, доктор політичних наук Іван Монолатій; письменник, журналіст, громадсько-культурний діяч, заступник голови Національної спілки письменників України Ярослав Ткачівський; літературний критик, голова обласної організації Національної спілки письменників України Євген Баран; доктор філологічних наук, академік, письменник, літературознавець Володимир Качкан; доктор історичних наук, професор Івано-

Франківського національного технічного університету нафти і газу Олег Малярчук; доктор філософських наук Володимир Сабадуха; письменник, краєзнавець Василь Бабій; голова обласної організації Товариства винахідників і раціоналізаторів України Богдан Середюк; старша наукова співробітниця Музею етнографії та екології Карпатського краю м. Яремче Світлана Флис; директор Коломийського педагогічного коледжу, краєзнавець, колекціонер Валерій Ковтун; очільник Коломийського міськрайонного Товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка Василь Глаголюк; кандидат історичних наук, доцент ПНУ імені Василя Стефаника Андрій Королько. Кожен із них наголошував на важливості і необхідності подальшого виходу часопису, адже в ньому фіксуються важливі події локальної історії.

Заступниця директора з наукової роботи Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка Галина Горбань подякувала організаторам за титанічну працю, за кожен подарований номер журналу і підготувала разом із працівницями головної книгозбірні області тематичну виставку «Мій край – моя історія жива», де була представлена експозиція всіх випущених упродовж двох десятиліть номерів журналу.

У ювілейному 40-му номері часопису надрукована й моя стаття, як директора ІФОНБ ім. І. Франка, «Слово, окрилене любов'ю» про підготовлене й видане разом з колегами Оксаною Шаран, Марією Гривнак та Іриною Пороговською науково-популярне видання «...І серцем, й словом свічу на землі», яке присвячене плідній творчій співпраці обласної книгозбірні з відомим українським письменником, заступником голови НСПУ, громадсько-культурним діячем Ярославом Ткачівським [1, с. 68]. Відрадно, що фахівці обласної книгозбірні впродовж всього періоду виходу альманаху висвітлюють краєзнавчу діяльність провідної бібліотеки Івано-Франківщини у царині популяризації наукового, творчого й освітнього доробку краю, інформують читачів про книжкові новинки, краєзнавчу джерельну базу, зустрічі з відомими особистостями Прикарпаття.

Нині надзвичайно важливо утверджувати історичну пам'ять українського народу, і цю місію сповна виконує, в тому числі, і свіжий (№ 41) випуск «Краєзнавця Прикарпаття», датований січнем-червнем 2023 р., який через певні фінансові проблеми воєнного часу припізнився з приходом до своїх шанувальників, але врешті побачив світ. У новому номері – низка матеріалів патріотичної й військової тематики, зокрема публікація «Да Вінчі» – Герой України з Прикарпаття», приурочена пам'яті легендарного воїна Дмитра Коцюбайла; дослідження Ігоря Андруняка «Кавалер ордена «Золотий Тризуб» Степан Слюсарчук» про поручника Української галицької армії; матеріал Тараса Маланюка «Культурно-історичні пам'ятки ЗУНР на Прикарпатті». Більшість статей цього номера авторства О. Чоловського, М. Коваля, І. Драбчука, М. Костик, А. Стасюка присвячені до знаменної дати – 1125-річчю Галича. Краєзнавчі орієнтири роботи Івано-Франківської обласної універсальної наукової

бібліотеки ім. І. Франка представила Галина Горбань [3, с. 65]. Ювілейні силуети членам Івано-Франківської обласної організації НСКУ – краєзнавцям Василю Харитону та Дарії Ониськів спrezentували Євген Баран та Олег Малярчук.

Як бачимо, тематичний діапазон «Краєзнавець Прикарпаття» широкий і розмаїтий. Він повною мірою сприяє подальшому розвитку краєзнавчих досліджень на Івано-Франківщині, розширяє обрії знань про рідний край.

Список джерел:

1. Бабій Л. Слово, окрилене любов'ю. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2022. № 40 (лип.-груд). С. 68-69.
2. Бабій Л. Урочистості з нагоди 20-ліття альманаху «Краєзнавець Прикарпаття». *Краєзнавець Прикарпаття*. 2023. № 41 (січ.-черв). С. 3.
3. Горбань Г. Краєзнавчі орієнтири роботи Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2023. № 41 (січ.-черв). С. 65-67.
4. Довідник журналу «Краєзнавець Прикарпаття» (2003-2012) / автори і упоряд. М. Косило, І. Косило. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. 104 с.
5. Косило М. Вступна стаття. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2003. № 1 (січ.-черв). С. 6.

***Надія Бачинська,
Тетяна Новальська,
(м. Київ)***

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДЛЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ
В КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ : ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ**

Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ) – багатoproфільний заклад вищої освіти України, в якому 55 років поспіль здійснюється підготовки кадрів для культурно-мистецьких закладів, в тому числі для бібліотечно-інформаційної галузі. Зокрема, протягом цього періоду на кафедрі інформаційних технологій (ІТ) (до 2003 р. – кафедра бібліотекознавства та споріднені кафедри бібліотечного спрямування) вищу освіту здобуло більше 22 тисяч фахівців. Серед яких – доктори, кандидати наук, доктори філософії, заслужені працівники культури, керівники навчальних закладів вищої освіти, директори, завідувачі відділів та секторів бібліотек та архівів, інших провідних закладів культури, провідні спеціалісти державних органів влади та управління тощо.

Історії заснування університету, кафедр, їх реорганізації та модернізації, внеску провідних викладачів КНУКІМ у розвиток бібліотечно - інформаційної освіти присвятили свої наукові роботи В. Бабич [1], Н. Бачинська [2, 3, 6], Т. Добко [4], В. Медведєва [5], Т. Новальська [4, 6, 7, 8, 9], І. Тимошенко [8], І. Черняк [9] та інші. Спираючись на їх праці, використовуючи власний досвід у розробці стандартів, навчальних планів, освітньо-професійних програм та змісту освітніх компонент, розкриємо у доповіді одне із ключових питань – розвиток та удосконалення спеціальностей та спеціалізацій по підготовці фахівців для бібліотечно-інформаційної галузі.

З першого року (1968 р.) існування Київського державного інституту культури (КДІК) (нині Київський національний університет культури і мистецтв) на трьох кафедрах бібліотечного факультету, а саме бібліотекознавства, бібліографії та науково-технічної інформації, викладачі забезпечували підготовку фахівців по спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія» за трьома спеціалізаціями: для масових, науково-технічних, дитячих та юнацьких бібліотек. Навчальний план передбачав чотирирічний термін на денній та п'ятирічний на заочній формі навчання підготовки бібліотечних кадрів вищої кваліфікації.

У 1980-ті рр. було здійснено перехід до підготовки бібліотечних фахівців за галузевими комплексами та функціональними напрямками бібліотечної діяльності. Спеціальність «Бібліотекознавство і бібліографія» розширюється до 6-ти спеціалізацій: «масові бібліотеки», «науково-технічні бібліотеки», «дитячі та юнацькі бібліотеки», «суспільно-політична література», «сільськогосподарська література», «природничо-наукова література», підготовку за якими здійснювали викладачі 6 спеціалізованих кафедр, а саме бібліотекознавства, бібліотечних фондів і каталогів, бібліографознавства, галузевого бібліографознавства, науково-технічної інформації, дитячої літератури (з 1992 р. обслуговування дітей та юнацтва). Важливою складовою навчального процесу стала «функціональна спеціалізація». Студенти випускного, 4-го курсу, незалежно від напрямку підготовки та поділу на академічні групи, обирали один з видів діяльності у бібліотеках: комплектування, каталогізація, обслуговування читачів, робота з фондами, методична робота. Така функціональна спеціалізація сприяла глибокій практичній підготовці студентів, які мали змогу набувати необхідних знань, умінь і навичок відповідно до конкретних завдань у бібліотеці, та давала змогу випускникам швидко прилучатися до виробничих процесів. В ці роки всі випускники отримували єдину кваліфікацію бібліотекаря – бібліографа по спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія», в додатку до диплома зазначалась спеціалізація, наприклад, «бібліотекар-бібліограф масових бібліотек», «бібліотекар-

бібліограф дитячих бібліотек», «бібліотекар-бібліограф суспільно-політичної літератури» тощо.

Якісно новим етапом у підготовці фахівців для бібліотечно-інформаційної галузі стали 90-ті рр. XX ст., обумовлені кардинальними змінами суспільного розвитку: розбудовою незалежної держави, інформатизацією суспільства, адаптацією бібліотечної діяльності до умов ринкових відносин. Після здобуття Україною незалежності перед співробітниками вищої школи постало завдання – вивести її на рівень світових стандартів, що обумовило величезну напружену роботу колективу бібліотечного факультету: вносились докорінні зміни в навчальні плани щодо складу дисциплін, їх змістового наповнення, запровадження активних форм навчання, переосмислення системи підготовки фахівців, в тому числі і для документно-комунікаційних закладів. З березня 1991 р. бібліотечний факультет змінює свою назву на факультет бібліотечно-інформаційних систем, що спонукало до оновлення спеціалізацій, суттєвих змін у навчальних планах, програмах тощо. На відміну від наявної підготовки бібліотекарів-бібліографів за комплексами літератури, започатковувалась підготовка фахівців за двома напрямками – універсальних бібліотечно-інформаційних систем та галузевих бібліотечно-інформаційних систем. У 1993–1994 рр. було розширено спеціалізації, здійснювалась підготовка архівістів – бібліографів, книгознавців – бібліографів, бібліографів для служб НТІ, у 1995 р. – засновано кафедру документознавства та інформаційної діяльності, на якій здобували фахову освіту документознавці-менеджери, документознавці-референти, документознавці-архівісти. У складний період другої половини 90-х рр. XX ст., незважаючи на негативні тенденції у бібліотечній галузі, спричинені скороченням мережі бібліотек, держзамовленням на підготовку кадрів, що призвело до зменшення контингенту студентів та скорочення професорсько-викладацького персоналу, науковцями бібліотечної галузі – В. Бабичем, В. Загуменною, В. Ільганаєвою, Н. Кушнаренко, Л. Калібердою, В. Пашковою, М. Сенченко, М. Слободяником, А. Чачко було запропоновано концепції розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти, що сприяло започаткуванню у 1999/2000 навчальному році спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія» (КББ) та підготовці нової генерації кадрів для бібліотек. У межах оновленої спеціальності на факультеті здійснювалась підготовка фахівців за трьома спеціалізаціями: «Бібліотекар-бібліограф публічних бібліотек», яка залишалась традиційною у підготовці фахівців; «Бібліотекознавець, менеджер бібліотечно-інформаційних систем і технологій», що передбачало фундаментальну підготовку фахівців, обізнаних із менеджерською та маркетинговою діяльністю, процесами запровадження сучасних технологій для найповнішого задоволення інформаційних потреб користувачів; «Книгознавець, менеджер видавничої справи та книгоросповсюдження», яка отримала

розвиток завдяки відкриттю у 1999 р. кафедри книгознавства та видавничої справи (зав. кафедри канд. пед. наук, професор В. Медведєва).

Початок ХХІ ст. ознаменувався суттєвими змінами, пов'язаними з інформатизацією всіх сторін життєдіяльності суспільства, розповсюдженням єдиного мережевого інтернет-простору, коригування профілю і факультету, і його кафедр. Після реорганізаційних заходів на факультеті діяло чотири кафедри: бібліотекознавства, інформаційних ресурсів і сервісу, книгознавства і видавничої справи, міжнародної інформації. З 2003 р. викладачі кафедр розпочали роботу над якісно новими навчальними планами, що передбачало підготовку бібліотечно-інформаційних фахівців трьох рівнів – бакалавр книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії; спеціаліст – книгознавець-бібліотекознавець, менеджер бібліотечно-інформаційної діяльності; магістр книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії. Зберігаючи здобутки традиційних фахових дисциплін, у навчальні плани поступово запроваджувались нові дисципліни інноваційного спрямування: «Національні бібліотеки світу», «Сучасні книгознавчі і бібліотекознавчі концепції», «Управління сучасною бібліотекою», «Ділові комунікації в інформаційній сфері», «Державна інформаційна політика», «Інформаційне право», «Реклама книги», «Організація діяльності інформаційних установ», «Комерційна діяльність». Майбутні фахівці отримували високу загальноосвітню підготовку, вчилися володіти сучасними комп'ютерними технологіями, методикою згортання та переробки інформації, оперувати інформаційними масивами, створювати бази даних різноманітних за проблематикою інформаційних ресурсів; оволодівали знаннями про типологію, ринок та рекламу інформаційних продуктів і послуг, закономірностей сучасного віртуального середовища, його соціологічних параметрів, специфіку не тільки комп'ютерних, але й соціальних аспектів інтернет-технологій. Плідна співпраця з директорами провідних бібліотек сприяла удосконаленню практичної підготовки майбутніх фахівців, розробці наскрізної та робочих програм практики з урахуванням трансформаційних процесів, що відбувалися у бібліотечно-інформаційній галузі [3].

Від 2016/2017 навчального року розпочато новий етап в історії підготовки фахівців для бібліотечно-інформаційної галузі. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» N 1556-VII/1 від 01.07.2014 (остання редакція 9 грудня 2015 р.) та постановою Кабінету Міністрів України No 226 від 29.04.2015 р. «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» в галузі 02 «Культура і мистецтво» з'явилась нова інтегрована спеціальність підготовки фахівців 029 – «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС).

Нині, внаслідок реорганізаційних процесів, які відбулися в КНУКІМ, підготовку фахівців здійснює кафедра інформаційних технологій (зав. кафедри канд. пед. наук,

професор Н. А. Бачинська) за трьома рівнями вищої освіти – бакалавр, магістр, доктор філософії. На бакалавраті у межах спеціальності ІБАС з 2016/2017 н. р. навчання здійснювалось за освітньо-професійними програмами (ОПП) «Менеджмент бібліотечно-інформаційної діяльності», «Документознавство, менеджмент органів державної влади та місцевого самоврядування». У 2020 р. запроваджено підготовку за ОПП «Менеджмент соціально-комунікаційних мереж, інтернет-маркетинг»; у 2021 р. вперше було оголошено набір абітурієнтів за ОПП «Менеджмент вебпроектів, дизайн цифрового контенту», з 2022 р. (в умовах воєнного стану) апробовано дві нові ОПП «Медіакомунікації та диджитал продакшн» й «Інтернет-журналістика та блогінг». Варто наголосити, що три останні освітньо-професійні програми об'єднує виняткова орієнтація на діяльність майбутніх фахівців у цифровому середовищі, що вкотре підтверджує оптимізовану здатність педагогічного колективу оперативно реагувати на вимоги часу, випереджаючи потреби ринку праці. Адже нині під впливом тотальної цифровізації беззастережно змінюються акценти та пріоритети в суспільному бутті, що знаходять своє відображення в інноваційному контенті освітнього процесу, актуалізації освітньо-професійних програм як віддзеркалення затребуваного синтезованого знання.

Навчання здобувачів освіти на другому (магістрському) рівні здійснюється за ОПП «Магістр інформаційної, бібліотечної та архівної справи». Важливо, що фундаменталізація професійного навчання в провідному галузевому закладі вищої освіти України, який характеризують давні традиції та значний позитивний досвід, відбулася завдяки інтеграції в освітній процес інноваційних методів навчання, використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. У цьому контексті модернізація змісту освіти спеціальності ІБАС відбувається через запровадження інноваційних підходів та педагогічних парадигм, підвищення рівня цифрової грамотності та набуття нових компетенцій здобувачів освіти [3].

Поряд з підготовкою бакалаврів та магістрів кафедрою здійснюється підготовка здобувачів третього рівня вищої освіти «Доктора філософії» за освітньо-науковою програмою «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Нині київська бібліотечна наукова-освітня школа КНУКІМ зміцнює традиції набуті за попередні роки, слід наголосити, що аспірантура на кафедрі започаткувала свою діяльність ще у 1971 р., та формує прогресивне бачення перспектив підготовки наукових кадрів на рівні кращих світових стандартів. Керівництво аспірантами – один із складників наукової роботи кафедри. Нині в аспірантурі рівень доктора філософії по спеціальності ІБАС здобувають 22 особи. Від 2020 року – першого випуску кафедрою докторів філософії, у разових спеціалізованих вчених рада захищено чотири дисертації, рекомендовно до захисту ще чотири роботи. Крім того діє докторська (кандидатська) спеціалізована вчена рада Д 26.807.04 по спеціальності 27.00.03

«Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», на якій здобувають ступінь доктора / кандидата наук із соціальних комунікацій. Всього за 55 років існування кафедри викладачами кафедри було обговорено, рекомендовано та захищено 4 докторські та 112 кандидатських дисертацій, що засвідчує потужний науковий потенціал кафедри. Нині кафедра спрямовує свою діяльність на виконання комплексної науково-дослідницької теми «Актуальні проблеми інформаційно-комунікаційної науки й освіти» та концепції розвитку кафедри до 2025 року. З 2015 по 2023 рік викладачами кафедри було підготовлено та видано 15 монографій, оприлюднено 65 статей у наукових виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах SCOPUS, WEB OF SCIENCE, 146 статей у фахових виданнях категорії Б та інших українських виданнях, 167 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. На кафедрі з 2018 року здійснюється підготовка та видання часопису «Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук», видання включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»). Всього за ці роки вийшло 11 випусків журналу. З 2018 року кафедра організовує та проводить Міжнародну науково-практичну конференцію «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі». До участі в конференції залучаються фахівці бібліотечно-інформаційної галузі з таких країн, як США, Німеччина, Іспанія, Польща, Грузія, різних міст України. Всього в конференції за 6 років взяло участь – 878 осіб, що підтверджує авторитет кафедри серед науковців як в Україні, так і за її межами [7]. На сучасному етапі свого історичного розвитку київська наукова-освітня школа інформаційної, бібліотечної та архівної справи зміцнює традиції набуті за попередні роки та розвиває інноваційні форми підготовки фахівців для бібліотек на рівні кращих світових стандартів.

Список джерел:

1. Бабич В.С. Новий погляд на професію: перспектива підготовки спеціалістів на факультеті бібліотечно-інформаційних систем Київського державного інституту культури. *Бібліотечний вісник*. 1993. № 5/6. С. 49-51.
2. Бачинська Н. А. Новий етап у розвитку кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв (до 45-річчя заснування кафедри). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2013. № 4. С. 4-81.
3. Бачинська Н. А. Підготовка фахівців для документно-комунікаційних установ у Київському національному університеті культури і мистецтв. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів Шостої міжнар. наук. конф. (м. Київ, 18-20 трав. 2023) / упоряд. М. М. Цілина*. Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2023. С. 15-18.
4. Добко Т., Новальська Т. Василь Степанович Бабич – бібліотечний діяч, вчений, педагог : до 90-річчя від дня народж. : монографія; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2022. 484 с.: іл. Бібліогр.: с.

383-391; с. 401-439; с. 443-450.

5. Медведєва В. М. Нова спеціалізація в КНУКіМ «Бібліограф-книгознавець, менеджер видавничої діяльності». *Бібліотечна планета*. 1999. № 3. С. 3-5.

6. Новальська Т. В., Бачинська Н. А. Бібліотечно-інформаційна освіта в КНУКіМ в контексті історії та сьогодення. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. № 1. С. 124-132.

7. Новальська Т. Основні етапи розвитку науково-дослідної діяльності кафедри інформаційних технологій КНУКіМ. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів Шостої міжнар. наук. конф. (м. Київ, 18-20 трав. 2023) / упоряд. М. М. Цілина*. Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2023. С. 18-20.

8. Новальська Т. В., Тимошенко І. В. Кафедра бібліотекознавства КНУКіМ в іменах (1968-2003). *Бібліотечна планета*. 2013. № 2 С. 21-24.

9. Новальська Т. В., Черняк І. В. Видатний український бібліотекознавець Олексій Степанович Сокальський (1918-1991) : монографія. Київ : Ліра-К, 2019. 192 с.

*Ірина Беззуб,
(м. Київ)*

БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ЯК ОСЕРЕДКИ ПІДТРИМКИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна РФ проти України посилила виклики і ризики для системи громадського здоров'я нашої держави через різке збільшення фізичних і морально-психологічних травм, спричинених воєнними діями, окупацією окремих територій, хімічною та ядерною загрозами, поширенням інфекційних хвороб, зростанням хронічних та неінфекційних захворювань, неможливістю забезпечити здоров'я матері і дитини, продовольчу безпеку та ін. Однак, незважаючи на умови воєнного стану, здоров'я громадян залишається найбільшою державною і суспільною цінністю в Україні.

Система громадського здоров'я – це комплекс інструментів, процедур та заходів, що реалізуються державними та недержавними інституціями для попередження захворювань, збільшення тривалості життя і зміцнення здоров'я шляхом організованих зусиль суспільства. Бібліотеки залишаються важливими публічними інституціями, які можуть бути включені в усі галузі та сфери суспільного життя і мають ефективні ресурси для комунікації та просування ідей здорового способу життя й свідомого ставлення до здоров'я – книжки, простір для проведення заходів, можливість запрошувати до співпраці спеціалістів (лікарів, психологів, соціологів, епідеміологів, дієтологів, експертів із комунікації, фахівців із розвитку громад, санітарного стану навколишнього середовища, інженерів та юристів у галузі громадського здоров'я та ін.), набуте базове медичне обладнання, спортивний інвентар тощо.

При підготовці статті були використані сайти бібліотек, бібліотечні блоги та інші інтернет-ресурси, які висвітлюють життя та діяльність бібліотечних установ.

У 2020 р. між ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України», БФ «Бібліотечна країна» та Українською бібліотечною асоціацією підписаний Меморандум про співпрацю щодо промоції здорового способу життя та свідомого ставлення до здоров'я через бібліотечну мережу України. Мета документа – координація зусиль із профілактики інфекційних та неінфекційних захворювань, просування здорового способу життя і формування усвідомленого та відповідального ставлення населення до власного здоров'я як базової життєвої цінності [1].

У січні 2022 р. завдяки українсько-швейцарському проєкту «Діємо для здоров'я» в Україні започатковано пілотну ініціативу «Здорові бібліотеки». 20 публічних бібліотек Львівської, Полтавської, Дніпропетровської, Рівненської областей отримали ресурси для просвітницької роботи з мешканцями громад із профілактики НІЗ та здорового способу життя. Партнерами бібліотек стали громадські, благодійні, волонтерські організації і фонди. Компонент проєкту «Охорона здоров'я та профілактика захворювань через бібліотеки та літературу» дозволив залученим установам оновити книжкові фонди. Вони отримали 1200 науково-популярних видань для дорослих і дітей про фізичну активність, правильне харчування, психологічне здоров'я та ін. У кожній бібліотеці організовано «куточки здоров'я», де представлені дані про систему охорони здоров'я в громаді (лікарні, стоматологічні кабінети), інформаційні матеріали, анонси заходів тощо. Крім того, бібліотеки отримали набори базового медичного обладнання (автоматичний тонометр, пульсоксиметр, глюкометр, ваги для визначення індексу маси тіла, цифрові ваги для немовлят, масажні килимки, пружинні масажери). Такі «здорові бібліотеки» поповнилися також спортивним інвентарем (палицями для скандинавської ходьби, килимками для йоги, скакалками, фітнес-м'ячами, дисками здоров'я, гантелями та ін.). Відтепер у бібліотеках можна організовувати гуртки та секції, залучаючи волонтерами місцевих тренерів та спортсменів [2].

Так чи інакше, війна внесла свої корективи в роботу бібліотек, змінила пріоритети їхньої діяльності. За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на квітень 2023 р. зруйновано або пошкоджено 555 бібліотек, знищено тисячі книжок (<https://uacrisis.org/uk/announce/zdorovya-natsiyi-i-naslidky-vijny>). Однак, чимало постраждалих бібліотек продовжують працювати в дистанційному форматі або за спеціальними графіками. У багатьох населених пунктах бібліотека є єдиним загальнодоступним центром інформації і дозвілля для місцевого населення, особливо для вразливих категорій – багатодітних сімей, безробітних, пенсіонерів тощо. Як правило,

постійними користувачами місцевої бібліотеки є близько 25–30% населення. Досвід спілкування БФ «Бібліотечна країна» з бібліотекарями підтвердив наявність запитів громадян щодо питань громадського здоров'я та профілактики захворювань [3].

Адаптуючись до реалій воєнного часу, бібліотеки розширили свої функції, шукаючи партнерства з громадськими та благодійними організаціями і фондами, залучаючи волонтерів. Практично всі бібліотеки України стали осередками просвітницької роботи щодо опанування навичок домедичної допомоги (курси, тренінги, лекції, практичні заняття тощо), що критично необхідно в умовах війни. У Львівській обласній бібліотеці для дітей Мальтійська служба допомоги організувала курси домедичної допомоги. Їхня програма відповідає нормам Європейської ради реанімації та законодавству України і включає в себе безпеку при наданні першої допомоги (в тому числі і юридичну); серцево-легеневу реанімацію дорослих та дітей; зупинку кровотечі; допомогу при травмах (переломах, вивихах, забоях), сторонніх тілах у дихальних шляхах, судомах (у тому числі епілепсії), захворюваннях серцево-судинної системи (інфаркті), інсульті та ін.

У рамках проєкту «Бібліотека як інформаційний фронт» у Тернопільській ОУНБ за підтримки кафедри медицини катастроф та військової медицини ТНМУ імені І. Я. Горбачевського відбувся тренінг на тему: «Домедична допомога в умовах воєнного стану для цивільних осіб». Тренінги «Серцево-легенева реанімація» відбулися для фахівців НБУ імені Ярослава Мудрого та Вінницької ОУНБ, які проводили інструктори центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф (<https://oth.nlu.org.ua/?p=5964>). У Нікопольській міській центральній бібліотеці заняття з першої долікарської допомоги проводять фахівці Нікопольського центру первинної медико-санітарної допомоги. Тренінг «Перша медична допомога» відбувся в Публічній бібліотеці ім. Лесі Українки (м. Київ) (<https://suspilne.media/257040-u-biblioteci-nikopola-na-dnipropetrovsini-provodat-zanatta-z-perso-dolikarskoi-dopomogi/>). На сайті Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія розміщено необхідну інформацію стосовно домедичної допомоги «Твої руки можуть врятувати життя» (https://www.libr.dp.ua/first_aid.html).

На базі Рівненської обласної бібліотеки для молоді відбуваються навчання в рамках проєкту «Домедична допомога в сучасних умовах», який реалізується ГО «АРХА», за підтримки National Endowment for Democracy, ГО «Фонд «Професійний розвиток Харкова» та Харківського міського центру підтримки молодіжних ініціатив «HUB 6/9» в рамках проєкту «Зміцнення громадянського активізму серед молоді» (<https://ulibrv.com.ua/домедична-допомога-в-сучасних-умовах/#>).

Алгоритм надання домедичної допомоги до приїзду бригади швидкої пояснюють викладачі Кіровоградського медичного фахового коледжу імені Єфрема Мухіна на засіданні

Батьківського клубу Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського, яке проводиться в рамках проєкту «Швидке реагування в Кіровоградській області для задоволення потреб дітей та їхніх опікунів, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок війни в Україні», що реалізується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) у партнерстві з Благодійним фондом «Безпечне майбутнє» (<https://library.kr.ua/news/nadpddzv/>). У Волинській ОУНБ ім. Олени Пчілки функціонує клуб «Підлітки в умовах війни», де дітей віком від 11 до 15 років безоплатно навчають основам домедичної допомоги (<https://suspilne.media/250901-domedicna-dopomoga-j-informacijna-bezpeka-u-volinskij-biblioteci-pracue-klub-dla-pidlitkiv/>).

В умовах війни загострилася проблема захисту ментального здоров'я. Такі чинники, як участь у бойових діях або перебування в прифронтовій зоні з постійними ракетними та артилерійськими обстрілами, перебування в окупації значно підвищують уразливість людей до психосоціального стресу, сприяють поширенню психічних розладів (депресій, тривог, постстресових розладів тощо). За результатами дослідження британської кампанії Alligators Digital, проведеного 1–24 серпня 2023 р. у межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» за ініціативою першої леді О. Зеленської та за підтримки ВООЗ, кожен другий українець почувається емоційно гірше, ніж три роки тому. Цей факт яскраво відображає психологічний стан українського суспільства та вплив війни на нього. За даними МОЗ, психологічні наслідки війни позначатимуться на психічному стані українців щонайменше найближчі 7–10 років [4].

Це створює серйозні виклики як для держави, так і для суспільства та потребує координації дій органів державної влади, профільних освітніх і науково-дослідних закладів, неурядових організацій, що спеціалізуються на психологічній допомозі населенню, а також залучення міжнародних організацій, представників громадського сектору, урядових і фінансових установ. У березні 2023 р. стартувала Всеукраїнська програма ментального здоров'я, у фокусі уваги якої перебувають питання подолання стресу та негативних емоцій під час війни та віднайдення ресурсів для психологічного відновлення [5].

Низка українських бібліотек вже стали учасниками різноманітних проєктів із психологічної реабілітації та збереження здоров'я громадян в умовах війни. Такі психологічні тренінги допомагають тим, хто відчуває страх, зневіру, розпач, гнів, ненависть, роздратування, а іноді все одночасно, кого не відпускає пережите, хто хоче знайти нову опору в житті. Так, Охтирська Центральна міська бібліотека за підтримки програми «BraVo» Товариства Червоного Хреста України започаткувала проєкт по створенню культурного креативного простору «Фабрика добра та відпочинку». У межах проєкту організовані заходи з психосоціальної підтримки, культурні заходи розважального характеру (вечори відпочинку, засідання клубу «Книжковий кайф», «Майстерня креативних ідей», «Моя родина – моя

фортеця», «Ерудит», «Релакс»). (<https://www.okhtyrka.net/content/view/11825/236/>). У бібліотеках Сумської міської громади аналогічний проєкт упроваджено через створення «Клубу психо-соціальної підтримки «Початок» [6].

Бібліотеки Київщини, крім роботи в якості осередків просвітницької роботи, стали також місцями безпеки та підтримки, зокрема психологічної реабілітації. Унікальним є досвід діяльності наразі єдиної в Україні бібліотеки в модульному містечку «Дубки» в Ірпені, яка стала як місцем роботи психологів, так і центром життя для людей, які втратили житло внаслідок російської агресії, та ВПО – жителів містечка. За сприяння ООН тут працювали група психологічної підтримки та мобільна бригада соціально-психологічної підтримки (<https://www.kmu.gov.ua/news/biblioteky-deokupovanykh-mist-staly-mistsem-komunikatsii-ta-vykonuiut-vazhlyvu-sotsialnu-funktsiiu-rostyslav-karandiev>).

У Публічній бібліотеці Бердичівської міської ради на базі молодіжного центру «М-Формація» реалізується проєкт «ПОРУЧ», започаткований Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» спільно з UNICEF Ukraine, Міністерством освіти і науки України, Українським інститутом когнітивно-поведінкової терапії, Українською асоціацією когнітивно-поведінкової терапії. Проєкт «ПОРУЧ» – це онлайн та очні групи психологічної підтримки для підлітків та батьків, чиє звичне життя зламала війна. У проєкті працюють професійні психологи з навичками допомоги людям, які пережили війну [7]. Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека, Центральна бібліотека Нікополя також організовують для підлітків з числа ВПО групи психологічної підтримки «ПОРУЧ».

Антистресові заняття для дорослих та дітей проводять у Черкаській ОУНБ ім. Т. Шевченка, де користувачі, які переїхали з регіонів активних бойових дій, та жителі міста вчилися, як впоратися зі стресом, переключити думки, відпустити ситуацію та покращити настрій (<http://library.ck.ua/index.php/component/content/article/120-2013-10-16-08-59-28/4376-2022-04-28-10-09-33>). Корисні поради, як опанувати себе та підтримувати здоровий психічний стан в критичних умовах, отримали містяни на тренінгу «Психологічна допомога під час війни» в Южноукраїнській міській бібліотеці. (http://yu.mk.ua/news/show/trening_psikhologichna_dopomoga%C2%A0_pid_chas_viyni ?).

У межах «Всеукраїнської психологічної місії підтримки з Євгеном Кирбабою та друзями» психологічну допомогу надає практичний психолог, магістр психології, спеціаліст із психосоматики Є. Кирбаба. Організовані ним зустрічі «Як жити далі?», спрямовані на збереження психологічного здоров'я, відбулися у Львівській обласній бібліотеці для юнацтва ім. Р. Іваничука, Чернівецькій ОУНБ ім. М. Івасюка, Миколаївській ОУНБ, Центральній публічній бібліотеці м. Хмельницького, КЗ «Закарпатська обласна універсальна наукова

бібліотека ім. Ф. Потушняка» у співпраці з проектом «ВільноХаб» (https://www.cbs.km.ua/?dep=2&w=show_news&dep_up=&dep_cur=&news_id=3075).

Розроблений відділом обслуговування Центральної бібліотеки КЗК «Жовтководська ЦБС» психологічний айстопер «Тільки без паніки. Як зберігати спокій під час воєнного стану в Україні» надає психологічні поради щодо збереження спокою, гамування паніки, накопичення сил для підтримки родини та країни (https://www.youtube.com/watch?v=60tg_gGvufQ). Фахівці бібліотеки сімейного читання № 3 м. Павлограда викладають на блозі та в соцмережах поради психологів на різні актуальні теми, для фізичного порятунку та збереження душевного спокою мешканців міста.

Найуразливішою категорією населення під час війни є діти. Для збереження та відновлення ментального здоров'я дітей на базі проекту «СпівДія заради дітей» по всій Україні створили дружні простори, де дитина отримує психоемоційну підтримку через програму неформальної освіти, яка включає творчі заняття, рухливу та пізнавальну діяльність, взаємодію з іншими дітьми та дорослими. Дозвілля та неформальні освітні заходи для дітей, евакуйованих із різних міст, реалізуються командою благодійного фонду «СпівДія» на базі Ніжинської міської бібліотеки ім. М. Гоголя, Житомирської обласної бібліотеки для дітей. Тернопільська обласна бібліотека для дітей стала одним з двох майданчиків в області для реалізації Всеукраїнського проекту «СпівДія заради дітей». Оскільки під час повітряної тривоги бібліотекарям та волонтерам разом з дітьми доводиться переходити в укриття, де продовжуються розвиваючі заходи для маленьких містян, там створено куточок «Буккросинг у сховищі», аби час перебування в укритті минав швидше і з користю (<http://chasopys.te.ua/kultura/5922-kulturnyi-front-biblioteky-dlia-ditei-pratsiuemo-na-peremohu>).

Спільно з членами волонтерського об'єднання «Захист» бібліотекарі Ізяславської міської публічної бібліотеки взяли участь у психологічному тренінгу «Як підтримувати діток і говорити про війну». Участь у таких тренінгах надзвичайно важлива для бібліотекарів, адже до них звертаються люди, які в умовах воєнного стану пережили важкі для психологічного здоров'я обставини. При цьому особлива увага приділяється правильному спілкуванню з дітьми. (https://www.facebook.com/iziaslavska.centralna.biblioteka/posts/350500287096881?ref=embed_post).

Навчальний інтенсив «Психофронт» – народжений під час війни волонтерський формат для психологів/психотерапевтів/волонтерів, які надають емоційну допомогу постраждалим від війни людям та прагнуть удосконалити свої вміння співпереживати та не ретравмувати людей, провели у Львівській обласній бібліотеці для юнацтва ім. Р. Іваничука [7].

Кіровоградська ОУНБ імені Дмитра Чижевського в партнерстві з благодійним фондом «Безпечне майбутнє» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) відкрила великий проєкт – дитячу точку «СПІЛЬНО». Його мета – надати дітям разом з батьками простір для ігор, навчання та спілкування, читання та натхнення, місце, де можна отримати психологічну підтримку і навіть консультацію педіатра (<https://library.kr.ua/news/openspilnozv/>). Відкрилася дитяча точка «СПІЛЬНО» UNICEF і в КЗ «Публічна бібліотека Вишгородської міської ради». Бібліотека-філія № 3 для дітей та бібліотека-філія № 5 Олександрійської міської централізованої бібліотечної системи приєдналися до проєкту «Діти України і війна: допоможемо дітям пережити синдром війни». Програма бібліотечних занять об'єднала дітей у навчанні через гру за методикою Element of Play, Learning Spaces, Music, Storytelling (навчання через гру, музику, розповіді історій, музично-ритмічні та рухливі ігри), апробованою в країнах, де відбувалися війни [6].

Безкоштовні заняття для дітей, які через війну покинули свої домівки, в рамках проєкту Shelter – Friendly Chervonohrad проводяться в бібліотеці-філії № 3 КЗ «Червоноградська публічна бібліотека». Проєкт допомагає таким дітям інтегруватися в нове середовище та покращити психоемоційний стан, забезпечивши фізичний та інтелектуальний розвиток (<https://chervonograd.city/articles/243933/zanyattya-dlya-ditej-vpo-provoditimut-v-ramkah-proyektu-shelter-friendly-chervonograd->).

Дієвим засобом психологічної допомоги дітям і навіть дорослим може стати звичайна іграшка. Благодійний проєкт «Кімната терапії іграшкою» запропоновано Інститутом інтегративної терапії для мінімізації травматичного досвіду в дітей методами лялько- та ігротерапії. У «Кімнаті терапії іграшкою» діти можуть знайти іграшку-помічника, отримати психологічну підтримку, покращити емоційний стан. До проєкту вже долучилися Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олеся Гончара (<https://poda.gov.ua/news/141065>), Ставищенська публічна бібліотека (https://mykyivregion.com.ua/news/u-stavishhi-startuvav-projekt-toy-therapy-room#google_vignette), Рівненська обласна бібліотека для дітей, Тербовлянська Княжа Книгозбірня (<https://oblast-te.com.ua/u-biblioteczi-na-ternopilshhyni-zbyrayut-dytyachi-igrashky-dlya-novogo-proyektu-video/>).

Одним із комфортних, творчих та захоплюючих напрямів у психології прийнято вважати арт-терапію (терапію з використанням образотворчого мистецтва, лялькотерапію, казкотерапію, пісочну терапію, ліплення, плетіння, в'язання, вишивку та ін.). Головне завдання арт-терапії – дати вихід накопиченим негативним емоціям та стресам, позбутися страхів, негативу і поліпшити своє психічне і фізичне здоров'я. Розуміючи важливість такої підтримки, бібліотеки знаходять можливість співпраці з фаховими арт-терапевтами, які надають кваліфіковану допомогу всім, хто її потребує. Так, у Запорізькій ОУНБ відбулася

арт-практика «Я маю сили та впевненість, щоб рухатися далі». Проєкт реалізується Благодійним фондом «Посмішка ЮА» в партнерстві з організацією «Людина в біді». Бібліотека-філія с. Княгининок провела заняття з арт-терапії «Гуртом малюємо казку». У бібліотеці-студії ДіМ відкрився арт-простір «Веселка», де діти дізнаються про таємниці фарб та використовують арт-терапію музикою (<https://lmcbs.lutsk.ua/muzychna-art-terapiia-v-bibliotetsi/>). У бібліотеці філії-№ 2 для дітей КЗ «Луцька міська централізована бібліотечна система» провели арт-терапію «Метелик-мрія» (<https://lmcbs.lutsk.ua/>). Заняття з арт-терапії проводять Кам'янська Центральна бібліотека для дітей (казкотерапія), Чернівецька ОУНБ ім. М. Івасюка (арт-студія «СТІБок – ми зшиваємо країну»), Публічна бібліотека Ківерцівської міської ради (арт-терапія «Подолання страху»), Дніпропетровська обласна бібліотека для дітей, Лубенська Публічна бібліотека імені Володимира Малика (опанування мистецтва оригамі), Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва ім. Є. Маланюка, Конотопська ЦМБ ім. С. І. Пономарьова (лялькотерапія) та ін. У Тернопільській ОУНБ у рамках психологічних студій «Довіра» практичні психологи проводять тренінги з елементами арт-терапії для ВПО.

Із березня 2022 р. команда програми USAID «Мріємо та діємо» запустила проєкт ВільноХаб на базі 54 установ – бібліотек, молодіжних центрів та громадських організацій. Він спрямований на створення в уже існуючих закладах та просторах місць, де молодь могла б отримати підтримку, аби впоратися з новими викликами, адаптуватися до змін, налагодити комунікацію в громаді та продовжити неформальну освіту. Серед напрямів діяльності «ВільноХаб» помітне місце посідає арт-терапія [8]. У бібліотечному просторі Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка в рамках ініціативи ВільноХаб відбулася креативні майстерні, де темами занять були виготовлення браслету-оберегу з атласної стрічки та аплікація з паперу (<https://lib.if.ua/news/1653904617.html>). До ініціативи також приєдналися Луцька центральна міська бібліотека для дітей, Трускавецька УРБАН-бібліотека, Ходорівська міська публічна бібліотека, Рівненська обласна бібліотека для молоді, Центральна бібліотека Олександрійської міської ЦБС, Здолбунівська бібліотека-філія для дітей та юнацтва, Закарпатська ОУНБ ім. Ф. Потушняка та інші [9].

Крім занять із професійними арт-терапевтами, бібліотекарі пропонують своїм відвідувачам й інший вид терапії – бібліотерапію. Бібліотерапія – один зі способів упоратися із стресом, позбутися тривожності й привести до ладу свої думки. Працівники Рахівської Публічної бібліотеки проводили для своїх активних читачів «Книжковий антистресс-марафон»; у Волинській обласній бібліотеці для дітей активно реалізується проєкт «Бібліотерапія в дії»; Звягельська центральна міська бібліотека імені Юрія Ковальського провела бібліотерапевтичну годину «Бібліотерапія: твоя книга щастя»; у Львівській

державній обласній бібліотеці для дітей запрацював новий бібліотерапевтичний проєкт «Простір спокійної книги».

Світовий досвід, на який у своїй діяльності спираються українські бібліотеки, також демонструє, що здоров'я та благополуччя громадян є одним з ключових напрямків діяльності бібліотек. Зокрема, у Великобританії, де бібліотеки є партнерами Національної служби здоров'я, в 2013 р. на національному рівні була запроваджена програма «Книга за рецептом» (Reading Well), яка пропонує корисне читання для підтримки здоров'я та добробуту. Книги відібрані та рекомендовані провідними органами охорони здоров'я та людьми, які живуть з певними симптомами, захворюваннями тощо. Проєкт «Reading Well» допомагає людям керувати своїм психічним здоров'ям і благополуччям, надаючи через публічні бібліотеки можливість читання для самодопомоги. Книги можуть виписувати лікарі загальної практики або інші медичні працівники. Схема об'єднує книги, схвалені органами охорони здоров'я, і саме через це їм можуть довіряти медичні працівники та бібліотеки, щоб охопити широке коло людей, заохочуючи раннє втручання через читання. Як результат, програма «Книга за рецептом» отримала потужний ефект для системи охорони здоров'я: 90 % медичних працівників оцінили, що книги допомогли пацієнтам підтримувати себе та самостійно справлятися з симптомами неінфекційних хвороб, 81 % респондентів вважають, що книга допомогла їм краще зрозуміти свої потреби у сфері здоров'я [2].

Таким чином, спричинені війною зміни умов діяльності бібліотек, поява в Україні значної кількості ВПО та біженців, постраждалих від війни, необхідність медичної і психологічної підтримки багатьох категорій громадян наклали відбиток на звичні режими і плани бібліотечної роботи. Проведений аналіз засвідчує, що в умовах воєнного стану українські бібліотеки активно перетворюються на лідерів як інформаційно-просвітньої, так і практичної роботи у сфері охорони громадського здоров'я. Насамперед, це виявляється в їхній діяльності як центрів ефективних ресурсів для комунікації та просування ідей здорового способу життя, установ, які працюють методом безпосередніх контактів із відвідувачами в царині надання освітніх і психологічних послуг та осередків організації співпраці профільних спеціалістів в системі громадського здоров'я. Бібліотечні заклади набувають нових компетенцій, стають ближчими до своїх громад.

Список джерел:

1. ЦГЗ залучає бібліотеки до промоції здоров'я. ДУ «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України» : сайт. 2020. 11 серп. URL: <https://phc.org.ua/news/cgz-zaluchae-biblioteki-do-promocii-zdorovya>

2. Стукало О. Як працюють «Здорові бібліотеки»: поєднати книжки та громадське здоров'я. *Rubryka.com* : сайт. 2023. 05 Лип. URL: <https://rubryka.com/article/yak-pratsyuyut-zdorovi-biblioteky/>
3. Здорові бібліотеки: результати 2022 року. *Благодійний фонд «Бібліотечна країна»* : вебсайт. 2023. 18 лют. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/healthy-libraries-results-2022/>
4. ПРООН та Національна психологічна асоціація провели конференцію з підтримки психічного здоров'я українців під час війни. *Програма розвитку ООН в Україні* : сайт. 2023. 11 жовт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/proon-ta-natsionalna-psykholohichna-asotsiatsiya-provely-konferentsiyu-z-pidtrymky-psykhichnoho-zdorovya-ukrayintsiv-pid-chas>
5. «Ти як?». Триває Всеукраїнська програма ментального здоров'я. *Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України* : вебсайт. 2023. 4 лип. URL: <https://mtu.gov.ua/news/34479.html>
6. Горчинська В. Бібліотеки – місце відновлення сили. *Блог «Публічна бібліотека об'єднаної територіальної громади» Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого*. 2023. 24 лют. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=7220>
7. Діяльність бібліотек в умовах війни : методичний поради́ник бібліотекаря / уклад. О. Шурубенко. Чернігів, 2022. Вип. 9. 64 с. URL: http://libkor.com.ua/storage/php/metod_mat_files/Діяльність_бібліотек_в_умовах_війни.pdf (дата звернення: 14.10.2023).
8. Програма «Мріємо та Діємо». *Міністерство освіти і науки України* : сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/spivpracya-z-mizhnarodnimi-organizaciyami/rada-mizhnarodnih-naukovih-doslidzen-ta-obminiv-irex/programa-mriyemo-ta-diyemo> (дата звернення: 14.10.2023).
9. Лагута Л. #ВільноХаб. *Блог «Публічна бібліотека об'єднаної територіальної громади» Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого*. 2022. 29 серп. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=6463>

*Євгенія Березок,
(м. Одеса)*

**МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ:
СПІВПРАЦЯ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМИ ТОВАРИСТВАМИ ОДЕЩИНИ**

Внаслідок різних історичних процесів Південь України, Одещина зокрема, в етнічному відношенні є одним з найбільш різноманітних регіонів. Завдяки географічним та історичним особливостям регіону тут перетиналися шляхи представників різних народів, що відбилося на його культурному і соціально-економічному розвитку.

Сучасний соціокультурний простір Одеської національної наукової бібліотеки, її багаті фонди є вагомим складовим у розкритті багатонаціональної культури Одещини. До

того ж книгозбірня має багаторічний досвід успішного співробітництва з представниками різноманітних етнічних груп й національно-культурними товариствами Одещини. Керуючись статутними завданнями реалізації державної політики в галузі культури, а саме щодо «сприяння розвитку національної й світової науки та культури», та беручи «участь у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України», Одеська національна наукова бібліотека підтримує міцні зв'язки з Одеським імені А. Міцкевича відділенням спілки поляків в Україні, філією Грецького фонду культури в Одесі, Благодійним фондом Баварський дім. Одеса», Всеукраїнським центром болгарської культури, Гагаузьким національно-культурним товариством «Бірлік» та багатьма іншими культурними об'єднаннями. На цей час Одеська національна наукова бібліотека підписала меморандуми про співпрацю з Радою представників національно-культурних товариств Одещини, Одеським імені А. Міцкевича відділенням Спілки поляків в Україні та Одеською філією Грецького фонду культури.

За роки незалежності Одеська національна бібліотека, підтримуючи міжкультурний зв'язок з різними етнічними групами та національно-культурними товариствами, провела безліч різноманітних заходів, як-то виставки, зустрічі з творчими особистостями, презентації, літературно-музичні вечори, науково-практичні конференції, брала участь у різноманітних соціокультурних та наукових проєктах тощо. На жаль, формат публікації не дає можливості висвітлити досвід бібліотеки у цій сфері діяльності у повному обсязі, тож зупинимось на прикладах успішного співробітництва з національно-культурними товариствами за період 2020-2023 роки.

Багаторічним партнером Одеської національної наукової бібліотеки є Рада представників національно-культурних товариств Одеської області. Об'єднуючи представників понад 30 національно-культурних товариств, Рада займається масштабною культурно-просвітницькою діяльністю, проводить значну роботу спрямовану на патріотичне та духовне виховання молоді. Діяльність Ради сприяє формуванню особливого морально-психологічного клімату толерантності, що дозволяє представникам різних національностей не просто співіснувати, а й плідно, взаємодіяти, і це сприяє сталому розвитку регіону [1, с. 3–4, 6.].

19 лютого 2021 року до Міжнародного дня рідної мови в Одеській національній науковій бібліотеці відбулася творчо-ділова зустріч представників національно-культурних товариств Одеської області «Ми разом!» за участю Ради представників національно-культурних товариств Одещини [6]. Учасники зустрічі обговорювали значимість національних культур та їх поширення на теренах України, ділилися здобутками в їх

розвитку, зокрема йшлося про роботу недільних національних шкіл, видання літератури національними мовами, розвиток народної творчості тощо.

Цього ж року в Одеській національній науковій бібліотеці відбулася презентація Комунікаційної стратегії національних меншин Одещини та комунікаційної платформи «Багатонаціональна Одещина». У заході взяли участь менеджери та експерти Офісу Ради Європи в Україні, Ради Європи, Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, Одеської обласної державної адміністрації, керівники Ради представників національно-культурних товариств Одещини, закладів культури та засобів масової інформації регіону. Під час зустрічі обговорювалися стратегії та практичні механізми забезпечення ефективної комунікації та взаємодії між етнічними спільнотами й органами влади, що ґрунтуються на принципах дотримання прав людини та відповідності законодавству і забезпечують високу ступінь прозорості та відкритості діяльності; вільне отримання та поширення інформації, крім обмежень, встановлених законом; рівноправність, незалежно від ознак раси, релігії, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану або інших ознак; надання об'єктивної, конкретної, достовірної інформації; неприйнятність та виключення будь-яких форм дискримінації й примусу. Під час заходу відбулося урочисте підписання Комунікаційної стратегії національних меншин Одещини присутніми представниками громадських об'єднань національних спільнот Одещини та представником Одеської облдержадміністрації.

Крім того, генеральний директор Одеської національної наукової бібліотеки Ірина Бірюкова підписала меморандум про співпрацю з очільником Ради представників національно-культурних товариств Одещини Анатолієм Фетеску. Документ передбачає, зокрема, й системні заходи на підтримку реалізації Комунікаційної стратегії національних меншин Одещини засобами інформаційно-бібліотечної роботи [9].

За останні роки у тісній співпраці з різними національно-культурними товариствами було реалізовано чимало цікавих соціокультурних проєктів.

Багато років поспіль до Міжнародного дня дарування книг та Дня всіх закоханих, що відзначається 14 лютого, Одеська національна наукова бібліотека проводить цікавий захід «Велика бібліоніч». У 2021 році в рамках заходу був проведений літературно-музичний марафон «Поетика кохання мовами світу». Свою рідну культуру презентували багаторічні партнери та друзі бібліотеки: Благодійний фонд «Баварський Дім, Одеса», Alliance Française Odessa, філія Грецького фонду культури в Одесі, громадська організація Одеське імені А. Міцкевича відділення Спілки поляків в Україні, Одеська обласна громадська організація «Грузинський культурно-освітній центр “Іверія”», Всеукраїнський центр болгарської культури, обласний центр гагаузької культури, громадські організації «Бахталє-Тавричанє» і

«Об'єднана молодь» та інші. В святковій залі було встановлено незвичайне «дерево дружби» народностей багатонаціональної Одещини. Творчі представники культурно-мистецьких інституцій та національно-культурних товариств Одеси, які виступали твори, символічно прикрашали стрічками «дерево дружби», що символізували національні кольори [5].

Спільно з Одеським імені А. Міцкевича відділенням Спілки поляків в Україні Одеська національна наукова бібліотека до Днів польської культури в Україні проводить лекції, презентації, в стінах книгозбірні експонуються видання з історії польської літератури, наукові видання, присвячені внеску поляків у цивілізацію, проводяться творчі зустрічі з письменниками. Так, у червні 2021 року в рамках Днів Польщі в Одесі в бібліотеці відбулася презентація проєкту Інституту книги у Варшаві «Польська полиця», метою якої є надання доступу до польської літератури в українських бібліотеках: було представлено добірку перекладів українською мовою польської класичної та сучасної літератури для дорослих та молодших читачів, а також книги польською мовою [8]. У 2023 році в Одеській національній науковій бібліотеці відбулася презентація книги члена «Гільдії гідів», керівника туристичного агентства у Кракові «ZimaLeto Travel», амбасадора Одеси в Польщі Бориса Тинки «Одеса 4.5.0.» – про життя Одеси в перші місяці повномасштабної війни [10]. Того ж року за підтримки Генерального консульства Республіки Польща спільно з Одеським ім. Адама Міцкевича відділенням Спілки поляків в Україні була організована фотовиставка «Безпека. Дім. Свобода», присвячена 80-річчю повстання у Варшавському гетто [13].

Одним із багаторічних партнерів Одеської національної наукової бібліотеки є Всеукраїнський центр болгарської культури, його представники беруть жваву участь у заходах бібліотеки, зокрема у відзначенні національних свят, проведенні виставок, у концертно-мистецьких програмах та ін. У 2019 р. в рамках XX Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» у Центрі відбулася презентація видань болгарського поета і прозаїка Любомира Левчева «Повільний марш» (2019) та Віктора Мельника «Під Вітошею» (2019), до збірника увійшли його власні вірші про Болгарію, а також низка перекладів сучасних болгарських поетів [3]. У 2023 році директор Всеукраїнського центру болгарської культури Дмитро Федорович Терзі взяв участь у роботі круглого столу «Краєзнавство як чинник національно-патріотичного виховання: досвід культурних та освітніх інституцій», виступивши із доповіддю «Болгари у соціокультурному просторі Одещини: досвід роботи болгарської недільної школи Всеукраїнського центру болгарської культури» Дмитро Федорович також подарував нашій бібліотеці кілька примірників підручників болгарської мови [4].

Цього року на відзначення 32-ї річниці Незалежності України Одеська національна наукова бібліотека спільно з Одеським обласним центром української культури провела

родинне свято «Борщова екскурсія Одещиною: єдність в різноманітті»: приготування борщу, який рік тому увійшов до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, майстер-класи, вікторини, книжкові виставки та патріотична концертна програма. Ідея організувати свято з приготуванням борщу просто неба, у бібліотечному дворіку, належить генеральному директору ОННБ Ірині Бірюковій. У затишному внутрішньому дворіку бібліотеки з'явилася нова локація: галявина, встелена свіжою соломою - суцільна фотозона, уквітчана соняхами і мальвами, прикрашена тинками з глечиками та кошиками. Етнічна галявина вмістила і пічку для приготування чорноморського борщу з бичками, і місця видачі страв, і ряди столів для частування гостей, а також - літню сцену, звідки лунали пісні і на якій нагороджували переможців вікторини. Затишне місце було виділене і для майстер-класів (з гончарства та південного і петриківського розпису, з реставрації книжок та з виготовлення закладок для книжок тощо) [12].

Крім соціокультурних проєктів у співпраці з національно-культурними товариствами Одеська національна наукова бібліотека здійснює науково-дослідну роботу. Так у рамках дії меморандуму про співробітництво [2], укладеному в 2020 році з Одеською філією Грецького фонду культури, протягом 2020–2021 років було реалізовано цифровий проєкт «Одеські хронописи: свідки історії на шпальтах грецькомовної періодики початку XX століття» [7], під час роботи над проєктом було оцифровано понад 2 700 сторінок одеських грецькомовних газет початку XX ст., раніше малодоступних через особливий режим зберігання. Після завершення проєкту вони стали доступними для широкого загалу дослідників історії Одеси і, зокрема, соціального, культурного, політичного та економічного життя грецької спільноти Одеси. Цей проєкт став важливою складовою спільних заходів з нагоди 200-річчя національно-визвольної революції грецького народу, що відзначався в 2021 році на міждержавному рівні, а його презентація відбулася 3 вересня 2021 року під час святкування Дня міста Одеса.

У 2020 році за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» в рамках Ромської програми малих грантів для молодих ромських активістів «Підтримка громадських і правозахисних ініціатив ромської молоді» у партнерстві з Громадською організацією «Бахталє-Тавричанє», факультетом історії та філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та Одеською національною науковою бібліотекою був здійснений проєкт «АМАРО-ТРАЙО» – нариси про побут та традиції ромів Одещини». Партнерами проєкту також виступили Благодійний фонд «Вітри змін», громадські Організації «Планета добрих людей» та «Ротарі Клуб Одеса Інтернешнл». Результатом проєкту стало видання «АМАРО-ТРАЙО» – нариси про побут та традиції ромів Одещини»,

його презентація відбулася в Одеській національній науковій бібліотеці у листопаді 2020 року [11].

Одеська національна наукова бібліотека намагається підтримувати національно-культурні товариства і в сучасних непростих умовах. З набуттям чинності законів про декомунізацію та дерусифікацію багато бібліотек стикнулися з проблемами оновлення книжкового фонду українською літературою. Ті ж самі проблеми стосуються й невеликих книгозбірень національно-культурних товариств. Тож Бібліотека відгукнулася на прохання Всеукраїнського центру болгарської культури та Гагаузьського національно-культурного товариства «Бірлік» надати видання українською та їхніми національними мовами.

Попри виклики останніх років, спричинені протиепідемічними обмеженнями через COVID-19, а згодом й повномасштабним вторгненням російських військ в Україну, Одеська національна наукова бібліотека продовжує активно співпрацювати з національно-культурними товариствами Одещини, і тим самим сприяє відродженню етнічної самосвідомості та збереженню національних культур, а також, залучаючи до громадського та культурного життя країни, допомагає інтеграції різних етнічних груп в єдине українське суспільство, що вкрай важливо для становлення України як незалежної, правової та демократичної держави.

Список джерел:

1. 20 років разом! Рада представників національно-культурних товариств Одеської області / Департамент культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культур. спадщини Одес. облдержадмін. Одеса, 2019. 15 с. : іл.
2. До 200-річчя національно-визвольної революції грецького народу! : вебсайт. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3177 (дата звернення: 30.10. 2023).
3. Книжкові новинки видавництва «Твердиня» : вебсайт. URL: <http://surl.li/mqdmty> (дата звернення: 30.10. 2023).
4. Круглий стіл «Краєзнавство як чинник національно-патріотичного виховання: досвід культурних та освітніх інституцій» : вебсайт. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4175 (дата звернення: 30.10. 2023).
5. Літературно-музичний марафон «Поетика кохання»: вебсайт. URL: <http://surl.li/mqdl5> (дата звернення: 30.10. 2023).
6. «Ми разом!»: до Міжнародного дня рідної мови. : вебсайт. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3137 (дата звернення: 30.10. 2023).
7. Одеські хронописи: свідки історії на шпальтах грецькомовної періодики початку XX століття : вебсайт. URL: <https://odnb.odessa.ua/rarities/item/135?category=2> (дата звернення: 30.10. 2023).
8. «Польська поліція» на персональному абонементі : вебсайт. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3808 (дата звернення: 30.10. 2023).

9. Презентовано Комунікаційну стратегію національних меншин Одещини : вебсайт. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3330 (дата звернення: 30.10. 2023).
10. Презентація нової книги Бориса Тинки «Одеса 4.5.0.» : вебсайт. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4130 (дата звернення: 30.10. 2023).
11. Проєкт «АМАРО-ТРАЙО». : вебсайт.
URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3015 (дата звернення: 30.10. 2023).
12. Свято незламності українців відбулося в ОННБ : веб-сайт. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4325 (дата звернення: 30.10. 2023).
13. Урочисте відкриття фотовиставки «Безпека. Дім. Свобода». : вебсайт. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4113 (дата звернення: 30.10. 2023).

*Володимир Варенко,
(м. Київ)*

МАНІПУЛЯТИВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Розвиток цифрового суспільства, глобалізаційних процесів призвели до збільшення кількості соціальних комунікацій і контактів, що створило нові умови, за яких соціальне керування суспільними процесами стало здійснюватися на основі практик прихованого, а часто і віддаленого впливу. Вказані чинники сприяли виникненню в сучасному суспільстві маніпулятивних форм управління. Маніпуляція інформацією стала одним з головних чинників формування соціальних взаємодій. Розширення і збільшення застосування технік прихованого впливу призводять до появи цілого ряду нових явищ. Під дією інформаційних маніпуляцій змінюються не тільки соціальні стосунки, а й самі учасники цих стосунків. В сучасних реаліях ми спостерігаємо прогресуючий характер поширення таких практик прихованого соціального управління, що, безумовно, потребує дослідження і наукового обґрунтування.

На сьогодні маніпулювання свідомістю людей - одна з найбільш серйозних і зловбодених проблем нашого часу, що набула глобального характеру і масштабів. Особливої гостроти вона набуває в теперішніх умовах ведення неприхованої інформаційної війни росії проти України, де відбувається небачене до тепер за своїми масштабами спотворення загальноприйнятих моральних норм, негативна трансформація загальнолюдських ідеалів та цінностей.

Приховані маніпуляції з інформацією, інформаційні технології на даний момент перетворилися на засіб потужного інформаційного впливу на громадян, формують спрямовані на потрібний ворогу результат. Вони широко використовуються в засобах

масової інформації, соціальних мережах, інформаційно-психологічних операціях. Слід визнати, що феномен соціальної маніпуляції, спрямований на все суспільство, став могутньою зброєю.

Маніпулювання масовою людською свідомістю визначається на даний момент як психічне насильство, тобто такий деструктивний вплив на свідомість і органи чуття людини з боку іншої людини або групи людей, які спонукають його діяти відповідно до прихованих цілей та інтересів маніпуляторів.

Таким чином, маніпулювання свідомістю в сучасних умовах постає як системне явище, яке проявляється в багатьох формах та видах і знаходить своє відображення в комплексі системних технологій і засобів маніпулятивного впливу на окремих громадян і суспільство в цілому.

Передумовами повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року і масової підтримки таких дій з боку російського населення стали масштабні спеціальні і довготривалі інформаційні операції та відверта інформаційна війна проти нашої держави. Були використані найрізноманітніші інформаційні технології, методи та прийоми інформаційного маніпулювання свідомістю громадян як Росії так і України. Серед них: нейро-лінгвістичне програмування (НЛП), широке використання програмно-комп'ютерних технологій, символно-семантичний апарат впливу, різноманітні лінгвістичні засоби і методи, активне використання з пропагандистською метою засоби масової інформації, технології дезінформації та заданого інформування, цензури, використання і пліток та чуток і т.д. Прикро, але треба визнати, що ці маніпулятивні інформаційні технології здебільшого досягли бажаного результату на території Росії і частково вплинули на формування груп прихильників «руського мира» в Україні.

В сучасних умовах інформаційна війна вважається важливим засобом й інструментом реалізації зовнішньої політики. Особлива небезпека інформаційних війн полягає в тому, що вони здебільшого мають прихований, таємний характер. У зв'язку з цим однією з найважливіших проблем, пов'язаних з інформаційною війною, є неусвідомленість суспільства та окремих громадян того, яку загрозу несуть сучасні деструктивні інформаційно-комунікативні процеси. В результаті цілі країни (і Україна насамперед) та й світове співтовариство в цілому виявилися не готовими протистояти агресивному масовому маніпулюванню суспільною свідомістю.

Як відомо, основними методами інформаційної війни є: пропаганда, зумисне поширення неправдивої інформації, дезінформація, впровадження в свідомість суспільства викривлених фактів, використання медіа вірусів, формування потрібних маніпуляторам

стереотипів. В комплексі всі ці методи здатні радикально змінити суспільну свідомість громадян, сформувати потрібну маніпуляторам реакцію.

Серед основних прийомів впливу на масову свідомість громадян можна виділити: замовчування інформації, інформаційний шум, підміну понять, впровадження понять, які не мають ніякого значення, пріоритет інформації, що має негативний характер, відверта брехня, інформаційне табу, відволікання уваги і інше.

Розглянемо деякі з них більш детально:

1. Замовчування інформації. Зазначений метод полягає у приховуванні важливої та значимої інформації. Найчастіше цей метод використовують диктаторські суспільства та їх державні структури.

2. Підміна понять - прийом, що полягає в тому, що загальноприйнятий термін починають використовувати не за призначенням, як би підмінюючи його іншим змістом. В результаті його справжній сенс з часом починає зникати.

3. Інформаційний шум. Метод ефективний тоді, коли правдиву інформацію потрібно приховати, але повністю це зробити не можливо. Тоді об'єктивну інформацію приховують за потоком «шуму», «інформаційного сміття», тобто за потоком неважливої інформації.

4. Відомий прийом відволікання уваги, тобто концентрації уваги громадян на насправді незначних і неважливих подіях, у той час як найбільш вагомі і значущі події залишаються поза їх увагою. Метод досить часто використовувався українськими політиками, а саме коли вони намагаються приховати власні помилки та створити інформаційні приводи, що відволікають увагу громадян.

5. Інформаційне табу, тобто інформація, що заборонена для поширення і використання. Насправді ця інформація відома для більшості громадян, але вона не обговорюється в публічній площині.

Названі методи, звичайно, не дають повної картини можливих інформаційних маніпуляцій, які використовуються на практиці, але дають певні уявлення про те, як працює інформаційна агресія та інформаційний вплив.

Протягом нового витка російсько-української війни, розпочатого 24 лютого 2022 року, російські ЗМІ, що контролюються владою, продовжили і посилили давню практику створення фейкових, брехливих новин. Серед них практикуються як усні інформаційні повідомлення, так і постановочні зняті сюжети (відео). Так, наприклад, російські телеграм-канали на початку вторгнення масово поширювали неправдиву інформацію про перебіг війни, зокрема, що керівництво України нібито покинуло країну, підписало договір про капітуляцію, населення захоплених територій зустрічає російських окупантів з квітами як

«визволителів», а розмови українських громадян прослуховують українські спецслужби за правилами «воєнного часу» та інша несенітниця.

Російська пропаганда і керівництво називають агресивну війну Росії проти України «спеціальною воєнною операцією» (СВО) з метою «денацифікації та демілітаризації України». Неонацизм став головною темою російської пропаганди, він активно і безпідставно приписується чинній українській владі та всім, хто її підтримує. Насправді в Україні нічого подібного немає, а реально існують територіальні претензії, імперські амбіції, тероризм, що спонсорується росією, пропаганда агресивної війни проти України і навіть геноцид українського народу.

Отже, в сучасних умовах інформаційної війни вкрай важливо всім учасникам інформаційно-аналітичних процесів зрозуміти небезпеку сучасних технологій інформаційного впливу, перестати недооцінювати негативні інформаційно-комунікативні процеси. Очевидним є факт, що необхідно всіляко посилити наукові дослідження в сфері, зокрема, інформаційних операцій і воєн, їх шкідливої дії та найголовніше – створити надійну систему захисту інформаційного простору держави і українських громадян зокрема від цих негативних і деструктивних маніпулятивних практик.

Список джерел:

1. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія /за ред. В.А. Кротюка. Харків : ФОП Федорко М. Ю., 2021. 558 с.
2. Гойман О. О. Маніпулювання масовою свідомістю в умовах сучасної гібридної війни. *Грані*. 2015. № 1. С. 50-56.
3. Даниленко С. І. Деструктивний інформаційний вплив на соціально-психологічні процеси. *Вісник Київського нац. ун-ту. ім. Тараса Шевченка*. 2020. №1(51). С. 25-30.
4. Інформаційно-психологічне протистояння: підручник. Видання друге перекладене, доповнене та перероблене / В. М. Петрик, В. В. Бедь, М. М. Присяжнюк та ін.; за заг. ред. В. В. Бедь, В. М. Петрика. Київ : ПАТ «ВІПОЛ», 2018. 386 с.
5. Кротченко Валерія. Війна за Україну: від інформаційних операцій до прямого вторгнення. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Випуск 45. С. 13–20.
6. Твердохліб Олександр. Сугестія та її прояви в сучасному інформаційному просторі держави. *Науковий вісник: Державне управління*. 2022. №1 (11). С.222-238.

*Лариса Величко,
(м. Київ)*

МЕТОДИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ КРАЄЗНАВЧОЇ ТЕМАТИКИ В РОБОТІ ВІДДІЛУ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ НІБУ

Бібліотеки є важливими осередками культури, що мають багатий досвід зі збору, збереження і популяризації краєзнавчих документних джерел та матеріалів, і в наш непростий воєнний час краєзнавча діяльність залишається одним із провідних напрямів їх діяльності.

Національна історична бібліотека України, яка володіє значними історико-краєзнавчими інформаційними ресурсами, також продовжує виконувати одне з своїх основних завдань - сприяння розвитку історичного краєзнавства та залучення широких кіл громадськості до вивчення історичної та культурної спадщини нашої країни.

У фонді Відділу обслуговування користувачів Бібліотеки зберігаються документи з різних напрямків краєзнавства – загального, історичного, географічного, етнографічного, туристичного, які користуються підвищеним попитом користувачів. Це – краєзнавчі бібліографічні посібники, збірники документів, підручники, довідники, енциклопедії, фотоальбоми, путівники, карти, періодичні видання тощо.

Багато документів є цінними джерелами історичного краєзнавства – твори Костомарова М., Багалія Д., Бантиш-Каменського Д., Яворницького Д., Берлінського М., Похилевича Л., Куліша П., Скальковського А., Єфименка П., Де Боплана Г. Л., Де ля Фліза Д. П. тощо. Значну частину фонду складають видання, які містять сучасні ґрунтовні дослідження з історії окремих регіонів, областей, міст, містечок, сіл і селищ нашої країни.

Важливою складовою фонду відділу є періодичні видання, що містять матеріали краєзнавчого змісту, – журнали «Київська старовина», «Країнознавство», «Пам'ятки України», «Сіверянський літопис», «Народознавчі зошити», «Народна творчість та етнологія» тощо.

Працівники відділу прикладають зусиль, щоб максимально розкривати, популяризувати й наближати фонд до користувачів, якнайкраще формувати, розвивати та задовольняти їх інформаційні потреби з питань краєзнавчої тематики.

Великою мірою цьому сприяє розміщення частини фонду у відкритому доступі, зокрема, довідників та енциклопедій з історії України, різних документів історично-краєзнавчого змісту. Особливим попитом користуються: багатотомна «Енциклопедія історії України», цікаві й інформативні статті якої охоплюють всі історичні області нашої країни; п'ятитомна «Історія української культури», в якій в хронологічному порядку розкриваються

етапи розвитку української культури від давнини до сьогодення; «Енциклопедія сучасної України» - перше багатотомне видання про Україну в усіх вимірах від початку XX століття до сьогодення, що відображає сучасні погляди на історичні події та постаті нашої країни; меморіальний альманах «Народжені Україною», який містить більше тисячі персоналій про наших видатних співвітчизників. Незмінним попитом вже декілька десятиліть користується 26-томна енциклопедія «Історія міст і сіл», що містить цінну інформацію про основні історичні етапи розвитку майже 40 тисяч населених пунктів України.

З новими документами краєзнавчого змісту, що надійшли до фонду відділу, користувачі можуть ознайомитись на виставці нових надходжень - також у відкритому доступі. Тут представлені, головним чином, документи з історії міст і сіл України, окремо виділений розділ з історії Києва. У розділі виставки «Персоналії» представлені документи, що розповідають про генеалогічні дослідження та біографії видатних людей, які народились або жили в певному населеному пункті нашої країни. Також в Залі нових надходжень експонується постійно-діюча виставка «Цікава Україна», на якій представлені документи з багатим ілюстративним матеріалом, що містять інформацію про визначні об'єкти культурної спадщини України – історико-культурні пам'ятки, історичні будівлі, садибні та палацово-паркові ансамблі, пам'ятки архітектури та містобудування тощо.

Одним із основних засобів популяризації краєзнавчих документів є тематичні виставки, які експонуються в традиційному варіанті та в електронному - на сайті Бібліотеки. За останні роки були організовані, наприклад, такі краєзнавчі виставки: «Національні природні парки України», «Старовинні міста України», «Національні історико-культурні заповідники України», «Родзинки архітектури України» та ін. Такі виставки привертають увагу користувачів до різних цікавих історико-культурних і туристичних об'єктів нашої країни та допомагають найповніше розкрити краєзнавчу частину фонду відділу.

Звичайно ж, ми не могли обійти стороною і болючу тему для всіх нас – тему війни. В читальній залі було організовано постійно-діючу тематичну виставку «Війна. Події. Люди», яка знайомить користувачів з документами, що вийшли з друку в наш час і висвітлюють події російсько-української війни. З книг, представлених на виставці, відвідувачі Бібліотеки можуть отримати достовірну інформацію, взяту з офіційних джерел (наприклад, «Хроніка війни 2014-2022: Перші пів року повномасштабної агресії (24.02.22-24.08.22)). Також тут є книги-розповіді авторів, які були безпосередніми свідками подій (Симоненко К. «Викрадена весна», В. Вакуленко-К. «Я перетворююсь...: щоденник окупації, вибрані вірші»), та книги, які містять свідчення очевидців - мешканців постраждалих міст і сіл, волонтерів, військовослужбовців, лікарів, водіїв, журналістів, які знаходились в епіцентрі трагічних подій. Через них можна відтворити реальну картину того, що відбувалось в Чернігові, Бучі,

Гостомелі, Ірпені, Бородянці та в селах Київської та Чернігівської областей (Подобна Є. «Міста живих, міста мертвих: історії з війни у Бучі та Ірпені», Бура Д. «Місто-герой Чернігів» та інші). Ці зафіксовані журналістами розповіді людей про побачене та пережите представляють особливий інтерес, тому що є, по суті, достовірною документальною історією цієї війни та важливою джерельною базою для майбутніх історичних досліджень.

Останнім часом більш активно співробітники використовують сторінку відділу соцмережі «Фейсбук», регулярно розміщуючи на ній інформацію краєзнавчого змісту. Це, наприклад, оглядові статті про пам'ятки історії та культури України («Софія Київська», «Кирилівська церква», «Аскольдова могила», «Архітектурна спадщина монастирів Києва XVI-XVII ст.», «Мукачівський замок», «Невідомі фортеці Чернігівщини», «Храми Васильківщини» тощо); інформаційно-ілюстровані огляди про життя видатних діячів України (про П. Чубинського та М. Вербицького – до Дня Державного Гімну України, про Т. Г. Шевченка - до дня народження, про Л. Українку, П. Куліша, С. Петлюру, І. Мазепу, Ярослава Мудрого та ін.). Чималу зацікавленість викликала інформація і про сучасних українських діячів культури та мистецтва (наприклад, стаття про народного художника України Володимира Козюка, огляд про краєзнавця Полтавщини Бориса Тристанова, з посиланням на особистий сайт з його роботами) та стаття про постраждалі під час війни міста-герої «Буча. Ірпінь. Гостомель».

Фахівці відділу обслуговування користувачів й надалі будуть докладати зусиль, щоб, наскільки можливо, своєю працею робити свій внесок у важливу для нашої держави справу вивчення й популяризації історико-культурної спадщини України, що є дуже важливим в наш час чинником збереження історичної самобутності нашого народу.

*Ірина Вільчинська,
(м. Київ)*

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ: СУСПІЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій впливає на активізацію потреби у наявності швидкої та точної інформації. Адже інформація – це не просто ознака інформаційного суспільства, а й суспільна необхідність. Тому інформаційно-комунікаційні технології широко застосовуються в інформаційних установах, актуалізуючи значення цифрових бібліотечних послуг.

Електронні бібліотеки здобувають дедалі більше прихильників та володіють необмеженими можливостями переважно за рахунок використання можливостей інтернету. Активне поширення електронних бібліотек змінило умови поведінки з інформацією, зокрема розширивши доступ до неї: будь-хто може отримати цікаві та корисні відомості для покращення своїх знань за допомогою інтернет-серфінгу.

Використання такої бібліотеки включає інтерфейс комп'ютер-людина, а також команди та стратегії пошуку для отримання інформації.

При цьому розвиток технологій призвів до зростання потреб людини у використанні інтернету та програмного забезпечення. Програмне забезпечення – це набір інструкцій комп'ютерної програми, яка під час їх виконання видає відповідний результат відповідно до заздалегідь визначених цілей.

Об'єднання цих двох фактів актуалізують дослідження можливості використання навчально-освітніх і науково-дослідницьких перспектив електронних бібліотек, особливо в сфері удосконалення послуг, розширення можливостей та системи підтримки освітніх закладів. Тому активно розвиваються електронні бібліотеки в наукових та академічних установах, позаяк вони дають змогу покращити та розширити можливості використання переваг світової мережі у навчальній та науково-дослідницькій діяльності. Останнє, у свою чергу, робить їх напрочуд популярними у відповідному середовищі та залучає дедалі ширше коло користувачів.

Процес організації навчання необхідно підтримувати доступністю адекватної інформації про навчальний ресурс або відповідно до цілей навчання. Тому електронна бібліотека насамперед вирішує проблему підтримки здобувачів освіти в отриманні інформації про навчальні ресурси. Йдеться про будь-яку бібліотеку, а також про ту, якою може керувати сам навчальний заклад.

Так, у публікації «Цифрова бібліотека як навчальний ресурс» [2] індонезійські автори акцентують увагу на впливі цифрових технологій на перетворення бібліотеки на самостійний навчальний ресурс. Дослідники констатують, що впровадження цифрової бібліотеки є корисним для освіти, оскільки допомагає отримувати інформацію швидко та динамічно - і студентам, і викладачам [2].

Дж. Алоклук та А. Аль-Амрі у публікації «Оцінка цифрової бібліотеки: експериментальне дослідження» [1] досліджують цифрову бібліотеку у вищому навчальному закладі, який обслуговує близько 75 000 студентів. Автори звертають увагу на достатню зручність використання та інформаційну здатність цифрової бібліотеки, утім, звертають увагу на необхідність покращення інтерфейсу, збільшення підписки на онлайн-журнали, щоб задовольнити інформаційні потреби сучасних студентів [1].

Також вчені наголошують, що як навчальний ресурс електронну бібліотеку будуть сприймати у випадку якісного і надійного програмного забезпечення, яке уможлиблювало б легкість використання. Це потрібно враховувати у процесі проєктування, впровадження та експлуатації цифрових бібліотечних систем [3].

Будь-яка цікава інформація є збудником читацького інтересу. Тому серед найбільш вагомого, на нашу думку, значення електронної бібліотеки, яке водночас має загальносуспільні наслідки, можна виокремити стимуляцію інтересу до читання. Останнє, у свою чергу, є одним із шляхів покращення людського ресурсу. Популярність гаджетів, інтернету та різних додатків серед молоді із залученням електронних бібліотечних ресурсів зможе розвивати інтерес до читання, формувати читацькі звички. Дослідження читацьких звичок потребують подальшого оновлення, враховуючи сучасні досягнення в ІКТ, де технологія дозволяє читати майже постійно та дещо нелінійно за допомогою таких пристроїв, як комп'ютери, смартфони без наявності будь-якого друкованого документа.

Використання комп'ютерних інформаційних систем у бібліотечних послугах дає змогу вирішити ще низку важливих проблем: оптимізувати кількість робочих міст бібліотекарів, їх перезавантаження роботою, а також можливе погіршення чи негаразди з книжковим фондом (мало примірників, незадовільний стан тощо), недоліки каталогізації та розміщення на полицях і под. Тобто за допомогою веб-програми електронної бібліотеки можна вирішити проблеми з людськими ресурсами, покращити її функції та служби за рахунок використання інформаційних технологій.

Також використання електронних бібліотек як навчальних та наукових ресурсів втримує не лише освітні, а й загальносуспільні переваги. Електронні бібліотеки намагаються надати користувачам альтернативні матеріали для навчання та пізнання довкілля.

На місцевому рівні як навчальний ресурс електронну бібліотеку можна використовувати для задоволення інформаційних потреб всієї громади. Так цифрові бібліотечні технології стають важливою частиною підтримки інтересу до читання для всіх, хто має можливість для доступу та отримання інформації практично з будь-якого місця онлайн. При цьому залишається актуальною основна перевага електронної бібліотеки: до її ресурсів через інтернет є доступ з будь-якого куточка світу, а не лише локально.

Отже, на сьогодні цифровізація бібліотечного фонду відіграє важливу суспільну роль, зокрема у подальшому поступі на шляху розвитку інформаційного суспільства та використанні всіх можливостей новітніх цифрових технологій.

Список джерел:

1. Aloklu J., Al-Amri A. Evaluation of a Digital Library: An Experimental Study. *Journal of Service Science and Management*. 2021. №. 14. P. 96-114. doi: 10.4236/jssm.2021.141007.
2. Ilahi R., Widiaty I., Wahyudin D., Abdullah A. G. Digital library as learning resources. *Journal of Physics: Conference Series*. 2019. doi:10.1088/1742-6596/1402/7/077044
3. Park N., Roman R., Lee S., Chung J. E. User acceptance of a digital library system in developing countries: An application of the Technology Acceptance Model. *International Journal of Information Management*. 2009. № 29 (3). P. 196-209. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2008.07.001>

*Л. Влащенко, О. Вороніна,
Л. Демченко, Ю. Дерев'яно,
С. Заводов, О. Нікітенко, Т. Шевченко,
(м. Харків)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Сучасне суспільство знову постало перед серйозними викликами у своєму розвитку, що спричинені як пандемією COVID-19, так і зростанням кількості військових конфліктів у всьому світі, насамперед воєнною агресією Російської Федерації проти України.

У перші дні повномасштабного вторгнення Харківський національний університет радіоелектроніки (ХНУРЕ) на практиці зіткнувся з багатьма проблемами. Постійні обстріли та бомбардування міської інфраструктури: заводи, підприємства, електростанції, лікарні, заклади освіти тощо. Значно зросла ймовірність вимкнення електроенергії, а як наслідок і Інтернету, на невизначений час.

У зв'язку з воєнними подіями та вимушеним переходом на дистанційне навчання виникло чимало ускладнень та питань: обмежений доступ до матеріалів, проблеми з інтернет-з'єднанням, а також стрес та невизначеність, які пов'язані з воєнними подіями.

Таким чином метою цієї роботи є опис заходів, що застосовано у Науковій бібліотеці (НБ) ХНУРЕ для подолання наслідків воєнної агресії.

Враховуючи напружену ситуацію у місті та позицію Міністерства освіти і науки України про відновлення занять, керівництвом університету було досягнуто домовленостей з партнером – компанією ЕРАМ про можливість безкоштовного перенесення критично важливих для освітнього процесу ресурсів університету – системи Дистанційної освіти та Наукової бібліотеки в AWS (AmazonWebServices) [1].

Отже для системного адміністратора бібліотеки було висунуто низку завдань:

- забезпечити безперебійність роботи сервісів бібліотеки;
- створити непомітність змін для користувачів;
- забезпечити віддалений доступ для співробітників бібліотеки;
- забезпечити безпечну передачу даних.

Для зручності та масштабованості було вирішено використовувати два віртуальні сервери – один для бібліотечної бази даних (БД) і другий для решти сервісів. Процес перенесення був розбитий на певні етапи: перенесення бібліотечної БД, перенесення відкритого архіву, перенесення бібліотечного сайту, електронного каталогу та архіву відкритого доступу (EIAr).

У подальшому слід було налагодити віддалений доступ. У зв'язку з цим було вирішено використовувати OpenVPN сервер, який був випробуваний під час пандемії COVID-19. Ця технологія має низку переваг. Це вільна реалізація технології віртуальної приватної мережі (VPN) з відкритим вихідним кодом для створення зашифрованих каналів типу точка-точка або сервер-клієнти між комп'ютерами. Вона дозволяє встановлювати з'єднання між комп'ютерами, що знаходяться за NAT і мережевим екраном, без зміни їх налаштувань [2]. OpenVPN забезпечує високий рівень безпеки та надійності і може бути налаштований для роботи з різними операційними системами та пристроями.

Налаштування віддаленого доступу співробітникам триває лише кілька хвилин, при цьому не має значення, де знаходиться людина, в університеті або в іншому місті. Кожному співробітнику надають індивідуальний сертифікат для підключення, що гарантує безпеку всередині мережі.

На разі компанія EPAM спостерігає за споживанням обчислювальних ресурсів та за потреби оптимізує їх. Також інструменти AWS дозволяють зберігати стан віртуальних серверів перед технічними роботами та повернути його у разі невдачі.

У результаті зазначені рішення дозволили створити відмовостійку систему, на яку не впливають зовнішні фактори, при цьому не втрачаючи продуктивності та зручності.

Після налаштування необхідного мережного програмного забезпечення настав час впроваджувати основні бібліотечні процеси на новій базі. Насамперед це обслуговування читачів.

У липні 2022 року в університеті почав працювати «Пункт видачі документів про освіту на час воєнного стану», при ньому було організовано робоче місце бібліотекаря.

Здійснювався постійний моніторинг форм електронного обхідного листа у вигляді таблиць, що надають деканати, навчально-науковий центр заочної форми навчання та таблиці складних запитів, що надає відділ кадрів, щодо наявності запитів від випускників університету та відрахованих осіб для заповнення форми електронного обхідного листа –

було опрацьовано 3012 осіб, з них 266 іноземні студенти. Було сформовано та надіслано 585 листів боржникам.

За час роботи, для ліквідації читацької заборгованості, пункт відвідали 662 особи, які повернули 1918 примірників книг. Ще 52 студенти скористалися послугами Нової пошти – надіслали 108 книг. Чергові бібліотекарі на зв'язку майже 24/7 – надають консультації на робочому місці, по телефону, у соціальних мережах, за допомогою електронної пошти. Всього було надано більше 2000 консультацій різної тематики: ліквідація читацької заборгованості, надання послуг науковою бібліотекою під час воєнного стану, організація роботи підрозділів університету тощо.

Під час дії воєнного стану продовжується робота з електронним каталогом наукової бібліотеки (на початок жовтня 2023 року – 210783 бібліографічних записів, підтримується АІБС «УФД/Бібліотека»):

- створено 3120 нових бібліографічних записів; з них відконвертовані 2050 бібліографічних записів на електронні книги, до яких було надано безстроковий доступ на платформі ScienceDirect;
- відредаговано 6876 бібліографічних записів;
- редагування та створення рубрик «Каталогів тем» (орфографічні, лінгвістичні помилки, дублетність): створено 197 та відредаговано 374 рубрики, вилучено 197 рубрик;
- зафіксовано більше 40 тисяч звернень до пошукової сторінки електронного каталогу;
- надано 114 он-лайн консультацій користувачам щодо роботи з пошуковою сторінкою Електронного каталогу та зі складання бібліографічного опису різних видів документів;
- розпочато роботу з впровадження Рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. В рамках цієї діяльності була проведена певна робота з лінгвістичного забезпечення електронного каталогу наукової бібліотеки – відредаговано 117 рубрик каталогу тем «Ключові слова», вилучено 96 рубрик каталогу тем «Персоналії». Також в електронному каталозі бібліотеки зроблені інформаційні вибірки (заборонених авторів, видавництв, видань), які після повернення колективу бібліотеки до повноцінної роботи, стануть основою для прийняття рішень про списання документів з фонду, про перенесення документів до книгосховищ тощо [3, 4].

Продовжувалася робота з класифікаційними системами, переважно у дистанційному режимі. Було надано 528 консультацій з присвоєння індексів УДК (у тому числі через довідкову службу бібліотеки – 481) та надано 21 консультація з присвоєння кодів JEL класифікації.

Не зважаючи на воєнні дії у ХНУРЕ не припиняється наукова діяльність студентів, при цьому результати цієї діяльності публікують у статтях та матеріалах різноманітних конференцій, зокрема Міжнародного молодіжного форуму «Радіоелектроніка і молодь у XXI столітті».

У зв'язку з цим співробітники відділу наукової обробки документів та організації каталогів здійснювали інформаційно-редакційну підтримку цього форуму:

- у 2022 році створено Тематичний рубрикатор індексів УДК, в якому подано 476 індексів УДК за темами конференцій та секцій форуму;
- у 2022-2023 рр. здійснено редагування індексів УДК до тез 26-го та 27-го форумів – перевірено 1273 індексів УДК до тез, з них 688 відредаговано.

Як завжди попри все продовжувався навчальний процес. Для якісного забезпечення самостійної роботи студентів на сайті бібліотеки розміщені комплекси навчально-методичного забезпечення (КНМЗ) з усіх дисциплін всіх кафедр університету, які забезпечують навчальний процес систематизованими навчально-методичними матеріалами. За допомогою банера КНМЗ можна швидко знайти необхідний комплекс, обравши кафедру, дисципліну та рівень підготовки. А для більш повної інформації, треба зайти зі сторінки електронного каталогу бібліотеки, де до цієї дисципліни додається рекомендована література (книги, методичні вказівки, посібники тощо). Все це дуже важливо у підтримці самостійної роботи студентів у воєнний час, коли не зважаючи на місцезнаходження користувача, він за допомогою реєстрації на сайті може отримати доступ до навчальних матеріалів. Також в університеті не припиняли видавати підручники, посібники та методичні вказівки з різноманітних напрямків навчального процесу в електронному вигляді, які проходять перевірку у всіх необхідних інстанціях та методичному відділі.

Однак база КНМЗ потребує постійного редагування та оновлення. На початку кожного навчального року додають нові дисципліни, змінюється кількість студентів, оскільки ці дані є необхідними для розрахунку книгозабезпеченості. Кожне КНМЗ, що занесене до «УФД/Бібліотека» співробітниками відділу комплектування, додають до бази ЦІСТ, яка формує рейтингові показники роботи викладачів ХНУРЕ.

Крім того на початку кожного навчального року здійснюється облік щодо забезпечення дисциплін КНМЗ (у процентному співвідношенні), звіт надається до навчально-методичного та навчального відділів ХНУРЕ. Зв'язок з кафедрами під час дистанційної роботи підтримується за допомогою електронної пошти, телефону та месенджерів. Електронною поштою приймаються КНМЗ від викладачів, здійснюються консультації та розсилка необхідної інформації по кафедрах.

Відомості з книгозабезпеченості також використовують під час акредитації спеціальностей. Надають дані щодо кількості КНМЗ та книгозабезпеченість дисциплін спеціальностей, які акредитують.

Відповідно до Закону про мову, який вийшов у липні 2022, була проведена перевірка та виявлення документів КНМЗ, що містять російську мову. Списки цих КНМЗ розіслані на відповідні кафедри для виправлення.

Актуальною проблемою на цей час є нестача літератури українською мовою у фондах бібліотеки. Література, яку рекомендують викладачі у робочих програмах не задовольняє новим вимогам акредитації (книги повинні бути тільки українських видавництв), бібліотека, в свою чергу, не в змозі запропонувати необхідну кількість літератури для закриття акредитаційних умов нових спеціальностей. В умовах воєнного часу виникли проблема постачання друкованої літератури у бібліотеки університетів. Через військові дії виникли труднощі із закупівлею та доставкою книг, журналів та інших друкованих матеріалів. Постачальники не в змозі виконувати свої обов'язки у зв'язку зі складнощами із транспортуванням та логістикою, а бюджетні кошти на закупівлю літератури скорочуються. Все це негативно позначається на забезпеченні навчального процесу необхідними друкованими джерелами. З початку війни до бази УФД було занесено всього 3 партії: 2 з них книги, що подаровані меценатами та партія авторефератів з дисертаціями. Ще одне питання, яке потребує вирішення під час акредитації спеціальностей – теми, які швидко змінюються: інформаційні технології, інтернет речей (IoT), штучний інтелект та машинне навчання, штучний інтелект, хмарні технології, кібербезпека, розробка програмного забезпечення потребують постійного оновлення літератури.

Основною функцією роботи відділу реєстрації була і залишається на цей час – це своєчасне забезпечення доступу користувачів до електронних послуг, які знаходяться на сайті library.nure.ua. Завдяки скорегованій роботі адміністрації бібліотеки, системного адміністратора бібліотеки та підрозділів університету, робота з користувачами в електронній базі «УФД/Бібліотека» під час воєнного стану була продовжена дистанційно та в основному форматі.

Для надання доступу необхідно здійснювати реєстрацію користувачів наукової бібліотеки.

В електронній базі «УФД/Бібліотека» у форматі «Бібліотека/Читачі» зареєстровано усього 14073 користувачів. Під час воєнного стану вона поповнилась на 3634 особи, з них: 3422 студенти, 160 аспіранти, 40 науково-педагогічних працівників та 12 співробітників університету.

Поповнення електронної бази здійснюють, спираючись на накази, які надсилає відділ канцелярії по електронній пошті, що налаштована в домені nure.ua. Відпрацювання наказів – це є основною частиною роботи з електронною базою читачів «УФД/Бібліотека» – надання облікових даних для доступу до сервісів НБ та віртуального квитка, перевірка їх наявності в базі та редагування існуючих записів. Це і своєчасне додавання електронної пошти nure.ua до електронного читацького формуляру. Отримавши номер читацького квитка та електронну пошту, у користувачів бібліотеки є можливість зареєструватися на сайті НБ library.nure.ua, та скористатися її послугами.

Головною задачею залишається занесення студентів, які були зачислені до університету на новий навчальний рік. Це імпортування бази студентів, яку надають з АСУвнз. Ця робота відбувається у кілька етапів: по-перше, здійснюють роботу з Excel-файлом (редагування існуючого файлу та приведення його до встановленого формату); по-друге, імпортування переробленого файлу до електронної бази «УФД/Читачі». Другий етап цієї роботи відбувається в університеті на новому, більш безпечному робочому місці, яке було організовано адміністрацією вишу та адміністрацією бібліотеки. Для цього нам потрібні були спеціальні програми, що розроблено співробітниками служби технічної підтримки та програмного забезпечення і знаходяться на робочому комп'ютері в університеті.

Під час війни значно збільшилась робота з електронного листування з користувачами бібліотеки з питання надіслати номер читацького квитка для реєстрації на сайті бібліотеки, та електронне листування з питань роботи з колегами, а також розсилка електронних листів користувачам бібліотеки для реєстрації на сайті НБ.

Виникла проблема друку пластикових посвідчень для аспірантів у зв'язку з чим було налаштовано роботу друкування пластикових посвідчень для аспірантів на робочому місці в університеті. Дані аспірантів отримуємо з наказів, які заносяться до «УФД/Бібліотека»: створюємо електронний читацький формуляр з індивідуальним номером та електронною поштою, а також надсилаємо користувачеві електронного листа з його даними для реєстрації на сайті. Фотокартки та списки аспірантів надаються по електронній пошті відділом аспірантури та докторантури.

Робота з базою користувачів під час воєнного стану здійснювалась своєчасно, а проблеми виникають лише з технічних причин.

Паралельно з навчальним процесом відбуваються і наукові дослідження, результатом яких написання наукових статей та тез на наукові конференції різноманітного рівня. З іншого боку для покращення рейтингу університету та його популяризації доцільно опубліковані роботи розташовувати у відповідних базах даних.

Однією з електронних баз університету, за яку відповідає НБ ХНУРЕ, є відкритий архів на платформі DSpace. У ньому зібрані та надані у відкритий доступ публікації викладачів, співробітників та студентів ХНУРЕ. За ефективне функціонування цього ресурсу відповідає депозитор архіву – співробітник бібліотеки, обов'язками якого є наповнення цієї бази, перевірка та прийом нових надходжень, редагування наявних записів, консультування науковців з приводу розміщення публікацій в архіві. З початку воєнних дій до архіву надійшло 5 189 нових документів.

У зв'язку із запровадженням військового стану ми всі змушені були перейти на дистанційну форму роботи, яку вдалося організувати завдяки використанню хмарних технологій. Таким чином, ми маємо доступ до всіх необхідних ресурсів бібліотеки та університету. Як приклад можна навести роботу з кваліфікаційними роботами випускників ХНУРЕ: співробітники кафедр, бібліотеки та депозитор відкритого архіву мають можливість координувати свою діяльність з прийому, зберігання та розміщення в EIAr кваліфікаційних робіт студентів.

На поточний момент спілкування з колегами з робочих питань, консультування співробітників університету щодо використання відкритого архіву відбувається також шляхом листування електронною поштою та в телефонному режимі за потреби.

Як випливає зі згаданого вище основними джерелами наповнення відкритого архіву є наукові публікації співробітників університету та кваліфікаційні роботи другого рівня вищої освіти.

Наукові публікації співробітників до відкритого архіву додають або самі співробітники, або відповідальний по кафедрі, або за проханням співробітника кафедри наукові публікації додають співробітники бібліотеки.

Алгоритм додавання кваліфікаційних робіт дещо відрізняється від описаного вище. Попередньо на електронну пошту надходить повідомлення від кафедри про надання доступу до GoogleDisk (GD) кафедри. За наданим доступом співробітник бібліотеки переписує інформацію, яка там міститься у проміжну папку.

Відбувається аналіз та обробка отриманої інформації, оскільки інформацію надають або у вигляді файлів, або у вигляді окремих папок для кожного студента (магістра, бакалавра). Якщо інформацію надано у вигляді окремих файлів, то після перевірки правильності імені файлів і за необхідності виправлення імен файлів. Ці файли співробітник бібліотеки переписує на GD бібліотеки для подальшої обробки. Якщо інформацію надано у вигляді у вигляді папок для кожного студента, то попередньо з папок вибирають файли пояснювальних записок і здійснюють їх обробку таким чином як описано вище.

У подальшому ці файли передаються до бази даних програми Unichesk. Якщо це файли магістерських робіт, то створюють проміжний файл бібліографічних записів цих робіт за допомогою програми, що розроблена співробітниками служби технічної підтримки та програмного забезпечення, для подальшого експорту в електронний каталог «УФД/Бібліотека».

Протягом воєнного стану до електронного каталогу «УФД/Бібліотека» додано біля 1100 записів, а на GD додано біля 1100 магістерських і 900 бакалаврських робіт.

Крім того під час вступних компаній 2022 та 2023 років співробітники бібліотеки залучалися на допомогу приймальній комісії університету. Вони приєдналися до роботи з формування електронних папок особових справ вступників до ХНУРЕ – було відпрацьовано близько 2000 справ.

Таким чином, попри воєнний стан співробітники бібліотеки намагаються забезпечити максимальну доступність до послуг НБ ХНУРЕ, швидко реагувати на звернення колег, співробітників та студентів університету, щоб сприяти нормальному функціонуванню навчального та наукового процесів.

Список джерел:

1. <https://nure.ua/nashi-geroi-v-jacheslav-grebenjuk-viktor-kauk-ta-sergij-zavodov>
2. <https://programy.com.ua/ua/openvpn/>
3. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/>
4. <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/25c766a1-df8c-4190-9430-6e53e24811b0/content>

***Світлана Воробель,
(м. Тернопіль)***

КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ: РОЛЬ І МІСІЯ БІБЛІОТЕК

Другий рік поспіль в Україні триває повномасштабна війна. І в цей складний час бібліотека щодня відкрита для читачів-краян, тимчасово переміщених осіб та дистанційного користування: пропонують затишок, тепло і спокій для читання, безкоштовне користування інтернетом, бібліотечно-довідкові послуги, копіювання документів, актуальну інформацію щодо гарячих ліній та тимчасового поселення біженців, благодійних магазинів, зарядку мобільних пристроїв, чай чи каву.

У співпраці з волонтерськими, благодійними фондами, організаціями, Тернопільським гуманітарним штабом, Інформаційно-правовим центром «Права людини», Тернопільським

обласний методичним центром народної творчості, професійними спілками, медичними закладами, громадськими організаціями, бібліотеками Болгарії, Італії, Нідерландів, Словенії, Фінляндії, Поморського воєводства Польщі започатковано ряд соціально-реабілітаційних проєктів, а саме: «Українська книжка в польській громаді», «Бібліотерапія для військових», що проходять лікування у медичних закладах області, «Бібліотека українського воїна», «З болем у серці», «Українська — мова вільних людей», бібліотерапевтичні, психологічні студії, клуби «Натхнення», «Світло надії», «Поговоримо про...», «Український клуб», мовні клуби тощо. У співпраці з викладачами та студентами Харківської державної академії дизайну і мистецтв бібліотека реалізувала проєкт «Сценографія авангардистів, Лесь Курбас і «Березіль».

Для користувачів-ВПО діє соціальний проєкт «Тернопіль — Бібліотека — Маріуполь», учасники якого отримують професійну консультацію від фахівців Тернопільського місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, корисну інформацію щодо працевлаштування в місті Тернополі від директора Тернопільського міськрайонного центру зайнятості, а також тренінги від кар'єрної радиці ООН в галузі народонаселення в Україні.

Не залишаються поза увагою й діти внутрішньо переміщених осіб, для яких у співпраці з «Центром психології Тетяни Білінської» та Благодійного фонду «Голоси дітей» проводяться психосоціальні майстер-класи та зустрічі в рамках клубу «Щасливі разом». Актуальними для відвідувачів бібліотеки є можливості неформальної освіти, тренінги й консультації з цифрової грамотності, використання онлайнових сервісів і послуг, які надаються працівниками Хабу цифрової освіти, що діє на базі регіонального навчального центру.

Особливою популярністю серед користувачів бібліотеки усіх вікових категорій користувався проєкт «Польська без кордонів» реалізований в рамках грантової Програми European Challenge — 2022. З вересня 2022 — травня 2023 року його учасники під керівництвом професійних менторів безкоштовно вивчали польську мову з початкового (від нуля до A1) та розмовного рівнів; відвідували підготовчі вступні курси для підлітків. Хто не зміг бути на очній формі, вивчав мову онлайн через Zoom-підключення [2, с. 25—30].

Понад 200 мешканців Тернопілля з числа вимушено переміщених осіб і сімей військовослужбовців були залучені до грантового проєкту «Психологічно-мистецькі студії «Дім», який здійснювався в липні – жовтні 2023 року на базі бібліотеки завдяки фінансовій підтримці програми «Culture Helps / Культура допомагає», яка реалізується Інша Освіта / Insha Osvita спільно з zusa за підтримки Європейського Союзу. У рамках проєкту для

користувачів з числа ВПО та сімей військовослужбовців було проведено 10 авторських майстер-класів для дорослих і дітей від Рустама Давлетова й 10 соціально-психологічних тренінгів і практикумів під керівництвом професійного практикуючого психотерапевта. Також було придбано 47 примірників книжок, що стали цінним додатком до літературних ресурсів бібліотеки й збільшили можливості для учасників проєкту отримати більше інформації про теми, пов'язані з психологічним здоров'ям, мистецтвом та арт-терапією [4].

Ми пишаємося такими ініціативами, що допомагають розвивати роль бібліотек у сучасному світі та надавати підтримку нашим спільнотам в складних умовах війни.

Не менш важливою частиною роботи бібліотеки є документування подій війни та збереження пам'яті про війну засобами бібліографічних ресурсів бібліотеки — Краєзнавчий каталог та електронні бази даних, які полегшують пошук і доступ до інформації про війну для всіх зацікавлених осіб.

Тернопільська область вважається одним із умовно безпечних регіонів, тому стала надійним тилом для десятків тисяч людей з окупованих і регіонів бойових дій. На кінець вересня 2023 року в Україні за програмою релокації на Тернопільщину переїхало 51 підприємство. У територіальних громадах проживає понад 80 тисяч осіб, з них 24 тисячі діти. Матеріали про роботу обласної військової адміністрації, про вимушено переміщених осіб, їх забезпечення житлом, створення умов для проживання, надання необхідної матеріальної допомоги, психологічної підтримки, працевлаштування, інтеграція, організація відпочинку та навчання дітей, залучення до онлайн-навчання дітей які публікуються на сторінках місцевих та всеукраїнських видань ретельно збираються та відображаються у відповідних розділах каталогу.

Так, у Краєзнавчому каталозі бібліотеки виділено розділ «**Тернопільщина під час війни росії проти України (2022 —)**» з наступною структуризацією:

Робота в тилу.

Волонтерський рух.

Внутрішньо переміщені особи.

Учасники війни.

Герої війни.

Публікації про краян-учасників війни, їх інтерв'ю, спогади винесено в окремий підрозділ Каталогу «Учасники війни». Серед персоналій — Герой України Ігор Дикун, захисники «Азовсталі» Михайло Діанов та уродженка Шумщини й випускниця Тернопільського мистецького коледжу ім. С. Крушельницької Катерина Поліщук («Пташка») та інші. Задля збереження пам'яті про кожного захисника, хто віддав своє життя в боротьбі

за Україну, і нагадування про те, що в країні триває війна, яка калічить долі мільйонів і забирає чужі життя, в Каталогі організовано підрубрику «Учасники-герої», де в алфавітному порядку персоналій представлено бібліографію про наших захисників, які поклали своє життя на захист Вітчизни – уродженців краю, тих, хто проживав, навчався, похований на Тернопільщині; загиблих військовиків з числа ВПО, чії сім'ї тимчасово проживають у краї.

Зберегти інформацію про війну та учасників, зробити її доступною для широкого кола користувачів, сприяти вшануванню пам'яті військових, які пожертвували своїми життями допомагають генеровані бібліотекою цифрові ресурси. Аналогічно до карткового варіанту Краєзнавчого каталогу акумулюється інформація про період життя Тернопільщини в умовах війни у «[Зведеному каталозі публічних бібліотек Тернопільської області](#)» з можливістю пошуку за ознакою «Краєзнавство».

У тематичній рубриці класифікатора Краєзнавство «[Тернопільщина в період нападу Росії на Україну](#)» збирається інформація про діяльність органів місцевої влади в умовах війни, волонтерський рух на підтримку ЗСУ, мешканців, переселених на Тернопільщину з регіонів, де ведуться бойові дії. Збираються публікації про учасників бойових дій – наших краян та їх вшанування. Додатково вони відображені у біобібліографічній частині каталога (Персоналії).

За цією ж тематичною рубрикою зібрано матеріали про руйнування та завдану матеріальну, екологічну шкоду Тернопільській області внаслідок ракетних обстрілів.

Також акумулюються спогади українців про війну та окупацію, досвід виживання в окупації, про лікування, реабілітацію військовослужбовців найрізноманітнішими методами, в тому числі мистецькими (живописні пленери, виставки, презентації, майстер-класи тощо).

У каталозі відображено цікавий документ, опублікований обласними газетами «Вільне життя», «Свобода» — лист підтримки від Нобелівського лауреата в галузі хімії Роалда Хоффмана, адресований тернопільському краєзнавцю, філателісту Юрію Ковалькову. У листі йде мова про звернення 200 нобелівських лауреатів на підтримку України та засудження російської агресії.

Станом на 30 жовтня 2023 року частина каталога «Тернопільщина під час війни» налічує 2 285 бібліографічних записів. Бібліографічна інформація в майбутньому буде основою для досліджень та служитиме збереженню історичної пам'яті.

Практично з перших днів війни на сторінках інформаційного регіонального порталу «Тернопільщина» працівниками бібліотеки започатковано ведення краєзнавчої Книги пам'яті Героїв російсько-Української війни. Започаткований ще в 2004 році в рамках ініційованого МФ «Відродження» проєкту «Створення регіональних інформаційних порталів

та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек України» онлайнний ресурс реалізується на базі Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки з метою представлення в інтернеті соціально важливої, цінної та затребуваної користувачами інформації краєзнавчого характеру» [1].

З 2020 року опрацювання матеріалів порталу здійснюється на базі розробленого працівниками Національної історичної бібліотеки України «Індексу краєзнавчих ресурсів зі складними семантичними зв'язками між цифровими об'єктами. Інформація згрупована за 14 розділами та 124 категоріями, що репрезентують усі сфери життя Тернопільщини [2]. Безумовним фактом залишається те, що історію творять люди, чи не тому на сьогоднішній день прослідковується головна мета — за допомогою електронного енциклопедичного мережевого краєзнавчого ресурсу «олюднити» й «заселити» сегмент інтернету «Тернопілля» географічно та історично. Публікації періоду війни представлені в категоріях «[АТО | ООС. Книга пам'яті | 2014—2021](#)» та «[російсько-Українська війна 2022— | Книга пам'яті Тернопільщини](#)».

На сьогоднішній день дані категорії порталу налічують сумарно понад 1 000 повнотекстових публікацій, які системно оновлюються й доповнюються, в міру появи нових джерел. В основі — інформація з офіційних сайтів, фейсбук-сторінок територіальних громад області, офіційних установ, органів державної влади та управління, регіональних друкованих видань. На сьогоднішній день, це один із найповніших представлених в інтернеті мартирологів загиблих воїнів російсько-української війни, пов'язаних із Тернопіллям.

Звісно, інформація в міру можливостей, системно й постійно оновлюється, доповнюється. В цьому контексті ми готуємо договір про співпрацю з ГО «Бережанський майдан», пробуємо налагодити документування особистих спогадів родичів загиблих військовиків, включивши їх спогади в короткі біографічні довідки, що допоможе зберегти індивідуальні історії та долі людей.

І безумовно, важливим у роботі бібліотеки є забезпечення доступу до інформації: бібліотеки розробляють системи каталогізації та електронні ресурси, які полегшують пошук та доступ до інформації про війни для всіх зацікавлених осіб.

Як бачимо, інформаційна робота бібліотеки з вшанування пам'яті героїв війни є важливим аспектом її діяльності, оскільки допомагає зберегти та поширити інформацію про тих, хто пожертвував своїми життями на полі бою. Тому настільки важливо упорядкувати, систематизувати й зберегти інформацію, зробити її доступною для громадськості та сприяти вшануванню пам'яті тих, хто пожертвував своїми життями на службі вітчизні і лише від нас залежить, що саме, як і якими зусиллями ми будемо пам'ятати.

Список джерел:

1. Архипська О. І. Проект «Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек України» [Електронний ресурс]. *Всеукраїнська науково-практична конференція директорів державних та обласних універсальних наукових бібліотек «Електронні ресурси бібліотек»* / Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського. Кропивницький, 1999—2003. URL: <https://old.library.kr.ua/conference/arkhypyska.html>, вільний. (Дата ост. пер.: 21.10.2023).
2. Бібліотеки області у війні: проекти та практика / Терноп. обл. універс. наук. б-ка, наук.-метод. від. ; підгот. С. Т. Єрошенкова ; ред. О. М. Раскіна. Тернопіль : [б. в.], 2022. 36 с.
3. Воробель С. І. Регіональний інформаційний портал «Тернопільщина» в системі електронних комунікацій Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки/ *Електронні комунікації в бібліотечно-інформаційній освіті, науці та практиці* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 5 трав. 2022 р. Надвірна : ВСП «Надвірнянський фаховий коледж НТУ», 2022. С. 78—82.
4. Мистецький вернісаж творчих робіт учасників наших психологічно-мистецьких студій «Дім» [Електронний ресурс]. *Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека* : офіц. сайт. Тернопіль, 2023. (Новини). URL: <https://library.te.ua/2023/10/13/mysteczkyj-vernizazh-tvorchyh-robit-uchasnykiv-nashyh-psyhologichno-mysteczkyh-studij-dim>, вільний. (Дата ост. зв.: 30.10.2023.).

Людмила Воробйова,
(м. Київ)

НЕ ЗАБУДЕМ І НЕ ПРОБАЧИМ

24 лютого 2022 року назавжди розділило життя українців на до і після. О п'ятій ранку російські війська здійснили масовану повітряну атаку по всій території України та почали повномасштабний воєнний наступ. Сьогодні українці об'єднані як ніколи – голими руками зупиняють танки та БТри, виходять на мітинги в окупованих містах. Кожен українець на своєму місці самовіддано воює.

Наукова бібліотека імені М. В. Довнар-Запольського протягом 2022-2023 років провела низку заходів, як наукових, так і соціально-культурних, виховних, патріотичних, до яких долучались як викладачі, співробітники, так і студенти КНЕУ.

Хотілося б розповісти про захід, який був проведений 6 грудня 2022 року онлайн до Дня Збройних Сил України, який ми назвали «Героям Слава». У заході взяли участь студенти, викладачі, випускники нашого університету, представники військової кафедри та Збройних Сил України.

Хвилиною мовчання ми вшанували пам'ять наших випускників, які віддали своє життя, щоб ми могли жити у незалежній країні та вільному суспільстві. Це:

1. **Антон Цедік**, випускник факультету міжнародної економіки та міжнародних відносин, загинув в котлі під Іловайськом. Його іменем названа вулиця поруч з першим корпусом КНЕУ. На заході в режимі онлайн виступила його мати – пані Ольга Цедік, яка проживає в Полтаві.

2. **Орест Квач** – боєць батальйону «Айдар», кавалер ордену «За мужність» III ступеню, боєць спортивного клубу «Характерник», загинув у липні 2014 року. Випускник юридичного інституту. 11 квітня 2016 року в корпусі юридичного інституту була відкрита аудиторія (539) на честь Ореста Квача.

3. **Олександр Гряник**, випускник факультету міжнародної економіки та міжнародних відносин. Боєць полку «Азов». Загинув на 74-й день війни (8 травня 2022 року). Брав участь у захисті і визволенні Бучі. У травні 2023 року його батько на честь вшанування пам'яті сина здійснив сходження на гору Говерла.

4. **Ілля Остапович**, студент 3-го курсу юридичного інституту КНЕУ, загинув 14 жовтня 2022 року.

5. **Володимир Гончар**, випускник юридичного інституту, загинув у селі Павлівка, Волноваського району Донецької області.

6. **Артем Довбищук**, факультет управління персоналом, соціології та психології, отримав диплом бакалавра. Загинув на Донеччині, Бахмутський напрям.

7. **Дмитро Сидорко**, випускник бакалаврату юридичного інституту, загинув під Бахмутом.

8. **Володимир Володько**, випускник факультету міжнародної економіки і менеджменту, загинув у Серебрянських лісах Луганської області. Герой 1-го Мінометного взводу Мінометної батареї 1-ої окремої бригади спеціального призначення імені Івана Богуна.

Їхня самопожертва не даремна, поки ми продовжуємо докладати зусиль, щоб зберегти і будувати нашу незалежну державу. Вони живі, поки ми пам'ятаємо. Вічна пам'ять! Уклонімося пам'яті загиблих героїв! Можливо не всіх назвали... Війна триває... В музеї історії КНЕУ обладнаний стенд, присвячений пам'яті наших героїв.

Війна росії проти України докорінно змінила життя студентів нашого університету, а дистанційне навчання стало основною формою доступу до знань.

Проте, окрім знань, багато студентів і викладачів йдуть до війська, щоб давати відсіч ворогу, долучаються до лав тероборони та займаються волонтерством. **До вашої уваги тільки декілька прикладів.**

Наша студентка факультету економіки та управління групи ЕМО-501 займається волонтерством. Її тато, що в минулому пройшов АТО, мобілізувався з лютого до лав ЗСУ. **Люба Кудлай** просто не могла стояти осторонь. Разом з мамою, викладачкою КНЕУ, Кудлай Вірою Григорівною, допомогли зібрати кошти на авто, дрони, тепловізори, метеостанції, комплект Старлінк, які потрібні для оснащення дивізіону, де служить батько. Люба ще й працює. Щомісяця 40 % своєї заробітної плати направляє у фонди, які займаються фінансуванням потреб ЗСУ.

Наш студент **Сергій Карп'юк** відкрив цех із пошиття військової форми для наших захисниць (разом зі своїм другом рівнянином **Віталієм Мусієвичем**). Вони отримали від держави по 250 тисяч гривень для розвитку власного бізнесу.

Про волонтерську роботу студентів нашого університету розповів голова САР факультету економіки та управління **Наливайко Олександр**.

До заходу долучились випускники університету, які є нашою гордістю, і кожен наближує перемогу на своєму місці. Це **Євгеній Нотевський**, випускник факультету економіки та управління, депутат міської ради міста Первомайська Миколаївської області. Активно займається волонтерською діяльністю, часто буває в зоні бойових дій. А 18 вересня 2023 року Євгеній Нотевський був занесений у Національний Реєстр Рекордів України у номінації «Наймолодший українець, який отримав найбільшу кількість дипломів про вищу освіту в Україні. У віці до 25 років він став дипломованим спеціалістом за 5-ма напрямками.

Це **Бахтарі Емал**, працював викладачем у нашому університеті, захистив кандидатську дисертацію, зараз працює в «Райфайзенбанку». Емал подарував Збройним Силам України автомобіль.

А наш випускник **Ратан Ахмедов** є міським головою міста Корюківка на Чернігівщині. В перші дні окупації мешканці Корюківки голими руками зупиняли рашистські танки. 25 жовтня 2022 року Корюківку відвідав президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр. Мова йшла про муніципальне партнерство між містами Корюківка та Вальдкірхен (Німеччина).

Про захід «Героям Слава» знято відеофільм, який розміщений на каналі бібліотеки в YouTube.

Крім того, на сайті нашого університету розміщений спецпроект «**Герої серед нас**», де ми називаємо студентів, співробітників та викладачів, які беруть участь у зоні бойових дій.

Це:

1. **Новіковський Олександр Миколайович**, аспірант першого року навчання заочної форми, спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування», кафедра туризму та

регіоналістики КНЕУ, молодший сержант ЗСУ. Його життєве кредо – «Не боятися, не здаватися!». В перший день війни він прийняв рішення йти на фронт, хоча й не мав військового досвіду.

2. **Овчаренко Андрій Анатолійович**, старший викладач кафедри інформатики та системології. Вважає, що під час війни головне покликання – захищати Україну.

3. **Омельченко Роман Володимирович**, випускник КНЕУ 2000 року. Викладав дисципліни «Креативний менеджмент» і «Глобальна економіка» на кафедрі міжнародного менеджменту факультету міжнародної економіки та менеджменту КНЕУ. Нині солдат 54-ї окремої механізованої бригади імені гетьмана Івана Мазепи. Зараз воює, щоб у мирний час знову зайнятися викладацькою діяльністю.

4. **Кавалкін Дмитро Сергійович**, студент факультету економіки та управління, нині солдат добровольчого батальйону «Карпатська Січ». Мріє, щоб його діти не бачили війни.

5. **Смирнов Євген Валерійович**, випускник КНЕУ 1996 року. З 2010 року викладав на кафедрі бізнес-економіки та підприємництва факультету економіки та управління. Нині служить в артилерії. Вважає, що до перемоги має бути залучений кожен.

6–7. У зоні бойових дій знаходяться також **Баламутко Артем Анатолійович** та **Свинчук Микола Васильович**. Життєве кредо Миколи Васильовича – «Україна в небезпеці – йди захищати!». А Артем Анатолійович після закінчення війни мріє на мотоциклі об'їхати всю Європу.

8. На жаль, важкі поранення отримав співробітник кафедри менеджменту, а пізніше – боєць 47-ї бригади **Андрій Смоленський**. Це втрата обох очей, обох рук, часткова втрата слуху, говорить важко... Бажаємо герою якнайшвидшого одужання.

І цей список героїв поповнюється.

Допомагають ЗСУ і наші співробітники без відриву від основної роботи. Так, у середині 2023 року доцент кафедри соціоекономіки та управління Олена Кир'янова була нагороджена нагрудним знаком «За сприяння війську». Вона взяла участь у комплексній програмі підготовки рекрутерів на залучення спеціалістів до служби у війську.

Війна росії проти України докорінно змінила життя української молоді. Однак ми на своїй землі, ми витримаємо, хоча дуже багато безневинних жертв. Весь світ побачив, що Україна – це не та країна, яка може просто впасти. У нас дуже чудові слова є в гімні – «Душу й тіло ми положим за нашу свободу».

Хочеться навести слова Ліни Костенко:

«Ми воїни. Не ледарі. Не лежні.

І діло наше праведне й святе.

Бо хто зна що, а ми за незалежність.

Отож нам так і важко через те».

Але ми переможемо. Весна прийде, і вона буде жовто-блакитна!»

*Петро Гайворонський,
(м. Покровськ Донецька обл.)*

ЗАСНОВНИК КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ – ВИЗВОЛИТЕЛЬ ДОНБАСУ

Науковець, педагог, воїн, письменник, дипломат, державний, громадський і політичний діяч – ось далеко неповний перелік напрямків діяльності й активної життєвої позиції дійсного члена Національної академії наук України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька. Зважаючи на людські якості додамо – чудової, самовідданої людини, патріота.

Не дивлячись на постійну колосальну зайнятість, краєзнавців Петро Тимофійович завжди зустрічав гостинно, з якого б регіону вони не приїхали. З щирою доброю посмішкою гучно говорив:

- А! Вітання кращим краєзнавцям України!

І ця фраза окрилювала будь-яку людину, причетну до краєзнавства.

А коли вів ділову розмову, пов'язану з реалізацією нових краєзнавчих проєктів, часто повторював:

- Дорогі мої Нестори-Літописці, знову треба попрацювати.

Організоване краєзнавство – улюблене його дітище, якому він віддав усе своє свідоме життя. Захопився історією рідного краю ще у шкільні роки, під час першого українського культурного Відродження, у двадцяті роки минулого століття. До кінця свого життя дорожив примірниками журналів «Краєзнавство», які придбав і прочитав від палітурки до палітурки у підлітковому віці.

У 60-70-ті роки за його ініціативи і під його керівництвом була видана 26 томна «Історія міст і сіл Української РСР», яка не мала аналогів. За це фундаментальне видання Петро Тимофійович Тронько був удостоєний Державної премії СРСР.

Під час другого українського Відродження академік Петро Тимофійович Тронько з притаманною йому енергією захопився організацією відродження всеукраїнського краєзнавчого руху. Шукав і знаходив нових краєзнавців, будив їх, спонукав до краєзнавчих пошуків і роботи. Спирався на краєзнавчу гвардію – старих науковців, колег і товаришів. На Донеччині такими були Роман Данилович Лях і Василь Олексійович Пірко, які згуртували

навколо себе донецьких дослідників. Вони й склали ядро краєзнавчого руху в краї. У 1990 році під керівництвом Петра Тронька була створена Всеукраїнська спілка краєзнавців України, яка об'єднала дослідників історії рідного краю від науковців до аматорів усіх регіонів України. Петра Тимофійовича було обрано її головою. Були створені краєзнавчі осередки на місцях, в тому числі в Донецькій області й місті Красноармійську (тепер Покровську). І на усіх наступних з'їздах спілки краєзнавців академіка Петра Тимофійовича Тронька краєзнавці України одноголосно обирали її головою.

Автору імпонував й запам'ятався стиль його роботи на публічних заходах на конференціях, з'їздах краєзнавців та нарадах. Попри величезний заслужений авторитет і популярність серед краєзнавців і в культурницькому середовищі в цілому, у Петра Тимофійовича не було й тіні зсування до авторитарного стилю керівництва. Він уважно вислуховував усі пропозиції, зауваження, проекти і сприяв їх втіленню в роботу. І не було такого випадку, щоб до нього звернулись по допомогу й він не допоміг, тим більше, щоб відмовив. Зокрема, коли знову таки автор звернувся з проханням дозволити зберегти за міською організацією НСКУ назву «Оберіг», він відповів коротко:

- Гарна назва. Зберігайте, статутом це не заборонено.

В наступні роки академік Тронько з потроєною енергією працює на ниві краєзнавства: він об'їжджає регіони, зустрічається з краєзнавцями на місцях, організовує науково-практичні конференції, ініціює створення нових музеїв, допомагає організовувати їх, витягати з забуття пам'ятні місця, відновлювати історичні події, очолює редакції журналів «Краєзнавство» та «Пам'ятки України». У 2008 році добивається від уряду надання спілці краєзнавців статусу Національної. І вся ця титанічна робота проводиться патріархом краєзнавчого руху України на громадських засадах! Більш того, дев'яносторічний академік одночасно очолював відділ регіональних досліджень Національної Академії наук України та був її Віце-Президентом.

Останній раз автору цих рядків пощастило зустрітися з легендарним вченим у червні 2010 року. Коли Петру Тимофійовичу доповідали, що до нього навідався гість із Донбасу, відразу ж запросив до себе в кабінет. Довго розпитував про здобутки дослідження історії Красноармійського (тепер Покровського) району й міста Красноармійська (Покровська), цікавився про інші справи. Зайшла мова про події Другої світової війни, про її ветеранів. І тут обличчя Петра Тимофійовича засяяло й він якось особливо душевно, по-родинному промовив:

- А ви знаєте, чому я так люблю Донбас? Не тільки тому, що Слобожанщина – моя мала батьківщина. Донбас я визволяв від німецьких окупантів у серпні-вересні 1943 року. Важкі були бої в районі міст Сніжне, Чистяково, Харцизьк, тобто у центральному Донбасі.

Там розташовувались німецький укріпрайон - сумнозвісний Міус фронт і пануюча висота Савур-Могила. Багатьох своїх бойових товаришів там поховав, сам отримав поранення й дивом живим залишився. Ніколи не забуду й подальший наступ, визволення інших міст Донецького краю. А як радісно нас зустрічали мешканці шахтарських міст і селищ! Жінки, старі, діти, підлітки після жахів окупації, після втрат рідних та близьких, вони бачили в нас не лише визволителів, а й своїх рідних. Юнаки масово вливалися в армійські лави. Таке ніколи не забувається!

Говорив Петро Тимофійович щиро, не вимушено, було видно, що його переповнюють неповторні почуття, подібні до тих, які він пережив у своїй фронтовій молодості. І ця щирість охоплювала усе навколо. І таке теж не забувається!

Останні роки життя він наполегливо працював над створенням нового видання Історії міст і сіл України, тепер Незалежної. Залучив до цієї роботи усіх краєзнавців України. Звертався з проханням збирати матеріали, писати статті:

- Тепер відкрилися такі потужні можливості, про які ми в 70-ті роки і мріяти не сміли. Відкриті всі архіви, спецхрани, спішіть скористатись нагодою, ідіть в архіви, працюйте. Опитуйте свідків Голодомору, учасників Другої світової війни, поки вони ще живі, записуйте їх спогади.

І краєзнавці дослухались його порад, працювали, накопичували матеріали, писали статті. А Петро Тимофійович надихав їх:

- Деякі статті, вважайте, вже готові, ще трохи і можна буде починати укладати книги...

Та роки вже брали своє, часу до завершення цієї фундаментальної праці у нашого героя доля не відпустила. Але є впевненість, що його сподвижники, учні, колеги, тисячі музейних працівників і організованих краєзнавців доведуть справу основоположника сучасного краєзнавчого руху й першого очільника НСКУ, Петра Тимофійовича Тронька, до завершення й нове видання «Історії міст і сіл України» буде видане.

*Олександр Гончаров,
(м. Київ)*

УЧАСТЬ БІБЛОТЕК М. КИЄВА У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОГО НАПРЯМУ

Розв'язавши російсько-українську війну, сусідня ворожа держава вбиває українців, руйнує об'єкти економіки, культурної спадщини, заклади освіти. Так, за півтора року війни

тільки в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка було пошкоджено 30 університетських будівель, завдано збитків на майже 300 млн грн. Багато студентів, викладачів та випускників віддали життя, захищаючи країну зі зброєю в руках. Попри складну ситуацію заклад освіти від початку широкомасштабного вторгнення жодного дня не припиняв роботи, виконуючи свої головні завдання з підготовки кадрів та наукової діяльності [1].

Серед багатьох напрямів підготовки кадрів важливе місце посідає гуманітарний – підготовка фахівців-істориків, краєзнавців, етнологів, музеєзнавців, культурологів, туризмознавців тощо, які невдовзі будуть працювати в освітніх та культурних закладах, галузі туризму, впливати значною мірою на громадянське виховання, що в умовах історичних викликів і загроз стає питанням національної безпеки та протидії історичним фальсифікаціям, ворожим ідеологічним впливам.

Значна робота з підготовки таких фахівців ведеться в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, зокрема на історичному факультеті. В останні роки розробляються перспективні напрями досліджень, запроваджено низку нових освітніх програм бакалаврського та магістерського рівнів: «Музеєзнавство, пам'яткознавство», «Історія України та культурна антропологія (з поглибленим вивченням іноземних мов)», «Краєзнавство, екскурсоведство та історико-культурний туризм», «Історичне туризмознавство», «Історія мистецтв», «Практична (публічна) історія (з поглибленим вивченням іноземних мов)» та ін.

Вища освіта спрямована не лише на набуття студентом професійних знань та навичок, які дозволять працювати в умовах ринкової економіки та викликів інформаційного суспільства, але і сприяє розвитку його як всебічно-розвиненої особистості з активною громадянською позицією. Тому в освітніх програмах серед дисциплін нормативного (обов'язкового) блоку, що забезпечують отримання базової історичної освіти, низка дисциплін виконують не лише пізнавальну, а й світоглядну функцію.

В освітніх програмах краєзнавчо-туризмознавчого та етнокультурного напрямку, запроваджених кафедрою етнології та краєзнавства («Історія України та культурна антропологія» «Краєзнавство, екскурсоведство та історико-культурний туризм» – бакалаврський рівень; «Етнологія», «Історичне туризмознавство» – магістерський рівень), окрім дисциплін обов'язкового блоку, передбачені блоки та окремі дисципліни вільного вибору, що містять різноманітну важливу пізнавальну інформацію регіонального рівня. Вони формують розуміння загальних та специфічних рис історичного розвитку історичних, історико-етнографічних, туристичних регіонів та країв України, зарубіжних країн, чинників, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот. Студенти знайомляться з

історією пам'яток України та світу різних епох та напрямків, питаннями збереження та охорони культурної спадщини, туристичного потенціалу українських пам'яток природи, історії, культури, їх популяризації, що знадобиться у подальшій професійній діяльності.

Значну допомогу закладам вищої освіти м. Києва в підготовці фахівців історико-краєзнавчого напрямку надають бібліотеки столиці, адже багато з них, піклуючись про поширення та популяризацію краєзнавчих знань серед громадськості, визначають краєзнавчу діяльність як пріоритетну в своїй роботі. Фахівці бібліотек беруть участь, зокрема, у розробці та удосконаленні нових освітніх програм, які запроваджуються закладами освіти.

В складних умовах останніх років, викликаних пандемією COVID-19 та війною, коли навчання проводилось лише в режимі онлайн, неоціненну допомогу викладачам та студентам надала робота бібліотек з оцифрування видань минулих століть та розміщення їх на своїх сайтах. Велику роботу в цьому плані здійснює, зокрема, Національна історична бібліотека України, яка, будучи потужним інформаційним, науково-дослідним і організаційно-методичним центром в галузі бібліотечного краєзнавства країни, прагне за допомогою сучасних інформаційних технологій розкрити свій унікальний фонд для широкого загалу користувачів. Зокрема, важливе значення для забезпечення навчального процесу має Електронна бібліотека «Історична спадщина України», що включає повнотекстові тематичні колекції «Історія Києва та його околиць», «Історія населених пунктів та адміністративно-територіального устрою України» та ін., що містять раритетні видання минулих століть і є важливими для вивчення краєзнавчих дисциплін. Створений бібліотекою в останні роки онлайн-ресурс «Архів друкованих видань Всеукраїнської академії наук, 1919–1931 рр.» дає можливість використовувати у навчальному процесі праці вчених ВУАН, збірники, періодичні видання цього важливого періоду поступу української науки, коли активно розвивались такі галузі, як краєзнавство, етнологія тощо. Це тим більш актуально в нинішні роки, коли виповнюється сторіччя організованого краєзнавчого руху, який започатковувався академічними інституціями – Комісією краєзнавства (Київська комісія краєзнавства), Етнографічною комісією та ін.

Джерела останньої третини XVIII – першої третини XX ст., в яких відбилося все багатство традиційної культури, національного характеру українського народу, праці діячів національного відродження суголосні сучасності, допомагають розвінчувати домисли про один народ та інші нісенітниці ворога, який намагається прикрити ними агресію проти нашої країни. Ці актуальні аспекти посідають вагоме місце в лекціях, семінарських заняттях під час вивчення таких дисциплін, як «Історичне краєзнавство», «Українська етнологія», «Історія української етнології» та ін.).

Важливу роль в інформаційному забезпеченні історичної науки, у навчальному процесі відіграють видання довідкового характеру – наукові бібліографічні посібники (покажчики), створювані бібліотеками. Так, приміром, щорічник «Історія України», який упродовж п'ятдесяти років видає Національна історична бібліотека України, акумулює наукову друковану продукцію українознавчого історичного змісту. Важливим для вивчення історичних, краєзнавчих, етнологічних дисциплін є систематичний покажчик змісту наукового журналу «Краєзнавство» за 1927–2017 рр. (з нагоди його 90-річчя), який полегшує пошук необхідного матеріалу, адже в часописі ще з 20-х років друкувалася різноманітна краєзнавча інформація, методичні матеріали – програми краєзнавчих та етнографічних досліджень тощо [2].

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного реалізувала соціально-бібліотечний проект «Історія малих міст України» (з 2008 р.), результатом якого стало видання 17 бібліографічних покажчиків краєзнавчої тематики «Малі міста України». Бібліографічні покажчики поділені на області, де в кожному з них описано до 40 міст [3, с. 258].

Бібліотеки підтримують ініціативу Національної спілки краєзнавців України, освітян – членів регіональних організацій НСКУ щодо видання окремих покажчиків та започаткування серій біобібліографічних покажчиків праць відомих краєзнавців минулих століть і сьогодення. Так, важливе значення для краєзнавчого руху має друкований каталог видань «Петро Тронько – історик, краєзнавець», підготовлений працівниками бібліотеки до 100-річчя від дня народження вченого [4]. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка спільно з Київською обласною організацією НСКУ у 2012 році виданням бібліографічного покажчика, присвяченого творчому доробку відомого українського краєзнавця Дмитра Малакова, започаткували серію «Краєзнавці Київщини» [5]. Друга книга цієї серії підготовлена у співпраці з колективом Національної історичної бібліотеки України (далі - НІБУ) і присвячена сучасному краєзнавцю Євгену Букету [6]. НІБУ та Київська міська організація НСКУ у 2021 р. видали покажчик, присвячений Максиму Берлинському, започаткувавши власну серію, присвячену дослідникам столиці України – «Києвознавство в особах» [7].

Активну роботу з підготовки краєзнавчих покажчиків здійснює Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих м. Києва. Відділ краєзнавчої літератури та бібліографії бібліотеки з початку 2000-х років видає серію біобібліографічних покажчиків «Києвознавці», а також «Київ на сторінках преси. Інформаційний бюлетень», річні інформаційно-бібліографічні списки «Нова література про Київ».

Біобібліографічні покажчики, які ознайомлюють громадськість з науково-краєзнавчим доробком науковців, краєзнавців, знаходять також використання у навчальному процесі, допомагають орієнтуватися у краєзнавчій літературі, розширюючи таким чином можливості краєзнавчо-наукової творчості, тематики науково-краєзнавчого пошуку, сприяючи поглибленню краєзнавчих досліджень загалом.

Працівники бібліотек беруть участь у роботі наукових конференцій, які проводяться закладами вищої освіти. Так, співробітники Національної історичної бібліотеки України беруть участь у наукових заходах, які проводяться в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка кафедрою етнології та краєзнавства історичного факультету спільно з Київською міською організацією НСКУ – міжнародних науково-практичних конференціях «Києвознавчі читання: історія та етнокультура» (2014, 2017, 2020) та «Історико-культурний туризм: український та зарубіжний досвід» (2019, 2022). Доповідачі – співробітники бібліотеки ознайомлюють викладачів, науковців, студентів з інформаційними виданнями історико-краєзнавчого та туристичного спрямування з фонду НІБУ, презентують нові проекти.

Бібліотеки разом з іншими установами, які мають значний досвід краєзнавчої роботи, беруть участь у забезпеченні проходження студентами практики, що є важливим для поглиблення знань студентів з історико-краєзнавчих, етнологічних, культурологічних дисциплін. У 2013 р. започатковано історико-краєзнавчу практику (з 2020 р. – краєзнавча) для студентів-істориків КНУ імені Тараса Шевченка. З самого її початку групи студентів проходили практику в Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці імені В. Г. Заболотного (далі – ДНАББ), Публічній бібліотеці імені Лесі Українки, згодом також у Національній історичній бібліотеці України. На початку практики бібліотечні працівники проводять для студентів лекції-екскурсії, ознайомлюють з історією установи, демонструють унікальні видання. В ході практики студентів ознайомлюють з інноваційно-методичною, краєзнавчою та бібліографічно-інформаційною діяльністю бібліотек, специфікою їх довідково-пошукового апарату з метою пошуку матеріалів історико-краєзнавчої тематики, залучають практикантів до участі у історико-краєзнавчих бібліотечних проектах. Так, студенти-практиканти, котрі проходили практику в ДНАББ, проводили групові краєзнавчі дослідження під наглядом керівників практики з історії малих міст України, вивчення життя й діяльності відомих київських архітекторів [3, с. 259]. Група студентів, проходячи практику на базі відділу краєзнавчої літератури та бібліографії Публічної бібліотеки імені Лесі Українки, готувала біографічні нариси, присвячені києвознавцям. Результати своєї роботи практиканти захищали на києвознавчих читаннях, що організовувалися у відділі за участю провідних бібліографів бібліотек міста [8, с. 219].

З 2020 р., у зв'язку з пандемією COVID-19 та карантинними обмеженнями, не було можливості проводити студентську практику в установах, попри це, продовжується співпраця з Національною історичною бібліотекою України. Бібліотека разом з іншими установами забезпечує частково виконання здобувачами освіти програми практики у дистанційному режимі. Працівниками баз практики проводяться онлайн-заняття зі студентами в рамках пасивної (ознайомлювальної) практики. Зокрема, співробітники Національної історичної бібліотеки України. (далі – НІБУ) ознайомлюють студентів з онлайн-історико-краєзнавчими ресурсами НІБУ: Електронною бібліотекою «Історична спадщина України»; Проектом «Історія України : бібліографічний покажчик»; Путівником по краєзнавчих веб-ресурсах України тощо. Значна увага приділяється Базі даних «Історія міст і сіл України» та її ролі у сприянні краєзнавчим дослідженням: створенні історичних описів території, населеного пункту; складанні краєзнавчої бібліографії території, району; вивченні діяльності окремих трудових колективів, організацій і установ, закладів науки, освіти, культури, громадських організацій; вивченні життя та діяльності відомих людей, що проживають чи проживали в даній місцевості; вивченні сучасного стану збереженості пам'яток історії та культури на даній території.

Останній аспект дуже важливий сьогодні в умовах російської агресії та знищення історико-культурних цінностей України. НІБУ, зважаючи на вимоги часу, започаткувала проект «Міста і села України. Втрати воєнного часу», з метою оперативного відображення інформації про зруйновані або пошкоджені об'єкти культурної спадщини в окремих регіонах держави шляхом складання бібліографічних списків, присвячених окремому регіону. Окрім суспільної значимості проекту, це також значна допомога студентам краєзнавчого напрямку у виконанні ними наукових робіт. Важливе значення має також рубрика «Культурний фронт: МИ – УКРАЇНЦІ», яка містить нариси, презентації про самобутність українського мистецтва, долю культурних цінностей в умовах війни.

Важливим є збереження й популяризація не лише матеріальної, а й нематеріальної культурної спадщини як важливого складника національної культури, що є основою національної самосвідомості, зміцнює духовний зв'язок поколінь тощо. Цей аспект національної культури є одним із пріоритетних напрямів діяльності бібліотек [9, с.179-190]. Створення цілісної системи забезпечення читачів інформацією з нематеріальної культурної спадщини бачить своїм завданням, зокрема, НІБУ. Бібліотекою в рамках етнокультурологічного проекту «Нематеріальна культурна спадщина: від покоління до покоління» започаткована рубрика «Нематеріальна культурна спадщина в документах». Слід зазначити, що проблематика, пов'язана з нематеріальною культурною спадщиною, посідає

чинне місце також у навчальному процесі в ході підготовки фахівців істориків-краєзнавців, етнологів.

В умовах російської агресії важливо досліджувати і занотовувати всі аспекти нанесеного українському народові збитку, в тому числі й морально-психологічного. Тут у нагоді стає такий напрям досліджень як усна історія, застосування її інструментарію до фіксації трагічних подій сьогодення в країні. Заклади вищої освіти активно переймаються цією проблематикою. Так, Київський університет імені Тараса Шевченка та Університет імені Марії Кюрі-Склодовської (Люблін) за ініціатииви Музею «Голоси Мирних» Фонду Ріната Ахметова провели 12–14 вересня 2023 року в офлайн / онлайн форматі в українському Києві та польському Любліні I Міжнародну школу комунікацій «Як збирати історію про війну». Зокрема, з доповіддю «Сучасні методології фіксації усної історії, архівування зібраного матеріалу, формування музейних експозицій» виступив в.о. декана історичного факультету КНУ Тарас Пшеничний [10]. 10 жовтня 2023 року відбувся Форуму усної історії України, проведений КНУ імені Тараса Шевченка спільно з Університетом Марії Кюрі-Склодовської (Люблін), Асоціацією усної історії (HistoryAssociation) та Американським Інститутом візуальної історії та освіти USC ShoahFoundation. Захід об'єднав три панельні дискусії: «Коли досвіди стають знанням», «Усна історія: завдання, ролі, проблематика», «Документація злочинів під час війни і майбутнє» [11].

Свій практичний внесок у дослідження цієї тематики роблять студенти історичного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка. Так, в ході етнографічної практики, яка відбувалася у 2022 та 2023 роках студенти досліджували життя та побут українців під час російсько-української війни. Були розроблені запитальники, які охоплювали різні категорії населення. У результаті проведених студентами опитувань в регіонах України та за кордоном був зібраний масив свідчень, який відображає трагічну сторінку української новітньої історії. Кращі матеріали етнографічної практики увійшли до рукописного фонду архівних фольклорно-етнографічних матеріалів кафедри етнології та краєзнавства, якими користуються студенти, аспіранти для написання курсових, магістерських і дисертаційних робіт.

Важливе значення мають такі форми роботи бібліотек, як: виставки, презентації краєзнавчих видань, засідання бібліотечних клубів, творчі вечори відомих краєзнавців тощо, в яких беруть участь викладачі та студенти закладів вищої освіти. Принагідно зазначимо, що участь освітян в Читаннях пам'яті академіка Петра Тронька, також є формою співпраці закладів освіти з бібліотеками, що дає можливість донести до громадськості інформацію про внесок викладачів і студентів у дослідження актуальної проблематики сьогодення.

Варто також зазначити, що співпраця бібліотек із закладами вищої освіти відбувається, зокрема, й через посередництво Національної спілки краєзнавців України, її регіональних організацій, в тому числі столичної. Позаяк до складу організацій входять освітяни, працівники бібліотек, музеїв, архівів та інших установ, то є можливість ділитися досвідом краєзнавчої роботи, проводити спільні заходи, працювати над проектами. Таким чином, спільними зусиллями здійснюється внесок у розвиток краєзнавства, удосконалення навчального процесу в закладах освіти, дослідження та популяризацію актуальних питань минулого і сучасного життя українського суспільства.

Список джерел:

1. Зі святом, мужня націє, озброєна знаннями! [Електронний ресурс]. URL: <https://knu.ua/news/12876>.
2. Краєзнавство: науковий журнал. 1927–2017: сист. покажч. змісту / НАН України, Ін-т історії України ; Нац. спілка краєзнавців України ; Нац. іст. б-ка України ; заг. ред. О. Реєнт ; наук. ред. Р. Маньковська ; уклад. О. Михайлова, ред.: В. Кисельова, І. Чеховська. Київ, 2019. 400 с.
3. Піонткевич Н., Прокопенко Л. Краєзнавчі аспекти діяльності Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного. *Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 7 листоп. 2019 р.* Київ, 2019. 436 с. (Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька).
4. Петро Тронько – історик, краєзнавець : каталог видань з фонду Нац. іст. б-ки України / Нац. іст. б-ка України ; уклад.: Г.В. Єфіменко, Л. П. Вовк, М.В. Цінська, І. О. Ігнатович, О. А. Чугіна ; авт. перед. слова О.П. Реєнт ; наук. ред. Р. В. Маньковська ; ред.: С. І. Смілянець, З. Х. Мусіна ; відп. за вип. А. В. Скорохватава. Київ, 2016. 104 с. До 100-річчя від дня народження.
5. Дмитро Малаков: бібліографічний покажчик / упоряд.: В. Г. Нестеренко, І. І. Тіщенко, Л. Є. Герасименко; відповід. ред. Г. П. Савченко. Київ, 2012. 146 с. (Краєзнавці Київщини).
6. Євген Васильович Букет : біобібліографічний покажчик / Нац. іст. б-ка України; Київ. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України, відп. ред. І. Б. Гирич ; упоряд.: Т. А. Приліпко, С. І. Смілянець. Київ : Мельник М. Ю., 2022. 288 с. (Краєзнавці Київщини ; кн. 2).
7. Берлинський Максим Федорович : біобібліографічний покажчик / Київ. міськ. орг. Нац. спілки краєзнавців України ; Нац. іст. б-ка України ; наук. ред. О. Реєнт ; уклад.: О. Гончаров, А. Петровський, З. Мусіна ; ред. Т. Приліпко. Київ, 2021. 46 с. (Києвознавство в особах).
8. Гончаров О. Історико-краєзнавча практика студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка – 2013. *Краєзнавство*. 2013. № 2. С. 213–220.
9. Снігирьова Л., Нестеренко О. Роль та значення бібліотек у збереженні та популяризації нематеріальної культурної спадщини. *Діяльність бібліотек у забезпеченні вивчення і популяризації історико-культурної спадщини регіонів: історія, сьогодення,*

перспективи: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 листоп. 2021 р. Київ, 2021. 302 с. (Шості Краєзнавчі читання пам'яті академіка Петра Тронька).

10. У КНУ відбулася I Міжнародна школа комунікацій «Як збирати історію про війну» [Електронний ресурс]. URL: // <https://knu.ua/news/12899>.

11. У Києві відбувся перший «Форум усної історії України» [Електронний ресурс]. URL: // <https://knu.ua/news/12948>.

*Наталя Горська,
(м. Київ)*

70 РОКІВ ТІСНОЇ СПІВПРАЦІ ТА ПАРТНЕРСТВА

З часів Постанови Ради Народних Комісарів (1939 р.) про створення «на базі всіх бібліотечних фондів музеїв заповідника «Музейного містечка» та розміщення Державної історичної бібліотеки в його корпусах» [1], нас об'єднує не тільки територія, але й основні чинники, які характеризують музей та бібліотеку – колекції, покликання, люди.

Колекція Державної історичної бібліотеки створена на основі бібліотек Музейного містечка: Центрального історичного музею ім. Т. Шевченка, Центрального антирелігійного музею, Музею України (збірка П. Потоцького). Фонд був доповнений виданнями друкарні Києво-Печерської лаври, приватного зібрання митрополита Київського і Галицького Флавіана.

Національний заповідник «Києво-Печерська лавра» і Національна історична бібліотека України, є вже багато років національними закладами культури, вже десятки років є партнерами та учасниками багатьох спільних наукових, суспільно-культурних, мистецьких проектів.

Ви є хранителями вічного «слова», ми є хранителями культурної спадщини і ми разом вивчаємо, зберігаємо, популяризуємо українську ідентичність, яку саме зараз намагаються рашисти з ерефії знищити та розтоптати. Ми стоїмо на варті, ми стаємо тим рубіконом, за який проливають свою кров наші співвітчизники, наші колеги, наші рідні та близькі люди.

Чому 70, а не 84 років? Я вилучила період з 1946 по 1960 рік, коли через руйнування приміщення бібліотеки (під час Другої світової війни) ваша установа переїхала до Олександрівського костелу на розі вулиць Костельної і Трьохсвятительської.

Тож наші колективи єднають спільна натхнена співпраця на науковій та просвітницькій ниві, дружні, товариські, людські стосунки протягом багатьох десятиліть.

Хочу висловити подячні слова усьому колективу Національної історичної бібліотеки України, за сумлінне, фахове виконання своїх посадових обов'язків.

Перебування на території Заповідника такої бібліотеки, безумовно сприяло підвищенню науково рівня і наших співробітників. В залах бібліотеки написана не одна кандидатська дисертація співробітників заповідника, сотні наукових статей, виступів на конференціях, адже 50% з числа науковців заповідника є кандидатами та докторами наук. Читачами бібліотеки є третина науковців. Книгозбірнею скористалися:

- у 2018 р. – 19 співробітників;
- у 2019 р. – 20 співробітників;
- у 2020 р. – 17 співробітників;
- у 2021 р. – 22 співробітників;
- у 2022 р. – 19 співробітників;
- у 2023 р. – 17 співробітників.

У цьому ми завдячуємо відділу обслуговування користувачів в особі завідувачки відділу Строкач Ірини Іванівни, працівників Юлії Бабенко та Вікторії Авраменко.

Науковці заповідника активно користуються Міжбібліотечним абонементом. Наведемо навіть деякі цифри, ними отримано для користування:

- 2018 р. – 154 примірника;
- 2019 р. – 67 примірників ;
- 2020 р. – 113 примірників ;
- 2021 р. – 171 примірник;
- 2022 р. – 57 примірників;
- 2023 р. – 113 примірників.

Всього з 2018 по 2023 рр. надано можливість співробітникам заповідника опрацювати 675 примірників. Найщиріше дякуємо відділу міжбібліотечного абонементу завідувачу відділу Іваніщевій Ганні Анатоліївні та її милим підлеглим Ганні Видиш та Світлані Тишко.

Чудовим подарунком для широкої наукової спільноти багато років були Анотовані бібліографічні списки документів історичної тематики та суміжних дисциплін, що розсилалися електронною поштою науковцям. Особисто я користувалась цією послугою з 2013 року. Щира вдячність за проведену копітку роботи відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи, завідувачці відділу Єфіменко Галині Володимирівні, Новицькій Аллі Іванівні завідувачці сектору, всім співробітникам відділу.

Окрім, науково-дослідної роботи, науковці заповідника та співробітники бібліотеки займаються дуже важливою для музею та бібліотеки справою, популяризацією своєї колекції, а саме науково-експозиційною роботою.

Тож, яскравою сторінкою співпраці наших установ є спільна експозиційна робота.

Безперечно, значною культурною подією у житті міста Києва, стало відкриття у 2017 році на території заповідника виставки «Князі Острозькі: європейський вимір української історії». В якості співорганізаторів виставки запрошено також Національну історичну бібліотеку України. В історичних процесах, які відбувалися в Східній та Центральній Європі протягом XV – першої половини XVII ст., визначну роль відігравав князівський рід Острозьких. Протягом тривалого часу його представники активно впливали на суспільно-політичні, релігійні, культурні процеси в межах сучасної України та сусідніх держав. Окрасою виставки стали 9 книг-скарбів з фондів Національної історичної бібліотеки України, надані для експонування, серед яких, зокрема:

- «Древний помянник Киево-Печерской лавры» 1482 р. (рукопис);
- Біблія. – Острог: Друкарня В.К. Острозького, друк І. Федорова, 1581.
- «Новий заповіт і псалтир. Острог: Друкарня В.К. Острозького, друк І. Федорова, 1581.

Слід зазначити, що виставка відкрита й до сьогодні, користується значним попитом у відвідувачів, її число відвідувачів склало 53 661 особу станом на I півріччя 2023 року.

Маємо згадати також і ряд інших спільних виставкових проєктів, які стали подією у культурному житті європейської столиці, місті Києві, що були реалізовані в останні роки:

2013 р. виставка «Джерело невичерпне» до 900-річчя «Повісті временних літ». (6183 особи відвідало);

2014 р. до 150-річчя українського художника І. Їжакевича – виставка «Художник Іван Їжакевич: ... хочу бути корисним Лаврі». (5595 осіб відвідало);

2014 р. до 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка – виставка «Свою Україну любіть...За неї Господа моліть». (2965 осіб відвідало);

2015 р. «Українознавство “старого археолога” до 175-річчя з дня народження Миколи Івановича Петрова (1840–1921) – професора Київської духовної академії, дійсного члена Академії наук України, блюстителя Церковно-археологічного музею”;

2015 р. виставка «Друковано в Святой Великой Лавре Киевопечарской» (до 400-ліття лаврської друкарні). (13470 відвідувачів);

2016 р. «Благословення Святої Гори Афон» (До 1000-ліття давньоруського чернецтва на Святій Горі Афон). (3756 осіб відвідало);

2017 р. «Живий свідок багатьох історичних подій»: до 160 річчя від дня народження Павла Платоновича Потоцького». (8557 осіб відвідало).

Зауважимо, що назагал згадані виставки за час їх експонування відвідало 94 187 осіб. Такий значний успіх ми розділяємо разом з вами, нашими надійними партнерами!

Упродовж більше 25 років у заповіднику проходить Міжнародна наукова конференція «Могилянські читання».

З метою наукової розробки та фундаментального осмислення культурно-історичної спадщини Києво-Печерської лаври заповідник з 1996 р. проводить щорічні “Могилянські читання” – міжнародну наукову конференцію, що відбувається в першій декаді грудня і має вшанувати пам’ять визначного політичного та культурного діяча України св. Петра Могили. Тематична спрямованість конференції передбачає висвітлення широкого кола питань, пов’язаних з історією Києво-Печерської лаври й Національного заповідника «Києво-Печерська лавра», дослідженням окремих сакральних пам’яток архітектури і мистецтва, музейної справи в Україні та світі в історичному розвитку, місця і ролі музеїв у сучасному світі. Конференція “Могилянські читання” є не тільки науковим, але й культурним та освітнім заходом, що має на меті якомога ширше представлення обраної теми всіма можливими засобами: організацією експозиції, книжкових виставок, презентацією наукових видань, демонстрацією відеофільмів, організацією інших науково-освітніх і мистецьких заходів.

Партнером у проведенні цієї наукової конференції є незмінно Національна історична бібліотек України, її структурний підрозділ науково-дослідний відділ стародруків, цінних та рідкісних видань, який щорічно представляв тематичну книжкову виставку за темою конференції. Упродовж десятка років секції: «Музейна справа та музейна педагогіка», «Охорона пам’яток та реставрація», «Мистецтвознавчі аспекти вивчення сакральних пам’яток» проводили свою роботу у приміщенні цього ж відділу, залах «Періодичні видання», відділу «Україна», відділу для наукових працівників. На жаль, виключенням стали Могилянські читання у 2020-2021 рр. за об’єктивних обставин (COVID-19), а з лютого 2022 р. і дотепер через, оголошення військового стану, через початок війни з російською федерацією, конференції стали проводитись у режимі онлайн (на платформі ZOOM). Тому цей спільний проект, на жаль, тимчасово призупинили. Згадаємо деякі з виставок представлених на науковій конференції «Могилянські читання»:

2006 р. XI Міжнародні Могилянські читання: «Доля музейних зібрань. До 80-річчя Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника».

У програмі конференції окрім, тематичної книжкової виставки з фондів Державної історичної бібліотеки України - презентація наукового видання «Матеріали до бібліографії Києво-Печерської лаври». Автор-упорядник Марченко О. І., науковий консультант Жиленко І. В. Презентація вказаної книги - це особлива, непересічна подія для всієї наукової спільноти, яка вивчає історію України. Упродовж 1000 років Києво-Печерська лавра впливала на всі історичні, політичні, культурні процеси, які відбувалися у державі. І щоб

розібратися та вивчити ці проблеми, так чи інакше зіткнешся з історією самої лаври! І саме ця книга стала путівником у цьому бурхливому потоці видань про історію лаври, про історію України. Прошло 17 років, але кращого подібного видання ще не вийшло.

2009 р. XIV Міжнародні Могилянські читання: «Мазепинська доба в культурі України». Книжкова тематична виставка «Мазепинська доба в українській культурі».

2016 р. XXI Міжнародні Могилянські читання: «Музейництво і пам'яткоохоронна справа України: традиції та виклики сьогодення. До 90-річчя заснування Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника». Книжкова тематична виставка до 90-річчя заснування Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника з фондів НІБУ».

2017 р. XXII Міжнародні Могилянські читання: «Збереження й дослідження культурної спадщини України: люди, ідеї, візії». Книжкова тематична виставка «Перлина українського бібліофілства: книги з колекції П.П. Потоцького в фонді НІБУ».

2018 р. XXIII Міжнародні Могилянські читання: «Дослідження сакральних пам'яток України». Книжкова тематична виставка «Історичні дослідження сакральних пам'яток Києва».

2019 р. XXIV Міжнародні Могилянські читання: «Пам'ять і спадщина Мазепинської доби: вивчення, збереження, осмислення». Книжкова тематична виставка, присвячена гетьману Івану Мазепі».

Хочу подякувати провідному бібліотекарю науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Горській Наталії Олексіївні за активну участь у роботі конференції, за її цікаві та корисні для багатьох дослідників виступи та публікації.

Спільним партнерським науковим проектом заповідника та бібліотеки є щорічні «Несторівські студії» – наукова конференція, що приурочується до дня пам'яті прп. Нестора Літописця (День української писемності та мови – 9 листопада). З метою наукової розробки історичної, філософської та культурно-мистецької спадщини Київської Русі Національний заповідник «Києво-Печерська лавра» з 2002 р. проводить щорічні “Несторівські студії”. На конференції передбачалося висвітлення питань, пов'язаних з історією Києво-Печерської лаври та Християнської церкви, їхнього впливу на розвиток української наукової думки та національної культури, релігієзнавчі й філософські проблеми, тому тематика «Несторівських студій» широка та багатогранна, хоч сама конференція невелика, камерна та проходить з великим успіхом, з часом здобула статус міжнародної :

2009 р. VII Несторівські студії: «Святість та святині Давньої Русі».

2010 р. VIII Несторівські студії: «Єфросинія Полоцька в історії Православ'я»

2011 р. IX Несторівські студії: «Образ Богородиці в духовній культурі Київської Русі»

2012 р. X Несторівські студії: «Людина доби Давньої Русі. Історико-філософські та релігієзнавчі аспекти».

2013 р. XI Несторівські студії: “Преподобний Нестор Літописець. Людина та епоха” (до 900-річчя “Повісті временних літ”)

2014 р. XII Несторівські студії: “Культура та побут Давньої Русі”. Відкриттям для багатьох учасників конференції став виступ провідного бібліотекаря Національної історичної бібліотеки України Марченко Оксани Ігорівни, яка виступила з доповіддю “Історія повсякдення Давньої Русі (за матеріалами Національної історичної бібліотеки України)”, що надало можливість багатьом учасникам наукового форуму ознайомитись з книжковим фондом бібліотеки по темі конференції.

2015 р. XIII Несторівські студії: «Князь Володимир та його доба. Культурно-мистецькі надбання Київської Русі».

2016 р. XIV «Несторівські студії»: «Доба Нестора-літописця за археологічними матеріалами».

2017 р. XV Міжнародна наукова конференція «Несторівські студії»: «Новітні дослідження джерел з середньовічної історії України (XI–XIV ст.)»).

Сподіваємось, що «Несторівські студії» нам вдасться відродити у майбутньому. Зауважу, що починаючи з 2002 по 2015 рр. щороку на конференції була представлена тематична виставка дотична до її тематики з книгозбірні Національної історичної бібліотеки України. Працівниками науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань, здійснювалась презентація виставлених для огляду видань, що сприяло підвищенню іміджу бібліотеки серед широкого кола науковців. Тож висловлюємо щире подяку усім співробітникам цього відділу, адже представлена виставка завжди була родзинкою конференції.

Зауважу, якою б не була спільна виставка, невеликою чи фундаментальною вона потребує великої, натхненної, копіткої, детально обдумані попередньої роботи: відбір експонатів, перед експозиційний огляд художниками-реставраторами, складання листів, актів, дозволів на її проведення, її монтаж та навіть її відкриття є важкою працею для багатьох з нас, як співробітників заповідника, так і для співробітників вашого закладу. Тож дякуємо за плідну співпрацю всім структурним підрозділам Національної історичної бібліотеки України дотичним до цієї роботи: науково-дослідному відділу стародруків, цінних та рідкісних видань – завідувачка відділу Смирнова Світлана Миколаївна, подяка Хівренко Ніні Дмитрівні, Марченко Оксані Ігорівні за беззаперечну підтримку наших спільних проєктів. Дякуємо відділу міжбібліотечного абонементу, завідувачу відділу Іваніщевій Ганні Анатоліївні, який видає нам книги для експонування.

Хочу наголосити, що заповідник здійснює за зверненням фахівців книгозбірні Національної історичної бібліотеки України обстеження стану збереження книг з фондової колекції Національної історичної бібліотеки України. Останній такий реставраційний огляд здійснювався 24 лютого 2023 року. Художник - реставратор Ольга Коломієць зафіксувала стан збереження та надала рекомендації щодо збереження книги «Патерик или отечник Печерский, содержащий жития святых преподобных и богоносных отцов наших, просиявших в пещерах...» 1661 р. Друкарні Києво-Печерської лаври.

Нагадаю, що у 2009 році в рамках благодійного проекту «Збережи українську історію в українській книзі» фахівцями Центру наукової реставрації та експертизи заповідника здійснено реставрацію та виготовлено цифрову копію унікальної рукописної пам'ятки 1482 р. «Древний помянник Киево-Печерской лавры». Це була непересічна подія у діяльності наших установ.

Згадаємо тяжкий для заповідника 2006 рік, коли приміщення корпусу № 55, де власне розміщувалась наукова бібліотека заповідника, було передано чоловічому монастиреві і наша книгозбірня фактично залишилась без приміщення, була запакована у 233 картонні ящики. Державна історична бібліотека України надала нам своє приміщення, кімнату № 7 у цьому корпусі, для її розміщення.

Комплектація нашої бібліотеки розпочалася заново по відновленні роботи у післявоєнний період (з травня 1949 року) і налічувала понад 10 тис. примірників.

В липні 2011 року було здійснено переміщення до корп. № 85 (приміщення книгосховища Національної історичної бібліотеки України).

Фактично 5 років колектив Національної історичної бібліотеки України утримував понад 10 тис. книг нашої бібліотеки. У грудні того ж 2011 року ящики з книгами були переміщені до складського приміщення Заповідника (корп. № 29), де наприкінці 2014 р. була проведена повна інвентаризація бібліотеки Заповідника, а у березні 2015 р. – списання застарілої комуністичної літератури (4357 примірників) і взяття на облік 2125 примірників. Згідно наказу Міністерства культури України від 16.12.2016 № 1199 «Про передачу книг бібліотечного фонду Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника на баланс Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого» заповідник «... безоплатно передав з балансу Заповідника на баланс Бібліотеки книги та видання у кількості 10 801 штука загалом на суму 53 439 грн...». Тоді ж 521 книга була передана до фондової колекції заповідника. Таким чином, бібліотека та бібліотечна справа у заповіднику були ліквідовані. Сумно. Дуже сумно.

Щира вдячність за багаторічну співпрацю та допомогу у скрутний для заповідника час генеральному директору Скорохватовій Аллі Віталіївні, заступникам генерального

директора: з наукової роботи Смілянець Світлані Іванівні та з управління документними ресурсами Ірині Едуардівні Дяченко.

Хочемо також наголосити на поповненні основного фонду Національної історичної бібліотеки України книгами, автори яких є співробітники заповідника. Також до бібліотеки щороку передавалися видання заповідника, збірники наукових конференцій. Для нас це є честь, що Національна історична бібліотека України приймає на збереження та користування наші видання.

Як на мене значною подією для наукової спільноти стало підготовлене видання «Кириличні видання друкарні Києво-Печерської лаври: каталог колекції Національної історичної бібліотеки України / Нац. іст. б-ка України; упоряд. О. І. Марченко; передне сл. К. К. Крайнього; відп. ред. А. В. Скорохатова; ред.: С. І. Смілянець, С. М. Смирнова, Т. А. Приліпко.

Хочу наголосити як учений секретар на співпраці і допомозі у визначенні індексів Універсальної десятикової класифікації (УДК). Заповідник щороку здійснює державну реєстрацію науково-дослідних робіт, і визначення УДК є обов'язковим для оформлення реєстраційних карток. Важливою складовою оформлення є присвоєння темам (УДК). За останні роки таких НДР було оформлено 62 і всі вони завдяки Вашій допомозі. Нам у цьому завжди приходить на поміч відділ наукового опрацювання фонду і організації каталогів. Я щиро вдячна працівникам цього відділу.

Хочу також особисто подякувати колективу Національної історичної бібліотеки України, відділу соціокультурних комунікацій Кирилу Геннадійовичу Таранюк–Русанівському, за створення на своєму офіційному сайті віртуальної книжкової виставки присвяченої нашому співробітнику, Народному художнику України Сядристому Миколі Сергійовичу до 85-річчя від дня народження 1 вересня 2022 року. Це дійсно геніальна людина, яка варта такої уваги та поваги серед української спільноти.

Новою сторінкою у нашій плідній співпраці сподіваюсь стане підписана нашими керівниками Максимом Остапенком та Аллою Скорохатовою нова угода від 14 вересня 2023 р. про співпрацю та партнерство.

Перед нами відкриваються нові можливості, якими ми обов'язково скористаємось разом з Ніною Олександрівною Волошінською - нинішнім заступником генерального директора з наукової роботи Національної історичної бібліотеки України.

Дякуємо Вам за допомогу, співпрацю та партнерство.

Ваша скромна праця на бібліотечній ниві, допомагала в минулому, надає наснаги в сучасному житті, допоможе і в майбутньому, поколінням молодих співвітчизників у справі розвитку національної науки і культури.

Список джерел:

1. Постанова Ради Народних Комісарів УРСР від 11.07.1939 р. № 720 «Про український історико-культурний заповідник «Музейне містечко» та наказом РНК УРСР від 04.09.1939 р. № 4740 «Про організацію Державної історичної бібліотеки».

*Людмила Довгополова,
(м. Київ)*

**ІОНА ГЛЕЗНА¹ – МИТРОПОЛИТ КИЇВСЬКИЙ,
ГАЛИЦЬКИЙ І ВСІЄЇ РУСИ (1492–1494)
ЙОГО НАЩАДКИ – ЗАУСЬКІ ШЛЯХТИЧІ МЕЛЕНЕВСЬКІ**

Таємничий архієпископ Полоцький Іона Глезна! Ким він був насправді? Звідки прибув до Полоцька? Відповідей на ці питання не було ні в XV ст., не мають їх і сучасні історики. Тож, метою даного дослідження є спроба довести, що архієпископ Іона Глезна – це син вел. князя Дмитра Шемяки, князь Іван Дмитрович Шемячич, який знайшов захист від переслідування вел. кн. Василя II Темного у лоні церкви.

Щоб встановити, хто ховався під сутаню Іони Глезни, ми розглянули ряд гіпотез. Архімандрит Іона Глезна був непересічною людиною. Він на рівних спілкувався з королем Казимиром, який навіть бажав бачити владу при своїй кончині. Зважаючи на високий сан полоцького архімандрита Іони, родовід якого й досі невідомий, він міг походити з *князівського* роду.

Звернемось до “Полоцьких грамот” (далі: ПГ), щоб прослідкувати можливий зв’язок *Полоцького архімандрита* Іони Глезни з представниками князівських родів **Полоцька**. Там у XV ст. мешкали князі Шахи. У ПГ № 121 від [25.06.1447 або 17.02.1459] згадується боярин-князь *Федір Шах* [23.1, с. 150]. У 1459 р. Шах був послом полоцького воєводи до ради Риги у справі загибелі струга Гануса Герковича [23.1, с. 252]. 27.08.1486 р. зг. полоцький намісник Андрій Сакович (†~1465) та князь *Андрій Шах* [25, с. 407]. Князі Шахи походили з **гілки ярославських князів** [36, с. 225]. Ярославський кн. *Давид Федорович*, який помер у 1321 р., мав синів – **Василя** та Михайла.

¹ Іона I Глєзна (світське ім'я невідоме; рік народження невідомий — † 1494) — митрополит Київський, Галицький і всієї Руси у 1492–1494 роках // Енциклопедія історії України: Том 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.

Складемо родовід Василя Давидовича Ярославського

Василь Давидович (†1345) одружився з Євдокією (†1342), дочкою Івана Калити. Їх сини: **Василь**, **Гліб** та **Роман** Васильовичі.

1. **Василь** Васильович мав сина Василя; сини Василя Васильовича:

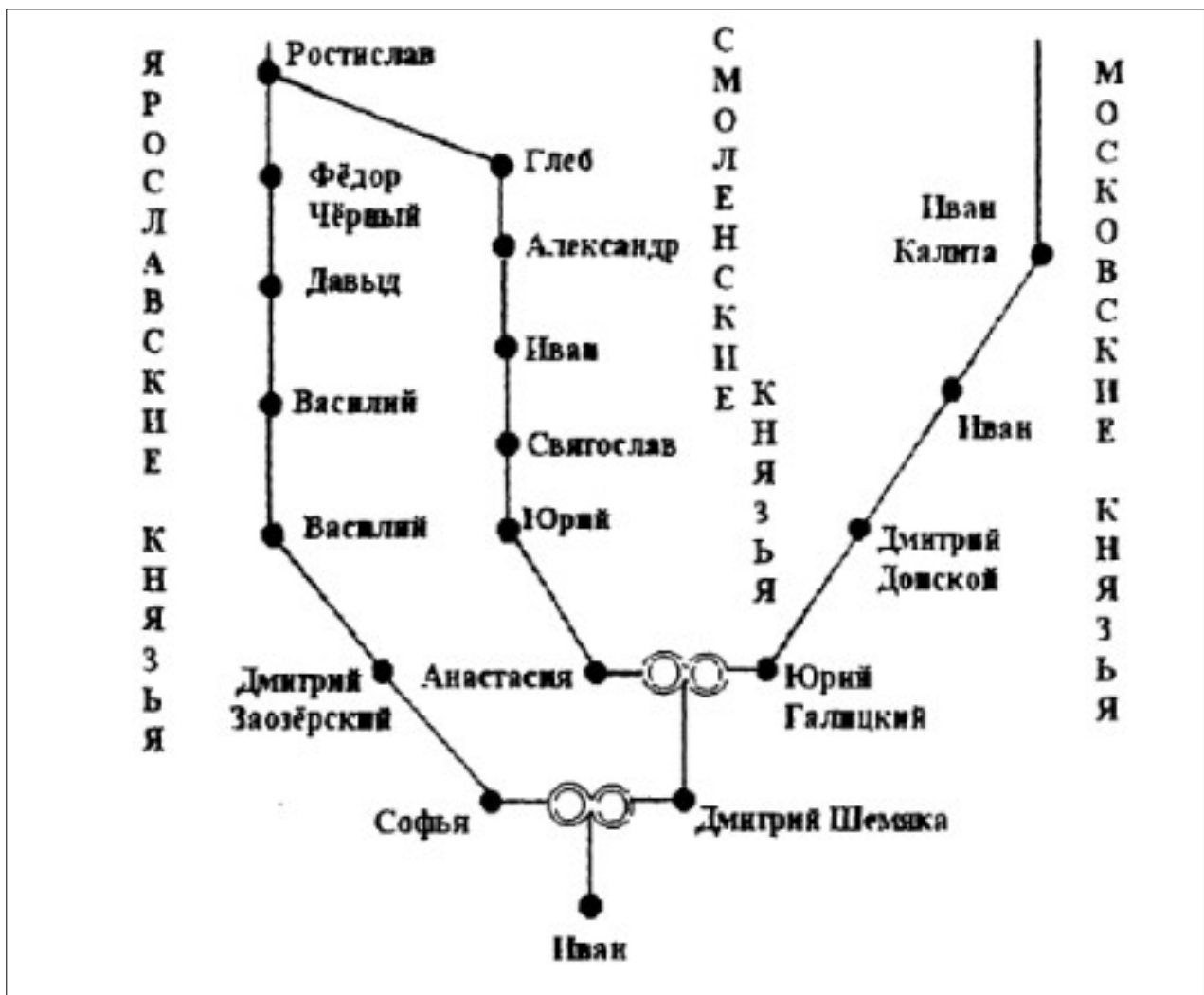
Іван, Федір, Семен Новленський, **Дмитро Заозерський**, Іван Война.

Дмитро Заозерський; його дочка **Софія** була дружиною Дмитра Шемяки.

2. Гліб; його син Костянтин **Шах**.

Тож, митрополит Іона міг походити з цього роду. Пошуки привели до постаті князя **Івана Дмитровича Шемячича**, батьком якого був кн. Дмитро Шемяка, а матір'ю – онука кн. Василя Ярославського і племінниця Семена Новленського **Софія**.

Подальша інформація та схема родоводу кн. Івана Дмитровича Шемячича взяті із статей А. Боброва [3.1, с. 94-72; 3.2; 3.3; 37, с. 270-278]

Походження Івана Дмитровича Шемячича

Історична довідка. У XV ст. галицько-мерські² князі приймали активну участь у міжусобній війні на Московії (1425-1453). Після смерті в 1430 р. великого князя Литовського Вітовта (діда Василя II по матері його Софії Вітовтівни), проти Василя II Темного виступила коаліція удільних князів на чолі з його **дядьком** по батькові — князем звенигородським **Юрієм Дмитровичем**, і його синами Василем Косим та **Дмитром Шемякою** (нар. ~ 1413).

7.04.1434 р. вел. кн. литовський Свидригайло, який уважно слідкував за подіями у Північно-Східній Русі, з радістю повідомив гросмейстера Ордена, що він отримав звістку про перемогу кн. Юрія Дмитровича над племінником, Василем II Темним: “Князь Юрій, великий князь Московский, и великий князь Василий, дрались с многочисленными силами с ужасным упорством и ожесточением. Всевышний помог князю Юрию низложить врага своего, кн. Василия, и разбить его воинство; завладеть городами, селами и всею его землею; взять в плен не токмо старую великую княгиню и супругу Василия, но и всех поднявших против него оружие и, наконец, изгнать самого Василия из его владений; князь же Юрий, с давнего времени искренний и верный наш друг, обещал подать нам помощь и прислать к нам своего сына” [11, с. 66, 213]. Проте 5.07.1434 р. вел. князь Юрій Дмитрович раптово помер на великокняжому престолі.

Після смерті вел. кн. Юрія Дмитровича війна за владу продовжилась між **онуками Дмитра Донського** – Василем **Юрійовичем** Косим, сином Юрія Дмитровича, та його двоюрідним братом Василем II Васильовичем **Темним**. У 1434 р. за наказом Василя II Василя Косого осліпили. (Згодом за свого старшого брата Василя Косого помстився Дмитро Юрійович Шемяка).

Історична довідка. 7.07.1445 р. під Суздалем війська Василя II були вщент розбиті татарами. Василь II потрапив у полон. Після отримання цієї звістки, влада в Москві згідно з традиційними уявленнями про порядок спадкування великокняжого престолу перейшла до кн. Дмитра Шемяки, як старшого в роду Калити. Влітку-восени 1445 р. Дмитро Юрійович був дійсним правителем на великім князівстві і явним претендентом на отримання й формального статусу великого князя.

Дізнавшись, що татари відпустили Василя II, коли той уклав мирові з татарами і скріпив хресним цілуванням обіцянку заплатити викуп, Дмитро Шемяка почав готувати коаліцію проти Василя II. В ніч з 13 на 14 лютого 1446 р. у Троїцько-Сергієвій лаврі Василя

² Мова йде про галицько-мерське князівство. Назва “Галич-Мерський” пов’язана з аборигенами цього краю – фінським племенем меря, і ця назва використовувалась, щоб відрізнити Галич-Мерський від Галича Волинського.

П взяли у полон, перевезли до Москви і осліпили [29; 3.2]. Війна між двоюрідними братами продовжилась.

А. Зимін записав: “Новая военная экспедиция против Дмитрия Шемяки готовилась долго и началась только **осенью 1449** г. Узнав об этом, князь Дмитрий выехал из города с женой и боярами и отправился в **Новгород**” [11, с. 136]. Шукаємо підтвердження цієї інформації у “Літописі Аврамки”, на яку посилається А. Бобров, щоб уточнити дату події. (А. Бобров, описуючи ці самі події, вказав іншу дату, а саме осінь **1448** р. [3.1, с. 109]). “В лето **6957** [рік 6957 відповідає **1449** р. – Л.Д.] князь великий Дмитрій, выеха из города из Галица, и съ княгинею и съ своими бояри и поеха к Новугороду... И архієпископъ владыка Еуфимий и Великий Новъгородъ прияша княгиню великую Софью и сына **Ивана** в честь, и въеха въ осенине въ Юрьевъ монастырь, а самъ князь великий Дмитрій Юрьевич в Великомъ Новегороде не был, пошедь Галицю” [22, стб. 192].

Єдиний син кн. Дмитра Шемяки, княжич ***Іван Дмитрович Шемячич***, народився в Угличі не раніше 1437. Там він прожив до 9–10 років. У 1449 р. його сім'я знайшла притулок у Великому Новгороді в Юрієвому монастирі. А. Бобров зазначив: “То обстоятельство, что князь Иван провел свои юные годы (примерно с 11 до 17) в стенах обители, позволяет понять, почему впоследствии он мог избрать путь монашеского служения и даже стать священником” [3.1, с. 109].

В кінці січня 1450 р. у битві під Галичем війська Василя II перемогли Дмитра Шемяку. Князю Дмитру вдалось втекти. А. Зимін зазначив, що 2.04.1450 р. Дмитро Юрійович “челова крест к Великому Новугороду, а Великий Новъгород челова крест к великому князю Дмитрию заедино”. Тож, “новгородцы, следовательно, и на этот раз признали Дмитрия Шемяку великим князем” [11, с. 141].

Розглянемо подані в статтях А Боброва деякі факти з життя кн. Дмитра Шемяки, а також гіпотезу А. Боброва про княжича Івана Дмитровича Шемячича як священноінока Єфросина Белозерського.

Також нами зібрано багато інформації, яка може допомогти зрозуміти, що кн. Іван Дмитрович Шемячич, який за гіпотезою А. Боброва – це Євфросин Белозерський, насправді ним не міг бути. За нашою версією, це князь ***Іван Дмитрович Шемячич*** став Полоцьким архімандритом ***Іоною Глезною***.

Після втечі Дмитра Шемяки до **Новгорода**, де він перебував у 1452–1453 рр., митрополит **Московський Іона**, маючи на увазі кн. Дмитра Шемяку та його сім'ю,

погрозово написав архієпископу Новгородському **Євфимію II**: “Напоминаем тебе, сын мой, что ты стал было поступать слишком просто: того, кто отлучен был нашим смирением за преступления, вы принимали у себя, того удостаивали своего благословения. И ты, сын мой, принеси покаяние в том перед Богом” [34].

Припускаємо, що син кн. Дмитра Шемяки Іван Дмитрович одружився у **Новгороді** ще до травня 1453 р. і що його дружина походила з роду **Дмитра Михайловича Боброк-Волинського**. Доведемо це.

Звернемось до статті А. Кузьміна. (Подаємо дослівно одну цитату зі статті мовою оригіналу). “Сопоставляя данные о землевладении с местом службы большинства **внуков Боброка**, можно прийти к заключению, что они почти всем родом к **30-м годам XV в. находились на службе у галицких князей Юрия Дмитриевича и его сына Дмитрия Шемяки**. Объяснение этому можно находить не только вотчинами на территориях удельных княжений, но и знанием в семье Волинских текста завещания великого князя Дмитрия Донского. Последний, как известно, четко прописал порядок наследования великого княжения. После **Василия I** здесь должен был править его брат **Юрий Дмитриевич**. Однако события первой трети XV в. перечеркнули эти планы. Волинские по-прежнему продолжали сражаться с ордынцами, руководить “двором” своего князя, но **путь в Москву оказался для них отрезан** [15.1, с. 739]”.

Відомо, що рідна сестра Дмитра Івановича Донського, діда кн. Дмитра Шемяки, була одружена з Дмитром Михайловичем Боброк-Волинським. Є гіпотеза, що четвертий син Боброк-Волинського від 1-го шлюбу Максим Дмитрович був батьком преподобного Михайла Клопського [15.2]. Це підтвердив і дядько Дмитра Шемяки Костянтин Дмитрович, який упізнав у блаженному **Михайлі Клопському** онука Дмитра Боброка, свого родича: “А се Михайла, Максимов сын, роду княжеска... Бережно относитесь к нему — этот человек наш свойственник!” [9, с. 118]. Це трапилось у 1419 р., коли молодший брат кн. **Юрія Дмитровича**, кн. Костянтин, відвідував Клопський монастир.

25.05.1453 р. кн. Дмитро Шемяка приїхав у **Великий Новгород** Він прийшов до блаженного Михайла за благословенням. Михайло Клопський попередив його про небезпеку: “Михаила князя за голову погладить да молвит: “Княже, земля вопиет!””, повторивши це ще тричі. І далі: “И молвит князь: “Михаилушко, хочу во Ржову ехать Константинову на свою вотчину”. И рече ему Михаилу: “Княже, не исполниши желания своего”” [3.1, с. 120-121].

Перенесемось вперед, у рік 1459. Тоді “в лето 6967” великокняжий дяк Степан Никифорович Бородатий на могилі свого сина у **Ростові Великому** встановив різний білокам’яний хрест з незвичним заповітом: “... А приказываю дому Воскресения смотреть

господину *Ивану Дмитриевичу зятю*, и *Аликсею Полиектовичу*, и сыну его Роману”. “Про дьяка Алексея Полуектовича известно, что он был вотчинником, владевшим по крайней мере двумя селами с деревнями в Ростовском уезде”.

За словами А. Боброва, він був “одним из влиятельнейших лиц государства. ”Також А. Бобров зазначив: “На наш взгляд, речь в надписи на кресте идет о князе Иване Дмитриевиче Шемячиче, имевшем настолько более высокий социальный статус по сравнению с дьяком Алексеем Полуектовичем, что он как раз мог упоминаться впереди него с добавлением уважительного титула "господин"” [3.1, с. 114]. Ім’я “Полуект” досить рідке, тому нашу увагу привернуло те, що так звали онука Дмитра Боброка; і вираз “зять” відноситься не до дьяка Бородатого, як припустив А. Бобров, а до Олексія Полуектова.

Родовід. кн. Дмитра Михайловича Боброка Волинця (за А.Г. Кузьмінім [15, с. 742].

Розглянемо постать князя Дмитра Боброк-Волинського за нашою версією. **Дмитро Михайлович Боброк-Волинський**³, на нашу думку, може бути болоховським князем Малого Поділля *Дмитром*, який у 1362 р. разом з двома іншими “царевичами” Хаджибеем та Кутлу-Буки, “отчичами и дедичами Подольской земли” [21, с. 49], бився з Ольгердом Гедиміновичем на Синіх Водах. (р. Синюха, притока Південного Бугу). Про це свідчить запис у Любецькому синодику, в якому одним списком записано поминати: “Князя *Давида Димитрієвича* городецкого й княгиню его Марію. *Князя Димитрия болковскаго*: Княг. его *Анастасію* и Сына их Кн. *Василія*” [12, с. 29]. Анастасія може бути першою дружиною кн. Дмитра, і вони були батьками Бориса і Давида та Василя і Максима, про яких згадував А.В. Кузьмін [15].

Дмитро Боброк-Волинський (за А. Кузьмінім: між 1366 і 1368 рр. [15, с. 719]) переїхав разом з синами Борисом та *Давидом* [8] до Москви і став на службу до вел. кн. Дмитра Донського. Він швидко зайняв одне з перших місць в оточенні московського князя, і той віддав за нього заміж свою сестру *Анну Іванівну*. Дмитро Боброк помер після 1389. “Сам воевода последний раз упоминается в 1389 г. как первенствующий среди "вернейшихъ паче всехъ" бояр Дмитрия Ивановича [Донського. – Л.Д.] в заповіті великого князя” [17, с. 72 (зн. 14), 75.]. Деякі історики вважають, що він загинув у битві на Ворсклі у 1399 р.

Родовід Дмитра Боброк-Волинського за нашою версією [18, с. 110; 4, с. 48-52; 15, с. 782]:

³ У Галицько-Волинському літописі згадується річка Бобрка та старовинне урочище Боберка (Бобрка), тобто місце, де були бобри. “Прозвище “Боброк” возводилось к названию *реки* Бобрка на Волыни, места возможного домена князя. Д. М. Вольнского в XIV в., до выезда его к Москве”.

Князь *Михайло*; його син кн. *Дмитро Михайлович Боброк Волинець* його I-а дружина – (?)

Анастасія; їх сини: 1) *Борис* [5, с. 503], 2) *Давид*, 3) *Василь* та 4) (?) *Максим*; син *Максима*

– новгородський святий Михайло Клопський.

II-а дружина Дмитра Боброка, *Анна Іванівна* – сестра кн. *Дмитра Донського*.

1) Кн. *Борис*; серед 6 його дітей були: а) *Семен Волинець* († 4.12.1437);

б) *Полукт* († 5.12.1437); його сини: *Іван* та (?) *Олексій*. *Олексій Полуктович* мав,

певно, дочку (? сестру)⁴ *Фетінію*, яка стала дружиною кн. *Івана Дмитровича Шемячича*.

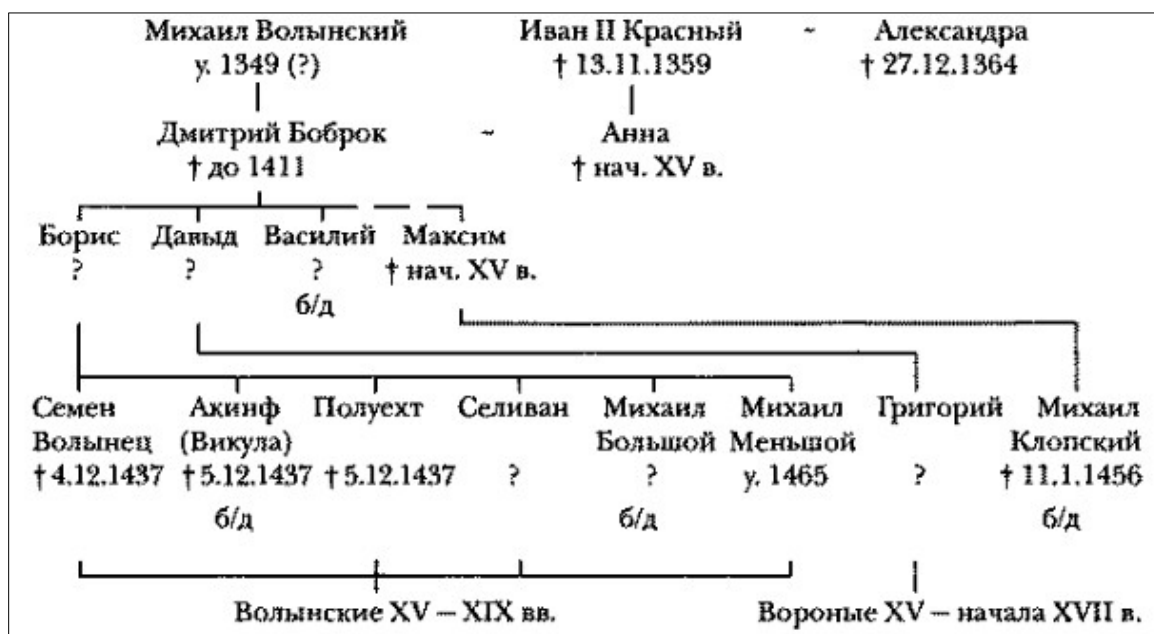
в) *Михайло Меньший*; його син, “*Іван Михайловичъ Волинской*, “а был в боярех и

дворецкой *Новгороцкой*”; син *Івана* – *Федір*; син *Федора* – *Данило* , “*владычень* певец

шуринъ, а слуга пана Ондреевых *Данило Волинець*” [23.1, с. 227]

(до постаті *Данила Волинця* ми ще повернемось).

2) Кн. *Давид Городецький*; його дружина *Марія Ольгердівна*; їх сини: *Митко* і *Володко*.

⁴ А. Бобров вважає, що князь Іван був зятем дяка Степана Бородатого [3.1, с. 114]. Ця думка А. Боброва, на мій погляд, хибна, тому що вираз “зять” відноситься не до дяка Бородатого, а до Олексія Полуктова.

Тож, немає нічого дивного, що правнук Дмитра Донського, кн. Іван Шемячич, одружився з дочкою боярина Олексія Полуектовича, прадід якого Дмитро Боброк-Волинський був жонатий (другим шлюбом) на рідній сестрі Дмитра Донського.

Розглянемо статтю А. Лаврентьєва “К вопросу о владельце "Евангелия Волынцевского". Автор писав: “Пергаменное Евангелие первой половины XIV в. из собрания ГИМ [Государственного исторического музея. – Л.Д.] хорошо известно исследователям русской книжности”, і “есть все основания считать владельцем Евангелия середины XIV в. “Волынца” Д. М. Боброка-Волинского – так во всяком случае полагал в

XVI в. и сам владелец рукописи Сильвестр” [17, с. 72-75]. А. Лаврентьєв дослідив, що “новгородский уроженец Сильвестр появился в Москве в 40-е гг. XVI в..., числился священником в притче Благовещенского монастыря... Входивший некоторое время в узкий круг “советников” молодого Ивана Грозного “поп Сильвестр”, вышедший в начале 60-х годов из царского фавора, добровольно удалился в изгнание, приняв постриг в Кирилло-Белозерском монастыре”... Каким образом и когда священник эпохи Ивана Грозного мог стать владельцем “Евангелия Волынцевского”?” [17, с. 73].

Відповіддю на це питання А. Лаврентьєва може слугувати наше дослідження. Взявши до уваги той факт, що дружиною кн. Івана Дмитровича Шемячича була онука (? правнучка) Дмитра Боброк-Волинського, “Евангеліє Волинцевського”, певно, належало саме кн. Івану Дмитровичу Шемячичу. Він міг отримати його як посаг від своєї дружини.

Історична довідка. У липні 1453 р. за дорученням Василя II Темного Дмитра Шемяку отруїли. За висловом А. Боброва, як “реальний претендент” на престол *княжич Іван Шемячич* став справжньою загрозою для Василя II. Тому весною 1454 р. Іван Дмитрович виїхав з Новгорода до Пскова, звідки попрямував до кор. Казимира у Литву. “Возможно, юный князь Иван надеялся, что вмешательство могущественного соседа русских княжеств поможет восстановить нарушенную справедливость в наследовании великого княжения” [3, с. 126]. У Великому Новгороді залишились його матір Софія та сестра Марія зі своїм чоловіком, новгородським князем Олександром Васильовичем *Чарторийським* (вони побрались у 1452 р.) [11, с. 150]. Тоді ж, вважає А. Бобров, одружився і син Шемяки Іван, тому що у нього у 1456 р. були вже діти [3, с. 110, 116].

3.02.1456 р. у битві під Русою новгородці зазнали нищівної поразки від військ Василя II. А. Зимін у своїй книзі констатував: “Новгородці розуміли, що, поки сім’я Дмитра Шемяки перебуває під їх заступництвом, ні про який мир із ними Василь II вести переговори не буде. 7 лютого 1456 р., “побоюючись князя великого”, з Новгорода втекла вдова князя Дмитра Софія. Вона виїхала “вмале добре, а казны с нею нет ничево” [3.1, с. 118]. Минуло кілька днів, і 13 лютого (“П’ятого на Федоровому тижні”) несподівано померла донька Шемяки

Марія. “Надто вже ця смерть була для новгородців своєчасною, щоб вважати, що вони не мали до неї жодного стосунку. Шлях до переговорів із Василем II був відкритий, і через два дні після смерті Марії (15 лютого) архієпископ Євфимій вирушив із посольством до великого князя” [11, с. 175]. А. Зимін писав, що для Москви мало істотне значення взятє Новгородом зобов’язання не приймати до себе ні можайського князя Івана Андрійовича, ні **Івана Дмитровича Шемячича**, ні його матір **Софію**.

Княгиня Софія втекла до сина у с. Обольці (~100 км від **Вітебська**). “Той факт, що в кінці зими – на початку весни 1456 р. кн. Іван Дмитрович перебував у невеликому литовському місті Обольці, ймовірно, свідчить про те, що його місія до Казимира не увінчалась успіхом” [3.1, с. 128]. “Сын Шемяки **исчезает** с исторической сцены как действующее лицо [...]. Можно утверждать, однако, что сын Шемяки не умер: по Коростынскому мирному договору 1471 г. Иван Дмитриевич упоминается среди “недругов Москвы”, которым новгородцы обязуются не давать убежища. Видимо, этот пункт был перенесен **из договора 1456 г.**, поскольку московские власти знали, что их “недруг” жив, **и даже пострижение в монастырь не являлось для них гарантией спокойствия** [...]. Ставши иноком Ефросином [за гіпотезою А. Боброва. – Л.Д.], князь Иван Дмитриевич не стремился к тому, чтобы оказаться узнанным кем-либо: преждевременная смерть отца, сестры и других родственников заставляли его жить довольно незаметно” [3.1, с. 152].

25.02.1456 р. була підписана Яжелбицька мирна угода, за якою Новгород зобов’язувався не надавати притулок ворогам Василя II, а саме: “князя Ивана Дмитриевича Шемякина **и его детей** и его матери княгини Софьи и ее детей и зятей Новугорода не приимати” [6, с. 43]. “Итак, слепой, немудрящий правитель вернул свой престол. Его противники повергнуты были во прах. Единство земель вокруг Москвы быдо восстановлено. Но какой ценой? “Гнездо Калиты” было ликвидировано. Гибель свободы Галича повлекла за собой падение Твери и Новгорода, а затем и кровавое зарево опричнины [...] Только свояк великого князя Михаил Андреевич сохранил удел на Белоозере. Остальные или умерли (князь Юрий Дмитриевич и Василий Косой), или погибли (Дмитрий Шемяка), или были в “нятствс” (Василий Ярославич), или **оказались за рубежом (Иван Дмитриевич Шемячич)**” [11, с. 210].

Тож, повертатись до Новгорода для Шемячича було ризиковано, більш того – смертельно небезпечно, і тому він вирішив сховатися у Литві. “В **1460-х** гг. предпринимались меры по розыску некоего **пропавшего “на Москве” инок**. Формулярный извод Послання митрополита всея Руси новгородскому архиепископу Ионе о розыске некоего “ростриженника” дошел до нас в составе наиболее полного и официального по своему происхождению сборника митрополичьих грамот”: “И здесе, как розстриглься, так бежал в

Великий Новгород. И ныне живет имярек...” [3.1, с. 161]. А. Бобров робить висновок: “Направляя послание в Новгород, митрополит пытался, по-видимому, предотвратить самое неприятное с точки зрения властей развитие событий – расстрижение князя и возвращение его на политическую арену. В пользу предположения о том, что имеется в виду именно *Иван Дмитриевич*, говорит сам факт помещения, казалось бы, незначительного документа о розыске некоего монаха–“рострижена” в контекст важнейших митрополичьих актов” [3.1, с. 161].

Саме в цей час в документах **Полоцька** з’являється *Іван Глезнович*. Він служив попом у храмі Святої Софії. Збудована у 1044–1066 рр., полоцька Софія була православним і культурно-просвітницьким центром. Тут зберігались релігійні святині; знаходились **багата бібліотека**, архів, казначейство, магістрат, влаштовувались прийоми послів.

У ПГ № 123, датованій [25.06.1447–17.02.1459], подана “Вкладная запись Ивана Полупяти ц. Св. Иоанна Предтечи на Острове, на сеножать Железковскую“. Серед свідків були: “изъ Витебска Мишко Володкович, а **владычень певец шуринь**, а слуга пана **Ондреевых Данило Волинець**, а Станишо Ескович. А писалъ *попъ Иван*, крылошанин **Святого Софея, Глезнович**” [23.1, с. 227]. Більшість підписантів грамот того часу були людьми не випадковими, а близькими родичами. Важливий був і порядок підписів. *Мишко Володкович* з Вітебська, певно, – онук кн. Давида Городецького і Марії Ольгердівни від їх молодшого сина Володка. Після Мишка поставив підпис “**владычень певец шуринь**” (брат дружини). Ім’я поруч відсутнє, чого не могло бути у такому важливому документі. Хоча далі стоїть кома та “а”, яка в перекладі на сучасну мову означає “і”, вважаю, що **шурином владики** був *Данило Волинець*, він же – боярин Андрія Саковича.

У той час Полоцьким владикою був **Симеон II (Новгородець)**, тож *Данило Волинець* був братом дружини Симеона II. Близьким родичем Данила Волинця (а через дружину і родичем владики Симеона II) був **Олексій Полукетович** (Волинець) (див. вище), на дочці (? сестрі) якого був жонатий кн. *Іван Дмитрович Шемячич*. Прихисток у Полоцьку і службу у храмі Св. Софії князь Іван під ім’ям “**Іван Глезна**” міг знайти саме завдяки своєму родичу, полоцькому владиці Симеону II. За нашою версією, Данило Волинець та дружина кн. Івана Шемячича – це нащадки кн. Дмитра Боброка Волинця та родичі кн. Давида Городецького. Так, 3-5 червня 1486 р. кор. Казимира (майже одночасно!) надав привілеї близьким родичам кн. Шемячича [25, с. 178–179, 404-404]: 1) № 92. “Пожалование окольничію Смоленскому,

князю **Олехну Глазыничу** села Букина, которое держали **Шемяка** съ братомъ”. (Свого часу кн. Іван Шемячич отримав від кор. Казимира Новгород-Сіверське князівство).

2) № 93. “Пожалованіе боярину Смоленскому **Митьку Давыдовичу** Смоленскихъ селищъ – Левониково Толокново съ обязательствомъ служить съ нихъ”.

3) № 94. “Пожалованіе боярину Смоленскому **Митьку Давыдовичу** селища въ **Мощине**, Юркова, Василинкина и Токарева съ обязательствомъ служить съ нихъ”.

З таємницею кн. Івана Шемячича, крім владики Симеона II, більше ніхто обізнаний не був. Певно, король Казимир тільки згодом дізнався, ким насправді був владики Полоцький Іван Глезна. Про це свідчить відношення короля до владики як до рівного собі. Тож, продовжимо розглядати особу кн. Івана Дмитровича Шемячича як Івана Глезновича і як Іону Глезну [31, с. 100]. Відомо, що Іона Глезна зайняв Полоцьку єпископську кафедру після Симеона III, тобто не раніше 1481 [23.2, с. 225]: “**Иона (Глезна)** хиротонисан около 1482 года. До 1492 года он был архиепископом Полоцким и Витебским” [28].

Після кончини у 1488 р. митрополита Київського Симеона III, миряни направили чолобитну Константинопольському патріарху. У чолобитній йшлося, що після смерті митрополита Симеона Київська митрополія і православні Литви після “непрестанных умоляний” упросили “государя своего”, короля Казимира IV, щоб він наказав обрати гідного настоятеля на митрополичий престол. *Таким кандидатом став єпископ Полоцький Іона.* Архієрей довго не погоджувався зайняти митрополичу кафедру, називаючи себе негідним, але поступився королівському наказу, а також “молением и прошением нашим, наперед всего духовенства и посполства”. “Иона Глезна, откуда избран на митрополию, **неизвестно**. Захарий Копыстенский в Палинодии своей полагает его имевшим благословение, а Киевский Каталог даже и его посвящение в 1482 г. от того же Константинопольского патриарха Максима. Он был в особенной милости у польского короля Казимира IV, и польские историки пишут, что король даже хотел его видеть при смерти своей в Гродне 1492 г.”: “В лѣто 7000 [1492], индикта 10. Месяца июня 7 день, в четверток 7 недели послѣ Великого дня, в вторыи час дня преставися **Казимерь**, король полскыи Ягкоиловичъ и великыи князь литовскыи и рускыи, справедливыи, добрыи при митрополитѣ киевском **Ионе Глезне**, при епископѣ владимерьском и берестейском Васъане...” [33].

Вважають, що митрополит Київський, Галицький і всієї Руси Іона Глезна помер між 1494 і 1497 рр. І хоча “правление митрополита Ионы было кратковременным, но в этот период Западнорусская Церковь пользовалась относительным миром и свободой от притеснений, особенно со стороны польского правительства. По свидетельству униатских

писателів, Западнорусская Церковь була обязана цим спокоєм тому розположенню, яким митрополит Іона користувався у короля польсько-литовського Казимира Ягеллончика. С його смертю положення Православної Западнорусской Церкви почало змінюватися к гіршому” [38, с. 283-284].

Звернемося до ПГ № 339. В ній вел. князь лит. Олександр 29.01.1496 р. підтвердив господарському писарю Івашку Сопежичу купчу, згідно якої “старица Светого Михайла в Полоцьку на ім’я **Фетинія** зь зятем своїм **Волфромеемъ** и з дочкою своєю **Татьяною** продала ему сельце на Двине выше города на Болдавицах, повыше Шеша, которое ж сельце дал ей митрополитъ киевский и всея Руси небожчикъ **Иона**, будучи еще владыкою полоцким и витебским, куплю свою, што он купил въ Якова Красчинича” [23.1, с. 467, 474]. У 1524 р. згадується *теща Валфромія, вдова владыки Іони (Глезни) Фетинія*, яка стала старицею монастиря Св. Михайла [23.2, с. 216]. Тож, дізнались ім’я дружини кн. Івана Шемячича – Фетинія. Вона належала до роду Дмитра Боброка і тому записана у “Синодику Клопського монастиря за 1650 р.”, в якому поминали рід Михайла Клопського (онука Дмитра Боброка): “инока Михея, схим. иноки Анны, схим. Максима, [...] **иноки Фетинии**” [15, с.741].

Митрополит **Іона Глезна** і **Фетинія** мали дочку Тетяну; її чоловіком був “боярин владычин” Варфоломій, син Ходота Єсковича [23.2, с. 216]. Десь у 1492 р. згадується, що полочанин на “ім’я **Волфромевъ Ходотова сына** Есковича, што ж он и з жоною своєю и з **детьми** записал ему [Івану Сопезі. – Л.Д.] двор свои и з землею, на ім’я Безумовский, подле церкви пречистое Богоматери в Полоцьку, близко двора игуменьина” [23.1, с.421].

Тетяна з Варфоломієм мали двох дочок. Одна з них вийшла заміж за полоцького писаря Бориса Теляднич, пра...правнука князя Русана Плаксича, від якого пішов рід Меленевських [10.2, с. 98]. Звернемо увагу на підпис у ПГ № 243 від 28.02.[1482], з якої **Борис Теляднич** зробив у 1483 р. копію [23.1, с. 382]. У ній йшлося про передачу Полоцьким архієпископом **Іоною** борті церкви Св. Софії “мохонковлянам” у Полоцьку в обмін на виплату ними щорічної данини цій церкві. **Борис** підписався: “**зять владычин Варфоломеи**”. Борис Теляднич мав синів – Семена та Василя. Від сина Василя Борисовича, Василя Васильовича, пішов рід **Васянович-Меленевських**, зем’ян поліського Заушшя [10.2, с. 126].

Інша дочка Тетяни і Варфоломія, **Любка**, вийшла заміж за **Митка Петровича Харинича**, який згодом став полоцьким лентвойтом [10.1, с. 78]. У “Реєстрі землі Полоцької 1528 р.” записано, що поставляв до війська: “Митко Петровичъ, лент-войтъ бывший полоцкий, 4 коней” [25.2, 194]. У Митка Петровича і Любки народився син **Василь**, який започаткував зауський рід зем’ян Митковичів-Меленевських [10.3, с. 221].

Слідуючий документ підтверджує все викладене вище. 13.12.1540 р. **Семен**, син **Бориса Телядничя**, поскаржився на свого двоюрідного брата **Василя Митковича** (сина Любки та Митька Петровича **Харинича**), заявляючи: “именье Начу дедъ **наш** Волхромей, отец **матъки наше** [матір Телядничів. – Л.Д.], продал **отъцу его Митьку** [Хариничу. –Л.Д.] ку которому жъ имению, ку части на имене в том имени приходячей, естемъ такъ близкий яко и онъ”. У відповідь **Василь Миткович Харинича** подав купчий лист **свого** батька. У процесі розгляду справи з’ясувалось: “Отець матки ихъ, а дедъ ихъ [Семена і Васка Телядничів. – Л.Д.] Валфромей Федотовичъ и з жоною своею бабъкою ихъ Татъяною, што ж именье свое Начу продали за шестьдесятъ копъ грошей шырокихъ навечьяность **зятю** своему [Митку Петровичу Харинича. – Л.Д.], отъцу Василя, **Митьку** и жоне его, дочъце своей **Любъце** [іншій дочці Варфоломія Федотовича. – Л.Д.], и ближнимъ ихъ” [26, с. 73–76].

Висновки. Син вел. князя Дмитра Шемяки, князь Іван Дмитрович Шемячич, був архієпископом Полоцьким (1482–1492). У 1492 р. він став митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі. Його дружина Фетинія походила з роду Дмитра Михайловича Боброк-Волинського. У документі від 1524 р. підтверджується, що “старица Фетиния была вдовой владыки Ионы, постригшейся в монастыре Св. Михаила”. У архієпископа Іони Глезни і Фетинії народилась дочка Тетяна. Її чоловіком був боярин владыки – “Волфромей, сын Ходота Есковича” [23.2, с. 116; 32, с. 334.]. Від їх онуків (через дочок) пішов рід зауських шляхтичів Меленевських – сучасних Васяновичів, Стретовичів, Грищенків, Мойсієнків [10.1].

Список джерел:

1. Войтович Л. В. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XIV ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. Львів, 2000.
2. Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV – начала XV ст. Т. 1. Москва, 1952.
- 3.1. Бобров А. Г. Ранний период биографии князя Ивана Дмитриевича, священноинока Ефросина Белозерского: (Опыт реконструкции) / Книжные центры Древней Руси: Кирилло-Белозерский монастырь. СПб., 2008._
- 3.2. Бобров А. Г. Великий князь Дмитрий Юрьевич Шемяка в дренерусской литературе.
- 3.3 Бобров А. Г. Попытка одного отождествления: Князь Иван Дмитриевич – инок Ефросин.
4. “Прииде к великому князю Дмитрею Ивановичю Донскому из Волынские земли князь Дмитрей Михайловичъ Волынский Боброк. И князь дал за него сестру свою княжну Анну. И у Дмитрея Михайловича были два сына; Борис, Давыд, а были оба в боярех. И от Бориса пошли Волынские. И от Давыда пошли Вороные. А у Бориса Дмитриевича было 6

сынов”. Бычкова М.Е. Упоминание росписи и описание рукописи: Родословные росписи XVI-XVII вв. как исторический источник. Москва, 1975.

5. Войтович Л. В. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква, 2006.

6. Грамоты Великого Новгорода и Пскова. Москва, 1949.

7. Полное собрание русских летописей, изданное археографической комиссией (ПСРЛ). Т. 16. СПб, 1889.

8. Син Дмитра Михайловича від І-го шлюбу Давид (вважаємо, це – князь Давид Дмитрович Городецький) заснував Давид-Городок, певно, як спомин про перший Городок на болоховській землі.

9. Дмитриев Л. А. Повести о житии Михаила Клопского. М.-Л., 1958.

10.1. Довгополова Л. М. Заушська шляхта в кінці XV–XX ст. Рід Митковичів-Меленевських. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць*. Київ, 2019. Число 29–30. С. 16–49.

10.2. Довгополова Л. М. Витоки Зауської шляхти. Рід Меленевських. Київ, 2021.

10.3. Довгополова Л. М. Полоцькі Митковичі. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць*. Київ, 2019. Число 29–30. С. 220–224.

11. Зимин А. А. Витязь на распутье: Феодальная война в России XV в. Москва, 1991. С. 66 “Витязь на распутье... – последний труд Александра Александровича Зимина (1920–1980), выдающегося советского исследователя русского средневековья. Рукопись подготовлена к изданию В.Г. Зиминной и Я.С. Лурье при участии В.Б. Кобрин и А.Л. Хорошкевич”.

12. Зотов Р. В. О Черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. СПб, 1892.

13. Келембет С. М. Сіверські князі Наримунтовичі. *Сіверянський літопис*. 2011. № 2.

14. Конев С. В. Синодология. Часть 2: Ростовский соборный синодик . *Историческая генеалогия*. Екатеринбург; Нью-Йорк, 1995. Вып. 6.

15. Кузьмин А. В. Фамилии, потерявшие княжеский титул в XIV – перв. трети XV в. – Ч. 1. *Герменетика древнерусской литературы*. Сборник 11. Москва, 2004.

15.2. Кузьмин А. В. *Российская историческая энциклопедия*. Т. 3. Москва, 2015.

16. Кучкин В. А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. Глава первая. Ростовская земля – часть территории Древнерусского государства. 1984.

17. Лаврентьев А. В. К вопросу о владельце “Евангелия Волынцевского”. *Журнал “Древняя Русь”*. Вопросы медиевистики. 2014. № 3 (57).

18. Лобанов-Ростовский А. Русская родословная книга. Т. 1. СПб., 1895.

19. Любавский М. К. Литовско-русский сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства. Москва, 1900.

20. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. Т. 1. 1361–1598. СПб., 1863.

21. Полехов С. В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. Москва, 2015.

22. Полное собрание русских летописей. СПб., 1910.

23.1. Полоцкие грамоты XIII–XVI века. / Подгот. А. Л. Хорошкевич (отв. редактор), С.В. Полехов (зам. редактора), В.А. Воронин, А.И. Груша, А.А. Жлутко, Е.Р. Сквайрс, А. Тюльпин. Т. 1. Москва, 2015.

- 23.2. Полоцкие грамоты XIII–XVI века. / А. Л. Хорошкевич (отв. редактор). Т. 2. Москва, 2015.
- 25.1. Русская историческая библиотека (РИБ). Т.27. Литовская метрика. Ч. 1. Книга записей. Т. 1. СПб., 1910.
- 25.2. РИБ. Т. 33, ч. 3. Переписи войска Литовскаго. Петроград, 1915.
26. Метрыка Вялікага Княства Літаўскага. Кніга запісаў № 30 (1480–1546). Мінск, 2008.
27. Розов В.О. Українські грамоти. Т. I. XIV – перша половина XV в. Київ, 1928.
28. Русский биографический словарь в 25-и т. Изд. под наблюдением председателя Императорского Русского Исторического Общества А. А. Половцева. СПб.
29. *Советская историческая энциклопедия: в 16 томах. Москва, 1973–1982. Т. 2. 1962.*
30. Титов А. А. Ростовский уезд Ярославской губернии. Историко-археологическое и статистическое описание с рисунками и картой уезда. Москва, 1885.
31. “Монахам обычно дается имя, начинающееся на ту же букву, что и имя, которое носил постригаемый в миру [...]. Мирское и монашеское имена начинают более или менее устойчиво ассоциироваться одно с другим (ср. такие пары, как Иоанн – Иона...)” / Успенский Б. А. Успенский Ф. Б. Иноческие имена на Руси. СПб., 2017.
32. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524–1529): Vilnius: 1999.*
33. Волынская краткая летопись / <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov22.htm#page122>
34. https://ru.wikipedia.org/wiki/Иона_московский.
35. Экземплярский А. В. Великие и удельные князья Северной Руси в татарский период с 1238 по 1505 г. Биографические очерки по первоисточникам и главнейшим пособиям. Т. 2. СПб.
36. “*Шаховские* – русский княжеский род, происходящий от Рюрика в XVII колене. Родоначальник его – Константин Глебович, князь Ярославский, по прозвищу Шах, бывший воеводой в Нижнем Новгороде (1482) ” (онук кн. Василя Великі Очі). *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Т. XXXIX (1903). СПб., 1903.
37. Псков в российской и европейской истории. Т. 2. Москва, 2003.
38. Православная богословская энциклопедия или Богословский энциклопедический словарь: в 12 т. / Под ред. А. П. Лопухина и Н. Н. Глубоковского. СПб., 1900–1911. Т. 7.

*Галина Єфіменко,
(м. Київ)*

НЕЗЛАМНІ. УКРАЇНСЬКЕ ЖІНОЦТВО В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022-2023 РР.: МАТЕРІАЛИ ВЕБЛОГРАФІЧНОГО РЕСУРСУ СВІДЧЕННЯ ОЧЕВИДЦІВ ПОДІЙ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (РОЗПОВІДІ, СПОГАДИ, ЩОДЕННИКИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗМІ)

Історичним подіям сучасності, свідками та учасниками яких є нинішні покоління українців, дадуть свою оцінку та ґрунтовно проаналізують вчені: історики, політологи, соціологи, філософи, психологи та інші науковці, які вивчають досвід і вплив війни

на людей, суспільство, навколишнє середовище, економіку тощо. Джерельна база подій війни, спричиненої російським військовим вторгненням, складається з багатьох документів, свідчень, фото та відео фіксацій. Одним з вагомих джерел для дослідників та істориків, безперечно, стануть висловлені та записані колективні переживання та індивідуальні почуття українського народу. Саме вони формуватимуть архів подій воєнного часу.

Аспекти фіксації, збереження, осмислення і представлення досвідів російсько-української війни засобами усної історії є предметом наукових досліджень Української асоціації усної історії. Як зазначила співголова асоціації, докторка історичних наук, гостьова дослідниця в університеті Вупперталя (Німеччина) Гелінада Грінченко, – *«Коли ми говоримо про метод усної історії, то ми говоримо про дослідження минулих подій. Про ті події, які відійшли до вже завершеного історичного минулого. Це таке минуле, щодо якого вже здійснені певні історичні й історіографічні інтерпретації, таке минуле, яке вже осмислене, описане, проговорене, відрефлектоване. І тільки тоді до нього звертаються дослідники усної історії. [...]поточна ситуація формулює запит саме на героїчну історію, на фіксацію, збереження і не забуття страждання і трагедії жертви, на фіксацію розповідей про допомогу, людяність і так далі»* [1]. Історикиня наголошує на необхідності додержання етики дослідження, відповідальності дослідника та його ролі у збереженні та подальшому вивченні пам'яті про цю війну.

Національна історична бібліотека України стала однією з перших серед бібліотек в Україні, що з самого початку російського військового вторгнення, а саме з березня 2022 року, збирала, систематизувала та розміщувала на сайті Бібліотеки описи свідчень війни. На презентації видання «Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм» завідувачка відділу теорії та методики біобібліографії ІБД Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського кандидатка історичних наук Надія Любовець дала схвальну оцінку інформаційному ресурсу НІБУ [2]. Фахівці відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи доклали зусиль для укладання веббіографічних матеріалів про свідчення очевидців подій війни росії проти України (розповідей, спогадів, щоденників, інтерв'ю), опубліковані в електронних ЗМІ. Актуальність даного інформаційного масиву зумовлена суспільною потребою у накопиченні й опрацюванні пам'яті та фактів про війну. Здійснення пошуку веббіографічної інформації надасть користувачам можливість поповнювати фактографічну базу наукових досліджень з історії, біографістики, краєзнавства та інших гуманітарних дисциплін. У цьому є академічна цінність масиву даних. Важливою прикладною складовою є здійснення функції соціальної терапії в суспільстві. У цьому є людська цінність даного інформаційного масиву. Він містить описи електронних

публікацій ЗМІ, складом яких є наративні і ненаративні твори, такі як щоденники війни, інтерв'ю, нариси, есе, зафіксовані у цифровому форматі, фотографії, малюнки, відео тощо.

«Чому зараз так важливі щоденники війни?» – Про щоденники війни як явище розмірковували в ефірі Радіо Культура ведучий ICTV Вадим Карп'як і письменники Анатолій Дністровий та Остап Сливинський. Автор книги «Битва за життя: щоденники 2022 року» Анатолій Дністровий висловив тезу про те, що усі щоденники, особливо написані не письменниками, дуже цінні. *«Такі приватні щоденники дають емоційний ефект розуміння того, що там відбувалося похвилинно. Це для великої реконструкції війни, для дослідників в майбутньому буде вкрай цінний матеріал»*. Автор книги «Словник війни» Остап Сливинський підкреслив терапевтичний вплив щоденників:

«Насправді, відчувати себе всередині унікального досвіду – тяжко психологічно. Це позбавляє ґрунту під ногами, бо ми неминуче опиняємося в ролі першопрохідців якогось континенту, на якому ще нікого не було. Читання щоденників звільняє нас від відчуття переживання унікального досвіду» [3].

Про способи збереження свідчень про війну для наступних поколінь висловився Рон Кепс, ветеран Іраку та Афганістану, автор низки книжок-бестселерів про свій досвід. На його думку *«варто охопити праці багатьох авторів, не лише бійців, а й усіх, чийого життя торкнулася війна: вдів, сиріт, переміщених осіб, тих, хто копав могили, і тих, хто був у медичних бригадах, техніків та інженерів, які підтримують світло, провідників поїздів, людей, які працюють і живуть біля Запоріжжя чи на Кримському півострові, чорноморських моряків і навіть росіян (як би сильно не хотілося того уникнути). Усі ці історії будуть цінні для вас і наступних поколінь. Сьогодні вони можуть не мати для вас сенсу, але зафіксуйте власні слова та збережіть їх. Настане час, коли вони таки матимуть сенс, і ви будете на них справді покладатися» [4].*

Інформаційний масив електронних публікацій, зібраний бібліографами НІБУ, фіксує, дозволяє поширювати та аналізувати український досвід війни 2022-2023 років. Зафіксовані колективні переживання та індивідуальні почуття стануть архівом війни, джерелом для дослідників та істориків у майбутньому. Відібрано публікації українською мовою з електронних ресурсів національних (центральных і регіональних), а також деяких зарубіжних ЗМІ, які є фіксацією фактів свідчень воєнних злочинів й трагедій, так само як і добрих справ та героїчних вчинків. Важливе місце посідають приватні історії свідків і постраждалих від російської агресії. Розповіді про пережите справляють на читачів глибоке враження та допомагають консолідувати зусилля для допомоги Україні. Свідчення з фотографіями, ілюстраціями створюють ефект емоційного «розряду». Внесенню до інформаційного масиву підлягають не лише свідчення про незламність і патріотизм

захисників і захисниць, пережиті жахіття та непоправні втрати, але й зворушливі, життєствердні історії про безкорисливу допомогу, порятунок тварин, дива громадянської консолідації та щоденний «цивільний» героїзм. Мета цих історій — не лише зафіксувати злочини агресора, щоб розповісти про них світові, але й надихнути та підтримати прикладами людяності, стійкості та безкорисливості.

Систематизація матеріалу здійснюється за розділами:

Загальний розділ. – Збройні сили України. – Територіальна оборона ЗСУ. – Національна гвардія України. – Добровольча армія України. – Інтернаціональний легіон. – Національна поліція України. – Державна служба надзвичайних ситуацій. – Медичні працівники на війні. – Волонтери. – Українські біженці за рубежом. – Донецька область. – Луганська область. – Харківська область. – Сумська область. – Київ. Київська область. – Чернігівська область. – Житомирська область. – Херсонська область. – Миколаївська область. – АР Крим. – Запорізька область. – Дніпропетровська область. – Кіровоградська область. – Полтавська область. – Черкаська область. – Тернопільська область. – Івано-Франківська область. – Рівненська область. – Львівська область. – Волинська область. – Чернівецька область. – Закарпатська область.

До тематичних розділів з урахуванням краєзнавчого аспекту вносяться публікації з електронних ресурсів національних (центральных і регіональних), а також деяких зарубіжних ЗМІ (BBC News Україна, Радіо Свобода. Голос Америки, UNICEF Україна). Серед українських електронних видань, статті з яких відбираються й описуються, – Українська правда, УНІАН, Укрінформ, Армія INFORM, Суспільне_Новини, Громадське радіо, hromadske, Освіторія, Факти, Еспreso, Новинарня_Новини України що воює, Волинські новини_Перше інформаційне агентство, Сайт міста Маріуполя, Вечірній Київ та інші.

Вказані ЗМІ мають багаторічну перевірену репутацію, на їхні публікації посилаються, перекладають іноземними мовами і передруковують іноземні ЗМІ, доносячи світові правду про боротьбу України за світові цінності, демократію, свободу й незалежність.

Значний обсяг зібраного матеріалу свідчень війни вже знаходить попит серед дослідників історії, користувачів НІБУ. На запит професорсько-викладацького складу Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв підготовлено список обсягом понад двісті вебліографічних записів. Він призначений для підготовки наукової доповіді, присвяченої ролі українського жіноцтва у війні. Фахівцями-бібліографами укладено також бібліографічну довідку з історії українського жіноцтва за документами фонду НІБУ.

Сподіваємося, що плоди аналітичної праці бібліографів відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи знайдуть попит у багатьох дослідників

не тільки в галузі історії та стануть дієвим додатковим вебліографічним джерелом на інформаційному фронті.

Список джерел:

1. Печерський Антон. Усна історія незавершеної війни це насамперед питання етики й методології — Гелінада Грінченко. *Арміяінформ*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/10/18/usna-istoriya-nezavershenoyi-vijny-cze-nasampered-pytannya-etyky-j-metodologiyi-gelinada-grinchenko/>. Дата публікації: 18.10.2023. (Дата перегляду: 19.10.2023).
2. Презентація видання «Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм». *Український медіа-центр*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0vRV39CVPOw>. Дата публікації: 24.05.2023. (Дата перегляду: 05.08.2023).
3. Чому зараз важливі щоденники війни? Вадим Карп'як обговорив новий феномен часу з відомими письменниками на «Книжковому Арсеналі» / ведучий Вадим Карп'як. *ICTV. Свобода слова*. URL: <https://svoboda.ictv.ua/ua/1426/chomu-zaraz-vazhlyvi-shhodennyky-vijny-vadym-karp-yak-obgovoryv-novyj-fenomen-chasu-z-vidomymy-pysmennikamy-na-knyzhkovomu-arsenali/>. Дата публікації: 27.06.2023. (Дата перегляду 09.10.2023).
4. Рон Кепс: Кожен має розповісти про війну з місця, де є, зі своєї точки правди / Богдана Романцова. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/ron-keps-kozhem-maie-rozpovisty-pro-vijnu-z-mistsia-de-ie-zi-svoiei-tochky-pravdy/>. Дата публікації: 14.12.2022. (Дата перегляду: 07.03.2023).
5. Щоденник війни – як це працює як терапія / Валя Вздутьська, Анна Шийчук. *Читомо*. URL: <https://bit.ly/405ij9L>. Дата публікації: [2022]. (Дата перегляду: 07.03.23).
6. "Записати війну": свідчення простих українців почали читати в усьому світі / Валя Вздутьська. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/zapysaty-vijnu-svidchennia-prostyx-ukraintsiv-pochaly-chytaty-v-usomu-sviti/>. Дата публікації: 19.03.2022. (Дата перегляду: 20.03.2022).
7. Папір вислухає все. Франківська психотерапевтка розробила щоденники, які допомагають жити у війні / Ольга Суровська. *Репортер*. URL: <https://report.if.ua/statti/papir-vysluhae-vse-frankivska-psyhoterapevtka-rozrobila-shchodennyky-yaki-dopomagayut-zhyty-u-vijni/>. – Дата публікації: 29.08.2022. (Дата перегляду: 30.08.2022).
8. Для проєкту «Ще один день» відібрали 20 щоденників війни. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/dlia-proiektu-shche-odyn-den-vidibraly-20-shchodennykiv-vijny/>. Дата публікації: 07.09.2022. (Дата перегляду: 10.09.2022).
9. Виписалась, виплакалась, полегшало. Як щоденник рятує у війну / Вікторія Кравчук. *Пошуришимо? Журнал*. URL: <https://shurshannya.com.ua/2022/11/03/yak-schodennyk-ryatuye-u-viynu/>. Дата публікації: 03.11.2022. (Дата перегляду: 04.11.2022).
10. У Києві говоритимуть про досвіди написання щоденника війни. *Читомо* запрошує на першу офлайн подію у цьому році – «Зробити почуття видимими: чому щоденники під час війни підтримують». *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/u-kyievi-hovorytymut-pro-dosvidy-napysannia-shchodennykiv-vijny/>. Дата публікації 11.11.2022. (Дата перегляду 04.02.2023).

11. Невигадані історії війни. Харківський медіапроект «Накипіло» створює контент за підтримки Ради Європи. *Офіс Ради Європи в Україні*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/uninvented-stories-from-the-war-the-kharkiv-media-project-nakypilo-creates-content-with-the-support-of-the-council-of-europe>. Дата публікації 25.11.2022. (Дата перегляду 08.12.2022).
12. Офіцер ЗСУ, психологиня, жінка на війні: історія Мар'яни Охремчук 2.0 / Вікторія Кравчук. *Пошуришимо? Журнал*. URL: <https://shurshannya.com.ua/2023/01/27/zhinka-na-viini-istoriia-mariany-okhremchuk/>. Дата публікації: 27.01.2023. (Дата перегляду: 07.03.2023).
13. Розпочався продаж нашумілої книги звягільчанки про війну / фото: Новоград-Волинська міська рада. 04141. *Сайт міста Звягель*. URL: <https://www.04141.com.ua/news/3438276/rozpocavsya-prodaz-nasumiloi-knigi-zvagelcanki-pro-vijnu>. Дата публікації 05.08.2022. (Дата перегляду 08.08.2022).
14. Воєнна література – тепер це і є укрсучліт / Олександр Мимрук. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/voienna-literatura-teper-tse-i-ie-ukrsuchlit/>. Дата публікації: 06.02.2023. (Дата перегляду: 07.02.2023).
15. Війна вже говорить: книжки про війну, які з'явилися після 24-го лютого / Віра Курико. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/po-hariachykh-slidakh-knyzhky-pro-vijnu-iaki-z-iavylisia-pislia-24-ho-liutoho/>. Дата публікації: 20.02.2023. (Дата перегляду: 07.03.2023).
16. Незламні. Українське жіноцтво в період російсько-української війни: вебліографічний список / уклад. Галина Єфіменко; Національна історична бібліотека України. URL: https://nibu.kyiv.ua/media/uploads/2023/11/07/-_QoWTMGK.pdf. Дата публікації: 07.11.2023. (Дата перегляду: 07.11.2023).

*Світлана Жилінська,
(м. Дніпро)*

**ПОДКАСТИНГ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ
КРАЄЗНАВЧИХ РЕСУРСІВ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ІМ. ПЕРВОУЧИТЕЛІВ СЛОВ'ЯНСЬКИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ**

Краєзнавча бібліотечна діяльність – це динамічна система, яка постійно змінюється для відповідності інформаційним потребам користувачів. Поєднання традиційних та інноваційних напрямів бібліотечної діяльності – характерна риса бібліотечного краєзнавства у наш час.

У зв'язку з подіями останніх років спостерігається підвищений попит на різноманітні види подкастів краєзнавчої тематики, історії України, культури. Повномасштабна війна, яку агресивно веде Росія проти України, показала українцям, наскільки важливо відмовитися від російських продуктів і замінити їх українським контентом. Подкасти, як окремий

інформаційний продукт впроваджуються у такі сфери діяльності як радіо, телебачення, соціальні мережі, бібліотечна діяльність.

Подкаст – продукт сфери діяльності, яка має назву подкастинг. Подкаст — це аудіо запис, який автори завантажують в інтернет на спеціальні платформи. Слухачі можуть самостійно обрати те, що вони хочуть подивитися чи прослухати або отримувати нові випуски автоматично. Подкасти часто слухають на ходу, під час прогулянки, за кермом. Головне, що робити це можна у той час, коли вам зручно. Прослуховування аудіо записів чи перегляд відео подкастів не вимагає від людини таких розумових зусиль, як при читанні й тому засвоюється легше. Це дозволяє охопити і зацікавити більшу аудиторію та залучити прихильників подкастів відвідати сайт бібліотеки. Обмежень тем немає: від новин, політики, спорту та розваг, до спеціалізованих тем, таких як: технології, психологія, історія, краєзнавство.

З метою популяризації краєзнавчих ресурсів у ДОУНБ було прийнято рішення створити декілька циклів подкастів.

Цикл подкастів **"Визначними місцями Придніпров'я"** розкриває інформацію про історичні пам'ятки та інші об'єкти, що становлять культурну цінність регіону. Ця серія подкастів буде цікавою не тільки для туристів, але і для тих, хто хоче дізнатися більше про багату культурну спадщину Придніпров'я і його історію.

На сьогодні Дніпропетровська область займає перше місце в Україні за кількістю переселенців. Наша область стала великим хабом і новою домівкою для багатьох українців. Перегляд відео подкастів або прослуховування цього аудіо циклу сприятиме подальшій інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове середовище мешкання, допоможе забезпечити їм комфортний соціальний клімат у нашій області.

Підготовлені ролики – це своєрідні віртуальні екскурсії Дніпропетровщиною. Завдяки підготовленим матеріалам, не виходячи з дому, краєни та нові мешканці міста можуть відкрити для себе нові куточки мальовничого Придніпров'я. У цій серії подкастів підготовлені ролики про Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І. Яворницького, меморіальний будинок-музей академіка Д. І. Яворницького, Преображенський собор, окружний суд, парк імені Лазаря Глоби. Подкасти допомагають викликати зацікавленість історією рідного краю та почуття любові до нього.

У серії подкастів на тему **"Вулиці нашого міста"** дізнаємося про особистості, цікаві факти та історичні події, які пов'язані з окремими вулицями та провулками м. Дніпро.

Всього з лютого 2022 року в області перейменовано 1583 топоніма, що були пов'язані з російсько-радянською колоніальною спадщиною. З початку 2023 року на Січеславщині деколонізовано ще 574 топоніма. Тому саме ця серія подкастів допомагає містянам та новим

мешканцям краю, розуміти назви, знайти власних героїв, ознайомитися з історією міста. Наразі, у серії подкастів "Вулиці нашого міста" підготовлені матеріали про організаторку жіночої освіти в Катеринославі – Олександрі Риндовську, видатного дослідника природи Дніпропетровщини – Івана Акінфієва, благодійницю Надію Алексєнко. Готуються матеріали про видатного діяча Придніпровського краю Олександра Поля та академіка Олександра Чекмарьова.

Особливістю серії є рубрика слово експерта, в якій відомі діячі Придніпровського краю – краєзнавці, історики, вчені, розповідають цікаві факти біографії вище зазначених осіб. Також кожна серія містить світлини або відео перегляд книг з фондів краєзнавчого відділу ДОУНБ

Розташовуються подкасти на сайті Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія (ДОУНБ) у розділах "Відеогалерея" https://www.libr.dp.ua/videogall_pryd... та "Аудіоподкасти" <https://www.libr.dp.ua/?do=audiopodcasts>.

Створення подкасту – цікавий і творчий процес. Розглянемо покроково, від ідеї створення до публікації запису, як це відбувається.

Перший крок – **вибір теми**. Темою для створення подкасту може послужити що завгодно. Тематика і можливості подкастингу необмежені, тому залишається увімкнути творчу фантазію і поміркувати. Це може бути аудіо чи відео інтерв'ю з видатною особистістю, чи просто якась новина з галузі вашої діяльності. Цікаві події з минулого, віртуальні екскурсії, обряди та звичаї вашого краю та багато іншого. Головна вимога – інформація повинна бути корисною для слухача.

Другий крок – **пошук матеріалу** або героя. Ретельне вивчення теми, відбір інформації, пошук цікавих ілюстрацій та світлин у фондах бібліотеки та в мережі інтернет. Ведення подкасту може показати вас як експерта в освітлюваній області. Якщо це відео подкаст – продумати сюжет і локації для зйомки. Підбираючи локації, треба врахувати їх художню відповідність завданню ролика, колірну палітру, освітлення, висоту стелі, можливість підключити електричні прилади. Тривалість подкасту не повинна перевищувати 10 хвилин. Якщо ролик триватиме довше, є ймовірність, що користувач не дослухає, або взагалі закриє ваше аудіо чи відео.

Запис тестової версії випуску – третій крок у створенні подкасту. Все, що потрібно для запису подкасту — це приєднати мікрофон (гарнітуру) до входу звукової карти вашого комп'ютера, запустити програму звукозапису і почати читати текст. Також необхідно упевнитися в правильному налаштуванні аудіо входів вашого комп'ютера. Якщо у наявності немає спеціального обладнання можна скористатися диктофоном у смартфоні. Необхідною

умовою для запису подкасту є тиха кімната. Для запису подкастів не обов'язкова наявність професійної дикції чи ораторського мистецтва, чим більше записувати подкасти, тим краще вони будуть виходити.

Продовжує процес **монтаж** подкасту. Цей етап дуже важливий, адже люди звертають велику увагу на якість відео чи аудіо. Тому саме на цьому етапі починається удосконалення роботи: обробка звуку, обрізка невдалих кадрів і склейка, підбір музики, підписів і обкладинок, додавання цікавих ефектів та інше. Це ретельна робота над кожним кадром, яка вимагає зосередженості та багато часу. Під час монтажу подкаст проходить завершальну шліфовку.

Завершує процес створення подкасту **публікація** у мережі інтернет або спеціальних платформах для прослуховування. Після того як подкаст опубліковано необхідно поділитися посиланням на нього в соціальній мережі. Це допоможе просуванню ролика в соціальних мережах.

Підсумовуючи, робимо висновки, що подкастинг відіграє дедалі більшу роль у популяризації краєзнавчих ресурсів, формуванні та просуванні бібліотечних фондів. Подкасти, опубліковані на сайті ДОУНБ вирізняються краєзнавчою тематикою, мають чітке читачке призначення, системність та періодичність виходу. Також усім подкастам властивий сталий хронометраж у серіях та індивідуальна стилістика.

Подкастинг — дуже творче, приємне і цікаве явище для автора подкастів. А з іншого боку, це цікава і зручна форма отримання інформації для цільової аудиторії слухачів і глядачів. Створення подкастів допомагає популяризувати краєзнавчі ресурси, чинити масштабний світоглядний вплив, просвітницької та патріотично-виховної роботи для краян та нових мешканців краю та просування бібліотечних фондів і послуг ДОУНБ.

Список джерел:

1. Голуб І. Краєзнавчі інформаційні ресурси в обслуговуванні сучасних користувачів. Консультація практики. Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2006. 16 с.
2. Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство. Київ.: Знання, 2007. 502 с.
3. Публічні бібліотеки Дніпропетровщини в системі збереження історичної пам'яті громади, вивчення і розвитку місцевої культури: Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції, 29 листопада 2016 р. / Управління культури, націонал. і релігій Дніпропетр. Облдержадміністрації, Дніпропетров. Обл. універсал. Наук. Б-ка ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія; упоряд. Т. О. Абраїмова. Дніпро: ДОУНБ, 2017. 147 с.

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ХАОСУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Інформаційна ера настала і вона створила нові виклики для освіти у вигляді інформаційного хаосу. Величезний обсяг даних, якими зараз оперують викладачі та здобувачі освіти, є приголомшливим. Однак вони можуть навчитися керувати цим хаосом [2].

У сучасному освітньому середовищі неправильна інформація може призвести до зниження якості освітнього процесу. Сьогодні викладачі та здобувачі освіти ЗВО стикаються з інформаційним хаосом, що викликаний обсягом інформації, яка генерується в освітньому середовищі в будь-який момент часу. Надмірна кількість інформації нині стосується будь-чого. Для того, щоб ефективно управляти своїми ресурсами, викладачі та здобувачі освіти повинні створити систему, де вони зможуть ефективно керувати всією цією інформацією.

Інформаційний хаос – це термін, який використовується для опису нестачі інформації або величезного обсягу інформації, яка генерується і поширюється в освітньому середовищі сьогодні. Для учасників освітнього процесу може бути непосильним відстежувати всі дані та приймати рішення на їх основі.

У середньому в Інтернеті людина перебуває 8 годин на день. Щодня інформаційний хаос змінює нас. Отримані інформаційні повідомлення впливають на нашу свідомість [1].

Іноді можна просто розгубитися в цьому хаосі. Медіаграмотна людина усвідомлює, що її оточує інформаційний хаос, має навички критичного мислення, відрізняє оціночні судження від фактів.

В процесі підготовки до лекції викладачем та виконання практичних і самостійних робіт здобувачами освіти, генерується і створюється багато інформації, якою потрібно вміти управляти. Управління інформацією – це складний процес, який має вирішальне значення для успіху кожного учасника освітнього процесу. Однак після освоєння це допоможе в налагодженні якісного освітнього процесу.

Інформаційний хаос є наслідком поганого управління інформацією і нерозуміння з боку кінцевих користувачів [2].

Так, багатоканальність комунікацій здобувач освіти – викладач призводить до інформаційного хаосу, оскільки можливостей куди і коли відсилати виконану практичну або самостійну роботу є кілька: на пошту, у Viber, Telegram або Moodle. Здобувач освіти повинен мати спеціальний розклад з каналами комунікацій.

Можна виокремити ряд факторів, які є складовими інформаційного хаосу:

1. Інформаційне перевантаження виникає тоді, коли є дуже багато даних, наприклад, письмових, вербальних і невербальних, що знаходяться в пам'яті учасників освітнього процесу, і які вони можуть організовувати, синтезувати, робити висновки;

2. Інформаційне недовантаження виникає при недостатній кількості потрібної інформації. Відсутність достатньої і доступної інформації;

3. Розсіювання інформації стосується інформації, яка розміщена у декількох місцях;

4. Інформаційний конфлікт виникає тоді, коли учасники освітнього процесу не можуть визначити, які дані є вірними; наявність суперечливих даних;

5. Помилкова (що не стосується теми) інформація потрапляє до письмових робіт здобувачів освіти.

Окремо або разом ці фактори збільшують ризик помилок, пов'язаних з інформацією.

Три типи інформаційного хаосу:

- електронний інформаційний безлад, який стосується занадто великої кількості даних та вмісту, що зберігаються на електронних пристроях.

- перевантаження цифровою інформацією, яке означає занадто багато даних та вмісту, що зберігаються на цифрових пристроях.

- теорія інформаційного хаосу, яка відноситься до ситуації, коли варіантів прийняття рішень занадто багато [2].

Найбільш поширеними причинами інформаційного хаосу є: відсутність інтеграції між системами; відсутність процесу обміну даними; відсутність заходів безпеки для конфіденційних даних.

У сучасну епоху інформація є силою і ключовим фактором успіху кожної людини. Інформаційний хаос – це проблема, яку буває важко подолати. Це непросто, коли доводиться обробляти великі обсяги інформації і потрібно швидко приймати рішення. Можна надати рекомендації щодо подолання інформаційного хаосу:

1. Створити стратегію управління інформацією [2]. Стратегія управління інформацією – це план або метод для покращення управління інформацією, тобто для покращення того, як інформація створюється, збирається, вводиться, обробляється, обмінюється та зберігається. Стратегія управління інформацією має покращити здатність інформаційної інфраструктури пов'язувати, обмінюватися і структурувати інформацію в межах освітнього процесу.

2. Зберігати свою інформацію організованою та безпечною. Зі збільшенням обсягу особистої інформації зростає і потреба в її управлінні та захисті. Щоб зрозуміти, як захистити свою інформацію, потрібно зрозуміти, як вона організована. Інформація впорядковується на основі вмісту і контексту. Вміст включає в себе все, від номера

телефону, зображення вашого будинку до портфеля акцій. Контекст включає, коли і де були створені дані, а також типи систем, які можуть бути використані з ними.

3. Переконалися, що процес зберігання і обміну інформацією є ефективним. Ефективне управління інформацією є ключовою навичкою, якою повинен володіти кожен учасник освітнього процесу, особливо в умовах цифровізації суспільства. Існує багато інструментів, які можуть допомогти керувати документами та файлами, щоб полегшити управління інформацією. Одним з найбільш використовуваних інструментів для управління інформацією є електронна таблиця. За допомогою цього інструменту можна організувати величезні обсяги інформації та полегшити доступ до неї в будь-який час [2].

Визначається, що в сучасній освіті не слід долати хаос знань, навчального процесу, особистості, а треба навчитися робити його творчим, використовуючи ідеї синергетики, яка вивчає процеси самоорганізації, сталості, розпаду та відродження різноманітних структур живої та неживої матерії. Проте, для всіх учасників освітнього процесу потрібно навчитися керувати своїм інформаційним хаосом, і це допоможе в організації якісного освітнього середовища.

Список джерел:

1. Інформаційний хаос у нашому світогляді. *NEOPROSVITA*. 2022, May 11. URL: <https://medium.com/@neoprosvita/інформаційний-хаос-у-нашому-світогляді-96-68846e8c6345>
2. Malak H. A. What is Information Chaos and How to Overcome It. *The ECM Consultant*. URL: <https://theecmconsultant.com/what-is-information-chaos/>

***Святослав Іваньо,
(м. Львів)***

КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВ ПАМ'ЯТКООХОРОННОГО ПРОФІЛЮ У МІЖВОЄННІЙ ГАЛИЧИНІ: ОСОБЛИВОСТІ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Національно свідоме суспільство є надійною опорою у політичному та економічному житті країни, тому відіграє одну з ключових ролей у становленні і розвитку державності. Невід'ємною складовою розбудови духовної сфери будь-якого суспільства є культурна спадщина. Історичні перипетії дозволяють нам проаналізувати ключові особливості рухів за збереження історико-культурної спадщини на території сучасної України. Також вивчення краєзнавчих рухів міжвоєнного періоду у Східній Галичині є вкрай важливим аспектом зрізу польсько-українських взаємин. Зважаючи на повномасштабну війну РФ проти України,

об'єктивне вивчення спільного культурно-історичного досвіду українців та поляків націлене на поглиблення взаєморозуміння та побудову стійких партнерських відносин між Україною та Польщею в контексті розвитку спільного європейського майбутнього.

У міжвоєнний період Східна Галичина та Волинь були у складі Польської Республіки. Цей період був непростим з точки зору побудови ефективних міжетнічних взаємин. Збереження та популяризація історико-культурної спадщини Східної Галичини відігравали вкрай важливу роль для представників політичних кіл Польщі, оскільки зміщення акцентів на користь поляків дозволяло здійснювати вплив на процеси формування національної свідомості українців. Зважаючи на те, що польська влада впроваджувала асиміляційні процеси щодо українців, аргументація історико-культурної спадщини як надбання польської історії набувала нових сенсів. У міжвоєнний період краєзнавство було важливою складовою програми регіоналізму, яка передбачала вивчення історії краю та дослідження його історико-культурної спадщини. Суть політики регіоналізму у Галичині, як і на Волині, зводилася до протидії та нейтралізації українських впливів, пропагуванні пропольських, державницько-лояльних настроїв. Творцем польського регіоналізму є Александр Патковський (1890-1942), багаторічний член центральних органів Польського краєзнавчого товариства, автор і редактор численних публікацій [11, с. 83]. Польські дослідники акцентували на тому, що краєзнавчий рух є важливим складником процесу націєтворення та забезпечуватиме етнокультурну окремішність; вони використовували термін «краєзнавство», щоби описати подорожі з метою дослідження та ознайомлення з певним регіоном, його туристичною інфраструктурою та збором інформації про цей регіон. Натомість українські науковці визначали краєзнавство як процес збору емпіричного матеріалу та його практичне застосування, зокрема в навчально-виховному процесі [6, с. 88-94]. Український краєзнавчий рух був менш розвиненим, ніж польський, через складну політичну ситуацію. Українські культурно-просвітницькі товариства, які займалися краєзнавчими дослідженнями, не отримували, на відміну від польських, фінансової підтримки зі сторони держави, що ускладнювало їхню діяльність [1, с. 133].

Важливою складовою товариств пам'яткоохоронного профілю була видавнича діяльність, позаяк це був ефективний спосіб популяризації своєї роботи. Яскравим прикладом може слугувати Польське краєзнавче товариство (ПКТ), засноване 27 жовтня 1906 р. у Варшаві [8]. Це товариство будувало концептуальну основу і координувало загальнопольський краєзнавчий рух [5, с. 250]. Метою діяльності ПКТ було збільшення суспільного зацікавлення до краєзнавчих досліджень, нагромадження, вивчення та публікації наукових матеріалів з краєзнавства польських і сусідніх земель. ПКТ брало безпосередню участь в охороні пам'яток історії та культури, популяризувало історико-культурну спадщину

шляхом організації екскурсій та експедицій [12, s. 2]. Львівське відділення ПКТ розпочало свою роботу 2 лютого 1921 року та було автономним підрозділом у структурі ПКТ. Це дозволило йому започаткувати свою власну видавничу справу, провадити екскурсійну й туристичну діяльність, організовувати шкільні краєзнавчі гуртки. При Львівському відділенні працювала бібліотека: на кінець 1937 року у ній налічувались 701 книга та 620 карт [8]. Бібліотеки функціонували при кожному відділенні ПКТ: переважали публікації, пов'язані з туризмом та конкретним регіоном. Видавались такі періодичні видання загальнонаціонального характеру: «Польське краєзнавче товариство» (наступник Щорічника Польського краєзнавчого товариства, виданого в 1907-1913 та 1916 роках), журнал «Zemia» (виходив друком з 1910 р.), місячник «Orli Lot». Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства під редакцією Францішека Угорчика з 1937 р. видавало журнал «Огляд краєзнавчий» („Przegląd Krajoznawczy”) [7, с. 134-135]. У спеціалізованому часописі значне місце було відведено історично-краєзнавчим дослідженням Львова, розгляду питань з історичної географії та туризму, а також проблемам збереження пам'яток історії та природи. Члени ПКТ мали можливість отримувати знижки до 20% на покупки видавничої продукції товариства та безкоштовно отримували періодичні видання, такі як «Інформаційний бюлетень Польського краєзнавчого товариства» та «Краєзнавчі та туристичні відомості» [8]. Всі ці видання систематично поповнювали бібліотеки відділень ПКТ. Завдяки жертводавцям деякі бібліотеки відділень ПКТ мали цінні колекції, зокрема стародруки та рукописи з історії краю [10, s. 14].

Інші товариства туристично-краєзнавчого профілю теж робили акцент на видавничій діяльності. Польське Товариство Татранське (ПТТ) характеризувалось розгалуженою мережею відділень. У міжвоєнний період функціонували Львівське та Станіславівське відділення. З 1923 р. у Львові виходив щорічник під назвою «Вершини». Щорічник видавався до 1939 р. У «Вершинах» були переважно статті на краєзнавчу тематику. Велику увагу редактори журналу приділяли проблемі спустошення природи та засмічення навколишнього середовища [14, s. 238]. Зважаючи на те, що «Вершини» був головним друкованим органом Товариства, у часописі публікувалися річні звіти про діяльність Головної Управи ПТТ та окремих її відділень [15, s. 72]. У 1925 р. Львівський відділ ПТТ розпочав роботу над друком карти Горганів. Карту в масштабі 1:100 000 опублікувала Бібліотека Атласу та Бібліотека Товариства вчителів середніх і вищих шкіл [17, s. 78]. Те саме видання («Бібліотека Атласу») протягом 1933–1935 рр. опублікувало двотомну працю етнографа, географа, педагога, знаного поціновувача туристичного руху Генрика Гонсьоровського «Путівник по Східних Бескидах», присвячене пам'яті дослідника Гуцульщини Леопольда Вайгеля.

Протягом діяльності ПТТ видано низку туристичних путівників. У 1939 р. ПТТ в Сколе видало книгу «Турист в Сколівщині: туристично-відпочинковий путівник» змішаного довідниково-маршрутного типу. Книга складалась з двох розділів – «Загальна частина» і «Конкретна туристична інформація». У книзі велику увагу приділено Сколівщині: описано особливості місцевості (природні та історичні), висвітлено туристично привабливі об'єкти, а також показано життя бойків – фольклор, діалект, одяг, антропологічні риси. Туристична інформація містить відомості про транспортне сполучення, рекомендації для туристів, а також опис понад 20-ти туристичних маршрутів (зі Сколе, Гребенова, Тухлі та головним карпатським шляхом) [7, с. 133].

Не можемо залишити поза увагою Товариство любителів історії Львова (ТЛІЛ) – одне з найбільших та найпопулярніших історичних товариств, яке діяло протягом 1906-1939 рр. Основною метою діяльності Товариства було пропагування історії Львова як винятково польського міста. Давньоруська спадщина Львова нівелювалась, оскільки Товариство вивчало історію міста тільки від часу його захоплення королем Казимиром III у 1349 р. Одним з пріоритетних напрямків діяльності ТЛІЛ було видання томів «Львівської бібліотеки» [9, с. 73-88]. Учасникам Товариства розсилали видання безкоштовно. За період 1931-1935 рр. ТЛІЛ витратило 22 527 зл. Протягом 1931-1935 рр. Товариство видало низку праць різних авторів. За звітний період 1931-1935 рр. регулярно виходив один том Львівської бібліотеки. Загальний обсяг публікацій – 861 сторінка з 151 ілюстрацією [13, с. 5]. Видання томів «Львівської бібліотеки» не було фінансово вигідним, оскільки витрати на їхній друк був більший, аніж прибуток від продажу. ТЛІЛ та перераховані вище товариства мали на меті створення власних бібліотек. Проте спочатку несприятлива фінансова ситуація, а потім Друга світова війна перервали ці плани.

Протягом міжвоєнного періоду Львів був одним з трьох головних наукових центрів Польської Республіки. Це стало можливим завдяки функціонуванню та активізації старих та розвитку нових наукових товариств та установ [16, с. 236-238]. Низка товариств (як польських, так і українських) долучалася до охорони пам'яток. Для досягнення своїх цілей товариства та організації використовували різні методи заохочення мешканців певного регіону до участі у своїй діяльності. Особливо важлива роль приділялась розвитку краєзнавства та видавничій діяльності, оскільки це дозволяло залучати нових учасників та популяризувати галузь. Однак слід розуміти, що цілі у польських та українських товариств були діаметрально протилежні, що зумовлювалось внутрішньою політикою Польщі [18, с. 59]. Яскраво простежуються пропольський та проукраїнський вектори у діяльності польських та українських організацій відповідно [19, с. 388].

Список джерел:

1. Дутчак О. Сучасна українська історіографія краєзнавчого руху у Галичині 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст.: монографія. Івано-Франківськ. 2012. 275 с.
2. Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні (1920–1939 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України. Львівський національний університет імені Івана Франка. 2010. 23 с.
3. Іваньо С. Пропольські наративи вивчення та популяризації історії Львова як ключовий аспект культурно-просвітницької діяльності товариства любителів історії Львова (1906 – 1939). *Актуальні питання гуманітарних наук*. № 51. 2022. С. 34-39.
4. Іваньо С. Розвиток туристичної інфраструктури Галичини на прикладі діяльності Польського Татранського товариства та Подільського туристично-краєзнавчого товариства у міжвоєнний період. *Актуальні питання гуманітарних наук*. № 59. 2023. С. 19-27.
5. Кінд-Войтюк Н. Діяльність волинського товариства краєзнавців і охорони пам'яток старовини та волинського товариства друзів наук щодо виявлення, вивчення і збереження історико-культурних пам'яток Волині у міжвоєнний період. *Наука і техніка сьогодні*. № 10. 2022. С. 247-257.
6. Литвин Н. Розвиток туризму в Польщі у XIX — першій половині XX ст. *Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: Українсько-польсько-білоруське сусідство XX століття*. Вип. 17. 2008. С. 88-94.
7. Мовна М. Львів у туристичних путівниках другої половини XIX – першої третини XX ст. ЛНУ ім. І. Франка. 2020. 227 с.
8. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАЛ). Ф. 535 (Польське краєзнавче товариство. Львівське відділення). Оп. 1
9. Chachaj K. „Biblioteka Lwowska”– seria wydawnicza Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa w zbiorach WBP im. H. Łopacińskiego. *Bibliotekarz Lubelski*. № 49. 2006. S. 73-88.
10. Jeżewski S. Zarys historii Oddziałów PTK i PTTK w Ostrowcu Świętokrzyskim 1913–1973. Ostrowiec Świętokrzyski. 1973. 50 s.
11. Sławiński P. Działalność Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na obszarze Centralnego Okręgu Przemysłowego. *Z Dziejów Regionu i Miasta: rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej*. № 2. 2011. S. 79-90.
12. Sprawozdanie oddziału lwowskiego Polskiego towarzystwa krajoznawczego za rok 1937. Lwów. 1938.
13. Towarzystwo miłośników przeszłości Lwowa w latach 1931 do 1935. Sprawozdanie zarządu. Lwów. 1936. 16 s.
14. Wolter E. Kształtowanie świadomości ekologicznej w kulturze polskiej. 2013. S. 238
15. Wójcik W. Działalność wydawnicza TT i PTT. *Z dziejów Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (1873-1950)*. Kraków. 2016. 150 s.
16. Wrona G. Lwowskie czasopisma naukowe w latach 1918-1939. Kraków. 1999. S. 236-252.
17. Hyz-Obrzut L. Turystyka w Karpatach Wschodnich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Rzeszowski. Kolegium Nauk Humanistycznych Instytut Historii Rzeszów. 2021. 293 s.

18. Гаврилюк О. Збереження пам'яток воєнної історії на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: політичний аспект, зміст, результати. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 2. С. 58-63.

19. Кульчицька Т. Українські і польські культурно-освітні товариства в Галичині до 1939 року: оцінка їх діяльності в тогочасній пресі. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. № 7. 2015. С. 387-403.

*Олена Іщенко,
(м. Київ)*

МІЖІНСТИТУЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ У НАПРЯМКУ ПІДВИЩЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ ПРО ЕЛЕМЕНТИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ (НА ПРИКЛАДІ СПІВПРАЦІ УЦКД ТА НІБУ)

Внаслідок повномасштабної війни росії проти України, існує реальна загроза українській культурі та ідентичності, звичаям та традиціям. Смерть та вимушена міграція носіїв, знищення культурних та природніх просторів, переривання передачі живої спадщини стали серйозними викликами та загрозами для нематеріальної культурної спадщини України.

Разом з тим, долаючи проблеми і перешкоди, напрацьовуються алгоритми та інструментарій для охорони нематеріальної культурної спадщини України в умовах війни.

На сьогодні Україна має *широку мережу ключових гравців* в сфері нематеріальної культурної спадщини України з різними ролями та інтересами.

Від початку повномасштабної військової агресії росії, Український центр культурних досліджень (УЦКД), як установа, що уповноважена на науково-методичне забезпечення реалізації Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (Наказ МКУ від 27.07.2015 № 548), виступає *комунікатором* між різними стейкхолдерами та активно співпрацює з практиками НКС (носіями), організаціями, які координують роботу у сфері НКС, а також з широким колом зацікавлених організацій.

Особливої уваги та підсилення у міжвідомчій та міжсекторальній співпраці потребують:

- інтеграція між освітою, культурою, економікою, екологією;
- встановлення партнерств з метою розвитку потенціалу НКС;
- міжособистісна співпраця між експертами, науковцями, краєзнавцями, лідерами думок тощо;
- залучення організацій у діалог та заходи.

Важливими є наступні напрямки роботи:

- інформування, популяризація, підвищення ролі НКС;

- інвентаризація: виявлення, дослідження, документування;
- управління та розвиток потенціалу: розробка політики охорони, підвищення обізнаності, залучення громадськості;
- практикування, відтворення та передача НКС;
- розробка освітніх програм.

Зупинимось детальніше на *одному з важливих інструментів охорони НКС - підвищення обізнаності* про нематеріальну культурну спадщину України шляхом ведення списків та переліків на національному рівні.

Відповідно до Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України - державної інформаційної системи, здійснюється збирання, накопичення, обробка, захист, облік та доступ до інформації про наявні на території України елементів нематеріальної культурної спадщини з метою їх охорони.

Національний перелік формується на підставі інформації, що міститься в обліковій картці елемента НКС, допоміжних матеріалах, які фіксують і демонструють елемент НКС (аудіо-, фото-, відеоматеріали, що зберігаються на окремих електронних носіях інформації).

Структурування матеріалу та викладення його у доступній, цікавій читачам формі стало можливими завдяки розробці веб – порталу «Віртуальний музей НКС».

Веб-ресурс був створений у 2018 році, з метою підвищення обізнаності про елементи Національного переліку, а у 2023 році трансформовано як інформаційну та комунікаційну онлайн-платформу для представлення живої спадщини України.

Під час оновленням та структуруванням інформації на порталі було виявлено ряд проблем, вирішення яких стало можливим завдяки співпраці Українського центру культурних досліджень (далі – УЦКД) та Національної історичної бібліотеки України (далі - НІБУ).

1) Неінформативність поданого матеріалу в Обліковій картці.

Написані «науковою мовою» матеріали, не завжди викликають зацікавлення у широких верств населення. Занадто довгі фрагменти описів, зменшення яких призвело б до зміну контексту матеріалів. Конфлікт між авторами матеріалів.

Вихід: використання цитат з літературних джерел, доповнення матеріалів інфографікою та малюнками.

Відповідно, до спільно напрацьованих тем УЦКД та НІБУ з використанням довідково-пошукового апарату (карткові та електронні каталоги, картотеки), у т. ч. за наявними базами даних, працівники бібліотеки підбирали джерела, які опрацьовувались співробітниками УЦКД.

2) *Надання неякісного фотоматеріалу.* Зокрема фото, які є статичними та зовсім не демонструють процеси та сенси елементу НКС.

Вихід: використання фотоматеріалів, які демонструють сталість проєкту, процеси, рухи тощо.

Надання консультативної допомоги у пошуку та виборі джерел інформації співробітниками НІБУ, дали змогу прослідкувати історичні аспекти елементів НКС, додати чорно-білі фото, виявити та продемонструвати сталість процесів протягом різних історичних періодів.

3) *Відсутність інформації про носіїв, неповна або викривлена інформація про природні, культурні та освітні простори пов'язані з елементом.*

Вихід: інформування про носіїв під час процесів передачі традиції, шляхом використання різних джерел для висвітлення просторів.

Робота з усіма видами документів з фондів різних структурних підрозділів НІБУ, дала змогу опрацювати інформацію з різних сторін.

Результатом плідної співпраці установ є понад 30 публікацій в соціальних мережах за елементами «Традиції Косівської мальованої кераміки», «Кролевецьке переборне ткацтво», «Карпатське ліжникарство», «Сахновщинський каравай», «Традиційні хліби Віничини» та ін., підготовка матеріалів виставки «Як росте борщ», з метою подальшого експонування в Німеччині, підбір джерел для створення інформаційних тижнів про БОРЩ.

Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України, станом на сьогодні налічує майже 80 елементів, а значить співпраця має бути продовжена, результатом якої стане:

- постійний доступ користувачів до інформації,
- узагальнення та поширення кращих практик з охорони нематеріальної культурної спадщини України,
- збільшення обсягу електронної бібліографії з нематеріальної культурної спадщини,
- інформування про живі традиції нашої країни.

Список джерел:

1. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (Дата звернення 25.06.2023)
2. Етичні принципи нематеріальної культурної спадщини: URL: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866> (Дата звернення 25.06.2023)
3. Звіт про виконання Конвенції ЮНЕСКО про охорону НКС за 2022 рік URL: <https://uccs.org.ua/zvit-pro-vikonannia/> (Дата звернення 25.06.2023)

*Наталія Калюжна,
(м. Київ)*

МІЖНАРОДНІ ІНІЦІАТИВИ ТА ПРОЄКТИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну тисячі науковців були змушені залишити свої офіси та лабораторії у пошуках безпечного місця для продовження своїх досліджень. Низка дослідників, викладачів закладів вищої освіти, бібліотекарів та аспірантів стали до оборони країни, долучившись до лав Збройних Сил України. Постійні обстріли та відсутність стабільного електропостачання відчутно вплинули на організацію та проведення наукових досліджень тих дослідників, які залишилися в Україні. У цих тезах конференції буде розглянуто міжнародні ініціативи для підтримки наукової комунікації в Україні.

Supporting Ukrainian Editorial Staff (SUES) — колективна ініціатива спрямована на підтримку та зміцнення наукової комунікації в Україні, шляхом фінансової та експертної допомоги редакторам та працівникам українських наукових редакцій. SUES було започатковано у березні 2022 року європейськими організаціями та інституціями, які працюють у сфері відкритих наукових комунікацій на чолі з OPERAS — Європейською дослідницькою інфраструктурою з розвитку відкритої наукової комунікації в гуманітарних та суспільних науках. Серед співзасновниками також були Інститут досліджень літератури Польської Академії Наук (IBL PAN), Директорія журналів відкритого доступу (DOAJ), OAPEN фундація, EIFL (Електронна інформація для бібліотек), Директорія книг відкритого доступу (DOAB) та група з понад 30 французьких університетських та наукових видавництв SESU (Soutien à l'Édition Savante en Ukraine).

Шляхом краудфандингової кампанії у червні 2022 року SUES було зібрано понад 73 000 євро, які було розподілено між 45 українськими науковими журналами із різних галузей знань. До збору коштів також долучилися Knowledge Unlatched - некомерційне товариство з постачання послуг щодо підтримки відкритого доступу та Міністерство вищої освіти та науки Франції. Серед редакцій, які отримали допомогу були, наприклад, “Одеський медичний журнал”, “Збірник наукових праць українського державного університету залізничного транспорту”, “Міждисциплінарні дослідження складних систем”, “Соціологія: теорія, методи, маркетинг”, «Радіоелектроніка, інформатика, управління», “Бібліотечний форум” та інші. Повний перелік журналів, які отримали допомогу можна знайти за цим посиланням: <https://sues.hypotheses.org/411>.

Протягом серпня-вересня 2022 року SUES було організовано літню школу (SUES Summer School) для покращення стандартів видавничих практик українських журналів. Зокрема програма складалась із трьох вебінарів, присвячених питанням індексації журналів у DOAJ, авторському праву, використанню ліцензій Creative Commons, правилам розроблення видавничих політик, обміну метаданими, етиці публікаційної діяльності та рецензування. Тренерами школи виступили представники Європейської асоціації наукових редакторів (EASE) та Асоційовані редакторки DOAJ.

На початку 2023 року SUES запустили нову програму під назвою SUES4Journals, спрямовану на налагодження зв'язків між науковими редакціями в Україні та Франції. Серед форм взаємодії передбачено такі як переклад публікацій, обмін публікаціями між журналами, проведення тренінгів та вебінарів, а також розробка видавничих політик [1].

Наступною розглянемо ініціативу SUPRR. Supporting Ukrainian Publishing Resilience and Recovery (SUPRR)/Підтримка стійкості та відновлення української видавничої галузі — міжнародна ініціатива спрямована на активізацію допомоги українській видавничій галузі під час війни та у післявоєнні часи. На початковому етапі завданням SUPRR є побудова стійкої транснаціональної спільноти видавців, яка працюватиме над задоволенням потреб видавничої галузі України. Зокрема, зусилля спрямовані на поглибленню співпраці між українськими та польськими видавництвами з метою перейняття досвіду щодо наближення видавничих стандартів українських редакцій до рівня країн ЄС, проводяться франдрейзингові кампанії для акумуляції коштів для організації стажувань та професійних перекладів. Також завданням SUPRR є робота над підвищенням обізнаності про потреби української видавничої індустрії на міжнародному рівні.

Засновницею ініціативи є Френсіс Пінтер (Frances Pinter) виконавча директорка видавництва Центральноєвропейського університету, у минулому видавнича директорка Інституту “Відкрите суспільство”. Партнерами ініціативи є Асоціація видавців наукових та професійних товариств (ALPSP), Асоціація університетських видавництв (AUP), Центральноєвропейський університет, De Gruyter eBound, Асоціація наукових видавництв відкритого доступу (OASPA), OAPEN, Український інститут книги та Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів.

У рамках заходів SUPRR, Асоціація видавців наукових та професійних товариств звільнила працівників українських наукових редакцій від сплати членського внеску, а Асоціація університетських видавництв запросив українських видавців безкоштовно долучитися до їхньої щорічної віртуальної конференції [2].

Низка міжнародних видавництв засудили агресивні дії Російської Федерації та у знак солідарності з Україною надали можливість українським науковцям безкоштовно

публікуватися у своїх журналах відкритого доступу. Зокрема, такі пропозиції надійшли від Bentham Science, Elsevier, International Journal of Engineering Pedagogy (iJEP). Окрім того, з весни 2022 року українські науковці отримали доступ до повних текстів понад 114 тисяч книг та 40 тисяч журналів на платформі Research4Life (Elsevier, Springer Nature, John Wiley & Sons, Taylor & Francis, Emerald, Sage Publications, Oxford University Press, Cambridge University Press, IOP Publishing) [3].

В умовах повномасштабної війни увага та підтримка міжнародної спільноти має вирішальне значення для злагодженого функціонування багатьох сфер в Україні: від оборонної до наукової. Відтак описані вище ініціативи є важливими та мають позитивний ефект на книговидавничу галузь та підтримку наукової комунікації.

Список джерел:

1. SUES. URL: <https://operas-eu.org/projects/sues/> (дата звернення: 12.10.2023)
2. SUPRR. URL: <https://suprr.org/> (дата звернення: 12.10.2023)
3. ДНТБ. URL: <https://dntb.gov.ua/research4life> (дата звернення: 12.10.2023)

***Олена Каракоз,
(м. Київ)***

**ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ
ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Система вищої освіти зазнає кардинальних змін і трансформацій з огляду на швидкий розвиток інноваційних технологій і суспільні тенденції до модернізації. Як і попередні промислові революції, цифрові технології потребують значної адаптації в кожній галузі. Нинішні фундаментальні зміни, в яких технології розглядаються як динамічне та взаємопов'язане середовище, що сприяє цифровому навчанню, пов'язані з прийняттям закладами вищої освіти технологічних досягнень. Одними з ключових елементів окреслених змін в Україні є диджиталізація, інтернаціоналізація та демократизація вищої освіти, що забезпечують ринок праці компетентними фахівцями, які здатні мислити, не обмежуючись масштабами та стереотипами окремої держави. Зазначене передбачає використання вітчизняними закладами освіти інноваційних технологій, тісну міжнародну співпрацю, реалізацію міжкультурних зв'язків, сприяння формуванню особистості, яка володіє широким колом компетентностей у міжнародній сфері.

Диджиталізація освіти сьогодні не просто тренд – це один з основних векторів розвитку цілої сфери, процеси вдосконалення якої тривають у всьому світі [3]. Інновації та прогрес у сфері науки та технологій розширили можливості цифрових інструментів і збільшили швидкість обробки даних. Цифрові інструменти використовуються відповідно до вибору здобувача, освітнього середовища та настанов. Викладачі обирають цифрові інструменти, враховуючи різні аспекти та рівні здобувачів. Цифрові інструменти та програмне забезпечення доступні для інтерактивного навчання за допомогою комп'ютера та підключення до мережі Інтернет. Сьогодні в закладах вищої освіти широко використовується запис лекцій різної тематики із музичним супроводом або відеоматеріалами у подкастах, які студенти можуть завантажити на свій пристрій для подальшого прослуховування. Пріоритетами диджиталізації є вдосконалення використання цифрових технологій у викладанні та навчанні, набуття знань і навичок, необхідних для життя і роботи в цифрову епоху, а також підвищення якості освіти через поліпшення аналізу даних і прогнозування. До прикладу, в Київському університеті культури успішно функціонує факультет дистанційного навчання, який дає змогу здобути вищу освіту та опанувати затребувану професію в зручний час незалежно від місця знаходження здобувача. Навчання відбувається дистанційно, з максимальним використанням освітніх онлайн і мультимедійних технологій. Здобувачі отримують в електронному вигляді навчально-методичні матеріали з усіх дисциплін, а консультування здійснюється досвідченими викладачами через навчально-інформаційний портал і системи відеоконференцій [1]. Зазвичай диджиталізація освіти передбачає персоналізацію навчання, оцінку якості освітніх компонент і сприяння індивідуальному опануванню навичок і компетенцій завдяки використанню інтелектуальних систем навчання. Технологія не призначена для заміни викладачів, а покликана підвищити ефективність як освітнього процесу, так і організаційних аспектів діяльності закладу освіти.

В умовах глобалізації формування знань та інформаційних технологій швидко поширюються по всьому світу. Тому для того, щоб досягти покращення освітніх стандартів, заклади вищої освіти повинні йти до інтернаціоналізації з абсолютно новими ідеями та самопозиціонуванням. Зазначимо, що інтернаціоналізація вищої освіти – це процес інтеграції міжнародного/інтелектуального виміру у викладацьку, дослідницьку та сервісні функції закладу. Нині інтернаціоналізація стала вагомим чинником університетського планування, адміністрування, цілей навчання, а також освітніх компонент. Інтернаціоналізація зараз є тенденцією для вищої освіти та привертає до себе широку увагу як вітчизняних, так і закордонних науковців; сприяє обміну кращими академічними та дослідницькими практиками через взаємодію між різними освітніми системами, а також допомагає розвивати глобальне суспільство через мобільність здобувачів і науковців. Діяльність Київського

національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) також спрямована на інтеграцію вітчизняних і міжнародних наукових досліджень, експорт освітніх послуг і досягнень вітчизняної науки. Зокрема, заклад вищої освіти має взаємовигідні та партнерські відносини з багатьма міжнародними університетами, інститутами: Danubius University, Державним педагогічним Університетом імені Йона Крянге, Варненським університетом менеджменту, Батумським державним навчальним університетом мистецтв, Національним університетом мистецтв «Георгій Енеску», Університетом Вітовта Великого та ін., що підтверджується відповідними договорами та угодами. Також здобувачі КНУКіМ беруть активну участь у проєктах Erasmus+ (<https://knukim.edu.ua/erasmus/>), метою яких є обмін успішними практиками та впровадження інновацій завдяки створенню транснаціональних партнерств задля розбудови потенціалу організацій, професійного розвитку людських ресурсів і позитивних і якісних змін [2]. Варто усвідомити, що інтернаціоналізація не знищує національну систему освіти, а сприяє процесам взаємопроникнення та взаємозбагачення, що необхідні для оновлення освіти з огляду на мінливі соціально-економічні умови розвитку держав у сучасному світі.

Демократизація у вищій освіті охоплює емансипацію системи освіти, спрямовану на зміну ієрархічних структур із метою створення нової демократичної структури, спрямованої на усунення панування однієї групи над іншою на користь законності, рівності та права на доступність освітнього процесу для всіх здобувачів. Ознакою демократизації є розширення форм навчання (очне, заочне, дистанційне, за індивідуальним графіком, домашнє навчання, цифрове навчання, електронні курси, електронні лекції, електронні консультації викладачів тощо), які сприймаються учасниками освітнього процесу як прийнятні як для формального, так і для повсякденного використання, і які передбачають варіативність на противагу суворим правилам, чітко визначеним у стандартній освіті [4]. Демократизація сприяє тому, що період взаємодії між викладачем і здобувачем стає все більш гнучким і виходить за межі аудиторії завдяки залученню, спільному використанню матеріалів, взаємовідносинам і спілкуванню. Мобільні пристрої, зокрема смартфони, ноутбуки, цифрові пристрої для читання книг і додатки для смартфонів, стали важливими інструментами у вищій освіті, уможливили та вплинули на взаємодію між однолітками, викладачами та здобувачами. Бібліотека як обов'язковий підрозділ закладу освіти також сприяє демократизації та спонукає здобувачів самостійно відкривати для себе процес навчання і розвивати критичне мислення та навички розв'язання проблем. Так, співробітники Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв проводять Zoom-консультації, вебінари, тренінги для здобувачів і викладачів щодо авторських профілів, наукометричних

баз, пошуку наукової інформації, пошукових платформ, активного онлайн-навчання, цифрових інструментів та ін.

Отже, синхронізація низки глобальних процесів призводить до трансформацій системи освіти, тому заклади освіти повинні забезпечити здобувачам умови, в яких вони будуть підготовлені до інновацій. Актуальні знання та навички, що охоплюють широкі уявлення про світ і міжкультурні компетенції, можливо розвинути саме завдяки диджиталізації, інтернаціоналізації та демократизації вищої освіти. Необхідність розвитку зазначених напрямів також мотивується різними чинниками, зокрема потребою в розширенні доступу до джерел знань, новими можливостями для видобування партнерських взаємин і розвитку навичок міжкультурних комунікацій, зміцненню громадянського суспільства, підготовкою кадрів, готових до роботи в умовах глобалізації, підвищенням іміджу, репутації закладів освіти, популяризацією ідей рівності та взаєморозуміння.

Вимоги сучасної спільноти, зокрема здобувачів, орієнтири соціальної реальності, що модифікуються кожного року, ставлять принципово нові виклики до освітнього процесу. Диджиталізація зумовила модифікацію ролей викладачів і здобувачів, інклюзивний доступ до вищої освіти, а також значні трансформації в побудові знань і доступності лекцій та освітніх ресурсів. Освітні простори також зазнали змін, що дало змогу замінити фізичні лабораторні експерименти лабораторними установками на основі симуляцій або віртуальною та доповненою реальністю. Питання інтернаціоналізації вищої освіти є зараз є одним із найактуальніших у всьому світі. Освіта, зокрема вища, є колискою інновацій знань і підготовки талантів, тому конкурентоспроможність країни на міжнародній арені частково залежить від її рівня. Інтернаціоналізація вищої освіти є відповіддю на глобалізацію з метою підвищення якості освіти до рівня світових стандартів з узгодженням навчальних планів для прищеплення навичок, необхідних для підвищення продуктивності в умовах глобалізованої конкурентної економіки. Система освіти в Україні спрямована на гуманістичні та демократичні цінності, тому демократизація діяльності закладу вищої освіти надає змогу для розвитку спільного бачення, вибору та підтримки високої якості, а також для роботи в команді. Вона також забезпечує сприятливе середовище для повноцінної співпраці та тісних взаємин, щоб мотивувати всі зацікавлені сторони до проектування, впровадження, контролю та змін політики, правил, що сприятиме ефективному та результативному отриманню й поширенню високоякісної освіти.

Список джерел:

1. Дистанційна форма навчання в університеті культури - це інноваційно! URL: <https://kuk.edu.ua/dystancijne-navchannya/>

2. Можливості для організацій. URL: <https://erasmusplus.org.ua/opportunities/mozhlyvosti-dlya-organizacziy#higher-education>

3. Сухонос, В. В. Гаруст, Ю. В. & Шевцов Я. А. (2019). Діджиталізація освіти в Україні: зарубіжний досвід та вітчизняна перспектива впровадження. *Правові горизонти*, (19 (32)), 79–86.

4. Shtaltovna, Y. Understanding “Democratization of the higher education” for an efficient university development strategy. *Internationalization of higher education of Ukraine in global multicultural space : state-of-the-art, challenges and prospects* : Proceedings of the 2nd International Research Conference, Mariupol, 18–19 April 2018. Mariupol : MSU, 101–104.

**Владислав Касьян,
м. Київ**

ОСНОВНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вища освіта в сучасному цифровому суспільстві має надзвичайно важливу місію – формування самодостатньої і відповідальної особистості з критичним мисленням та захисним імунітетом до численних соціальних міфів. Сьогодні рівень інтелекту вимірюється не лише кількістю засвоєних знань, а також і рівнем конструктивності поведінкових стратегій, що проявляються у різних конфліктних ситуаціях. Відмова від індоктринації (*англ.* indoctrination від *лат.* in – всередину та *doctrine* – вчення, теорія, доктрина) у будь-яких її проявах на користь ціннісного дискурсу в освіті, на наше переконання, можуть зробити більший внесок у розбудову миру, ніж найпотужніші армії світу.

Повномасштабне вторгнення російських загарбників 24 лютого 2022 р. завдало нещадного удару не тільки по інфраструктурі та економіці країни, а викликало потужну міграційну хвилю. Перед сферою освіти, яка на сьогодні є однією з найпостраждаліших від активних бойових дій, із запровадженням воєнного стану постали нові завдання і виклики. Саме від спроможності їх якісного вирішення буде залежати подальша розбудова України як демократичної соціальної держави.

Кабінетом Міністрів України у 2022 р. схвалено *Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2023 роки та Операційний план її реалізації у 2022–2024 роках* (далі Стратегія) [2]. Цим стратегічним документом визначено сучасні пріоритети системи вищої освіти на цьому етапі розвитку українського суспільства та стану економіки країни, а також регламентовані головні характеристики, які мають бути сформовані у фахівців до 2032 р. Представлені цілі та завдання – детальна дорожня карта з відбудови та продовження реформування системи вищої освіти у післявоєнній Україні. Адже успішне виконання

завдань цієї Стратегії у подальшому дозволить суттєво зменшити деструктивні наслідки, спричинені повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію нашої країни та вистояти і протистояти на фоні масштабних людських і економічних втрат, які вже понесла і продовжує нести Україна.

Зазначимо, що в основу цієї Стратегії покладено прагнення українського народу стати нарешті рівноправним членом європейської спільноти, визначені стратегічні й операційні цілі повністю відповідають взятим зобов'язанням України згідно з *Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони* [3], які було ратифіковано ще у 2014 р. [1].

Статтею 431 глави 23 цієї Угоди про асоціацію закріплено курс на активізацію співпраці України з Європейським Союзом у сфері вищої освіти, зокрема:

- реформування та модернізація системи вищої освіти;
- сприяння зближенню у сфері вищої освіти у рамках Болонського процесу;
- покращення якості та підвищення важливості вищої освіти;
- поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти;
- розширення можливостей закладів вищої освіти;
- активізація мобільності студентів, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників [3].

Отже, Стратегією передбачено реалізацію *п'яти стратегічних цілей*:

- ✓ ефективність управління в системі вищої освіти;
- ✓ довіра громадян, держави і бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти;
- ✓ забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентоспроможної вищої освіти, яка є доступною для різних груп населення;
- ✓ інтернаціоналізація вищої освіти України;
- ✓ привабливість закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри [2].

Прогнозованим результатом від успішної реалізації цієї Стратегії має бути створення сучасної ефективної системи вищої освіти, яка всебічно задовольняє потреби суспільства, економіки та окремої особистості, має гідну репутацію та є конкурентоспроможною як на внутрішньому ринку освітніх послуг, так і на світовому. З урахуванням теперішнього воєнного стану в Україні зрозуміло, що завдання і заходи з реалізації потребуватимуть відповідного корегування, проте стратегічні цілі та ключові завдання для системи української вищої освіти залишаються незмінними.

В умовах російсько-української війни роль вищої освіти повинна суттєво зростати. Адже світова тенденція вказує на те, що в умовах конфлікту значення освіти суттєво недооцінюється. Це пояснюється тим, що вища освіта під час гострого протистояння розглядається як розкіш та не є у пріоритеті як національних урядів, так і міжнародних гуманітарних організацій. Оскільки у період таких криз, як війна пріоритетними вважається: безпека, прихисток, продовольство, здоров'я, логістика, загальна освіта. Саме тому, в цьому контексті, українцям життєво необхідно усвідомити, що вища освіта в умова кризи – війни – це не розкіш, у перспективі вона є однією з найпотужніших гуманітарних інвестицій у післявоєнній розбудові України. Ми погоджуємося, що «... саме за університетами як осередками високої духовності закріплюється роль щодо продукування ненасильницьких стратегій та реалізація комплексу процедур в рамках миробудівництва» [4, с. 190].

Актуальним завданням сучасного українського суспільства є відновлення територіальної цілісності нашої держави, збереження її незалежності та демократичних цінностей та пошук шляхів, моделей і механізмів відновлення розділеного війною єдиного українського народу. Масштабність задачі, яка включає вирішення політичного, ідеологічного, військового, культурного будівництва потребує розробки загальнонаціональної стратегії гуманітарного розвитку в умовах гібридної війни, яка, на наше переконання, тільки розпочалася.

Список джерел:

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>
2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2023 роки [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820
4. Українська освіта в умовах війни [Електронний ресурс] : монографія / за наук. ред. С. О. Терпищого. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. 234 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/33758/Ukrainian%20education_2020.pdf?sequence=1

БІБЛІОТЕКИ ЯК ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЗА КОРДОНОМ

Книгозбірні, створені за понад столітню історію української еміграції до країн зарубіжжя, мають унікальну фактуру щодо формування й усталення української інтелігенції поза межами держави. З позицій культурної спадщини вони проявляють синтетичний конгломерат, в якому поєдналися рухомі й нерухомі пам'ятки в одне ціле. Вони синтезують в собі якості, притаманні функціонуванню об'єктів, що зберігають культурні цінності і якості нерухомих пам'яток культурної спадщини. Розглянемо деякі з них на предмет визначення й поцінування їх як пам'яток української історії та культури. З точки зору пам'яткознавчих студій такі об'єкти мають цінність не тільки завдяки наявності в них видань україністики, а й праці в цих закладах видатних представників української науки та культури. Крім того, важливим фактором визначення таких осередків, як пам'яток історії та культури виступає факт передачі до бібліотек книжкових збірок видатними представниками еміграції, які поклали приватні книжкові фонди в основу українознавчих колекцій бібліотек.

В умовах сучасної ганебної геноцидної війни, яку розв'язала країна-агресор РФ на території України мільйони українських громадян стали біженцями, опинилися поза межами держави. Зазначимо, що прояви геноциду по відношенню до українців виявились вже тоді, коли була ліквідована єдина в РФ Бібліотека української літератури. Створена у 1918 р., вона була закрита у 1949 р. та відновлена у період перебудови у 1988 р. українською громадою у Москві для забезпечення культурних потреб українців. Вона розміщувалась у будинку за адресою вул. Трифоновська, 61. Фонди бібліотеки нараховували 50 тис. одиниць збереження. У 2017 р. бібліотека була закрита, частина фондів передана до бібліотеки іноземної літератури, а частина знищена під приводом наявності небезпечних для країни-агресора видань, які стосувалися історії національно-визвольних рухів в Україні [1]. Небезпечними виявились також книги з історії та культури України, які визначали її самобутність й заперечували тотожність українців з російським народом. Знищення культурної спадщини народу вважається одним з проявів геноциду. Зовсім інше відношення до культурних цінностей українського народу спостерігається у цивілізованих країнах.

На теренах інших країн Європи й Америки, де компактно мешкають українці, які в різний час опинилися на еміграції, зберігаються чимала кількість бібліотек та персональних бібліотечних фондів. Ознайомлення з досвідом еміграції наших співвітчизників, які в різні часи перебували за кордоном й створювали культурний та освітній простір навколо себе,

може стати в нагоді сучасним українським біженцям й допоможе їм визначити себе як частину української культури, яка залишила вагомий слід в історії зарубіжних країн.

Найпершою бібліотекою, яка постала за кордоном стараннями українців була бібліотека при Софійському університеті, створена на основі книжкової колекції історика, професора Михайла Драгоманова (Михайло Петрович Драгоманов 30(18).09.1841 - 20.06(2.07).1895). Звільнений за Емським наказом у 1876 р. з посади приват-доцента Київського університету, де він викладав всесвітню історію, він був позбавлений права займати будь-яку державну посаду в межах Російської імперії. Це змусило М. Драгоманова емігрувати за кордон. Спочатку він із сім'єю оселився в Женеві. У 1889 р. на запрошення першого, після повалення османського владарювання, болгарського уряду переїжджає до Софії й займає посаду професора Софійського вищого училища, яке згодом стало університетом ім. Климента Охридського. Тут він викладає курс з нової історії та продовжує наукову діяльність. Пише статті («Віра і громадські справи»), брошури «Шістсот років Швейцарської спілки - 1291-1891». У збірках «Общ труд», «Сборник за народни умотворення, наука й книжнина» надруковані його наукові розвідки «Слов'янські оповідання про пожертвування власної дитини», «Слов'янські оповідання про народження Константина Великого», «Слов'янські варіанти однієї євангельської легенди», «Зауваження про слов'янські релігійні й етичні легенди», «Слов'янські приладки до Едіпової історії». Сюди до нього неодноразово приїжджала видатна українська письменниця Леся Українка, яка доводилася йому небогою. Драгоманов зробив цінний внесок у становлення освіти і науки у Болгарії [2]. Його власна бібліотека лягла в основу університетської книгозбірні, що й нині носить його ім'я. Серед книг : «Реестры всего Войска Запорожского» Осипа Бодяньського, праці з історії Києво-Могилянської академії, «Записки Юго-западного отделения Императорского Российского географического общества», історичні праці М. Костомарова і П. Куліша, етнографічні — М. Максимовича. У бібліотеці є повна збірка «Трудів» етнографічно-статистичної експедиції Павла Чубинського по Україні, Молдові, Білорусі, книжки львівської «Просвіти», галицького журналу «Жите і слово» та багато інших перлин української історії і науки. Доклав він зусиль і до створення національної бібліотеки в Софії – тепер це всесвітньо відома бібліотека ім. Кирила і Мефодія [3].

Однією з перших наукових бібліотек в Європі стала створена лауреатом Нобелівської премії з фізіології та медицини (1908 р.) І. І. Мечниковим бібліотека Пастерівського Інституту в Парижі. В її основу народжений в Україні Ілля Мечников поклав власну колекцію наукових книг та видань. Пастерівський інститут в Парижі був перший інститут в Європі, який започаткував такий напрям біологічної науки, як мікробіологія. Значення цього науково-дослідного інституту важко переоцінити. Створений як приватна наукова установа

1887 року Луї Пастером, він став лідером з вивчення інфекційних захворювань і має 70 установ в усьому світі. Відкриття Інституту відбулося 14 листопада 1888 року у будинку, де тепер розташований музей інституту по вулиці Доктора Роу (*Rue du Docteur Roux*). На постійну роботу до інституту з часу його заснування був запрошений біолог, ембріолог І.І. Мечников. Тут він працював з 1888 р. до кінця життя у 1916 р. Також в цих стінах з 1897 р. до 1940 р. працював мікробіолог, учень і співробітник І. Мечникова О. М. Безредка. Першим завідувачем бібліотекою став запрошений Мечниковим до роботи в Пастерівському інституті молодий вчений, народжений в Україні Володимир Хавкін, майбутній винахідник вакцини проти холери та чуми. Бібліотека й зараз розміщується в тій же будівлі за адресою: вул. Доктор Роу, 28. У просторому читальному залі з колонами, біля стелажів, стоять два великі портрети І. І. Мечникова. Як і в бібліотеці будь-якого наукового інституту, там збиралися монографії, статті вчених за темами досліджень, періодика, довідкова література. Фонд її вважався і вважається добре укомплектованим: адже одним із завдань Пастерівського інституту, що займається створенням вакцин проти сказу та вивченням інфекційних захворювань, була підготовка і навчання мікробіологів. Досі там залишається кафедра біологічної хімії Паризького університету [4].

Перед смертю І. І. Мечников заповів помістити урну зі своїм прахом у бібліотеці інституту. «Я бажаю і після смерті залишитися в цій бібліотеці, яку я сам створив і хочу, щоб працюючи в ній іноді кидали погляд на урну і згадували мене» [5].

Найпершою як самостійна інституція на еміграції постала Українська Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі.

Після вбивства Головного Отамана Симона Петлюри у Парижі, яке відбулося на розі вулиць Расін та бульвару Сен-Мішель 25 травня 1926 р., вже 13 червня 1926 р. відбулися збори представників усіх українських організацій у Франції, на яких було обрано Комітет для вшанування пам'яті Симона Петлюри.

19 червня 1926 р. Комітет ухвалив: «Для достойного вшанування пам'яті Покійного, закласти Музей і Бібліотеку імені Симона Петлюри у Франції». Мета бібліотеки була визначена так: сприяти вивченню України, зокрема в ділянці Української Державності XX століття та дослідям духової спадщини свого Патрона – Симона Петлюри.

Офіційне відкриття Бібліотеки-Музею відбулося 26 травня 1929 р. Першим Головою Ради Бібліотеки став прем'єр-міністр Уряду УНР – В'ячеслав Прокопович. Бібліотекарем – Іван Рудичев [6].

«Завдання Бібліотеки:

1. Створити й утримувати бібліотеку, читальні, студійні кабінети для дослідження українознавства.

2. Збирати колекцію пам'яток і предметів, зв'язаних з особою Головного Отамана Симона Петлюри, що творить при бібліотеці Музей імені Симона Петлюри. (Музей ім. С. Петлюри буде, коли Україна стане вільною і незалежною державою, перенесений у Київ, щоб там утворити «Окремий відділ пам'яті Симона Петлюри» у Національному Музеї України).

3. Улаштовувати курси і виклади з різних українознавчих дисциплін.

4. Видавати твори з ділянки українознавства.

5. Сприяти дослідям і розшукам в архівах та бібліотеках для висвітлення відносин між Україною і Францією.

6. Перекладати з французької на українську та з української на французьку мову наукові, суспільно-політичні, літературні твори та шкільні підручники.

7. Видавати свій Бюлетень та неперіодичні видання.

8. Опікуватися могилою Головного Отамана Симона Петлюри в Парижі.

9. Організувати й координувати діяльність своїх Представництв або Уповноважених у країнах і осередках поселення українців»[7].

З 1929 року бібліотека розпочала свою діяльність. На 1940 рік мала близько 15 тис. книжок, багато комплектів періодики та музей С. Петлюри [8].

Перед Другою світовою війною, бібліотека мала велику кількість архівного матеріалу й багато комплектів періодики, 5 своїх філій у Франції, які мали 15.000 книжок та Музей ім. Симона Петлюри [9].

21-22 січня 1941 р. нацистська влада Бібліотеку конфіскувала, й вивезла до Німеччини, звідки частина бібліотеки у 1945 році потрапила до Росії [10].

У 1946 році Бібліотека відновилася при 52 книжках.

За німецьке відшкодування і з допомогою українського громадянства бібліотека набула у власність будинку, розташований за адресою: вул. Палестина, 6.: велика зала-читальня, кімната-Музей ім. С. Петлюри, дві кімнати книгозбірні, дві кімнати для періодики, кімната-архів для важливішої документації, робочий кабінет, кімната для поточних справ. У новому приміщенні бібліотека офіційно була відкрита 27 травня 1971 р.

На 1972 р. мала понад 12 000 книжок, архівні й музейні матеріали та велику кількість періодики (зокрема з періоду Другої світової війни). Утворено центр документації з україністики, в якому збираються відомості з бібліотек Франції про різномовні праці, які торкаються України [11]. Бібліотека зареєстрована у Французькому Міністерстві освіти, має свій умовний знак – 6220 в Національній Бібліотеці й фігурує в переліку бібліотек і архівних установ Франції [12].

Заслуговує на визначення як пам'ятка історії Бібліотека - музей імені Тараса Шевченка в Лондоні, яка розміщується у будинку за адресою: 49, Лінден Гарден [13].

Перші спроби зі створення бібліотеки були здійснені 1943 року. У Манчестері був придбаний будинок Союзом українських канадських вояків, що був центром громадського життя української еміграції, де містилися бібліотека, клуб. Бувшими військовими Української дивізії були зібрані колекції українських видань: збірники львівського «Діла» за 1931-1939 рр., видання Карпатської України із часів незалежності існування, таборів часописи, рукописи, документи історичної ваги та ін. У 1947 р. колекція друків була перенесена в будинок, який придбав СУБ у Лондоні (Linden Gardens № 49) [14]. Бібліотека в Лондоні була започаткована під керівництвом СУБу на загальних зборах у січні 1947 р. (голова управи Микита Бура), а її діяльність протягом 60-ти років була спрямована на збереження української культурної спадщини. До колекції надходили цінні документи, фотографії, книжкові та друковані видання. За 1949 рік книжковий фонд збільшився на 550, а за 1950 р. – на 600 томів. Кількість книжок зростала. З їх числа було видано дві бібліотеки представництву Фонду допомоги українців Канади в Гамбурзі, що призначалися для українців у таборах Гамбург і Бремен. Комплектувались також бібліотечки англійською мовою щодо української громади для бібліотек у Великій Британії [15].

Серед цінних матеріалів до колекції документи 1940-х років українських полонених у Бельрії та Реміні, наукові й літературні, політичні й літературно-мистецькі видання, зокрема, таборова преса «Наше Слово», «На старті», «Український Козак», «Батьківщина», «Життя в Таборі», «Оса», документи про навчання в школах і на курсах у таборі, карикатури й малюнки того періоду; оригінальні фотографії 1950-1960-х рр., листування, матеріали з життя окремих осіб й української еміграції Великої Британії в цілому. Були виділені персональні архівні фонди вченого Вадима Щербаківського, гетьманича Данила Скоропадського, громадського діяча з Перемишля Володимира Гоцького та інші фонди. У 2001 р. очолила бібліотеку доктор філософії Людмила Пекарська [16].

Ряд суспільно-культурних та наукових інституцій за кордоном мають свої бібліотеки: найбільші з них є при Українській Вільній Академії Наук та при Науковому Товаристві ім. Шевченка.

Українська вільна академія наук (УВАН), як спадкоємниця Української Академії Наук (Київ, 1918-1928), була відновлена у 1945 р. групою українських учених в Німеччині (Аугсбург), а 15 квітня 1950 р створена у США (Нью-Йорк). Головним завданням УВАН як наукової інституції того часу було підтримувати розвиток тих галузей знань, які були заборонені або сфальсифіковані в радянській Україні та знайомити світ з досягненнями української науки та інтелекту. Одне із головних завдань – видавнича діяльність. У 1951-

1997 рр. було надруковано 140 видань, за останні 14 років ще 49, третина яких спільно з науковими інституціями України. Серед них – ціла низка унікальних, як «Історіографія історії України 1917-1956» Олександра Оглобліна, «Історія української літератури» Дмитра Чижевського, «Катедра св. Софії в Києві» Олекси Повстенка, «Леся Українка. Хроніка життя і творчості» О. Косач-Кривинюк, «Самі про себе. Автобіографії видатних українців» за редакцією Ю. Луцького [17].

Великим досягненням УВАН США у розвитку шевченкознавства, був перший у світі англомовний збірник «Taras Shevchenko. 1814-1861: A. Simposium», укладений за редакцією Ю. Шевельова і В. Міяковського та виданий у 1962 р. в Голландії [18]. Видана ціла низка художніх творів письменників, які були заборонені в радянській Україні: В. Підмогильного, Т. Осьмачки, У. Самчука та інших. Всі ці видання, як і унікальні фонди її документів зберігаються в Бібліотеці УВАН ім. В. Міяковського (55 тис. назв) та Архіві ім. Дм. Антоновича (250 тис. документів), створених завдяки старанням В. Міяковського, які є одними з найкращих краєзнавчих книгозбірень в діаспорі [19]. З 1966 р. бібліотека знаходиться у власному будинку УВАН у Нью-Йорку по вулиці 100 Авеню [20].

На Американському континенті, зокрема в Канаді, також створювались бібліотеки при товариствах, народних домах, як важливі осередки виховання наступного покоління іммігрантів, а також для збереження українського культурного пласту, вивезеного на Американський континент переселенцями.

До найбільших і найкраще організованих належить Бібліотека Українського Культурно-просвітницького центру «Осередок» у Вінніпезі (Канада), заснована у 1944 р. [21]. Бібліотека має фонд, який складається з понад 40 тисяч томів книг та періодичних видань українською та англійською мовами, в тому числі дитячих книг, видань з фольклору, музики, гуманітарних та природничих наук, колекції рідкісних книг та довідкові матеріали. Будинок «Осередку», в якому знаходиться бібліотека з залом-читальнею розташований в діловому Центрі міста Вінніпег, на перетині Головної Вулиці і 184 Олександр Авеню. Загальна кількість рукописних фондів архіву бібліотеки «Осередку» складається з 82 одиниць, які розділені на особові документи і документи організацій. Документи осіб відображають діяльність Українсько-Канадських громадських лідерів, таких як: Іван Боберський, Євген Коновалець, Олександр Кошиць, Тетяна Кошиць, Павло Маценко, Яків Майданек, Петро Куш, Омелян Ніжанківський, Євген Юнацький, Тимофій Павліченко, Михайло Мелешко та багато інших. До фондів громадських об'єднань входять матеріали, що відтворюють події історії останніх ста років в Україні і в Канаді, близько вісімдесяти відсотків матеріалів стосуються українців у Канаді. Серед них є записи конгресу українців Канади, Асоціації соціального забезпечення українських Іммігрантів Канади, Українсько-

Канадського фонду допомоги, української Професійної і Ділової Федерації Канади, представлені документи українських жіночих Організацій Канади, і інших, що забезпечують інформацією з питань історії, розвитку культури, музики, релігії і політики емігрантських кіл у Канаді [22].

Таким чином, можна констатувати широке розгалуження бібліотек західної української діаспори та застосування різноманітних форм збереження унікального книжкового фонду, створеного не тільки на батьківщині, а й в період закордонного проживання великої кількості українства, змушеного виїхати за кордон, починаючи з кінця XIX ст. Як пам'ятки культурної спадщини вони представляють розмаїття впливу українства на культурний розвиток країн проживання й мають історичне значення для сучасного розвитку взаємовідносин між культурними осередками зарубіжних країн та України. Наведені приклади дають можливість продемонструвати культурологічну роль українських бібліотек в інших країнах та віднести їх до пам'яток історії української культури за кордоном.

Список джерел:

1. У Москві знищили Бібліотеку української літератури. Українська правда. 21 квітня 2018 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/21/7178355/>
2. Якімова А. Болгарський період життя професора Михайла Драгоманова: монографія / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2019. С.193. URL: <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2019/bolg.pdf>
3. Ю. Хорунжий. Болгарские следы Драгоманова. Зеркало недели. 25 мая 2002 г.
4. Полтавская Е. И. Илья Ильич Мечников учёный, человек, создатель библиотеки. *Молодые в библиотечном деле*. 2009. № 4–5. С. 80–83.
5. Там само.
6. Кот С. Бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі. Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. Київ: Видавництво "Наукова думка", 2003. С. 260.
7. Альманах Адресар. Нью-Йорк, Видавництво «Українське слово», 1972. С. 38.
8. Енциклопедія українознавства, Словникова частина. Львів: Видавництво «Молоде життя» / гол. ред. В. Кубійович. 1994. С. 125.
9. Там само.
10. Кот С. Бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі. Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. С. 260.

*Валентина Кисельова,
(м. Київ)*

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ РЕГІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Вивчення фахового інформаційного потоку засвідчує, що нині відбувається переосмислення характеру потреб бібліотек у методичному забезпеченні, ролі методичних центрів, змісту роботи методичних служб, структури професійної діяльності методистів [1, 2]. Децентралізація та процеси реформування у державі вимагають переформатування традиційних засобів методичної підтримки у бібліотечній справі, зокрема, й у сфері бібліотечного краєзнавства. Аналіз впливу російської збройної агресії на діяльність публічних бібліотек України, проведений у 2022 р. Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого в рамках дослідження «Публічні бібліотеки України в умовах російської збройної агресії», показав об'єктивні зміни у роботі вітчизняних книгозбірень в сучасний період [3].

Відомо, що Національна історична бібліотека України (НІБУ), як методичний центр, постійно здійснює моніторинг краєзнавчої діяльності регіональних бібліотек – одного з пріоритетних напрямів роботи цих установ. На 2023 рік нами було заплановано дослідження «Методичне забезпечення краєзнавчої діяльності бібліотек України: сучасні напрями та форми». Результати анкетного опитування бібліотек дозволили проаналізувати сучасний стан методичного супроводу бібліотечного краєзнавства в Україні на регіональному рівні, роль Національної історичної бібліотеки України як загальнодержавного методичного центру, а також визначити проблемні питання та сучасні пріоритети у методичній підтримці краєзнавчої бібліотечної діяльності.

Про перші результати дослідження вже йшлося нещодавно у доповіді фахівців нашої книгозбірні на IV-й Науково-практичній конференції «Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього» у Вінницькій ОУНБ ім. В. Отамановського [4].

Мета цього повідомлення – стисло висвітлити основні підсумки дослідження стану методичного забезпечення краєзнавчої бібліотечної діяльності в Україні.

Загалом, дослідження засвідчило актуальність методичного напрямку у краєзнавчій бібліотечній діяльності: це продемонструвало вивчення джерельної бази – численні публікації науковців і практиків у фахових виданнях, обговорення методичних проблем на семінарах і конференціях краєзнавчої тематики та активність фахівців 18 регіональних книгозбірень у нашому опитуванні.

Організаційна структура методичної підтримки КБД є усталеною: на регіональному рівні методичні питання краєзнавчої роботи переважно знаходяться у сфері краєзнавчих підрозділів ОУНБ, разом з цим, як правило, науково-методичні та інші відділи регіональних книгозбірень беруть участь у заходах з підвищення кваліфікації працівників – фахових форумах, семінарах краєзнавчої тематики. Перелік нормативних документів, якими нині керуються регіональні бібліотеки у своїй краєзнавчій діяльності, доволі обширний: Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”, Статут бібліотеки, Положення про краєзнавчу діяльність бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України (1996 р.), Положення про відділ краєзнавства, Положення про формування, зберігання та використання обов’язкового краєзнавчого та місцевого примірника документів, Положення про каталог (базу даних) документів краєзнавчої тематики тощо.

Пріоритетними для НІБУ, як методичного центру, фахівці регіональних книгозбірень вважають науково-дослідну, організаційну й координаційну функції. Практична допомога з краєзнавчої тематики нині має кінцеві позиції у рейтингу сучасних очікувань щодо методичної підтримки КБД. Узагальнення відповідей на питання Анкети відносно методичних функцій ОУНБ не показало чітких тенденцій у формулюванні пріоритетів. Зокрема, Івано-Франківська ОУНБ ім. Івана Франка нині вбачає за необхідне посилити інформаційну, консультативну, навчальну, видавничу, освітню функції для усіх бібліотек-методичних центрів, а Дніпропетровська ОУНБ імені Первоучителів слов’янських Кирила і Мефодія – діяльність з популяризації краєзнавчої літератури.

Опитування щодо актуальних форм методичної допомоги в сучасний період показало перевагу онлайн-консультацій у методичній роботі ОУНБ та важливість методичних розробок, організації семінарів і конференцій як для ОУНБ, так і НІБУ. Виїзди з метою практичної допомоги майже усі респонденти висунули на останнє місце. Тобто, *онлайн спілкування, яке охоплює теоретичні і практичні питання КБД, нині має перспективи активного розвитку та використання.*

Вивчення затребуваності ресурсів і сервісів НІБУ та їх використання у практичній діяльності регіональних книгозбірень засвідчило найвищий інтерес респондентів до ресурсу науково-методичного відділу – вебсторінки «Бібліотекарю-краєзнавцю». Активно також на сайті використовуються ресурси «Видання бібліотеки» та Електронний каталог, БД «Історія міст і сіл України» та електронна бібліотека «Історична спадщина України».

Стосовно основних напрямів КБД, то респондентами, передусім, акцентовано на важливості методичного супроводу розвитку електронних краєзнавчих ресурсів. Методична підтримка проектної роботи цікавить 67% респондентів, актуальним напрямом нині визначена також краєзнавча бібліографічна діяльність (59% опитаних). Більше половини з

опитаних книгозбірень підкреслюють важливість методичної допомоги щодо організації краєзнавчих фондів, а також потребу в методичному сприянні у сфері патріотичного виховання. Лише 5 книгозбірень акцентували на необхідності вивчення історії бібліотек краю.

Важливим результатом дослідження є отримання пропозицій від регіональних бібліотек щодо актуальних напрямів методичної роботи в сучасний період, а саме:

- специфіка оцифрування рідкісних і цінних видань (Миколаївська ОУНБ);
- корпоративна діяльність в галузі краєзнавства; бібліотечний туризм як складова туристичної інфраструктури України (Одеська ННБ);
- організаційна структура краєзнавчої діяльності для бібліотек різного рівня: зокрема, проекти типових документів для організації краєзнавчої роботи (Рівненська ОУНБ);
- розробка механізму отримання обов'язкового примірника (Черкаська ОУНБ).

Опитування щодо рівня методичної допомоги з краєзнавства показало помірно позитивну динаміку в оцінці методичної допомоги регіональним книгозбірням: близько 40% респондентів вважає, що вона покращилася, половина з усіх опитаних вважає, що рівень не змінився, 2 бібліотеки відмітили зменшення методичного впливу НБУ в сучасний період.

Важливо, що узагальнення результатів анкетного опитування вітчизняних регіональних книгозбірень про їхні інноваційні напрацювання у сфері краєзнавства не лише сприятимуть поширенню інформації про досвід роботи з тих актуальних напрямів, які вже апробовані бібліотечними фахівцями України, а й стануть у пригоді в процесі перспективного планування краєзнавчої діяльності.

Детально про це дослідження буде опубліковано у 34-му випуску щорічного інформаційного бюлетеня «Краєзнавча робота в бібліотеках України».

Список джерел:

1. Загуменна В. В., Кузьменко О. І., Дейч Д. М. Науково-методична діяльність як важлива складова розвитку сучасної бібліотеки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 2. С. 20-27.
2. Солоіденко Г., Кулаковська Т. Оцінювання ефективності науково-методичної діяльності національного бібліотечно-інформаційного комплексу: специфіка, критерії, показники, досвід. *Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації : науково-методичний збірник / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського*. Київ, 2022. С. 175-190.
3. Здановська В. Публічні бібліотеки України у воєнному 2022 році. *Бібліотечна планета*. 2023. №1. С. 6-9.
4. Волошінська Н. О., Михайлова О. В. Структура і форми методичного забезпечення краєзнавчої роботи регіональних бібліотек: попередні результати дослідження [Електронний ресурс]. *Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього : IV*

*Наталія Кобижча,
(м. Київ)*

ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ:

ВІЗІЯ СЬОГОДЕННЯ, ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ

У перші тижні повномасштабної російської агресії проти незалежної України чи не кожна публічна бібліотека (яка не була окупована або знищена у перші дні великої війни) зосередилася на термінових викликах: створила гуманітарний хаб чи інформаційний центр у своїй громаді, надає прихисток вимушено переміщеним особам або слугує тимчасовим укриттям під час масованих бомбардувань. Рівень самоорганізації та взаємопідтримки бібліотечного середовища у кризовій ситуації виявився вражаючим для всього світу, адже багаторічний курс громад на підвищення спроможності цієї культурної інституції виявився виправданим.

Напередодні повномасштабної війни Українська бібліотечна асоціація (УБА) виступила зі зверненням до бібліотечної спільноти України із закликом про підтримку один одного і непохитну віру в український народ і його збройні сили. УБА чітко визначила місце бібліотек, як «місця безпеки та свободи, де кожен та кожна, хто потребує цього, отримає вільний доступ до інформації, до Інтернету, отримає психологічну підтримку, отримає допомогу у вирішенні своїх життєвих складнощів» [1]. Цей документ є ще одним підтвердженням, що українські бібліотеки є стратегічною зброєю нашої держави у багаторічній гібридній війні, яку розв'язала і веде Російська Федерація.

28 лютого 2022 р. УБА звернулася до Президента та членів ІФЛА про підтримку українських бібліотекарів і виключення Російської бібліотечної асоціації та всіх культурних установ країни-агресорки з членів цієї поважної організації, адже введення санкцій як в економічній, так і в культурній сфері пришвидшить крах путінського режиму [2]. Підкреслимо, що на момент публікації цього документа тривав п'ятий день повномасштабного вторгнення з повітряними бомбардуваннями, російськими танками на підступах до Києва, Харкова, Сум, Чернігова, Миколаєва, Запоріжжя, морською облогою Одеси. Загарбники знищували не лише військову інфраструктуру, їхньою ціллю були школи, музеї, лікарні, житлові будинки і бібліотеки. Гинули наші мужні захисники, цивільне

населення, у тому числі й діти. Тисячі, а потім мільйони були вимушені залишити свою домівку. У цей надскладний час українські бібліотекарі всюди, де це було можливо, продовжували надавати свої послуги користувачам, у тому числі дистанційно, працювати у кіберпросторі проти російської дезінформації, організовувати навчання з домедичної допомоги, облаштовувати хостели, пункти допомоги для переміщених осіб, центри волонтерської допомоги територіальній обороні та Збройним Силам України тощо.

Українська бібліотечна асоціація від самого початку великої російсько-української війни фіксує втрати та популяризує здобутки української бібліотечної сфери: «Бібліотеки Миколаївщини в обороні», «Бібліотеки Хмельниччини в умовах війни», «Бібліотеки, які постраждали від російської агресії», «Вінниччина бібліотечна: у кожного з нас свій напрям оборони», «Збираємо свідчення злочинів проти культурної спадщини України», «Робота бібліотекарів Дніпропетровщини в умовах російсько-української війни», «Публічні бібліотеки Львова як хаби активних громадян» тощо [3]. Всі ці свідчення мають увійти до літопису героїчної боротьби українського народу за свою свободу і незалежність, вагомим складником в якому має стати спротив українських бібліотекарів.

Треба зазначити, що за всіма культурними інституціями та ініціативами стоять люди. Саме тому з квітня 2022 р. на сайті УБА ініційовано проєкт «Молоді бібліотекарі: історії воєнного часу», де висвітлюються життєві історії молодих бібліотекарок, які під час війни опинилися за межами рідного міста та України.

Ми погоджуємося з думкою С. Сердюк і С. Герасимовою (фахівчинями Одеської національної наукової бібліотеки), що «кожен історичний період розвитку держави відповідним чином позначається і на пріоритетах діяльності бібліотек як важливих соціально-комунікаційних інституцій» [4].

Повномасштабна війна Росії проти України та всього цивілізованого світу триває. Країна-агресор знищує українську культуру та освіту: бібліотеки, музеї, визначні пам'ятки світового значення, школи, університети – все це є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права та є злочином проти людяності.

Бібліотекарі, які мали доступ до Інтернету, з першого дня повномасштабного вторгнення включилися в активний спротив на інформаційному фронті – публікації на офіційних сторінках бібліотек і у соціальних мережах важливої в умовах воєнного стану інформації, намагаючись доносити світові правду про всі ті жахіття, які чинять росіяни на українській землі з українцями. Бібліотекарі постійно публікують коментарі та фотографії-свідчення під постами у соціальних мережах, у статтях на бібліотечних сайтах та блогах, в особистих повідомленнях. З перших днів на сайтах бібліотек створено нові розділи «Російсько-українська війна: інформаційний спротив», де акумулюється важлива інформація

щодо забезпечення постраждалих та переселенців житлом та роботою, медичною та матеріальною допомогою тощо.

В умовах воєнного стану українські бібліотеки намагаються бути ближчими до кожного користувача, пропонуючи скористатися широким спектром онлайн-послуг, започатковуючи нові цікаві та актуальні проєкти. Переважна більшість дописів на сайтах бібліотек та сторінках у соціальних мережах присвячені воєнній тематиці.

Війна довела надзвичайну важливість партнерства і співпраці у бібліотечній галузі. Попри невіправні руйнування і людські втрати, війна, як і будь-яка криза, продемонструвала нові перспективи і окреслила нові вектори для розвитку. Культурна дипломатія та подолання українцями комплексу меншовартості – все це наповнює сьогодні культуру загалом і бібліотечну сферу, як вагому частку культури, зокрема. В умовах війни відчинилося вікно можливостей для України і українців – презентувати себе світові, голосно заявивши про себе у тому числі і на бібліотечній ниві.

Список джерел:

1. Звернення Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація до бібліотечної спільноти України від 23 лютого 2022 р. [Електронний ресурс]. *Українська бібліотечна асоціація : вебсайт*. URL: <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/4977-zvernennia-prezydii-vho-ukrainska-bibliotechna-asotsiatsiia-do-bibliotechnoi-spilnoty-ukrainy-vid-23-liutoho-2022-r>
2. Звернення Української бібліотечної асоціації до Президента, Правління та Членів IFLA [Електронний ресурс]. *Українська бібліотечна асоціація : вебсайт*. URL: <file:///C:/Users/ASUS/Downloads/ULA%20IFLA%202022%20Ukr.pdf>
3. Новини та події [Електронний ресурс]. *Українська бібліотечна асоціація : вебсайт*. URL: <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny>
4. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.

***Володимир Коцаренко,
(м. Краматорськ Донецька обл.)***

ПИСЬМЕННИЦЯ О.С. МОНТВІД-ШАБЕЛЬСЬКА – ІМ'Я, ПОВЕРНУТЕ ДО ІСТОРІЇ МІСТА КРАМАТОРСЬКА

*Присвячується 25-річчю Клубу «Краєзнавець»
м. Краматорськ, 1998-2023 рр.*

За всю відому нам історію Краматорська дорядянської доби пантеон її імен не мав у своєму переліку жінки-письменниці, народженої на території сучасного міста в ті часи. Відтепер - має.

2015 року про її забуте ім'я сучасникам нагадав доктор мистецтвознавства, професор Харківської державної академії культури І.В. Зборовець. Тоді в Харкові побачила світ його монографія, присвячена письменниці, чий літературний псевдонім привернув увагу автора цих рядків лише вісім років потому.

Її дівоче ім'я - Олександра Станіславівна Монтвід. Літературний псевдонім - Олександра Шабельська. Творчість письменниці стала широко відома у 80-90 рр. XIX ст. [1, с. 7]

Батько літераторки - Станіслав Львович Монвіж-Монтвід, армійський капітан, походив з Литви і був, за переказами, нащадком князів Гедимінів [1, с. 13]. Мати Олександри - Марфа Опанасівна Шабельська [1, с. 14]. Вона належала до шляхетного роду Шабельських, представники якого у XVIII ст. присвятили себе військовій і цивільній службі в Слобідській Україні.

У лютому 2023 року завдяки монографії І.В. Зборовця громадськість Краматорська дізналася, що представниця одного з дворянських родів, які були причетні до заснування перших місцевих селищ на території сучасного міста задовго до появи залізничної півстанції Краматорська, залишила по собі маловідомі автобіографічні мемуари [1, с. 10]. Унікальність рукопису полягала в тому, що в ньому викладено спогади про рідні краматорцям місця і людей, які тут мешкали у XIX ст. Подібного письмового артефакту історія міста раніше не знала. Новина надихала своєю сенсаційністю: авторкою мемуарів була правнучка засновника Шабельківки – письменниці Олександра Монтвід-Шабельська.

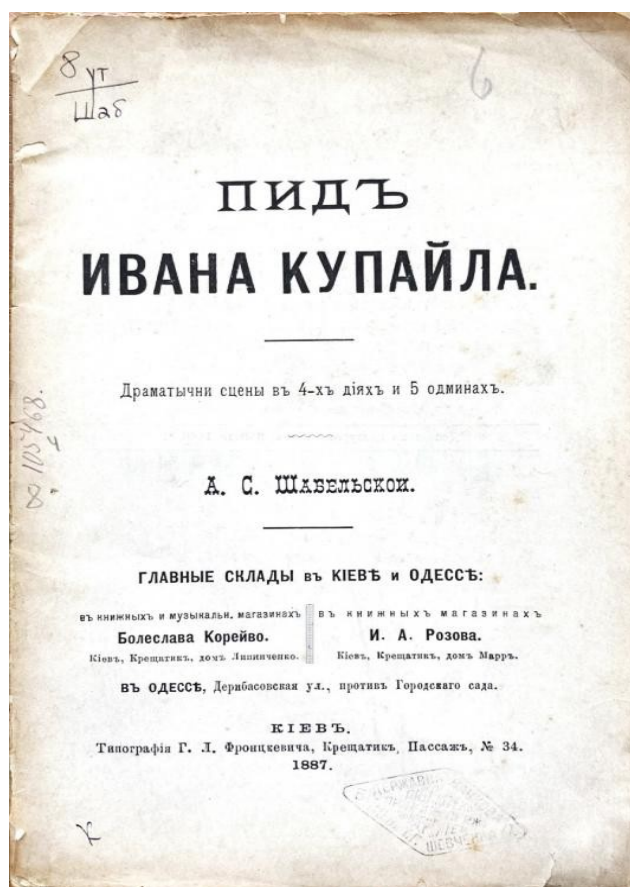
Раннє дитинство Олександри, за її словами, пройшло в садибі бабусі. Спогади Олександри Станіславівни вперше дали можливість дізнатись, який вигляд мала садиба дворян Шабельських: перед балконом невеликого панського будинку (на 4 кімнати) радіусами йшли алеї; головна, липова, спускалася до ставка, де плавали чорні і білі лебеді; старі дерева перепліталися кронами і не пропускали до землі промені сонця, доріжки завжди були вкриті мохом [1, с. 15].

Коли бабуся померла, мати Олександри придбала маєток за 25 верст від Святих Гір, у Куп'янському повіті. Подальше дитинство дітей Монтвід було вже пов'язано з тією місцевістю [1, с. 17].

Олександра Монтвід закінчила Харківський інститут шляхетних дівчат. Згодом стала дружиною видатного вченого-гінеколога, професора Харківського університету Миколи Пилиповича Толочинова. Після смерті чоловіка переїхала до Києва [1, с. 10, 11].

Перші твори Олександри Шабельської побачили світ на початку 80-х рр. XIX ст. Їх помітив і підтримав раніше невідому літераторку І.С. Тургенєв. Ім'я письменниці можна знайти в енциклопедіях Брокгауза-Ефрона, Южакова, Гранат, у працях Скабічевського,

Рубакіна, Масанова та інш. Авторку надихала рідна їй Слобідська Україна. 1884 року було видано збірку О. Шабельської «Записки карандашем». В ній було надруковано оповідання-бувальщину (за визначенням самої письменниці) «Накануне Ивана Купала» [2]. 1884 року стало відомо про заборону Олександром III українських театральних вистав у всіх «малоросійських» губерніях. Не зважаючи на це, О.С. Шабельська переклала свою «бувальщину» українською мовою, і три роки потому в Києві, в типографії Г.Л. Фронцкевича, на Хрещатику, «драматичні сцени в 4-х діях і 5 одмінах» «Під Івана Купайла» побачили світ окремим виданням. П'єса, написана за цим твором О. Шабельської, була в репертуарі корифея українського театру М. Кропивницького під час гастролей його трупи на Слов'янських мінеральних водах [3].

Ілюстрація: Олександра Шабельська «Під Івана Купайла», 1887 р.

За оцінкою критиків, на тлі творчості І. Тургенєва, І. Буніна та інших, оповідання О. Шабельської виглядали не настільки зоряно. Але Слобожанщина має всі підстави пишатися цією письменницею, її творчим спадком і спогадами про наш край – рукописне свідoctво про його минуле. Твори і мемуари талановитої жінки увічнили картинки життя глибинки південного регіону Слобідської України XIX ст.

Пошукова робота, пов'язана з відомостями про біографію письменниці Олександри Шабельської, виявила розбіжності щодо дат її народження і смерті, вказаних у різних джерелах. Автор поставив перед собою завдання дослідити це питання і віднайти істину.

1903 року було видано виправлену і додану «Історію новітньої російської літератури» відомого критика та історика літератури О.М. Скабічевського. Серед згаданих у книзі найвідоміших письменників, поетів і драматургів періоду 1848-1903 рр. знаходимо також ім'я О.С. Монтвід (Шабельської). За даними автора, літераторка народилася 1845 року в Ізюмському повіті Харківської губернії, у дворянській родині литовського походження. Критик підкреслював, що оповідання письменниці виявляють у неї «велике знання народного життя у відношенні цього життя до інших класів суспільства» [4, с. 402-403].

Того ж 1903 року прихильники академічних знань отримали можливість взяти до рук чергові томи енциклопедичного словника Брокгауза-Ефрона і енциклопедії під редакцією С. Южакова. В них було згадано письменницю Монтвід-Шабельську і теж вказано її дату народження – 1845 рік [5, с. 84; 6, с. 367]. Не став виключенням і енциклопедичний словник Гранат. В ньому бачимо той же рік народження письменниці – 1845 [7, с. 731].

1993 року харківський дослідник І.В. Зборовець у статті, надрукованій у збірці «Книга», дублює своїх давніх попередників, теж вказуючи 1845-й – роком народження письменниці [8, с. 145]. Втім, у монографії, виданій дванадцять років потому, він називає вже іншу дату – 1843 рік [1, с. 15].

Мама і тато Олександри побачили одне одного і закохалися з першого погляду на балу. Письменниця Олександра Шабельська в спогадах напише: «Сестра моя і я, ми народилися на Маячці (Шабельківка, - В.К.), в маєтку нашого діда Опанаса Івановича (Шабельського, - В.К.) [9, арк. 7, 8]. Марфа Шабельська, мати письменниці, була онукою Івана Прокоповича молодшого Шабельського, якому Шабельківка зобов'язана своєю появою на початку другої пол. XVIII ст. Для того, щоб з'ясувати точну дату народження О.С. Монтвід, потрібно було знайти відповідний запис у метричній книзі. 1788 року Іван Прокопович-молодший власним коштом побудував у Шабельківці Миколаївську церкву [10]. Тож логічним було припустити, що мати понесе хрестити доньку до священника у родинній церкві.

Припущення виправдалося. Знайдений запис у метричній книзі на 1843 рік Миколаївської церкви села Шабельківка дозволив встановити точну дату народження письменниці – землячки краматорців, а також імена свідків обряду її хрещення:

«Лютий: народження – 18, хрещення – 19. Дівчинка Олександра. Батьки - Драгунського Його Королівської Високості Принца Олександра Нідерландського полку капітан Станіслав Львов син Монвіж-Монтвід і дружина його Марфа Опанасова донька, він

лютер, а вона православного сповідання. Сприймачі – того ж села Шабельківки поміщик штабс-капітан Іван Шабельський і поміщиця удова Ганна Костянтинова донька Шабельська» [11].

Тож дата народження Олександри Станіславівни Монвіж-Монтвід – 18 лютого 1843 року. Хрещеними батьком і матір'ю були її дядько і бабуся.

Наведені джерела [1, с. 7; 8, с. 145] вказують, що письменниця О. С. Монтвід-Толочинова-Шабельська померла 1921 року. Одна з метричних книг Старо-Київської церкви Іоанна Златоуста у м. Києві спростовує цю інформацію. В ній виявлено наступний запис: "2 серпня 1919 року померла міста Харкова дворянка Олександра Станіславова Толочинова". Небіжчиці було 74 роки. Причина смерті - туберкульоз легень. Сповідував небіжчицю священник Федір Поспеловський. На похованні були присутні священник Василь Долгополов і диякон Аполлінарій Мізерницький. Місцем вічного спочинку письменниці стала Аскольдова могила [12]. У XIX ст. це історичне місце було елітним некрополем, де ховали багатих і знаменитих киян. В 30-ті рр. XX ст. кладовище було знищено.

Переїзд Олександри Шабельської на Київщину був символічний. Адже відомо, що дворяни Шабельські походили від польського шляхтича, який 1686 року мешкав у Києві [10, с.16]. Спогади письменниці свідчать, що Шабельські ніколи не забували і завжди підкреслювали своє польське коріння [9, арк. 9]. У Києві Олександра Станіславівна продовжила свою активну громадську діяльність: вона не лише активно пропагувала любов до книги, долучала сучасників до читання [1, с. 9], але й завжди була готова надавати потребуючим медичну допомогу. Раніше невідома сторінка біографії О. Шабельської київського періоду життя – її приналежність до Товариства швидкої медичної допомоги в нещасних випадках у м. Києві, дійсним членом якого вона була. Метою цього товариства - «надавати безкоштовно швидку медичну допомогу в нещасних випадках і при раптових захворюваннях, що відбувалися на вулицях м. Києва, у всіх публічних місцях, на фабриках, заводах, залізницях тощо в межах м. Києва» [13, с. 571, 575, 582]. Землячка краматорців дійсно була обдарованою і непересічною особистістю.

Висновок. Знайдені джерела дозволили встановити точні дати (за юліанським календарем), а також місця народження і смерті письменниці Олександри Станіславівни Шабельської: 18.02.1843 (с. Маячка-Шабельківка) - 2.08.1919 (м. Київ).

Список джерел:

1. Зборовец І. В. Александра Монтвид в Харьковском институте благородных девиц: монографія. Харьков: «Форт», 2015. 140 с.
2. Александра Шабельская. Наброски карандашем. СПб, Типография М.М. Стасюлевича, 1884.

3. Сезонный листок Славянских минеральных вод. 1889. 16 июля. С. 4.
4. Скабичевский А. М. История новейшей русской литературы 1848-1903. СПб, 1903.
5. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза (Лейпциг) и И.А. Ефрона (С.-Петербург). Т. XXXIX. СПб, 1903.
6. Большая энциклопедия: словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания / под ред. С.Н. Южакова. Т. 13. СПб., Просвещение, 1903.
7. Энциклопедический словарь русского библиографического института Гранат. 13-е стереотипное издание. Т. 11. Москва, [без года издания].
8. Зборовец И. В. А.С. Шабельская и книги для народного чтения. Книга. Исслед. и материалы. Сб. 65. М., 1993.
9. ЦДІАК України ф. 2066, оп. 1, спр. 1.
10. Коцаренко В. Краматорськ: витоки: Збірник краєзнавчих нарисів. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2018. С. 61.
11. ДАХО ф. 40, оп. 110, спр. 302, арк. 1116.
12. ЦДІАК України ф.127, оп.1080, спр.509, арк.352.
13. Календарь, адресная и справочная книга г. Киева за 1914 год (год издания одиннадцатый). Киев, Тип. С.В. Кульженко, 1913.

*Лілія Кравець,
(м. Київ)*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ

Публічні бібліотеки України є невід'ємний складник інформаційно-комунікаційної структури держави, тому від моменту здобуття незалежності розгорнули свою діяльність як базові центри надання різноманітних послуг усім категоріям користувачів, успішно реалізуючи свою місію забезпечення суспільства інтегрованим і синтезованим знанням [7]. В усі часи бібліотечний соціальний інститут знаходився у вирі суспільно-політичних процесів, а сьогодні у час «утвердження в українському суспільстві європейської ідентичності» [2, с. 10] під впливом динамічного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику модернізує та оптимізує свою діяльність належно до потреб соціуму.

Базуючись на суспільній місії бібліотек у цифрову епоху та враховуючи сутність інформаційної та комунікаційної функцій, О. М. Василенко інформаційно-комунікаційну діяльність розглядає «як комплекс взаємопов'язаних процесів, спрямованих на створення інформаційних ресурсів, популяризації знання в суспільстві та надання бібліотечно-інформаційних послуг із метою задоволення інформаційно-знансєвих потреб користувачів» [1, с. 78].

Збройна агресія Російської Федерації негативно вплинула, як на українську економіку загалом, так і бібліотечно-інформаційної сфери зокрема, адже зазнали значного знищення об'єкти культури, у тому числі зруйновані будівлі та спалені ретельно сформовані фонди бібліотек. У таких надскладних умовах бібліотекарі зосереджені на консолідації народу України задля боротьби з російським окупантом, перемоги загально цивілізаційних принципів існування над тьмою та невіглаством у зв'язку з чим і активізували інформаційно-комунікаційну діяльність в електронному середовищі, інтенсивно наповнюючи медіапростір відповідним контентом.

Інформаційно-комунікаційна діяльність публічних бібліотек України як найчисельнішого сегмента бібліотечної справи держави в умовах воєнного стану базується на суспільно-продукційній функції та функції суспільного добробуту і зорієнтована на оптимальне виконання таких чільних *завдань*:

- ✓ збір документальних свідчень про воєнні злочини російських загарбників;
- ✓ боротьба з фейками і дезінформацією;
- ✓ інформаційно-просвітницька робота (корисна е-інформація, включаючи медіа-файли, тренінги, лекції для членів громади і переселенців);
- ✓ онлайн-підтримка (правова, медична, психологічна, пізнавальна, розважальна тощо);
- ✓ запровадження затребуваних е-послуг (курси з вивчення цифрової грамотності, української та англійської мов, засвоєння навичок інформаційної культури, опанування нових професій та ін.);
- ✓ втілення волонтерських проєктів та благодійництво (збір коштів, продуктів, товарів першої необхідності, книжок українською мовою для знищених бібліотек чи українським біженцям за кордон організація осередків із плетіння маскувальних сіток та поширення прапорів на фронт тощо) [5; 6].

Необхідно наголосити, що в умовах воєнного стану інформаційно-комунікаційна діяльність публічних бібліотек України тісно переплітається із соціокультурною та краєзнавчою, що працює на їх взаємодоповнення та прогресивний розвиток. Вся інформація про будь-які акції, обговорення ідей відбувається в блогах, на сайтах, сторінках у соціальних мережах тощо. «У сучасних умовах публічні бібліотеки виконують роль інформаційних хабів, куди стікаються інформаційні потоки для їх подальшого опрацювання та перерозподілу відповідно до користувацьких потреб. Провідною ціллю індивідуалізації сервісної діяльності виступає забезпечення комфортного для користувача комунікаційного середовища» [11, с. 56].

Здійснений багатоаспектний аналіз їх контентних та аудиторних характеристик засвідчив, що широке висвітлення подій у медіапросторі зближує бібліотеку і користувача, зміцнює її репутацію, позитивно впливає на імідж бібліотечного закладу в очах краян. Насамперед, бібліотеки потрібні українському суспільству ще й тому, що воно зараз активно реформується, голосно заявляючи про себе через зміцнення громадянського суспільства.

Сьогодні публічні бібліотеки, коли «Україна пройшла етап вибору між європейським і євразійським векторами розвитку» [2, с. 10], стали простором для навчання, читання і дозвілля усіх вікових категорій читачів, осередком соціалізації та інтеграції нових членів громади, закладом збереження, примноження і пропагування місцевих традицій як невід’ємного складника надбань національної культури.

Війна змінила бібліотечний ландшафт, котрий у майбутньому бачиться як координаційний центр для прийняття важливих для громади рішень, відкрита платформа повноправного життя місцевих мешканців з обмеженими можливостями, точкою доступу до глобального інформаційного середовища, завдяки чому постане якісно новий комунікаційний простір.

Українське бібліотекознавство під впливом трансформації сутнісних характеристик поняття «публічна бібліотека» в умовах війни у контексті формування української нації, трансформації функціональних особливостей та ролі бібліотечних закладів у суспільно-політичних процесах, перспективи в національному та консолідованому інформаційному середовищі потребує переосмислення інституціональної наукової парадигми. Сучасне «наукове осмислення розвитку взаємодії бібліотек з різними категоріями користувачів відбувається в площині пошуку оптимальних механізмів підтримки стійких інформаційних обмінів між суб’єктами суспільної діяльності, у тому числі через розвиток дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів, забезпечення умов щодо наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції» [4, с. 227].

Базовим у науковому пізнанні повинен стати конгломерат інформаційного, комплексного, процесного, системного, соціокомунікаційного та структурно-функціонального підходів до дослідження предмета науки про бібліотеку (library science). Доцільним буде як застосування загальнонаукових методів (аналітико-синтетичний, логічний, узагальнення тощо), так і спеціальних бібліотекознавчих методів, що сприятиме правомірному обґрунтуванню сентенції про еволюцію поняття «публічна бібліотека» цифрової епохи. «Від розроблення науково обґрунтованої та адекватної практики кодифікації багато в чому залежать правильність стратегій діяльності бібліотек, чіткість у визначенні вмотивованих завдань, формування правомірних напрямів роботи, модифікація зв’язків, оптимальна побудова їхньої внутрішньо системної взаємодії» [3, с. 50].

Тобто оптимальне застосування наукової методології сприятиме ефективному розв'язанню завдань прикладного характеру та основоположних підходів до розуміння терміна «публічна бібліотека», що включають зміну її місії в цифрову еру, коли цифрові комунікації є базовим інструментом інноваційної діяльності публічних бібліотек України [11, с. 49], переосмислення феномену як центру життя громади під час російсько-української війни, значення публічної бібліотеки для розвитку громади в умовах децентралізації.

Потрібно згадати, що різні аспекти інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек в інформаційному суспільстві розкрито у працях О. Бак, О. Башун, С. Бурміс, О. Василенко, О. Воскобойнікової-Гузевої, С. Гарагулі, І. Давидової, В. Добровольської, В. Загуменної, В. Касаткіна, О. Клименко, Т. Коваль, Т. Колесникової, Л. Коновал, Й. Костенка, О. Кузьменко, Н. Кунанець, І. Лобузіна, К. Лобузіної, О. Мар'їної, І. Перенесієнка, А. Ржеуського, Л. Савицької, Г. Салати, Н. Самохіної, О. Сокур, А. Соляник, А. Струнгара, В. Струнгар, С. Терентьєвої, Л. Туровської, А. Чередник, Г. Шемаєвої, О. Яковенко, І. Яреми.

Інформаційні електронні ресурси власної генерації публічних бібліотек України мають важливе значення для інтенсифікації розвитку соціальних структур та горизонтальних інформаційних обмінів, в утвердженні орієнтирів національної інформаційної традиції в українському інфотворенні, підтримці інтерактивних зв'язків із віддаленими користувачами [4, с. 5]. Слід зауважити, що переселенці від самого початку збройної агресії Російської Федерації у 2014 р. та у час повномасштабного вторгнення організували різноаспектну підтримку як своїм постраждалим землякам, так і адресну допомогу воїнам Збройних Сил України.

На прикладі діяльності Центральної міської бібліотеки м. Біла Церква (далі ЦБ) розглянемо актуальні напрями діяльності бібліотек в умовах воєнного стану в Україні. (Щоб подивитися літопис перших днів війни потрібно довго скролити стрічку, а з часом страшні дні лихоліть зітруться з пам'яті, тому зафіксуємо події тих днів за сторінкою ЦБ у Facebook (рис. 1).) Одразу зауважимо, що інформаційно-комунікаційна, соціокультурна та краєзнавча діяльність ЦБ спрямована на максимально повне задоволення дозвіллевих, інформаційних, культурних, освітніх потреб усіх верств користувачів, розвивається у руслі загальноукраїнських тенденцій та відображає основні вектори розвитку бібліотечної справи у період російсько-української війни, фіксуючи втрати та здобутки воєнного часу.

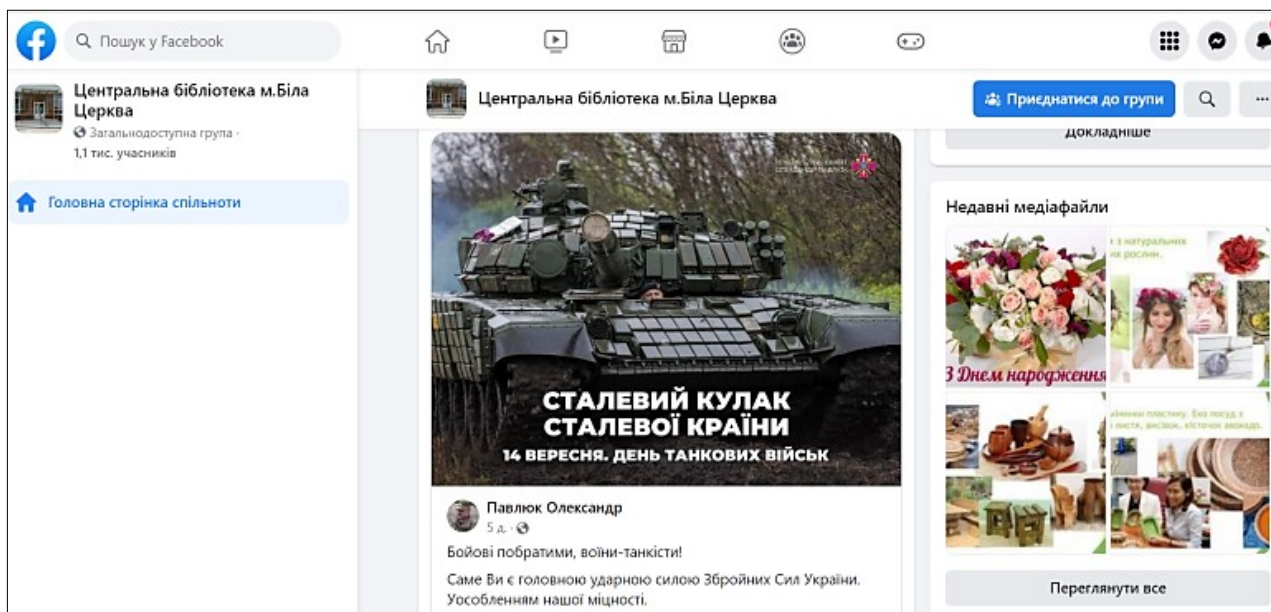

Рис. 1. Facebook-сторінка Центральної міської бібліотеки м. Біла Церква

Центральна бібліотека заснована в 1921 р., фонд налічує майже 39 тис. од. зберігання, щорічно обслуговує бл. 10 тис. читачів, є одним із найзначніших культурних та освітніх осередків міста [8]. «Сьогодні центральна міська бібліотека – це сучасний потужний інформаційний, культурно-освітній, просвітницький, дозвілєвий і волонтерський центр, де кожен користувач має змогу отримати потрібну книгу та інформацію, бібліотечно-бібліографічну консультацію, познайомитися з новинками літератури, взяти участь у акціях і заходах, які проводить бібліотека, безкоштовно скористатися мережею Інтернет, принести одяг, продукти і гроші для бійців АТО» [10]. (На жаль останній допис у Блозі Центральної бібліотеки Білоцерківської ЦБС Київської області датовано 9 вересня 2020 р.)

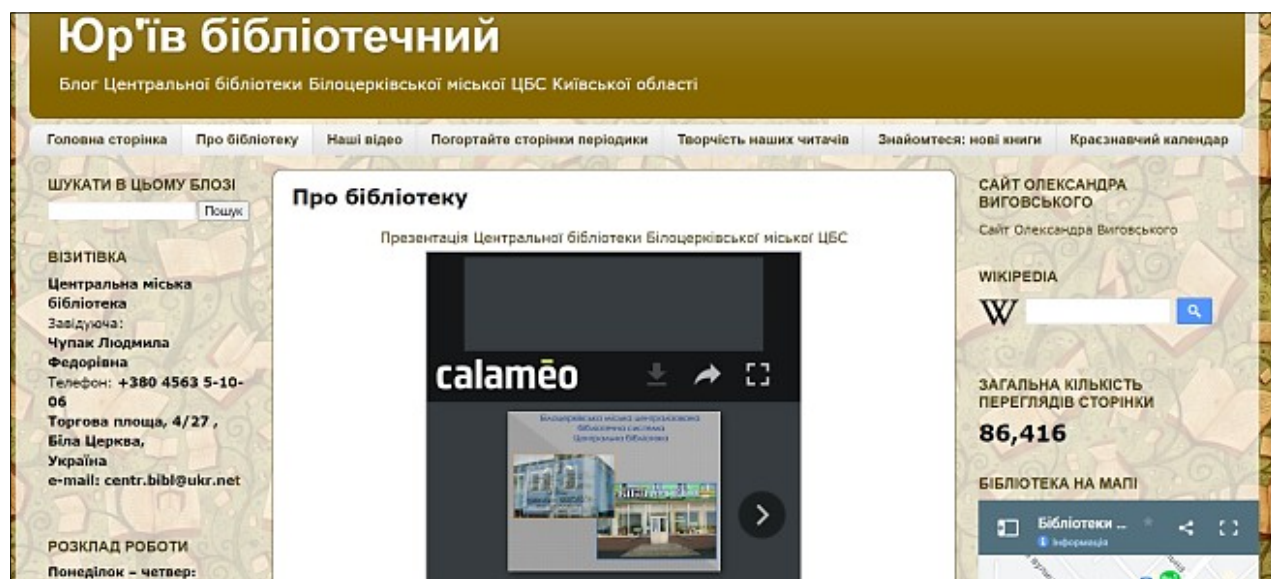

Рис. 2. Блог Центральної бібліотеки Білоцерківської ЦБС Київської області

Сторінка ЦБ у соціальній мережі Facebook є загальнодоступною і сьогодні об'єднує 1094 користувача. 22 лютого 2022 р. бібліотекою на своїй сторінці було започатковано великий проєкт на вшанування Лесі Українки. Під хештегом #горить_моє_серце_2022 користувачі-учні викладали відео з виконання віршів видатної доньки українського народу. З початком повномасштабної агресії Російської Федерації проти незалежної України бібліотекарі започаткувати проєкт #діти_України_проти_війни на підтримку боротьби мужнього українського народу. Вже від 26 лютого 2022 р. було розміщено заклик про допомогу силам територіальної оборони і Збройним Силам України (збір коштів на нагальні потреби, заклик до містян принести автоклучі і каремати, стропи для переноски вантажів, матеріали для маскувальних сіток тощо).

З 19 березня 2022 р. від дня народження видатної поетки України Ліни Костенко ЦБ започатковано проєкт #українці_проти_війни, де публікують матеріали на пошану видатних діячів України і світу (Тарас Шевченко, Іван Котляревський, Василь Симоненко, Павло Тичина, Іван Франко, О. Генрі, Михайло Стельмах, Галина Вдовиченко, Іван Світличний та іншими), регулярно розміщуються відеозвернення військових і відомих краян на підтримку України у боротьбі проти агресора, публікуються анонси цікавих книжок, які бібліотека пропонує своїм користувачам до читання.

Бібліотекарі публікують репости на підтримку України, її збройних сил, білоцерківської громади, підписуючи «групі має це сподобатися». Сторінка ЦБ у Facebook – це літопис воєнного лихоліття та втрат, які несе українська культура з втратою у тому числі й бібліотек у Київській, Донецькій, Сумській, Чернігівській, Харківській, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській областях.

З 2 червня 2022 р. відновив свою роботу клуб «Водограй», який функціонує на базі Центральної міської бібліотеки, а з 14 червня бібліотека зі своїми філіями відкрила двері для своїх користувачів.

Нині ЦБ організовує зустрічі з поетом-фронтовиком Андрієм Кириченком, науковцем сержантом ЗСУ Олександром Ярмолою, письменницею Ніною Фіалко, краєзнавцем і археологом Сергієм Різником та іншими цікавими особистостями [9].

Отже, вже в перші дні війни бібліотеки України активізували інформаційне представництво у цифровому середовищі, наповнюючи актуальними дописами, медіафайлами бібліотечні сайти, сторінки в соціальних мережах, тобто успішно реалізовувалася інформаційно-комунікаційна діяльність у тісному єднанні з соціокультурною та краєзнавчою. Тобто бібліотека проявила себе як адаптивна система, котра раціонально трансформує алгоритм роботи задля збереження оптимального стану відповідно до зміни умов зовнішнього середовища. Організовані і проведені публічними

українськими бібліотеками заходи зосереджені на темі війни, патріотичному вихованні, збагаченню читачів новими знаннями про історичні події краю та громади, інформацією про видатних краян, особлива пошана героям російсько-української війни, бійцям територіальної оборони та сім'ям полеглих.

Список джерел:

1. Василенко О. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті сутнісних функцій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 45. С. 71–81.
2. Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 10–15.
3. Клименко О. З., Сокур О. Л. Кодифікація вивчення бібліотеки як об'єкта бібліотекознавства в системі наукових комунікацій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 60. С. 49–61.
4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : [монографія] / В. М. Горовий, В. В. Струнгар, К. В. Лобузін [та ін.] ; відп. ред. В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 344 с.
5. Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.)* / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 77–79.
6. Сердюк С., Герасимов С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.
7. Слободяник М. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій [монографія] Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. 266 с.
8. Центральна бібліотека [Електронний ресурс]. *Білоцерківська міська централізована бібліотечна система імені Петра Красножона*. URL: <http://biblioteka.com.ua/filialu/25-centralna-bbloteka.html>
9. Центральна міська бібліотека м. Біла Церква [Електронний ресурс]. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/groups/196617491547858/>
10. Юр'їв блог [Електронний ресурс]. *Блог Центральної бібліотеки Білоцерківської ЦБС Київської області*. URL: http://cbbiblio.blogspot.com/p/blog-page_30.html
11. Ярема І. Цифрові комунікації як інструмент інноваційної діяльності публічних бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 49–59.

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ВИКЛИКИ ТА ІННОВАЦІЇ

Сучасні бібліотеки, як соціальні інститути, що надають доступ до інформації та знань, сприяють освіті та навчанню, а також підтримують культурне життя, у цифровому суспільстві продовжують виконувати ці функції, але також стикаються з новими викликами.

Науковці та практики наголошують на необхідності бібліотек у постійній адаптації та інноваціях, особливо у змінному цифровому середовищі, щоб забезпечити доступ до знань, підтримати культурний розвиток і сприяти інформаційній грамотності. Згідно із результатами аналізу наукових праць [1-8 та ін.] роль бібліотек в цифровому суспільстві спрямована на:

- забезпечення збереження та доступу до цифрової культурної спадщини: Бібліотеки мають ключову роль у збереженні цифрової культурної спадщини, такої як електронні книги, архіви веб-сайтів, аудіо та відеозаписи. Вони забезпечують довгострокове зберігання цих ресурсів та забезпечують доступ до них для поточного та майбутніх поколінь [4, с.18];

- забезпечення доступу до наукових джерел: Бібліотеки надають доступ до наукових баз даних, наукових журналів та академічних ресурсів, що допомагає дослідникам, студентам та професіоналам отримувати доступ до актуальної інформації для своїх досліджень та професійної діяльності [3,с.460];

- забезпечення розвитку інформаційної грамотності: Бібліотеки відіграють роль у підвищенні інформаційної грамотності суспільства. Вони надають навчальні програми та навчальні ресурси, які допомагають користувачам розуміти, оцінювати та використовувати інформацію ефективно [1, с.83];

- забезпечення підтримки культурного розвитку: Бібліотеки організовують культурні заходи, виставки та лекції, які сприяють розвитку мистецтва, літератури та історії. Вони є місцем для спілкування та обміну ідеями для місцевої громади.

До викликів, що стоять перед бібліотеками у цифровому суспільстві загалом відносять [1-8]:

- інформаційну перенасиченість: Зростаюча кількість інформації створює виклик у відборі та фільтрації достовірних та корисних джерел для користувачів [3,с.462];

- конфіденційність та захист даних: Захист особистих даних користувачів та керування конфіденційністю в цифровому середовищі стають пріоритетом;

- зміну форматів та платформ: Бібліотеки повинні адаптуватися до різних форматів цифрового контенту, таких як електронні книги, аудіо та відеоматеріали, а також різних платформ та пристроїв для доступу;

- доступність для всіх груп населення: Забезпечення доступу до цифрових ресурсів для всіх, включаючи людей з обмеженими можливостями та групи з низьким рівнем інтернет-грамотності;

Незважаючи на соціальні та технологічні виклики, бібліотеки є важливим джерелом інформації та знань для людей різного віку та інтересів. Бібліотеки також є центрами освіти та навчання, а також культурними центрами.

Інновації в діяльності бібліотек у цифровому суспільстві характеризуються:

- наданням віддалених послуг: розвиток віддалених послуг, таких як віртуальні консультації та електронне замовлення ресурсів [8, с.37];

- розширенням електронних колекцій: збільшення кількості електронних книг, журналів та баз даних для користувачів [3, с.465];

- використанням штучного інтелекту: застосування штучного інтелекту для покращення пошукових послуг та підтримки користувачів [7, с.38];

- віртуальними виставками та заходами: організація віртуальних культурних заходів та виставок для глобальної аудиторії [4, с.17];

- розвиток інформаційної грамотності: Впровадження навчальних програм для розвитку інформаційної грамотності серед користувачів [2, с.284].

Автори праць [1-8] відмічають, що інновації дозволяють бібліотекам ефективно відповідати на виклики і задовольняти потреби своїх користувачів, зокрема шляхом:

- розробка мультимедійних ресурсів: Створення мультимедійних ресурсів, які об'єднують текст, аудіо, відео та інші формати для більш ефективного навчання та розваги [1, с.82];

- створення інтерактивних просторів: Розробка інтерактивних зон та просторів у бібліотеках, де користувачі можуть взаємодіяти з технологічними рішеннями та навчальними ресурсами [6, с.45];

- застосування віртуальної реальності та розширеної реальності: Використання VR та AR технологій для створення іммерсивних досліджень та навчальних досвідів [2, с.283];

- розвиток партнерств: Співпраця з іншими організаціями, освітніми установами та приватним сектором для спільного розвитку інноваційних проектів та ресурсів [5, с.5].

В **Табл. 1.** узагальнено роль та специфіка діяльності бібліотек у цифровому суспільстві.

Таблица 1

Роль та специфіка діяльності бібліотек у цифровому суспільстві

Роль бібліотеки	Опис
Зберігання і архівування знань	Бібліотеки відіграють ключову роль у зберіганні та збереженні культурної та наукової спадщини в цифровій формі
Доступ до інформації	Вони надають користувачам доступ до різноманітних джерел інформації, включаючи бази даних, електронні книги та журнали
Підтримка освіти та навчання	Бібліотеки надають ресурси для навчання та самонавчання, що сприяє освітньому процесу
Поширення культури та мистецтва	Вони популяризують літературні, художні та інші культурні досягнення шляхом виставок та лекцій
Допомога у дослідженнях	Бібліотеки стають джерелом для наукових досліджень, надаючи доступ до актуальних джерел і ресурсів
Специфіка	Опис
Цифрові колекції	Бібліотеки розширюють свої колекції, включаючи електронні книги, аудіо та відеозаписи.
Віртуальні послуги	Бібліотеки надають віртуальний доступ до своїх ресурсів та послуг через Інтернет.
Інформаційна грамотність	Вони активно працюють над підвищенням інформаційної грамотності серед користувачів.
Архівування цифрових матеріалів	Забезпечують зберігання і довготривалу доступність цифрових ресурсів.
Онлайн комунікація	Використовують соціальні медіа та інші інтернет-засоби для спілкування з аудиторією.

Таблиця складена на основі аналізу [1-8].

В **Табл. 2.** наведено результати дослідження питання висвітлення викликів та інновації у бібліотечній сфері

**Результати дослідження питання висвітлення викликів та інновацій
у бібліотечній сфері**

Виклик	Інновації
Інформаційна перенасиченість	Розробка інтелектуальних систем пошуку та фільтрації інформації.
Діалектика традиційного та цифрового	Розробка інтегрованих систем обслуговування, що поєднують традиційні та цифрові ресурси.
Авторські права та ліцензування	Розробка механізмів для організації доступу до матеріалів у відповідності до законів про авторські права.
Зберігання цифрових матеріалів	Використання технологій забезпечення довготривалого зберігання та резервного копіювання.

Таблиця складена на основі аналізу [1-8]

Відповідно, табл. 1-2 допомагають зрозуміти, як бібліотеки виконують різні ролі у цифровому суспільстві та які специфічні виклики і інновації їм доводиться стикаються та впроваджувати для забезпечення своєї ролі в сучасному світі.

Висновки У цифровому суспільстві бібліотеки стикаються зі складними викликами, пов'язаними з обробкою інформації, захистом даних, розширенням доступу до електронних ресурсів та забезпеченням інформаційної грамотності. Проте завдяки постійному розвитку та інноваціям у своїй діяльності, бібліотеки можуть ефективно відповідати на ці виклики та продовжувати свою важливу місію в цифровому віці. Інновації допомагають покращити доступ до інформації, розширити послуги для різних груп користувачів та підтримати культурний та освітній розвиток суспільства.

Список джерел:

1. Adjei, E., and M. Mensah. 2019. "The Story So Far-Digital Preservation in Institutional Repositories." *Digital Library Perspectives* 35: 80–96, <https://doi.org/10.1108/dlp-12-2018-0039>. Search in Google Scholar
2. Oni, O., L. Abu, and I. A. Ekeniyere. 2018. "Prospects and Challenges of Digitization of Academic Libraries Resources for Effective Services Delivery in Universities in Edo State." *International Researchers: Journal of Library and Information Science* 8 (2): 278–292. Search in Google Scholar
3. Rafiq, M., and K. Ameen. 2017. "Barriers to Digitization in University Libraries of Pakistan: A Developing Country's Perspective." *The Electronic Library* 36 (3): 457–470. [10.1108/EL-01-2017-0012](https://doi.org/10.1108/EL-01-2017-0012). Search in Google Scholar

4. Rahman, A., M. J. Rahman, and M. H. H. Chowdhury. 2015. "Digital Resource Management in Libraries: Step Towards Digital Bangladesh." *National Seminar on Cross Talk of Digital Resource Management*: 1–24. Search in Google Scholar
5. Sadiku, M. N. O. 2017. "Digital Preservation." *International Journal of Advanced Research in Computer Engineering* 7 (4): 5–6, <https://doi.org/10.23956/ijarcsse.v7i8.25>. Search in Google Scholar
6. Singh, S. 2018. "Digitization of Library Resources and the Formation of Digital Libraries: Special Reference in Green Stone Digital Library Software." *IP Indian Journal of Library Science and Information Technology* 3 (1): 44–48. [10.18231/2456-9623.2018.0010](https://doi.org/10.18231/2456-9623.2018.0010). Search in Google Scholar
7. Stiller, J., and V. Petras. 2018. "Learning from Digital Library Evaluations: The Europeana Case." *ABI Technik* 38 (1): 37–45, <https://doi.org/10.1515/abitech-2018-0006>. Search in Google Scholar
8. Toyoy, O. D. 2017. "Library Resources Digitization and its Impact on the Services of Academic Libraries: The Case of John Harris Library, University of Benin." *International Journal of Education and Evaluation* 3 (7): 33–48. Search in Google Scholar

*Юрій Левченко,
(м. Київ)*

**ВНЕСОК БІБЛІОТЕК ДО СПРОТИВУ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКОМУ
ПОВНОМАСШТАБНОМУ ВТОРГНЕННЮ:
СПРОБА ПІДСУМКУ 2022 РОКУ**

24 лютого 2022 р. о 4:00 Російська Федерація розпочала новий етап війни проти України, що вже тривала восьмий рік. Від цього ранку російська воєнна агресія змінилась з неоголошеної гібридної на відкриту повномасштабну... Саме тому, мало не з перших годин повномасштабної війни бібліотеки України почали робити все можливе для опору російським загарбникам і наближення перемоги.

Війна – соціально-політичне явище, крайня форма розв’язання соціально-політичних, ідеологічних, економічних, територіальних, етнонаціональних, релігійних чи інших суперечностей між державами (народами, націями, урядами, спільнотами, воєнізованими групами), що відбувається за допомогою організованої збройної боротьби. *Бібліотека* (від грецької βιβλιοθήκη, походить від слів «Βιβλίον» – книга та «θήκη» – сховище) – інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки. *Спротив* (протидія, опір, відсіч)

(іменник) – протидія кому-, чому-небудь; боротьба з кимось, чимось. Розшифрування основних термінів назви надає змогу глибше зрозуміти подальший виклад статті.

Перші публікації про становище бібліотек України в умовах повномасштабної війни з'явилися у середині 2022 року. Зокрема, стаття В. Здановської «Війна в Україні: бібліотечно-інформаційний фронт» присвячена волонтерській та інформаційній діяльності бібліотек у перші місяці війни [1]. У статті С. Сердюк та С. Герасимової «Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів» проаналізовано основні напрями діяльності бібліотек від початку війни: збір інформації про пошкодження та руйнування культурної спадщини; сприяння цифрової грамотності населення; організація доступу до перевірних джерел інформації, допомога біженцям та внутрішньо переміщеним особам; бібліотеки як центри безпеки та психологічного комфорту; волонтерська допомога та благодійництво тощо [2]. Стаття «Діяльність бібліотек в умовах російської агресії проти України» О. О. Вдовіної акцентується на допомозі військовим, внутрішньо переміщеним особам та захисті інформаційного простору України [3]. Стаття Н. А. Коржик «Бібліотеки України як центри національного спротиву» присвячена розкриттю діяльності бібліотек як закладів, що формують навички критичного мислення й протидії ворожій дезінформації, стають центрами культурної та психологічної підтримки громади [4].

У перші місяці війни бібліотеки центру та заходу країни надавали активну волонтерську підтримку людям, що залишили своє постійне місце проживання через бойові дії (внутрішньо переміщеним особами) та Збройним силам України. Воєнні дії на території Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Херсонської, Запорізької областей та зони проведення Операції об'єднаних сил (частини Луганської та Донецької областей) вимусили цивільних залишити власні домівки та шукати прихисток в найбільш віддалених від бойових дій областях. За таких умов волонтерська допомога бібліотек внутрішньо переміщеним особам зводилась до: надання тимчасового або тривалого прихистку в приміщеннях бібліотек [1, с. 6; 5, с. 18; 6, с. 20]; забезпечення перевіреною інформацією про події війни та інформування з правової, соціальної та медичної допомоги [6, с. 35; 7, с. 8; 8, с. 10; 9, с. 6; 10, с. 3-4; 11, с. 5,7; 12, с. 12-13]; соціально-психологічна допомога дітям (організація дозвілля, майстер-класи, розвивальні заняття, арт терапевтичні заходи, настільні ігри та спортивні розваги) та дорослим (психологічні тренінги, клуби спілкування, навчання інформаційної та цифрової грамотності, навчальні курси - домедичної допомоги, іноземної мови, української мови тощо) [2, с. 13; 4, с. 45-46; 8, с. 11-12; 10, с. 16-18; 13, с. 13; 14, с. 3, 9; 15, с. 12-14; 16, с. 30-40]; збір та надання гуманітарної допомоги для внутрішньо переміщених осіб (одяг, постільна білизна, харчові продукти і т. п.) [3, с. 54; 17, с. 18; 18, с. 6-7]. Волонтерська допомога Збройним силам України, Територіальній оборони та

Національної гвардії України складалась з: плетіння маскувальних сіток [5, с. 18; 18, с. 5-6; 16, с. 18; 19, с. 5]; пошиття одягу для військових (розвантажувальні жилети, балаклави, спідня білизна, шкарпетки, устілки для взуття, каремати тощо) [7, с. 7; 11, с. 3; 20, с. 7, 10,]; заготівлі харчових продуктів (випікання енергетичних батончиків та домашніх смаколиків, консерви, сухі борщі тощо) [10, с. 26; 13, с. 4; 15, с. 52; 21, с. 20]; індивідуальних та колективних переказів коштів бібліотекарів на потреби ЗСУ [6, с. 17; 10, с. 26; 22, с. 23; 23, с. 20]; благодійний збір коштів на потреби військових (ярмарки, виставки, благодійні заходи) [10, с. 15; 13, с. 7; 16, с. 21, 25-26; 20, с. 11; 24, с. 15; 25, с. 19]; забезпечення нагальних потреб підрозділів ЗСУ, які походять з місцевості розташування бібліотек [6, с. 34; 18, с. 14]; виготовлення оберегів для військових (дитячі бібліотеки) [10, с. 29; 15, с. 42; 26, с. 17].

Після боїв за північ України (Київська, Чернігівська та Сумська області) з'явилась перша інформація про руйнування та пошкодження російськими військами бібліотек. Зокрема, за даними проєкту Міністерства культури та інформаційної політики України «Зруйнована культурна спадщина України» зафіксовано 42 пошкоджені та зруйновані бібліотеки, серед яких: Сільська бібліотека у с. Підгайне Вишгородського району Київської області, Архів-бібліотека Фонду В. Чорновола у м. Буча Київської області, Центральна міська публічна бібліотека імені В. Г. Короленка у м. Маріуполь та інші [27]. Більш точні дані наводить дослідниця публічних бібліотек України Л. Кузнецова. За її підрахунками, лише за перші шість місяців повномасштабної війни зруйновано 24 бібліотечні будівлі, 127 будівель зазнали пошкоджень та потребують ремонту, а 146 публічних бібліотек частково або повністю втратили свої фонди [28, с. 107-108].

Російське повномасштабне вторгнення, порушення законів та звичаїв війни, чисельні воєнні злочини змусили нашу державу протидіяти російській агресії не лише на фронті та міжнародній арені, а й у всіх сферах життя. Відповідно, Міністерство культури та інформаційної політики ініціює у бібліотечній сфері ряд заходів для зменшення російського інформаційного впливу. У квітні створюється Рада з питань розвитку бібліотечної сфери, мета діяльності полягає у напрацюванні пропозицій та механізмів вилучення з фондів бібліотек радянських і російських книг, а також заміну їх українською літературою (книгами українських видавництв) [29]. У травні видаються Рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів, згідно з якими передбачено списати російські книги які: пропагують війну, національну та релігійну ворожнечу; зміну шляхом насильства конституційного ладу; порушують питання територіальної цілісності України; місять виправдання або заперечення російської збройної агресії проти України; героїзують осіб, що здійснювали збройну агресію Російської федерації проти України. Вони включають три списки: книжкових видань (301 назва), видавничої продукції держави-агресора (350 назв) та авторів, що становлять загрозу

національній безпеці (210 осіб). Відповідно, вилучення вказаної літератури здійснить вклад в інформаційну безпеку нашої держави [30]. За таких умов, українські бібліотеки здійснили акцію «Російську літературу – на макулатуру, а отримані кошти – на допомогу ЗСУ!» [16, с. 55-56; 19, с. 6]. За офіційними даними, станом на листопад 2020 року з публічних бібліотек було списано близько 19 млн примірників книг, із яких 11 млн були російською мовою [31].

В умовах нового витка інформаційної війни Російської Федерації, що почався з повномасштабним вторгненням інформаційний простір України заповнили російські пропаганда, фейки, маніпуляції та відверта дезінформація. Тому, в бібліотеках почали проводити спеціальні курси, заняття або тренінги з інформаційної грамотності (інформаційної гігієни, медіабезпеки) для формування навичок: інформаційної безпеки, медіагігієни, критичного мислення, розпізнавання маніпуляцій, пропаганди та фейків у медіа, перевірки інформації тощо [2, с. 10-11; 16, с. 42-44]. Культурно-патріотичні заходи бібліотек стали не лише способом психологічної розрядки читачів, а й національної ідентифікації. Наприклад, до Всеукраїнського тижня дитячого читання у бібліотеки провели акцію «Нація, яка читає – непереможна!» [6, с. 6; 10, с. 8, 24; 19, с. 8]. Подібні власні культурні заходи та акції проводили всі бібліотеки України до національних свят – днів Незалежності, Державного прапора, Української державності, Конституції, вишиванки [10, с. 25; 13, с. 9-12]. Серед таких заходів варто виокремити заходи бібліотек Тарутинщини (Одеська область), що провели патріотичні години до Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя [14, с. 12-13]. Черкаська обласна універсальна бібліотека ім. Т. Шевченка та Старосинявська центральна бібліотека (Хмельницька область) здійснювали проєкти-лекції «Говоримо українською про Україну» та «Україна: історія, мова...» на яких лектори спростовували російські фейки про українську історію та мову [16, с. 45-46; 19, с. 4].

Слобожанський та Херсонський контрнаступ Збройних сил України надав неспростовні докази, що російські окупанти на захоплених українських територіях проводять чистки бібліотек від української історичної та художньої літератури [32; 33].

Від середини року (з травня-червня) бібліотеки почали створювати проєкти присвячені російсько-українській війні. Зокрема, Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого веде серію анотованих бібліографічних списків «Широкомасштабна збройна агресія РФ проти України», які вміщують анотовані огляди книг і статей з вказаної тематики [34]. Національна історична бібліотека України веде проєкт «Свідчення очевидців подій війни росії проти України: розповіді, спогади, щоденники за матеріалами ЗМІ», до якого відбираються веббіографічні матеріали з відкритих ресурсів мережі Інтернет [35]. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Т. Шевченка підготувала низку бібліографічних покажчиків: «Напад росії на Україну: бібліографічний

огляд Відео новин та фоторепортажів» (Випуски 1-4), «Порушення росією норм Міжнародного гуманітарного права під час війни в Україні», «Поетичне слово на інформаційному фронті в умовах російсько-української війни 2014-2022 рр.» та ін. [36]. Окремо варто виділити хроніку «100 днів російсько-української війни» стилізовану під слайд-шоу, в якій кожен слайд представляє день війни, визначає головну подію дня та має посилання про цю подію на матеріали інтернет-видання «Українська правда» [37]. Наукова бібліотека Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова підготувала рекомендаційний бібліографічний покажчик «Російсько-українська війна. Ч. 1: Неоголошена війна (20 лютого 2014 – 24 лютого 2022)», в якому представлені матеріали про події російсько-української війни з 2014 по 2022 рік [38]. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова веде базу даних «Незламна Україна», що складається з чотирьох розділів: «Нормативно-законодавчі документи періоду воєнного стану», «Хроніка подій у вітчизняній пресі», Соціальні мережі про воєнні дії», «Висвітлення подій у зарубіжній пресі» [39]. Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського підготувала інформаційно-бібліографічний список «Розвиток України в умовах воєнного стану: зіткнення з новою реальністю» [40]. Херсонська обласна універсальна бібліотека ім. О. Гончара веде проєкт «Україна у вогні війни за свободу. Хроніка», що складається з розділів: «Вторгнення», «Запеклий опір», «Фортеця Маріуполь», «Битва з темрявою. Буча. Ірпінь. Гостомель» «Чорнобиль – хроніка важких тижнів», «Високоточна зброя Воїнів Світла», «Хроніка ракетних атак», «Російський «захист православ'я», «Енергетичний терор», «Бібліотеки зруйновані війною» [41].

Водночас окремі бібліотеки почали збирати інформацію про хід воєнних дій повномасштабного періоду війни та видавати бібліографічні посібники або здійснювати проєкти з її збереження та поширення. Наприклад, Національна історична бібліотека України підготувала серію бібліографічних списків «Міста і села України. Втрати воєнного часу» (Житомирська, Київська, Сумська, Харківська (ч. 1: м. Харків; ч. 2: Харківщина), Чернігівська області), метою яких є оперативне відображення інформації про зруйновані або пошкоджені об'єкти культурної спадщини [42]. Державна бібліотека України для юнацтва підготувала ряд бібліографічних покажчиків та списків: «Вони наближали Перемогу: люди культури, яких забрала війна», «#Екологічні наслідки війни# Екоцид», «Вартові пам'яті. Рефлексії на втрату музейних колекцій», «Культура на часі», «Розстріляна Мельпомена» та ін., в яких подано інформацію про: знищені, пошкоджені, розграбовані заклади та пам'ятки культури; вплив активних бойових дій на природу України; діячів культури, які загинули у війні з початком повномасштабної війни [43]. Сумська обласна універсальна наукова бібліотека здійснила два інформаційні проєкти: «Сумщина – форпост України: хроніка

основних військових подій на Сумщині під російсько-української війни» та «Вшанування сильних духом: державні нагороди і народне визнання Героїв Сумщини» [44]. Харківська обласна універсальна бібліотека підготувала п'ять випусків бібліографічного путівника «Хроніка незламного Харкова», у яких представила матеріали про героїчну боротьбу м. Харкова та Харківщини в протистоянні російському вторгненню в період з 24 лютого по 31 жовтня [45]. Херсонська обласна універсальна бібліотека ім. О. Гончара здійснює проєкт «Херсонщина нескорена», мета якого: «задокументувати основні події під час оборони, окупації та деокупації Херсонської області, розповісти про громадський супротив мирного населення, розповісти про захисників та захисниць, які віддали життя за визволення Херсонщини» [46]. Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва здійснює інформаційний проєкт «Хроніки війни. Миколаїв», до якого працівники бібліотеки відбирають інформацію з відкритих джерел з історії міста періоду повномасштабної війни [47]. Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка веде базу даних «Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні» [48]. Деражнянська центральна міська бібліотека веде проєкт «Загиблі земляки у російсько-українській війні» [49].

Отже, війна – це соціально-політичне явище зі збройною боротьбою між країнами. Відповідно, крім безпосередньої лінії фронту Україна здійснює супротив російській агресії у дипломатичній, політичній, економічній, інформаційній та культурній сферах. Тому, з перших днів повномасштабної війни бібліотеки почали здійснювати супротив надаючи волонтерську допомогу Збройним силам України та внутрішньо переміщеним особам (біженцям), що залишили свої домівки через бойові дії. Наступним видом спротиву можна виокремити заходи з інформаційної та медіабезпеки як протидія дезінформації, пропаганді, фейків РФ, а також культурно-патріотичні заходи до святкових днів, що акцентувались на національній ідентичності українців. Третім – стали бібліотечні проєкти з висвітлення та документування подій повномасштабної російсько-української війни (бібліографічні покажчики та списки, веббіографічні матеріали, бази даних, хроніки, проєкти про культурні втрати, обороні операції збройних сил областей та окремих міст України, російський режим окупації на захоплених територіях, збереження пам'яті про загиблих воїнів у цій війні тощо). Зрештою, вищевказаний перелік видів спротиву вказує на те, що бібліотеки в міру своїх сил та можливостей в культурній сфері України ведуть боротьбу проти країни-агресорки, що прагне не лише захопити країну, а й знищити нашу державність та національну ідентичність.

Список джерел:

1. Здановська В. Війна в Україні: бібліотечно-інформаційний фронт. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2 (96). С. 5–8.

2. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.
3. Вдовіна О. О. Діяльність бібліотек в умовах російської агресії проти України. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : збірник матеріалів П'ятої міжнародної наукової конференції, м. Київ, 23–24 червня 2022 р. / упоряд.: З. М. Сverdлик, М. М. Цілина*. Київ: ВЦ КНУКіМ, 2022. С. 53–55.
4. Коржик Н. А. Бібліотеки України як центри національного спротиву. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2022. Вип. 62. С. 41–49.
5. Цяпало Л., Алексеєнко К. Робота бібліотек ЦБС для дорослих м. Львова під час війни. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 17–19.
6. Бібліотеки області у війні: проекти та практика / підгот. С. Т. Єрошенкова, ред. О. М. Раскіна ; Тернопільська обласна наукова бібліотека. Тернопіль, 2022. 36 с.
7. Животовська В. Нові виклики у діяльності бібліотечних закладів Кіровоградщини під час війни. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2023. № 1. С. 7–8.
8. Чабан К. Публічні бібліотеки Хмельниччини під час воєнного стану. *Бібліотечна планета*. 2022. № 3. С. 10–13.
9. Іванова І. Трансформація діяльності публічних бібліотек Києва під час війни: досвід аналіз виклики. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2023. № 2. С. 4–6.
10. Бібліотеки Волині у період війни: з досвіду роботи бібліотек області / уклад. Н. А. Харчук; Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Пчілки. Луцьк, 2022. 36 с.
11. БібліоЖиття Хмельниччини: інформаційний онлайн-бюлетень / Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека. 2022. № 1. 8 с.
12. Вплив російської збройної агресії на діяльність публічних бібліотек Черкаської області: соціологічне дослідження / уклад. К. С. Бугаєнко; Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Т. Шевченка. Черкаси: ОУНБ ім. Т. Шевченка, 2022. 20 с.
13. Діяльність бібліотек Житомирщини під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів / Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича. Житомир, 2022. Ч. 2. 25 с.
14. Публічні бібліотеки в умовах воєнного часу: з досвіду роботи бібліотек Одеської області: аналітична довідка з досвіду роботи / упоряд. Г. П. Діденко; Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Грушевського. Одеса, 2022. 20 с.
15. Мапа бібліотечного досвіду 2022: огляд інноваційних бібліотечних досвідів та впровадження бібліотечних послуг / уклад.: Н. П. Волян, С. П. Ступницька; Рівненська обласна універсальна бібліотека. Рівне, 2022. 57 с.
16. Діяльність бібліотек в умовах війни: методичний poradник / уклад. О. Шурубенко; Чернігівська обласна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. Чернігів, 2022. Вип. 9. 64 с.
17. Костюк В., Польова І. Розвиток волонтерських ініціатив на базі Смизької центральної бібліотеки в час випробувань. *Бібліотечна планета*. 2022. № 3. С. 18–19.
18. Діяльність бібліотек Житомирщини під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів / Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича. Житомир, 2022. Ч. 1. 21 с.
19. БібліоЖиття Хмельниччини: інформаційний онлайн-бюлетень / Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека. 2022. № 2. 8 с.

20. Публічні бібліотеки в реаліях війни: дайджест за матеріалами інтернет-публікацій / уклад. О. В. Манятіна; Центральна районна бібліотека ЦБС «Свічадо». Київ, 2022. 14 с.
21. Брунда І. Нас обстрілюють, а ми – творимо!. *Бібліотечна планета*. 2022. № 4. С. 20–24.
22. Сеник Л. Вінницька ОУНБ: робимо внесок у перемогу. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 22–24.
23. Палівода Т. Досвід волонтерської діяльності Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2023. № 1. С. 20–21.
24. Напуда Є. Бібліотка – простір безпеки та підтримки в умовах війни. *Бібліотечна планета*. 2022. № 3. С. 13–15.
25. Білик О. Особливості волонтерської діяльності в бібліотеках: міжнародний досвід та локальні вітчизняні практики. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 16–20.
26. Ключ Т. Волонтерська діяльність Чернігівської обласної бібліотеки для дітей. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2023. № 1. С. 15–17.
27. Destroyed cultural heritage of Ukraine = Зруйнована культурна спадщина України. Категорія: libraries/бібліотеки. URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/?cat=7>
28. Кузнецова Л. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану: втрати і виклики. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 10. С. 105–113.
29. МКІП: утворено Раду з питань розвитку бібліотечної сфери. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/mkip-utvoreno-radu-z-pytan-rozvytku-bibliotechnoi-sfery/>
30. МКІП працює над вилученням російської літератури з бібліотечних фондів. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/mkip-pratsiue-nad-vyluchenniam-rosiyskoi-literatury-z-bibliotechnykh-fondiv/>
31. Євгенія Кравчук: в Україні триває дерусифікація бібліотек – необхідно поновлювати фонди й закуповувати книги українською мовою. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/232711.html?fbclid=IwAR2CNEf8wPtPVW1IT79KL9onJbfZ9CR-SxIki2d2BgInsvelmjT9_luQvdl
32. Кречетова Д. Окупанти вилучають з бібліотек українські книжки, щоб знищити їх – радним мера Маріуполя. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/05/25/248802/>
33. Морі Є. Окупаційні війська вилучають та знищують українську літературу та підручники історії – ГУР. *Суспільне культура*. URL: <https://suspihne.media/221234-okupacijni-vijska-vilucaut-ta-znisuut-ukrainsku-literaturu-ta-pidrucniki-istorii-gur/>
34. Збройна агресія РФ проти України. *Національна бібліотека імені Ярослава Мудрого: вебсайт*. URL: <https://nlu.org.ua/article.php?id=423&subject=51&month=0&year=2022&page=1>
35. Свідчення очевидців подій війни росії проти України (розповіді, спогади, щоденники за матеріалами ЗМІ): вебліографічні матеріали. *Національна історична бібліотека України: вебсайт*. URL: https://nibu.kyiv.ua/svidch_ochevyd/v20/
36. Війна за незалежність України: рекомендаційні списки літератури. *Наукова бібліотека ім. М. Максимовича: вебсайт*. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/vystavka/rsp_viyna.php3

37. 100 днів російсько-української війни. *Наукова бібліотека ім. М. Максимовича* : вебсайт. URL: <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/files/2022/20220606-2.pdf>
38. Російсько-українська війна. Ч. 1: Неоголошена війна (20 лютого 2014 - 24 лютого 2022) : рекомендаційний показник. *Цифровий репозитарій Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38190?locale-attribute=uk>
39. БД «Незламна Україна». *Наукова бібліотека Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова* : вебсайт. URL: <https://lib.onu.edu.ua/bd-nezlamna-ukrayina/>
40. Розвиток України в умовах воєнного стану: зіткнення з новою реальністю : інформаційно-бібліографічний список. *Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського* : вебсайт. URL: <https://drive.google.com/file/d/14UCfCpBWURZ-pSOFzJzwWAwYwhIkpGotQ/view>
41. Україна у вогні за свободу. Хроніка. *Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олесь Гончара*. URL: <https://lib.kherson.ua/ukraina-u-vogni-viyni-za-svobodu-hronika.htm>
42. Міста і села України. Втрати воєнного часу. *Національна історична бібліотека України* : вебсайт. URL https://nibu.kyiv.ua/msu_vraty/
43. Інформаційно-бібліографічний фронт. *Державна бібліотека України для юнацтва*: вебсайт. URL: <http://4uth.gov.ua/bibliografichnyj-front/>
44. 2022. Сумська обласна універсальна наукова бібліотека: веб-сайт. URL: <http://www.ounb.sumy.ua/index.php/vidannya/vidannya-pro-sumshchinu/9-vidannya/132-2022>
45. Бібліографічні видання 2022. *Харківська обласна універсальна наукова бібліотека*: веб-сайт. URL: <https://library.kharkov.ua/source/biblio/>
46. Херсонщина нескорена. *Віртуальний проект «Краєзнавство Таврії» ХОУНБ ім. О. Гончара*: вебсайт. URL: <https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm>
47. «Хроніки віни.Миколаїв». *Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаїв*. URL:https://www.facebook.com/147363102031659/posts/4616374025130522/?paipv=0&eav=AfaRP4qK2TZVvMe6OOepfB4-B6UIfEgc15w8LyuVClfoFmDrSw45NsmToR3fcun4Xb4&_rdr
48. Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні. *Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потошняка*: веб сайт. URL: <https://www.biblioteka.uz.ua/war/>
49. Загиблі земляки у російсько-українській війні. *Державна центральна міська бібліотека*: веб сайт. URL: http://www.derazhnia-crb.edukit.km.ua/ridnij_kraj_ta_vidatni_lyudi_derazhnyanschini/zagibli_zemlyaki_u_rosijsko-ukrainskij_vijni/

*Світлана Лещенко,
(м. Київ)*

КОЛЕКЦІЯ ЕКСЛІБРИСІВ ВІДДІЛУ ДОКУМЕНТІВ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ НІБУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

На сьогоднішній день екслібрістика є одним із найбільш популярних напрямлень у вивчені книги. «Exlibris» – в перекладі з латинської мови означає «із книг». «Екслібрис» – книжковий власницький знак, паперовий ярлик, який приклеюється власниками бібліотек на внутрішній бік палітурки книги. Зазвичай на екслібрисі зазначають ім'я та прізвище власника і малюнок, який лаконічно та образно відображає його професію, інтереси тощо» [9, с. 55].

Французький король Карл V в 1367 році особисто склав інвентарний опис своєї бібліотеки і на кожній книзі написав: «Ця книга моя. Карл». Це перший за хронологією бібліотечний власницький напис, що дійшов до нас, або екслібрис.

Стан вітчизняної екслібрістики потребує великої дослідницької роботи як провідних центрів екслібрістики, так і регіональних бібліотек, власників приватних колекцій. Екслібрис продовжує жити та привертати до себе увагу. Сучасні графіки продовжують створювати екслібриси за сучасними техніками; виходять періодичні видання (альманахи та журнали) з бібліофільськими матеріалами за книжковим знаком; проходять виставки книжкової графіки та екслібрису у різних містах країни; видаються книги з екслібрису, каталоги та буклети. Неможливо уявити історію книги та бібліотеки без такої невеликої за своєю формою, але значущою за своєю сутністю різновиду книжкової графіки, як екслібрис.

Відділ документів іноземними мовами Національної історичної бібліотеки України є зберігачем книжкових пам'яток іноземними мовами. Наразі фонд відділу налічує близько 42 тисяч одиниць зберігання 52 мовами народів світу. На жаль, в історії формування нашого фонду залишаються невивчені сторінки. При поточній роботі з фондом виявляються нові книжкові знаки, екслібриси приватних бібліотек, серед яких є як рідкісні, так і досить поширені екземпляри. Відповідно до Положення про роботу відділу документів іноземними мовами, однією з основних його функцій є наукове опрацювання та формування колекцій друкованих видань фонду.

Згідно з Положенням про Державний реєстр національного культурного надбання⁵ «з метою обліку об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його вклад у всесвітню

⁵ Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466

культурну спадщину»⁶ бібліотеки-фондоутримувачі забезпечують заходи щодо розкриття фондів книжкових пам'яток, активного введення їх у науковий і культурний обіг. Таким чином, робота з обліку та створення колекції книжкових знаків у фонді відділу документів іноземними мовами є не лише актуальною, а й необхідною в умовах державної політики, спрямованої на збереження культурної спадщини та формування єдиного культурного простору України.

Мета роботи – окреслити можливі шляхи створення колекції екслібрисів, а також книжкових знаків загалом у фонді відділу документів іноземними мовами Національної історичної бібліотеки України.

Для початку роботи з вивчення книжкових знаків, що знаходяться у фонді, необхідно:

- затвердити теоретичну базу для роботи з предметом дослідження;
- вивчити проблеми сучасної екслібристики;
- ознайомитися з досвідом колег зі створення колекцій книжкових знаків;
- визначити спосіб роботи: ідентифікації та каталогізації книжкових

знаків.

Частина 1. Поняття книжкового знака

Дослідники книжкового знака зазначають, що для його вивчення вкрай важливо говорити однією мовою. Першочерговим завданням є розробка термінології.

Наразі така термінологія існує, але вона не уніфікована, не обґрунтована науково, і має сленговий характер. Поняття «книжковий знак» у наукових працях часто виявляється тотожним поняттю «екслібрис». В Українському тлумачному словнику видавничо-поліграфічної справи читаємо: "Книжковий знак, див. Екслібрис" [10, с. 308]. У нашому уявленні книжковий знак – термін із ширшою семантикою, ніж екслібрис. Під книжковим знаком можна розуміти як паперовий ярлик, так і рукописний запис, штамп, видавничу марку. На цьому етапі вітчизняна екслібристика не дає однозначного визначення поняття «книжковий знак». На сьогоднішній день ми оперуватимемо поняттям «екслібрис» у значенні різновиду книжкових знаків, що вказують на власника книги.

⁶ Про затвердження Інструкції про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання: Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 20 листопада 2001 року N 708

Порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання : Наказ Міністерства культури України № 437 від 14.06.2016

1.1. Проблема класифікації екслібрисів

З початку XX століття, коли екслібристика стала набирати чинності як повноцінний напрямок книгознавства, постало питання про класифікацію екслібрисів. Дослідники книжкового знака класифікують їх з різних підстав, з урахуванням особливостей виконання.

I. Найбільш ємна класифікація книжкових знаків ділить їх на три групи: художні; ярлики; штемпелі. Художні – велика група книжкових знаків із зображенням гербів власників, їх вензелів, різних сюжетів. Ярлики – книжкові знаки, переважно виконані набірним шрифтом чи іншим способом, але які містять у собі лише текст «з книг такої особи», «...такої-то установи». Ярлики не є прикрасою книги і грають лише службову роль, вказуючи на належність її відповідного власника. Штемпелі не прикрашають книгу, а при недбалому використанні часто псують їх. Ця група книжкових знаків з'явилася лише у XIX столітті. Але зустрічається невелика кількість штемпелів із художнім зображенням герба власника книги чи якогось малюнка.

II. Традиційна класифікація пропонує підрозділяти книжкові знаки на гербові, вензелеві, сюжетно-тематичні та шрифтові. Ця класифікація недосконала, оскільки визначається лише одним критерієм – змістом. Екслібриси ж відрізняються, наприклад, різноманітною технікою виконання. Ідентифікація в даному випадку видається неможливою. Вона підходить для класифікації саме екслібрисів та має переважно колекціонерську спрямованість. Якщо приналежність книги до конкретної бібліотеки відома, класифікувати можна за типом зображення, а потім за власником. Якщо ж власник невідомий, то необхідно класифікувати за більш формальною ознакою.

III. Вивчаючи досвід колег, ми дійшли висновку, що найзручнішою могла б стати багаторівнева класифікація. В якості формальних ознак обрані три параметри, що перетинаються:

1. За способом виготовлення та нанесення на книгу: відбиток на твердому матеріалі; відбиток на папері; наклеювання; лист.

2. Фіксованість розміру – за цим параметром відбитки на твердому матеріалі можна поділити на власне суперекслібриси та володарське тиснення (набірне), відбитки на папері – на штампи цілісні та набірні. Серед знаків, написаних від руки, теоретично можна припустити наявність трафаретних записів.

3. Конкретність вказівки: «розмовляючі» та «німі» знаки. Серед записів до «німих» відносяться різного роду рукописні відбитки як бібліотечного характеру (шифри, інвентарні номери тощо), так і в результаті читання; серед екслібрисів – ярлики з

шифром, серед штампів – штемпеля типу «Перевірено», «Дублет» тощо. Для класифікації виділяти німі штампи в окрему рубрику немає сенсу, але їх слід враховувати.

IV. До появи єдиної універсальної класифікації книжкових знаків ми будемо користуватися системою, в якій поділ відбувається за різними ознаками одночасно. Власницькі знаки особистих та громадських бібліотек можна розділити на два основні види: суперекслібриси та екслібриси.

1. За способом нанесення.

Існує чотири способи нанесення знака володіння на книгу:

- 1.1 Відбиток на твердому матеріалі (суперекслібриси).
- 1.2 Відбиток на папері (штампи, штемпелі, конгревне тиснення).
- 1.3 Наклеювання друкованих паперових ярликів (екслібриси).
- 1.4 Лист (мальовані від руки або трафаретом екслібриси).

2. За змістом екслібриси прийнято поділяти на 5 видів:

2.1 Гербові екслібриси. До родового герба власника книги автори екслібрисів часто додавали зображення людей, тварин, різноманітні орнаменти, які виконували алегоричну функцію. У XVIII – на початку XIX ст. для екслібрисів в Україні характерними були зображення оздобленої рослинним орнаментом рамки, у кутах якої вміщувались ініціали власника.

2.2 Вензелеві екслібриси. Вензелеві (польське Wenzel - вузол) книжкові знаки, в яких переплетені первісні літери імені та прізвища власника. Витончено вигравіровані ініціали зазвичай оточувалися пишними рамками, що часом набувають химерної форми, співзвучними з книжковими та архітектурними прикрасами середини XVIII століття.

2.3 Сюжетні екслібриси. У XVIII столітті вони зустрічаються рідко, у першій половині XIX століття – з'являються частіше, а з другої половини вони поступово витісняють гербові. На початку XX століття створюються майже виключно сюжетні книжкові знаки, оскільки власниками бібліотек дедалі більше стають вчені, письменники, художники, освічені меценати.

2.4 Шрифтові екслібриси. Це ті самі друкарські ярлики з текстом в акцидентних рамках, рідше – без них; штемпеля, набрані з літер або відлиті в друкарні, рядки набору в лінійних або простих акцидентних рамках, зазвичай, овальних, рідше – гравірований штамп або трафарет, зрідка – конгрев.

2.4.1 Книжкові ярлики;

2.4.2 книжкові штемпелі (набірні), штампи (цілісні),

2.4.3 конгревне тиснення.⁷

На шрифтових ярликах і штемпелях іноді зустрічаються декоративні елементи, зазвичай вказано лише ім'я, по батькові та прізвище власника, нерідко навіть без згадки "З книг". Іноді на ярликах вказані шафа, полиця, № відділу, місце.

2.5 Універсальні екслібриси.

Це книжкові знаки зі спеціально заготовленою прогалиною для запису прізвища особи, що наклеює їх на книги своєї бібліотеки. За кордоном подібні екслібриси випускаються окремими видавництвами для продажу або друкуються заздалегідь на палітурці книги.

3. За технікою виконання: гравюра на дереві, офорт, різцева гравюра на міді, сталі, літографія, ліногравюра, цинкографія і т. д. Передбачається також відзначати наявність/відсутність рамки, форму рамки.

Частина 2. Книжкові знаки у фонді відділу документів іноземними мовами

Робота над виявленням екслібрисів ведеться неплановірно, паралельно з іншими роботами. Насамперед наша увага була звернена на найцікавіші з історичної точки зору екслібриси.

У фонді відділу зберігаються латиномовні стародруки з багатьох давніх монастирських бібліотек, зокрема, стародруки з Бібліотеки Берестецького монастиря Ордену тринітаріїв («Ex Bibliotheca Colegii Luceoriensis in Volhynia, Ordinis Excalceat: SSSmae TRINITATIS de Redem: Captivorum»). Берестецький монастир Ордену тринітаріїв відносився до Польської провінції Ордену, яка носила ім'я св. Йоахима. В українських землях він був одним із перших осередків цього Ордену. У другій половині XVII ст. місто стає на деякий час головним центром аріанства на Волині. На хвилі Контрреформації та колонізації українських земель у Берестечку починає діяти монастир Ордену босих братів найсвятішої Трійці від викупу бранців, який відіграв помітну роль в історії міста. Скорочена форма назви Ордену - Орден тринітаріїв.

Видання з бібліотеки Любарського домініканського монастиря з таким тестом: «Ex Bibliotheca Convenus Lubarensis Ordinis Praedicatorum. 1808». Книгозбірня була обладнана наприкінці XVIII століття на кошти князя Прота Потоцького. Згідно з реєстром 1822 року, вона була найбільшою на тлі всіх інших домініканських на Волині — містила 1438 томів.

⁷ Конгревне тиснення – отримання рельєфного зображення без фарби й фольги під час локального тиснення палітурки, листівки між нагрітими штампом і контрштампом (відповідно, пуансоном і матрицею). Виконується в спеціальних пресах або в тигельних друкарських машинках.

З досліджень сучасних науковців з бібліотекознавства та книгознавства відомо, що рідко трапляються випадки, коли бібліотечний примірник має книжковий знак ченця, бо заборонялося мати ченцю будь-яку власність, тому книжки були у ченців тільки «ad usum». У процесі планових робіт з фондом було виявлено шрифтовий екслібрис 18-го пріора Любарського домініканського монастиря Вінцентія Павловського (пріор з 1821 р.; у 1822 р. мав 49 років): «Ad usum Fr. Vincentii Pawłowski F. C. Lub: Ord: Superiouribus Annuentibus 180».

Сьогодні виявлено книжки, які раніше входили до складу приватних бібліотек. Для прикладу зазначимо екслібрис Крістіана Ернеста, графа Штольберг-Вернігероде (2 квітня 1691, Гедерн – 25 жовтня 1771, Вернігероде), німецького політичного діяча. З 1710 по 1771 рр. він правив графством Вернігероде в горах Гарца, яке в 1714 перейшло в залежність Бранденбург-Пруссія.

Не менш цікавим є рукописний екслібрис «Ex Libris Comitiss Mexis Bobrinskoy, Smela, Arch. №65» військового, підприємця та селекціонера графа Олексія Бобринського (нар. 17 січня 1800, Санкт-Петербург — пом. 19 жовтня 1868, Сміла), який відомий своїм внеском у розвиток сільського господарства та цукрової промисловості в Україні, особливо на Черкащині, де отримала маєтки його дружина.

Частина 3. Проблеми створення колекції та шляхи вирішення

3.1. Пошук.

Дослідження, в першу чергу, спрямовано на стародруки. Робота над виявленням екслібрисів ведеться паралельно з періодичним переобліком документів, розміщенням іноземного фонду, описом книг, редакцією записів в електронній базі даних та в алфавітному каталозі. Для вичерпної повноти оформлення колекції екслібрисів необхідно провести фронтальну перевірку всього фонду відділу. На сьогоднішній день виявлено близько 50 примірників.

3.2. Ідентифікація.

У збереженні нашого культурного надбання, якими є державні та приватні колекції екслібрисів, першочергове значення належить обліку наявних та пошуку ще не описаних книжкових знаків. Одна з проблем, з якою ми зіткнулися, полягає в тому, що у фонді бібліотеки недостатня кількість класичних та сучасних видань з екслібристики. Для бібліотек-власників колекцій це стало проблемою, оскільки ідентифікація екслібрисів передбачає посилання на найавторитетніші джерела. Ми намагатимемось відстежувати появу нових довідників, каталогів, електронних колекцій, спільно з відділом комплектування вирішувати питання надходження необхідної літератури до нашої бібліотеки.

3.3. Каталогізація.

Відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.87:2008 СІБВС «Книжкові пам'ятки. Загальні вимоги (ГОСТ 7.87–2003. IDT)» «установи-фондоутримувачі книжкових пам'яток забезпечують доступність інформації про цю категорію книжок через систему каталогів, довідкові видання, експонування, створення копій».

Опис екслібрису здійснюється за бібліографічним та науковим принципом. Згідно з інструктивно-методичними вказівками «Бібліографічний опис видань образотворчого мистецтва» «екслібрис» – це сукупність відомостей, що дають можливість ідентифікувати його, а також визначити його зміст, характер, техніку виконання, прізвище власника тієї чи іншої книги, де елементи, об'єднанні за призначенням та змістом в області, подаються у послідовності, яка встановлена ДСТУ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», а також «Опис аркушевих образотворчих документів». Відомості, сформульовані від себе, беруться у квадратні дужки та подаються мовою, якою записані інші документи [3, с. 28].

Сучасний екслібрис набув авторства. Тому каталогізацію сучасного книжкового знака логічно будувати вже за авторським принципом (тобто на ім'я художника). Каталогізацію ж екслібрису XV - поч. XX століття потрібно проводити за прізвищем власника бібліотеки. Основною причиною такого способу є популярність власника, яка впливає з напису на книжковому знаку «З книг...(ім'я власника)». Так звані «розмовляючі» екслібриси завжди вказують ім'я власника бібліотек і дуже рідко – ім'я художника.

При створенні колекції екслібрисів важливо враховувати і характеристику епохи з усіма її подіями, і особу власника бібліотеки, і художника. Саме тому необхідно мати довідкову літературу, інформацію про місцезнаходження тих чи інших книжкових знаків. Оскільки видання друкованих каталогів сьогодні не є ефективним засобом розкриття фондів, оптимальнішим у плані інформативності та доступності є створення електронного каталогу. Це означає, що зображення виявлених екслібрисів розміщуватимуться на сайті бібліотеки. Ідентифіковані знаки виставлятимуться з описом згідно з прийнятою нами класифікацією, а непізнані знаки формуватимуться в окрему групу для «очікування ідентифікації». Тим самим ми матимемо можливість ідентифікувати «німі» екслібриси за допомогою фахівців інших бібліотек та приватних колекціонерів.

Висновок

На сьогоднішній день провідні бібліотеки та музеї, навіть за низького рівня фінансування, докладають значних зусиль у формуванні власних електронних інформаційних ресурсів та їх інтеграції у світовий інформаційний простір.

Ми визначили для себе пріоритети у вивченні, колекціонуванні, популяризації та збереженні книжкового знаку. Проблеми екслібристики полягають у розробці термінології, уніфікованої схеми опису книжкових знаків, відсутності єдиної бази даних з екслібрису.

У нашому відділі робота зі створення колекції екслібрисів лише розпочинається. Ми затвердили умовну термінологію та схему опису книжкових знаків відповідно до багаторівневої класифікації, ознайомилися з досвідом колег зі створення колекцій книжкових знаків та готові долати труднощі, пов'язані з ідентифікацією екслібрисів. Також ми визначили спосіб роботи: систему пошуку та каталогізації книжкових знаків. Формування всеосяжної бази ідентифікованих екслібрисів триватиме кілька років. Найближчим часом планується створення електронного каталогу екслібрисів. Пошук та каталогізація екслібрисів поки що відбувається паралельно з іншими роботами з фондом.

Згідно Перспективного Плану переобліку фондів структурних підрозділів Національної історичної бібліотеки України на 2022–2024 рр., в рамках якого передбачається звірка кожної одиниці зберігання з документами індивідуального обліку з метою встановлення фактичної наявності у фонді творів друку та інших документів, що дозволяє виявляти нові екслібриси, описувати їх та розміщувати в електронному каталозі екслібрисів.

Національна історична бібліотека України є зберігачем унікальних книжкових знаків, що мають особливу художню та історичну цінність, а також мають великий науковий інтерес. Прогнозуючи результати, можна відзначити, що колекція екслібрисів з фонду документів іноземними мовами в майбутньому слугуватимуть джерельною базою для користувачів бібліотеки, які проводять наукові дослідження з книгознавства, бібліотекознавства, краєзнавства, мовознавства, історії, літературознавства, релігієзнавства та інших галузях науки.

Список джерел:

1. Греськів О. Книжкові пам'ятки в ретроспективному фонді бібліотеки як об'єкти державного реєстру національного культурного надбання: нормативно-правові та організаційно-методичні засади. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. Вип. 9. С. 342-360
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lnnbyivs_2017_9_18
2. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / [наук. ред. Г. І. Ковальчук] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2017. 350 с. : іл.
3. Екслібрис. Збірник асоціації незалежних українських митців. Вип. 1. Львів : Ізмарад, 1932. 46 с. : іл.
4. Екслібриси Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка = Bookplates of the scientific library of the Ivan Franco National University of Lviv /

М-во освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека ; авт.- упоряд. Н. Кіт-Копистянська ; відп. ред. В. Кметь. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 152 с. : іл.

5. Кіт Н. Еволюція екслібрису (на матеріалах фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка). *Вісник Львівського університету. Сер. : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2012. Вип. 7. С. 3-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlukbit_2012_7_1

6. Ковальчук Г. І. Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ століття : дисертація доктора історичних наук: 07.00.08 / НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. Київ, 2005. 485 с.

7. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Галина Ковальчук; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української книги. Київ: НБУВ, 2004. 644 с.

8. Нестеренко П. В. Історія українського екслібриса. Вид. 2-е, допов. Київ : Темпора, 2016. 359 с. : іл., фот.

9. Словник книгознавчих термінів / уклад.: В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко. Київ: Кн. Палата України, 2003. 160 с.

10. Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи / уклад.: П. О. Киричок, О. М. Величко, С. Ф. Гавенко [та ін.]. Київ : НТУУ "КПІ", 2011. 896 с.

11. Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Берестецького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та стан дослідженості фонду. URL: https://www.medievalist.org.ua/2016/03/blog-post_7.html

12. Ціборовська-Римарович І. О. Друкарня Бердичівського монастиря босих кармелітів: історія та виданича діяльність. 1758–1844. Київ : Академперіодика, 2019. 648, [1] с. : іл., 14 вкл. л. іл.

13. Ціборовська-Римарович І. О. Книжкові знаки книгозбірень католицьких монастирів Правобережної України XVII–XVIII ст. як інструмент історико-бібліотекознавчих досліджень: види, особливості, інформативність (на примірниках з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2020 р.)*. Київ, 2020. С. 306-309.

*Руслана Маньковська,
(м. Київ)*

**ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕТРА ТРОНЬКА:
АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022–2023 РР.**

Сьомі Троньківські читання в 2023 р. відбулися в умовах воєнного стану. Вже другий рік поспіль, з 24 лютого 2022 р. Україна мужньо протистоїть нахабному повномасштабному вторгненню російських військ. Українці ведуть споконвічну боротьбу за свободу і незалежність з ворогом, який прагне знищити Україну як державу та здійснити геноцид

українського народу, зруйнувати культурну спадщину та стерти його історичну пам'ять. Справою життя Петра Тронька було відродження і збереження пам'яті народу про його минувшину та культурні набутки. Тому нині, коли ворог нещадно нищить наше культурне надбання, такі постаті як Петро Тронько, його діяльність, зокрема в пам'яткоохоронній галузі, набувають особливої ваги та значення. Герой України, академік П. Т. Тронько в умовах бездержавної України, попри політичні та ідеологічні перестороги, і в незалежній Україні, наполегливо плекав справу збереження культурної спадщини народу.

Народився Петро Тронько 12 липня 1915 р. в невеличкому селі Заброди Богодухівського повіту Харківської губернії в бідняцькій родині [12, с. 8–27]. З початком німецько-радянської війни у складі авіаційного з'єднання Південно-Західного фронту пішов на фронт. За сміливість, проявлену в боях, майор П. Т. Тронько нагороджений багатьма орденами та медалями [8, с. 12–28]. Впродовж 17 років (1961–1978 рр.) П. Тронько працював заступником голови уряду України, коли всі дії української влади були під пильним наглядом союзного керівництва, заходи з розвитку української культури дозувались крізь густе решето «дозволеного», а все, що поза тим, розглядалося як прояв «буржуазного націоналізму». Здійснювати національну гуманітарну політику в культурній сфері можна було не лише ризикуючи кар'єрою, соціальними благами, але й нерідко і життям. П. Т. Тронько в 1978 р. обраний академіком АН УРСР, став її віце-президентом, доклав чимало зусиль для відновлення діяльності Всеукраїнської (з 2008 р – Національної) спілки краєзнавців.

Складно уявити ту титанічну працю, яку під орудою П. Т. Тронька здійснив сотисячний колектив дослідників з підготовки фундаментального 26-томного видання «Історія міст і сіл Української РСР». Уперше кожен із тридцяти тисяч населених пунктів країни отримав власну наукову біографію, започатковано новий напрям в українській історіографії, отримала поштовх до розвитку галузі історичної науки – мікроісторія [15, арк. 2–4]. Петро Тронько назвав працю подвигом науковців і краєзнавців, що створили нерукотворний пам'ятник своєму народові [10, с. 34–38].

Йому довелося розпочинати масштабну багатотомну працю «Звід пам'яток історії та культури України». Понад 10 років П. Т. Тронько очолював редколегію тому «Київ» цього видання, три перші книги якого вийшли в світ і дістали високу оцінку фахівців та громадськості. На початку 1990-х рр. академік разом з творчою інтелігенцією ініціював безпрецедентний проєкт – багатотомне видання науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», присвячене жертвам тоталітаризму в Україні. Вперше були оприлюднені документи про політичні репресії в Україні. Нині вийшло понад 120 томів цього видання і праця продовжується.

У 1965 р., перебуваючи на високих державних посадах, йому вдалося в умовах ідеологічного тиску радянської системи започаткувати широку пам'яткоохоронну програму, яка охоплювала історичні події козацької доби в Україні. Як відомо, історію українського козацтва комуністична ідеологія пильно тримала у визначених нею рамках, вона або замовчувалась, або спотворювалася, з народної пам'яті намагалися витравити імена українських гетьманів та інших видатних постатей, а вже прагнення увічнити їх героїчну славу в монументальних формах викликало у партійних функціонерів тривогу і неспокій. І все-таки П. Т. Тронько домогся прийняття урядової постанови Ради Міністрів УРСР «Про увічнення пам'ятних місць, зв'язаних з історією запорізького козацтва», яка передбачала встановлення 45 гранітних обелісків, 25 скульптурних зображень видатних діячів українського козацтва, 50 стел, 20 пам'ятних знаків та 14 меморіальних таблиць, які розповідали б про славу боротьбу і мужність українського козацтва [2, 473 с.].

У 1966 р. на острові Журавлиха у верхів'ї річки Стир, на місці трагічної для гетьмана Богдана Хмельницького і України Берестецької битви, започатковано створення музею-заповідника «Козацькі могили». Увага до козацької тематики отримала широку підтримку серед громадськості. Саме тоді в Капулівці на Запоріжжі під час будівництва Каховського водосховища, дамбу якого в 2022 р. підірвали російські війська, місцеві краєзнавці разом з істориком-козакознавцем Оленою Апанович об'єдналися, щоб зберегти від затоплення могилу славетного козацького отамана Івана Сірка. Після їхнього звернення до П. Т. Тронька уряд 21 липня 1965 р. надав могилі кошового Івана Сірка статус пам'ятки республіканського значення [13].

Як заступник голови уряду з гуманітарних питань, він наполіг, щоб у 1970 р. був затверджений проєкт спорудження на острові Хортиця Державного історико-культурного заповідника. Однак, через три роки (у 1972 р. першим секретарем ЦК КПУ став В. Щербицький) партійне керівництво України під тиском ідеологів з Москви відмінило своє ж рішення про вшанування козацької минувшини, вказало на «ідейні хиби» в ньому, докорінно змінило зміст розпочатої роботи на острові Хортиця, спрямувавши її на відображення соціально-економічних перетворень в регіоні, будівництво Дніпрогесу та інших здобутків «розвинутого соціалізму» [7].

Ініціатори та активісти увічнення пам'яті українського козацтва Микола Киценко, Степан Кириченко, Олена Компан, Олена Апанович, Кость Гуслистий були звинувачені в «українському буржуазному націоналізмі, ідеалізації патріархальщини», чимало науковців зазнали політичних переслідувань, звільнення з роботи, ігнорування їхніх наукових можливостей. Серед «націоналістично налаштованих діячів» значилось і прізвище П. Т. Тронька.

Коли на початку 1960-х рр. доля збереження Полтавського краєзнавчого музею, унікальної пам'ятки українського модерну, одного з кращих музейних зібрань України, опинилася під загрозою, П. Т. Тронько зробив усе, щоб з державного бюджету були виділені кошти на реставрацію будівлі. Не забарилися і доноси, московське керівництво звинуватило Тронька у марнотратстві, оскільки він, мовляв, витрачає державні кошти на музеї та церкви. Проте капіталовкладення на реконструкцію пам'ятки українського зодчества продовжували поступати, аж доки В. В. Щербицький не отримав чергової скарги, що П. Т. Тронько та А. М. Барановський (міністр фінансів) не розуміють політики партії і продовжують фінансувати Полтавський краєзнавчий музей. Відбулася різка розмова у високих партійних кабінетах. Через декілька тижнів Щербицький, перебуваючи у Полтаві, спеціально відвідав музей, а повернувшись до Києва, зателефонував Петру Тимофійовичу, вибачився і сказав, що на такий шедевр кошти виділяти треба. Принциповість Петра Тимофійовича допомогла відстояти музей, реставрувати його після руйнації в роки воєнного лихоліття і повернути людям [6].

Без підтримки Петра Тронька, як згадував видатний музеєзнавець, Герой України М. І. Сікорський, не постав би музей під відкритим небом і в Переяславі-Хмельницькому – тепер - Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Що ж до музейного комплексу у Пирогові під Києвом, то Петру Тимофійовичу неймовірними зусиллями вдалося домогтись від партійного керівництва виконати урядове рішення 1969 р. про створення українського скансену [11, с. 74–77]. Його не зупинили постійні нарікання та звинувачення партійних чинів у «патріархальщині». Не зважаючи на несправедливі нападки, він взяв на себе основну організаційну роботу. В усіх областях України працювали науково-етнографічні експедиції з виявлення історико-етнографічних пам'яток, після чого їх кращі зразки перевозили до Києва. Під час однієї з таких «операцій», коли повз вікна робочого кабінету В. Щербицького проїжджала вантажівка з фрагментами вітряка, той зателефонував Петру Тимофійовичу: що за мотлох перевозять? На що заступник голови Ради міністрів відповів: «Ви ще дякуватимете за цей «мотлох». Коли ж 9 червня 1976 р. вперше і чи не востаннє новостворений музей відвідали, як тоді було прийнято говорити, «керівники партії та уряду України», то в книзі почесних відвідувачів той же Щербицький записав: «Колектив музею зробив велику, корисну справу. Сердечне вам спасибі за це» [7]. Незабаром компартійна влада, яка вбачала в діяльності музею підґрунтя «буржуазного націоналізму» та «ідеалізацію патріархальщини», прийняла рішення сконцентрувати увагу на створенні експозицій про соціалістичне село.

П. Т. Тронько доклав чималих зусиль до появи нового для України типу музею – скансену, музею просто неба, який відкрив нову сторінку в українському музейництві.

«Троньківкою» назвали свій заклад працівники Музею народної архітектури і побуту України (в 2008 р. надано статус національного). Колектив ентузіастів і досвідчених фахівців створив самобутній осередок української культури. Петро Тронько часто згадував фундаторів закладу, серед яких знані музейники – В. Сікорський, Я. Петрусенко, М. Ходаківський, С. Смолінський, Л. Орел, С. Щербань, Н. Зозуля, Н. Зяблюк та інші [3, с. 252].

Музей обіймав територію 147 гектарів, однак нині, обрізаний сучасними бізнесменами, займає лише 90 гектарів. Тут зберігається понад 80 тис. музейних предметів, перевезено і встановлено близько 300 пам'яток народного зодчества XVI–XX ст. [3, с. 252–253].

Працюючи на науковій та громадській роботі, П. Тронько приділяв особливу увагу пам'яткоохоронній справі. Він створив і очолив Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Всеукраїнський фонд з відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. Олеся Гончара, сприяв відродженню Михайлівського Золотоверхого Собору, Успенської церкви Києво-Печерської Лаври та інших українських святинь.

П. Тронько, працюючи в уряді, в 1966 р., як громадський діяч, став організатором Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, а з початку 1968 р. і протягом 22 років очолював його [16, арк. 188]. Вперше в Україні пам'яткоохоронний рух набув таких широких масштабів. Фахівцями був підготовлений повний реєстр нерухомих історичних та культурних пам'яток України, в Києві окреслені пам'яткоохоронні зони. Але найважливіше, що зусилля Товариства спрямовувалися не лише на охорону та збереження історико-культурної спадщини України, але й на створення нових музейних закладів. За його фінансової підтримки постали не лише Музей в Пирогові, але й Музей видатних діячів української культури, відбудована пам'ятка XI ст. «Золоті ворота» в Києві. Товариство виділило 10 млн. крб. на будівництво музею про події Другої світової війни [10, с. 114–115]. Розмах громадського пам'яткоохоронного руху, який охопив українське суспільство в 1970–1980-х рр., переконливо засвідчив про його готовність зберігати і примножувати культурне надбання попередніх поколінь.

У 1994 р. Петро Тронько разом із письменником О.Т. Гончаром і архітектором О. О. Силиним підготував на ім'я Президента України доповідну записку, вслід за якою вийшов указ «Про заходи щодо відтворення пам'яток історії та культури». У 1996 р. Петро Тимофійович очолив Комісію з відтворення видатних пам'яток при Президентові України, яка опікувалася відбудовою комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря й Успенського собору Києво-Печерської лаври. Невдовзі він очолив Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. О. Т. Гончара, якому

вдалося зібрати для забезпечення своєї статутної діяльності понад 5 млн грн., а також домогся затвердження Державної програми відтворення знищених пам'яток історії та культури України, до якої увійшли понад 50 архітектурних шедеврів. На проведення пошукових, проєктних і будівельних робіт, пов'язаних із відродженням тільки комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря, фонд асигнував понад 1 млн грн. [9, с. 161–172].

Важливою складовою пам'яткоохоронної діяльності є збереження меморіальних будинків та місць пам'яті, пов'язаних з видатними діячами української історії та культури. Історія створення музею Лесі Українки у м. Новоград-Волинському Житомирської області є яскравим свідченням його особистої відповідальності за збереження історичної пам'яті народу. У 1971 р. в Україні і світі широко відзначалось 100-річчя від дня народження видатної поетеси і громадського діяча. Серед низки заходів із вшанування славетної українки особливе місце займала Волинська земля. У лютому 1971 р. заступник голови Ради міністрів УРСР по дорозі до Луцька зустрівся з інтелігенцією Житомира. Як пригадує завідувач Новоград-Волинським меморіальним музеєм Лесі Українки Віра Омелянівна Римська, в розмові з П. Т. Троньком місцеві краєзнавці і дослідники повідомили про справжнє місце народження поетеси – Новоград-Волинський, що підтверджувалось записами у метричній книзі, віднайденій в Державному архіві Житомирської області, і, що зберігся меморіальний будинок, де народилася Леся Українка. Рішення урядовця було миттєве: в Новоград-Волинському необхідно створити музей Лесі Українки. Музей був відкритий вчасно, до сторіччя з дня народження поетеси [4].

За участі Петра Тронька було відбудовано «Тарасову світлицю» – перший народний музей Кобзаря на Чернечій горі. Він опікувався облаштуванням Літературно-меморіального музею-садиби Олеся Гончара в селі Суха Кобеляцького району на Полтавщині, який відкрили 28 серпня 2000 р. у відбудованій хаті батьків письменника [14, с. 11]. У 2001 р. за клопотанням академіка музею надано статус державного. Зазначимо, що П. Т. Тронько долучився до створення в 2010 р. Літературного музею Івана Франка на Дніпрі в Халеп'є на Обухівщині, підтримавши ініціативу внука Івана Франка Роланда Тарасовича та голови Обухівської районної державної адміністрації Анатолія Шафаренка [3, с. 255–256].

Петро Тимофійович стояв біля витоків Національного літературно-меморіального музею Григорія Сковороди, створеного у 1972 р. в с. Сковородинівці на Харківщині. Меморіальний комплекс від XVIII ст. з 2009 р. є пам'яткою історії національного значення. Відомо про трагедію – 6 травня 2022 р. приміщення музею було зруйновано прямим влучанням російської ракети. У рік 300-літнього ювілею засновника української класичної філософії Григорія Сковороди, ворог нахабно поцілив у місце, де в XVIII ст. мислитель провів свої останні дні й був похований.

Російські окупанти нищать і грабують культурну спадщину України, починаючи з 2014 р., коли від злочинних дій загарбників потерпали тимчасово окуповані території Криму, Севастополя, Луганської та Донецької областей. З початком повномасштабного нападу російських військ на Україну 24 лютого 2022 р. об'єктами агресії стали нерухомі пам'ятки історії та культури. Особливо складна ситуація в регіонах, де ведуться активні бойові дії. Значних руйнувань зазнали пам'ятки Харкова, Чернігова, Одеси, Херсона та інших населених пунктів. До Мартирологу знищених міст вже вписані Маріуполь, Бахмут, Мар'їнка, Волноваха, Авдіївка та інші. Згідно з відомостями Міністерства культури та інформаційної політики України за період з 24 лютого 2022 р. по 25 серпня 2023 р. пошкоджено або зруйновано 823 об'єкти культурної спадщини: повністю зруйновано 23 пам'ятки, частково пошкоджено 636 пам'яток, ступінь пошкодження 164 об'єктів залишається невідомим. Окрім того, в інформації зазначається, що серед пошкоджених та зруйнованих об'єктів кількість національного значення склала 109 об'єктів, місцевого значення – 650, щойно виявлених – 64. Зауважимо, що найбільше втрат зазнали Харківська область – 207, Донецька – 111, Одеська – 103, Херсонська – 80, Чернігівська – 70 об'єктів [1].

Варто зазначити, що українські експерти обстежують лише об'єкти, розташовані на підконтрольній Україні території. Водночас у листопаді 2023 р. були оприлюднені цифри пошкоджень культурної інфраструктури, серед якої 603 бібліотеки, 100 музеїв та галерей, 31 театр та філармонія, 133 заклади мистецької освіти [5]. Окрім того, в міністерстві озвучили попередню суму для відновлення культурної інфраструктури, яка на сьогодні склала близько трьох трильйонів доларів.

Сучасний стан пам'яткоохоронної галузі в умовах воєнного стану значно актуалізував напрацювання пам'яткоохоронців, зокрема накопичений досвід пам'яткознавчої роботи з підготовки 28-томного фундаментального енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України», започаткований академіком Петром Троньком з однодумцями. Цінними є відомості про нерухомі пам'ятки археології, історії, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, науки і техніки, які увійшли до Зводу. Це результат багаторічної титанічної праці українських істориків, пам'яткознавців, мистецтвознавців, архітекторів із інвентаризації пам'яток, які стоять на державному обліку, а також виявлення й дослідження нових об'єктів культурної спадщини. По суті, Звід є науковою базою для Державного реєстру нерухомих пам'яток України з перспективою створення автоматизованої бази даних про всі об'єкти, своєрідною публічною охоронною грамотою для кожного об'єкту національного культурного надбання. Нині підготовка «Зводу пам'яток історії та культури України» має стати ключовою складовою гуманітарної політики держави.

Знищення пам'яток культурної спадщини – це воєнний злочин, тому в умовах

сучасної російсько-української війни нагальною є потреба у фіксації та дослідженні пошкоджених, зруйнованих та знищених пам'яток історико-культурної спадщини України, створення реєстру, каталогу та бази даних понівечених об'єктів та розграбованих культурних цінностей з подальшим використання їх національними та міжнародними правовими установами як фактів вандалізму з боку російського агресора в контексті міжнародного гуманітарного права на основі міжнародних конвенцій і спеціальних законів з метою повернення і реституції їх в Україну.

Актуальності набуває науково-дослідницька діяльність в галузі культурної спадщини, яка сприятиме поглибленню пам'яткознавчої проблематики, дозволить проводити необхідні фахові експертизи та виробити відповідні методики оцінювання втрачених та пошкоджених пам'яток. Зібрана інформація необхідна для відшкодування нанесених матеріальних збитків країною-агресором, а системна і цілеспрямована діяльність забезпечить Україні наукові та правові підстави для збереження й повернення свого культурного надбання.

З метою фіксації та дослідження пошкоджених, зруйнованих та знищених пам'яток історико-культурної спадщини України Центр досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України, до складу якого входять колеги та вихованці академіка Петра Тронька, започаткував спільно з Національної історичною бібліотекою України за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України проєкт з підготовки Каталогу-довідника – наукового видання, в якому буде вміщено стислу характеристику зруйнованих та знищених нерухомих пам'яток України в 2022–2023 рр. Проблеми науково-методологічного змісту, поглиблення термінологічного апарату пам'яткознавчої галузі, підходи та методи висвітлення культурного геноциду, здійсненого російськими окупантами в Україні, технології та шляхи відновлення об'єктів культурної спадщини обговорювалися фахівцями на Міжнародній науковій конференції «Культурні цінності та суспільні практики в період російсько-української війни», круглому столі «Втрати нерухомих пам'яток України під час російсько-української війни 2022–2023 рр.: фіксація та дослідження», який відбувся в межах Сьомих краєзнавчих читань пам'яті академіка Петра Тронька.

Внесок Петра Тимофійовича Тронька, у розвиток української культури, зокрема і пам'яткоохоронну справу, є неоціненним надбанням нашої історії, а під час сучасної російсько-української війни його напрацювання в пам'яткознавстві складають основу з подальшого відновлення і збереження національного культурного надбання. Титанічна праця державника, науковця, громадського діяча, його велична спадщина здобули справжнє визнання громадянським суспільством країни. Постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2015 р. «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв» було прийнято рішення вшанувати

на державному рівні сторіччя від дня народження П. Т. Тронька [7]. У 2012 р. Національна спілка краєзнавців України започаткувала Премію імені Петра Тронька за науково-організаційну та просвітницьку діяльність у краєзнавстві, внесок у музейну та пам'яткоохоронну справу, видання краєзнавчої літератури. До 100-річчя від дня народження П. Т. Тронька громадськість увічнила пам'ять академіка в меморіальних таблицях: на приміщенні центрального корпусу Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, у Національному заповіднику «Хортиця», в Богодухові. 8 жовтня 2015 р. Київська міська рада з ініціативи НСКУ присвоїла ім'я академіка Петра Тронька вулиці, яка прилягає до Національного музею народної архітектури та побуту України у Голосіївському районі м. Києва [7].

Постать Петра Тронька, його життєвий шлях наскрізь пронизані почуттям любові до України, поваги до історії і культури свого народу. Людина системи, яка не зігнулась під тиском обставин, не нарікала на часи, а наполегливо і впевнено працювала для народу всупереч системі. Його величезний доробок у галузі науки і культури справив колосальні зрушення у суспільній свідомості українців, позитивна дія якого лише буде зростати.

Список джерел:

1. 823 об'єкти культурної спадщини постраждали через російську агресію в Україні. URL: <https://t.me/mkipu/7394>.
2. Збережемо тую славу: громадський рух за увічнення історії українського козацтва в другій половині 50-х–80-х рр. XX ст.: Зб. док. та матер. Київ: Рідний край, 1997. 473 с.
3. Маньковська Р. В. Музеї України у суспільно-історичних викликах XX – початку XXI століть. Львів: Простір-М, 2016. 408 с.
4. Матеріали фондів Новоград-Волинського музею Лесі Українки.
5. Мінкульт оновив дані про кількість культурних об'єктів, пошкоджених російською агресією. *Радіо Свободи*. 3 листопада 2023 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-minkult-poshkodzheni-kulturni-objekty/32668683.html>
6. Особистий архів П. Т. Тронька.
7. Поточний архів Національної спілки краєзнавців України.
8. Складенко Є. М. Історик і час. До 90-річчя від дня народження, 75-річчя трудової державної, громадської та наукової діяльності Героя України, Почесного громадянина Києва, академіка НАН України П. Т. Тронька. Київ, 2005. 187 с.
9. Смолій В. А., Реєнт О. П. Улюбленець Долі (до 100-річчя від дня народження академіка НАН України, Героя України П. Т. Тронька). *Український історичний журнал*. 2015. № 4. С. 161–172.
10. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття: досвід, проблеми, перспективи. Київ, 2000. 270 с.
11. Тронько П. Т. Краєзнавство у відродженні духовності та культури. Київ: Рідний край, 1994. 107 с.
12. Удод Л. П. Т. Тронько: портрет на тлі епохи. Дніпропетровськ: Національна

гірнична академія України, 2000. 103 с.

13. Фалько Я. Сто перших років Олени Апанович. *Голос України*. 2019. 19 вересня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/321766>.

14. Хата, де виріс Олесь Гончар. Путівник. Полтава, 2008. 15 с.

15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 32, спр. 2134, арк. 2–4.

16. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 62, спр. 3887, арк. 188.

*Микола Маранчак,
(м. Київ)*

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ З РОСІЙСЬКОЮ МАШИНОЮ ПРОПАГАНДИ

В історії світової цивілізації бібліотеки завжди служили місцем зберігання знань. Сьогодні вони виконують функцію не лише зберігачів, але й посередників в протистоянні дезінформації, інформаційним маніпуляціям та ворожій пропаганді.

Десять років тому, з початку Революції Гідності 2013-2014 років, Україна стикнулася з викликами інформаційної війни, де інформація стала знаряддям маніпуляції масами. Ситуація загострилася після широкомасштабного вторгнення росіян у лютому 2022 року. В умовах інтенсивних інформаційних атак з боку Росії бібліотеки посіли особливе місце серед інституцій, що здатні захищати та просувати об'єктивну думку та контрпропагандистські наративи. Для цього вони організовують освітні програми для населення з медіаграмотності щодо розпізнавання фейкових новин, співпрацюють з медіа, науковцями та експертами для забезпечення якості поширюваної серед українців інформації і кібербезпеки. Саме бібліотеки зосереджують у своїх базах авторитетні та об'єктивні джерела, які регулярно систематизуються та служать постачанню неупереджених даних користувачам. Таких активностей з боку бібліотечних установ чимало.

У липні 2023 року в проєкті «Бібліотеки – бійці інформаційного фронту» взяли участь 15 бібліотек Донецької області. Переміщені, дистанційні, з особливими графіками та тимчасовими форматами, але ці бібліотеки працюють. Під час реалізації проєкту бібліотеки опрацювали свою роль як закладів, які крім традиційних функцій, представляють та реалізують інформаційну політику держави, а також виконують місію посилення духу боротьби в часи війни [1].

Публічна бібліотека імені Лесі Українки відкрила нові розділи на сайті, де збирає важливу інформацію про допомогу інформаційному протистоянню у війні. Серед проведених заходів бібліотеки лекції із циклу «Інформаційний спротив» на кшталт «Як

українці придумали Росію» і «Втікав як москаль з-під Конотопу. З історії походження приказки» [3]. Записи заходів можна переглянути на сторінках соцмереж бібліотеки онлайн.

Рівненська обласна бібліотека записує подкасти "Життя під час війни", в рамках яких розповідає про первинну психологічну допомогу і підтримку близьких людей в умовах війни. У досвіді практично кожної української бібліотеки останніх років можна зустріти подібні ініціативи та практики.

Бібліотеки відіграють важливу роль у збереженні та охороні історичної пам'яті і культурної спадщини, що також важливо для розуміння історичного контексту та подій. Вони допомагають громадянам розвивати критичне мислення та культуру довіри до достовірних джерел інформації. Саме на бібліотекарів лягає обов'язок архівувати та зберігати документи, книги, фотографії та інші матеріали, що можуть бути під загрозою в умовах невизначеності й небезпек війни.

Фахівці Національної історичної бібліотеки України (НІБУ) від самого початку повномасштабної війни розпочали збирати матеріали та вже уклали та оприлюднили низку спеціальних випусків веббіографій за матеріалами публікацій ЗМІ. Вже зібрано значний масив матеріалів «Події війни у висвітленні ЗМІ», у яких за хронологією подій подано свідчення сучасників про пережите у різних регіонах України [4].

Деякі бібліотеки продовжили свою просвітницьку діяльність навіть після окупації. Так сталося, коли російська окупаційна влада захопила Мелітополь. Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного довгий час був обмежений в діяльності. Сервери бібліотеки були заблоковані окупаційним керівництвом так званого мгу. Але в решті решт бібліотекарі повернули сайт наукової бібліотеки і забрали свій інституційний репозитарій ElarTSATU, де було вже понад 15 тисяч публікацій. Потім вони також забрали свій електронний каталог і електронну бібліотеку [2]. Таким чином бібліотекарі вжили можливі заходи для збереження цінних книг, архівів та інших культурних цінностей, принаймні, в електронному вигляді, які можуть бути під загрозою через дії окупаційної влади і стати в майбутньому недоступними для висвітлення історичної правди.

Важливим аспектом діяльності багатьох бібліотек є проведення заходів з дотримання медіагігієни. Крім того, бібліотеки є осередками культури і освіти, де проводяться лекції, семінари та інші заходи, спрямовані на підвищення рівня інформованості і медіаграмотності громадян. Це допомагає зменшувати вразливість до пропаганди та фейкових новин. Завдяки цим активностям бібліотеки стають місцями для діалогу та обміну думками між різними групами суспільства, сприяючи зближенню і зменшенню конфліктів через навколишню дезорієнтацію в умовах нав'язування українцям чужих наративів. Вони розширюють можливості обговорення і сприяють розвитку толерантності до тих, хто постраждав, хто

виїхав з країни, продовжує працювати на благо української економіки, займається волонтерством або боронить країну на фронті.

В умовах блекаутів, коли інформація в мережі Інтернет може бути громадянам недоступною, бібліотеки надають доступ до навчальних ресурсів та літератури. Такі засоби можуть сприяти зменшенню вразливості до пропаганди та дезінформації.

Наукова бібліотека УДУ імені Михайла Драгоманова стала під час війни центром незламності та згуртованості, місцем боротьби на інформаційному фронті задля спільної Великої перемоги. Бібліотека не тільки зберігає цифрові та аналогові знання, вона відкриває простір для навчання та дослідження, допомагає зміцнювати компетентності своїх користувачів.

Завдяки своїм ресурсам і культурним ініціативам, бібліотеки також сприяють зміцненню ідентичності та підтримці мовної і культурної спадщини, що є важливими аспектами контрпропаганди. Вони стають центрами, де громадяни можуть знайти підтримку, об'єднатися та діяти проти маніпуляцій в інформаційному просторі.

Роль бібліотек в інформаційній війні з Росією, особливо в умовах її відкритої агресії, важко переоцінити, адже вони приймають безпосередню участь в боротьбі з російськими фейками та пропагандою. Вони відіграють роль комунікативних центрів і приймають роль у всебічній допомозі спільної боротьби з ворогом, і при цьому залишаються центрами просвітництва і збереження національної та інтелектуальної пам'яті.

Список джерел:

1. Бібліотеки – бійці інформаційного фронту [Електронний ресурс] / БГ «Бібліотечна країна». URL: <https://livelibrary.com.ua/news/bif/> , вільний. Назва з екрана. [Дата звернення: 11.10.2023].
2. Білоцька О.М. Наукова бібліотека Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного в годину війни: окупація, релокація та інші виклики. *EBIB Biuletyn*, nr 2 (209). 2023. 11 с.
3. Герасимова С.Г., Сердюк С.М. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. № 3 (29). 2022. 64 с.
3. Дзира О. Війна з українською книгою: радянські часи та сучасні реалії. *Українознавчий альманах*. № 30. 2022. 146 с.
4. Манятіна О.В. Публічні бібліотеки в реаліях війни: дайджест за матеріалами інтернет-публікацій / Центральна районна бібліотека ЦБС "Свічадо" 2022. 14 с.

**ВЕБ-САЙТИ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК
У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ:
ТЕНДЕНЦІЇ, МОДИФІКАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ**

У ХХІ ст. заклади вищої освіти розглядаються як важливі промоутери сталого розвитку, зокрема, і через залучення спільноти, інформування про сталий розвиток, підвищення обізнаності завдяки участі та взаємодії користувачів. Оскільки університети є центрами різноманітних досліджень, викладання та навчання, вони надають простір для вільного вираження ідей, генерування знань і залучення громади. Крім того, в якості важливих соціальних інститутів вони популяризують ідею сталого розвитку через публічний дискурс. Кілька досліджень підкреслюють важливість веб-сайтів академічних установ, котрі поширюють інформацію про зазначений концепт та проблематику [2].

В цілому, різні веб-сайти оптимізують комунікацію на цю тему, тоді як статичні веб-сторінки забезпечують лише одностороннє спілкування. Веб-сторінки з інтерактивними функціями дозволяють залучати користувачів, заохочуючи їх обізнаність та участь користувачів у екологічних ініціативах [1]. Веб-сайти університетів повинні повідомляти про різні аспекти сталого розвитку в рамках інтернет-комунікацій, включаючи соціальну, економічну та екологічну ситуації. Університети дискутують й обговорюють проблематику сталого розвитку, взаємодіють із зацікавленими сторонами за допомогою спеціального простору на своїх веб-сайтах, що підтверджує важливість останніх. С. Гарідасан і С. Фірдаус вважають, що використання веб-середовища сприяє забезпеченню стабільності: ідеальним й дієвим способом сприяння та підтримки екологічної стійкості є використання веб-джерел й послуг або використання цифрове середовище для надання інформаційних джерел та послуг. Оскільки переважна більшість книг, опублікованих у всьому світі, використовуються для наукових цілей, а тому перехід до моделі цифрових інформаційних послуг із використанням цифрової форми для придбання та доступу до книг може допомогти значно зменшити викиди CO² [3].

Веб-бібліотечні послуги надаються користувачам через Інтернет і Всесвітню павутину (WWW). Веб-сервіси, які бібліотеки пропонують через свої веб-сайти, надають користувачам широкий спектр бібліотечних послуг незалежно від часових і географічних обмежень. Ще одна перевага веб-сервісів, для сталого розвитку – надання бібліотечних послуг вдома, що, як наслідок, зменшує потребу їхнього відвідування, а, отже, і знижує ризик забруднення навколишнього середовища шляхом ефективного використання енергетичних ресурсів.

Сучасні дослідники наводять наступні дані, аналізуючи роботу веб-сайтів інженерних освітніх закладів [4]:

Веб-бібліотечні послуги	2011 (у %)	2021 (у %)	Різниця	
Інтернет-каталог загального доступу (ОРАС)	84,61(11)	100(13)	15,39	↑
Інформаційний репозитарій	30,77(4)	100(13)	69,23	↑
Нові надходження/ доповнення	38,46(5)	92,31(12)	53,85	↑
Довідкова служба	46,15(6)	92,31(12)	46,16	↑
Додаток «Бібліотека»	0,00(0)	15,38(2)	15,38	↑
Новини та події	38,46(5)	84,61(11)	46,15	↑
Онлайн-сервіс з доставки документів	23,08(3)	61,54(8)	38,46	↑
Віртуальний тур бібліотекою	7,69(1)	7,69(1)	0,00	--
Оновлення онлайн /бронювання книг	0,00(0)	61,54(8)	61,54	↑

↑ Збільшення; ↓ Зниження; -- Без змін

Необхідність адаптації до мінливого цифрового інформаційного середовища разом із потребою у взаємодії та спілкуванні з користувачами бібліотеки у веб-середовищі призвели до еволюції від традиційних до віртуальних довідкових служб. Бібліотеки використовують різноманітні методи, такі як служби запитів, електронна пошта, живий чат тощо, щоб віртуально відповідати на запитання своїх користувачів. Віртуальна довідкова служба має змогу задовольнити освітні запити учнів, які не відвідують бібліотеку через нестачу часу [6].

Метою університетських бібліотек є підтримка наукової та навчальної діяльності своїх клієнтів. Як бачимо, бібліотечний сервіс вдосконалюється, задовольняючи запити і потреби читачів відповідно до мінливих глобальних інформаційних та дослідницьких тенденцій. Бібліотеки функціонують як універсальні освітні простори, що адаптуються до швидкого прогресу цифрових технологій та підтримують мінливі тенденції й практику в дослідженнях і навчанні. Наукова підтримка є важливою функцією університетських бібліотек, які надають її у вигляді різних інструментів й послуг, зокрема, віддалений вхід в систему, підручники та посібники, перевірка на плагіат, послуги перевірки граматики та інструменти федеративного пошуку.

Соціальні мережі також стали важливою платформою для спілкування та взаємодії. Інструменти соціальних медіа широко використовуються для маркетингової та рекламної діяльності в різних організаціях. Соціальні медіа надали бібліотекам можливість вийти за межі традиційних форматів разом із можливістю залучати та спілкуватися з новими зацікавленими сторонами та різноманітною спільнотою користувачів [5]. Соціальні медіа як надзвичайно важливий інструмент забезпечили університетським бібліотекам оперативний спосіб просування та публікації бібліотечних подій, маркетингу бібліотечних послуг і джерел разом із додатковою перевагою відгуків користувачів, взаємодії та залучення спільноти.

І знову наведемо дані від дослідників [4]:

Обліковий запис				
соціальних мереж/сервіси	2011 (y %)	2021 (y %)	Різниця	
Web 2.0				
Facebook	0,00(0)	38,46(5)	38,46	↑
Twitter	15,38(2)	38,46(5)	23,08	↑
YouTube	0,00(0)	23,08(3)	23,08	↑
Instagram	0,00(0)	15,38(2)	15,38	↑
LinkedIn	0,00(0)	15,38(2)	15,38	↑
Блог	15,38(2)	7,69(1)	7,69	↓
Соціальні закладки	7,69(1)	7,69(1)	7,69	--

↑ Збільшення; ↓ Зниження; -- Без змін

Веб-ресурси є життєво важливими джерелами інформації в нинішню цифрову епоху. Бібліотеки несуть відповідальність за вибір і надання користувачам якісних і відповідних веб-ресурсів через свої веб-сайти. Якісні бібліотечні ресурси є незамінними для надання якісних бібліотечних послуг. Веб-ресурси служать основним інструментом для доступу до інформації та її поширення, а отже, підтримують дослідницькі зусилля.

Дані від сучасних дослідників на рахунок цього [4]:

Веб-ресурси	2011 (у %)	2021 (у %)	Різниця	
Посилання на електронні журнали	92,31(12)	100(13)	7,69	↑
Посилання на електронні книги	76,92(10)	100(13)	23,08	↑
Посилання на онлайн-базу даних	92,31(12)	100(13)	7,69	↑
Посилання на електронні дисертації	53,85(7)	100(13)	46,15	↑
Електронні звіти	15,38(2)	61,54(8)	46,16	↑
Посилання на електронні газети	15,38(2)	38,46(5)	23,08	↑
Посилання на електронні довідкові джерела	15,38(2)	7,69(1)	7,69	↓
Посилання на мультимедійні ресурси	23,08(3)	76,92(10)	53,84	↑
Інші електронні джерела	7,69(1)	38,46(5)	30,77	↑

↑ Збільшення; ↓ Зниження; -- Без змін

Таким чином, університетські бібліотеки у першій чверті XXI ст. починають активніше використовувати різноманітні бібліотечні сервіси, приділяють належну увагу інформаційному репозитарію, за яким йдуть послуги онлайн-оновлення/бронювання книг і

нових надходжень. Однак єдиною послугою, яка залишається незмінною, є віртуальна екскурсія по бібліотеці, де збільшення не спостерігалось навіть впродовж десятирічного періоду. Загалом, починаючи з 2011 р., спостерігалось загальне покращення ситуації з наданням різноманітних веб-ресурсів і веб-бібліотечних послуг через веб-сайти бібліотек. Передбачається, що надання більш орієнтованих на користувача веб-бібліотечних послуг і відповідних веб-ресурсів бібліотеками, вкотре мотивуватиме користувачів активно використовувати ці веб-ресурси та послуги, що сприяє сталому розвитку, оскільки дослідження підкреслюють важливість цифрового або веб-середовища для екологічної стабільності.

Список джерел:

1. Amey L., Plummer R., Pickering G. Website communications for campus sustainability: an analysis of Canadian universities. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 2020. Vol. 21(3). P. 531–556.
2. Franz-Balsen A., Heinrichs H. Managing sustainability communication on campus: Experiences from Lüneburg. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 2007. № 8(4). P. 431–445.
3. Haridasan S., Firdaus S. Application of Web-Based Sources and Services for Sustainable Development in University Libraries. *Library Philosophy and Practice*, 2021(February). P. 1–17. URL: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9090&context=libphilprac>
4. Haridasan S., Firdaus Sh. Web-Based Sources and Services for Sustainable Development in Academic Libraries: A Longitudinal Approach *Library Philosophy and Practice* (ejournal). 2021. 6764. URL: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6764>
5. Harrison A., Burrell R., Velasquez S., Schreiner L. Social Media Use in Academic Libraries: A Phenomenological Study. *Journal of Academic Librarianship*. 2017. Vol. 43(3). P. 248–256.
6. Yang S. Q., Dalal H. A. Delivering Virtual Reference Services on the Web: An Investigation into the Current Practice by Academic Libraries. *Journal of Academic Librarianship*. 2015. Vol. 41(1). P. 68–86.

**Олександр Марчак,
(м. Київ)**

**ЗВ'ЯЗОК МІЖ РІВНЕМ ОСВІТИ ТА ЦИФРОВОЮ ГРАМОТНІСТЮ
В РАМКАХ КОМПЕТЕНТНОСТІ БІБЛІОТЕЧНОГО ФАХІВЦЯ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

В умовах другої, а, на думку деяких вчених, вже третьої хвилі цифровізації розвиток цифрових навичок користувачів та надання професійної підтримки вже є імперативом для

всіх бібліотечних фахівців у ХХІ ст. Очевидно, що ці завдання вимагають від них навиків роботи з цифровими технологіями значно вище середнього. Непросто знайти приклади емпіричних досліджень, як зарубіжних, так і українських, які визначають компетенції бібліотекарів, що працюють у публічних та академічних бібліотеках. Одним із небагатьох є дослідження, проведене К. Марцуку та Дж. Елліоттом [8], присвячене розвитку цифрової грамотності та набуттю навиків володіння цифровим інструментарієм серед працівників публічних бібліотек. Вони дослідили, як магістерські програми з бібліотечних та інформаційних наук, в яких беруть участь дві третини публічних бібліотекарів Сполучених Штатів зі ступенем, пропонують курси для підвищення цифрової грамотності. Паралельно з цим, було проведено чимало співбесід з працівниками і керівниками бібліотек, щоб з'ясувати, як навички, отримані в рамках курсів, можна застосувати у щоденній роботі. Було виявлено, що бібліотечні фахівці повинні добре орієнтуватися у швидкоплинному та динамічному зовнішньому середовищі, оскільки цифровий ландшафт їхнього робочого місця постійно еволюціонує. Ці вимоги завищують очікування, адже бібліотечні фахівці повинні отримати глибші та ширші технологічні знання та навички. Щоб забезпечити це, освіта бібліотекарів, на нашу думку, має концентруватись на так званих темах «загальної картини» (“big picture”), приміром, як рухатись нога в ногу з сучасними технологіями, приймати правильні рішення щодо їхнього застосування та вміти використовувати, а також мати можливість передавати свої знання про технологію іншим.

У 2009 р. Американська бібліотечна асоціація опублікувала перелік компетенцій для бібліотечної професії [1]. Ознайомившись з ним, робимо висновок, що фахівці зі ступенем магістра повинні не тільки розуміти та вміти застосовувати інформаційні, комунікаційні та інші техніки та технології, але й мати знання та навички їхньої передачі. Публічні бібліотекарі повинні мати можливість розвиватися в інших сферах, таких як: освіта, навчання, лідерство, співпраця, побудова партнерства та ефективне управління проектами.

Оцифрування контенту в публічних колекціях створило величезну кількість даних. Так, управління цифровими ресурсами й колекціями та надання послуг на їхній основі потребує професіоналів, які, окрім людських навичок (human skills), володіли б низкою компетенцій у царині цифровій культурній спадщині та управлінні цифровими послугами. Проєкт BIBLIO (Boosting Digital Skills and Competences for Librarians in Europe) є першою спробою створити інноваційний професійний профіль для цифрових бібліотечних фахівців [2]. Мета цього проєкту – побудова освітньої моделі, яка б допомогла озброїти бібліотекарів цифровими навичками, необхідними для їх нової ролі. Набуті цифрові навички та компетенція будуть відображені за допомогою фреймворку DigComp.

Постійне навчання цифровій інформаційній грамотності має важливе значення для того, щоб бібліотеки залишалися значущими гравцями в складному економічному кліматі, а також для забезпечення підтримки зацікавлених сторін у цифровому світі. Приміром, Е. Мансур, досліджуючи цифрові навички університетських бібліотекарів, дійшов висновку, що їм слід забезпечити вищий рівень ІКТ-грамотності, допомагаючи регулярно вдосконалювати та оновлювати свої знання в частині використання цифрових навичок [7]. Це дослідження засвідчило тісний зв'язок між певними демографічними характеристиками респондентів, зокрема віком та освітою, та цифровою інформаційною грамотністю. Професійні атрибути респондентів, посада і досвід роботи також сильно впливають на рівень цифрової грамотності респондентів. А. Валек, вивчаючи компетентність університетських бібліотечних фахівців, виявив, що нові завдання, пов'язані з управлінням дослідницькими даними, породжують кілька проблем. Майбутні ролі та обов'язки суттєво різняться від сьогоденних. Найбільшим викликом для університетських бібліотекарів майбутнього та, ймовірно, для тих, хто працює в інших бібліотеках, буде керування мінливими технологіями на додачу до їхніх традиційних обов'язків. Кількість електронних ресурсів буде зростати, але паперові книги не зникнуть з полиць більшості бібліотек [9].

Дослідження 2017 р. виявило істотні відмінності в цифрових навичках бібліотечних фахівців з різною освітою [3]. 20 з 21 компетенції DigComp з більшою ймовірністю опанували бібліотекарі з вищим рівнем освіти, ніж ті, хто не має диплому за фахом. Лише в сфері управління цифровими ідентифікаційними даними частка випускників, котрі не навчалися бібліотечній справі, і мають передові навички, була більшою. Дипломовані фахівці, зокрема бакалаври, перевершили своїх колег, які не є випускниками відповідних закладів, у питаннях онлайн-громадянства, захисту активів та вирішення технічних проблем. Філософія DigComp полягає в тому, що людина на просунутому рівні може допомагати іншим, а людина на рівні магістра може генерувати професійний розвиток. У світлі цього, можливо, варто розглянути, на який розвиток цифрових компетенцій здатні бібліотечні фахівці з ступенем і розвиток яких навичок є найбільш потрібним.

Вивчаючи дві групи випускників 21 компетенції DigComp (21 DigComp competencies), М. Борбелі зазначає, що захист даних є єдиним, де частка професіоналів із поглибленими навичками та навичками магістра є мінімально вищою, ніж частка випускників бібліотек із поглибленими навичками, на рівні 1%. Програмування є слабкою навичкою для обох груп випускників: 11% мають, як прогресивний, так і магістерський ступені. На рахунок інших 19 цифрових компетенцій, то випускники бібліотечної справи є більш-менш компетентними [4]. Опитування базувалося на DigComp 2.1 [5], використовуючи онлайн-анкету та метод самозвіту, досліджено 4 рівні цифрової грамотності в 5 зонах компетенції та 21 компетенції.

DigComp 1.0 [6], застосована в опитуванні 2017 р., включала три рівні кваліфікації: базовий, середній і просунутий, а остання версія запровадила четвертий рівень, вузькоспеціалізований рівень, також відомий як рівень магістра. Рівні розрізняються за складністю завдань, ступенем автономності та залученим когнітивним сферам.

Як виявилось, найбільш позитивний вплив освіти вищого рівня проявляється у царині інформаційної грамотності та даних. Порівняно з іншими випускниками, ці мають на 10% більше шансів вирішувати складні проблеми пошуку та допомагати іншим, а ще 7% з них є експертами на просунутому рівні в організації, структуруванні та пошуку даних. Ступінь теж є значною перевагою в розробці контенту. Фахівці з бібліотечною освітою значно кращі в трьох із чотирьох сфер компетенції в галузі – конвертація контенту, його генерування та авторське право. Стосовно програмування, то обидві групи опитаних мали однакові скромні навички.

Отже, як свідчить західний досвід, управління інформацією в цифровому середовищі, генерування, цифрового контенту, вміння співпрацювати, обирати правильну технологію для вирішення конкретної проблеми та виправляти прогалини в навичках, бути активним онлайн-громадянином – це компетенції, якими переважно володіють більше бібліотекарів з вищою освітою (магістерського та докторського ступенів), ніж ті, хто має інші ступені. Це вкотре підкреслює важливість вищої бібліотечної освіти для підготовки кваліфікованого фахівця, здатного реагувати на виклики, спричинені цифровою еволюцією у XXI ст.

Список джерел:

1. American Library Association [ALA] ALA's Core Competences of Librarianship. 2009. URL: <https://www.ala.org/educationcareers/sites/ala.org.educationcareers/files/content/careers/corecomp/corecompetences/finalcorecompstat09.pdf>
2. Barbuti N., Di Giorgio S., Valentini A. The Project BIBLIO – boosting digital skills and competencies for librarians in Europe: an innovative training model for creating digital librarian. *Int Inf. Libr. Rev.* 2019. Vol. 51. P. 300–304.
3. Borbély M. A végzettségés a könyvtárosok digitális kompetenciaszintje közötti összefüggések összehasonlító elemzése. *Tud. Műszaki Tájékoztatás.* 2018. Vol. 65. P. 287–306.
4. Borbély M. Public Library Digital Competency Mapping 2019: A Survey on Digital Skills of Library Professionals With Different Qualifications. *Front. Educ.* 2022. 7:909502. URL: https://www.researchgate.net/publication/361261866_Public_Library_Digital_Competency_Mapping_2019_A_Survey_on_Digital_Skills_of_Library_Professionals_With_Different_Qualifications
5. Carretero S., Vuorikari R., Punie Y. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with Eight Proficiency Levels and Examples of Use, EUR 28558 EN. JRC Working Papers JRC106281. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. doi: 10.2760/38842

6. European Commission. DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. doi: 10.2788/52966
7. Mansour E. A survey of digital information literacy (DIL) among academic library and information professionals. *Digit. Libr. Pers.* 2017. Vol. 33. P. 166–188.
8. Martzoukou, K., and Elliott, J. (2016). The development of digital literacy and inclusion skills of public librarians. *Commun. Inf. Lit.* Vol. 10. P. 99–115.
9. Walek A. Is data management a new “digitisation”? A change of the role of librarians in the context of changing academic libraries’ tasks. Paper presented at: IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies in Session 139 – Education and Training, Science and Technology, and Continuing Professional Development and Work place Learning, Kuala Lumpur, 2018.

Оксана Марченко,

(м. Київ)

КАТАЛОГ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ «КИРИЛИЧНІ ВИДАННЯ ДРУКАРНІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ»

«Добре, братове, читати книжки, особливо всякому християнину.[...] Гляди, в чім початок добрих діл — поучення святих книг. І сими, братове, подвигнімся на шлях життя, на діла їх; і навчаймося ненастанно книжних словес, творячи волю їх, як вони велять, щоб і ми стали гідні вічного життя на віки» - так, у перекладі славетного Івана Франка, звучить настанова з древнього «Ізборника» 1076 року [1].

Вельми шанованими книги були у Києво-Печерській Лаврі, яка протягом багатьох століть була культурно-просвітницьким центром на українських теренах. Тут книги не тільки зберігали і читали, а й надрукували чимало книжкових шедеврів.

Друкарня Києво-Печерської лаври безперервно працювала впродовж трьохсот років. Заснована у 1615 р. архімандритом Єлисеєм (Плетенецьким), вона стала найдавнішим центром книгодрукування в Україні в XVI – XVIII ст.

Тут видавалися праці таких відомих діячів, як Дмитрій Ростовський (Туптало), Іоанникій Галятівський, Лазар Баранович, Петро Могила тощо.

З діяльністю друкарні пов'язаний розвиток таких жанрів, як передмови, присвяти, геральдичний вірш, що супроводжували майже кожне видання. Частина текстів у церковно-службових книгах, а також вірші, присвяти, передмови та післямови друкувалися книжною українською мовою. Для києво-печерських друків характерний високий поліграфічний рівень. Вони мали текстові і титульні ілюстрації, містили портрети, батальні сцени, герби меценатів, прикрашалися різноманітними заставками, кінцівками, ініціальними літерами з

характерним для українського народного мистецтва рослинним і тваринним орнаментом. Застосовувалися двоколірний друк, різноманітні шрифти.

Зважаючи на те, що Національна історична бібліотека України вже багато років функціонує на теренах Лаври, не дивно, що печерські друки складають близько чверті її кириличного фонду. Усі вони були зібрані та описані у каталозі колекції науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Національної історичної бібліотеки України «Кириличні видання друкарні Києво–Печерської лаври», що був укладений у 2021 році. Електронний варіант каталогу представлений на сайті НІБУ у рубриці «Наші видання» [2]. Наразі, маємо нагоду повідомити, що незабаром, у 2023 році, каталог буде надруковано.

В каталозі окрім рідкісних книг XVII – XVIII ст., як виключення, представлені і кириличні видання Лаври XIX – XX ст. Ці книги також є цінними зразками видань Києво–Печерської друкарні. Досить часто вони є перевиданнями творів XVII – XVIII ст., що дозволить дослідникам прослідкувати історію даного видання. Таким чином, у каталозі представлено для ознайомлення повний репертуар кириличних видань Києво – Печерської лаври з фонду НІБУ.

Каталог на цей фонд вже видавався 40 років тому («Славянские книги кирилловской печати XVII – XX вв.») [3], та, наразі, виникла потреба в укладанні нового його видання. І не тільки тому, що каталог вже став бібліографічною рідкістю, а й з цілої низки причин, серед яких найважливішими є наступні:

- Укладений опис на 256 примірників книг (на противагу 204 у попередньому виданні) завдяки тому, що:
 - о описаний кожний примірник видання;
 - о описані приплетені книги, які не увійшли в попередній каталог;
 - о описана незначна кількість примірників, віднайдених у книгосховищі НІБУ.
- Детально описаний кожний примірник видання;
- Бібліографічний опис здійснений на основі чинних правил (як він подається на титульному аркуші), а не в російському перекладі, як у попередньому виданні;
- В опис стародруків додані такі важливі опції, як особливості примірника та стан його збереження.
- Виправлені деякі важливі помилки та неточності попереднього видання каталогу.

Опис видань здійснений на основі "Методичних рекомендацій для державної реєстрації книжкових пам'яток України. Кириличні рукописні книги та стародруки" (Київ, 2007), розроблених Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського.

Опис подається в хронологічному порядку, а в межах одного року – за алфавітом.

Основною метою каталогу стала найбільш повна поекземплярна характеристика кожного видання книги.

Так, наприклад, сторінки або аркуші (переведені зі слов'янської на загальноприйняту арабську нумерацію) подаються не загальною нумерацією, а зазначають саме ті, які наявні в кожному примірнику книги.

Цій же меті слугують і такі розділи опису, як особливості примірника (де зазначені наявні записи, книжкові знаки, наклейки, штампи) та стан збереження кожного примірника книги.

Записи і помітки, що збереглися на книгах, наводяться з максимальною повнотою. Якщо текст запису прочитати не вдалося, подано інформацію лише про його наявність.

Додаткову інформацію про побутування книги надають екслібриси та штампи.

Наприклад, привертає увагу екслібрис «Баронь Бодє Колычевъ». Він належить історику та археологу Михайлу Львовичу Бодє-Количеву (1824–1888), який зібрав велику колекцію старожитностей, а також бібліотеку старовинних рукописів і книжок. Ці раритети після 1917 р. були передані до Музейного відділу Наркомосу. На шести книгах, представлених у каталозі, трапляється екслібрис «Изъ библиотеки Ивана Лукашевича», що засвідчує їхню приналежність до бібліотеки бібліофіла, поміщика Полтавської губернії, Івана Яковича Лукашевича (1811–1860). Його книжкова колекція налічувала понад 4000 одиниць: у ній було представлено багато чудових стародруків слов'янських видань, починаючи з краківських XV ст., були й книги, надруковані Іваном Федоровим. Надалі планується дослідити, які книги з цієї колекції потрапили до фонду НІБУ. Наразі маємо у своєму фонді джерела, що допоможуть висвітлити це питання [4].

На семи примірниках видань виявлено штамп «Центральний Антирелігійний музей в Києві». Окрім того, зафіксовано штампи: Книгозбірні «Студіону» у Львові, Бібліотеки Вознесенського Ново-Нямецького (Кицканського) монастиря (Молдова) та інші.

В процесі підготовки каталогу, у рамках проєкту «Абетка українських стародруків», співробітниками НІБУ було оцифровано вісімнадцять київських стародруків. Наразі є можливість користуватися повними текстами цих видань представлених у форматі pdf на сайті НІБУ.

Серед них такі першодруки як:

- перше велике за обсягом київське видання 1619 року, збірка літургійного та учительного змісту «Анфологiон» [5];
- перше кириличне видання 1661 року «Патерика Печерського», з гравюрами славнозвісного лаврського майстра Іллі [6];

- перше друковане видання перекладу на церковно - слов'янську мову «Номоканона», з передмовою та додатками Памви Беринди, здійснене 1620 р. в Києво-Печерській друкарні [7].
- та інші видатні київські друки.

Каталог супроводжують наступні допоміжні матеріали:

- Показчик назв;
- Іменний показчик авторів та персоналій;
- Бібліографія (каталоги, що містять описи відповідних кириличних видань та посилання на які подаються скорочено);
- Абетка назв стародруків.

Досить часто кириличні книги шукають саме за відомими назвами, тому до «Показчика назв» увійшли й ті видання, що мають авторів.

До «Іменного показчика авторів та персоналій» увійшли імена та прізвища не тільки авторів, а й осіб, про яких згадується у назві книги. У таких позиціях показчика зазначено «про нього» чи «про неї».

Бібліографія (каталоги, що містять описи відповідних кириличних видань та посилання на які подаються скорочено) є на сьогодні найбільш повним та детальним переліком каталогів, де згадуються зазначені кириличні видання. Звертаємо увагу користувачів на те, що для зручності під кожним описом примірника подається перелік каталогів (із зазначенням сторінки та порядкового номера) в хронологічному порядку, а в додатку подані скорочений та повний опис використаних видань (бібліографія) за алфавітом.

У «Абетці назв стародруків» подані в алфавітному порядку значення загальноновживаних назв кириличних книг, що також буде слугувати комфортній роботі з каталогом.

Маємо надію, що цей каталог стане в пригоді музейним та архівним дослідникам, видавцям, книгознавцям, бібліографам, історикам, культурологам та допоможе у роботі всім тим, хто цікавиться історією книгодрукування Києво-Печерської лаври.

Список джерел:

1. Франко І.. Из лектури наших предків XI в. I. Збірник Святослава 1076 р. *Стара Україна*. Львів, 1924. Вип. XII. С. 179-183.
2. Кириличні видання друкарні Києво-Печерської лаври: каталог колекції науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Національної історичної бібліотеки України / упоряд. О. І. Марченко; ред. ; С. І. Смілянець, С. М. Смирнова; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2021. 77 с.
3. Славянские книги кирилловской печати XVII–XX вв. : каталог книг, изданных в Киево-Печерской лавре / сост. Г. Е. Варварич ; Гос. ист. б-ка УССР. Киев, 1981. 79 с.

4. Лукашевич Ю. Б. Лукашевичи : семейная хроника. Санкт-Петербург. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2002. 248 с. : фот., табл.

Щапов Я. Н. Собрание И. Я. Лукашевича и Н. А. Маркевича / Я. Н. Щапов ; М-во культуры РСФСР, Гос. ордена Ленина б-ка СССР им. В. И. Ленина. Москва, 1959. 144 с.

5. Анфологiон с Богом съдержай съдержай церковную службу избранных святых на вес год. Київ: Друкарня Києво -Печерської лаври, 1619. [16], 1048 с. іл.; 2°.

6. Патерікъ или Отечникъ печерскій, содержащъ житія святыхъ Преподобныхъ и Богоносныхъ отцов наших просіявшихъ в пещерахъ. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1661. 298 арк.; 46 грав.; 2°.

7. Номоканонъ, сиречь законоправилникъ, имѣяй по сокращеніи Правила Святыхъ верховныхъ Апостолов и святыхъ Вселенскихъ седми соборовъ и Помѣстныхъ нѣкихъ. Київ : Друкарня Києво -Печерської лаври, 1624. 184 с. : 2 грав. ; 4°.

Любов Марчук, (м. Хмельницький)

Геннадій Панарін, (м. Харків)

Лев Рудзський, (м. Київ)

ФОРМАТ МАЄ ЗНАЧЕННЯ: ВЕБ-КАЛЕНДАР КРАЄЗНАВЧОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ПЕРШИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО КРАЄЗНАВЧОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ

Знаходити інформацію – найважливіші навички виживання в інформаційному суспільстві. Тому застосування комп’ютерних технологій для розвитку дитини як читача, забезпечення оперативного доступу до інформації та виховання у підростаючого покоління інформаційної культури дає свої результати. База даних “Календар знаменних дат” складова частина системи баз даних електронного каталогу Хмельницької обласної бібліотеки для дітей імені Т.Г.Шевченка. Ця база даних має свою методику створення, пошукові можливості, робочі листи та інше. База даних є цінною для вивчення минулого нашого краю, розповсюдження краєзнавчої інформації на якісно новому рівні.

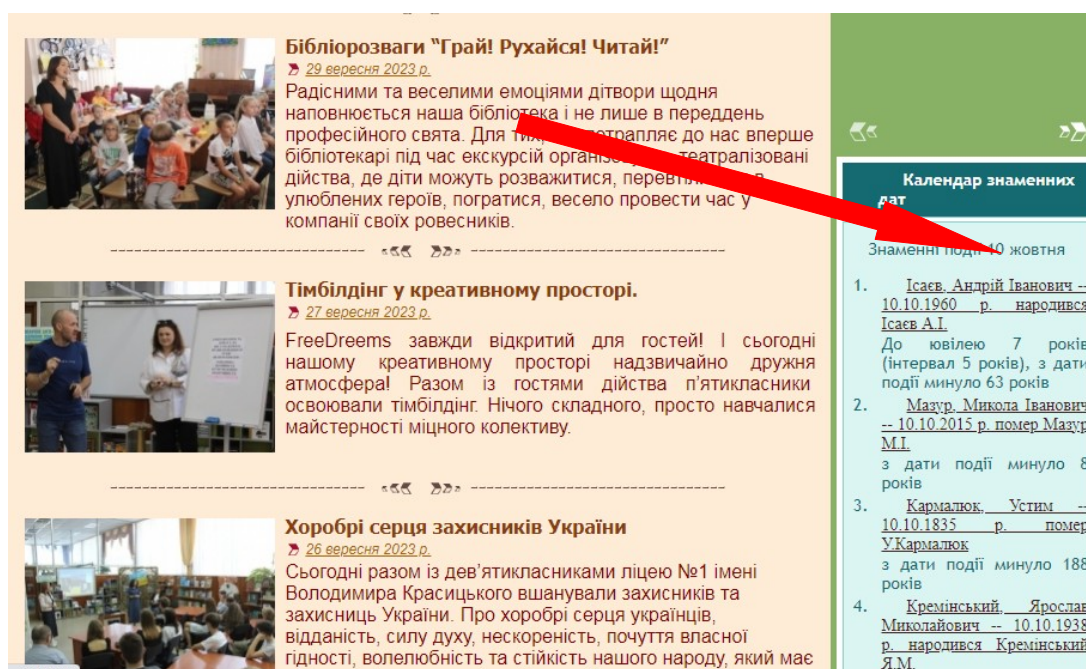
Вона містить життєписи, цікаві біографічні дані, факти із життя багатьох видатних людей краю, які народилися, розпочали свій шлях та зробили у свій час величезний внесок у науку, культуру, літературу, мистецтво тут, на рідній подільській землі. Варті безсмертя також Герої Небесної Сотні та волонтери – наші земляки, а також Герої, які загинули у героїчній боротьбі проти російських окупантів, здобуваючи свободу та перемогу для України. Пам’ять та повага до таких людей – це запорука створення міцного зв’язку між поколіннями, їх історією минулою та майбутньою. Поряд з тими, хто вже відійшов у

вічність, подані імена тих, які сьогодні трудяться над розбудовою різних галузей української науки – математики, кібернетики, медицини, техніки, біології і багатьох інших. Нехай їх мудрість, серйозне ставлення до знань слугують взірцем, прикладом для багатьох поколінь.

Також база даних КЗД містить відомості про історичні пам'ятки та події, цікаві об'єкти краю. Такі відомості не лише не втрачають свого значення із плином часу, а й набувають нової цінності у контексті вивчення історичного процесу як послідовності і взаємозв'язку подій.

Створюючи цю базу, ми ще раз усвідомили, що рідна Хмельниччина багата не лише на красиву і неповторну природу, на героїчну і славу історію, а й на талановитих, розумних людей – працюю уславлених, шаною увінчаних.

Наразі фактографічна база даних “Календар знаменних дат” містить біля 1000 записів на персоналії, події та об'єкти. Поряд із формуванням і наповненням самої бази КЗД, було прийнято рішення про просування її в мережі Інтернет. З цією метою була виконана інтеграція бази КЗД, що наповнюється у АБІС, яка використовується в нашій бібліотеці, із системою керування сайтом. Це дало можливість додати на головній сторінці сайту Хмельницької обласної бібліотеки для дітей імені Т.Г. Шевченка інформаційний блок “Календар знаменних дат”, в який в автоматичному режимі виводяться події за поточну дату. Інформація на сторінці сайту оновлюється автоматично: система відбирає усі події поточної дати у момент показу сторінки сайту. Завдяки цьому нові дані відображаються одразу, як тільки ми внесли їх до бази даних.

Бібліорозваги “Граї! Рухайся! Читай!”
➤ 29 вересня 2023 р.
Радісними та веселими емоціями дітвори щодня наповнюється наша бібліотека і не лише в переддень професійного свята. Для дітей підготровано театралізовані дійства, де діти можуть розважитися, пережити історію улюблених героїв, погратися, весело провести час у компанії своїх ровесників.

Тімблдінг у креативному просторі.
➤ 27 вересня 2023 р.
FreeDreams завжди відкритий для гостей! І сьогодні нашому креативному просторі надзвичайно дружня атмосфера! Разом із гостями дійства п'ятикласники освоювали тимблдінг. Нічого складного, просто навчалися майстерності міцного колективу.

Хорообрі серця захисників України
➤ 26 вересня 2023 р.
Сьогодні разом із дев'ятикласниками ліцею №1 імені Володимира Крисицького вшанували захисників та захисниць України. Про хорообрі серця українців, відданість, силу духу, нескореність, почуття власної гідності, волелюбність та стійкість нашого народу, який має

Календар знаменних дат
Знаменні події 10 жовтня

1. Ісаєв, Андрій Іванович -- 10.10.1960 р. народився Ісаєв А.І.
До ювілею 7 років (інтервал 5 років), з дати події минуло 63 років
2. Мазур, Микола Іванович -- 10.10.2015 р. помер М.І.
з дати події минуло 8 років
3. Кармалюк, Устим -- 10.10.1835 р. помер У.Кармалюк
з дати події минуло 188 років
4. Кремінський, Ярослав Миколайович -- 10.10.1938 р. народився Кремінський Я.М.

База даних “KZD – Календар знаменних дат” є типовою спеціалізованою (не бібліографічною) базою у складі нашої АБІС. Ця база дає можливість створювати описи декількох видів документів:

- виставки;
- персони (особи);
- конференції;
- події;
- об’єкти.

Для опису частини документів розроблені деталізовані Робочі листи (РЛ), інші описуються мінімальним набором полів – Назва, Анотація (у якій можуть бути виділені ключові слова = КС та словосполучення) та полем “Дати для КЗД”. Це поле є обов’язковим для всіх записів, воно містить первинну дату події та кількість років (інтервал), через які відзначається її ювілей. На основі даних цього поля формуються такі словники:

- Рік, місяць, день здійснення події – RPPRMMDD – формат подання.
- Місяць, День – дає угруповання подій на кожен день.
- Ювілеї поточного року – до нього потрапляють події, ювілей яких відзначається у поточному році.
- “До ювілею залишилося ... років” – у ньому групуються події, ювілеї яких будуть відзначатись через 1, 2, 3 і т. д. років (з урахуванням індивідуальних інтервалів для різних подій).

Для актуальності останніх двох словників на початку кожного календарного року потрібно виконати повну актуалізацію словників бази (АРМ “Адміністратор” – База даних – Відкрити – вибрати БД KZD – Актуалізація – Створити словник заново – Повністю).

Загальні поля опису подій у базі КЗД

Усі записи у базі КЗД мають обов’язкові і допоміжні загальні поля, які описують саму персону/особу/об’єкт/подію.

Основні поля опису персоналій:

- Персона/особа – головне і основне поле для опису. Саме в цьому полі вказується прізвище, ім’я, по батькові особи, невід’ємна частина імені (письменник, художник, вчений тощо), дати життя, інтервал років до ювілею. В одному описі може бути декілька полів. Наприклад, для опису дати народження та смерті людини.
- Анотація – детальна інформація про особу у формі довільного тексту.

– Тематика – код тематики галузі, в якій працювала або працює дана особа, заповнюється за допомогою довідника. Може бути відредагованим під особливості роботи конкретної бібліотеки. Дуже зручний інструмент для поділу великої бази подій по галузевих критеріях.

– Ключові слова – довільні слова або словосполучення, які відсутні в описі особи, але які тісно пов'язані з особою та її пошуком.

– Бібліографія – перелік пов'язаних із даною подією джерел. Є можливість як ввести бібліографічний опис самостійно (у разі, якщо у фонді бібліотеки цього документа фізично немає), так і пов'язати подію із документом у будь-якій бібліографічній базі у власній системі автоматизації. У разі встановлення зв'язку між описом персони/події і документом у бібліографічній базі, при демонстрації опису з'являється можливість виконати перехід від особи до запису книги чи статті.

– Пов'язані документи – перелік будь-яких документів у будь-якій базі даних, пов'язаних із даною особою. Це може бути як книга-ювіляр у фонді бібліотеки, так і інша подія у базі Календаря знаменних дат.

– Зовнішній об'єкт – посилання на зовнішню URL-адресу, чи на файл на власному сервері. Дає можливість пов'язати із особою графічний матеріал, відео, повний текст чи будь-що інше, що може зацікавити читача.

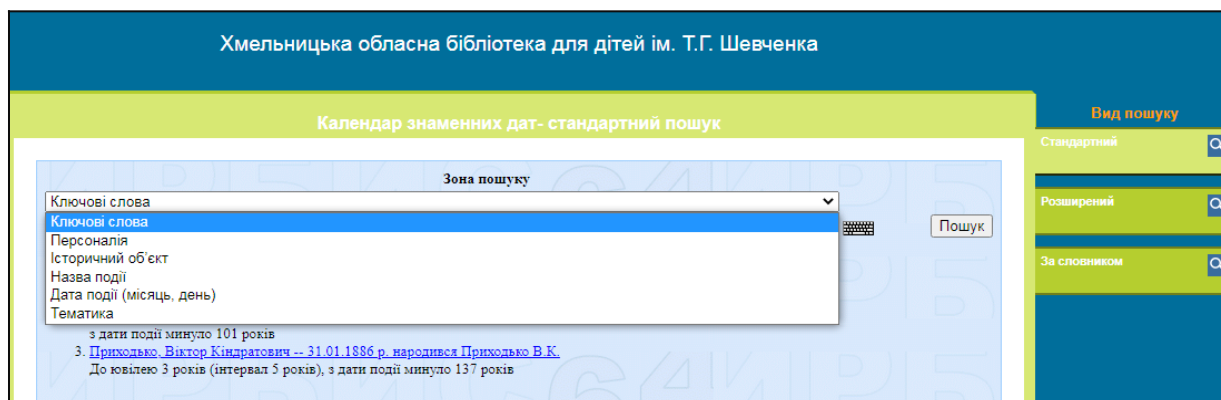
– Внутрішній цифровий об'єкт – зазвичай використовується для додавання до запису невеличких за розміром графічних об'єктів. Наприклад, фото людини.

Пошукові можливості для Веб-модуля

Окрім інформаційного блоку на сторінках сайту, у інтерфейс веб-модуля були додані пошуки за базою КЗД. На даний момент модуль надає наступні пошукові можливості для читачів:

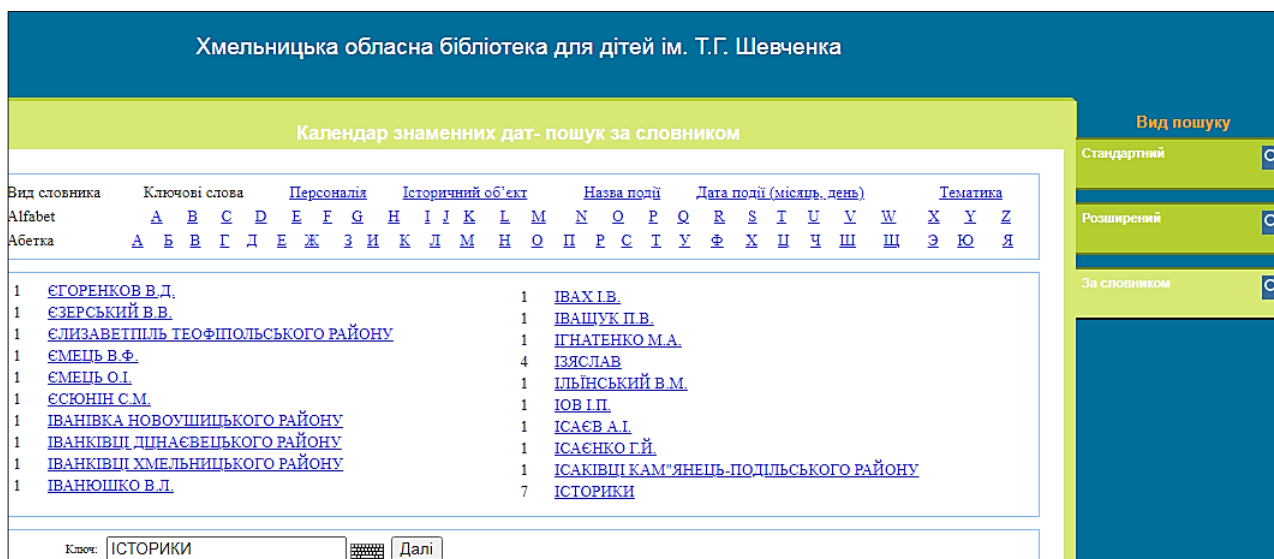
1. Стандартний пошук – найбільш простий і розповсюджений пошук за одним обраним параметром, або за конкретною датою.

У цьому пошуку можна обрати конкретний словник із переліку та ввести у рядок пошуку термін. Для пошуку надаються такі словники: Ключові слова, Персоналія, Історичний об'єкт, Назва події, Дата події (місяць, день), Тематика.

2. Розширений пошук – надає можливості комбінування різних полів та словників та виконання складного пошуку. Потребує подальшого доопрацювання та вдосконалення.

3. За словником – дуже цікавий і зручний вид пошуку, який дає можливість обрати конкретний словник та переглянути усі його терміни, а при натисканні по конкретному терміні – отримати по ньому результати.

Картка події на сторінках веб-модуля

Треба зазначити, що дуже важливим є не тільки пошук подій у базі, але й максимально комфортний та інформативний їх перегляд. Тому у веб-модулі є можливість побачити на картці наступні дані:

1. Загальні відомості про особу/подію з фотографією.
2. Посилання на зовнішні ресурси чи об'єкти на власному сервері.
3. Бібліографію.
4. Перелік інших пов'язаних з персоною/об'єктом/колективом дат.

Малиш П.І.

Малиш П.І. - журналіст, письменник, публіцист, член Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України, голова Хмельницької обласної організації НСПУ. Лауреат премій: "За подвижництво у державотворенні" ім. Якова Гальчевського (2004), міської літературної ім. Богдана Хмельницького (2007), регіональної "Скарби землі Болохівської" (2010), Хмельницької міської премії ім. Миколи Орловського (2011), обласної премії ім. Дмитра Прилюка за кращу публіцистичну роботу в галузі журналістики (2015). Нагороджений медаллю "Будівничий України" (2001) Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Тараса Шевченка, Золотою медаллю української журналістики (2014). Народився 27 січня 1953 р. в с. Меденичі Дрогобицького району Львівської області. Проживає в м. Хмельницькому.

[Посилання на зовнішній ресурс](#)

[Посилання на зовнішній ресурс](#)

[Посилання на зовнішній ресурс](#)

[Посилання на зовнішній ресурс](#)

Бібліографія:

- [Горбатюк В. За прозорістю - глибина : Про Петра Малиша / В. Горбатюк // Подільські вісті. - 2007. - 16 січ.](#)
- [У любові поєдналися дві музи : Про книги П.Малиша "Осічка" та "На злам" // Подільський кур'єр. - 2007. - № 8.](#)
- [Сівач В. Публіцистичний рубіж Петра Малиша / В. Сівач // Проскурів. - 2007. - 1 берез.](#)
- [Яніцька Н. Історія без строку давності : \[про книгу П.Малиша "Розгуд диявола триває"\] / Н. Яніцька // Подільський кур'єр. - 2011. - 24 листоп.](#)
- [Кульбовський М. Читаючи Петра Малиша... / М. Кульбовський // Проскурів. - 2013. - 21 лют.](#)
- [Тарасюк О. Петро Малиш - лауреат премії імені Дмитра Прилюка / О. Тарасюк // Подільські вісті. - 2015. - 21 трав. - С. 5](#)
- [Лісничка О. У письменників - новий голова : \[П.Малиш - голова обл. організації НСПУ\] / О. Лісничка // Подільські вісті. - 2017. - 23 берез.](#)
- [Демків Б. Четверта книга Петра Малиша про страшну правду Великого терору в Україні / Б. Демків // Проскурів. - 2017. - 20 лип. - С. 15](#)
- [Собко О. Я ставив за мету - визволити мертвих : \[інтерв'ю з письменником П.Малишем\] / О. Собко // Подільські вісті. - 2017. - 26 верес.](#)

На наступному етапі розвитку нашого ресурсу ми плануємо його представлення в дещо іншому форматі та в інформаційно "збагаченому" вигляді. Під іншим форматом подання ми хочемо бачити ресурс, представлений у вигляді карти регіону, на якій, при натисканні на позначення населеного пункту, користувач міг отримати список джерел, які є по даному населеному пункту у фонді нашої бібліотеки, в базі даних КЗД, у зовнішніх джерелах. Родзинкою для читача має стати короткий аудіофайл про цей населений пункт, який ми хочемо зробити, спираючись на практику створення відеороликів, які є у нас.

Під населеним пунктом ми маємо на увазі не лише села чи районні центри, а й громади. Для цього спиратимемося на співробітників бібліотек на кафедрах дитячого читання в нашій області. Можливо, ця робота виллється у створення студії подкастів, для якої необхідно досить спеціалізоване обладнання, яке в умовах війни ми плануємо придбати за рахунок позабюджетних коштів. Хоча є приклади дніпропетровських колег, які роблять прекрасні подкасти з використанням як апаратури – звичайні смартфони <https://www.libr.dp.ua/?do=audiopodcasts> Крім того, необхідно корелювати нашу роботу, якомога ближче зі шкільними програмами.

БІБЛІОТЕКА І БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА У ЗАКОНОДАВЧОМУ ДИСКУРСІ: ІСТОРИКО-БІБЛІОТЕКОЗНАВЧІ АСПЕКТИ

Кардинальні зміни глобалізаційного характеру спричинили суттєві трансформації діяльності бібліотек як соціокультурних інституцій. На всіх етапах свого розвитку вони створювали умови для життєдіяльності, надаючи доступ до надбань культури. Рівень розвитку бібліотек, їх вплив на розвиток культурного середовища завжди визначався змістом використання і поширення інформації про матеріальні та духовні культурні цінності, доступністю до неї, а отже комунікаційною складовою за сучасними означеннями.

Сьогодні бібліотека, як і вся бібліотечна система, постає перед викликами суспільного розвитку, які науковцями сьогодні розглядаються як новий стан сучасної людської цивілізації, як новий світовий проєкт загально-планетарного історичного розвитку глобалізації. Не усвідомлення бібліотеки на системному рівні (а законодавство за своєю природою є таким) суспільство не в змозі буде реагувати (тобто виробляти певну політику) щодо цих змін.

Серед цілої низки змін слід виділити наступні:

- формування нової системи цінностей у громадян;
- сприяння особистості до функціонування глобалізованому інформаційному суспільстві;
- підготовці людини до життєдіяльності в умовах не лише високого демократизму суспільства, а й розуміння культивування балансу між локальним і глобальним, потреби ідентифікації і самоідентифікації, толерантності;
- розуміння мобільності зміни знань і технологій;
- комунікативної активності і мультикультурності.

Технічний прогрес змінив життя особистості: прискорений доступ до інформації, необмеженість ідеологічними чинниками без цензурності, безбар'єрності, мультикультурності, мультимедійності джерел та інших. Саме тому, проблема книги, читання як чинники виховання (формування) особистості у сучасному світі привертають велику увагу державотворців, політиків, громадських діячів, науковців, освітян, митців всього світу. Їх стурбованість означена як «криза читання». На початку XXI століття вона набула глобального масштабу.

Незаперечним є сьогодні той факт, що українська нація не сформувала звичку до читання у кожної особистості на рівні психології, ментальності ставлення до книги як культурного феномену.

Низька конкурентоспроможність бібліотек, які володіють колосальним інформаційно-знансвим потенціалом, недостатня його суспільна затребуваність суттєво впливають на формування нової моделі гуманітарного розвитку конкурентоспроможності держави, розвитку інтелектуального потенціалу нації, як і людського потенціалу загалом.

Вагомий внесок у дослідження стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України, інноваційної політики, ролі бібліотек в інформаційному супроводі управління суспільними процесами, впливу сучасного інформаційно-комунікаційного середовища на процеси трансформації національної ідентичності, формування громадських бібліотекознавчих інституцій і їх роль щодо входження у світовий культурний простір здійснили відомі українські вчені-бібліотекознавці: Бондаренко В., Воскобойнікова-Гузева О., Давидова І., Дубровіна Л., Новальська Т., Онищенко О., Пашкова В., Петрова Л., Половинчак Ю., Попик В., Слободяник М., Соляник А., Шемаєва Г. та інші.

Комітетом з питань гуманітарної та інформаційної політики за участі Міністерства культури та інформаційної політики, за участі бібліотечної спільноти триває робота над законопроектом про культуру, про бібліотеки та стратегію розвитку читання.

На сьогодні після цілої низки обговорень бібліотечної проблематики, відвідування членами робочої групи реформованих закладів культури в територіальних громадах, представлено законопроект щодо модернізації бібліотечної галузі.

Законодавці (а це народні депутати: Є. Кравчук, Л. Білозір, Н. Потураєв) представили законопроект, який створює правову основу реформування галузі, метою якою є: підвищення якості послуг, що надаються бібліотеками; побудова мережі бібліотек; формування простору для культурного, освітнього та наукового розвитку.

У законопроекті запропоновано: оновлений термінологічний апарат («бібліотечний пункт», «електронна база даних», «електронний документ», «книжкова пам'ятка», «національна бібліографія», «підкувальна рада» тощо); адекватні потребам людей завдання державного управління у бібліотечній сфері та функції центрального органу виконавчої влади у сфері культури; сучасну класифікацію бібліотек; чіткий перелік функцій відповідно до міжнародних стандартів, конкретизовано норми про спеціальні бібліотеки; приведено у відповідність до законодавства про юридичні особи норми щодо створення, реорганізації та ліквідації публічних бібліотек з метою убезпечення їх від хаотичного закриття, недопущення обмеження прав громадян на бібліотечне обслуговування; регулювання обмінних бібліотечних фондів; нормативний інструментарій для збереження бібліотечних фондів,

особливо книжкових пам'яток, оцифровування та широкого доступу до них; створення та функціонування Національної електронної бібліотеки; посилення соціальних гарантій працівників бібліотек.

Проект, що представлений на думку бібліотечної спільноти сприймається як надто важливий, що потребує ґрунтовного доопрацювання, але як такий, що так і не врегулює основоположні питання розвитку бібліотечної справи в Україні.

На думку українських бібліотекознавців (Н. Стрішенець та ін.), практиків-бібліотекарів в законопроекті недостатньо відображено впорядкування організації бібліотечної системи в Україні.

Нині ми маємо пострадянську систему, ускладнену низкою не зовсім послідовних рішень управлінської влади. Систему, яка за роки Незалежності довела свою неефективність, можна сказати, неспроможність. Відповідно до «Положення о библиотечном деле в СССР» (1984 р.) головною бібліотекою СРСР, координаційним центром науково-методичної, науково-дослідної галузі бібліотеко- і бібліографознавства, книгознавства, головного науково-методичного центру для всіх бібліотек, незалежно від їх підпорядкованості була Державна бібліотека імені В. Леніна.

Після відновлення Незалежності в Україні не було визнано відповідної головної (у міжнародній термінології – Національної) бібліотеки країни. Більше того рішенням української влади додалося ще вісім (загалом дев'ять) Національних бібліотек, визначення у державі бібліотеки, яка буде виконувати функції та завдання «Національної бібліотеки».

У противному разі неузгодженість, нескоординованість вже сьогодні призвів не лише до суттєвого відставання галузі від світових стандартів.

Паралелізм в діяльності закладів бібліотечної сфери обертається і тим, що новоутворена (така довгоочікувана) інституція як Український інститут книги перебирає на себе роботу, яка під силу лише провідним науковим бібліотекам, скажімо «Електронна бібліотека», над створенням якої вже давно іде процес в усіх бібліотеках.

На думку Т. Сухенко, законопроект має сформулювати та додати філософсько-сміслову преамбулу, яка би визначала стратегічну роль/місію публічних бібліотек в сучасній культурі України. На цьому етапі державотворення, реформування місцевого самоврядування це дало б відповідь на питання – «Навіщо бібліотека у сучасному світі?».

Як крок вперед слід розглядати внесення змін у Закон України «Про культуру», в якому закладено такі змістові домінанти як:

- доступність якісних культурних послуг для кожного, це стосується і фінансової доступності, і фізичної, і інформаційної;
- затвердження стратегії розвитку культури не на один рік, а на п'ять років;

- встановлення мінімальних стандартів забезпечення культурними послугами, зокрема кожен має мати доступ до гарантованого пакету послуг;
- доступність базової мережі закладів культури, яка має бути територіально близькою;
- базовий набір культурних послуг;
- фінансування базових культурних послуг державним та/або місцевим бюджетами;
- законодавче затвердження терміну «Центр культурних послуг», як багатофункціонального закладу культури, спроможного забезпечити надання цілого комплексу культурних послуг, консультаційної, інформаційної допомоги та обладнання для творчості.

Грунтовне опрацювання пропозицій щодо законодавства у бібліотечній сфері важливе не лише з огляду на входження України у світовий культурний простір, європейський зокрема, а й з врахуванням потреби, нарощування зусиль держави в умовах інформаційної боротьби; спробу української держави переглянути стратегічний підхід до розвитку сфери культури, бібліотечної зокрема, в інтересах підняття рівня авторитету бібліотеки, читання і книги у суспільстві; усвідомлення того, що подальший декларативний характер наявної правової бази призведе до бездієвості інформаційної та культурної політики і гальмування процесів євроінтеграції України. На думку В. Медведєвої, О. Шендрик, важливість розуміння забезпечення в Україні дотримання базових принципів національної інформаційної політики: гарантованості права на інформацію, відкритості, доступності, наявності якісного контенту національних інформаційних систем і мереж сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів, як важливої передумови економічного прогресу та чинника національної безпеки, потребують кардинальних змін у встановленні влади до визнання суспільної значущості бібліотек.

Позитивно оцінюючи правові новації, що закладені в Законі «Про бібліотеки та бібліотечну справу», реакцію бібліотечної спільноти науковців, громадських діячів, надзвичайно важливо врахування багаторічного досвіду функціонування бібліотечної сфери, яка уособлює зосередженим культурним надбанням тисячолітню історію Українського народу і його боротьбу за владу, ідентичність, культуру та історію; внесок в освіченість нації.

Сьогодні в бібліотеках України зосереджені документні ресурси, в тому числі інтерактивні, які формують національний інформаційний простір, транслюють світові наші надбання, як і позиції держави, громадського суспільства, кожної особистості до суспільного співжиття в мультикультурному просторі. До того ж трансформація назви профільного міністерства (Міністерство культури і інформаційної політики), а за часів незалежності це

здається 5-а зміна назви, оновлення його структури як державного органу влади є спробою держави, політиків відповісти на виклики, які давно назріли в гуманітарній сфері і виробити ефективну культурну політику на загальнодержавному і регіональному рівнях щодо книги, бібліотеки, читання.

Подолання декларативності у виробленні і реалізації державної культурної політики залежить від багатьох чинників – політичних, культурологічних, інформаційно-технологічних, психоло-педагогічних, освітніх та багатьох інших. Мова йде не про турбулентність у реалізації тих чи інших проєктів, а про вироблення перспективної моделі гуманітарної складової розвитку української нації, в якій модель сучасної бібліотеки з її культурним змістом (історична пам'ять, політика пам'яті, простір ідентифікації і самоідентифікації, соціалізації, культурні цінності і обмін ними, соціальна взаємодія і партнерство вироблення ціннісних орієнтирів в інформаційно-комунікаційному просторі та інш.) актуалізує діяльність бібліотеки і зміну її ролі як традиційного суб'єкта в інформаційному просторі у суб'єкта творення національного наративу через реалізацію матеріальної функції збереження зафіксованої у документному вигляді пам'яті спільноти (Половинчак Ю., 2017).

Закон потребує посилення гармонійного узгодження гуманітарної складової та технологічних компонент як зазначених чинників утворення соціокультурного дискурсу бібліотечної справи, бібліотекою як культурним феноменом свого суспільного призначення. Якщо виходити з логіки еволюції сучасного суспільного життя в інформаційне, то постає нагальна потреба актуалізації життєздатності особистості до перетворення інформації в знання, а отже, і доступу до них. І тут ніяк не обійтись у законодавчих проєктах розкриття культурологічних компонентів, як то ідентичність, комунікаційні звички, доступність і свобода інформації, культурне різноманіття задля розкриття особистісного потенціалу, просування цінностей і т.к.

Залучення українських науковців (філософів, культурологів, бібліотекознавців, книгознавців та інших) і результатів їх досліджень значно посилить філософсько-ідеологічну складову з тим, щоб вищеназвані проєкти законів розглядали бібліотеки не через призму потужних національних та наднаціональних проєктів, а як суб'єкта творення національного наративу, зокрема творення функціонування. На думку українського бібліотекознавця Ю. Половинчак: «бібліотека залишається елементом національного наративу як значимої оповіді нації про себе. Завдяки систематичним цілеспрямованим зусиллям бібліотек відбувається організація і консолідація національних інформаційних ресурсів і продуктів, формується система забезпечення до них доступу користувачам».

Важливо наголосити в соціокультурних дискурсах, підходах до їх формування та специфіки, зокрема на демократичних підходах у його конструюванні бібліотеками; розумінні чіткого не лише для збереження національної пам'яті, зміцнення та збереження ідентичностей, а й як інструмент їх трансформації та розвитку.

Таким чином, маємо усвідомлювати, що влада має вкладати у розвиток національної ідентичності з однієї сторони. З другої – бібліотечна спільнота разом з громадськістю мають запропонувати на правових засадах успішну модель бібліотеки і бібліотечної системи в інтересах гармонійного входження у світовий інформаційний простір, європейський зокрема.

Список джерел:

1. Бруй О. Система стратегічного управління процесно-орієнтованою бібліотекою. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 1. С. 14-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2015_1_7.
2. Воскобойнікова-Гузева О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України : генезис, концепції, модернізація : монографія / наук. ред. Г.І. Ковальчук. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.
3. Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. *Політика, економіка, культура*. Київ: Фенікс, 2003. С. 385–436.
4. Глобальне бачення. Стислий звіт. 10 основних висновків і можливостей. ІФЛА, 2018. URL: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/GVMultimedia/publications/gv-report-summary-uk.pdf> (дата звернення: 01.05.2019)
5. Давидова І. О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві: автореф. дис. д-ра наук з соц. комунікацій: 27.00.03 Харків, 2008. 51 с.
6. Медведєва В., Шендрік О. Міжнародне співробітництво публічних бібліотек України : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 248 с.
7. Новальська Т. В. Бібліотечне читачезнавство в Україні: історія, теорія, практика : монографія. Київ : Ліра-К, 2018. 352 с.
8. Половинчак Ю. М. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності : монографія / наук. ред. В. М. Горовий. Київ: НБУВ, 2017. 372 с. 978-966-02-8383-1. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002155>
9. [Використано матеріали з мережі Facebook.](#)

*Богдан Мирошник,
(м. Київ)*

СПІВПРАЦЯ БІБЛІОТЕК ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ВІЙСЬКОВИМИ ТА ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Внаслідок бойових дій постраждало чимало бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО), що призвело до втрати або пошкодження бібліотечних фондів, обладнання та інфраструктури. У цих умовах бібліотеки ЗВО переорієнтували свою діяльність на підтримку громадян, військових та громадських організацій. Зокрема, Українська бібліотечна асоціація спільно з благодійним фондом «Бібліотечна країна» документує на своїх онлайн-ресурсах руйнування та пошкодження, які стали наслідком військових дій між росією та Україною. Протягом першого півроку війни, починаючи з 24 лютого 2022 року, Український інститут книги провів два опитування серед бібліотекарів, спрямовані на оцінку стану бібліотечних приміщень, фондів та загальної безпеки працівників. Відповіді були надані 2899 бібліотеками [5].

Зазначимо, що серед цих бібліотек 82 заклади не можуть надалі функціонувати через військові операції, тоді як 25 із них можуть працювати лише обмежено. Крім того, 56 бібліотек отримали руйнування або пошкодження своїх приміщень унаслідок конфлікту. Відзначимо, що 12 бібліотек в даний час перебувають під загрозою через їхнє розташування в районах активних бойових дій, в той час як 264 бібліотеки поки що знаходяться в більш безпечних умовах.

Після початку війни, бібліотеки ЗВО швидко опинилися на передовій по постачанню гуманітарної допомоги. Бібліотечні фахівці стали активними учасниками волонтерських ініціатив і здійснюють інтенсивну роботу щодо збору гуманітарної допомоги для військовослужбовців Збройних Сил України та вимушених переселенців. Бібліотекарі виявляють інтерес до загальноукраїнських патріотичних ініціатив та проєктів, що включають у себе: збір продуктів, одягу та предметів першої необхідності, виробництво маскувальних сіток для військових та сортування гуманітарної допомоги у волонтерських центрах. Більше того, вони готують та доставляють їжу для військових на передову [4].

Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка створила Волонтерський осередок гуманітарної підтримки спільно з громадською організацією «СК Опір – Україна». Цей осередок розташований в одному з корпусів бібліотеки та має на меті забезпечення потреб Збройних Сил України та постраждалих регіонів країни. Крім того, співробітники бібліотеки щоденно виготовляють маскувальні сітки.

У приміщенні Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» розпочала свою діяльність Громадська організація «Центр порятунку культурної спадщини», мета якої полягає в зборі обладнання та матеріалів для захисту та збереження історико-культурних пам'яток, сакральних споруд та музейних колекцій під час воєнних дій. Отримані матеріали від зарубіжних партнерів та меценатів будуть тимчасово зберігатися в приміщенні Наукової бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» для подальшої передачі музеям, які потребують допомоги у збереженні культурної спадщини.

Як зазначають Бондарчук Я.С., Мельник М.І. (2023), науково-технічна бібліотека Вінницького національного університету організувала пункт волонтерської допомоги. Було зібрано необхідні речі та продукти для передачі містам України, які найбільше постраждали від бойових дій. Крім того, університетські гуртожитки стали тимчасовим притулком для переселенців з прифронтових територій, і бібліотекарі намагались надати їм підтримку як фізично, так і матеріально [1].

Також, бібліотека Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету прийняла активну участь у волонтерській діяльності. Її працівники спільно з волонтерськими організаціями долучились до виробництва маскувальних сіток для військових, виготовлення коктейлів Молотова, розпізнавальних стрічок для Територіальної оборони, в'язання шкарпеток для солдатів та надавали допомогу волонтерським центрам у сортуванні та доставці гуманітарної допомоги. Один із гуртожитків інституту був призначений для розміщення переселенців, і бібліотекарі допомагали забезпечувати їх їжею та необхідними речами.

В рамках проєкту «Бути поруч», бібліотека ім. Л. Каніщенка Західноукраїнського національного університету у Тернополі організувала зустріч із внутрішньо переміщеними особами (ВПО) за підтримки Громадської організації «Спілка Жінок Тернопільщини» та благодійних фондів «Хвилі змін» та «Рокада» [2]. «Спілка жінок Тернопільщини» допомагає ВПО у пошуку житла, отриманні медичної допомоги, освіти, психологічної підтримки, сприяючи їхньому правовому захисту та допомагаючи подолати стрес і травми, пов'язані з переміщенням. Під час зустрічі ВПО отримали продуктові набори від благодійного фонду «Хвилі змін». Крім того, більшість ВПО зацікавилися можливістю плетіння маскувальних сіток у бібліотеці ім. Л. Каніщенка. Благодійний фонд «Рокада» проінформував про можливість соціально-психологічної допомоги, а також гуманітарної, соціальної, правової та психологічної підтримки для ВПО.

У 2021 році Наукова бібліотека ім. М. Максимовича демонструвала стабільні показники з високою відвідуваністю студентів та проведенням понад півтисячі заходів у

читальних залах і хабах. Проте, у зв'язку з війною, бібліотека була змушена адаптувати свої плани. Запущений ще до повномасштабного вторгнення благодійний проєкт «Книга лікує», спрямований на надання літературної підтримки дітям, що перебували в лікарні «Охматдит», з метою сприяння їхньому швидшому відновленню після складних хірургічних втручань, набув ще більшої актуальності, адже серед пацієнтів побільшало дітей із українських міст, що перебувають під ворожим обстрілом. Бібліотека активно реагує на цю ситуацію, сприяючи літературній реабілітації дітей. Крім того, бібліотека приєдналася до проєкту «Книга вслід», який передбачає передачу української літератури українцям, що перебувають за кордоном, з метою подолання інформаційного голоду. Така література передається через волонтерів до країн, куди переїжджають українці в умовах війни [3].

Згідно з дослідженнями Сербіна О. та Ярошенко Т. (2022), в умовах збройної агресії з боку росії, важливо підтримувати українські установи культурної спадщини у цифровому збереженні матеріальної спадщини. Зокрема, з цією метою NFDI4Culture – Consortium for Research Data on Material and Immaterial Cultural Heritage співпрацює з ініціативою SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online). Остання є мережею, що налічує понад 1300 волонтерів-професіоналів у сфері культурної спадщини. Вони об'єднують свої зусилля для виявлення та архівування сайтів, цифрового контенту та даних, які належать українським установам культурної спадщини та перебувають під загрозою внаслідок воєнних дій [4].

Особливістю цього партнерства є постачання необхідного обладнання для оцифрування, зокрема 3D- та 2D-сканерів, комп'ютерів та камер, безпосередньо до установ, які потребують цю підтримку у збереженні культурної спадщини, що перебуває під загрозою фізичного знищення через постійні руйнівні атаки російських військових на території України. У співпраці з українським народом, університетські бібліотекарі беруть участь у боротьбі проти російської агресії та сприяють наступу на перемогу.

Спільна робота бібліотек, волонтерів, громадських організацій демонструє солідарність та патріотизм українського народу. Умови війни стали каталізатором цієї активної громадянської позиції та внесли корективи у діяльність бібліотек, підштовхнувши їх до активної боротьби проти російської агресії та наближення перемоги над ворогом.

Список джерел:

1. Бондарчук Я.С., Мельник М.І. Аналіз діяльності методичного об'єднання бібліотек ЗВО м. Вінниці за 2022 рік. URL: <https://r2.donnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/74cdc00c-414b-4784-97f7-51da18a06f84/content> (дата звернення: 08.10.2023).
2. В рамках проєкту «Бути поруч» відбулась зустріч із внутрішньо переміщеними особами. URL: <https://bit.ly/46PF70p> (дата звернення: 08.10.2023).

3. Гришина Д., Корпусенко Б. Про бібліотеку Максимовича під час війни, волонтерство та викладачів на фронті: розмова з Олегом Сербіним. *Вечірній Київ*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/70867/> (дата звернення: 10.10.2023).
4. Сербін О., Ярошенко Т. Університетські бібліотеки і війна: реалії сьогодення. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/24672> (дата звернення: 05.10.2023).
5. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / За ред.: Є. Головахи, С. Макеева. НАН України. Інститут соціології. Київ: Інститут соціології, 2022. 410 с.

*Валентина Муравйова,
(м. Київ)*

КРАЄЗНАВЧИЙ КАТАЛОГ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОБУДОВИ ІНДЕКСІВ ЗА УНІВЕРСАЛЬНОЮ ДЕСЯТКОВОЮ КЛАСИФІКАЦІЄЮ

Краєзнавчий каталог за класифікацією Універсальна десяткова класифікація (УДК) повинен з достатньою повнотою не тільки розкривати зміст краєзнавчих видань, а й допомагати користувачу швидко знайти потрібну інформацію. До розділу "908 Краєзнавство" відносяться видання, що комплексно висвітлюють історію, географію, етнографію, культуру, економіку окремої місцевості: країни, області, району, міста тощо. За допомогою складних індексів УДК, що комбінуються з індексами даного розділу, можна сформувати схему за УДК краєзнавчого каталогу, що висвітлює документи про певну територію. Географічний визначник території формується на основі таблиці 1е Загальні визначники (ЗВ) місця. Також завдяки Допоміжних та Основної таблиць УДК можна побудувати індекси, які значно полегшуватимуть пошук за різними ознаками та критеріями.

Краєзнавчий каталог/картотека за УДК обов'язково повинен містити ідентифікатор належності до даної групи краєзнавчих видань. Таким може бути індекс УДК як 908 "Краєзнавство" (надаємо перевагу) або ж допускається збір видань за основними класами, а відповідність і приналежність до фонду краєзнавства надає індекс із застосуванням у кінці *Кр (рекомендується для використання у маленьких бібліотеках, у яких не виокремлено краєзнавчі видання у фонді).

Також наступним обов'язковим елементом позначення місцевості за допомогою Допоміжної таблиці УДК (Таблиця 1е Загальні визначники місця), де рекомендуємо застосовувати індекс УДК класу (477) у поєднанні із Спеціальними визначниками (СВ), а також використовувати уточнення видання за допомогою Загальних визначників форми документів (Таблиця 1d).

Наприклад:

908(477) Комплексне вивчення України. Краєзнавство України.

908(477.41) Краєзнавство Київщини

908(477.411)(091) Ілюстрована історія Києва, де:

- 908 *Краєзнавство*
- (477.411) *Київ*
- (091) *Виклад матеріалу за хронологією, в історичному аспекті (у вузькому значенні)*

908(477.411-21Обо)(091)(03) Нариси про Оболонь: від давнини до наших днів, де:

- 908 *Краєзнавство*
- (477.411) *Київ*
- (.....-21Обо) *район Оболонь*
- (091) *Виклад матеріалу за хронологією, в історичному аспекті (у вузькому значенні)*
- (03) *довідкове видання*

908(477.41-21Ірп)(084.4) Ірпінь: фотоальбом, де:

- 908 *Краєзнавство*
- (477.41) *Київська область*
- (.....-21Ірп) *місто Ірпінь*
- (084.4) *фотоальбом*

908(477.41-37Буч)(092) Біографічні постаті Бучанського району Київщини, де:

- 908 *Краєзнавство*
- (477.41) *Київська область*
- (.....-21Буч) *Бучанський район*
- (092) *виклад матеріалу у вигляді біографії*

Детальне індексування географічного місця дає можливість користувачу відібрати потрібну інформацію за конкретним запитом, адже класифікація УДК дає таку можливість із використанням СВ та за допомогою приєднання до індексу УДК алфавітного підрозділення.

Потрібно чітко знати, які саме тематичні поняття використовувати при відборі для краєзнавчого каталогу, а також враховувати запити користувачів за різними критеріями. Як результат, індекс УДК повинен лаконічно відображати увесь спектр краєзнавства. Тому доцільно використовувати і фасетний метод індексування видань, що значно розширить спектр ключових понять і надасть точнішу інформацію при конкретному пошуковому запиті.

У систематичній частині каталогу збираються записи всіх видів видань загального змісту, в яких всебічно висвітлюється життя певної області, історія та культурний розвиток,

природні умови та ресурси і т. ін., що і є тематичними поняттями для подальшого перекодування в УДК.

Наприклад:

908(477-89Под) Історія Поділля , де:

- 908 *Краєзнавство*
- (477) *Україна*
- (...-89) *Території за їх давнім історичним статусом. Історичне та традиційне існування*
- (.....Под) *Поділля*

908(477.43) – *історія, археологія, етнографія Хмельниччини*

908(477.43)(091) – *історія Хмельниччини*

908(477.43)"19" – *історія Хмельниччини ХХ століття*

908(477.43)(092) *Видатні земляки Хмельницької області*

908(477.43-25)(047.6) *Хмельницький: інтерактивний щоденник для записів та замальовок*

908(477.43-21Кам)(084.12) *Кам'янець-Подільський: фотоальбом*

Отже, до тематичних понять топографічної частини краєзнавчого каталогу увійшли та отримали відповідний індекс УДК:

- область (край) як історико-географічна область — УДК (477-89);
- область (край) в цілому — УДК (477....);
- адміністративний обласний центр — УДК (477....-25);
- райони — УДК (477-37);
- об'єднані територіальні громади (ОТГ) — УДК (477....-24);
- міста, міські райони — УДК (477...-21);
- селищні громади — УДК (477-22).

Наведемо приклади із використанням і основних класів:

908(477.46):2(091) *Історія релігії Черкащини*

908(477.54):37... .011.3-051 *Освітняни Харківщини*

908(477.86):73/76 *Мистецтво Івано-Франківської області (сюди ж всіх митців, скульпторів, художників, ...)*

Якщо є розділ *Літературне і мистецьке життя Полтавщини*, то:

908(477.53):[73/76 +82

908(477.83):79 *Львівська область: Розваги. Ігри. Спорт*

908(477.72):930.85 *Історія культури Херсонщини (тут чиста історія культури!!!)*

908(477.74-25):913 *Географія Одеси*

можна! 908:913](477.43)

Питання ведення біобібліографічної частини в каталозі кожна бібліотека вирішує по-різному. В одних бібліотеках виділяють у систематичній частині персональні рубрики за схемою і дублюють ці матеріали в біобібліографічній. Ця робота вимагає певної витрати часу, а тому не завжди виконується оперативно. Деякі бібліотеки не виділяють персональні рубрики в систематичній частині, а ведуть лише самостійну "Персоналію", куди включають широке коло імен і літератури. Таблиці УДК дозволяють в індекс вбудовувати персоналію, що дозволить відслідковувати потрібну персоналію краю. Найдоречнішим є виділення персональних рубрик в картотеці за схемою, як це робиться в кожному систематичному каталозі. Для електронного каталогу це не потрібно. При побудові готових індексів враховувати можливості як електронного, так і друкованого каталогу чи побудованого на їхній основі картотеки. Ідентифікатором біографії є приєднання до головного індексу УДК визначника особи та алфавітного підрозділення, а також використання ЗВ форми документів (092).

Часто видання охоплює декілька тематик, тому їх доцільно відображати в індексі УДК разом, наприклад:

Матвійчук Д. Л. Село Гупали: живий і мертвий час: популярне видання, отримає індекс УДК 908(477.82-22Гуп)(091)(092) і буде знаходитися, як і про історію села (091) так і по видатних земляках, на що вказує присутність у індексі (092) біографії. У той же час, багато залежить від правильної систематизації видання, наприклад "Золота Книга пошани Запорізької області" УДК 908(477.64)(092) вміщує лише біографії і тому користувачеві не варто витрачати пошук на історію краю.

Детальне визначення індексу УДК, використовуючи можливості застосування ЗВ та СП як Допоміжної так і Основної таблиці для краєзнавчого видання, скорочує пошук потрібної інформації користувачу.

*Алла Новицька,
(м. Київ)*

«ЩОДЕННИКИ БЕЗ КУПЮР»

ЛЕСЯ СТЕПАНОВИЧА ТАНЮКА (1938–2016 РР.)

У ФОНДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

2023 року Україна вшановує 85-річчя від дня народження Леся Степановича Танюка – українського режисера театру і кіно, Народного артиста України, голову Національної спілки

театральних діячів України (1991–2016 рр.), професора та керівника акторського та режисерського курсів у Київському університеті театру й кіно ім. Карпенка-Карого, почесного професора Харківської академії культури та Волинського національного університету ім. Л. Українки, заслуженого діяча мистецтв, культуролога, перекладача, поета і письменника.

Правозахисна громадська та політична діяльність Л. С. Танюка, яка потужно і наполегливо була направлена на збереження самобутньої національної української культури та самої державності України вражає: організатор і голова Всеукраїнського товариства «Меморіал» ім. Василя Стуса [13], активіст Народного Руху України (один із заступників голови), Член національної комісії України у справах ЮНЕСКО, народний депутат України I-V скликань (1990–2007 рр.), голова Комітету Верховної Ради України з питань культури та духовності, Голова Всеукраїнського комітету з підготування суду над КПРС–КПУ за злочин тоталітаризму «Нюрнберг–2». Більшість з намічених цілей досягли результатів та заслуговують на увагу нині у якості вивчення досвіду збереження історичних знань [22].

Леся Степанович Танюк народився 1938 року (8 липня, у с. Жукин (нині село Вишгород. р-ну Київ. обл.) – рік страшної втрати цвіту української нації, багатьох митців, інтелігентів, священиків, селян і робітників, громадських діячів, політиків, просто українців. Цей важкий час вплинув і на сім'ю Танюків – вчителів-мовознавців української та зарубіжних мов. Уже з дитинства у майбутнього митця формувався характер виважений, із філософським ставленням до життєвих подій і в Україні, та й у світі.

Особистий акторський досвід Л. Танюка, розпочатий у Волинському обласному музично-драматичному театрі ім. Шевченка. Закінчення 1963 р. режисерського факультету за курсом режисури та акторського мистецтва Мар'яна Крушельницького Київського театального інституту ім. І. Карпенка-Карого сформували власний світогляд та глибоку відданість обраній справі театального мистецтва.

Крушельницький Мар'ян Михайлович (1897–1963) – учень та послідовник українського режисера Леся Курбаса, вірив у майбутній український театр, прищеплював цікавість до української класики, аналізуючи оригінальні тексти на ґрунті власне українства давньої традиції, помноженої на височінь Біблійного і сучасного знання [2], [3].

Образне перетворення з глибокими сценічними авангардними ідеями, україномовними текстами та звучанням української музики стали головними театральними інструментаріями відродження, підняття культури і розвитку українського суспільства в театральній та режисерській діяльності Л. С. Танюка. Список постановок, здійснених Л. Танюком, творча спадщина, публікацій про діяльність зібрано в бібліографічному

покажчику «Вітру не буде, треба гребти руками...», Київ, 2003, який є Шостим випуском серії бібліографічних нарисів «Шістдесятництво: профілі на тлі покоління» і присвячено Л. С. Танюку. Покажчик видано Національною бібліотекою України ім. Ярослава Мудрого та Інститутом літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Джерела розташовані в хронологічному порядку з 1953 по 2000 рік. Бібліографічний покажчик не є повним, включає в себе загалом 1568 позицій описів [1]. В своїх споминах Лесь Танюк зазначає – найважливіше є в тому, що саме Мар'ян Крушельницький навернув театральну генерацію на високі світові мистецькі цінності. Пошанування світочів української культури і ширше – «українського духу» – стало цільовою настановою шістдесятників й усіх наступних генерацій [21].

Форма творчого буття в межипросторі буде проявлятися все життя митця – вдумливе філософське слово виступало завжди першим, а театральнорежисерська діяльність давала потужний енергетичний запал самореалізації. Через призму невтомної творчості Л. Танюка та спонукання самого себе до аналізу історичних подій, фіксування повсякдення у щоденниках, починаючи з 1959 р., відкриваються різні відтінки часу історії шістдесятництва, що тепер виступає потужним історичним спадком митця.

Близько 2 тис. митців з усієї України згуртувалися навколо Л. С. Танюка у Клубі творчої молоді «Сучасник» (КТМ) (Київ, 1959–1965 р.). Творчість українських митців післявоєнної доби – шістдесятників – письменників, поетів, художників, музикантів, діячів кіно та театру визначалася сміливими нонконформістськими ідеями. Дослідження про обставини заснування Л. Танюком КТМ, діяльність і значення славетної творчої молоді в історії України було ґрунтовно здійснено істориком С. І. Білоконем [14], [15]. Твори І. Драча, В. Чорновіла, В. Стуса, В. Овсієнка, А. Горської, І. Світличного, В. Симоненка, Г. Севрюк, Л. Костенко зберігаються у фонді НІБУ, ми можемо читати, вивчати їх, вчитися стійкості і волі у боротьбі за наше майбутнє. Як визначив філософ руху шістдесятників Є. Сверстюк: «Ті, яким засвітилась істина і які вже не захотіли зректися чи відступитися від украденого світла». Ця хвиля творчої свободи явила Україні й світові плеяду митців, імена яких на той час були незнайомими і новими, а тепер є славою і гордістю української нації [18].

Більшість цього нескореного покоління не обминули тюрми та концентраційні табори.

Історію народження й погрому шістдесятників, висвітлено Лесем Танюком у своїх «Щоденниках», де опубліковано документи самвидаву, епістолярію, матеріали закритих судів над дисидентами, історію самого КТМ. Характерною особливістю Клубу було відсутність діловодства, як фіксатора особових даних, тому і публікації у Щоденниках є надто вагомим історичним свідченням розвитку культури та історії – архівом знань, збереженим від контролюючих і репресивних структур тоталітарного режиму УРСР.

Масові переслідування та репресії акторів, цензура, припинення театральної діяльності – з восьми поставлених вистав Лесем Танюком в Україні – у Львові, Одесі, Києві – шість було заборонено, спричинило виїзд до Москви, де ще була можливість працювати в театрах, але не довго. Змушений був займатися перекладами та написанням статей.

1988 року Лесь Танюк повертається в Україну з мрією відродити розстріляну українську славу – школу Курбаса, театр на вул. Прорізній в Києві. Але «Київські театральні вечори», присвячені Курбасу та Шекспіру, Стусу, неокласикам, молодим поетам були зайвими і загрозливими для партійної номенклатури. Тоді у протистоянні партійній бюрократії, національна еліта, широка громадськість, інтелігенція не перемогла – Танюка Л. С. було відсторонено від театральної праці.

Але впевненість і мужність дали поштовх до боротьби за справедливість і спільно з багатьма іншими з почуттям та тягою до правди, створює Всеукраїнський «Меморіал», очолює об'єднання, діяльність якого – викривати тоталітарний кривавий режим та збирати і вшановувати пам'ять про жертви українського народу, невинно убієнних та засуджених до страт. Перед усім світом відкрилися і постали жахливі злочини владних структур.

У Національній історичній бібліотеці України зібрано багато бібліографічних матеріалів та документів, у яких визначено події політичних репресій. Щорічно у травні проводиться експонування виставок до Дня вшанування пам'яті жертв політичних репресій. Висвітлюються питання діяльності «Меморіалу» як правозахисної організації, експонуються великий масив видань Реабілітовані історією [17].

Відкриття поховань розстріляних у Биківнянському лісі (1937–1941 рр.), яке є найбільшим в Україні свідком кривавого злочину владного режиму також сталося із участю Л. С. Танюка та є особливою сторінкою історії України [16].

Внаслідок застосування прямого беззаконня зазнали переслідувань за свої політичні, релігійні переконання й погляди мільйони невинних людей. Разом з ними були репресовані й члени їхніх родин – «члени сімей ворогів народу», яких за рішенням органів внутрішніх справ та особливих нарад при НКВД висилали у віддалені місцевості, як правило, з суворими умовами життя. Велика кількість страчених через розстріли, катування знайшли свою останню адресу у таємних похованнях по всій Україні та за межами [20].

Громадська, правозахисна діяльність Л. Танюка переростає у політичну. З утвердженням незалежності України 1991 р. стало доступним долучення у владні органи. Л. С. Танюк очолює Комісію Верховної Ради України у справах культури та духовного відродження. Можливість відстоювати справедливість стає ближче.

З 2003 року в умовах незалежності України, уже відомий і потужний політик і митець Лесь Танюк на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за

Програмою соціально значущих видань розпочав публікацію своїх вибраних творів у 3 т. Т.1: «Слово», Т.2: «Театр», Т.3: «Життя». Книги було передано до бібліотек, завдяки чому з виданням було ознайомлено велику кількість користувачів. Філософська глибина мислення Л. Танюка відчувалася у всіх публікаціях автора і зацікавила багатьох.

У Т.1: «Слово» представлено найзначніша частина поезій, виступів й публікацій Л. Танюка за 1956–1975 рр. У виданні опубліковано поезії з трьох заборонених цензурою поетичних збірок «Червона калина» (1960–1961), «Сповідь» (1962–1963), «Я вчора був Гамлетом» (1963–1968), поеми, віршовані репліки, жартівливі куплети, переклади з болгарської, турецької, польської, італійської, німецької та французької та коментарі до перекладів [5].

Т.2: «Театр» цілком складає театральні й літературні публікації Л. Танюка про український театр, драматургію, про феномен національної історичної драми України. Подано літературні портрети багатьох письменників В. Барки, І. Дзюби, М. Хвильового та ін., спогади-есеї, присвячені М. Крушельницькому та С. Параджанову, окремий розділ присвячено пам'яті В. Чорновола. Стаття канадського мистецтвознавця В. Ревуцького з коментарем про звільнення Л. Танюка з посади головного режисера Молодіжного театру («Сучасність», № 6, 1991) [6].

Т.3: «Життя», з якого починаються публікації щоденників Л. Танюка. У томі публікуються два унікальні матеріали. Перший – матеріал емігрантської газети 1955 р. про рос.-фр. режисера М. Євреїнова та його теорію театральності, другий – закрита доповідь Хрущова про культ особи Сталіна, яка «випадково залишилася» в автора щоденників. Вагомою є публікація, крім даних в іменному покажчику про розстріл чи репресії, деталізованого «Списку репресованих». Додатком розміщено статтю Л. Танюка «У роки шістдесяті» [7].

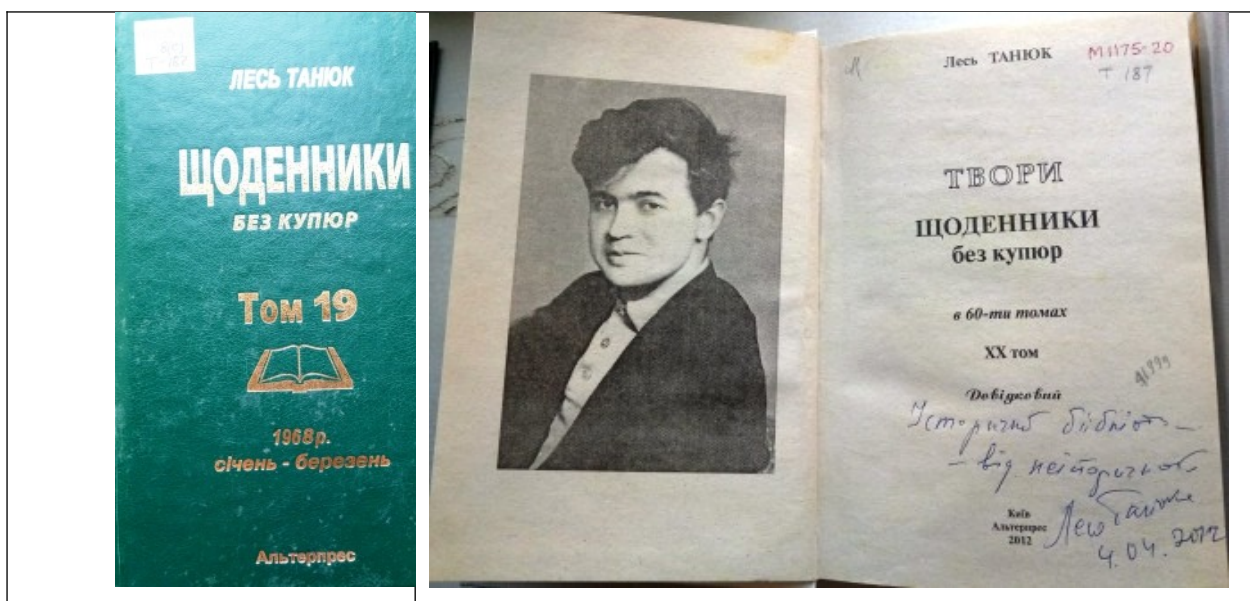
Починаючи з Т.4 Твори «Щоденники» виходили по кілька томів на рік, із змінними назвами: Твори, Щоденник (т. 4–17), Щоденники без купюр (з т. 18).

Т.4–43 «Щоденники» – безпрецедентна в історії української мемуаристики праця життя, хронологія якої охоплює період від травня 1959–до червня 1976 рр. і розраховане за матеріалом на шістдесятитомне видання [12].

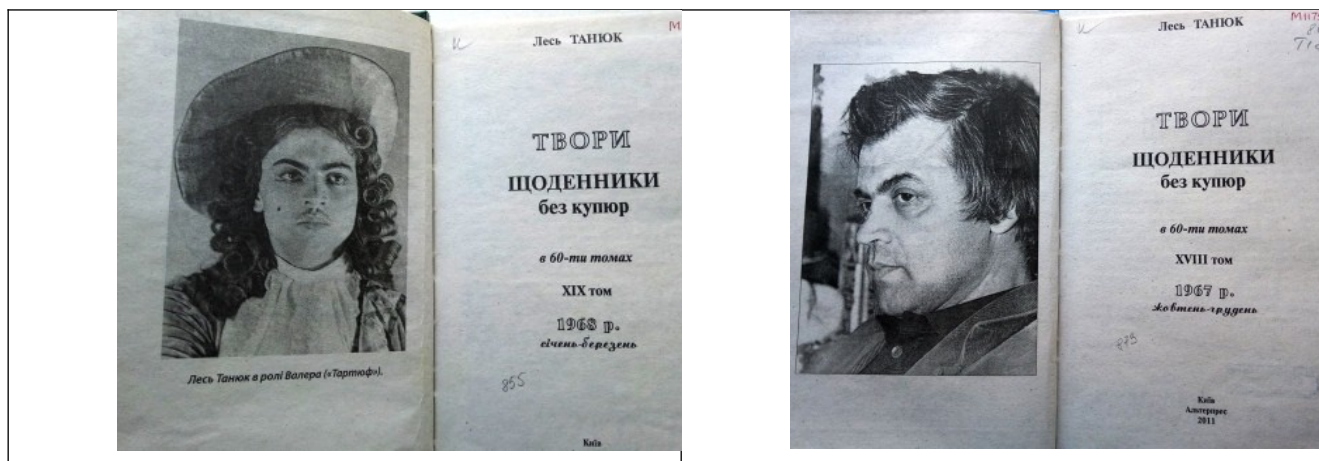
До великого масиву інформації, зібраного у багатотомному виданні, додається довідковий апарат пошуку, упорядкований автором у довідкових томах, які містять іменні покажчики: Т.10: (імен. покажч.: 7,5 тис. імен), Т.20, Т.30, Т.40 та Путівець по «Щоденниках без купюр». Як зазначає акад. НАН України М. Жулинський, «щоденник – це унікальна форма творчої невинуватеності мистецького Я, в якій далеко не кожен митець наслідуються виражатися», щоденник передбачає максимальну відвертість та щирість, бо ж адресується

передусім самому собі, або нащадкам. Головне, що цей масив опублікованої інформації – є «надзвичайно об'ємним вираженням настроїв, переживань, мрій молодого митця, який готує себе до високої творчої місії на ниві національної культури, який думає критично, вчиться, фіксує всі знакові та значимі події в історії СРСР і світу» [4,4–27].

У Національній історичній бібліотеці України зберігаються подаровані автором всі томи видання до 43 тому. 2012 року Лесь Степанович особисто презентував свої видання під час зустрічі у читальній залі Бібліотеки. Автор зазначив, що публікації не є науковим дослідженням, а є збіркою фіксувань особистого погляду на повсякденні хронологічні події історії свого життя та життя України, соратників, співвітчизників, друзів.

На титульній сторінці довідкового Т.20 від 4.04.2012 р. шановний митець власним автографом зазначив: «Історичній бібліотеці України – від неісторичного Леся Танюка» [10]. Невтомний і наполегливий Лесь Степанович ретельно упорядковував у тексти томів величезний історичний архів дисидентського життя: листування, відомості про митців, діячів театру та кіно, публікації з преси, вразливі новини політики, стенограми реабілітаційних засідань та багато ін.

Кожний том Щоденників супроводжує фото митця у відповідно висвітлений період часу поруч з титульним листом книг видання, що створюють ефект співбесіди з автором [8], [9].

Починаючи з Т.38, який вийшов друком 2017 р., упорядниками подальших публікацій зібрань спогадів виступають дружина Н. М. Корнієнко та донька О. Л. Танюк. Останнім томом публікації, який отримала Бібліотека, є Т.40: Довідковий, що вийшов друком 2019 р. [11]. Електронними ресурсами томів видання можна скористатися на сайті Інституту історії України НАН України.

Великий масив інформації, представлений у багатотомному виданні Л. Танюка «Щоденники без купюр», є унікальним і особливим для вивчення післявоєнної радянської епохи. Опубліковані свідчення історичних подій періоду 1959–1975 рр. набувають великої цінності, так як відсутні в офіційних документах та архівах. Вивчення та аналітичне опрацювання зібраного історичного матеріалу, збереження і передача знань нащадкам буде значним вшануванням пам'яті історичного Л.Танюка.

З власного досвіду співпраці з Лесем Степановичем Танюком можу повідомити про участь у роботі укладання Національною спілкою театральних діячів України «Календаря ювілейних і пам'ятних дат театального життя» на 2005, 2006, та 2009 рр. Рубрики, за якими підбирався матеріал календарів: ювілейні дати митців України, ювілейні дати зарубіжних країн, пам'ятні та мистецькі дати з життя української діаспори, пам'ятні дати заснування театрів, лауреати всеукраїнських конкурсів та міжнародних премій, – визначали імена українських митців на одному рівні з іменами митців світу. Особливим у календарях театального життя було включення імен митців, режисерів театрів та кіно України, які зазнали репресій та були жертвами тоталітарного режиму.

За допомоги у зборі інформацій для наповнення календарів Національна історична бібліотека України (до 2009 р. – Державна історична бібліотека України), отримала особливу подяку [19].

Ознайомлення з творчою спадщиною Леся Танюка та наукове опрацювання опублікованою інформацією нині відкриває дослідникам, науковцям та всім охочим можливість вивчення прикладу збереження інформації і стійкості творчих та відданих борців за незалежну, самостійну і самобутню культурну світову державу Україну.

Список джерел :

1. Леся Танюк: "Вітру не буде – треба гребти руками": біобібліогр. нар. / М-во культури і мистецтв України, Нац. парламент. б-ка України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України ; упоряд. В. О. Кононенко. Київ: Альтерпрес, 2003. 147 с. (Шістдесятництво профілі на тлі покоління).

2. Танюк Л. С. Мар'ян Крушельницький: Школа образного перевтілення, заповідана Лесею Курбасом. Київ : Либідь, 2007. 358 с. : іл.
3. Танюк Л. «Пророча» п'єса в українській драматургії: Леся Українка, В. Вінниченко, М. Куліш / Л. Танюк ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : "Вежа", 2007. 32 с.
4. Танюк Л. С. Путівець по "Щоденниках без купюр" Леся Танюка. Травень 1959 – березень 1975. Київ : Альтерпрес, 2015. 130 с.
5. Танюк Л. С. Слово. Театр. Життя: вибране: в 3 т.: наук. вид. Т.1: Слово. Київ : Альтерпрес, 2003. 832 с.
6. Танюк Л. С. Слово. Театр. Життя: вибране: в 3 т. : наук. вид. Т.2: Театр. Київ : Альтерпрес, 2003. 820 с.
7. Танюк Л. С. Слово. Театр. Життя: вибране: в 3 т. : наук. вид. Т.3: Життя. Київ : Альтерпрес, 2003. 828 с.
8. Танюк Л. С. Твори. Щоденники без купюр : в 60 т. Т.18: Щоденники 1967 р. жовтень–грудень. Київ : Альтерпрес, 2011. 796, [3] с.
9. Танюк Л. С. Твори. Щоденники без купюр : в 60 т. Т.19: 1968 р. січень–березень. Київ : Альтерпрес, 2011. 777, [3] с.
10. Танюк Л. С. Твори : в 60 т. Т.20: Щоденники без купюр: (довідк.). Київ : Альтерпрес, 2012. 584 с. (З автографом автора).
11. Танюк Л. С. Твори. Щоденники без купюр : в 60 т. Т.40 Довідковий / Л. С. Танюк ; упоряд.: Н. М. Корнієнко, О. Танюк. Київ : Альтерпрес, 2019. 575 с.
12. Танюк Л. Щоденники без купюр (шістдесят років потому). *Зовнішні справи: науковий журнал*. 2016. № 4. С. 52–57.
13. Бажан О. Г. «Меморіал» імені Василя Стуса. Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 6: Ла-Мі / ред. рада : В. М. Литвин (голова) ; ред колегія : В. А. Смолій (голова), члени колегії : Г. В. Боряк (заступ. голови) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2009. С. 602. Бібліогр. : 4 назви.
14. Білокінь С. Клуб творчої молоді «Сучасник» (1960–1965) : інавгураційна лекція Почесного професора Національного університету «Києво-Могилянська академія» 1 вересня 2012 року. Київ: Видавн. дім «Києво-Могилян. акад.», 2012. 63 с.
15. Білокінь С. Клуб творчої молоді «Сучасник» (1960–1965). *Студії мистецтвознавчі*. 2012. Число 4(40). С. 7–40.
16. Биківня. Від території смерті до місця поховання / Нац. історико-мемор. заповідник «Биківнянськв могили». [Київ, б.р.]. 36 с.
17. День пам'яті жертв політичних репресій : книжково-журн. виставка (НІБУ, 20.05.2023) [Електронний ресурс]. *Сайт НІБУ*. URL : <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/663/>. (Дата перегляду: 06.11.2023).
18. Довідник з українського шістдесятництва. Українське шістдесятництво [Електронний ресурс]. *Сайт : УкрЛіб : Бібліотека Української Літератури*. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/encycl/60/#:~:text=> (Дата перегляду : 06.11.2023)
19. Календар ювілейних дат і пам'ятних дат театрального життя на 2009 рік / упоряд.: О. А. доле чек ; Нац. спілка театр. діячів України. Київ : Логос, 2008. 128 с.
20. Київ: жертви репресій [Т.1] / ред. Л. С. Танюк ; упоряд. Л. М. Абраменко ; Укр. іст.-культ. просвіт. т-во "Меморіал" ім. Василя Стуса. Київ: Логос, 1997. 496 с.

21. Крушельницький Мар'ян Михайлович (1897-1963) [Електронний ресурс]. URL: <https://vufku.org/names/mar-yan-krushelnitskiy>. (Дата перегляду : 06.11.2023).

22. Томазова Н. М. Танюк Лесь (Леонід) Степанович (н. 08.09.1938). Енциклопедія історії України: у 10 т. Т.10 : Т–Я / ред. рада : В. М. Литвин (голова) ; ред. колегія : В. А. Смолій (голова), члени колегії : Г. В. Боряк (заступ. голови) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2013. С. 27 : фото. Бібліогр. : 8 назв : твори, 3 назви літ.

*Олена Осієвська
(м. Київ)*

КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Суспільно-політичні процеси завжди відбиваються на стані наукового розвитку, впливаючи на них як у позитивному, так і в негативному плані, залежно від загального розвитку суспільства і держави. Внаслідок тих революційних та геополітичних подій, що розгорнулися навколо України від 2013 року, значної зміни зазнали і напрямки та шляхи розвитку наукових знань, способи донесення їх результатів до суспільства.

Як відомо, одним із найбільш розгалужених форматів наукового та науково-популярного характеру є краєзнавчі дослідження. Вони мають комплексний характер, оскільки включають в себе самі різноманітні відомості, що відображають знання щодо певної території, отримані в різних наукових сферах – географії, історії, культури, біології тощо. Оскільки краєзнавство є дуже широким за обсягом напрямом, воно включає в себе величезну кількість наукових досліджень, формально виражених в монографіях, наукових статтях, тезах тощо. І важливим друкованим органом, де оприлюднюються результати наукової діяльності фахівців виступає журнал «Краєзнавство», що виходить друком, починаючи від 1993 р. (раніше він існував у 1927-1930 рр.). Між іншим, слід відзначити, що на його сторінках існує рубрика «Церковно-історичне краєзнавство».

Особливої актуальності для сучасних умов розвитку українського суспільства набуває вивчення та оприлюднення тих документальних джерел, що стосуються діяльності такої важливої інституції як Київська митрополія (в даному випадку ми зосереджуємося на періоді її існування у 1721-1917 рр.). До сьогодні ця структура хоч начебто і досліджувалася достатньо багато, тим не менше, недостатньо, оскільки ми не маємо її цілісної історії. Разом з тим, не менш важливим для сучасної науки є ті документальні джерела, що зберігаються у фондових зібраннях сучасних архівів України. Ці матеріали зосереджені в таких установах як ЦДІАУК, ІР НБУВ та ін.

В них міститься детальна інформація, що стосується цілого ряду питань, важливих для краєзнавчих досліджень:

- історія окремих храмів і монастирів
- родинні зв'язки і генеалогічна інформація
- місцеве землеволодіння та господарчі зв'язки
- тощо.

На основі цих матеріалів реконструюється соціальна, побутова, економічна, культурна та ін. історія будь-якого населеного пункту і краю в цілому. Проте, чи використовується і наскільки широко на сьогодні подібна інформація у краєзнавчих дослідженнях?

На жаль, мусимо констатувати, що огляд значної кількості наукових досліджень краєзнавчого характеру свідчить про дуже слабе залучення документальних джерел Київської митрополії до сучасних пошуків і подальших публікацій. Як не дивно, але для значної кількості авторів найбільшим джерелом інформації виступає відома праця службовця Київської духовної консисторії Лаврентія Похілевича (1816-1893) «Сказание о населенных местностях Киевской губернии» (1864) [3]. Більше того, вона виступає ще й авторитетним джерелом. Звісно, її достоїнство полягає в тому, що вона була заснована на значній кількості документальних джерел Київської митрополії. Разом з тим, ця праця, все ж таки мала досить обмежений характер із-за неможливості більш глибокого погляду на місцеву історію та відсутності критичного підходу до розгляду багатьох питань.

Разом з тим не можна не відзначити, що використання документальних джерел Київської митрополії, все ж таки, є частиною наукових розвідок краєзнавчого характеру. Проте, їх приклади є поодинокими.

Важливим наслідком сучасних зрушень в архівній справі стало оцифрування та оприлюднення значної кількості документальних матеріалів. Вони доступні як через сайти архівних установ, так і через соціальні мережі. На сьогодні до цього процесу доєдналися практично всі центральні та обласні архівні установи України. Можна сподіватися, що цей процес дасть можливість залучити до наукових досліджень значну кількість документів. Відповідно, це позитивно вплине на більш поглиблене вивчення краєзнавчої тематики.

Звернемо увагу хоча б на метричні книги, оприлюднення яких сьогодні просувається найбільш активними темпами. Це один з основних видів документів у сфері церковної діяльності, яким проводився облік парафіян однієї парафії. Один такий запис містить інформацію щодо певної події – народження і хрещення, одруження чи смерті парафіянина. Як зазначають В. Мордвінцев та В. Томазов, метричні записи – це «найцінніше джерело для генеалогічних пошуків» [2, с. 629]. З цим, звичайно не можна не погодитися. Варто лише доповнити, що за допомогою таких записів можна відслідкувати не лише історію роду, але й

історію певного населеного пункту. Адже в багатьох місцях, особливо у сільській місцевості, родини проживали впродовж багатьох століть.

Не менш важливим джерелом у краєзнавчій тематиці виступають описові документи, пов'язані з існуванням окремих храмів і монастирів. Їх наукове значення полягає не лише у фіксуванні інформації на кожен окремий рік їх діяльності, але й у фіксуванні певних місцевих особливостей – ландшафту, природи, історії, народних переказів і легенд тощо. Регулярність створення подібних документів почала практикуватися переважно з другої половини XVIII століття. Проте, в науковий обіг вони майже не потрапляли, за дуже рідкісними виключеннями, а у більшості випадків залишалися невідомими. Наприклад, одним із таких винятків можна вважати опис Києво-Софійського монастиря 1760-х років [1].

Разом з тим, оприлюднені на сьогодні описи фондів, що на сьогодні оприлюднені на сайті ЦДІУАК та в деяких інших архівних установах свідчать про значну кількість подібних документів, до сих пір не введених до наукового обігу. А їх мав практично кожен монастир, що функціонував у XVIII – на початку XX століть на теренах колишньої Київської митрополії.

З нашої точки зору, для повноцінного розвитку сучасного краєзнавства є надзвичайно важливою практика оцифрування документальних джерел колишньої Київської митрополії. Однак, з метою досягнення її якнайбільшої ефективності, необхідно, крім здійснення відповідних дій, ще й певна їх популяризація, передовсім через ЗМІ та через бібліотечні мережі.

Список джерел:

1. Ластовська О. Історія Києво-Софійського монастиря, описана у 1760-х рр. *Болховітіновський щорічник 2013/2014*. Київ: НКПБКЗ, Видавець Олег Філюк, 2015. С. 270-275.
2. Мордвінцев В., Томазов В. Метричні книги. *Енциклопедія історії України*. Т. 6. Київ, 2009. С. 627-629.
3. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква, 2013. XXI, 642 с.

БІБЛІОТУРИЗМ ЯК НОВА КОНЦЕПЦІЯ ТА СЕГМЕНТ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ: КІРОВОГРАДСЬКИЙ КЕЙС

Концепція бібліотуризму (або бібліотечного туризму), як сегмент культурного туризму, ґрунтується на визнанні бібліотек як туристичних об'єктів та їхньої вирішальної ролі у виборі туристичної дестинації. Впродовж століть бібліотеки вважалися визначними місцями через їх особливі архітектурні, мистецькі чи історичні переваги. Попри те, що відвідування бібліотек це досить давня традиція, бібліотуризм є відносно новою концепцією та не менш новим сегментом культурного туризму, який, попри свій зв'язок з літературним туризмом, не варто ототожнювати з останнім. Як і інші культурні інститути (музеї та архіви) бібліотеки прагнуть зробити колекції доступними та корисними для своїх користувачів і зберегти їх для майбутніх поколінь. Сьогодні, особливо публічні бібліотеки, використовують інші навички для глибшої взаємодії з громадою, приміром віртуальні, пропонуючи широкий спектр комунікаційних стратегій для нової аудиторії. Тоді як традиційні бібліотеки заново винаходять стратегії культурного посередництва для поширення знань про ці проблеми, а саме шляхом організації виставок і перформативних заходів, цифрові бібліотеки впродовж останніх двох десятиліть перетворились на ключові канали отримання інформації. Забезпечуючи доступ до даних через низку ресурсів і послуг, цифрові бібліотеки є важливим інструментом для планування туристичних подорожей і відіграють стратегічну роль для нових поколінь туристів, і, головним чином, для туристів покоління Z [4, Р. 43].

Впродовж останніх десятиліть концепція спадщини зазнала суттєвих змін, а межі між високою та масовою культурою сильно «розмилися». Туризм і, зокрема, культурний туризм є агентами та наслідками глобалізації та процесів де-диференціації та гібридності культурних форм [3, Р. 338]. Подібно пам'яткам і музеям, архіви та бібліотеки зберігають культурні артефакти, які становлять значну частину регіональної спадщини. Бібліотечні колекції документують значення культурної спадщини, її еволюцію та трансформації, а текстові дискурси, інтертекстуальність, наратології та семантика прояснюють її культурне значення.

На сучасному етапі виділяють кілька напрямів діяльності, пов'язаних із туризмом: по-перше, будівля бібліотеки як туристичний об'єкт; документальні ресурси бібліотеки як джерело інформації для туристів; культурні заходи бібліотеки (виставки та конференції), що залучають відвідувачів глибше ознайомитись з містом, регіоном, краєм, країною в цілому.

«Справді, – як зазначають сучасні автори, – не лише їхні колекції, а й самі музеї та бібліотеки, включаючи їхню історію та будівлі, є культурним надбанням, котре може збагатити місцеві громади та, поряд з іншими об'єктами спадщини, сприяти розвитку туризму, пов'язаного з містом чи регіоном» [2, Р. 192]. Якщо перший підхід класифікує бібліотеку як пам'ятку спадщини та, в якості такої, як туристичну пам'ятку, то два інші дві стосуються наративів, які збагачують місцеву туристичну пропозицію та розширюють знання про подорожі, культурно розвиваючи туристів.

Відштовхуючись від вищезначеного, цінним джерелом для розуміння кіровоградського кейсу бібліотуризму є випуск 11 «Бібліотечної орбіти Кіровоградщини» за 2019 р., де чимало статей присвячені цьому сегменту культурному туризму. Зокрема, головний бібліотекар сектору «Інформаційно-туристичний центр» відділу краєзнавства ОУНБ ім. Д.І. Чижевського М. Григор'єва у статті «Особливості розвитку туризму регіону: перспективи для бібліотек», беручи за основу досвід міста Корець Рівненської області, наголошує на важливості туристично-інформаційних центрів на базі бібліотек «з метою надання інформаційних та консультаційних послуг туристам і рекламування туристично-рекреаційних ресурсів регіону» [1, С. 65]. На момент написання статті авторка зазначає, що в ОУНБ ім. Д.І. Чижевського проводиться робота зі створення такого центру, який все ж був відкритий восени 2021 р. Сайт про подорожі і туризм відрізняється від сайтів турагентств або туроператорів, які переважно орієнтовані на комерційні цілі, тоді як бібліотека намагається наповнювати свій веб-ресурс більше краєзнавчою інформацією. Ці краєзнавчі матеріали можуть бути використані в рамках організації нетрадиційних екскурсій, як-от, анімаційні театралізовані екскурсії. Такі екскурсії і були розроблені ще тоді сектором «інформаційно-туристичний центр» відділу краєзнавства ОУНБ ім. Д.І. Чижевського у співпраці з ГО «Екскурс-інформ» («Машина часу»).

У цьому ж випуску розміщено матеріали в рамках обласного семінару «Краєзнавчий туризм в бібліотечному форматі». Так, директорка ОУНБ ім. Д. І. Чижевського О. Гаращенко у статті «Бібліотеки і туризм у новому часі та просторі» наголосила, що співпраця бібліотек із туристичними підприємствами на регіональному рівні може відбуватися за наступними напрямками: «створення і розробка різноманітних туристичних маршрутів з використанням краєзнавчих ресурсів та краєзнавчої розвідки бібліотек; формування електронних баз даних про цікаві та унікальні туристичні об'єкти регіону, туристичну інфраструктуру регіону (готелі, транспорт, розважальні заклади, музеї тощо); створення різноманітних фотогалерей, віртуальних турів по цікавих історичних місцях краю; надання туристам доступу до Інтернету та використання скайп-технологій для спілкування з рідними під час туристичних подорожей»; співпраця з туристичними фірмами щодо створення нових туристичних

маршрутів та допомога екскурсоводам у змістовному наповненні екскурсій; навчання та інформування власників садиб щодо основ ведення туристичної діяльності, законодавчої бази, інформації про історію свого села, звичаї і традиції, легенди, цікаві місця краю, поширення інформації про можливості сільських територій та їх послуги для відпочинку; залучення волонтерів та громадських організацій до екскурсійної роботи» [1, С. 176].

Директорка Новгородківської централізованої бібліотечної системи В. Григир у статті «Туризм і краєзнавство в контексті діяльності бібліотек Новгородківської ЦБС» підкреслює, що, з огляду на популярність в регіоні зеленого туризму, важливим завданням бібліотечних працівників є розвиток туристичного краєзнавства, формування і поширення інформаційних матеріалів про історію, традиції, обряди, туристичні об'єкти Новгородківщини. Бібліотеки активно популяризують туристичні ресурси району, продовжують роботу зі збору краєзнавчих матеріалів, збирають та фіксують обряди, легенди сіл, що є базою для розвитку етнотуризму та допомогою спеціалістам туристичного супроводу. Також працівники районної та сільських бібліотек розробляють туристичні маршрути: «Стежками рідного краю» (Петрокорбівська сільська бібліотека-філія), «П'ять наших сердець», «Моя Верблюжка – гордість моя», «Чисті роси моєї Верблюжки» (Верблюзькі сільські бібліотеки-філії №1, №2), «Стежками рідного краю» (Інгуло-Кам'янська сільська бібліотека-філія), «Заповідними стежками рідного краю» (Митрофанівська сільська бібліотека-філія) та ін.

Ще доволі цікавими для розуміння кіровоградського кейсу бібліотуризму є статті С. Роздобудько «Бібліотечні екскурсії в системі краєзнавчої діяльності» Н. Сизранової «Бібліотечний туризм – складова краєзнавчої роботи» та Н. Підгірної «Роль краєзнавчої діяльності у формуванні та реалізації нових туристичних проєктів у краї». Особливо цікавою в межах нашої теми є думка завідувачки Смолінської селищної бібліотеки №1 Н. Сизранової: «Бібліотеки є інформаційними скарбницями, а краєзнавча робота – однією з пріоритетних у їх діяльності. Краєзнавство набуло великої популярності, оскільки дозволяє людям глибоко пізнати свій край, свою Батьківщину, довідатись про її історичний спадок, відкрити на своїй землі нові історичні, культурні, архітектурні скарбниці» [1, С. 210].

Отже, концепція бібліотечного туризму та термін «бібліотуризм» на прикладі кейсу Кіровоградщини лише підтверджують важливість цього сегменту культурного туризму поряд з іншими. Бібліотеки регіону як топоси неформальної освіти та «інформаційні скарбниці» виступають в ролі культурних медіаторів між жителями (носіями знань, сенсів і цінностей) та туристами (як реципієнтами), що наділяють досвід сприйняття туристичної дестинації новою та особливою динамікою та імерсивністю на сучасному етапі. Бібліотеки Кіровоградщини відіграють вагому роль у статусі культурних інституцій, здійснюючи промоцію ідентичності краю та його культурної своєрідності. У цьому сенсі, вони

виступають ефективними засобами протидії глобалізації та гомогенізації як показових тенденцій сучасної туристичної практики.

Список джерел:

1. Бібліотечна орбіта Кіровоградщини: збірник статей / Упоряд. Н.Ф. Калашнікова. Кропивницький: Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського», 2019. Вип. 11. 398 с.
2. Loach K., Rowley J., Griffiths J. Cultural sustainability as a strategy for the survival of museums and libraries. *International Journal of Cultural Policy*. 2017. Vol. 23(2). P. 186-198.
3. Roque I. M., Guerreiro D. Reading the tourist destination: bibliotourism and place perception. *Journal of Spatial and Organizational Dynamics*. 2021. Vol. IX(1). P. 42-60.
4. Roque M. I. Muito riso e muito siso: Turismo e experiência cultural no museu. In V. Costa (Ed.), *Tourism for the 21st Century: Proceedings of the CIT 2015 Barcelos*: Instituto Politécnico do Cávado e Ave (IPCA). 2017. P. 326-351.

**Геннадій Панарін,
(м. Харків)
Лев Рудзський
(м. Київ)**

**ПІДГОТОВКА ЛОКАЛЬНОГО "КАЛЕНДАРЯ ПАМ'ЯТНИХ ДАТ" У ФОРМАТІ
БАЗИ ДАНИХ, ЯК ЕТАП СТВОРЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РЕСУРСУ
АВТОМАТИЗОВАНИМИ КОРПОРАТИВНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ**

В освітніх текстах за курсом інформатики, для роз'яснення слухачам, на простих прикладах, що таке поняття «база даних», наводився приклад записної телефонної книжки, на сторінках якої, проставлені алфавітні символи, порівняно з аркушем паперу, на якому записуються дані будь-якої послідовності в міру їх надходження. Хороший приклад, який можна використовувати і для того, щоб пояснити тим, хто хоче почути, чим відрізняється календар знаменних дат (КЗД), які розміщуються на сайті у форматі бази даних, від КЗД, набраного в текстовому редакторі, один раз виставленого на сайті в вигляді «простирадла», або розбитого на 12 щомісячних "клаптиків". Крім того, слід враховувати, що деякі фахівці гордо називають такий формат «електронною формою» КЗД, що є фактом підтвердження того, що вони розглядають комп'ютер, з його можливостями, як друкарську машинку. В даний час подібна форма інформування читачів однозначно є анахронізмом!

На щастя, у нас в Україні є приклади протилежні!

Зокрема, Хмельницька обласна бібліотека для дітей імені Т. Г. Шевченка.

http://77.121.160.12/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?

[LNG=&P21DBN=KZD&I21DBN=KZD&S21ALL=\(%3C.%3EI=-835928%3C.%3E\)&S21FMT=fullwebr&C21COM=S\)](#) ,

бібліотека Буковинського державного медичного університету

http://irbis.bsmu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?

[LNG=&S21CNR=10&S21STN=1&S21REF=5&C21COM=S&I21DBN=KZD&P21DBN=KZD&S21ALL=\(%3C.%3ED=202310%3C.%3E\)%2B\(%3C.%3ED=????10%3C.%3E\)&S21FMT=fullwebr&Z21ID.](#)

Вбудованою однозначною перевагою формату бази даних є функціональна можливість введення та смислової обробки даних, засобами корпоративної взаємодії, яка спочатку може не використовуватися, але логіка створення інформаційного продукту в століття електронних комунікацій, однозначно призводить до цього. Якщо спочатку може відбуватися обмін даними рутинними засобами електронної пошти або месенджерів, то надалі ці процеси повинні закінчуватися віддаленим введенням даних у корпоративну базу даних, за зрозумілими всіма учасниками взаємодії певними правилами, з правами доступу на введення, та на редагування даних, природно, при сертифікації на наявність певних компетенцій. Краєзнавець-громадський діяч, маючи доступ до Інтернету, анітрохи не менше принесе користі, ніж штатний краєзнавець у структурі бібліотеки, особливо в нинішніх реаліях війни! І, звичайно, не витримує критики теза деяких фахівців про те, що прерогатива створення КЗД, по суті, що завжди має краєзнавчий характер, може належати лише методичним центрам, які мають «генеральські погони» в регіоні чи країні! По-перше, сучасні інформаційно-комунікаційні технології однозначно спростовують цю тезу, а по-друге, бібліотека будь-якого рівня завжди, за бажання, може знайти «точки кристалізації» для створення власного КЗД, спираючись не тільки на навколишній інформаційний порядок денний, але наприклад, на одиниці зберігання зі свого фонду рідкісних та цінних видань. Навіть якщо їх лише кілька, вона може створити довкола «знаменні» мотиви, причому не лише навколо авторів видання, художників – оформлювачів, видавців, героїв творів, у конкретному виданні тощо. Змістовий формат КЗД дає найширші можливості для цього! І тому є смисловим інформаційним «гачком» навіть для сучасного читача, розпеченого великою кількістю інформації навколо!

Список джерел:

1. Марчук Л., Панарін Г., Рудзський Л. Вебкалендар знаменних дат як новий формат краєзнавчої інформації. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. № 3. С. 20 – 21.

*Наталія Петренко,
Ірина Карнаух,
Катерина Вірютіна,
(м. Харків)*

БІБЛІОТЕКА: «ІНФОРМАЦІЙНИЙ РАМШТАЙН» В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

З перших днів повномасштабного вторгнення збройних сил Російської Федерації на територію незалежної держави України прикордонний Харків опинився в епіцентрі бойових дій. Через численні ракетні удари постраждала значна кількість культурно-освітніх установ міста. Зазнав суттєвих ушкоджень бібліотечний комплекс Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ), один із знаних символів Харкова. У надскладних умовах воєнного часу колектив бібліотеки продовжує працювати, долучається до стратегічних ініціатив, спрямованих на об'єднання зусиль громадянських суспільств в інформаційній сфері. Новий партнерський формат – «Інформаційний Рамштайн» – запропонований Українською державою демократичним країнам для протидії російській пропаганді, передбачає не тільки медіарозслідування російських злочинів, але й постійне оповіщення про реальне становище. Через обмеження, пов'язані з ризиками воєнного періоду, багато відомостей та свідчень не потрапляє у широкий інформаційний простір, що не дозволяє закордонним партнерам мати деталізовану картину подій. Тому, українські бібліотекарі стали важливими стейкхолдерами інформаційного спротиву, здійснюють постійний моніторинг відкритих джерел, зберігають та упорядковують матеріали воєнної хроніки.

В умовах, коли йде цивілізаційна війна проти української культури та ідентичності, в наукових бібліотеках – центрах збереження національної пам'яті – важливим напрямом діяльності стала реалізація проєктів з документування воєнних злочинів проти людяності та культурних цінностей, скоєних російською армією. З метою інформування світової спільноти про пошкодження або руйнацію цивільної інфраструктури та залучення міжнародної допомоги для збереження і відбудови національного культурного надбання свідчення правопорушень фіксуються на державних та всесвітніх цифрових платформах. Відомості про ХДНБ як об'єкт культурної спадщини, що постраждав внаслідок бойових дій в Україні, верифіковано спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй – ЮНЕСКО [7]. У межах проєкту «Збережіть українську культуру», що реалізується за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП) та телеком-оператора «Vodafone Україна», розпочато кампанію зі збору коштів на відновлення бібліотеки [10]. Завдяки благодійним ініціативам для тимчасового захисту будівлі книгозбірні, збереження

бібліотечних колекцій була отримана гуманітарна допомога від державних, громадських установ, приватних осіб України, Польщі, Німеччини та інших країн. Були профінансовані індивідуальні грантові заявки за програмами підтримки громадських організацій, благодійних фондів (БФ) США, ЄС.

Потужним внеском у реалізацію міжнародної ініціативи – «Інформаційний Рамштайн» – стала організація власних науково-просвітницьких проєктів та заходів. Ще на початку повномасштабного російського вторгнення суспільством була усвідомлена необхідність оперативної фіксації (в режимі реального часу) і систематизації фактів культурного та інформаційного спротиву, документації свідчень про злочини окупаційної армії проти культурних цінностей України. Мультиплатформний проєкт «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану» реалізується фахівцями ХДНБ у партнерстві з Харківським обласним відділенням (філія) ВГО Українська бібліотечна асоціація (ХОВ УБА) на знак підтримки маніфесту «Культурна консолідація задля перемоги». Активно підтримали цю ініціативу фахівці Наукової бібліотеки Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова та ЦБС Індустріального району. Складові проєкту – це електронне видання «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: OSINT-розвідка на основі відкритих джерел» [2] та сайт «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: хронологія бібліотечного спротиву» [1].

Влітку 2023 року ХДНБ було запропоновано стати координатором всеукраїнського проєкту «Архівування документів про війну» зі створення загального архіву документів про агресію РФ проти України, ініціатором та організатором якого навесні 2022 року стала Всеукраїнська громадська організація «Українська бібліотечна асоціація» (УБА). Ініціативу УБА підтримала американська компанія Portico, яка надала свої серверні потужності для зберігання заархівованих матеріалів.

Незважаючи на складну ситуацію у фронтовому місті, восени минулого року науковцями ХДНБ було проведено традиційний науковий захід «Короленківські читання» – XXV Всеукраїнську науково-практичну конференцію за темою «Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни». Партнерами стали: МКІП, Харківська державна академія культури, ХОВ УБА, журнал «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика». У роботі наукового івенту взяли участь 238 фахівців бібліотек, музеїв, закладів освіти, архівних установ України із Запоріжжя, Києва, Краматорська, Кривого Рогу, Кропивницького, Львова, Ніжина, Нововолинська, Одеси, Полтави, Сум, Харкова, Хмельницького та інших міст. Доповідачі висвітлили актуальні питання організації культурного та інформаційного опору російській воєнній агресії (<https://korolenko.kharkov.com/korolenkivska-reading/2022.html>). Мета

конференції цього року – консолідація бібліотек, архівів, музеїв у кризові часи заради перемоги та повоєнної відбудови.

Володіння методами та засобами журналістської діяльності, цифровими інструментами генерації контенту допомагає бібліотекарям робити внесок в інформаційну боротьбу. З 2013 року на базі ХДНБ за підтримки ХОВ УБА реалізується навчально-інноваційний проєкт «Школа бібліотечного журналіста» (ШБЖ). Незважаючи на складнощі організації масштабних онлайн-проєктів в умовах постійних ракетних обстрілів, відсутності електропостачання, вимушеного перебування в евакуації співробітників та учасників заходів, команда тренерів на чолі з ініціатором та координатором проєкту, заступником директора ХДНБ Людмилою Глазуною продовжила освітню діяльність, націлену на підвищення інформаційної культури та медіаграмотності бібліотечних фахівців.

На знак підтримки маніфесту «Культурна консолідація задля перемоги» щодо пріоритетів культурної політики під час війни 9–21 серпня 2022 року в асинхронному форматі було реалізовано дистанційний курс «Мультиплатформна бібліотечна журналістика. Інстаграм: базові навички». Тренери ШБЖ вперше презентували віртуальний проєкт «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану». До Всеукраїнського дня бібліотек у співпраці із Запорізькою бібліотечною асоціацією проведено майстер-клас «Від редизайну інстаграму до 10000 переглядів у тіток. Ребрендинг соціальних мереж Запорізької обласної наукової бібліотеки за 11 місяців». Крім питань стратегії роботи бібліотеки у фейсбуці та інстаграмі, формування контент-плану, використання тіток для популяризації читання, обговорювалася також роль соціальних мереж бібліотек у поширенні достовірної інформації, боротьбі з фейками та наданні інформаційної підтримки громаді.

У 2023 році з нагоди 10-річчя проєкту проведено низку заходів актуальної тематики. Протягом 30 травня – 2 червня відбувалися заняття XII Всеукраїнської онлайн-школи бібліотечного журналіста (з міжнародною участю) за темою «Бібліотечна журналістика під час війни: фіксуємо, документуємо, генеруємо контент» [3]. Партнерами освітнього заходу стали Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв та ХОВ УБА. Перший день був присвячений проєктам з документування, меморіалізації та фіксації подій війни. Колеги, волонтери з прифронтових регіонів, деокупованих територій презентували віртуальні платформи, друковані видання, які свідчать про незламність, мужність українців. Були представлені такі онлайн-проєкти: «Архівування документів про війну» (УБА), «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану» (ХДНБ, ХОВ УБА), «Херсонщина нескорена» (Херсонська ОУНБ ім. Олесь Гончара), «Хроніки війни: Миколаїв» (Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького), «Голоси живої історії» (Вінницька ОУНБ ім. В. Д. Отамановського), «Галерея історій» (Запорізька бібліотечна асоціація,

Запорізька ОУНБ), «Українська бібліотечна енциклопедія» (Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого). Фахівці Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету, члени редакції газети «Бібліотерапевт», розповіли про переформатування видання в реаліях воєнного часу, про нові рубрики («Воєнні будні», «Душа, поранена війною», «Медики на війні», «Волонтерство» тощо). Восьмий рік поспіль команда організаторів ШБЖ досліджує інтернет-простір, аналізує діяльність зарубіжних бібліотек та висвітлює найцікавіший досвід у дайджесті бібліотечних інновацій «БібліоSpace». Черговий випуск вийшов у 2022 році і був присвячений міцній підтримці міжнародною бібліотечною спільнотою українців, які через російську військову агресію вимушені покинути рідні домівки [6].

Незабутнє враження на учасників ШБЖ справила потужна антивоєнна промова мужнього польського журналіста-волонтера, автора проєкту «Libricide» Адама Касперкевича, який часто нехтував власною безпекою, перебуваючи в зоні підвищеного ризику, фотографував зруйновані та пошкоджені внаслідок російської агресії заклади культури. 22 серпня 2023 року ХДНБ виконала почесну місію – першою відкрити фотовиставку побратима українського бібліотечного співтовариства Адама Касперкевича «Librocide. Фотодокази воєнних злочинів Росії проти українських бібліотек». За фотоматеріалами пана Адама готується фундаментальне друковане видання [9].

Освітній марафон для бібліотечних журналістів продовжила відомий харківський журналіст, блогер і волонтер Анна Гін, автор книги «Як ти там», яка провела майстер-клас «Як писати тексти, які лайкають». Науковці й викладачі закладів вищої освіти, фахівці бібліотек різних систем і відомств долучилися до майстер-класу «AI+Art: нові горизонти у творчості бібліотекаря», на якому провідний методист Публічної бібліотеки Новомосковської міської територіальної громади Анастасія Дьякова розповіла про застосування сервісів штучного інтелекту в професійній діяльності для генерації візуального контенту. Спікерка акцентувала увагу на етичних проблемах використання штучного інтелекту (створення дипфейків, дотриманні авторського права). Під час XXVI Всеукраїнської онлайн-науково-практичної конференції «Короленківські читання 2023» намічено провести комплексний захід «Навчально-інноваційний проєкт "Школа бібліотечного журналіста" ХДНБ ім. В. Г. Короленка. 10 років: підсумки та перспективи».

Бібліотекарі – учасники громадського руху вільної народної енциклопедії ГО «Вікімедіа Україна» вели власний бойовий рахунок. В'ячеслав Мамон, бібліотекар ХДНБ, продовжував у Харкові, під обстрілами, роботу над статтями для україномовного розділу Вікіпедії про відомих осіб, пов'язаних із Харківщиною. За участю фахівців бібліотеки на #Wikimania 2022 відбулася панель «Криза і БоГеМА» (Crisis and GLAM), на якій вікіпедисти

різних країн обговорювали роль і значення відкритого доступу до інформації про культурну спадщину задля збереження знань людства під час катаклізмів, криз та надзвичайних ситуацій, зокрема використання українською спільнотою вікіпроектів як інструментів для документування та збереження вільних знань у розпалі повномасштабної війни, розв'язаної РФ. Традиційно в 2022–2023 рр. у приміщенні ХДНБ проведено щорічну міжнародну акцію #1Lib1Ref, у популяризації якої допомагає ГО «Вікімедіа Україна».

Значно зросла інформаційно-комунікаційна діяльність офіційних акаунтів бібліотеки в соціальних мережах, які стали відображенням громадянської позиції та корпоративної соціальної відповідальності перед користувачами. Систематично здійснювалося інформування через ЗМІ, особисте спілкування, виступи перед громадою про події та факти стосовно роботи закладів культури в умовах дії воєнного стану. Працівниками ХДНБ було надано численні інтерв'ю та матеріали для підготовки статей журналістам провідних вітчизняних ЗМІ – «Суспільне», «Урядовий кур'єр», «ЛЮК», «Українське радіо» тощо; закордонних медіа – LRT (Lithuanian National Radio and Television) radio (Литва), «Framtid i nord» (Норвегія), «Atalayar» (Іспанія), «The New York Times», «Vox. media» (США), «Gazeta Kłobucka» (Польща) та іншим.

Матеріали інтерв'ю зі співробітниками книгозбірні, задокументовані події та факти бібліотечних проєктів воєнного періоду стали приводом для написання наукових статей та створення видань вітчизняними та іноземними науковцями. Викладач Школи інформації Університету Сан-Хосе, організатор масштабних українсько-американських бібліотечних симпозіумів, Юлія Госарт, яка від щирого серця відгукнулася і допомогла організувати благодійну допомогу українським бібліотекам, підготувала публікацію в «Library journal», де зворушливо розповіла про стан закладів культури Харківської області під час російської збройної агресії [8]. За підтримки Центру міської історії Центрально-Східної Європи (м. Львів) доктор Ерік Онобль, історик, викладач кафедри середземноморських, слов'янських та східних досліджень Женевського університету, член редколегії журналу «Соппехе» (Швейцарія), готує статтю про роботу архівів та наукових бібліотек України в умовах повномасштабної війни. У червні 2023 року він відвідав ХДНБ з метою вивчення питань діяльності бібліотеки у фронтівому місті. Надавалася інформація про стан бібліотеки представнику ООН у справах біженців в Австрії; директору Бібліотеки Народової Томашу Маковскі (Польща); для доповіді на конференції європейських національних бібліотек (19–21 червня 2022 р., Турецька Республіка); грантодавцям з різних країн світу. Статтю директора книгозбірні Н. Петренко про міжнародну допомогу та діяльність працівників ХДНБ під час дії воєнного стану опубліковано в польському журналі «Biuletyn EBiB» [11].

У ці складні дні для нашої держави особливого значення набули всеукраїнські та регіональні заходи, метою яких є налагодження фахової взаємодії для подолання викликів, спричинених війною, задля захисту національної пам'яті. Під час круглого столу «Проблеми формування та збереження української історичної пам'яті в умовах війни: регіональний вимір» (Харків), присвяченого Міжнародному дню архівів, у форматі SmartTalk обговорювалися такі теми: дослідження та захист міської культурної спадщини в умовах російської агресії; консолідація цифрових ресурсів для збереження національного культурного надбання; формування, збереження, використання української історико-культурної спадщини в умовах війни. Директор ХДНБ стала одним з експертів міждисциплінарного проєкту «Місто і війна» з дослідження та переосмислення різноманітних аспектів міської культурної спадщини великих міст Східної та Південної України» [5]. Під час Всеукраїнського навчально-методичного семінару «Актуалізація та збереження бібліотечних фондів: виклики сьогодення», організатором якого виступила Державна науково-технічна бібліотека України, Наталією Петренко було проголошено повідомлення «Збереження цифрових та аналогових активів в умовах війни (з досвіду Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка)».

Представники книгозбірні входять до складу міської комісії з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища, на засіданнях якої обговорюються питання впорядкування найменувань об'єктів топоніміки, пов'язаних із країною-агресором. Влітку 2023 року ХДНБ й Український інститут національної пам'яті стали партнерами вуличного виставкового проєкту Харківського літературного музею «Власні назви», присвяченого топоніміці Харкова, що пов'язана з іменами письменників різних епох. За словами організаторів, *«Мета виставкового проєкту "Власні назви" – вибудувати діалог з містянами про те, як само має "звучати" Харків. Які імена та культурні контексти мають оточувати харків'ян щодня»* [4].

На онлайн-зустрічах із колегами, організованих за сприяння громадських організацій України та зарубіжних країн, фахівці бібліотеки розповідали про роботу під час дії воєнного стану, зокрема про проєкти документування війни. Важливими заходами, де, як ніколи, відчувалася міжнародна підтримка, стали спільні вебінари членів УБА з бібліотекарями Грузії («Українські бібліотекарі в боротьбі з російською навалою»), США («Голос з України: українські бібліотекарі в боротьбі з російською навалою»), «Українські бібліотеки під час російсько-української війни», «Бібліотеки України у воєнний час: підсумки року»), Великої Британії («Обмін досвідом з бібліотеками Великобританії») та з інших країн. Співробітники ХДНБ виступили на міжнародному симпозіумі, який організували науковці та студенти Школи інформації Університету Сан-Хосе (Каліфорнія, США); взяли участь у щотижневій

панельній дискусії «Війна Росії в Україні» (організатори: MUkraine – група викладачів з Університету Маршалла (Хантінгтон, Західна Вірджинія, США). Для тематичної панелі «Книги – це притулок: підтримка україномовних спільнот через бібліотечні фонди», яка проводилася в рамках щорічної конференції Американської бібліотечної асоціації, командою ХДНБ було підготовлено відеодоповідь «Kharkiv region. War. Libraries / Харківщина. Війна. Бібліотеки» [12]. Директор книгозбірні Наталя Петренко стала співповідачем виступу провідних українських бібліотекарів «Чорний альбом: як російські агресори нищать українські бібліотеки» на конференції УБА «Українська бібліотечна асоціація – стійкість для майбутнього» (23–24 листопада, 2022 р.). Під час Форуму міжнародного партнерства для бібліотек (організатор – БФ «Бібліотечна країна» у партнерстві з УБА, за підтримки The Black Sea Trust German Marshall Fundi), який зібрав лідерів бібліотечної справи з України, Великої Британії, Латвії, Литви, Молдови, представників БФ і громадських організацій для обміну досвідом, пошуку нових партнерів, формування мережі «сестринських бібліотек», представлено напрацьований досвід роботи і бачення нових моделей міжнародної взаємодії задля відбудови ХДНБ (доповідь Н. Петренко). Перебуваючи у складі делегації бібліотекарів з України в Австрії під час Літньої школи Consortium of European Research Libraries Security Network, директор бібліотеки взяла участь у заходах, на яких відбувся обмін досвідом поведінки під час надзвичайних ситуацій, у т. ч. організації переміщення цінних колекцій; евакуації зібрань; вдосконалення систем безпекових заходів; модернізації бібліотечних будівель та впровадження нових технологій.

Фахівці ХДНБ, вимушено тимчасово переміщені (евакуйовані) особи в різні області України, налагоджували партнерські стосунки, інтенсивно обмінювалися досвідом роботи, підвищували професійну майстерність, організовували спільні соціокультурні та просвітницькі заходи. Працівники бібліотеки за межами країни – у Німеччині, Польщі, Австрії, Нідерландах, Франції та інших країнах ЄС – стали енергійними агентами культурної дипломатії: брали участь у масштабних антивоєнних мітингах, акціях протесту та засудження російської агресії, підтримки Української держави, іміджевих проектах, знайомилися з роботою місцевих закладів культури й освіти та розповідали про діяльність вітчизняних книгозбірень.

Війна триває... Масштаби вже завданих війною збитків вражаючі. Кожен крок до перемоги потребує неймовірних зусиль, енергії, мотивації, ресурсів. Ворог продовжує знищення бібліотек, розуміючи, що витoki незламності українців – у збереженні національної культури, в духовній міцності зв'язків поколінь, в глибоких знаннях. Сьогодні традиційна діяльність закладів культури стала викликом, символом боротьби і сили українського народу. Особливого значення набули заходи з убезпечення культурних

цінностей, людських ресурсів; моніторинг пошкоджень об'єктів та закладів культури; поширення інформації про злочини російської армії проти культурних цінностей. Попереду нас чекає складна робота, яка потребує впевненості в своїх силах, згуртованості. Бібліотеки України працюють на Перемогу!

Список джерел:

1. Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: хронологія бібліотечного спротиву [Електронний ресурс] / ХДНБ, ХОВ УБА. ; уклад.: І. А. Карнаух ; дизайн, верстка: К. М. Вірютіна ; ред.: Н. О. Стрілець, С. М. Миценко, А. М. Миколук. *Google Sites. Електрон. дані.* Харків, 2022. URL: <https://sites.google.com/view/kharkiv-libraries-resistance/культурний-спротив-харківщини> (дата звернення: 23.08.2023). Назва з екрана.

2. Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: OSINT-розвідка на основі відкритих джерел. Вип. 1: зима-весна, ч. 1 [Електронний ресурс] / ХДНБ, ХОВ УБА ; [авт.-уклад. І. А. Карнаух ; дизайн, верстка віртуал. проєкту К. М. Вірютіна ; ред. С. М. Миценко]. Електрон. дані (15 файлів). Харків, 2023. 129 с.: іл. ; фот. URL: https://archive.org/details/1_20230228_20230228_0845 (дата звернення: 23.08.2023). Назва з екрана.

3. Бібліотечна журналістика під час війни: фіксуємо, документуємо, генеруємо контент [Електронний ресурс]. *Школа бібліотечного журналіста Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка.* Електрон. дані. Харків, 2023. URL: <http://journalist-library.blogspot.com/2023/06/blog-post.htm> (дата звернення: 23.08.2023). Опубл.: 13 черв. 2023 р. Назва з екрана.

4. Літмузей запрошує на виставку, присвячену топоніміці Харкова [Електронний ресурс]. *KHARKIV Today.* Електрон. дані. Харків, 2023. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/litmuzey-zaproshuye-na-vystavku-prysvyachenu-toponimitsi-kharkova?amp=amp> (дата звернення: 23.08.2023). Опубл.: 23 лип. 2023 р., 18:38. Назва з екрана.

5. Петренко Н. В. Інтерв'ю з Наталею Валентинівною Петренко [Електронний ресурс] / Наталя Валентинівна Петренко; інтерв'юєр Ганна Анатоліївна Бондаренко. *Youtube. CityFace / @CityFace_CityWar.* Електрон. відеодані. Харків, 2023. 1 відеофайл (37:48 хв.). URL: https://www.youtube.com/watch?v=6zaHpT1ADCU&ab_channel=CityFace (дата звернення: 23.08.2023). Опубл.: 10 серп. 2023 р. Назва з екрана.

6. Про інформаційний фронт та інноваційний поступ бібліотек світу у новому випуску «БібліоSPACE» [Електронний ресурс] / авт.-упоряд. Олег Соцков. *Школа бібліотечного журналіста Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка.* URL: <http://journalist-library.blogspot.com/2022/12/space.html> (дата звернення: 23.08.2023). Опубл.: 29 груд. 2023 р. Назва з екрана.

7. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO [Electronic resource]. *UNESCO.* Electronic data. May 17, 2022 Last update: May 24, 2022. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco> (date of application: 23.08.2023). Title from the screen.

8. Gosart Ulia. Ukrainian Libraries in Wartime [Electronic resource] : Filed in News / by Ulia Gosart. *Library journal*. Electronic data. May 04, 2023. URL: <https://www.libraryjournal.com/story/ukrainian-libraries-in-wartime> (date of application: 23.08.2023). Title from the screen.

9. Kasperkiewicz Adam. Адам Касперкевич документує руйнування бібліотек [Електронний ресурс] : [промова на XII Всеукр. ШБЖ у Харкові] / Adam Kasperkiewicz ; пер. з пол. Маргаритою Кондратенко. *Благодійний фонд «Бібліотечна країна»*. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/adam-kasperkevich/> (дата звернення: 23.08.2023). Опубл.: 1 черв. 2023 р. Назва з екрана.

10. Kharkiv State Scientific Library by V. G. Korolenko [Electronic resource] / Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка. *Destroyed cultural heritage of Ukraine/ Libraries = Зруйнована культурна спадщина України. Бібліотеки / МКІП у співпраці з Регіон. центром прав людини*. Електрон. дані. URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/?p=658> (date of application: 23.08.2023). On 02.03.2022. Title from the screen.

11. Petrenko Natalia. Charkowska Państwowa Biblioteka Naukowa im. W.G. Korolenki w epicentrum wojny [online]. *Biuletyn EBIB*. Dane elektroniczne. 2023. nr 1(208). Biblioteki ukraińskie. [Dostęp 15.02.2023]. Dostępny w: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/850> ; https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/850/874?fbclid=IwAR22-CCVI4sjkFnMgQumSic08XEeCAa5-oOP_Cde8rVORDYZ7ln8gx-9ZAM (pdf). Tytuł z ekranu.

12. Petrenko Natalia. Kharkiv region. War. Libraries / Харківщина. Війна. Бібліотеки [Відео ресурс] / Natalia Petrenko ; [підгот. відео: Н. В. Петренко та ін.] ; Kharkiv Korolenko State Scientific Library. *Youtube. Бібліотека Короленка / @MsAnngelina*. Електрон. дані. Харків, 2023. 1 відеофайл (11:27 хв.). URL: https://www.youtube.com/watch?v=wIhTDp_zmZM&ab_channel=БібліотекаКороленка (дата звернення: 23.08.2023). Опубл.: 4 лип. 2023 р. Назва з екрана. Укр. (аудіо), субтитри (англ.).

**Ольга Петренко,
(м. Київ)**

СТАН СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ У ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022-2023 РОКІВ: ПІДСУМКИ ПЕРШОГО ЕТАПУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Національна бібліотека України для дітей, спираючись на досвід НБУ імені Ярослава Мудрого у 2023 році провела перший етап моніторингу «Стан спеціалізованих бібліотек України для дітей у період російсько-української війни 2022-2023 років». Співорганізаторами даного моніторингу стали обласні бібліотеки для дітей 23 областей. Завдання дослідження – аналіз впливу агресії на функціонування бібліотек для дітей (обласних, міських, селищних, сільських) у 2022–2023 роках за такими параметрами: втрати та руйнування мережі бібліотек для дітей їхньої матеріально-технічна бази, бібліотечних фондів, стану зайнятості працівників бібліотек.

Первинну інформацію щодо діяльності дитячих бібліотек зібрано на територіях, підконтрольних Україні. Тож дані отримані під час дослідження не є повними, оскільки не збиралася інформація у тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим, місті Севастополі, Луганській області, а також виникали труднощі в комунікації з бібліотеками територіальних громад у зоні бойових дій та їхньої тимчасової окупації інших областей.

За результатами першого етапу дослідження мережа бібліотек для дітей протягом 2022 року зменшилася на 111 бібліотек і станом на 01.01.2023 р. становила 676 бібліотек: 1 – національна, 22 – обласних, 653 – дитячих бібліотек [1, с. 7]. За даними співорганізаторів дослідження, обласних бібліотек для дітей, за 10 місяців війни у 2022 році повної руйнації приміщень зазнали 8 бібліотек для дітей (в Донецькій області 5 бібліотек для дітей, Харківській – 3). Внаслідок часткового руйнування приміщень призупиняли свою роботу 28 бібліотек для дітей, ще 53 бібліотеки не функціонували з інших причин (знаходилися в зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях), вимушені були змінити своє місце дислокації та працювали в онлайн форматі 10 бібліотек для дітей.

В основному на місцях застосовувалася практика «тимчасового призупинення» роботи бібліотек для дітей з причин часткової руйнації будівель, тимчасової окупації, ведення бойових дій у безпосередній близькості з населеними пунктами або частими ворожими ракетними обстрілами. Станом на 01.01.2023 р. на тимчасово окупованих територіях залишалася 41 дитяча бібліотека: 13 — у Донецькій обл., 15 — у Запорізькій обл., 13 — у Херсонській. Протягом досліджуваного періоду тільки 4 дитячі бібліотеки змогли відновити свою роботу після ремонту або перемістившись в інші будівлі. За даними дослідження – це по одній бібліотеці в Донецькій та Харківській областях та дві у Київській. У той же час у країні продовжувалася практика реорганізації бібліотек для дітей за рішенням місцевої влади. З цієї причини з базової мережі протягом 2022 року вилучено 12 бібліотек для дітей.

Знищено або частково пошкоджено і матеріально-технічні засоби (персональні комп'ютери, копіювально розмножувальна техніка, мультимедійне обладнання, меблі тощо) бібліотек для дітей. Частково таких втрат зазнали 17 бібліотек для дітей (у Херсонській – 6, Харківській – 4, Київській – 2), а 5 — взагалі втратили усі матеріально-технічні засоби (Донецька область). Завдяки підтримці благодійних фондів та волонтерів, станом на 01.01.2023 року 5 бібліотек для дітей отримали нові матеріально-технічні засоби.

Російська агресія вплинула і на формування та збереження документних фондів бібліотек для дітей. Якщо станом на 01.01.2022 р. загальний документний фонд бібліотек для дітей налічував 18089,96 тис. примірників [2, с. 37], то вже за рік він зменшився на 3165,69 тис прим. і на 01.01.2023 р. становив – 14924,27 тис. примірників. [1, с. 37] Репрезентативну

інформацію щодо фактичних втрат книжкових фондів за досліджуваний період отримати не вдалося, оскільки інвентаризацію станом на 01.01.2023 р. у бібліотеках на територіях, звільнених від окупації, через щоденні обстріли неможливо було провести. За даними дослідження 17 бібліотек для дітей втратили всі або частину документних ресурсів. Такі факти маємо в областях, де велися бойові дії або чий території були окуповані (Донецькій – 6, Київській – 2, Харківській – 2, Чернігівській – 1).

В бібліотеках для дітей протягом 2022 року активізувалася робота щодо українізації бібліотечних фондів: вилучалася або прибиралася з полиць відкритого доступу російськомовна або написана російськими авторами література згідно рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізацій бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. Протягом року тільки у базових бібліотеках для дітей із причин «актуалізації бібліотечного фонду» було списано 494,21 тис. прим.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну спричинило і значний відтік користувачів-дітей у бібліотеках для дітей. Тож станом на 01.01.2023 р. кількість зареєстрованих користувачів у бібліотеках для дітей згідно з єдиною реєстраційною картотекою становила 972,3 тис. осіб, а обслужених – 1343,3 тис. осіб. [1, с. 19] Тоді як на 01.01.2022 р. ці показники були такі: кількість зареєстрованих користувачів згідно з єдиною реєстраційною картотекою 1393,0 тис. осіб, а обслужених бібліотеками користувачів – 1886,2 тис. осіб [1, с. 19].

Бібліотеки для дітей активно підключилися до реалізації державних програм соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, зокрема з надання бібліотечно-інформаційних послуг дітям. Дослідженням установлено, що протягом 2022 року у бібліотеках для дітей зареєстровано 26850 внутрішньо переміщених осіб. Проте у багатьох бібліотеках моніторинг зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб згідно Наказу Міністерства культури України «Про реалізацію проекту «Бібліотеки як центри підтримки громади в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами» не здійснювався.

Одночасно зі скороченням мережі бібліотек для дітей простежується і тенденція щодо зменшення кількості працівників у бібліотеках. Станом на 01.01.2022 року в бібліотеках для дітей працювало 4337 осіб із них 3408 — бібліотечні фахівці, а вже станом на 01.01.2023 року кількість працівників бібліотек становила 3843 особи, з яких бібліотечні працівники склали 2990 осіб.

Протягом 10 місяців 2022 року в бібліотеках для дітей внаслідок вимушеного простою установ не працювало від 1 до 3 місяців — 271 особа, від 4 до 6 місяців – 94 особи, понад 7

місяців – 259 осіб. Лише у Харківській області з причини вимушеного простою бібліотек не працювало від 1 до 3 місяців — 42 особи, від 4 до 6 місяців — 32 фахівця і понад 7 місяців – 50 осіб. У Херсонській області понад 7 місяців були змушені перебувати на простої 108 осіб. У Чернігівській області внаслідок простою від 1 до 3 місяців не працювало 37 осіб, від 4 до 6 місяців – 11 осіб і понад 7 місяців – 2 особи. Як показав аналіз первинної інформації, саме в перші місяці повномасштабної агресії майже в усіх областях бібліотечні працівники не працювали від 1 до 3 місяців з причин простою.

Зібрані дані показують, що майже в кожній області значна кількість бібліотечних працівників були у відпустках без збереження заробітної плати до 1 місяця – 152 особи, довше одного місяця – 163 особи.

Протягом 10 місяців 2022 року призупинено дію трудових угод із 130 працівниками бібліотек для дітей. Найбільша кількість розірваних трудових договорів у Донецькій області (74), Черкаській (14), Тернопільській (8), Волинській (7).

Отже, перший етап дослідження «Стан спеціалізованих бібліотек України для дітей у період російсько-української війни 2022-2023 років» показав втрати, що понесли бібліотеки для дітей за 10 місяців 2022 року від збройної агресії росії проти України.

Список джерел:

1. Лідерман Є. Ю. Основні показники роботи бібліотек України для дітей за 2022 рік. Національна бібліотека України для дітей. URL: <https://chl.kiev.ua/mbm/Book/View/819#page/1/mode/2up> (дата звернення: 25.10.2023).
2. Лідерман Є. Ю. Основні показники роботи бібліотек України для дітей за 2021 рік. Національна бібліотека України для дітей. URL: <https://chl.kiev.ua/mbm/MBM/Book/View/741#page/1/mode/2up> (дата звернення: 25.10.2023).

***Оксана Подпрятова,
Олександр Подпрятів,
(сmt. Розівка Запорізька область)***

СПІВПРАЦЯ РОЗІВСЬКОГО РАЙОННОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ З БІБЛІОТЕКАМИ

Збір та збереження матеріальних пам'яток (артефактів) та популяризація знань про рідний край в історичних процесах через залучення якомога ширшого спектру відвідувачів є одними з основних завдань краєзнавчого музею. Перехід соціальної формації в постіндустріальну, інформаційну епоху значно змінив звичний уклад життя в сільській

місцевості. Звичайно, це не могло не позначитися на формах і методах діяльності усіх закладів культури, зокрема музеїв. Якщо відеосалони в кінці 80-х початку 90-х були одним з основних чинників ліквідації сільського кінопрокату, а доступність всесвітньої мережі значно скоротила читацьку аудиторію сільських бібліотек, то в музейній сфері спостерігалися відносно зворотні процеси. В першу чергу, спостерігався сплеск інтересу до історії, так як утворення Незалежної України започаткувало руйнацію сталої радянсько-московської імперської історичної міфології. Почали створюватися нові музеї як за тематикою, так і формою власності [1].

У другій половині 90-х років при відділі культури Розівської райдержадміністрації відновленого в 1992 році Розівського району Запорізької області було створено відділ музейної та краєзнавчої роботи, який частково виконував функції музейного закладу і створювався з метою організації в подальшому на його основі районного краєзнавчого музею. Комунальний заклад «Розівський районний краєзнавчий музей» Розівської районної ради Запорізької області було створено рішенням Розівської районної ради № 23 від 28.10.2009 року. Офіційно заклад розпочав свою діяльність з 01.06.2010 року.

Зазначимо, що це також був випадок реінкарнації музею, так як вперше урочисте відкриття музею відбувся 9 травня 1965 року до 20-ти річчя Перемоги. На громадських засадах музей функціонував майже до середини 90-х років. В середині 90-х років районним відділом культури було вирішено провести ремонт приміщення, в якому був розташований заклад, експозиції музею були розібрані, а приміщення музею згодом передали в оренду під комерційний заклад. В цей період частина музейних фондів за різних обставин була втрачена, але деякі експонати опинилися в районній бібліотеці і завдяки цьому збереглися.

Обмежене фінансування новоствореного музею позначилося на чисельності його співробітників (1,5 штатних одиниць) та на забезпеченні його новітнім обладнанням для впровадження цифрових технологій. Однією з головних умов реалізації комунікаційної стратегії була наявність командної роботи колективу музею, оскільки людський фактор є визначальним у процесі імплементації комунікаційних елементів у музейному просторі. Основними споживачами послуг музею були заклади освіти, органи місцевого самоврядування та організації туристичного спрямування. В умовах обмежених можливостей музей обрав тактику налагодження тісної співпраці з різними організаціями регіону [2] та іншими закладами культури району в контексті надання культурно-освітніх послуг відповідно до сучасних потреб громади. Одним з таких закладів стала районна бібліотека та підпорядкована їй мережа сільських бібліотек. Використовувалися традиційні форми співпраці: надавалися методичні консультації, документальна інформація та проводилися спільні заходи до пам'ятних дат у формі бесід, виставок, зустрічей з безпосередніми

учасниками історичних подій. Всі заходи проводилися в приміщенні районної бібліотеки або в музеї, що також створювало своєрідну атмосферу.

До заходів з патріотичного виховання відносилися заходи: День Соборності та Єдності України, День пам'яті Героїв Крут, День вшанування Героїв Небесної Сотні. Цільовою аудиторією були учні місцевих шкіл. Заходи з 2012 року проводився щорічно в формі бесіди. Заходи до Дня пам'яті Героїв Крут та Дня вшанування Героїв Небесної Сотні проводилися в 2016–2022 рр.

До заходів з формування історичної пам'яті відносилися наступні заходи: День пам'яті жертв голодоморів, День пам'яті жертв політичних репресій – щорічно, починаючи з 2011 року. Для проведення заходів використовувалися: архівні матеріали музею (спогади, фотокопії документів, фотографії), тематичні інтернет ресурси, які демонструвалися на мультимедійній установці, працювала тематична виставка або викладка книжкових видань.

В 2012-2013 рр. до Дня вшанування учасників бойових дій на території інших держав, проводилися зустрічі з ветеранами радянсько-афганської війни у форматі бесіди, в ході якої обговорювалося безглуздість радянського вторгнення до ДРА та важкі умови служби там для радянських військовослужбовців.

Проведені заходи сприяли формуванню цілісного вітчизняного інформаційного простору на підставі документальних та інформаційних ресурсів. Якщо двадцять років тому екскурсій було достатньо для роботи як з дитячою, так і з дорослою аудиторією, то в 1990-і роки в музейному співтоваристві з'являється розуміння того, що традиційних форм роботи недостатньо для залучення відвідувача і в процесі співпраці використовувалися нові форми роботи з дитячою аудиторією – едьютейнмент, що включив в себе проведення вікторин, квестів. Така новітня форма співпраці дозволяє зацікавити школярів різних вікових категорій, долучати їх до пізнання історії рідного краю, історії України в ігровій формі. Вікторини проводились у форматі питання – відповідь. Для їх проведення залучалися експонати музею та бібліотечні видання. Квести проводились у спортивно-дослідницькій формі. Командам пропонувалося прийняти участь не тільки в спортивних змаганнях, але й відповісти на питання з історії рідного краю та України. Такі форми співпраці дозволяли залучати більше відвідувачів до музею і читачів до бібліотеки.

Також слід відзначити епізод співпраці музею в грудні 2019 р. з «Національною історичною бібліотекою України» (м. Київ), коли до бібліотечного фонду було передано 7 видань співробітників краєзнавчого музею з історичної та краєзнавчої тематики, що вийшли друком в попередні роки.

Музей та бібліотека у співпраці були осередком освіти й навчання, оскільки вони забезпечували доступ до національної культурної та історичної спадщини людям у громаді різного фаху та віку.

У планах співпраці музею з районною бібліотекою було розширення переліку спільних заходів та вдосконалення форм і методів їх проведення, але після початку повномасштабного вторгнення РФ і окупації території Розівської громади з 3 березня 2022 року, рятуючись від переслідування окупантів, колектив музею у повному складі виїхав на підконтрольну територію України. Під тиском колишньої керуючої справами громади директор бібліотеки та частина працівників пішли на співпрацю з агресором. За наявної інформації в окупації музей та бібліотека не співпрацюють.

Список джерел:

1. Маньковська Р. Музеї України у суспільно-історичних викликах ХХ – початку ХХІ століть. Львів: Простір-М, 2016. — 408 с.

2. Подпрятова О. А. Історія співпраці відділення Українського степового природного заповідника НАН України «Кам'яні Могили» з КЗ «Розівський районний краєзнавчий музей» та його частка в експозиції музею. *Природна та історико-культурна спадщина району заповідника «Кам'яні Могили» (до 90-річчя від створення заповідника «Кам'яні Могили»): Наукові праці Всеукраїнськ. наук.-практ. конф. (с. Назарівка, Донецька область, 25–27 травня 2017 р.)*. Запоріжжя: «Дике поле», 2017. — С. 75–78.

**Ольга Покропивна,
(м. Київ)**

БАЗА ДАНИХ НІБУ «АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»: ІДЕЯ СТВОРЕННЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ

Україна – молода незалежна держава, процес державотворення якої має тисячолітню історію – Русь-Україна, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське, Козацька держава, Українська Народна Республіка (1917–1918; доба Директорії, 1918–1921), Українська Держава (Гетьманат, 1918 р.), Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1919) і нарешті незалежна Україна. Втім, під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників українські землі неодноразово потрапляли під владу іноземних держав, а люди ставали їх підданими й об'єктами політики денаціоналізації. І знову, через 23 роки після проголошення незалежності України, починаючи з 2014 року й до тепер українці зі зброєю в руках змушені захищати власну свободу та територіальну цілісність держави.

Сучасні територіальні кордони України утворилися в середині ХХ століття, після приєднання у 1954 році Кримської області до території тодішньої Української радянської соціалістичної республіки (УРСР) [5]. У таких сформованих територіальних межах, опісля проголошення незалежності України, кордони нашої держави були фактично зафіксовані та прийняті міжнародною спільнотою. Важливо відмітити, що в 5-му пункті («Територіальне верховенство») Декларації про Державний суверенітет України, яка прийнята Верховною Радою України 1990 року (тоді ВР Української РСР) [4] зазначено: «територія України закріплюється в існуючих кордонах, визначається недоторканою і не може бути змінена та використана без її згоди». А у результаті Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року [1] відбулося остаточне утвердження нашої держави як незалежної країни. Після цього ознаки державності, що Україна сформувала за усю свою історію та ті які, на жаль, отримала у спадок від радянщини необхідно було реформувати. Український письменник, державний та політичний діяч Володимир Винниченко ще у 1949 році визначав *державність як комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які зв'язують його в компакту цілість та забезпечують його розвиток у сучасному і майбутньому* [7]. Якщо більшість ознак, атрибутів та символів державності в країні почали відновлювати або реорганізовувати відносно швидко, то радянський адміністративно-територіальний устрій з незначними змінами (надали Кримській області статус Автономної республіки [3]) залишився з нами більше ніж на 20 років. І лиш у 2015 році уряд України започаткував комплекс змін в адміністративно-територіальному поділі нашої держави (адміністративно-територіальну реформу), які передбачили: перейменування населених пунктів (відповідно до так званого пакету Законів про Декомунізацію), створення нових адміністративних одиниць – об'єднаних територіальних громад, зміну та утворення районів та їх меж з метою надання більших повноважень органам місцевого самоврядування (децентралізація), оновлення класифікації населених пунктів та зміна статусу (зміна селищ міського типу на місто або селище в залежності від кількості зареєстрованого населення, відповідно до нещодавно прийнятого Закону «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» [6]).

Очевидно, що ця реформа відобразилася й на роботі фахівців Національної історичної бібліотеки України (НІБУ), адже при аналітико-синтетичному опрацюванні документів бібліотечним працівникам необхідно вірно надавати інформацію, яка стосується населених пунктів, їх атрибуції та підпорядкованості за сучасним АТУ України. Тому працівники науково-методичного відділу бібліотеки створили пошукову базу даних (БД) «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення», задля якісного,

зручного і авторитетного відображення цих змін та безпомилкового наповнення «географічної рубрики» в електронних ресурсах НІБУ, зокрема й у БД «Історія міст і сіл України».

Тема адміністративно-територіального поділу в Україні зацікавила спеціалістів книгозбірні та у межах відзначення 30-річчя незалежності України в 2021 році ними було здійснено дослідження «Українська держава: Історія творення. Адміністративний устрій на українських землях», в якому на основі проаналізованих документів з фонду НІБУ був створений відеоролик, де коротко висвітлюється історія адміністративного устрою на українських землях [8]. Унаслідок підготовки цього відеоматеріалу фахівцями науково-методичного відділу опрацьовано значний масив документів: картографічні матеріали, довідники з адміністративно-територіального устрою, монографії, статті, які стосуються АТУ України й українських земель, що дозволило започаткувати робочу базу даних, яка вмістила бібліографічні записи на ці документи. Після оприлюднення дослідження співробітники науково-методичного відділу витупили з пропозицією розкрити ці напрацювання (бібліографічні дані) для читачів в електронному каталозі книгозбірні. Фахівцями були розроблені Положення та Інструкція про БД «Адміністративно-територіальний устрій України. Історичний аспект» (далі БД «АТУ України. Історичний аспект») та продовжено роботу з її поповнення.

На сьогодні БД «АТУ України. Історичний аспект» є складовою частиною краєзнавчих ресурсів, електронного довідково-пошукового апарату НІБУ, організована на основі бібліографічних записів, які стосуються історії змін в адміністративно-територіальному поділі сучасної України та її історичних земель. Адміністративно-територіальний устрій українських земель – поділ територіального розселення українського етносу на певні частини (одиниці) з метою організації централізованого управління на місцях. Відображав як національні традиції українців, так і політичні інтереси й систему управління держав, до яких у різні часи входили українські землі. Основними одиницями адміністративно-територіального поділу були волості, воєводства, повіти, полки, сотні, курені, комітати (жупи), дистрикти, губернії, провінції, намісництва, округи, райони, області [2]. До БД відбираються документи, в яких містяться відомості з історії адміністративно-територіального поділу України – історичні, статистичні відомості, дослідження, законодавчі та офіційні документи, картографічні матеріали про історичні українські землі, українські території та адміністративно-територіальні одиниці українських земель і України. Хронологічні рамки документів, що підлягають опрацюванню у БД не обмежуються. Географія залучення документів для науково-бібліографічного опису не встановлюється: це можуть бути як вітчизняні документи, що містять інформацію з адміністративно-

територіального поділу України та українських земель, так і документи, створені за її межами.

Пошуковий апарат БД «АТУ України. Історичний аспект»:

- ключові слова;
- назва (для пошуку назв документів);
- автор;
- рік видання.

Для зручності адміністраторами БД були розроблені певні лексичні одиниці («стандартні ключові слова»), за якими користувач ефективніше може здійснювати пошук документів, це: *назви племен*, які проживали на території сучасної України (наприклад, Скіфи, Сармати, Поляни); *історичні назви державних утворень*, що існували на території українських земель у різні періоди⁸ становлення нашої країни (Русь-Україна, Галицько-Волинське князівство, Запорозька Січ, Гетьманщина (Українська козацька держава), УНР, ЗУНР, УСРР, УРСР, Україна тощо); *назви адміністративних одиниць адміністративно-територіального устрою українських земель*, котрі успадковувались від тих державних утворень, під протекторатом яких вони були (назви: волостей, воєводств, губерній, намісництв, повітів, областей, районів також назви полків на території Запорозької Січі, що поділялися на сотні, а сотні на курені; *назви історичних українських земель* (наприклад, Київщина, Полтавщина, Поділля, Галичина, Слобожанщина, Лемківщина, Буковина, Волинь, Сіверщина, Покуття тощо); *історичні та сучасні назви держав, до яких входили українські землі* (Велике князівство Литовське, Річ Посполита, Королівство Польське, Московська держава, Російська імперія, Польща, Австро-Угорщина, Румунія, Чехословаччина тощо). Також пошук у полі «ключові слова» можна здійснювати і за видами документа, які відображають читацьке призначення або форму викладення текстового матеріалу (наприклад, карти, довідники). У результаті споживач отримує інформацію про документи, в яких є, наприклад, зазначені українські землі на мапах, або лише довідники з адміністративно-територіального поділу.

Також, заради ефективного пошуку у запиті електронного каталогу Бібліотеки на «ключові слова» рекомендуємо використовувати такі лексичні одиниці:

- «Реформа» - пошукова система здійснить підбір бібліографічної інформації з питань еволюції, розвитку адміністративно-територіальної системи в Україні та українських землях;

⁸Відповідно до сучасної періодизації, яка представлена на офіційному сайті Інституту історії України НАН України. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=BOOK2&P21DBN=EIU>

- «Адміністративні одиниці» - адміністративні одиниці українських земель, які існували на території України у різний хронологічний період (полки, воєводства, повіти, губернії, райони тощо);
- «Історія окремих країн» - використовуйте, коли необхідно знайти інформацію про землі сучасної України, які входили до складу іноземних держав в певний історичний період.

Нині база даних «АТУ. Історичний аспект» вміщує 250 бібліографічних записів, вона стане в нагоді науковцям, історикам, студентам, краєзнавцям, дослідникам та усім, хто цікавиться історією, реформами в адміністративно-територіальному поділі України від часів Київської держави і до сьогодення.

Отже, зауважимо, що у сьогоденних реаліях російсько-української війни, коли значна частина нашої території вже окупована, деякі міста через військові дії у прямому сенсі стерті з лиця землі, а лідер країни-агресора у всесвітньому інформаційному просторі пропагує свій незмінний, недоречний наратив: «України ніколи не було і не існувало...», вкрай важливо вивчати та знати історію творення Української держави та її територій. А також розуміти, що еволюція української держави відбувалась у руслі загальноєвропейської історії, а росіяни з розпадом СРСР втратили будь-яке право на нашу територію та історію України (спотворену і привласнену імперськими міфами), державна спадщина якої належить лише українцям [7].

Список джерел:

1. Акт проголошення незалежності України : Постанова ВР України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991, №38, ст.502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення 27.09.2023).
2. Верменич Я. В. Адміністративно-територіальний устрій українських земель [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Administrativny_podil (останній перегляд: 27.09.2023)
3. Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки : Закон УРСР. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991, №9, ст. 84. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-12#Text> (дата звернення 13.10.2023).
4. Про Державний Суверенітет: Верховна Рада УРСР. *Верховна Рада України : законодавство України* [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення 27.09.2023).
5. Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 15 лютого 1954 року. *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1954. №4. С. 147.
6. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України: Закон України від 28.07.2023 № 3285-IX. LIGA 360 [сайт]. URL:

https://ips.ligazakon.net/document/T233285?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl03

7. Святоцький Олександр. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення. Голос України. 23 лютого 2019 [електронний ресурс] URL: <http://www.golos.com.ua/article/314085> (дата звернення 13.10.2023).

8. «Українська держава: Історія творення. Адміністративний устрій на українських землях» Медіа простір НІБУ [Електронний ресурс]. Національна історична бібліотека України [сайт] URL: <https://nibu.kyiv.ua/video/> (дата звернення 27.09.2023).

*Любов Полева,
(село Гранітне
Мирненська селищна військово-цивільна адміністрація
Волноваський район Донецька область)*

МИРНЕНСЬКА ГРОМАДА В ВІЙНІ

Мирненська територіальна громада розташована у південній частині Донецької області, межує з Волноваською, Хлібодарівською, Кальчицькою, Сартанською та Нікольською громадами. До складу громади входить дві селищних та три сільські ради до яких належать села: Бахчовик, Дружне, Обільне, Гранітне, Старомар'ївка, Новоселівка, Запорізьке, Новоселівка Друга, Степанівка, Маловодне, Кам'янка, Старогнатівка, Новогригорівка та селища міського типу Мирне і Андріївка. Адміністративний центр – смт Мирне.

Війна в Мирненській громаді почалася ще влітку 2014 року. Перший масований обстріл відбувся 24 серпня о 4:20 ранку поблизу села Новогригорівка в лісовому масиві урочища Григорівка Старогнатівського лісництва. За 20 хвилин безперервного шквального вогню було охоплено майже 40 га лісу, де знаходилися Збройні Сили України. Кількість втрат досі невідома. Населенню заборонено було туди заходити, бо там залишилося багато нерозірваних снарядів. Тоді вперше постраждали від обстрілу найближчі будинки з села Новогригорівка. З того часу й почалися обстріли вже більшості сіл Мирненської громади, а саме: села Гранітне, Старогнатівка. Підірвали міст через річку Кальміус між селами Гранітне і Старомар'ївка. Ця річка стала межею між, так званою, ДНР і Українською територією.

Села, які знаходилися на лінії зіткнення почали називати «Сірою зоною». Було введено комендантську годину. Вночі заборонено було переміщатися по селам. Електрики практично не було, бо влучали в підстанції, електричні опори, а ремонтувати під обстрілами небезпечно. Мобільний зв'язок був поганий, з перебоями. Українські канали телебачення

блокувалися російськими каналами. Багаття розпалювати не можна було ні в день, ні в ночі, відразу прилітав снаряд. В полях поблизу сіл наші військові почали створювати оборонні укріплення. Проїзд був лише по асфальтованих дорогах, деякі шляхи були закриті для переміщення цивільних. Але ці дороги теж були зруйновані, ями досягали до півметрової глибини і більше. Рухатися по ним було дуже небезпечно, тому що всі шляхи знаходилися під прицілом ворожих снайперів. Вздовж доріг стояли дерев'яні таблички з надписом «Міни», що попереджали про небезпечний з'їзд з дороги.

Магазини були порожні. Продукти боялися везти через те, що дороги обстрілювалися і стояли блокпости. Села лишилися без районного центру Тельманове, який був окупований. Пенсії та соціальні виплати не виплачувалися, роботи не було і всі соціальні служби не працювали. Вживали за рахунок гуманітарної допомоги.

В жовтні 2014 року влада підняла питання про вирішення долі цих населених пунктів і вони були передані до казначейства міста Маріуполь. В грудні прийняли рішення приєднати ці села до складу Волноваського району. Всім працівникам бюджетних установ в грудні почали виплачувати заробітну плату. Пенсії почали виплачувати в січні-лютому, після остаточного приєднання Мирненської громади до Волноваського району.

В школу діти ходили з батьками, якщо прильот, щоб батьки були поруч. Заняття в школах були скорочені, щоб діти встигли зробити вдома домашнє завдання до настання темряви, через брак електрики. Село Гранітне з вересня 2014 року по листопад 2015 року було більше 200 днів без світла. Все працювало за допомогою генераторів, на той час їх було не дуже багато. В магазині можна було за 5 гривень підзарядити телефон, бо там теж був генератор.

Особливо масовані обстріли населених пунктів і прилеглих територій проходили в нічний час і в святкові дні. Новий рік 2015 року села Старогнатівка, Гранітне зустрічали під залпи ворожих бойових машин «Град» та мінометів.

Багато жителів вже тоді покинули свої домівки. Деякі будинки після обстрілів були не придатні для проживання.

Соціально-економічне становище по селах почало налагоджуватися з квітня 2015 року. Обстріли ще продовжувалися і електрика періодично була відсутня, але місцеві органи влади, пошта, магазини вже почали працювати. Не дивлячись на те, що населені пункти громади були на лінії дотику і постійно потерпали від ворожих обстрілів та диверсій, все-таки почали ремонтувати пошкоджені приміщення шкіл, лікарень, дитячих садочків, житлових будинків. Великий внесок зробили волонтери, грецька спільнота, Червоний хрест, різні благодійні громадські організації не лише нашої країни, а й з інших країн. Заклади культури почали проводити різні заходи. Частина жителів села повернулася до своїх

домівок. Завдяки благодійним організаціям в селах з'явилися спортивні майданчики, майданчики для дітей. Згідно Державної програми в селі Старогнатівка побудували нову сучасну амбулаторію загальної практики сімейної медицини. В смт Мирне, в селі Гранітне провели ремонти лікарень, закладів культури, шкіл, житлових будинків.

З другої половини 2017 року обстріли по селах припинилися і були за межами населених пунктів. З 2014 року від обстрілів в селі Гранітне загинуло 7 людей, з них 3 дитини, 26 було поранено.

26 жовтня 2021 року всю ніч до 10 ранку окупанти вели обстріл села Гранітне житлових будинків із зброї 120-го калібру. Було знищено 1 будинок, 1 пошкоджено і 11 будинків постраждало. Щоб припинити обстріл, вперше було використано Байрактар як зброю.

За тиждень до повномасштабного вторгнення почалися обстріли моста через Кальміус. 18 та 21 лютого 2022 року почалися обстріли села Гранітне та його околиць. 23 лютого обстріл Старогнатівки. 24 лютого в 04:00 почалися прильоти по всім селам громади одночасно. В 6:00 пропала електрика, в 9:00 мобільний зв'язок. 25 лютого спілкувалися по рації. Вдень підключили вишку мобільного зв'язку і по чат боту «Свої» оголосили про евакуацію. Сили оборони, які знаходилися на території Мирненської громади, вели запеклий бій на околицях села Старогнатівка з 23 по 26 лютого. Три доби стримували ворога, забезпечивши мобілізацію сил, які стояли позаду та, даючи можливість евакуюватися населенню. Бій був не рівний і 26 лютого о 10 ранку ворог був в центрі села Старогнатівка. З цього дня адміністративний центр громади і всі населені пункти громади тимчасово окуповані російською федерацією.

Фото 1. Серпень 2014 рік. [1. 1]

Фото 2. Після обстрілу 24 серпня 2014 року в урочищі Григорівка Старогнатівського лісництва біля села Новогригорівка. [2, с. 9]

Фото 3. Після обстрілу 24 серпня 2014 року в урочищі Григорівка Старогнатівського лісництва біля села Новогригорівка. [2, с. 11]

Фото 4. Зруйнований міст між селами Гранітне та Старомар'ївка через річку Кальміус, 28 серпня 2014 рік. [3.1]

Фото 5. Снаряд на подвір'ї, село Старогнатівка, вересень 2014 року. [2, с. 14]

Фото 6. Укріплення наших військ біля села Старогнатівка, грудень 2014 рік. [2, с. 59]

Фото 7. Українські військові на в'їзді в село Старогнатівка, грудень 2014 рік. [2, с. 61]

Фото 8. Будинок після обстрілу село Старогнатівка, січень 2015 рік.[2, с. 101]

Фото 9. Укріплення на околиці села Старогнатівка, грудень 2014 рік. [2, с. 145]

Фото 10. Пам'ятник на місці загибелі наших воїнів 24 серпня 2014 року біля села Новогригорівка, установлений в 2019 [1.2]

Фото 11. Будинок після обстрілу село Гранітне. [3.2]

Фото 12. Будинок після обстрілу село Гранітне. [3.3]

Фото 13. Будинок після обстрілу село Гранітне. [3.4]

Фото 14. Паркан після обстрілу село Гранітне. [3.5]

Фото 15. Будинок після обстрілу село Гранітне. [3.6]

Фото 16. Нова лікарня село Старогнатівка, жовтень 2020 року. [1.3]

Матеріали було надано очевидцями жителями села Старогнатівка:

Атаманов К.,

Атаманова О.,

Полева Л.,

жителькою села Гранітне:

Ніколаєва В.

Список джерел:

1. Архів відділу культури, молоді та спорту Мирненської селищної ВЦА
2. Книга «Душа живе. Мы все живые» автор Полева Л.О.
3. Фото надані Ніколаєвою В.

МІЖНАРОДНІ НОРМИ ТА ПРАКТИКА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ. ФІКСАЦІЯ. РЕСТИТУЦІЯ. ПОВЕРНЕННЯ

I. МІЖНАРОДНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ:

- Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту з Виконавчим регламентом до цієї Конвенції та Протоколом про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, підписана в Гаазі 14.05.1954 року;
- Другий протокол до Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, підписаний в Гаазі 26.03.1999 року;
- Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввезення, вивезення і передачі права власності на культурні цінності, укладена в Парижі 17.11.1970 року;
- Конвенція про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнята в Парижі 16.11.1972 р. на Генеральній конференції ООН з питань освіти, науки і культури на її сімнадцятій сесії;
- Римська конвенція ЮНІДРУА 1995 року про повернення в міжнародних відносинах вкрадених і незаконно вивезених культурних цінностей.

Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, підписана в Гаазі 14.05.1954 року (далі – Гаазька конвенція), є універсальним міжнародним договором, метою якого є забезпечення охорони культурної спадщини у разі збройного конфлікту.

Гаазька конвенція була прийнята разом з Протоколом, призначенням якого є попередження вивезення культурних цінностей з окупованої території і який передбачає їх подальше повернення в державу, з якої вони були вивезені.

Гаазька конвенція передбачає застосування її положень у разі «будь-якого збройного конфлікту», який може виникнути між сторонами, навіть якщо «стан війни» не було оголошено.

Відповідно до Гаазької конвенції поняття «культурні цінності» включає, зокрема:

- рухоме чи нерухоме майно, яке має велике значення для культурної спадщини кожного народу;

- інші предмети, що становлять художній, історичний або археологічний інтерес;
- а також будівлі, призначенням яких є збереження або демонстрація рухомих культурних цінностей (наприклад, музеї та бібліотеки).

Другий протокол до Гаазької конвенції, підписаний 26.03.1999 року, містить додаткові елементи захисту культурних цінностей, а саме:

- персональна кримінальна відповідальність;
- цілеспрямоване і свідоме пошкодження культурних цінностей, їх незаконне привласнення та акти вандалізму трактуються, як військовий злочин;
- уточнення поняття «військової необхідності» і інших формулювань, використаних в Конвенції;
- введення нового виду захисту – «посилений захист» для об'єктів, що становлять виняткову значущість для людства;
- призначення інституційного органу – Комітету захисту культурних цінностей;
- розширення переліку заходів, пов'язаних з захистом культурних цінностей, які здійснюються під час миру, - підготовчі заходи під час миру.

Гаазькою конвенцією, Протоколом до Гаазької конвенції 1954 р. (Протокол I) та Другим протоколом до Гаазької конвенції 1999 р. (Протокол II) **створено загальну, спеціальну та посилену системи захисту культурних цінностей.**

За загальною системою, створеною Гаазькою конвенцією та Протоколом I (рф та Україна ратифікували), учасники мають утримуватись від використання культурних цінностей у спосіб, що може призвести до їхнього пошкодження чи знищення під час збройного конфлікту, а також утримуватись від будь-яких атак проти цих об'єктів. Винятком із зазначеного правила є нагальна військова необхідність. Наприклад, коли культурну цінність протилежна сторона збройного конфлікту використовує із військовою метою.

Поняття «нагальної військової необхідності» деталізовано в Протоколі II (Україна ратифікувала), який вдосконалив загальну систему захисту культурних цінностей. Умисний напад на культурну цінність допустимий у випадку, коли об'єкт використовують із військовою метою і, водночас, немає альтернативи отримати таку ж військову перевагу, як від такої атаки. Важливо, що інша сторона має бути завчасно попереджена про напад. У всіх інших випадках сторона має (а) переконатись, що атакований об'єкт не є культурною цінністю, (б) мінімізувати ризик випадкового пошкодження культурних цінностей, (с) утриматись від атак, що можуть завдавати шкоди, яка буде надмірною щодо можливої конкретної та прямої військової переваги.

рф не є стороною Протоколу II, але підлягає відповідальності за іншими міжнародними договорами, зокрема, Гаазькою конвенцією та Додатковим протоколом до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, 1977 р. (Женевський протокол I). Женевський протокол I забороняє напади на цивільні об'єкти та містить зобов'язання запобігати завдання випадкової шкоди цивільним об'єктам під час бойових дій. Крім того, рф підпадає під дію чисельних звичаєвих нормам і принципів міжнародного гуманітарного права.

Сторони збройного конфлікту зобов'язані дотримуватись:

- принципу балансу між військовою необхідністю і гуманністю;
- принципу розрізнення військових та цивільних об'єктів, відповідно до якого тільки комбатанти та військові об'єкти можуть бути законною ціллю нападу;
- принципу пропорційності — випадкова шкода, завдана цивільним об'єктам, не може бути надмірною щодо можливої конкретної та прямої військової переваги.

Спеціальна система захисту Гаазької конвенції полягає у наданні певним культурним цінностям вищого рівня захисту.

Культурні цінності під спеціальним захистом отримують імунітет від будь-яких дій, які можуть призвести до їхнього пошкодження або знищення. Однак критерії для надання певним об'єктам культурної спадщини спеціального захисту досить суворі. За загальним правилом, укриття для захисту культурних цінностей та нерухомі культурні цінності можуть отримати спеціальний захист, якщо вони розташовані на достатній відстані від великих індустриальних центрів, важливих військових об'єктів та їх не використовують із військовою метою. Спеціальний захист можна отримати внесенням відомостей про культурні цінності до Міжнародного реєстру культурних цінностей під спеціальним захистом.

Посилену систему захисту створено Протоколом II, ратифікованим Україною.

Принцип захисту є ідентичним спеціальній системі, тобто культурні цінності під спеціальним захистом мають імунітет від будь-яких нападів та використання із військовою метою. Водночас критерії для набуття культурними цінностями посиленого захисту більш ефективні та реалістичні. Зокрема, посиленого захисту можуть набути культурні цінності, які є культурною спадщиною, що має величезне значення для людства, на національному рівні захищені належними правовими та адміністративними заходами, не використовуються із військовою метою. Посилений захист можна отримати внесенням відомостей до Міжнародного переліку культурних цінностей, які перебувають під посиленим захистом.

Для захисту культурних цінностей насамперед від бомбардувань та інших нападів за Гаазькою конвенцією створено ідентифікаційне маркування культурних цінностей — малюнок синього щита. Цю емблему наносять як безпосередньо на культурні цінності, так і на будівлі, де зберігають рухомі культурні цінності, та транспорт, яким перевозять культурні цінності. Відсутність такого маркування на об'єкті культурної спадщини у жодному разі не впливає на застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту культурних цінностей.

Гаазька конвенція та Протокол I забороняють викрадення чи транспортування культурних цінностей із окупованих територій державою-окупантом. Реквізиція рухомих культурних цінностей також заборонена. У разі порушення така держава зобов'язана повернути культурні цінності державі, з території якої вони вивезені.

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Міжнародні інституційні механізми

- Міжнародний суд ООН;
- Генеральний комісар з культурних цінностей;

- ЮНЕСКО;
- Комітет із захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту за Протоколом II до Конвенції (Україна є членом Комітету до 2025 року);
- Міжнародний кримінальний суд;
- Генеральна асамблея ООН;
- Рада безпеки ООН;
- Спеціальний доповідач ООН з культурних прав;
- Всесвітня митна організація;
- Інтерпол;
- Блакитний щит;
- Парламентська асамблея Ради Європи;
- Європейський суд з прав людини.

Міжнародні договірні механізми

- Загальний та спеціальний захист культурних цінностей за статтями 2 та 8 Гаазької конвенції 1954 року;
- Держави-покровительки за статтею 21 Гаазької конвенції 1954 року;
- Національний представник з культурних цінностей за статтею 2 Виконавчого регламенту до Гаазької конвенції 1954 року;
- посилений захист за статтями 10-11 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 року;
- видача осіб, що вчинили злочини проти культурних цінностей за статтею 18 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 року;
- Комітет із економічних, соціальних і культурних прав (на виконання відповідного Пакту 1966 року).

Контрольний механізм, заснований Гаазькою конвенцією та Протоколом II, складається із низки інструментів.

По-перше, існує інститут держав-покровительок, нейтральних держав, призначених стороною збройного конфлікту для представлення інтересів такої сторони і здійснення окремих правомочностей на її користь. У контексті Гаазької конвенції держава-покровителька має сприяти досягненню згоди між сторонами конфлікту щодо захисту культурної спадщини і забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. Після Другої світової війни інститут держав-покровительок майже не застосовували, і у російсько-українській війні його також не використовують.

По-друге, досить важливу роль у контролі за виконанням Гаазької конвенції відіграє ЮНЕСКО. Організація надає технічну підтримку у захисті культурних цінностей і вирішує будь-які інші проблеми щодо виконання Гаазької конвенції. Від початку повномасштабного вторгнення ЮНЕСКО досить активно допомагає Україні наданням консультацій щодо: облаштування пам'ятників, музеїв у спосіб, який забезпечить захист цінностей від обстрілів; належного маркування культурних цінностей; надання їм посиленого захисту; транспортування культурних цінностей тощо.

По-третє, значну роль відіграє Комітет захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту (Комітет), який здійснює контрольні повноваження щодо захисту культурних цінностей. Варто зазначити, що в кінці 2021 року Україну обрали членом Комітету до 2025 року. Важлива функція, якою обов'язково має скористатися Україна, – використання коштів Фонду для захисту культурних цінностей. Такі кошти зможуть допомогти відбудувати зруйновану спадщину. Також комітет співпрацює з міжнародними й національними урядовими та неурядовими організаціями, цілі яких є подібними до цілей Гаазької конвенції, Протоколу I та Протоколу II.

II. МЕХАНІЗМ ФІКСАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

1. Документування

Охоплює збір, запис та зберігання інформації, пов'язаної з військовими злочинами проти культурних цінностей («фіксація інформації»). Задokumentована інформація повинна містити відомості про те, що сталося, які дії були вчинені, ким і де, а також час, дату і дані про підрозділ (підрозділи), причетні до інциденту.

Інформація може бути записана у письмовому вигляді, у вигляді фотографій, на аудіо-, відео-, або електронних носіях.

Інформація повинна фіксуватися якомога швидше з урахуванням оперативної обстановки.

2. Дії на місці інциденту

Отримання і збереження інформації та доказів має ключове значення для встановлення факту порушення міжнародного гуманітарного права. Певні кроки, такі як збір доказів, значною мірою залежать від експертних та оперативних дій.

3. Доповідання компетентному органу для проведення оцінки

Мета доповідання – привернути увагу до інциденту, що у такий спосіб може запустити перші кроки розслідування.

4. Забезпечення отримання повідомлень від широкого кола громадськості про факти військових злочинів проти культурних цінностей

Мета – створення ефективних та доступних процедур інформування. Повинні існувати канали зв'язку, що гарантують безпеку, недоторканість та конфіденційність заявників.

5. Оцінка

Відомості про інцидент повинні бути передані відповідному органу для оцінки заходів, які повинні бути вжиті у відповідь на інцидент. Відповідний орган повинен бути уповноваженим розпочати кримінальне та/або адміністративне розслідування, визначити, що жодних слідчих дій не потрібно, або встановити, що для прийняття рішення потрібно більше фактів.

6. Визначення належного слідчого органу

Наслідком вчинення військового злочину може бути як індивідуальна відповідальність, так і відповідальність держави. Слідчий орган у кримінальному процесі повинен, якщо потрібно, мати змогу передавати інформацію та/або звертатись з проханням відкрити провадження до відповідного органу, який міг би окремо розглядати та вирішувати можливі питання відповідальності держави-агресора.

7. Ретельний збір, аналіз, збереження та зберігання доказів

Під час проведення кримінальних розслідувань необхідне дотримання стандартів доказування в кримінальному процесі. Необхідно, щоб зібрані докази були допустимими.

Конкретні способи адаптації слідчих дій до умов збройного конфлікту, коли це дозволяють ресурси, можуть включати використання технологій, наприклад, використання безпілотних літальних апаратів для доступу до небезпечних місць подій та збору відео-доказів, використання відеозаписуючої апаратури під час проведення операцій та залучення до слідчого процесу місцевого населення/органів влади, коли це можливо.

Якщо потрібне місце події знаходиться на непідконтрольній території, можна використовувати задокументовані матеріали оперативного планування, а наявні технології – для оцінки з повітря наслідків операції.

Слідчі дії повинні бути задокументовані: зокрема, необхідно фіксувати інформацію про те, які дії були виконані, які дії намагалися виконати, а які не вдалося виконати і чому. Це допомагає показати ретельність розслідування, якщо згодом виникнуть питання і сумніви щодо цього.

8. Передача справи до компетентного суду

Хорошим прикладом захисту культурної спадщини під час збройного конфлікту може стати досвід Великої Британії. Так, Британська армія оголосила набір людей у спеціальний загін захисту культурних цінностей, що перебувають на територіях ведення бойових дій. У підрозділ набиратимуть осіб, які спеціалізуються на археології та мистецтві.

Створення підрозділу захисту культурної спадщини – саме наслідок рішення британського уряду про ратифікацію Гаазької конвенції. У сьомій статті Конвенції зазначається, що збройні сили повинні мати фахівців, метою діяльності яких має бути забезпечення охорони культурних об'єктів і контакт з місцевою владою, відповідальною за це. Ці люди – спеціальні фахівці з музейної справи, з археології, які будуть частиною британської армії. Під час військових місій вони консультуватимуть військових щодо культурних цінностей, щодо об'єктів, по яких не можна стріляти, які не можна переміщувати.

Американська армія також залучає до служби фахівців з культурної спадщини, археологів і кураторів. Створення ж окремого підрозділу в збройних силах дає можливість фахівцям впливати на рішення командирів під час бойових дій і після них.

III. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА. РЕСТИТУЦІЯ. ПОВЕРНЕННЯ

Розрізняють два види можливої відповідальності: міжнародну кримінальну відповідальність та відповідальність держав.

Міжнародній кримінальній відповідальності підлягають саме фізичні особи, що скоїли злочини проти міжнародного правопорядку, зокрема умисні напади на культурні цінності. Притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності відбувається через створені трибунали (Нюрнберзький міжнародний військовий трибунал, Токійський міжнародний військовий трибунал, Міжнародний кримінальний трибунал щодо Югославії, Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди) або постійні міжнародні судові органи, зокрема Міжнародний кримінальний суд, створений у 2002 році Римським статутом, який не тільки урегульовує діяльність суду, а й є міжнародним кримінальним кодексом. Вдалим

прикладом притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності за руйнування культурної спадщини може слугувати справа “Prosecutor v. Pavle Strugar”.

Павле Стругар, югославський воєначальник, у 2007 році був засуджений до 7,5 років позбавлення волі Міжнародним трибуналом у справах колишньої Югославії за кількома пунктами. Серед них — порушення звичаїв війни та напади на об’єкт спадщини ЮНЕСКО — Старе місто Дубровника.

Відповідальність держави є виявом міжнародно-правової відповідальності держави як суб’єкта за порушення зобов’язань за міжнародним правом.

Зважаючи на особливу правову природу такої відповідальності, вона має саме компенсаційний, а не каральний характер. **Зокрема, основною формою міжнародно-правової відповідальності є репарація, яка існує у формі реституції, компенсації або сатисфакції.** Ці форми можуть бути застосовані як окремо, так і комплексно, тобто в поєднанні. У випадку України **реституція** буде застосована для повернення незаконно вивезених культурних цінностей. За допомогою **компенсації** Україна отримає відшкодування реальних збитків (зокрема, за знищенні та пошкоджені культурні цінності) та упущеної вигоди. Щодо **сатисфакції**, то її суть серед іншого полягає у визнанні державою провини за порушення міжнародного права та вибаченні. Вважаємо, що вона більше потрібна для держави-агресора, аніж для України. Без подальшої сатисфакції російське суспільство не матиме майбутнього у міжнародному співтоваристві.

Зазвичай відповідальність держав ґрунтується на взаємній згоді країн, яка втілюється у відповідних двосторонніх угодах.

У 1947 році між Союзними та асоційованими державами та Італією укладено Договір миру із Італією, за яким передбачено повернення культурних цінностей, які Італія незаконно вивезла з територій інших держав. Схожий досвід також має Німеччина. Конвенція про врегулювання питань, що виникають внаслідок війни та окупації, 1952 р. теж може слугувати прикладом забезпечення повернення культурних цінностей. Власне, Німеччина залучалась до реституції об’єктів культурної спадщини, вивезених з окупованої території під час Другої світової війни, та створення агенції для цих цілей.

Варто окремо зазначити про Договір між Ізраїлем та ФРН про компенсацію за страждання й руйнування, за яким Німеччина зобов’язувалась виплатити Ізраїлю відшкодування збитків, спричинених злочинами проти єврейського народу.

У цьому аспекті слід виокремити досвід рф щодо повернення культурних цінностей. Фактично рф мала досвід реституції. У 2001 році рф та Бельгія уклали угоду про повернення Бельгії військових архівів, викрадених нацистами під час Другої світової війни, а потім

доставлених до Москви радянськими військами. РФ погодилася повернути ці архіви за умови відшкодування витрат на їх зберігання.

За нормами міжнародного права Україна не має відшкодовувати витрати на утримання культурних цінностей, вивезених до РФ та окупованих територій.

Притягнення до міжнародної відповідальності держав також може здійснювати Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, інші постійні чи тимчасові міжнародні судові органи.

На початку 2022 року Міжнародний суд ООН постановив відшкодувати Республіці Конго 325 мільйонів доларів у результаті порушення Угандою своїх міжнародних зобов'язань як держави-окупанта.

Наразі практика Міжнародного кримінального суду щодо злочинів проти культурних цінностей обмежена справою, пов'язаною з руйнуванням культурних об'єктів під час збройного конфлікту 2012 року в Малі (справа Ахмада аль-Махді аль-Факі).

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД

Під час Другої Світової війни та в перші повоєнні роки країнами антигітлерівської коаліції була сформована міжнародно-правова основа для вирішення питань подолання наслідків війни та реституції пограбованого і знищеного внаслідок ворожої окупації майна, включно із виробленням практичних механізмів забезпечення його повернення або заміщення. Реституція культурних цінностей, переміщених або знищених окупантами під час війни, стала невід'ємною складовою частиною цієї системи міжнародно-правових норм.

Ключові принципи сформованої системи міжнародно-правових норм реституції культурних цінностей полягали у наступному:

- усі акти відчуження майна, здійснені на територіях окупованих нацистською Німеччиною та її союзниками країн визнавалися недійсними, а наслідки таких дій підлягали подоланню шляхом безумовного повернення такого майна законним власникам та відшкодування завданих збитків;

- основною формою відшкодування завданих країнами-агресорами збитків державам, що постраждали внаслідок війни та окупації, стало застосування стягнення з країн-агресорів репарацій натурою. Однак репарації безпосередньо не поширювалися на культурні цінності;

- питання реституції культурних цінностей, що були пограбовані на території окупованих країн були виокремлено в окремий правовий комплекс. Вони підлягали обов'язковій ідентифікації на підставі поданих постраждалими країнами вимог. При чому,

суб'єктами подання таких вимог та процесу реституції в цілому виступали виключно уряди країн, що зазнали окупації або контролю з боку агресора;

- усі акти реституції ідентифікованого майна, зокрема й культурних цінностей, на території Німеччини та Австрії мали документуватися і фіксуватися через структури Контрольної ради по Німеччині;

- в разі неможливості реституції майна, пограбованого на окупованій території, постраждалій стороні надавалося право на його заміну (заміщення) еквівалентними об'єктами (предметами). Зокрема, це стосувалося об'єктів унікального характеру, до яких були віднесені культурні цінності. Процедура здійснення такої еквівалентної заміни втрачених культурних цінностей передбачало офіційний розгляд усіх заявок на рівні відповідних структур союзної Контрольної ради. Джерелом використання рівноцінних (еквівалентних) предметів на заміщення втрачених реліквій мали бути офіційні музейні, архівні та бібліотечні збірки державного, публічного (громадського) та приватного характеру, що перебували на території Німеччини під контролем чотирьох окупаційних адміністрацій;

- культурні цінності, які не були виявлені, ідентифіковані та повернуті власникам з контрольованих союзниками територій Німеччини та Австрії, підлягали міжнародному розшуку.

Ці норми стали правовою основою так званого **«класичного процесу реституції»**, який здійснювався у перші повоєнні роки та є основою для сучасного розуміння реституційних процесів.

Протягом другої половини 1945–1948 рр. відбувся основний етап загальноєвропейського реституційного процесу, внаслідок якого до країн, що зазнали нацистської окупації, було повернуто визначні культурні цінності, що були пограбовані на їхніх територіях. Особливу роль у цьому відіграла позиція уряду США, який узяв на себе зобов'язання захисту та збереження об'єктів культури, предметів мистецтва та старовини, архівів і бібліотек, а також здійснення реституції законним власникам культурних цінностей, переміщених з окупованих країн нацистською Німеччиною та її союзниками.

Американська політика реституції культурних цінностей мала велике значення для України — переважна більшість награваних нацистами на території України пам'яток мистецтва і старовини й виявлених після війни, була знайдена в американській зоні окупації і передана представникам СРСР для повернення в Україну.

Політико-правовою базою у справі реституції творів мистецтва та культурних цінностей для багатьох країн стали напрацювання Міжнародної Вашингтонської конференції з питань майна періоду Голокосту (грудень 1998 р.). Міжнародною угодою було

передбачено, що музеї держав-підписантів, покликані перевірити свої фонди на предмет їх походження та визначити, чи містять вони культурні об'єкти, які були незаконно відчужені.

Міжнародна Вашингтонська конференція з питань майна періоду Голокосту стала ключовою подією світового значення у справі пошуку, повернення і реституції культурних цінностей, втрачених у різних країнах світу. На Міжнародній Вашингтонській конференції представники 44 держав дійшли спільної згоди про те, що пошуки та повернення розкрадених творів мистецтва у період з 1933 р. до 1945 р. більше не повинно підпадати під дію будь-яких обмежень.

На конференції також було прийнято заяву, яка дозволила принципово переглянути попередню практику реституції, яка до цього часу називалася «репарацією». Для ФРН, таким чином, було заново повернуто до перегляду ставлення до спадку проблем, який залишився від «Третього рейху».

Якщо у перші повоєнні десятиліття проходила так звана Велика реституція, то друга реституційна хвиля розпочалася з кінця 1980-х рр. і триває досі.

Взявши до уваги приклад Німеччини і Польщі, зазначимо, що німецько-польські відносини в культурній сфері обтяжені складними наслідками подій Другої світової війни. Важливою і донині невирішеною у цьому зв'язку залишається проблема повернення і реституції культурних цінностей, пограбованих і переміщених напередодні та в роки Другої світової війни. Починаючи з 1992 р. об'єднана Німеччина і Польща ведуть переговори на основі договору про добросусідство і шукають можливості задля вирішення непорозумінь, що виникли.

Світовий досвід показує, що втрати національних культурних цінностей не мають термінів давнини. За необхідне вбачається забезпечити науковий супровід реституційних процесів. Це, у свою чергу, дасть підстави і збільшить шанси для збереження та повернення культурної спадщини країні походження.

Крім цього, в країнах, які зазнали окупації, були створені спеціальні підрозділи та органи для розшуку та повернення культурних цінностей, які мали оперативні повноваження. Наприклад, польське Бюро реституції та компенсацій, що діяло з 1944 по 1951 рік.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що:

- міжнародне гуманітарне право надає захист культурним цінностям від руйнувань, пошкоджень та викрадень, покладаючи на сторін збройного конфлікту відповідні зобов'язання;

- у разі порушень наведених міжнародних зобов'язань можуть застосовуватися обидва види відповідальності: міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб та відповідальність держав, яка спрямована на ліквідацію негативних наслідків порушень міжнародного права;
- Україна та насамперед міжнародне співтовариство мають застосувати всі інструменти міжнародного права, щоби притягнути до відповідальності РФ як державу-агресора, так і окремих фізичних осіб, винних у руйнуванні, пошкодженні та викраденні культурних цінностей України, оскільки культурна спадщина є надбанням усього людства.

*Лілія Прокопенко,
(м. Київ)*

ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТНИХ ПАМ'ЯТОК У БІБЛІОТЕКАХ У РАЗІ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Одне з найважливіших практичних завдань, що наразі стоїть перед бібліотеками України, які зазнали прямих і непрямих наслідків лихоліть, спричинених війною, – навчитися функціонувати в умовах нової реальності.

Нові умови у разі війни – це перерване комплектування бібліотек; скорочення штатів і важкі умови роботи; перебої у наданні бібліотечно-інформаційних послуг (зокрема, через відсутність необхідного обладнання, поганий зв'язок, порушення ІТ-підтримки та координації між бібліотеками тощо); зменшення кількості користувачів бібліотек у тих районах, які значно постраждали від війни, але збільшення кількості користувачів-біженців в інших районах; неповернення бібліотечних книжок, виданих на абонемент; зруйновані або непридатні бібліотечні будівлі; нагальна потреба у підвищенні обізнаності бібліотекарів та у здобутті ними знань про важливість управління захистом від стихійних лих як передумови ефективного та сталого збереження бібліотечних фондів та підтримки надання бібліотечно-інформаційних послуг [7].

У фаховій бібліотекознавчій літературі тема збереження документних ресурсів розкривається переважно у контексті технологій зберігання, консервації та реставрації документів, а також адміністративних, правових та організаційно-технічних аспектів практики цифрового збереження. Однак, досвід війни продемонстрував вітчизняним бібліотекам наявність проблем, які відображають відсутність національної стратегії збереження документних пам'яток, брак конкретної відповідальності за вирішення питань

збереження документів на національному та інституційному рівнях, недостатність моделей фінансування тощо.

Події останніх десятиліть у різних регіонах світу свідчать, що захист документних пам'яток у разі збройного конфлікту як частина сфери охорони культурної спадщини стає особливо гострою та значущою проблемою для цивілізованої частини людства.

Реалії яскраво демонструють, що війни, збройні конфлікти та тероризм є, перш за все, видом техногенної катастрофи, у той час, як стихійні лиха загалом можуть бути і техногенними, і природними (повені, пожежі, землетруси та урагани). Зміни в енергосистемах та відсутність електропостачання ставлять під загрозу традиційні бібліотечні ресурси та бібліотечно-інформаційні послуги, але ще більшою мірою – цифрові, які непридатні без енергопостачання. Однак і техногенні, і природні лиха вимагають схожих алгоритмів дій та підходів у сфері захисту і запобігання завданню шкоди культурним цінностям, і документним пам'яткам, зокрема, а також надання допомоги у разі заподіяних збитків [10].

Друга світова війна продемонструвала приклади колосального знищення культурних цінностей, що стало суттєвою складовою загальних втрат та наслідків війни. Масштаби ж мародерства були найбільшими у світовій історії. Йдеться і про розграбування нацистами окупованих країн, і про конфіскацію переможцями великої частини культурних цінностей Німеччини та Австрії [3; 10].

Саме наслідки Другої світової війни спонукали до розроблення першого міжнародного документа, в якому викладено правові норми щодо охорони культурної спадщини у світовому масштабі. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту була прийнята на міжнародній конференції у Гаазі (Нідерланди) у 1954 р. за участі 56 держав, у тому числі й УРСР. Згідно з цим документом, до об'єктів міжнародної охорони віднесено й «рукописи, книжки, ... наукові колекції або важливі колекції книг, ... бібліотеки, а також центри, де зосереджені культурні цінності» [2].

Однак, як зазначають фахівці, з 1954 р. сценарії ведення війни та конфліктів змінилися. Так, на тлі досвіду багатьох конфліктів, які відбулися після Другої світової війни, зокрема, перших воєн на Балканах у 1991–1995 рр., у 1999 р. розроблено Другий протокол Конвенції. Ці документи мають на меті пом'якшення негативних наслідків збройних конфліктів для культурної спадщини, закликаючи країни вживати активних запобіжних заходів для забезпечення її захисту. І хоча регулярні збройні сили багатьох національних держав взяли на себе зобов'язання дотримуватися принципів і норм Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, випадків ушкодження та знищення культурної спадщини стає дедалі більше [10].

Збройні конфлікти дедалі частіше не обмежуються «класичними» сценаріями у тому розумінні війни, яке утвердилося у міжнародному праві: війна – як конфлікт між регулярними збройними силами національних держав. Людство все частіше стикається з випадками міжетнічних та міжрелігійних збройних конфліктів, котрі мають асиметричний характер та ініційовані нерегулярними силами, які неможливо стримати жодними конвенціями міжнародного права. Часто такі конфлікти мають довгострокові та руйнівні постконфліктні сценарії, доповнені ситуаціями політичної нестабільності та тривалої військової окупації. Навіть коли у конфлікті беруть участь національні держави, які є суб'єктами міжнародного права, все більш очевидним стає той факт, що уряди прагнуть використовувати, окрім регулярних збройних сил, неофіційні військові компанії або загони, які, зазвичай, діють, незважаючи на будь-які міжнародні конвенції [10].

У таких нових конфліктних сценаріях розкрадання культурних цінностей, що супроводжується широкомасштабним вандалізмом, часто має на меті етнічну чистку та призводить до знищення багатовікової культурної спадщини та історичних надбань. Оскільки документні пам'ятки тісно пов'язані з історією, пам'яттю та ідентичністю певного народу, вони часто стають об'єктом знищення у війнах та конфліктах [1; 3; 7; 9; 11]. Серйозною проблемою за таких пограбувань і руйнувань стає незаконна торгівля викраденими культурними цінностями та пам'ятками, яка переважно здійснюється добре організованими злочинними угрупованнями. Існує також практика фінансування терористичних угруповань за рахунок торгівлі награбованим.

Такий світовий досвід окреслює сучасні умови, в яких опиняються бібліотеки у разі війни. Досвід України, у свою чергу, потребуватиме ґрунтовного дослідження і вироблення власних стратегій відновлення.

Як стверджують хорватські колеги, які пережили війну у 1991–1995 рр., незалежно від того, як виникають загрози і як вони впливають на бібліотеки, здатність захищати та зберігати свої фонди завжди має бути стійкою [7].

За таких умов особливої актуальності набуває розроблення концепції управління захистом документних ресурсів бібліотек, яку у загальних рисах визначають, як систематичну і планову організацію діяльності та фінансових ресурсів, а також необхідну діяльність щодо забезпечення довговічності та доступності матеріалів відповідно до місії конкретної бібліотечної установи. Ефективний захист ґрунтується на припущенні, що захист є невід'ємною частиною бібліотечної діяльності і має бути обов'язком усіх працівників бібліотеки [5, р. 3].

У хорватській бібліотекознавчій літературі від другої половини 1990-х років інтенсивно досліджується питання виявлення бар'єрів на шляху до успішного захисту бібліотечних фондів і документної спадщини загалом в умовах війни [1; 5; 7; 11].

Ці дослідження спираються на досвід війни 1991–1995 рр., коли чисельні бібліотечні й архівні фонди були знищені або зазнали суттєвої шкоди. Прямі збитки були завдані військовими руйнуваннями, бомбардуваннями і грабежами, а також пожежами і повеннями, численні матеріали були пошкоджені через непрямі наслідки, такі, як неправильна евакуація і подальше зберігання у неналежних умовах [5, р. 2].

Серед ключових проблем збереження бібліотечних фондів під час війни дослідники виокремлюють такі:

- 1) невизначений юридичний пріоритет бібліотек та бібліотечних фондів;
- 2) невідповідність та віра у те, що нещастя і катастрофи взагалі не стануться;
- 3) сумніви щодо прийняття рішень та неясні критерії відбору – чи варто евакуюватись, коли, куди, як і що евакуювати;
- 4) відсутність приміщень, придатних для зберігання бібліотечних ресурсів;
- 5) скорочення чисельності бібліотечного персоналу;
- 6) відсутність базових засобів захисту у бібліотеках;
- 7) брак знань та обізнаності щодо умов, у яких знаходяться бібліотечні матеріали після евакуації;
- 8) відсутність планів щодо запобігання та ліквідації наслідків стихійних лих, які мали бути ухвалені у бібліотеках у мирний час;
- 9) нездійсненність планів захисту від стихійних лих через брак персоналу чи невдало обраного місця евакуації;
- 10) повільна реакція щодо захисту та відновлення бібліотечних фондів після закінчення війни [5, р. 4].

Окрім організаційних питань, науковці також звертають увагу на потужний психологічний компонент, який наявний в управлінні захистом документних пам'яток в умовах війни, і радять приділяти особливу увагу готовності персоналу до адекватного реагування та його здатності справлятися з кризовими ситуаціями [4, р. 143–163].

Для реалізації заходів захисту культурних цінностей у період війни у Хорватії велике значення мала Інструкція щодо захисту культурних цінностей, які належать релігійним громадам, від військової руйнації, видана Інститутом охорони пам'яток культури Міністерства культури Хорватії у 1991 р. Цей документ є прикладом складання плану захисту документних пам'яток на державному рівні. Однак, на жаль, інструкція стосувалася лише меморіальних бібліотек країни.

Бібліотекознавці Хорватії наголошують на важливості створення комплексного національного плану захисту та порятунку культурної спадщини у разі стихійних лих, який забезпечив би співпрацю всіх важливих служб на місцевому, національному та міжнародному рівнях та підвищив би ефективність окремих установ у кризових ситуаціях [8; 12].

Розроблені ІФЛА методичні рекомендації щодо готовності до стихійних лих і планування визначають, що такий план боротьби зі стихійними лихами – це чіткий і короткий документ, в якому перераховані превентивні та підготовчі заходи для зниження можливого ризику, документ, який регламентує процедури реагування та відновлення під час та після стихійного лиха [6].

Етапи планування заходів захисту – це дії, які умовно можна згрупувати в п'ять етапів, а саме: оцінка ризику, превентивні заходи, заходи готовності, економія ресурсів та усунення наслідків, перевірка профілактичних заходів. Превентивні заходи вживаються після визначення ступеня загрози, щоб зменшити ймовірність виникнення катастрофи. Заходи щодо забезпечення готовності реалізуються таким чином, щоб установа була готова відреагувати у разі стихійного лиха. Вони пов'язані з підготовкою, розглядом та оновленням планів, визначенням пріоритетів та навчанням персоналу. На етапі порятунку необхідно слідувати заздалегідь встановленим процедурам інформування та евакуації персоналу та ресурсів. Реакції на цьому етапі поділяються на негайні (наприклад, попередження про небезпеку), короткострокові (тобто такі, які здійснюють реставратори та інший персонал безпосередньо під час стихійного лиха) та довгострокові (такі, що впливають на усунення наслідків). Усунення наслідків передбачає насамперед визначення пріоритетів, проведення консультацій з реставраторами, застосування методів та прийомів захисту та облаштування бібліотечних будівель [6].

Багато бібліотечних ресурсів в Україні сильно постраждали від прямих і непрямих військових ушкоджень. Прямих збитків завдано бомбардуваннями, пожежами і мародерством, частину фондів пошкоджено через непрямі наслідки – такі, як неправильна евакуація, відсутність належних умов зберігання через масові відключення електропостачання, спричинені наслідками російських ударів по об'єктах критичної інфраструктури України тощо.

За таких обставин збереження документних пам'яток у бібліотеках України – це та складова бібліотечної діяльності, яка виявилася недостатньо підготовленою до розгортання превентивних дій і адекватного реагування у разі війни, особливо з урахуванням невеликої кількості персоналу, що залишився для виконання професійних завдань. Практика показала відсутність ефективного управління збереженням документних пам'яток у бібліотеках:

ефективність дій, скоріше, свідчить про особисту здатність персоналу реагувати в конкретній ситуації, ніж про результат заздалегідь організованої та продуманої стратегії.

Найефективнішою умовою захисту документних ресурсів бібліотек є його належна організація, а саме: стратегічне і фінансове планування, юридична підтримка, оцінка ризиків, передача та практичне застосування теоретичних знань, навчання персоналу, підвищення його поінформованості про різні аспекти збереження документів, технічні, культурні та соціальні питання захисту спадщини [7].

Все це дозволяє здійснювати довгострокове планування та приймати рішення щодо збереження документних пам'яток у бібліотеках у разі війни на основі переконливих доказів. Належна організація може зробити істотний внесок у безпеку персоналу та користувачів, а також у захист бібліотечних фондів.

Список джерел:

1. Blazina V. *Mémoricide ou la purification culturelle: la guerre et les bibliothèques de Croatie et de Bosnie-Herzégovine* [Ressource électronique]. *Documentation et bibliothèques*. Electron. data. 1996. Vol. 42, N 4. P. 149–163. URL: <https://doi.org/10.7202/1032995ar>. (дата звернення: 13.10.2023).

2. Convention for the protection of cultural property in the event of armed conflict with regulations for the execution of the convention [Electronic resource]. Electron. data. Hague, 1954. 25 p. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf. (дата звернення: 13.10.2023).

3. Disaster and after: the practicalities of information service in times of war and other catastrophes : proceedings of an International conference sponsored by IGLA (The International Group of the Library Association), 4-6 Sept. 1998, University of Bristol / ed. by Paul Sturges and Diana Rosenberg with the editorial assistance of Claire Sturges. London : Taylor Graham Publishing, 1999. 174 p.

4. Disaster management for libraries and archives / ed. by Graham Matthews and John Feather. Electron. data. Aldershot : Ashgate, 2003. 236 p., ill. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315257723>. (дата звернення: 13.10.2023).

5. Hasenay D. «Disaster and after». What have Croatian libraries learned about preservation and disaster management after the war experience? [Electronic resource] : [paper presented in Session 88 «Preservation and sustainability» at IFLA's Preservation and Conservation, Preservation and Conservation Core Activity] / Damir Hasenay, Maja Krtalic ; World Library and Information Congress: 76th IFLA General Conference and Assembly, 10–15 Aug. 2010, Gothenburg, Sweden. – Electron. data. 2010. 9 p. Дата публікації: 29.06.2010. URL: <https://www.ifla.org/past-wlic/2010/88-hasenay-en.pdf>. (дата звернення: 13.10.2023).

6. IFLA disaster preparedness and planning [Electronic resource]: a brief manual / by John McIlwaine, under the direction of Marie-Thérèse Varlamoff ; IFLA Core Programme on Preservation and Conservation (PAC). Electron. data (1 file: [PDF](#) 719.48 kB). Paris, 2006. 40 p. URL: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1315>. (дата звернення: 13.10.2023). (International Preservation Issues (IPI), N 6).

7. Krtalić M., Kiš K. Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa: Utječaj ratnih iskustava

na upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa u hrvatskim knjižnici cama. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*. 2012. Vol. 55, N 3/4. P. 103–118.

8. Mušnjak T. Neizravne ratne štete na pisanoj baštini nastale tijekom Domovinskog rata. *Arhivski vjesnik*. 1999. N 42. P. 255–287.

9. Riedlmayer A. J. Crimes of war, crimes of peace: destruction of libraries during and after the Balkan wars of the 1990s. *Library Trends*. 2007. Vol. 56, N 1. P. 107–132.

10. Schipper F. T. The protection of cultural property in the event of armed conflict and non-governmental organizations: The Blue Shield perspective. *2010 World Universities Congress : proceedings : 20–24 Oct. 2010, Çanakkale, Turkey* / ed. Ali Akdemir, Oktay Koç. Çanakkale : Çanakkale Onsekiz Mart University, 2010. P. 1522–1532.

11. Stričević I., Pehar F. Libraries in Croatia: developments and trends in the postsocialist period [Electronic resource]. *Library Trends*. Electron. data. 2015. Vol. 63, N 4. P. 667–696. URL: <https://doi.org/10.1353/lib.2015.0029>. (дата звернення: 13.10.2023).

12. Wounded libraries in Croatia / ed. Tatjana Aparac-Gazivoda, Dragutin Katalenac. Zagreb: Croatian Library Association, 1993. 58 p. (Posebna izdanja (Hrvatsko bibliotekarsko društvo), v. 6).

*Людмила Прокопенко,
(м. Київ)*

КРАЄЗНАВЧІ ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ ТА АРХІВИ»

Краєзнавчі ресурси є унікальною складовою будь-якої бібліотеки і завжди викликають інтерес користувачів. На сучасному етапі бібліотечне краєзнавство активно розвивається в електронному середовищі, тож особлива увага належить збереженню в цифровому форматі історико-культурного надбання для розвитку культури, освіти та науки. Краєзнавчі електронні бібліотеки є вагомим джерелом отримання інформації для вчених, дослідників, студентів. Провідна роль у популяризації інформації історико-краєзнавчого характеру належить національним, обласним універсальним науковим, дитячим, юнацьким, публічним бібліотекам та їх електронним проектам.

Зазначимо, що питання електронних бібліотек краєзнавчого змісту висвітлюються науковцями, дослідниками та практиками, у роботах яких приділяється увага: формуванню системи бібліографічних електронних ресурсів з краєзнавства на прикладі бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету (Дікунова О.А); визначенню специфіки формування краєзнавчого контенту в електронних бібліотеках на базі використання новітніх технологій та поширенні інформації в наукових бібліотеках Одещини (Забіянов Є.В.); висвітленню та обґрунтуванню ефективних підходів до використання

краєзнавчих електронних ресурсів в освітньому процесі (Забіянов Є.В.); вивченню стану представлення краєзнавчої інформації на сайтах і блогах бібліотек Вінниччини (Слотюк Г.М.); аналізу електронних бібліотек та колекцій документів на сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України (Трачук Л.Ф.) та ін.

«Електронні бібліотеки та архіви» є обов'язковою освітньою компонентою навчального плану циклу дисциплін професійної та практичної підготовки спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», спрямована на опанування здобувачами комплексу знань та умінь з теорії та практики е-бібліотек та е-архівів, необхідних в сфері професійної діяльності.

Під час вивчення компоненти здобувачі ознайомлюються з практикою створення е-бібліотек та архівів, технологічними та правовими аспектами їх діяльності; набувають досвід роботи з електронними бібліотечними колекціями; вчать використовувати е-ресурси для вирішення дослідницьких та прикладних завдань. Набуття вмінь і навичок, необхідних для користування електронними ресурсами бібліотечно-інформаційних установ є складовою набуття програмної компетентності щодо здійснення, відбору, аналізу, оцінки, систематизації, моніторингу, організації, зберігання, розповсюдження та надання в користування інформації та знань у будь-яких форматах.

Одним із напрямів, який вивчається у рамках тематики «Електронні бібліотеки та архіви у формуванні національної культурної спадщини України» є діяльність краєзнавчих електронних бібліотек. Адже у своїх колекціях краєзнавчі електронні бібліотеки мають унікальні цифрові документи, які відображають історичне минуле та культурну спадщину певного регіону. Тож під час вивчення компоненти, виконання практичних занять здобувачі ознайомлюються з краєзнавчими електронними бібліотеками, їх краєзнавчим контентом, аналізують та узагальнюють виявлену інформацію у формі рефератів, презентацій. Робота з електронними краєзнавчими ресурсами спонукає здобувачів до пошуку джерел, пов'язаних за змістом з певною місцевістю, життям і діяльністю визначних земляків, сприяє подальшій пізнавальній та науково-пошуковій роботі.

Отже, актуальними залишаються подальші дослідження просування краєзнавчих ресурсів, продуктів і послуг у цифровому середовищі та їх використання у освітньому процесі.

Список джерел:

1. Забіянов Є. В. Краєзнавчий контент як популяризатор наукових бібліотек Одещини у віртуальному просторі. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. Київ, 2020. №3. С. 58–64. <file:///C:/Users/Acer/Desktop/224275-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%96-508458-1-10->

[20210201%20\(4\).pdf](#). (дата звернення 13.10.2023)

2. Забіянов Є. Краєзнавчі електронні ресурси в освітньому процесі. Укр. журн. з бібліотекознавства та інформ. наук. 2021. № 8. С. 74-90. URL: <http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/247586/245330> (дата звернення 13.10.2023)

3. Дікунова О. А. Формування системи бібліографічних електронних ресурсів з краєзнавства (на прикладі бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету). Сучасні завдання та пріоритети діяльності бібліотек вищих навчальних закладів: шлях інновацій: матеріали наук.–практ. інтернет–конф. (Ужгород, 15-19 черв. 2020.) / ДВНЗ "Ужгор. нац. ун-т", Наук. б–ка. Ужгород, 2020. С. 38-45. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6073/1/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%D0%A1%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%98%D0%91%D0%86%D0%91%D0%9B%D0%86%D0%98%D0%A5.pdf> (дата звернення 13.10.2023)

4. Слотюк Г.М. Представлення краєзнавчої інформації на веб-сайтах бібліотек Вінниччини. Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинського. 2014. Вип. 4. С. 306-312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npdnpbc_2014_4_35 (дата звернення 13.10.2023)

5. Трачук Л.Ф. Електронні бібліотеки та колекції документів на сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України. Вісник Книжкової палати. 2015. № 7. С. 33–37 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2015_7_11 (дата звернення 13.10.2023)

*Світлана Смирнова,
(м. Київ)*

**«ВІДКРИТТЯ УКРАЇНИ. 21-ШЕ СТОРІЧЧЯ : БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ЕСЕЇ»
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ КНИГОЗНАВЧОГО ПРОЄКТУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ)**

Повномасштабна війна, яку 24 лютого 2022 року розв’язала російська федерація проти України сколихнула та об’єднала навколо нашої країни увесь цивілізований світ.

Окрім жорстоких боїв на фронті, ворогом здійснюються потужні інформаційні провокації. З метою маніпулювання свідомістю людей, пропагандистські канали країни-агресорки розповсюджують неправдиву інформацію щодо історії України, заперечують навіть сам факт існування української нації та самобутності українського народу.

Героїчний спротив українців, які самовіддано захищають своє майбутнє, виборюють право жити, працювати на рідній землі, в демократичному суспільстві, викликає неабиякий інтерес до нашої країни, спонукає людей з різних куточків планети більше дізнаватися про Україну, її давню історію і культуру, ментальність українського народу.

У квітні 2022 року в НІБУ було запроваджено книгознавчий проєкт «Відкриття України. 21-ше сторіччя : біобібліографічні есеї», мета якого – за допомогою рідкісного фонду бібліотеки презентувати наукові дослідження представників багатьох поколінь українських вчених – відомих істориків, археологів, етнографів, антропологів, мистецтвознавців та мовознавців, які на основі документальних джерел доводили, що наш народ має прадавнє коріння, свою історію, традиції і гідний займати чільне місце серед народів світової спільноти.

У середині 19 ст. «щирим, благородним [...] тоном боронив історичне добро українського народу від московських претензій» видатний український вчений-енциклопедист Михайло Олександрович Максимович (1804-1873). Фундаментальні твори вченого – «История древній русской словесности» (1839) та «Новые письма к М. П. Погодину. О старобытности малороссийского наречия» (1863), в яких наведено безліч філологічних та історичних аргументів на підтвердження споконвічності перебування українців на теренах нашої Батьківщини, проаналізовано в есеї «Михайло Максимович: «Ми залишились у своїй рідній Київській стороні» [1].

Продовжив благородну наукову справу Михайла Максимовича відомий український історик, археолог, археограф Володимир Боніфатієвич Антонович (1834-1908). У відповідь на виступи філолога-славіста О. І. Соболевського (1857-1929), який заперечував саме існування української мови, «відстоював шовіністичну концепцію єдиної «російської» мови із, зокрема, «малоруським діалектом», у журналі «Киевская старина» (1882. Январь. Т. 1. С. 1–48), вийшла блискуча стаття Антоновича «Киев, его судьба и значение с XIV по XVI столетие», яка, за словами Михайла Грушевського, стала «відновленням старої аргументації Максимовича про неперерваність і органічність київського життя».

В. Б. Антонович «просто і «наївно» оповідав про всі події, які трапилися в місті та безпосередньо з містом від князівських часів до польських в їх хронологічному порядку. Плин такої оповіді створював враження безперервності, а те, що В. Антонович довів свій виклад до другої половини 16-го ст., давало зрозуміти напрямок давньої київської історії — через часи литовські до часів козацьких», тим самим переконливо спростовуючи теорію так званої «великоруськості» Києва [2].

Одне з провідних місць в національному пантеоні України належить талановитому учневі В. Б. Антоновича - Федору (Хведору) Кіндратовичу Вовку (1847-1918), який усе своє життя прагнув працювати задля розвитку вітчизняної науки та європейського поступу України. До 175-річчя від дня народження знаного вченого проєкт поповнено низкою матеріалів, що розкривають неперерічну діяльність Ф. К. Вовка на ниві української науки і культури.

«По різних питанням, в різних галузях нашої культурної роботи його досвід, обізнання, ерудиція були особливо потрібні тепер – те, що міг він дати по деяким справам не може дати ніхто. Бо в них він бував часто не тільки першим, але й єдиним». Перебуваючи довгий час у вимушеній еміграції, Ф. Вовк започаткував, як сьогодні сказали б, наукову євроінтеграцію України, став «ніби послом від української нації до культурного світу Європи».

В есеї «Федір Кіндратович Вовк: «Про Україну й для України» [3] розглянуто, зокрема, історико-етнографічне дослідження Ф. Вовка «Русские колонии в Добрудже» (під назвою «Украинские колонии в Добрудже» цензура статтю друкувати не дозволила) (Киевская старина. 1889. Т. 24) – історію еміграції, життя та побут українських переселенців – вихідців з Центральної та Південної України, втікачів від кріпосництва та рекрутчини, які навіть далеко від Батьківщини, зберегли свою культуру, стародавні звичаї, традиції, ментальність.

У 1906 році розголосу набула стаття Ф. Вовка в «Украинском вестнике» «Украинцы в антропологическом отношении», де на основі аналізу основних антропологічних ознак та їхнього порівняння з відповідними ознаками сусідніх з українцями народностей визначено етнічний характер українського населення.

Грунтовна двотомна енциклопедична праця Ф. К. Вовка «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (Петербург, 1916), де зібрано географічні, історичні, юридичні, культурно-побутові та інші відомості про Україну, дослідження «Антропологічні особливості українського народу» та «Етнографічні особливості українського народу», виділені в окремі розділи, довели, за словами доктора історичних наук Оксани Франко «фізичну, мовну, побутову і духовну спорідненість всього, роз'єданого на той час українського народу від Карпат до Слобожанщини і від Полісся до Кубані, доказали, що український народ є окремим, самостійним, давнім народом, обґрунтували право української нації на історичність і рівноправне існування серед інших народів світу».

Есей «Історичні студії Ф. Вовка про Задунайську Січ» [4], підготовлений за книгою вченого «Задунайская Сечь (по местным воспоминаниям и рассказам)» (Київ, 1883) - красназнавчо-етнографічні нариси Ф. К. Вовка про українську колонізацію Задунав'я. Історичні розвідки, здійснені вченим на основі етнографічних матеріалів, висвітлюють історію задунайського козацтва упродовж цілого століття - з 1775 року, коли було зруйновано Запорізьку Січ і до початку 80-х років XIX століття. Аналізуючи сукупність життєвих завдань, що обумовили існування козацьких громад, автор переконливо доводить, що Задунайська Січ була продовженням Січі Запорізької, а культура задунайців розвивалась на ґрунті історичних традицій київської культури та Придніпровського Запоріжжя.

Окремий нарис присвячено спогадам Ф. К. Вовка про відомого вченого-етнографа, поета, журналіста, юриста, активного діяча українського національного руху, автора патріотичних рядків, які пізніше стануть текстом Державного Гімну України Павла Платоновича Чубинського (1839-1884) [5].

Справжньою заслугою Павла Чубинського є удосконалення справи збирання та опрацювання фольклору й етнографії на науковій основі, створення потужної бази для фольклорно-етнографічних студій багатьох наступних поколінь дослідників. Очолювана ним етнографічно-статистична експедиція 1869–1870 рр. стала непересічним явищем в історії тогочасної етнографії. Вражає кількість зафіксованих дослідником скарбів народної духовної та матеріальної культури українців, які він умістив у сім томів (дев'ять книг) «Праць етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край» (1872–1879).

«Об'їхавши всю Україну й ті місцевості, де жили українці, П. Чубинський у 50-ти пунктах записав особливості мови, говірок, діалектів і, проаналізувавши їх, дійшов такого висновку: «Збіг мови і говорів з поділом Нестора на окремі племена свідчать про древність населення Південно-Руського краю. Указаний Нестором поділ існує до цього часу, не дивлячись на всілякі перевороти». Твердження вченого підтримав і мовознавець К. Михальчук, опрацьовуючи матеріали, зібрані П. Чубинським. «Це була глибока наукова теорія, обґрунтована історичним досвідом народу, яка визначала місце українців серед інших народів і спростовувала псевдотеорії та твердження валуєвих і погодіних, які заперечували існування української мови та вважали, що українці прийшли на ті території, які вже були заселені великоросами. Спираючись на знання, здобуті в численних експедиціях, П. Чубинський не пішов як нитка за голкою слідом за хибними уявленнями антиукраїнських теоретиків, які усіма силами намагалися заперечити право українців на свою мову, культуру і національну гідність, а сміливо перекреслив псевдонауку погодінських прихвоснів, яких не бракувало тоді в Російській імперії» [див. Зиль, Андрій. Народнознавець Павло Чубинський і його доба. Київ, 2009. С. 267-268].

Гідно продовжив наукову діяльність корифеїв історичної науки «представник останньої, наймолодшої української генерації XIX віку», автор легендарної багатотомної «Історії України-Руси» Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934). Справжньою маніфестацією «живучості» праць і ідей «найкращих наукових сил» стали статті М. С. Грушевського «Малороссийские песни» Максимовича і століття української наукової праці» (Україна. 1927. Кн. 6. С. 1-13) та «П'ятдесят літ «Исторических песен Малорусского народа Антоновича і Драгоманова» (Україна. 1924. Кн. 1-2. С. 97-109). Історією українського народу, «розповідженою ним самим в поетичній формі», назвав ці видання Михайло Грушевський. «Вони були епохою! (Михайло Грушевський про дві найвідоміші збірки

українських пісень)» - назва есею, присвяченого одним з «найзаслуженіших, найславніших» українських наукових праць [6].

На відзначення 185-річного ювілею українського філолога, педагога, громадського діяча, «живого, чутливого громадянина своєї батьківщини» Павла Гнатовича Житецького (1837 – 1911) у проекті представлено наукові розвідки першого історика української літературної мови.

Наголос зроблено на блискучій доповіді П. Г. Житецького «По поводу вопроса о том, как говорили в Киеве в XIV и XV веках», виголошеній ним на засіданні Історичного Товариства Нестора Літописця 7 грудня 1883 р. у відповідь на закиди російського академіка О. І. Соболевського. Той у своєму повідомленні «Как говорили в Киеве в XIV и XV веках», знову заходився просувати теорію «великоруськості» Києва, заперечувати автохтонність українців та української мови в Києві.

Проаналізувавши граматичні форми Клироського євангелія, Київського та Галицько-Волинського літописів, Ізборника Святослава 1073 р. та пізніших грамот, Павло Гнатович аргументовано довів, що «[...] к востоку от Киева в XV в. в Стародубе и в Прилуке говорили по-малорусски, к западу и югу широким потоком разливалась речь малорусская в говорах волынских, подольских и галицких, а к северу толпились малорусские говоры Полесья, – что же останется тогда от гипотезы о великорусском киевском наречии в XIV-XV вв., которое, подобно оазису, окружено было со всех сторон малорусскими говорами? Я не знаю картины более фантастической [...]».

Усі крапки над «і» щодо спростування псевдонаукової проімперської версії О. Соболевського через 23 роки переконливо поставив його талановитий учень – Агатангел Юхимович Кримський (1871–1942).

На спроби О. Соболевського у 1906 році відшукати «великоруський» слід у Київському літописі А. Кримський у своїй праці «Древне-Киевский говор» довів, що нові докази Соболевського є не чим іншим як маячнею необізнаної та самовпевненої особи. Навівши низку цитат безпосередньо з Літопису, А. Кримський резюмував: «[...] старо-киевский говор есть прямой предок нынешней малорусской речи северной и средней Киевщины и Черниговщины с прилегающими частями Полесья».

Пізніше, у 1922 році у київському видавництві «Друкар» було опубліковано дослідження А. Кримського «Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася». Посилаючись виключно на історичні джерела, автор стверджує: «[...] мова південно-руська, а саме наддніпрянська, має записи ще від X віку, в реєстрі ймень Дніпрових порогів, що їх дано грецькими буквами у Костянтина Багрянородного (ум. 959); але слов'янськими буквами південно-руські пам'ятники йдуть [...] з часів київської держави Володимира Святого, а саме

як дрібні написи X-XI віку, а вже ж південно-руські книги [...] дійшли до нас з часів Володимирових дітей XI віку. [...] Найдавніші південно-руські пам'ятники – це такі: з Київщини Ізборники Святослава 1073 та 1076 років, Синайський патерик XI в. [та ін.]. Писано ці книги чужою, церковно-слов'янською (болгарською) мовою. Тільки ж писарі малоруські нехотючи робили описки в дусі своєї живої мови, і через це ми з-поміж церковно-слов'янської кори виловлюємо загальні зариси південно-руської мови, якою говорили люди в літописній київській великокнязівській державі». «[...] усією сукупністю своїх ознак жива мова півдня XI віку стоїть посеред східного слов'янства цілком уже відокремлена. Мова Наддніпрянщини та Червоної Русі XI віку – це цілком рельєфна, певно означена, ярко-індивідуальна одиниця; і в ній аж надто легко й виразно можна пізнати прямого предка сьогочасної малоруської мови [...]» [7].

Українській військовій звитязі, відзнакам і символам української козацької старшини, зокрема історії старовинних бойових прапорів Запорозької Січі – корогв, присвячено есеї «Клейноди, дорогі для всієї України»: Микола Макаренко про знамена Запорозької Січі» [8].

Видатний український мистецтвознавець, археолог, художник, музейний діяч Микола Омелянович Макаренко (1877–1938) детально описав зібрання козацьких клейнодів, що зберігались у петербурзькому Ермітажі. Працюючи помічником головного хранителя та вивчаючи фонди цього музею, Микола Омелянович найпильнішу увагу приділяв експонатам українського походження: замальовував, фотографував речі, збирав репродукції, сподіваючись, що настане такий день, коли ці святині повернуться на Батьківщину - в Україну.

У 1924 р. вийшла стаття Миколи Макаренка «Запорозькі клейноти в Ермітажі. Корогви» (Україна. 1924. Кн. 3. С. 25-38), з 15-ма чорно-білими ілюстраціями. Цікавою є доля однієї з давніх реліквій – корогви 18 ст., яка разом з іншими раритетами з 1849 до 1930-х рр. зберігалась у Ермітажі, а у 1930-х рр. повернулась «на береги рідного Дніпра». Її у 2015 р. було презентовано співробітниками Національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького (м. Дніпро).

Дослідженню вітчизняної історії присвятив своє життя український історик, правознавець, бібліограф Валентин Дмитрович Отамановський (1893-1964) [9].

Ще студентом, навчаючись у Київському політехнічному інституті Валентин Дмитрович був членом Української студентської громади, пізніше організував Український військовий клуб ім. П. Полуботка та військовий клуб «Батьківщина». Брав участь у героїчному бою з більшовицькими загонами поблизу залізничної станції Крути 29 (30) січня 1918 року. У 1920-х рр. Валентин Дмитрович займався науково-красознавчою діяльністю на Поділлі, дослідив історію Вінниці 14-18 століть, організував унікальний красознавчий

осередок – Кабінет виучування Поділля (1924), який плідно діяв до 1929 року (до арешту Валентина Дмитровича Отамановського у справі «Спілки визволення України»).

Великою заслугою джерелознавця є студії з історії української медицини та аптечної справи. В одній зі своїх праць, що вийшла вже після смерті автора («Борьба медицины с религией в Древней Руси» (1965), професорові Отамановському вдалося прослідкувати виключну спадкоємність України від Давньої Русі: «Поскольку украинская народная медицина непосредственно произошла от древнерусской народной медицины, то первая может дать некоторое представление о богатом запасе древнерусских народных лекарственных средств. По данным известного специалиста по сравнительной этнологии проф. Ю. Талько-Грынцевича, количество употребляемых в украинской народной медицине лекарственных растений доходило во второй половине XIX века до 360, а по характеру их применения во врачевании украинская народная медицина приближалась к античной греко-римской медицине». Переважна більшість джерел у цій праці В. Д. Отамановського – українські літописи, дослідження українських авторів (напр., вступ і примітки до «Києво-Печерського патерика» Д. І. Абрамовича, замовчуваного в СРСР у 1960-х рр.) та видання іноземних авторів про стан медицини на теренах України.

Феноменальною в історії української науки є постать Івана Павловича Пулюя (1845-1918). Всесвітньо відомий вчений-фізик, організатор науки, талановитий винахідник цінних приладів, які отримали патенти в багатьох країнах Європи та були відзначені найвищими нагородами на міжнародних виставках, у своїх публіцистичних творах Іван Пулюй вражає аналітичним осмисленням історичних подій.

У статті «Україна і її міжнародне політичне значення» (Прага, 1915) Іван Павлович, аналізуючи історичні події початку XX сторіччя, зазначає: «...В цей великий і рідкісно історичний момент, у дні страшної суворости величезних битв переможні центральні держави в інтересах рівноваги і безпеки довготривалого миру в Європі мають прагнути спочатку відтіснити російську імперію до «матушки» Волги і Каспійського моря, і з цією метою визволити пригноблену Україну – одну з перлин Європи!». Вражає, наскільки далекоглядними є думки, висловлені Іваном Пулюєм у цій статті більш як сто років тому: «Поневолені народи Росії мають бути звільнені і зорганізовані у самостійні держави. Але найзначнішим для здійснення цієї високої мети, для встановлення тривалого миру в Європі може бути тільки самостійна Україна. Самостійність України є, на наш погляд, ключем для мирного дому Європи».

Всесвітньо відомий вчений-фізик залишив після себе великий творчий доробок. Його перу належить близько 50 наукових та науково-популярних праць, опублікованих українською, німецькою та англійською мовами [10].

Величезний внесок українства у загальнослов'янську історію і культуру ґрунтовно дослідив історик, дипломат, громадсько-політичний діяч Сергій Павлович Шелухин (1864-1938).

Всупереч проімперським політичним спекуляціям та фальсифікаціям щодо державних та етнічно-національних термінів на різних етапах розвитку нашої Батьківщини, учений-правник, спираючись виключно на документальні джерела та історичні факти засвідчив у своїх працях стародавність і державно-правове значення назви *Україна*, довів, що *Україна* – ніяка не «окраина», що назва «український» відноситься до народності, яка є в антропологічному і лінгвістичному відношеннях самостійною культурно-національною одиницею, відмінною від «великороссов, белоруссов, поляков, чехов и др.» за мовою і побутом, внаслідок чого і застосовується в історичному житті народу як його власне ім'я, для позначення культурно-національного типу, який є українським народом.

Есей, присвячений науковій діяльності великого патріота України носить назву «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів» [11], за однойменною книгою С. П. Шелухина (Прага, 1936), яку він присвятив «тим, що боролися й полягли за волю України».

Наразі проєкт продовжується. Детальніша інформація – на сайті НІБУ (https://nibu.kyiv.ua/biobibl_esse/).

Список джерел:

1. Горська Н. О. Михайло Максимович: «Ми залишились у своїй Київській стороні...»: [Електронний ресурс] / Н. О. Горська; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2022. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/282/>
2. Горська Н. О. Володимир Антонович про давній і середньовічний Київ: [Електронний ресурс] / Н. О. Горська; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2022. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/281/>
3. Смирнова С. М. Федір Кіндратович Вовк: «Про Україну і для України»: [Електронний ресурс] / С. М. Смирнова; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2022. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/280/>
4. Смирнова С. М. Історичні студії Ф. Вовка про Задунайську Січ: [Електронний ресурс] / С. М. Смирнова; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2022. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/279/>
5. Смирнова С. М. Павло Платонович Чубинський за спогадами Федора Кіндратовича Вовка: [Електронний ресурс] / С. М. Смирнова; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2022. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/277/>
6. Горська Н. О. «Вони були епохою!» (Михайло Грушевський про дві найвідоміші збірки українських пісень): [Електронний ресурс] / Н. О. Горська; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2022. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/278/>
7. Горська Н. О. Лицарі української мови Павло Житецький і Агатангел Кримський: [Електронний ресурс] / Н. О. Горська; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2022. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/266/>

8. Горська Н. О. «Клейноди, дорогі для всієї України»: Микола Макаренко про знамена Запорозької Січі : [Електронний ресурс] / Н. О. Горська ; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2022. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/290/>
9. Горська Н. О. Українська історія в працях Валентина Отамановського : [Електронний ресурс] / Н. О. Горська ; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2023. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/321/>
10. Хівренко Н. Д. Феномен Івана Пулюя : [Електронний ресурс] / Н. Д. Хівренко ; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2023. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/348/>
11. Смирнова С. М. Сергій Шелухин: «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів» : [Електронний ресурс] / С. М. Смирнова ; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2023. Загол. з титул. екрана. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/378/>

*Світлана Смілянець,
(м. Київ)*

**ДО ПИТАННЯ ЛІТОПИСНОЇ ІСТОРІЇ ГОЛОВНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ
РЕГІОНАЛЬНИХ КНИГОЗБІРЕНЬ :
ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ**

Питання збереження культурної спадщини набуває особливої актуальності в умовах, коли Українська держава у запеклій боротьбі з російським агресором відстоює свою незалежність, свою національну ідентичність, свої культурні традиції, духовність та історичну гідність. В цей час визначальне значення має реалізація важливої функції бібліотеки як фундаменту культури та хранительки документальної пам'яті українського народу. Тож, одним із важливих завдань сучасної бібліотечної діяльності є збереження та відтворення історії вітчизняних книгозбірень, які є невід'ємною частиною культурного розвитку регіонів України.

У 2023 році фахівці Національної історичної бібліотеки України (НІБУ) ознайомилися з контентом наявних матеріалів щодо історії обласних універсальних наукових бібліотек України (ОУНБ) на їх сайтах, а також з друкованими посібниками, що висвітлюють літописну історію книгозбірень. Саме регіональні бібліотеки є провідними просвітницькими, загальнодоступними культурними та науково-інформаційними центрами областей України, а також головними регіональними книгосховищами та депозитаріями краєзнавчих ресурсів.

Переглянувши сайти головних регіональних бібліотек України, фахівці НІБУ відзначили творчий підхід працівників до висвітлення інформації, що стосується історії та діяльності ОУНБ. Контент сьогоденних матеріалів різноманітний: віртуальні екскурсії

приміщенням бібліотеки, розділи сайтів на кшталт: «Про нас» або «Сторінки історії та сьогодення»; «ЗМІ про бібліотеку»; «Відео про бібліотеку» та інше. Важливість цих матеріалів, що доповнюють інформацію з історії та сьогодення книгозбірень, безперечна. Разом з тим, з плином часу, цей контент втратиться, якщо не зафіксувати його у друкованому вигляді. Наразі кожна ОУНБ вирішує на свій розсуд в якому вигляді зберігати цю інформацію.

З метою вивчення наявності друкованих видань з історії ОУНБ, фахівці НІБУ переглянули інформацію на сайтах бібліотек та статті про регіональні книгозбірні, представлені в Українській бібліотечній енциклопедії на сайті Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. З'ясувалося, що зберігаючи історію своєї діяльності, ОУНБ підготували і видали чимало посібників різного жанру, серед них: збірники матеріалів краєзнавчих конференцій, присвячених ювілейним датам, путівники, довідники та біобібліографія про співробітників, які зробили значний внесок у розвиток книгозбірень, бібліографічні покажчики видань і публікацій Бібліотеки за певні періоди діяльності установи, добірки фото і відеоматеріалів. Разом з тим, виявилось, що переважна більшість ОУНБ не мають саме друкованих літописів власної історії.

Однак, останнім часом з'явилися цікаві видання окремих ОУНБ, в яких висвітлюється історія створення та діяльності книгозбірень у сучасних умовах. Зокрема, до 80-річчя з дня заснування Рівненської ОУНБ, у 2021 році побачила світ книга директорки бібліотеки Валентини Ярошук «80 визначних подій з життя бібліотеки» [1]. У виданні вперше на основі архівних документів подано історію заснування, становлення та розвитку книгозбірень. Інформацію про діяльність Рівненської ОУНБ відображено у хронологічному порядку, а у межах кожного року – висвітлено найбільш значущі події. На нашу думку, це ґрунтовне видання слугуватиме, не тільки довідковим, історичним і фактографічним документом, але й літописом Рівненської ОУНБ.

Фахівці НІБУ звернули увагу й на те, що переважна більшість головних регіональних книгозбірень мають вік понад 100 років з часу заснування, тому було б цікаво побачити саме друковані літописи діяльності бібліотек, фонди яких є безцінним джерелом духовності українського народу, культурним спадком для наступних поколінь. Отже, на часі активізувати створення літописної історії бібліотек України. Досвід з цього питання є у бібліотек національного рівня [2], зокрема, і у Національної історичної бібліотеки України [3], фахівці якої, наразі, здійснюють підготовку матеріалів до четвертого видання Літопису НІБУ. Варто зауважити, що за підсумками аналізу видань з історії регіональних бібліотек, виявилось, що переважна більшість з них постійно створюють бібліографічні посібники власних видань і публікацій за певні періоди часу. Це позитивний досвід. Саме такі

бібліографічні покажчики є джерельною базою для майбутніх друкованих видань і публікацій з історії ОУНБ та складання їх літописів.

Мета повідомлення: запропонувати головним регіональним книгозбірням України активізувати створення власної літописної історії, а також поділитися досвідом, набутим фахівцями НІБУ в цій роботі.

Ідея створення Літопису Історичної книгозбірні виникла у 1998 році в ході підготовки до 60-річчя з дня заснування Бібліотеки. Перший Літопис (1939-1999 рр.) [4] складено і надруковано у ювілейному збірнику, що побачив світ у 1999 році.

Перш за все, фахівці Бібліотеки розшукали архівні матеріали, наукові збірники [5], вивчили плани-звіти Бібліотеки за минулі роки діяльності установи, використали документальні кіноматеріали, долучили спогади працівників, які розпочали свій трудовий шлях у новоствореній книгозбірні, і т. ін. З того часу дослідження історії розвитку НІБУ ведеться системно і послідовно.

У наступні роки продовжувалася пошукова робота, в результаті якої було створено друге видання, що висвітлює літописну історію книгозбірні періоду 1939-2009 років. Це видання підготовлене в електронному вигляді, зокрема, було виготовлено компакт-диск з нагоди 70-річчя Державної історичної бібліотеки України (ДІБУ) [6]. Крім того, важливим джерелом для написання біографії книгозбірні став бібліографічний покажчик: Державна історична бібліотека України (1939-2009). – Київ, 2009. [7]. Посібник був створений на основі тематичної бібліографічної бази даних «Видання ДІБУ. Публікації про Бібліотеку». У покажчику вміщено інформацію про документи щодо організації Бібліотеки, її видавничу діяльність та публікації працівників за 70 років існування закладу.

У 2014 році до 75-ї річниці заснування Історичної книгозбірні підготовлено третє доповнене видання Літопису НІБУ за 1939-2014 роки. [3], яке продовжує попередні видання та висвітлює нові сторінки діяльності бібліотеки. В результаті копіткої дослідницької роботи значно доповнено статті Літопису про події 1941-1943 років; додано хронологічні уточнення до періоду 1968-1999 років; підготовлено новий розділ про діяльність книгозбірні у 1999-2013 роках; встановлено прізвища директорів, які очолювали Бібліотеку з часу її заснування. Літопис також збагатився інформацією про працівників, які доклали багато зусиль для відродження Історичної книгозбірні у повоєнний період та зробили значний внесок в її розвиток у наступні роки. Зокрема, період «функціонування» Історичної бібліотеки під час нацистської окупації 1941-1943 років доповнено новими фактами завдяки пошукам колег-науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які у 2004 підготували ґрунтовний науковий посібник «Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941 – 1943): Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів» [8]. У цьому покажчику

НІБУ представлено серед багатьох бібліотек, що на той час існували в Києві. Вміщено 30 посилань на сторінки з відомостями про Історичну книгозбірню.

Крім того, у власному архіві НІБУ фахівці дослідили інформацію про колишню співробітницю бібліотеки – Людмилу Павличенко, яка героїчно прославилася у роки Другої світової війни, а у повоєнний період вона сприяла відновленню Історичної книгозбірні та розвитку історичної науки. Людмилі Павличенко присвячено біобібліографічний покажчик [9], укладений фахівцями НІБУ.

У 2019 році до 80-річчя НІБУ підготовлено серію нарисів з історії відділів Бібліотеки, що мають доповнити наступне видання Літопису.

Отже, робота з вивчення діяльності Бібліотеки у різні роки її функціонування ведеться системно та фіксується у літописі книгозбірні кожні 5, 10 років.

Варто нагадати, що у 2024 році виповнюється 85 років з часу заснування Національної історичної бібліотеки України. Готуючись до ювілейної дати, фахівці НІБУ дослідили і вивчили низку джерел, які містять важливу інформацію з історії книгозбірні, що дасть можливість доповнити і продовжити Літопис бібліотеки та підготувати його четверте видання до 2024 року в електронному та друкованому варіантах.

Підсумовуючи результати вивчення контенту сайтів ОУНБ та кола друкованих видань з історії регіональних книгозбірень, можна сказати, що накопичено значний досвід висвітлення повсякденної діяльності бібліотек, видано чимало посібників, але друкованих літописів багатьох ОУНБ ще не створено. Тож, важливим є продовження вивчення джерелознавчої бази, створення якомога більш повної бібліографії з історії бібліотек, яка стане підґрунтям для написання літописної історії головних регіональних книгозбірень України.

Список джерел:

1. Ярошук В. П. 80 визначних подій з життя бібліотеки : до 80-річчя з дня заснування Рівнен. обл. універс. наук. б-ки / В. П. Ярошук ; наук. ред. О. Л. Промська ; ред., набір тексту З. М. Тирак ; техн. ред. О. М. Борилук-Міськов ; розробка макету І. В. Давидчук. Рівне : О. Зень, 2021. 440 с. : фот.
2. Літопис Національної парламентської бібліотеки України / НІБУ : [авт. кол. : П. Б. Гапченко, С. Л. Зворський, Л. М. Любаренко, О. О. Мастіпан].
Ч. I : 1866 – лютий 1917 р. Київ, 1996. 137 с.
Ч. II : Березень 1917–1943 р. Київ, 2001. 183 с.
Ч. III : 1944–1966 рр. Київ, 2006. 147 с.
Ч. IV : 1967–1991 рр. Київ, 2011. 135 с.
3. Літопис Національної історичної бібліотеки України (1939-2014) / Нац. іст. б-ка України ; упоряд. С. І. Смілянець ; ред.: А. В. Скорохатова, Т. С. Кудласевич ; відп. за випуск А. В. Скорохатова. Київ, 2014. 114 с.

4. Державній історичній бібліотеці – 60: ювілейний збірник / Держ. іст. б-ка України; упоряд.: В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич, С. І. Смілянець; відп. за вип. А. М. Комська. Київ, 1999. С. 4-5; 15-53; 59-60.
5. Науково-методичний збірник № 1 / Деж. іст. б-ка УРСР ; ред. кол.: П. І. Жевахов та ін. Київ : Статвидав, 1961. 61с.
6. Державна історична бібліотека України: 1939-2009 : [Електронний ресурс] : путівник до 70-річчя / Держ. Іст. Б-ка України. [Київ] : Варто, 2009. 1 ел. Опт. Диск (CD-ROM).
7. Державна історична бібліотека України (1939-2009) : бібліогр. покажчик / Держ. іст. б-ка України ; уклад.: В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич, О. В. Михайлова ; ред. С. І. Смілянець. Київ : Арістей, 2009. 132 с.
8. Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941-1943): Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАНУ, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Центр. держ. архів вищих органів влади та управління України. Київ, 2004. 813 с. (Бібліотеки України під час Другої світової війни).
9. Людмила Павличенко – воїн, історик, громадянин : біобібліогр. покажчик / Нац. іст. б-ка України ; упоряд. Т. А. Приліпко ; наук. ред., авт. вступ. слова О. Є. Лисенко ; відп. за вип. А. В. Скорохатова. Київ, 2016. 68 с.

*Алла Смоленцева,
(м. Чернівці)*

ПРАКТИКА РОБОТИ З "КАЛЕНДАРЕМ ЗНАМЕННИХ ДАТ" У БІБЛІОТЕЦІ БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.

Збір, обробка й систематизація інформації — пріоритетні напрями роботи бібліотеки. Особливо актуальним у цьому контексті є створення нових видів інформаційних бібліотечних продуктів.

Традиційно, для висвітлення історично та культурно значущих подій, бібліотеки щороку складають календар знаменних дат і розміщують його на власних сайтах. Зазвичай такий календар представляється на сайті у вигляді окремого розділу або текстового файлу з функцією завантаження. Відсутність у календарях таких форматів різнопланової пошукової системи, гіперпосилань та інших навігаційних функцій помітно звужує його можливості.

Задля удосконалення роботи у цьому напрямі спеціалістами бібліотеки БДМУ були використані можливості АБІС «ІРБІС 64». У АРМ «Каталогізатор» створена спеціальна база даних «Календар знаменних дат» (БД КЗД), яка відображається в інтернеті на сайті бібліотеки через WEB ІРБІС.

БД КЗД сформована з таких робочих листів: «Персоналія», «Об'єкти», «Події», «Конференції», «Виставки».

Виходячи з того, яка інформація планується для внесення у БД КЗД, працівником бібліотеки обирається відповідний робочий лист: про осіб — «Персоналія»; про об'єкти (книги, картини, фільми тощо) — «Об'єкти»; про свята, ювілеї і т.п. — «Події»; про конференції, семінари, круглі столи та інші заходи — «Конференції», про різні експозиції — «Виставки».

В обраному робочому листі заповнюються необхідні поля та вносяться короткі відомості офіційного, історичного, культурологічного та іншого характеру.

До будь-якого запису можуть бути додані посилання на зовнішні об'єкти і фото, а також бібліографічні дані про друковані й електронні джерела інформації.

Програмно вбудований у кожен запис лічильник автоматично вибирає події поточного дня/місяця/року, підраховуючи кількість років, що минули з дня події. У записі доступна функція створення для однієї події кількох полів, у кожному з яких можна вказати різний інтервал її відображення на головній сторінці WEB IPBIS.

Необхідно відзначити, що стандартний функціонал БД КЗД був нами суттєво модернізований і доповнений.

Інтерфейс був адаптований до потреб нашої бібліотеки.

У робочих листах були сформовані додаткові поля для введення необхідної інформації.

До критеріїв пошуку доданий новий критерій «місяць».

З метою автоматичного висвітлення на головній сторінці WEB IPBIS у певний день інформації про свята з датою, яка визначається не числами, а днями (наприклад, День Вишиванки - щороку в третій четвер травня, чи день батька - щорічно у третю неділю червня та ін.), був розроблений спеціальний алгоритм введення дати відзначання цього свята та подальша обробка для надання інформації по цим подіям.

Програмно встановлене автоматичне відмінювання у правильному відмінку слова «роки».

Налаштована функція друку запису через інтернет з WEB IPBIS.

Перероблені вихідні електронні статистичні форми для отримання стислих характеристик запису відповідно до потреб нашої бібліотеки.

У даний час БЗ КЗД містить великий обсяг інформації з різних галузей.

Регулярне оновлення бази даних сектором інформаційного обслуговування підтримує інформацію в актуальному стані.

Швидкий доступ до БД КЗД через WEB ІРБІС дозволяє користувачам швидко і легко знайти потрібну інформацію за допомогою пошукових функцій та фільтрів за такими критеріями: ключові слова, персоналія, історичний об'єкт, назва/заголовок, дата події (місяць, день), події за місяць, тематика.

WEB-календар дозволяє переглядати інформацію про події поточного дня та пов'язані із подією ресурси бібліотеки, переходити на відповідні зовнішні ресурси й ділитися посиланням з іншими особами.

Зручний інтерфейс допомагає користувачам швидко орієнтуватися у базі та знаходити потрібну інформацію.

На основі відкритих джерел розроблена методика (інструкція) введення інформації в БД КЗД.

База даних «Календар знаменних дат» є важливим інструментом для збереження та поширення інформації про пам'ятні дати, яку можна використовувати для інформаційно-довідкової роботи, організації тематичних виставок, підготовці просвітницьких заходів, проведення досліджень, підготовки наукових статей і навчальних матеріалів.

*Лілія Снігурьова,
Олена Нестеренко,
(м. Київ)*

ПРОЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ «НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В ДОКУМЕНТНИХ ДЖЕРЕЛАХ»

Особливої актуальності тема збереження культури та культурної спадщини набула під час сучасної російсько-української війни. Російська агресія, в першу чергу, спрямована проти культурних цінностей, проти того, що нас, українців, об'єднує – комплексу знань, навичок, традицій. Втрата спадщини – це втрата нашої ідентичності, адже йдеться про втрату мови, світогляду, культурних просторів, історичної пам'яті. «Культурна спадщина набуває ключового значення для створення матеріального і нематеріального культурного, ціннісного підґрунтя для єдності суспільства, посилення української громадянської ідентичності, дальшого розвитку України як цілісної та демократичної держави, згуртованості українського народу» [2, с. 4]. Тому увага до нематеріальної культурної спадщини зросла на всіх рівнях. З'явилося багато методів і заходів, пов'язаних із підтримкою та збереженням матеріальних та нематеріальних цінностей.

У 2023 році виповнюється двадцята річниця Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини. День її прийняття 32-ю сесією Генеральної конференції Комітету всесвітньої спадщини Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) – 17 жовтня 2003 року. Це можливість для ЮНЕСКО, держав-учасниць Конвенції та всіх зацікавлених сторін, залучених до охорони живої спадщини, підкреслити, що жива спадщина належить усім. Ювілей організовано під гаслом «Ми – #жива спадщина», також є нагодою поміркувати про роль Конвенції 2003 року в підвищенні обізнаності про різноманітність і багатство нематеріальної культурної спадщини та сприянні міжнародній співпраці. Жива спадщина – це люди, стійкість і знання, що передаються з покоління в покоління. ЮНЕСКО запрошує усіх приєднатись у соціальних мережах (хештег #LivingHeritage) і стежити за ювілейними подіями онлайн або особисто [5].

У 2008-му році наша держава ухвалила Закон України від 06.03.2008 № 132 «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» [1]. Відтоді питання збереження багатства народної культури набуло нового значення.

Науково-дослідні інститути, експертні центри, музеї, архіви, бібліотеки, центри документації відіграють важливу роль у зборі, документуванні, архівуванні та збереженні даних про нематеріальну культурну спадщину (Далі – НКС), а також у наданні інформації та підвищенні обізнаності про її важливість. Для посилення їхніх функцій щодо підвищення обізнаності про нематеріальну культурну спадщину, цим організаціям рекомендується:

- (а) залучати практиків та носіїв нематеріальної культурної спадщини під час організації виставок, лекцій, семінарів, дебатів та навчання їхній спадщині;
- (б) запровадити та розвинути підходи до представлення презентацій про нематеріальну культурну спадщину як живої спадщини в постійній еволюції;
- (с) зосереджувати увагу на безперервній передачі знань та навичок, які необхідні для охорони нематеріальної культурної спадщини, а не на об'єктах, які з ним пов'язані;
- (д) використовувати, у разі необхідності, інформацію та комунікаційні технології передачі знань та цінностей нематеріальної культурної спадщини;
- (е) залучати практиків та носіїв до управління цією *спадщиною* (ЮНЕСКО, 2014, с. 103-104) [4, С 11-12].

Національна історична бібліотека України (Далі – НІБУ) сьогодні – єдина в державі спеціалізована бібліотека історичного профілю, яка сконцентрувала значний обсяг гуманітарних знань і значний інтелектуальний потенціал (близько 800 тисяч одиниць зберігання). Бібліотека є всеукраїнським депозитарієм історичної та історико-краєзнавчої літератури та методичний центр, що розробляє та впроваджує проєкти, які висвітлюють різні аспекти краєзнавства, серед яких нематеріальна культурна спадщина [3, с. 7].

У 2021 році відділом довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи було розроблено Концепцію зі збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини в Національній історичній бібліотеці України. Цілями якої є: збереження та упорядкування документної інформації про НКС та популяризація фонду бібліотеки; розробка електронного ресурсу, а саме бібліографічної бази даних джерел про елементи нематеріальної культурної спадщини: положення, структуру та зміст.

Після початку війни змінилося життя людей в Україні. Вимушена міграція, переміщення, втрата носіїв НКС поставили під загрозу збереження елементів НКС у середині громад, що спричинило неможливу передачу знань безпосередньо від покоління до покоління. Наслідки повномасштабного російського вторгнення в Україну вже не перший рік негативно позначаються і на бібліотечній галузі: «агресор знищує спільну для українського суспільства національну історичну пам'ять, вилучає книги, забороняє будь-які джерела інформації, що декларують україноорієнтований чи будь-який альтернативний путінському режимові погляд на історію, державу, спільність українства» [2, с. 5]. Але у ці важкі часи Національна історична бібліотека України стала центром спілкування однодумців, які об'єдналися ідеями єдності народу, свободи, незалежності України, продовжує надавати свої послуги користувачам.

Збільшилась кількість запитів від користувачів щодо вивчення традицій, фольклору, декоративно-ужиткового мистецтва, загалом української культури, наприклад: київський розпис, традиції використання бузини, кобзарство, українська народна кухня, гончарство різних регіонів України інші. Війна внесла свої корективи: велика кількість бібліотек була змушена припинити свою діяльність на деякий час, або перейти в онлайн-формат, інші бібліотеки були повністю зруйновані або втратили частину фондів. Працівників нашої бібліотеки це спонукало до пошуку інноваційних розробок з популяризації нематеріальної культурної спадщини за допомогою виставок, презентацій творів мистецтва народних майстрів, зустрічі з авторами видань про НКС тощо. А також виникла потреба у створенні платформи для акумулювання бібліографічної інформації з НКС наявної у нашому фонді.

Електронний ресурс НІБУ на початку війни став на інформаційний захист історичного та культурного надбання України. Використовуючи інформацію з видань фонду бібліотеки та відкритих джерел Інтернету, працівники запровадили цикл онлайн-публікацій «Обереги українського народу», які з квітня по серпень 2022 року знайомили читачів з українськими традиційними обрядами, святами, національним одягом, хатніми оберегами, піснями тощо. Кожен випуск містить опис та бібліографічну інформацію. За цей період на сайті було опубліковано 18 випусків (<https://nibu.kyiv.ua/oberegy/>).

З вересня 2022 року на сайті НІБУ започатковано рубрику «Нематеріальна культурна спадщина в документних джерелах» (<https://nibu.kyiv.ua/nks/>), в якій представлені інформаційні матеріали про елементи НКС, що внесені до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Станом на жовтень 2023 року опубліковано 13 випусків: «Традиція косівської мальованої кераміки», «Кролевецьке переборне ткацтво», «Опішнянська кераміка», «Петриківський розпис», «Козацькі пісні Дніпропетровщини», «Пісенна традиція села Лука (Київська область)», «Технологія виконання вишивки «білим по білому» міста Решетилівка Полтавської області», «Традиції рослинного килимарства міста Решетилівка Полтавської області», «Орньок – кримськотатарський орнамент та знання про нього», «Традиція орнаментального розпису бубнівської кераміки», «Бортництво», «Традиція гуцульської писанки», «Традиція приготування ет аяклар (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя». Кожний випуск містить інформацію про елемент НКС, а саме: історична довідка про ареал історичного та сучасного побутування елемента; коротка інформація про носіїв елемента; стислий опис елемента, а також можна перегорнути сторінки окремих видань віртуальної книжкової виставки та бібліографічний список. Кожний місяць читачам пропонується ознайомитись з експозицією книжково-журнальної виставки, яка представлена у читальній залі бібліотеки.

У рамках створення Електронної бібліотеки НІБУ «Історична спадщина України» були створені тематичні колекції, де представлені поцифровані видання, які вийшли друком до 1947 року. Радянський період мав свої тоталітарні впливи, а нині є потреба у зібранні джерел із сучасним поглядом на відтворення історичного та культурного минулого.

Під час війни існує велика потреба фіксувати і зберігати в часі відомості про історію, культуру, мову, ідентичність нашого народу. Саме книги зберігають інформацію з історичного краєзнавства та знання з нематеріальної культурної спадщини. На початку 2023 року бібліотека звернулась до департаментів, управлінь культури, обласних центрів народної творчості про благодійну підтримку проєкту «Нематеріальна культурна спадщина в документних джерелах» виданнями **історичного та краєзнавчого спрямування та про елементи НКС, що побутують в регіонах**. Ми щиро вдячні дарувальникам, серед яких: Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського, Вінницький ОЦНТ, Комунальна установа «Публічна бібліотека» Джушинської сільської ради Вінницької області; Управління культури та туризму Житомирської ОДА; Комунальний заклад Львівської обласної ради «Львівська обласна універсальна наукова бібліотека»; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Комунальний заклад «Публічна бібліотека» Ренійської міської ради Одеської області; Харківський обласний організаційно-

методичний центр культури і мистецтва; Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка» Черкаської обласної ради; Український центр культурних досліджень; та особисто Іван Якимович Павленко, заслужений працівник культури України, диригент, фольклорист.

З метою популяризації нематеріальної культурної спадщини у бібліотеці проводяться соціально-культурні заходи, що сприяють зміцненню духовного зв'язку поколінь, формуванню національної свідомості, толерантності, підтримці ментального здоров'я, протистоянню стресу в умовах війни.

Так, у квітні 2023 року відбувся семінар «Виготовлення національного головного убору – українського віночка» у рамках міського огляду-конкурсу технічної творчості, декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва серед здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти міста Києва. Організатори – Київський державний будинок художньої та технічної творчості за сприяння Департаменту освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація) та Національна історична бібліотека України. Працівниками бібліотеки **підготовлена експозиція книжково-журнальної виставки, яка була представлена у читальній залі НІБУ, та презентація віртуальної книжкової виставки «Історичні джерела з фонду Національної історичної бібліотеки України про українські головні убори»;** були запрошені співробітники Національного музею декоративного мистецтва України, які виступили з презентацією «Головний убір як невід'ємна складова народного вбрання українок кінця XIX – початку XX ст.»; а також відео-презентація «З досвіду відтворення традиційного українського дівочого головного убору» члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України, колекціонерки-реконструкторки традиційного українського строю пані Валерії Левківської.

Отже, бібліотеки, в умовах консцієнтальної війни, стають суб'єктами ефективного інформаційно-психологічного протистояння, платформою для комунікації носіїв, збирачів, дослідників культурної спадщини, результатом якої є нові бібліотечні проекти та ініціативи. Оперативне реагування бібліотек на швидку зміну воєнно-політичної обстановки продемонстрували готовність до ефективних заходів зі збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини. Нематеріальна культурна спадщина є однією з ключових основ подальшого процесу єднання, консолідації українського суспільства та формування спільної національної історичної пам'яті, зокрема щодо російсько-української війни.

Список джерел:

1. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, № 16, ст.153) [Електронний ресурс]. Електрон. дані. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-17#Text>. Назва з екрана. (Дата перегляду: 28.09.2023.)
2. Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. [Електронний ресурс] / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.] ; за ред. В. Потапенка.. Київ : НІСД, 2023. 58 с. Електрон. дані. Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-09/ad_kult_spad_nac_bezp_06092023.pdf Назва з екрана. (Дата перегляду: 28.09.2023.)
3. Національна історична бібліотека України : путівник / М-во культури України, Національна історична бібліотека України ; підгот. С. І. Смілянець ; ред.: В. Д. Навроцька, І. В. Чеховська, К. Г. Русановський ; відп. за вип. А. В. Скорохватава. Київ : Вініченко, 2012. 36 с. : фот. с. 7.
4. Libraries and Archives and the Preservation of Intangible Cultural Heritage: Defining a Research Agenda. Libraries and Archives and the Preservation of Intangible Cultural Heritage: Defining a Research Agenda By Maria Bonn, Lori Kendall and Jerome McDonough July 2017 [Електронний ресурс]. Електрон. дані. Режим доступу: https://www.academia.edu/34570479/Libraries_and_Archives_and_the_Preservation_of_Intangible_Cultural_Heritage_Defining_a_Research_Agenda. Назва з екрана. (Дата перегляду: 28.09.2023.)
5. 20th anniversary 2003-2023 [Електронний ресурс] / ЮНЕСКО. – Електрон. дані. Режим доступу: <https://ich.unesco.org/en/anniversary>. Назва з екрана. (Дата перегляду: 04.10.2023.)

***Тетяна Спанчак,
(м. Київ)***

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА НІБУ «ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ» ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Перед бібліотеками нині стоїть завдання: забезпечити потреби суспільства в отриманні правдивої, достовірної інформації, використовуючи всі можливості та напрацювання, досвід суспільних технічних і технологічних здобутків та практику бібліотечної діяльності, адже суспільство вже давно не сприймає бібліотеки як єдине місце, де можна отримати ексклюзивну інформацію, особливо в умовах воєнної агресії Росії проти України.

Національна історична бібліотека України (НІБУ, Бібліотека), як сучасний інформаційно-просвітницький центр, відіграє важливу роль у розвитку інформаційного

суспільства країни. Робота всього колективу спрямована на забезпечення і підтримку розвитку історичних і краєзнавчих досліджень, збереження національної історичної, культурологічної пам'яті, заохочення громадян до навчання впродовж життя.

Систематично і планомірно Бібліотека здійснює оцифрування документів з власного фонду, який містить переважно документи, що є історичною, краєзнавчою, духовною та культурною спадщиною. Оцифровуючи документи, НІБУ дбає, насамперед, про збереження унікальних видань, адже всі цифрові копії підлягають довготривалому та захищеному зберіганню на серверних сховищах установи як страховий фонд, а спеціально виготовлені читацькі копії мають забезпечити вільний доступ до історичних джерел користувачам.

Постійне удосконалення та розвиток онлайн-форм бібліотечно-інформаційної діяльності спонукає бібліотечних фахівців до створення технологічно розвинутого, повнофункціонального порталу – вебсайту, завдяки якому можна отримати багато цікавої достовірної інформації та замовити і отримати інформаційні послуги. Погодьтеся, набагато простіше звернутися до ресурсів інтернету – пошукових систем, різних віртуальних репозиторіїв чи вебсайтів, як вітчизняних так і закордонних, не виходячи навіть з дому, і отримати відповідь на всі питання, а головна перевага – всі ці ресурси доступні 24/7 і не залежать від режиму роботи установ.

Тому, колектив Національної історичної бібліотеки України активно працює над удосконаленням і підтримкою іміджу НІБУ як сучасної бібліотеки, що надає оперативну інформацію своїм користувачам не тільки у власних читальних залах, а й через вебсайт (<https://nibu.kyiv.ua>).

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ДЯКУЄМО ВОЇНАМ, ЯКІ ЗАХИЩАЮТЬ КРАЇНУ!

Прийняти | Увійти
Номер читального квитка | Реєстрація
Пошук по сайту

Головна | Каталоги | Електронна бібліотека «Історична спадщина України» | Проекти НІБУ | Бібліотекарю-краєзнавцю | Наші видання | Інформаційні ресурси на допомогу науковцям

бібліографічні матеріали
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ
Національна історична бібліотека України запрошує до участі у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бібліотека, Люди, Вічна. Втрапи і звернення» в межах IX Краєзнавчої читачки 8 листопада 2023 року
Відкриття України. 21-ше сторіччя: біобібліографічні есеї
Культурний фронт: МН – УКРАЇНЦІ!

«A LIFE THAT NEVER STOPPED»

Новини
Темістохль Вірста – український живописець, скульптор, архітектор у Франції
До 100-річчя від дня народження митця [продовження](#)
«A Life That Never Stopped: життя в українській столиці, яке змінило, але не зламало війна»
виставка однієї книги [продовження](#)
Лекція-екскурсія для студентів НАКККІМ [фотозвіт](#)
Абетка українських старозруків : Старозруки інших українських

Ми постійно працюємо над поліпшенням інформативності, оформленням та змістом вебсайту, над його безпечністю для користувачів – підтримуємо в актуальному стані всі цифрові SSL-сертифікати, які підтверджують безпечність і захищеність використання ресурсів сайту.

У доповіді я хочу поділитися досвідом оцифрування документів і формування Електронної бібліотеки «Історична спадщина України», яка, беззаперечно стане складовою частиною Національної електронної бібліотеки України.

Активна фаза формування «Історичної спадщини України» розпочалася у 2011 році під час реалізації грантового проєкту від фонду «Відродження» спільно з фахівцями компанії «Електронні архіви України» (ЕЛАУ), за підтримки Міністерства культури України, Асоціації молодих вчених «Інтелектуальне лідерство» та Української бібліотечної асоціації. Співпрацюючи у проєкті, спеціалісти НІБУ отримали значний практичний досвід щодо технології оцифрування документів та подальшої пост-обробки цифрових файлів для представлення електронних копій на сайті. Було розроблено та узгоджено низку технологічних питань щодо відбору документів з фонду, та їх оцифрування, технології виготовлення і зберігання на окремому захищеному сервері у форматі .tiff страхових та у форматі .pdf користувацьких копій та визначено алгоритми та методику і використовуване програмне забезпечення, вимоги щодо якості копій, які представлятимуться користувачам на сайті НІБУ у форматі .pdf. Було розроблено та затверджено низку електронних облікових документів відділу телекомунікаційних технологій та електронних ресурсів для впорядкування і організації ведення обліку страхових копій і користувацьких; узгоджено систему категорованого доступу до серверних сховищ для працівників відділу та порядок і терміни здійснення резервного копіювання масивів даних Бібліотеки та всіх цифрових копій.

Сканування здійснюється в кольоровому режимі високої якості, роздільна здатність - 600 dpi, з дотриманням вимог міжнародних стандартів якості відсканованих зображень - з орієнтацією на вимоги WDL (World Digital Library) – Світової цифрової бібліотеки. Варто зазначити, що за концепцією формування ЕБ НІБУ, у всіх оцифрованих документах зберігається оригінальний колір сторінок, дарчі написи, помітки, зауваги та екслібриси, штампи, потертості і т.п., максимально зберігаємо розмір сторінок – щоб читач бачив повну аналогію з оригіналом.

Технологічний процес виготовлення страхових і користувацьких копій складається наступним чином:

- Всі скановані файли зберігаються як майстер-копії у форматі .tiff;

- Після повного завершення циклу сканування – масив цифрових копій посторінково звіряється з друкованим оригіналом, з метою виявлення пропусків, неякісно просканованих сторінок і т.п.;

- Після перевірки, файли опрацьовуються у спеціальному програмному забезпеченні Scantailor і зберігаються у робочому форматі .jpeg;

- Програмне забезпечення XnView здійснює конвертацію сканованого матеріалу у формат .pdf, формується користувацька копія для сайту ЕБ;

- Pdf-файл переміщується у директорію «Електронний фонд» на серверному сховищі, а посилання на повний текст додається до опису документа у Базі даних «Електронний фонд НІБУ», а також розміщується у Електронній бібліотеці «Історична спадщина України»;

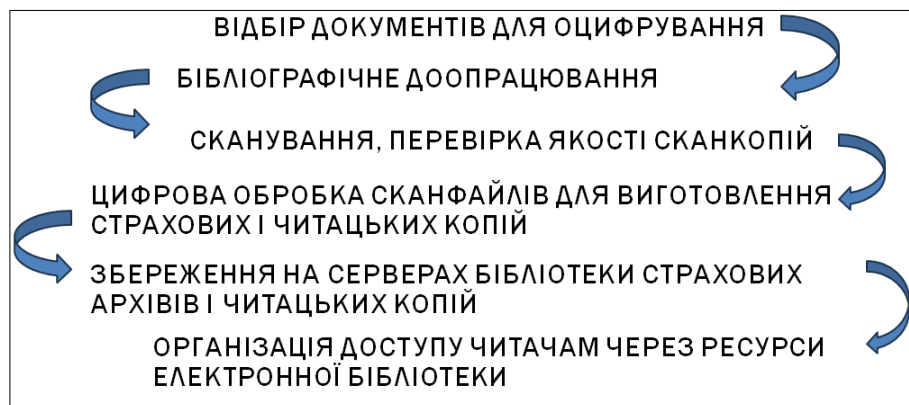
- Майстер копії у .tiff форматі архівуються і архів переноситься на спеціальне серверне сховище. Доступ до сховища обмежений, регулярно здійснюється страхове архівування;

- Інформація про цифрову копію заноситься у електронний «Реєстр оцифрованих видань», в якому вказується: бібліографічний опис, об'єм МБ, кількість сторінок, інвентарний номер, виконавець робіт та дата створення.

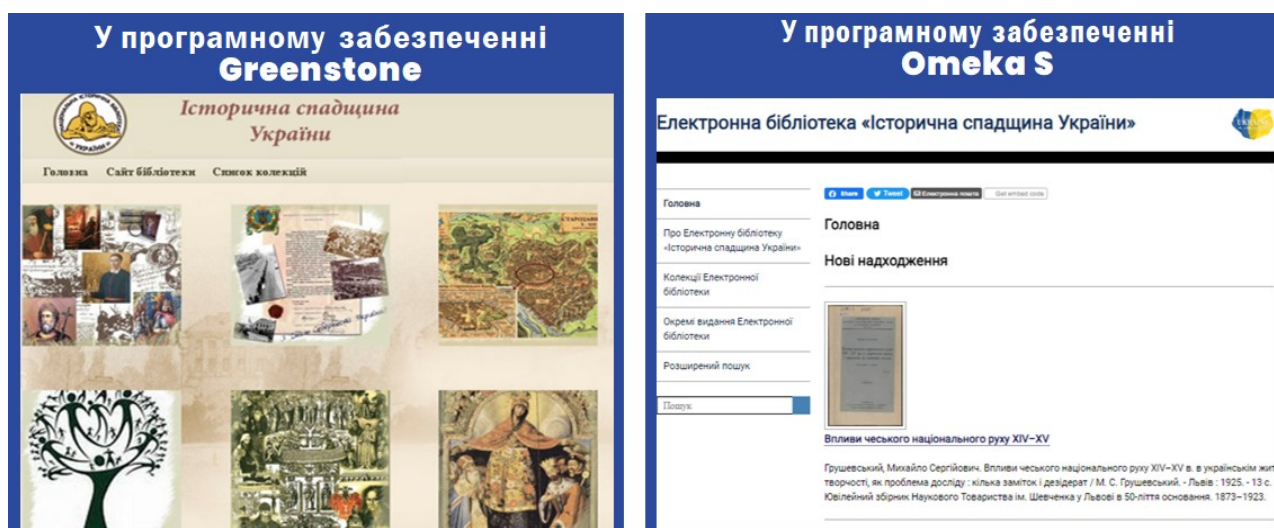
Відбір документів з фонду для оцифрування здійснюють фахівці структурних підрозділів Бібліотеки, на основі затверджених річних планів оцифрування. Перед оцифруванням бібліографічна інформація про документ – бібліографічний опис, ключові слова та назва колекції додається у спеціалізовану базу даних.

Оцифрування здійснюють 4 фахівця використовуючи сканери Avison A3 Bookedge Scanner FB6280E, Plustek Opticbook 4600, Versalink C7030. Ці ж фахівці роблять і постобробку оцифрованих файлів та доопрацьовують електронні копії для представлення їх в «Історичній спадщині».

Схематично весь шлях від процесу підготовки до оцифрування і представлення електронних копій в мережі Інтернет можна зобразити так:

З 2011 року Електронна бібліотека формувалася на програмному забезпеченні з відкритим кодом «Greenstone». На той час це було досить успішне рішення, адже програма забезпечувала інтеграцію з діючою автоматизованою бібліотечно-інформаційною системою НІБУ, завдяки чому, майже повністю автоматизовувалися процеси формування електронних тематичних колекцій і відбувалося додавання нових оцифрованих документів в колекції. За час функціонування «Історичної спадщини України» було сформовано 18 тематичних колекцій, які містили близько 2 тис. електронних копій документів. Згодом, ми помітили, що програмне забезпечення «Greenstone» вже не забезпечує якісний пошук у всьому цифровому масиві документів. Було прийнято рішення проаналізувати програмні продукти, що використовуються для формування і представлення в інтернеті електронних цифрових ресурсів та колекцій та підібрати такий, який би забезпечив подальшу модернізацію та розбудову електронної бібліотеки НІБУ, швидко і якісно задовольняв пошукові запити користувачів.

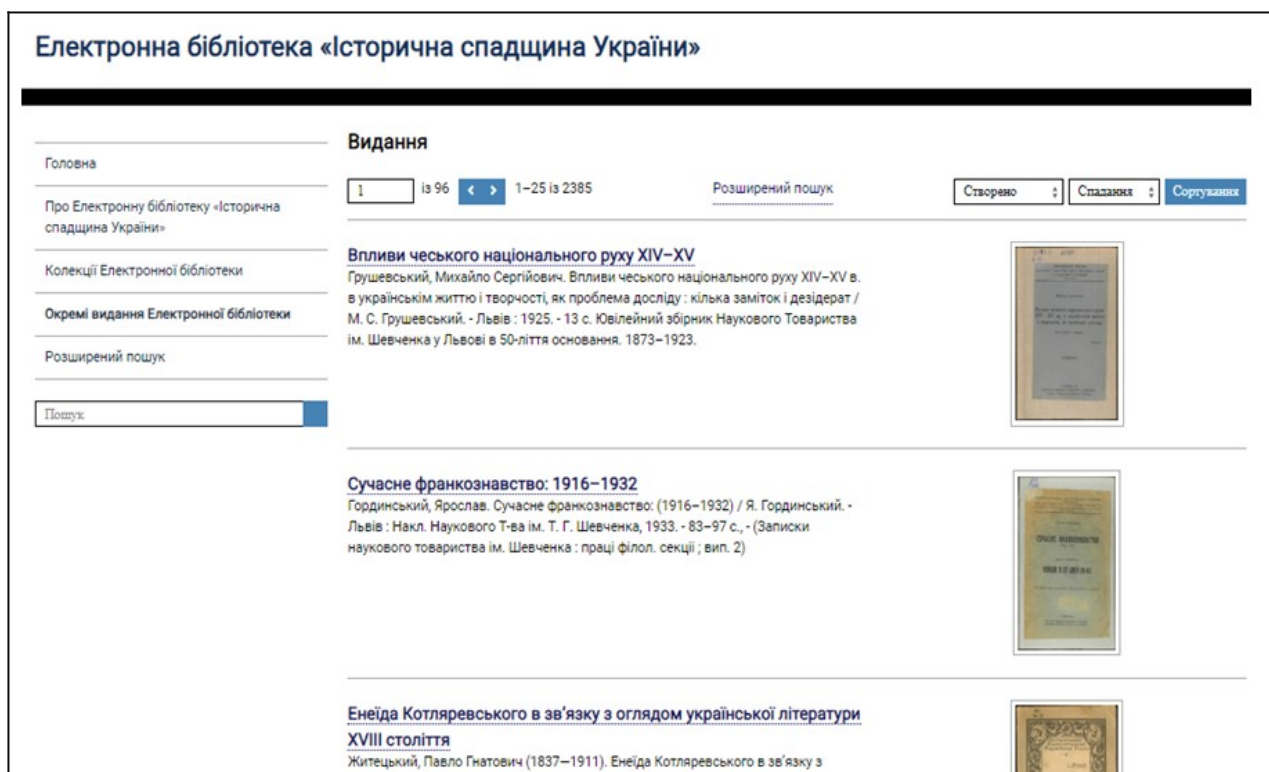
Після детального аналізу різних програмних продуктів з відкритим кодом, було обрано програмне забезпечення «ОМЕКА» модифікації S версії 4.0 та з червня 2023 року розпочато підготовчий етап до його встановлення і розгортання на сервері бібліотеки.

Омека - програмне забезпечення з відкритим кодом, розробником якого є команда фахівців-ентузіастів Центру історії та нових медіа Роя Розенцвейга при університеті Джорджа Мейсона (США).

Фахівці НІБУ переклали та адаптували під власні потреби всі використовувані програмою словники та шаблони, адже шаблон програми за замовчуванням англomовний, розробили і використали простий і зрозумілий інтерфейс сторінок для користувачів. Одна з ключових переваг на користь обрання саме цієї програми - це можливість здійснення

пакетного конвертування і перенесення бібліографічних записів на оцифровані видання створених в АБІС НІБУ. Ця програма забезпечує формування якісної мобільної версії платформи, яка автоматично підлаштовується під різні пристрої користувачів.

Процес переходу на нове програмне забезпечення був, чесно скажу, непростим... Треба було переглянути і спеціально підготувати бібліографічні описи оцифрованих видань для пакетного конвертування у нову програму, навчити фахівців працювати з програмою, вносити нову інформацію у систему, переносити цифрові файли та формувати нові бібліографічні записи, і т. ін. Не обійшлося і без сторонньої допомоги. Хочемо висловити щиру вдячність фахівцям компанії «Vebsolut» (Велика Британія) за безкоштовний технічний супровід і допомогу у встановленні та налаштуванні програмного забезпечення. Ми цілий квартал вчилися і працювали на перехід у нову програму. В результаті, з 1 жовтня поточного року на сайті НІБУ запрацювала Електронна бібліотека «Історична спадщина України» у новому програмному забезпеченні.

Перехід на нове програмне забезпечення сприяв:

- оптимізації процесів роботи по формуванню і наповненню колекцій Електронної бібліотеки, її розбудові;
- кардинальному покращенню пошукових сервісів ЕБ;

- впровадженню європейських стандартів бібліографічного опису документів ЕБ;
- ЕБ може стати повноцінною складовою ресурсу Національної електронної бібліотеки України.

В результаті модернізації ми отримали значне збільшення звернень до ресурсів ЕБ, притік нових читачів.

В «Історичній спадщині України» станом на 7 листопада 2023 міститься 2 385 назв цифрових копій, які ще додатково розподілені за 33 тематичними колекціями. Серед них є 2 колекції з сучасними виданнями – це колекція «Видання НІБУ» та колекція «Сучасні видання», яка містить книги сучасних авторів, істориків, краєзнавців-дослідників, які надали видання за авторським договором.

На ресурсі передбачено 2 системи здійснення пошуку по всіх ресурсах електронної бібліотеки.

Простий пошук – це пошук за одним словом або кількома. І програма вибере всі результати, в яких зустрічається дане слово.

Розширений пошук – більш складний, але його результати містять менше інформаційного шуму, адже в самій формі пошуку є можливість задати пошукові параметри: чи ми шукаємо тільки серед авторів, чи тільки в назвах, чи тільки в колекціях і т. ін. Можна додатково ще обрати колекцію, в якій ми шукаємо, чи обмежити пошук хронологічними рамками; задати перегляд результатів у висхідному порядку і т.п.

Сервісність оновленої ЕБ це:

- Доступ з офіційного сайту НІБУ 24/7.
- Простий, інтуїтивно зрозумілий інтерфейс.
- Продумана система пошуку документів.

На Головній сторінці ресурсу ви знайдете інформацію про п'ять останніх завантажених документів – нові надходження, три документи, які мають підвищений попит користувачів (система сама формує перелік), три колекції, які мають підвищений попит серед користувачів (система сама формує перелік).

СТАТИСТИКА ЗАТРЕБУВАНOSTІ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ НІБУ		
2021	2022	9 МІСЯЦІВ 2023
Кількість зареєстрованих користувачів - 100 150	Кількість зареєстрованих користувачів - 302 968	Кількість зареєстрованих користувачів - 321 525
Звернення до ресурсів - 1 097 401	Звернення до ресурсів - 2 720 389	Звернення до ресурсів - 4 084 151
Скачано документів - 137 166	Скачано документів - 282 616	Скачано документів - 1 646 330

Статистичні показники за останні 2 роки - 2021, 2022 і 9 місяців 2023 року свідчать, що Бібліотека рухається у правильному спрямуванні – покращуючи віртуальні сервіси обслуговування користувачів у віддаленому режимі і зберігаючи та одночасно забезпечуючи світові доступ до національного надбання - національної історичної пам'яті українського народу, його культурного та ментального коду.

Тому, пріоритетним завданням історичної книгозбірні, передбаченим Стратегією її розвитку, є формування потужної Електронної бібліотеки задля збереження унікального фонду НІБУ, надання читачам доступ до правдивих джерел інформації з вітчизняної та зарубіжної історії, історичних досліджень та розвідок попередніх поколінь істориків, науковців, краєзнавців.

*Максим Таран,
(м. Переяслав, Київська область)*

УЧАСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ В ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Актуальність дослідження. Події Євромайдану та Революції гідності кінця 2013 – початку 2014 рр. призвели до бурхливого розвитку волонтерського руху в Україні, який проявився в наданні всебічної допомоги учасникам бойових дій та охопив різноманітні сфери соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного життя країни. Не оминула волонтерська діяльність і бібліотечні установи. При цьому, до надання матеріальної, фінансової та гуманітарної допомоги військовим і цивільному населенню долучилися співробітники бібліотек як загальноукраїнського, так і обласного та районного рівнів, а також бібліотечних установ міських та сільських територіальних громад, університетів, коледжів, технікумів, шкіл, ставши активними учасниками волонтерського руху. Водночас, починаючи з 2014 р. спостерігається активна співпраця працівників бібліотечних установ з волонтерськими організаціями на всіх рівнях. В свою чергу, представники українського і міжнародного волонтерського рухів активно залучаються до культурного життя бібліотек, створюють при них власні осередки, надають матеріальну допомогу для підтримки волонтерської ініціативи бібліотечних працівників. Також проводяться численні спільні конференції та круглі столи, присвячені актуальним проблемам розвитку волонтерського руху в Україні, наданні гуманітарної допомоги і культурної підтримки військовим та цивільному населенню. Особливо всебічна взаємодія між волонтерськими організаціями та бібліотеками посилилася з початком повномасштабного вторгнення рф на територію нашої країни 24 лютого 2022 р. Не зважаючи на те, що значна частина бібліотечних установ фактично не працювала в перші місяці російського вторгнення в Україну, а багато бібліотек змушені були переїхати з зони активних бойових дій та окупованих територій, їхні працівники активно долучилися до волонтерської роботи, по можливості надаючи фронту і тилу матеріальну та культурну підтримку, а також виконуючи на добровільних засадах різноманітну роботу, а численний контингент внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та представники волонтерських організацій стали активними читачами бібліотек.

Актуальність обраної теми зумовлена також тим, що попри численні дослідження та розвідки, присвячені волонтерській роботі бібліотек, зокрема А. Бородавкіної, М. Вербець, С. Килимистого, Т. Клужа і Л. Казакової [2; 3; 9; 10] та ін., на сьогоднішній день участь

працівників бібліотечних установ в волонтерському русі, включаючи основні напрямки волонтерської роботи бібліотек та їхньої співпраці з відповідними організаціями, є не достатньо дослідженою темою. Тому **метою** даної публікації є всебічне висвітлення участі українських бібліотек у волонтерському русі, починаючи з 2014 р. і до сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Революція гідності та початок бойових дій на Сході України навесні 2014 рр. зумовили появу численних волонтерських організацій та осередків в різних сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі й в бібліотечній галузі. Упродовж наступних років до волонтерської роботи долучаються працівники бібліотек у різних регіонах України, надаючи всебічну допомогу як учасникам АТО/ООС, так і цивільному населенню, яке постраждало від бойових дій на Сході України та змушене було покинути власні домівки. Яскравим прикладом активної участі бібліотечних установ у підтримці учасників АТО та цивільного населення стала волонтерська діяльність співробітників **Чернігівської обласної бібліотеки для дітей**, які з самого початку бойових дій налагодили тісну співпрацю з громадськими організаціями і активістами Чернігова та області, проводили різноманітні акції та заходи в соціальній і гуманітарній сферах, перетворивши тим самим бібліотечну установу на справжній волонтерський центр. Вже у вересні 2014 р. співробітниками бібліотеки була організована благодійна акція “Подаруй книгу дитині Донбасу”, під час якої було зібрано понад 2,6 тис. примірників книг, які відправили до бібліотек міста Северодонецьк Луганської області. Подібні заходи проводилися бібліотекою і в наступні роки, в тому числі організовувалися збір малюнків, книг та коштів, плетіння маскувальних сіток для воїнів АТО, підтримка поранених бійців та інші акції. З початком бойових дій на Сході України бібліотека активно співпрацює з чернігівським волонтером Олександром Ясенчуком, який для збору коштів, ліків та інших речей для захисників на базі культурно-мистецького центру “Інтермеццо” створив волонтерський осередок [10, с.15-16].

На відміну від чернігівських колег, співробітники **Тернопільської обласної бібліотеки для дітей** зосередилися в своїй роботі на підготовці різноманітних проектів. Упродовж 2017-2019 рр. за підтримки Міжнародної організації з міграції (МОМ) та за участю бібліотечної установи було реалізовано соціальний проект “Файне єднає”, розрахований на ВПО, учасників АТО та членів родин, людей з інвалідністю та осіб похилого віку, учнів і студентів, а також волонтерів, при цьому ЄС забезпечив фінансування цього проекту на суму понад 400 тис. грн. Загалом у рамках проекту було “проведено 152 заходи, залучено 4675 учасників, 9000 непрямих бенефіціарів, з них 32 волонтери” [14].

Починаючи з 2014 р. активними учасниками волонтерського руху є також співробітники **Обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського** (м. Кропивницький), які долучилися до збору коштів та необхідних речей для учасників бойових

дій на Сході України, налагодили співпрацю з волонтерськими організаціями, а з початком повномасштабного російського вторгнення на територію України встановили тісні зв'язки з польськими волонтерами, що дало можливість отримати велику партію гуманітарної допомоги, в тому числі продукти харчування, ліки, засоби гігієни та військове спорядження, які були передані ЗСУ та учасникам місцевої територіальної оборони [2, с.9].

Розглядаючи співробітництво бібліотечних установ з волонтерськими організаціями, в тому числі іноземними, варто згадати і про роботу **Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка**, працівники якої ще в 2004 р. налагодили тісну співпрацю з волонтерами **Корпусу миру США**. В рамках проекту “Вікно в Америку” здійснюється безкоштовне вивчення англійської мови, проводяться “різноманітні майстер класи, виставки, дискусійні зустрічі для користувачів бібліотеки, налагоджується живе спілкування українських та американських громад і клубів за інтересами” [5].

Упродовж 2014 – початку 2022 рр. волонтерські осередки створюються також і в бібліотеках навчальних установ, зокрема ВНЗ, які, крім надання допомоги учасникам бойових дій та цивільному населенню, долучаються до проведення різноманітних заходів та благодійних акцій. Так, **Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського** у зазначений період проводила активні заходи, спрямовані на підтримку учасників АТО та їхніх родин, ВПО. Працівники бібліотеки в співпраці з волонтерськими організаціями брали участь у благодійних акціях, в тому числі в 2017 р. у рамках спільного проекту зі школою волонтерства “Добро починається з тебе”; здійснювалася підтримка дітей сиріт та дітей з обмеженими фізичними можливостями [4].

У свою чергу, в зазначений період налагоджується тісна співпраця волонтерських осередків ВНЗ з бібліотечними установами, включаючи бібліотеки сільських територіальних громад. Упродовж 2021 р. такою діяльністю займався волонтерський осередок Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка “Крок на зустріч” (заснований у вересні 2016 р.), учасники якого, крім благодійної діяльності, передали дві посилки книжок для читачів **Товстянської сільської бібліотеки** та відвідали **Бібліотеку-філію №3 ім. О.П. Столбіна**, яка підпорядковується університетській бібліотеці [8].

Активна співпраця з волонтерським рухом, яка спостерігалася в перші роки після Революції гідності, надавала бібліотечним установам ряд переваг: “отримання бібліотеками додаткових інтелектуальних ресурсів завдяки участі волонтерів, появу нових ідей, знань та поглядів; економія власних фінансів і одержання додаткових матеріальних ресурсів від волонтерів; забезпечення позитивного іміджу бібліотеки завдяки долученню добровольців; сприяння розширенню соціальних партнерств через бібліотечне волонтерство” [3, с.5-6].

Разом з тим, починаючи з 2020 р. спостерігається зменшення участі бібліотечних

установ у волонтерських ініціативах на фоні загального спаду волонтерської діяльності в Україні. Проте, російське повномасштабне вторгнення в лютому 2022 р., призвело до згуртування українського суспільства для відсічі військовій агресії та піднесло волонтерський рух на новий щабель розвитку. Не стояли осторонь і бібліотечні установи, які з перших днів війни долучилися до допомоги фронту та мільйонам вимушених переселенців. Також була налагоджена тісна співпраця між бібліотеками та провідними волонтерськими організаціями нашої держави. З цього часу багато бібліотечних установ перетворюються на своєрідні волонтерські центри, надаючи в тому числі приміщення для представників волонтерського руху, а до добровільної участі в допомозі військовим та цивільному населенню долучаються не лише співробітники бібліотек і представники волонтерських організацій, а також читачі, мешканці прилеглих будинків, військові та переселенці. Наприклад, основними напрямками волонтерської роботи **Волинської обласної бібліотеки для юнацтва** (м. Луцьк) є: “допомога фронту (плетіння маскувальних сіток та “кікімор”, пошиття одягу, збір коштів, продуктів харчування, медикаментів, засобів гігієни, матеріалів для виготовлення окопних свічок, допомога пораненим бійцям), переселенцям, членам загиблих родин військових”, при цьому до волонтерської діяльності були залученні практично всі працівники бібліотеки, а також учнівська і студентська молодь, а основним партнером бібліотечної установи виступає волонтерський рух “Меценати для солдата”. Крім цього, організовуються спільні тренінги та заходи для ВПО і родин загиблих військових [9, с.31-34]. У березні 2023 р. працівниками бібліотеки було впроваджено спеціальний проект “Волонтери. Відомі та невідомі історії” для “популяризації волонтерської діяльності, формування позитивної культури та іміджу волонтерства, ознайомлення громадськості з волонтерськими організаціями та окремими волонтерами [15].

Подібну співпрацю з волонтерськими та громадськими організаціями, а також окремими волонтерами і політичними діячами здійснюють бібліотеки різноманітного профілю Полтавської області; **Черкаська бібліотека для юнацтва ім. Василя Стуса**, яка організувала численні акції, серед них: “Книги для захисників України”, “Голосні читання українською”; **Державна бібліотека для юнацтва** м. Києва, яка перетворилася на багатопрофільний волонтерський центр (при бібліотеці з червня 2022 р. функціонує осередок “Сила молоді” для надання необхідної фінансової та матеріальної допомоги українським захисникам, а також проведення фотовиставок під назвою “Моя Україна” з метою збору коштів для військових потреб) [9, с.35-37]. Серед численних проектів та акцій, організованих **Чернігівською бібліотекою для дітей**, які спрямовані на інформаційну, психологічну та матеріальну підтримку військових і цивільного населення, можна виділити: “Практичні поради під час війни”, “Читання книг – найкращий засіб від турбот, тривожності і стресу”,

“Психолог радить”, благодійну акцію “Смілива гривня” тощо [10, с.16-17].

Разом з тим, співробітники переважної більшості бібліотек обласного, районного та місцевого рівнів, що займаються волонтерською діяльністю, зосереджуються в своїй роботі, перш за все, на наданні фінансової, гуманітарної, включаючи медичну, а також інформаційної допомоги (в тому числі проведення різноманітних заходів і тренінгів) військовослужбовцям і цивільному населенню, передусім ВПО та постраждалим внаслідок бойових дій громадянам. Зокрема, до плетіння сіток, виготовлення одягу, продуктів харчування, в тому числі різноманітних смаколиків та сухпайків, збирання гуманітарної допомоги та коштів для закупівлі необхідного спорядження військовим (касок, бронежилетів, приладів нічного бачення, тепловізорів, безпілотників та інших речей), а також надання інформаційної підтримки долучилися співробітники та волонтери Публічної бібліотеки з філіями “Бердичівської міської ради” (Житомирська область); Львівської обласної бібліотеки для юнацтва ім. Р. Іваничука; Рівненської обласної бібліотеки для молоді; бібліотек Нікопольської, Кам’янської, Верхньодніпровської міських територіальних громад Дніпропетровської області; Черкаської міської центральної дитячої бібліотеки; бібліотек Хмельниччини та Чернігівщини; Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського, Балтської публічної бібліотеки та інших бібліотек Одещини тощо [6, с.18-20, 22-24, 26-27]. Більш того, за активну участь у волонтерському русі директор **Публічної бібліотеки з філіями “Бердичівської міської ради”** Тетяна Кушук у 2022 р. стала призером волонтерської премії, а працівники бібліотеки упродовж року, будучи разом із філіями волонтерським штабом, долучилися до “плетіння сіток, приготування їжі для захисників, в тому числі розробки рецептів сухого борщу, інших продуктів; проведення майстер-класів та благодійних ярмарків для зборів коштів для потреб ЗСУ, організації відправки на фронт усього необхідного”. Більш того, чимало переселенців отримали прихисток у бібліотеці [13].

Крім численних публічних бібліотек, до волонтерської діяльності з початком війни активно долучилися також бібліотечні установи навчальних закладів, зокрема ВНЗ, які, крім допомоги військовим та цивільному населенню, проводили різноманітні культурно-просвітницькі заходи. Яскравим прикладом такої роботи є діяльність **Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка**, тодішній директор якої Василь Кметь очолив волонтерський штаб бібліотеки, ядром якого стали 10-15 працівників установи. З метою збору гуманітарної допомоги волонтерський штаб бібліотеки налагодив тісну співпрацю з благодійними організаціями та науково-просвітницькими установами Польщі, Франції, Іспанії, Італії, Чехії, Швеції та інших країн, а французькі волонтери та переселенці з тимчасово окупованих територій долучилися до роботи штабу, збираючи усе

необхідне для фронту, в тому числі медичні засоби. Іншим напрямком діяльності волонтерів бібліотеки є гуманітарна допомога ВПО та постраждалим унаслідок бойових дій, військовим, що повернулися з гарячих точок (надання психологічної та медичної допомоги), а також проведення різноманітних культурних програм [11].

Нарешті, важливим напрямком співпраці бібліотечних установ з волонтерськими організаціями є проведення спільних заходів, особливо круглих столів, присвячених актуальним проблемам розвитку волонтерського руху в Україні на сучасному етапі.

Так, 16 серпня 2022 р. було проведено в онлайн режимі круглий стіл на тему **“Бібліотека і рух волонтерів: грані співпраці”**, на якому обговорювалася волонтерська діяльність в бібліотечних установах, в тому числі «проведення заходів, ведення клубів за інтересами, організація виставок», взаємодія співробітників бібліотек з волонтерськими організаціями [1].

На круглому столі з **“Питань розвитку волонтерського руху та правових аспектів його діяльності”** (5 січня 2023 р.), організованому на базі **Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки** за участю КЗ “Обласний центр патріотичного виховання молоді” Запорізької обласної ради, Міжнародного козацького волонтерського штабу, науковців Запорізького національного університету та відомих волонтерів, розглядалися питання залучення широких верств населення до волонтерського руху, правового регулювання волонтерської діяльності в Україні, залучення молоді до “реалізації волонтерських програм різних напрямів, від оборонних спортивних, медичних (допомога хворим, пораненим воїнам ЗСУ, літнім людям та дітям) до культурно-історичних”[7].

18 липня 2023 р. на базі **Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) ім. В. Отамановського** відбувся круглий стіл на тему: “Медична гуманітарна допомога в реаліях війни”, де обговорювалася співпраця бібліотеки з волонтерськими, благодійними та громадськими організаціями під час війни, підтримка ВПО та мешканців громади, при цьому зазначалося, що співробітники бібліотеки залучені до гуманітарної та психологічної допомоги воїнам і цивільному населенню, починаючи з 2014 р. Даний захід проводився за участю Благодійного фонду Володимира Продивуса, ГО “Вінницька обласна асоціація фармацевтів “CUM DEO” і за підтримки Департаменту охорони здоров’я та реабілітації [12].

Висновки. Таким чином, піднесення волонтерського руху, яке відбувалося упродовж 2014-2015 рр. на фоні активних бойових дій на Сході України, зумовило залучення і співробітників бібліотечних установ до волонтерської діяльності, яка проявлялася в наданні матеріальної допомоги та фінансової підтримки учасникам АТО, а також цивільному

населенню, яке рятувалося від бойових дій. У наступні роки бібліотечні установи налагоджують тісну співпрацю з провідними волонтерськими організаціями в Україні, залучаючи до своїх осередків відомих українських волонтерів; розпочинається проведення спільних культурно-просвітницьких заходів для військових та ВПО. Водночас, залучення представників волонтерства до роботи в бібліотеках сприяло підвищенню престижу бібліотечних установ та надходження додаткових фінансових ресурсів. Проте до початку російського повномасштабного вторгнення волонтерських рухів в бібліотеках ще не набув масового характеру, а починаючи з 2020 р. на фоні зростання ролі держави та органів місцевого самоврядування в матеріально-технічному забезпеченні учасників АТО/ООС та підтримки ВПО відбувається зменшення рівня волонтерської діяльності співробітників бібліотечних установ, однак неспровокована агресія РФ проти суверенної Української держави дала новий поштовх розвитку бібліотечного волонтерства, який тією чи іншою мірою охопив більшість бібліотечних установ різного рівня та профілю в усіх регіонах України та набув масового характеру. Співробітники бібліотек в співпраці з волонтерськими і громадськими організаціями та органами влади активно долучаються до допомоги фронту (збір коштів, плетіння сіток, пошиття одягу для потреб ЗСУ), матеріальної, психологічної та культурної підтримки ВПО і поранених бійців, проведення спільних науково-практичних заходів, на яких розглядаються актуальні питання подальшого розвитку волонтерського руху в Україні.

Список джерел:

1. Бібліотек і рух волонтерів: грані співпраці. URL: <https://luki.kyiv.ua/biblioteka-i-rukh-volonteriv-hrani-spivpratsi/> (дата звернення: 02.10.2023).
2. Бородавкіна А. Бібліотека і волонтерство: життя під час війни. *Бібліотечна орбіта Кіровоградщини: збірник статей* / Упорядник Н.Ф. Калашнікова. Кропивницький: Комунальний заклад “Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського”, 2022. Вип.14. С.9-10.
3. Вербець М. Волонтерство в бібліотеках. *Бібліотека і волонтери: поєднані однією метою: методико-бібліографічні матеріали* // РОМБ. Рівне, 2015. С. 4-12.
4. Виступ у ВТЕІ, 26.05.2017 “Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського – модель сучасної бібліотеки ВНЗ”. URL: <https://library.vspu.edu.ua/polki/vistupi/vorobjova1.pdf> (дата звернення: 03.10.2023).
5. Волонтерство в бібліотеці. URL: <https://lib.if.ua/posts/1473060985.html> (дата звернення: 03.10.2023).
6. Діяльність бібліотек в умовах війни: методичний поради́чник бібліотекаря / Чернігівська ОУНБ ім. В. Г. Короленка; уклад. О. Шурубенко; відп. за вип. В. Прима. Вип. 9. Чернігів, 2022. 64 с.
7. ЗНУ долучився до засідання круглого столу з питань розвитку волонтерського руху та правових аспектів його діяльності. URL:

www.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=58463&lang=ukr&news_code=znu-doluchivsyia-do-zasidannya-kruglogo-stolu-z-pitan-rozvitku-volonterskogo-rukhu-ta-pravovikh-aspektiv-jogo-diyalnosti (дата звернення: 03.10.2023).

8. Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Волонтерський рух. URL: <https://sio.sspu.edu.ua/zdobuvacham-vyshchoi-osvity/pozanavchanniam-samovriaduvannia-volonterskyi-rukhtvolonterskyi-rukht> (дата звернення: 07.10.2023).

9. Килимистий С. Бібліотека як осередок волонтерського руху. *Бібліосвіт: інформ. Вісн.* №2(86). 2023 / [редкол.: Г. Саприкін (голова редкол.), Т. Сопова (відп. ред.), О. Виноградова, Т. Якушко; ред.: Н. Лінкевич, І. Новоселецька]; Держ. Б-ка України для юнацтва. К. : [б. в.], 2023. С.29-38.

10. Ключ Т., Казакова Л. Волонтерська діяльність Чернігівської обласної бібліотеки для дітей. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* №1 (31). 2023. С.15-17.

11. “Маємо бути надійним тилом!”: як працює волонтерський штаб на базі Наукової бібліотеки Львівського університету”. URL: <https://lnu.edu.ua/maemo-buty-nadiynym-tylom-iak-pratsiuie-volonterskyi-shtab-na-bazi-naukovoi-biblioteki-lvivskoho-universytetu/> (дата звернення: 02.10.2023).

12. Медична гуманітарна допомога в реаліях війни: співпраця з благодійними організаціями. URL: <https://www.apteka.ua/article/670873> (дата звернення: 04.10.2023).

13. Очільниця Публічної бібліотеки з філіями Бердичівської міської ТГ Тетяна Кушук стала номінанткою волонтерської премії 2022. URL: <https://rio-berdychiv.info/novini/prigodi/item/21510-ochilnytsia-publichnoi-biblioteki-z-filiamy-berdychivskoi-miskoi-th-tetiana-kushchuk-stala-nominantkoiu-volonterskoi-premii-2022.html> (дата звернення: 04.10.2023).

14. Проект “Файне єднає”. URL: <https://odb.te.ua/project/fajne-yednaye-project/> (дата звернення: 07.10.2023).

15. У Луцькій громаді запровадили новий інформаційний проект “Волонтери. Відомі та невідомі історії”. URL: <https://volynonline.com/u-luczki-gromadi-zaprovadyly-novyj-informacijnyj-proekt-volontery-vidomi-ta-nevidomi-istoriyi/> (дата звернення: 04.10.2023).

*Катерина Тімофєєва,
м. Київ*

ДО ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПОНЯТТЯ «АРХІВНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС»

Термін «інформація» трактується як «відомості, які передають усним, писемним та іншими шляхами за допомогою умовних сигналів і технічних засобів» [14]. Далі зазначається, що інформацію розглядають у контексті її змісту, структурної організації,

динаміки (процесів створення, передавання, сприйняття, використання, зберігання тощо). З середини ХХ ст. поняття «інформація» стало одним із основних серед загально-наукових категорій, що пов'язано з розвитком інформаційних ресурсів та ін., а також із розповсюдженням комп'ютерної техніки. Обов'язкові передумови функціонування інформаційного простору – наявність джерела, користувачів та засобів передачі інформації (каналів зв'язку). Носіями інформації є сигнали – матеріальні процеси, які користувачі інформації сприймають як знаки із певною семантикою. При цьому важливо не лише зафіксувати ці знаки, а й відповідно їх інтерпретувати, оскільки для різних користувачів одна й та ж інформація може мати різне значення (інколи навіть протилежне) [14].

Термін «інформація» має не лише наукове обґрунтування, а й нормативно-правову базу. Про це свідчить наявність низки законів. Зокрема, в Законі України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2658-ХІІ, у першій статті першого розділу вище поданий термін трактується як «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [4].

Після отримання Україною незалежності, у 1992–1993 рр. архівісти розробили Національну архівну інформаційну систему «Архівна та рукописна україніка», де вводилися такі поняття, як: «архівна інформація», «архівні інформаційні ресурси», «архівні масиви інформації». Це був принципово інший підхід до архівів: не як до застиглих накопичень старих паперів, що очікують на потенційного дослідника, який так ніколи може й не з'явиться, а як до джерел інформації, що перебуває в постійному обігу. Уся сукупність документальних фондів України розумілася як складова частина загальнодержавних інформаційних ресурсів. Архівний фонд як об'єкт НАІС включав не лише документи НАФ у сховищах України, а й архівні матеріали поза її межами, що прямо або опосередковано має приналежність до історії та культури українського народу [7].

Ще в 1996 р. Г. Боряк звернув увагу на штучно створений бар'єр між архівним фондами, як документальними системами та інформаційною структурою суспільства. Дослідник вважає, що ця проблема криється у тому, що в українському суспільстві поняття «інформація» мало або абстрактне значення побутового рівня, або вузьке, яке відривається за змістом від понять «документальна база», «джерельна база» і тим самим – від документальних джерел інформації та інформаційних архівних систем. Науковець зауважив, що інформація є явищем, яке «можна описати символічно, вирахувати в байтах і бітах, але важко на загальному рівні визначити змістовно, адже воно не має окреслених меж і, як процес, не піддається остаточному визначенню» [7, с. 15].

На думку Г. Боряка, «поняття інформаційні ресурси», яким оперують сьогодні в колі фахівців-інформатиків і державних служб, і досі охоплює лише вузьке, локальне розуміння

існуючих баз та банків даних, комп'ютерних систем і мереж. Водночас колосальний масив архівних та рукописних першоджерел, системи довідкових видань та публікацій залишаються за межами цієї інфраструктури. Прикладом того є проекти та концепції інформатизації суспільства, у яких вирішуються технічні та технологічні аспекти зберігання та передачі інформації і створення комп'ютерних мереж. Технократичні домінанти знайшли свій прояв у тому, що представники архівних, бібліотечних та музейних служб, академічні та вузівські вчені-гуманітарії, тобто основний контингент користувачів архівної інформації, до розробки концепцій і проектів інформатизації практично не залучалися. Самі концепції розглядали майже винятково технічні проблеми обладнання, розбудови мережі, обсягів інформації, засобів зберігання, передачі інформації тощо. Перенесення центру уваги до кола комп'ютерних технологічних та технічних питань залишало за межами власне основну мету системи. Вона полягає в можливості соціального управління інформацією з метою впливу на розвиток суспільства...» [1, с. 23, 27].

У XX столітті сфера дослідження інформації значно розширилась завдяки обґрунтуванню сутності інформаційних ресурсів та розвитку комп'ютерних технологій. У вирішенні цієї проблеми, як і в попередньому розгляді терміну, постає велика кількість формулювань поняття «інформаційні ресурси» і в науковій літературі, і в нормативно-правових документах. Але єдиної думки серед науковців у цьому питанні поки ще немає.

Закон України «Про Національну програму інформатизації» визначає інформаційним ресурсом сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо) [12]. Такої думки дотримуються й О. Юдін та С. Бучик [19].

Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2002 р. № 1048 Про затвердження «Порядку проведення експертизи Національної програми інформатизації та окремих її завдань (проектів)» визначає інформаційні ресурси як перероблені та систематизовані дані; як інформація; як окремі документи, як масиви документів, котрі входять до складу інформаційних систем; як знання, зафіксовані на матеріальних носіях [13, с. 5].

Група дослідників (О. Спірін, А. Яцишин, С. Іванова, А. Кільченко, Л. Лупаренко) розглядає інформаційні ресурси як документи і масиви документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, депозитаріях, музейних сховищах та ін.) чи інформаційні продукти певного призначення, що необхідні для забезпечення інформаційних потреб споживачів у визначеній сфері діяльності [17].

З точки зору правових відносин О. Сидоренко надає інформаційному ресурсу такого визначення: інформаційний ресурс – це, перш за все, джерело відповідним чином організованої інформації, ресурс у вигляді запасу, який можна використати в разі потреби, засіб, можливість, якими можна скористатися в разі необхідності. Це доступні для

використання відомості в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави, які зберігаються на відповідних носіях як документи, бази даних і знань, реєстри, кадастри та інші відомості, що можуть бути власністю будь-якого суб'єкта інформаційних відносин та бути залученими до обігу [15, с. 173].

Вивчаючи питання інформаційних ресурсів, Р. Марутян подає трактування цього терміну в широкому та вузькому значенні. На думку автора розвідки «Інформаційний ресурс: нові підходи до визначення поняття», в широкому значенні інформаційний ресурс – це важливий засіб, джерело соціального розвитку і прогресу, який актуалізується в людській діяльності та ефективно використовується як інструмент соціальних перетворень. Це головний ресурс людської діяльності. У вузькому значенні – це продукт виробництва і обміну, об'єкт протиборства і суперництва, сировина для цілеспрямованої (доцільної) соціально-економічної діяльності людини, під час якої створюється інформаційний (інтелектуальний) продукт і задовольняються потреби та інтереси людини [8, с. 98].

Термінологічний аналіз поняття та комплексне дослідження «інформаційних архівних ресурсів» було здійснено Ю. Спасеновою. Науковиця зауважує, що з прийняттям Закону України «Про інформацію, інформатизацію і захист інформації» більшість невизначеностей усунуто і нині прийнято таке визначення цього поняття, відповідно до якого «інформаційні архівні ресурси» – сукупність даних, організованих для отримання достовірної інформації з різних галузей знань і практичної діяльності людини [16, с. 127]. Дослідниця свою увагу акцентує на тому, що згідно із законодавством України, «інформаційні архівні ресурси» – це окремі документи й масиви документів в інформаційних системах кожного регіону країни [16, с. 127]. Далі у науковій статті авторка наводить класифікацію, поділяючи інформаційних архівних ресурсів на класи: первинні і вторинні. До первинних належать інформація, що відображає специфіку її джерела, сфери створення, виникнення і утворюється самостійно в природних умовах. До вторинних належать відомості, дані, що одержані штучно в процесі науково-дослідної діяльності, а також будь-якої творчої роботи людини. І як зауважує авторка, до цього ж класу належать і об'єкти, що створені як авторські твори в галузі літератури або мистецтва. І важливим компонентом цих ресурсів, як наголошує дослідниця, є інформація, яка отримана в результаті інтелектуальної діяльності людини [16, с. 128]. До інформаційних архівних ресурсів дослідниця зараховує бібліотеки, архіви, бази даних, ЗМІ), інформаційні сервіси [16, с. 128].

На початку 2000-их років в українському законодавстві з'явилося поняття «національні ресурси», яке було запроваджено в «Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів» [12]. Спираючись на урядові нормативно-правові акти, було визначено, що національні ресурси – це ресурси, які

«незалежно від їх змісту, форми, часу та місця створення, форми власності, призначені для задоволення потреб громадянина, суспільства, держави. Національні ресурси включають державні, комунальні та приватні ресурси [5]. Визначення цього поняття було подібне до поняття «Національного архівного фонду» в Законі України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» 1993 р. [11].

Національний архівний фонд (далі – НАФ) є складною структурованою інформаційною системою, яка охороняється державою і забезпечує інформаційні потреби суспільства. Здобутки НАФ впливають на формування національної самосвідомості українського народу і відображають її приналежність до світової культурної спадщини [9, с. 125]. НАФ – це глобальна складноструктурована інформаційна система, складова світових і вітчизняних інформаційних ресурсів. Тому в наш час, як зазначає І. Довжук, питання використання інформаційних ресурсів НАФ України набули надзвичайної актуальності. Необхідність їхнього дослідження зумовлена посиленням значення інформації (у тому числі архівної) в інформаційному суспільстві [2, с. 69].

У 2006 р. в українському законодавстві були впроваджені нові категорії понять: «державні інформаційні ресурси», яким надавалося таке визначення: «інформація, яка є власністю держави та необхідність захисту якої визначено законодавством» [10]. У 2014 р. в попередньо вказаному Законі України було подане уточнення цього поняття: «Державні інформаційні ресурси – систематизована інформація, що є доступною за допомогою інформаційних технологій, право на володіння, використання або розпорядження якою належить державним органам, військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, державним підприємствам, установам та організаціям, а також інформація, створення якої передбачено законодавством та яка обробляється фізичними або юридичними особами відповідно до наданих їм повноважень суб'єктами владних повноважень» [10].

Учені технічних галузей (О. Юдин і С. Бучик) запропонували власне визначення поняття «національний інформаційний ресурс». Національні інформаційні ресурси – це результати інтелектуальної діяльності в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави, зафіксовані на відповідних матеріальних носіях інформації як окремі документи і масиви документів, бази і банки даних та знань, усі види архівів, бібліотеки, музейні фонди та інші, що містять дані, відомості і знання, які є об'єктом права власності будь-якого суб'єкта України і мають споживчу цінність (політичну, економічну, наукову, освітню, соціокультурну, оборонну, ринкову, історичну, інформаційну тощо) [19, с. 41]. Таким визначенням користуються О. Довгань [3] та інші дослідники [18]. Проте подане визначення ставлять під сумнів такі науковці, як Л. Левченко, Л. Попова та А. Хромов [6].

Але разом з тим О. Довгань запропонував власні напрацювання визначення терміну «національні архівні ресурси», під яким малася на увазі «вся належна Україні інформація, включаючи окремі документи і масиви документів, незалежно від змісту, форми, часу і місця їх створення, форми власності, а також кінцеві результати інтелектуальної, творчої діяльності, зафіксовані на будь-яких носіях інформації, доступні для використання особою, суспільством і державою через засоби масової інформації та телекомунікації, архіви, бібліотеки, музеї, фонди, банки даних, публічні виступи, художньо-виконавську діяльність тощо» [3, с. 87]. Науковець наголосив на тому, що національні інформаційні ресурси є здобутком нації, на них має поширюватися юрисдикція України. Оскільки в теорії інформаційних ресурсів є певні невизначеності й багато дефініцій, то в законодавстві немає сталого уніфікованого поняття «національні інформаційні ресурси». Дослідник зацентрував свою увагу на тому, що в складі національних інформаційних ресурсів не виділено такі основоположні елементи як: архівний документ та архівний фонд. О. Довгань визначив документ як елементарну одиницю інформаційного ресурсу, і писав про те, що «документ подається користувачу в різних формах документованої інформації: архіви, фонди, бази даних, окремих документів тощо» [3, с. 88].

Таким чином, українська сучасна наука розглядає «інформаційні ресурси» як сукупність відомостей, що занотовані на матеріальних носіях. Наукові та загальновизнані поняття «інформаційних ресурсів» нерозривно пов'язані з поняттям документа. Отже, на думку сучасних науковців (Г. Боряк, Л. Дубровіна, І. Матяш, Л. Левченко, Л. Попова, А. Хромов), усі документи, що зберігаються в архівах, музеях, бібліотеках, банках даних є інформаційним ресурсом. Відтак, за умови переходу до інформаційного суспільства створюється нове розуміння архіву як суб'єкта інформаційних процесів.

Список джерел:

1. Боряк Г. НАІС і проблеми доступу до архівної інформації в документальних архівних та інформаційних системах. *Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна Україніка»*. Випуск 1. *Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи*. *Зб. наук. праць. Київ, 1996. С. 19–40.
2. Довжук І. Інформатизація архівної справи та використання інформаційних ресурсів НАФ України. *Соціум. Документ. Комунікація: збірник наукових статей. Серія «Історичні науки»*. № 7. 2017. С. 68–81.
3. Довгань О. Інформаційні ресурси: національні та державні, зміст, поняття. *Інформація і право*. № 3 (15). 2015. С. 85–91.
4. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року N 2658-XII. <https://ukrstat.gov.ua/Zakon/ukr/lawinform.html> (дата перегляду: 29.10.2021); Закон України Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» від 13 грудня 2001 р. *Відомості ВР України*. 2002. № 11. Ст. 81.

5. Концепція формування системи національних електронних інформаційних ресурсів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 травня 2003 р. No 259-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-p>. (перегляд 30.01.2021).
6. Левченко Л., Попова Л., Хромов А. Національні архівні інформаційні ресурси: правові засади реформування архівної справи. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1 (93). С. 249–263.
7. Лозицький В. С., Боряк Г. В., Дубровіна Л. А. Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна Україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні. *Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна Україніка». Випуск 1. Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи. Зб. наук. праць*. Київ, 1996. С. 12–18.
8. Марутян Р. Інформаційний ресурс: нові підходи до визначення поняття. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2009. Вип. 18. С. 93–104.
9. Матяш І. Методологічні засади й понятійний апарат архівознавства. *Український історичний журнал*. 2009. № 2. С. 124–135.
10. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23.02.2006 р. No3475-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. No30. Ст. 258.
11. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.1993 р. No3814-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>. (перегляд 31.01.2021).
12. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р. No75/98-ВР. 1998. No27–28. Ст. 182.
13. Про Національну програму інформатизації : Закон України : за станом на 10 лип. 2002 р. Київ: Парламент. вид-во, 2002. 19 с.
14. Погорілко В., Любива Т. Інформація. *Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія*. 2011. Т. 11. URL: <https://esu.com.ua/article-12485> (дата перегляду: 29.10.2021).
15. Сидоренко О. Інформаційні ресурси як об'єкт інформаційних правовідносин. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 4. С. 173–182.
16. Спасенова Ю. Термінологічний аналіз понять «інформаційні архівні ресурси» й «електронні архівні ресурси». *Вісник ХДАК*. 2014. Вип. 43. С. 126–135.
17. Спірін О., Яцишин А., Іванова С., Кільченко А., Лупаренко Л. Використання електронних систем відкритого доступу для інформаційно-аналітичної підтримки педагогічних досліджень. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 55. Вип. 5. С. 136–174.
18. Стратегія розвитку України: теорія і практика / За ред. С. О. Власюка Київ: НІСД, 2002. 864 с.
19. Юдін О., Бучик С. Державні інформаційні ресурси. Методологія побудови класифікатора загроз: монографія. Київ: НАУ, 2015. 214 с.

**ОНЛАЙН ПРОЄКТИ «ІЛОВАЙСЬКИЙ КОТЕЛ: ХЕРСОНЩИНА НА ЧОРНИХ
СТОРИНКАХ ІСТОРІЇ», «ХЕРСОНЩИНА НЕСКОРЕНА» І «АРТСПРОТИВ»
ХЕРСОНСЬКОЇ ОУНБ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА ЯК ІНСТРУМЕНТ
МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ ПОДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

24 лютого 2022 року росія повномасштабно атакувала Україну на землі і в повітрі по всій довжині спільного кордону. Окупаційні війська почали завдавати ракетних ударів по військових базах, складах та аеропортах України, по житловим кварталам та мирним жителям.

Херсон та область стали однією з найгарячіших точок після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. Чимало запитань щодо провалу на Херсонщині на сьогодні залишаються без відповідей. Підрив мостів, рання мобілізація, своєчасне розгортання військ на рубежах, ефективна комунікація та планування оборони міст - все це могло б дати зовсім інший результат російського вторгнення на півдні України. Збройні Сили України та загін територіальної оборони робили відчайдушні спроби стримувати наступ якнайдовше...

Серед воєнних злочинів, які вчиняють російські окупанти в Україні, особливе місце посідають злочини проти культурної спадщини. Пограбування музеїв і вивезення експонатів, демонтажі й викрадення пам'ятників, спалення українських книжок, русифікація шкіл і заміна дороговказів — це чи не найперше з того, що російські загарбники неодмінно вчиняють на окупованих територіях. Херсон перебував під окупацією російських військ з 1 березня по 11 листопада 2022 року. За цей період, особливо протягом останніх трьох тижнів, російські військові та їхні поплічники з представників влади розграбували Херсонський обласний художній музей, Херсонський обласний краєзнавчий музей, Свято-Катерининський собор та Державний архів Херсонської області; викрали пам'ятники...

Під час окупації Херсона російські військові не оминули і найбільшу книгозбірню Херсонщини. «Наша Гончарівка» – саме так називають місцеві жителі Херсонську обласну універсальну наукову бібліотеку імені Олеся Гончара. Вона розташована на схилах річки Дніпро, тож тут можна було не лише знайти необхідну літературу, а й помилуватися гарним краєвидом. До повномасштабного російського вторгнення у фондах налічувалося близько мільйона примірників 45 мовами світу. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара була захоплена російськими окупантами у червні 2022 року -

окупаційні влада всіляко намагалася перелаштувати роботу книгозбірні під «руський мир». Адже знищення знань і стирання пам'яті завжди було метою війни для тих, хто прагне нав'язати наступним поколінням власну версію історії. Російські окупанти пограбували бібліотеку, вивезли цінні історичні видання.

На сьогоднішній день обласна книгозбірня постійно потерпає від обстрілів російськими військовими, бо розташована на березі Дніпра. 19 листопада 2022 року Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олесея Гончара сильно постраждала від обстрілів окупантів. Було пошкоджено близько тисячі квадратних метрів скла віконних блоків, стелю і двері. Попри постійні обстріли бібліотека продовжує роботу. Її працівники, небайдужі читачі й меценати рятують фонди та консервують будівлю. Від початку захоплення області російськими військами бібліотека не працює з користувачами оффлайн, а тільки в онлайн-форматі.

Поки росія продовжує знищувати Херсон та все, що з ним пов'язано, працівники бібліотеки гуртуються та працюють в онлайн. Чи не щодня на офіційному сайті книгозбірні анонсують про нові курси, пізнавальні та тематичні заходи, зустрічі тощо. Велику увагу працівники бібліотеки приділяють створенню і наповненню актуальних онлайн-проєктів. Серед них два онлайн-проєкти, присвячені подіям українсько-російської війни - «Іловайський котел: Херсонщина на чорних сторінках історії» і «Херсонщина нескорена».

Онлайн-проєкт «Іловайський котел: Херсонщина на чорних сторінках історії» - це електронний ресурс, який засновано на пошану херсонців, що загинули у серпні 2014 року під містом Іловайськ. Саме там розгорнулась одна з найстрашніших битв для української армії у війні на Донбасі. Бої тривали майже місяць з 6 по 29 серпня і увійшли в історію під назвою «Іловайський котел». 26 серпня 2014 року підрозділи добровольчих батальйонів «Донбас», «Дніпро», «Свитязь», «Херсон», «Миротворець», а також зведена рота 93-ої та 17-ої бригад Збройних Сил України потрапили в оточення під Іловайськом регулярними частинами російської армії. Обіцяний росіянами «зелений коридор» перетворився на коридор смерті, рясно скропленою кров'ю наших військових і добровольців. Серед загиблих були і херсонці, про яких ми зібрали інформацію на сторінках даного проєкту. На даний момент представлені відомості про 17 мужніх воїнів з Херсонщини, які віддали найцінніше – власне життя – за захист рідної країни.

Онлайн-проєкт «Херсонщина нескорена» був заснований після деокупації міста Херсон, у листопаді 2022 року. Мета проєкту - задокументувати основні події під час оборони, окупації та деокупації Херсонської області, розповісти про громадський супротив мирного населення, показати наших захисників та захисниць, які віддали власні життя за визволення Херсонщини від окупаційних військ. На сьогоднішній момент даний проєкт

містить 5 розділів: «Щоденники окупації Херсонської області», «Рух опору на Херсонщині». «Злочини росії проти культурної спадщини Херсонщини», «Мужні і незламні: назавжди в строю», «Хроніка звільнення Херсонської області».

У розділі «Щоденники окупації Херсонської області» відображена хроніка захоплення, починаючи з 24 лютого 2022 року, представлені фотографії і відеосюжети з відкритих джерел.

У розділі «Рух опору на Херсонщині» зібрано відомості щодо організації супротиву мирного населення окупаційній владі. Нерівний, жорстокий бій у Бузковому парку, мирні мітинги, підпільний інформаційний рух «Жовта стрічка» - жодну хвилину окупанти не могли почувати себе господарями на нашій землі.

Супротив російській агресії і кривава трагедія у Бузковому парку стали поштовхом до масштабного цивільного бунту у Херсоні. В перші дні російської окупації містяни масово виходили на вулиці і площі Херсона й вимагали від загарбників забратися геть. 5 березня 2022 року відбувся перший мирний мітинг у Херсоні проти російської агресії. Мітинги херсонців на площі Свободи - біля будівлі обласної державної адміністрації та облради, стали щоденними. Багатотисячні мітинги в Херсоні побачив увесь світ. У центрі Херсона ситуація була напруженою. Спочатку російські окупаційні війська не стріляли, більше спостерігали. Щоб протистояти опору цивільного населення, озброєні російські війська взяли під свій контроль Площу Свободи і почали застосовувати зброю проти учасників мітингів та викрадати людей.

Весь час окупації на Херсонщині діють різноманітні підпільні організації опору. Одна з них – це рух громадського спротиву на тимчасово окупованих територіях України "Жовта стрічка", який створений у квітні 2022 року після повномасштабного російського вторгнення. Мета руху – інформаційний опір окупації. щоб окупаційні влада і колаборанти знали: за вами спостерігають, про вас знають, опір існує. Учасники руху на знак спротиву анонімно малюють українську символіку та пов'язують жовті стрічки на окупованих територіях. Зараз рух «Жовта стрічка» діє у всіх окупованих містах від Луганська до Сімферополя,

«Злочини росії проти культурної спадщини Херсонщини». Серед воєнних злочинів, які вчиняють російські окупанти в Україні, особливе місце посідають злочини проти культурної спадщини. Пограбування музеїв і вивезення експонатів, демонтажі й викрадення пам'ятників, спалення українських книжок, русифікація шкіл і заміна дороговказів — це чи не найперше з того, що російські загарбники неодмінно вчиняють на окупованих територіях. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року її

військові, як стверджують джерела, розграбували ще щонайменше п'ять культурних установ на півдні України, що прирівнюється до воєнних злочинів.

«Мужні і незламні: назавжди в строю». У цьому розділі - обличчя наших захисників та захисниць, які віддали найцінніше - своє життя - за звільнення Херсонщини, за волю України. 24 лютого 2022 року в окопах опинилися люди різних професій - професійні військові, актори, музиканти, журналісти, науковці, айтішники, спортсмени, викладачі, художники. У кожного з них були свої мрії, бажання, але все перекреслив повномасштабний наступ російських військ. І кожен з них прийняв дуже важливе рішення - стати на захист своєї Батьківщини.

«Хроніка звільнення Херсонської області» - один з найоптимістичніших розділів нашого проєкту. Адже кожен звільнений пункт рідної Херсонщини – це маленький крок до нашої великої перемоги.

В онлайн-проєкті «АртСпротив» зібрано життєві історії та інтерв'ю митців, які стали свідками подій, що відбувалися під час захоплення росіянами південного краю України. Окрім того, художники, музиканти, фотографи, театральні діячі, скульптори, мультиплікатори, майстри народної творчості організували свій мистецький фронт. Вони усіляко намагалися чинити спротив. Одні з них влаштовували мітинги протесту, інші - ставали волонтерами та допомагали людям, деякі - своїми виступами, виставками-продажами та аукціонами за межами міста, країни допомагали збирати кошти для ЗСУ, а дехто - відмовився від співпраці з ворогом, за що й поплатився власним життям. А ще ці герої без зброї своєю творчістю висловлювали власну чітку позицію – «ХЕРСОНЩИНА – ЦЕ УКРАЇНА!», показували «руський мір» жорстокий та безжальний. Їх роботи, які демонструються по всьому світу, також опубліковані в нашому проєкті.

Отже, представлені онлайн-проєкти на сайті Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеся Гончара є інструментами збереження історичної пам'яті і просування українських наративів про перебіг війни. Контент онлайн-проєктів може стати основою для створення цифрового музею Херсонщини, допомагатиме історикам досліджувати російсько-українську війну, а митцям переосмислювати її значення для розвитку людства.

Інтернет-посилання:

Онлайн-проєкт «АртСпротив» [Електронний ресурс] / Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. Херсон, 2023. URL: <https://art.lib.kherson.ua/artsprotiv.htm> Назва з титул. екрана. Мова : укр. Дата перегляду : 30.10.2023.

Онлайн-проект «Іловайський котел: Херсонщина на чорних сторінках історії» [Електронний ресурс] / Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. Херсон, 2023. URL : <https://krai.lib.kherson.ua/ilovayskiy-kotel-hersonshchina-na-chornih-storinkah-istorii.htm> . Назва з титул. екрана. Мова : укр. Дата перегляду : 30.10.2023.

Онлайн-проект «Херсонщина нескорена» [Електронний ресурс] / Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. Херсон, 2023. URL: <https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm> . Назва з титул. екрана. Мова: укр. Дата перегляду: 30.10.2023.

*Анна Трокай,
Алла Шкроботько-Чорна
(м. Миколаїв)*

КРАЄЗНАВЧИЙ ВІРТУАЛЬНИЙ КОНТЕНТ У МЕДІАПРОСТОРИ: ДОСВІД ПРОМОЦІЇ МІСЦЕВОЇ КНИГИ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОУНБ

У сучасному цифровому суспільстві обсяг інформації надзвичайно швидко зростає. Люди не лише споживають інформацію, а й створюють її, що стало буденністю в нашому житті [5]. Ситуація із розповсюдженням гострої респіраторної хвороби COVID-19 поставила перед освітньо-культурними закладами вимогу швидко переорієнтувати свою діяльність на онлайн-формат. З початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України життя українців зазнало радикальних змін. Ці фактори значно вплинули на розвиток бібліотечної сфери та змінили стратегію роботи українських бібліотек, зокрема і Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки (далі – Миколаївська ОУНБ).

Бібліотека і користувач знаходяться на рівних правах у віртуальному світі, взаємодіючи один з одним. Це сприяє появі нових каналів комунікації та форматів взаємодії [2, с. 19]. Питання, як ефективно просувати краєзнавчу літературу, залишається відкритим. Сучасні бібліотеки використовують термін «край» для обрання інваріантної частини країни, яку вони визначають як основний об'єкт своєї краєзнавчої діяльності [1, с. 84]. Географічна локація визначає автентичні особливості і є туристичним об'єктом. Водночас вона створює окрему зацікавлену аудиторію для більш глибокого вивчення краю. Наприклад, місцеві автори та їхні твори можуть бути менш цікавими для мешканців інших областей, якщо автор не має всеукраїнської популярності. З іншого боку, видання, що охоплює певний регіон (наприклад, Південне чи Північне Причорномор'я), може бути цікавим і для місцевих жителів, і для мешканців суміжних областей, таких, як Херсонська та Одеська.

Ефективність просування краєзнавчої літератури безпосередньо залежить від професійного рівня фахівців, наявності технічних засобів та фінансових можливостей кожної бібліотеки. Використання технологій Web 2.0 та 3.0 стає ключовим для створення інформаційних продуктів та надання послуг. Представляємо досвід з цього напрямку відділу документів і наукових розвідок з питань краєзнавства Миколаївської ОУНБ (далі – відділ ДПК).

Вебсайт бібліотеки – це один із найефективніших, найзручніших методів доведення до відома користувачів інформації про ресурси та можливості бібліотеки, комунікативний засіб формування іміджу та реклами послуг [3, с. 24]. Сайт Миколаївської ОУНБ (<http://www.reglibrary.mk.ua>) постійно поповнюється та модернізується, щоб відповідати сучасним стандартам та вимогам. Користувач може скористатися електронним каталогом, що, у свою чергу, складається з тематичних баз даних. Для зручності база даних «Краєзнавство» виділена окремо. Є можливість багатоаспектного пошуку. На практиці це дієва рекомендація краєзнавчих джерел та авторів.

Серед сучасних форматів роботи особливий інтерес викликають віртуальні книжкові виставки, що розміщуються на вебсайті бібліотеки у розділі «Ресурси» (<http://surl.li/jexkz>). Починаючи з 2019 р., фахівцями відділу ДПК було створено 17 віртуальних виставок. Вони різнопланові за змістом та структурою (персональні, до ювілейних дат та подій, тематичні). Фахівці відділу ДПК використовують у своїй роботі комплексний підхід, а саме: представлення наукової цінності та регіонального значення матеріалу; застосування технологій Web 2.0, 3.0 та онлайн-сервісів, платформ та програм (зокрема Google Презентації, Google Сайти, Prezi, Wix, Calameo, Genially, Canva); поєднання текстової інформації з графічним, аудіо- або відеозображенням експонатів, що розкриває розділи виставки; оцифровування видань та публікацій (повністю чи частково); можливість перегляду змісту окремих документів та ілюстрацій; розкриття змісту представленого видання за допомогою анотації; представлення матеріалів, відсутніх у фондах бібліотеки за допомогою посилань на інші ресурси та бази даних в Інтернеті; сучасний дизайн оформлення.

Структура персональних виставок включає в себе, як правило, біографічну довідку про особу; бібліографію; матеріали про життя та діяльність з фонду бібліотеки; електронні джерела. Яскравими прикладами таких виставок є: «Скіфські зорі Б. М. Мозолевського» (<http://surl.li/jexsv>), «Феномен Н. О. Кухар-Онишко» (<http://surl.li/jextf>), «В. П. Шкварець – життя в ім'я науки» (<http://surl.li/lvbvr>) та ін.

Дещо іншими за структурою та наповненням є тематичні віртуальні виставки та віртуальні виставки до ювілейних дат і подій. Вони створені як мінісайти, що включають в себе, як правило, історичну довідку, аналітичну інформацію та оцифровані частини видань

чи публікацій, зображення, посилання на інтернет-ресурси. Серед таких виставок особливу увагу хочеться звернути на: «Пам'ятки археології Миколаївщини» (<http://surl.li/lvcrg>), «Жінка від античності до сучасності» (<http://surl.li/lvcry>), «Діловий імідж України: партнерство та інтеграція» (<http://surl.li/lvcsm>), «Перлина архітектурної спадщини Миколаєва» (<http://surl.li/lvcuv>), «Історія та сучасність Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти» (<http://surl.li/lvcwn>), «Шлях до визнання» (<http://surl.li/lvexe>), «Нащадки Миколи Аркаса» (<http://surl.li/lvcyf>) та ін.

У лютому 2023 р. відзначалося 30-річчя з дня створення редколегії з підготовки і випуску науково-документальної серії видань «Реабілітовані історією». Фахівцями відділу ДПК було підготовлено книжкову виставку «Історична пам'ять. Повернення». Увазі відвідувачів були представлені видання та матеріали, що висвітлюють історію створення науково-документальної серії; публіцистичні та аналітичні статті миколаївських істориків, краєзнавців, архівістів, що розкривають дослідження за цим напрямком; усі книги науково-документальної серії із фондів Миколаївської ОУНБ. Змістовним доповненням до книжкової виставки стала віртуальна виставка, що узагальнила інформацію про серію «Реабілітовані історією» на регіональному рівні, надала доступ до повних текстів видань онлайн, а також фото- та відеоматеріалів (<http://surl.li/exmbm>). Були використані електронні каталоги, сайти науково-дослідних установ, місцевих телерадіокомпаній. Ресурс створений на платформі Google Сайт, що дозволяє розмістити великий обсяг інформації – як основний, так і додатковий. Виставка складається з головної сторінки, розділів: «Історія створення та структура випусків», «Перші окремі видання із серії по Миколаївській області», «Науково-документальна серія «Реабілітовані історією». Миколаївська область», «Серія «Реабілітовані історією» у місцевих ЗМІ».

Для підтримки інтерактивного віртуального сегменту фахівцями відділу ДПК підтримується сторінка «БібліюКлію» (<http://surl.li/iizz>) у соціальній мережі «Фейсбук». На сторінці висвітлюються новини краєзнавчої тематики, анонси, інформація про місцеві видання, поширюються матеріали ЗМІ про бібліотеку, розміщуються персональні пости до ювілеїв місцевих письменників, митців та громадських діячів, установ та закладів, дат краю тощо. Саме для підписників групи спробою візуалізувати краєзнавчий календар-довідник «Рідне Прибужжя» стало створення відеопрезентацій у циклах «Про книгу за 90 секунд» та «Миколаївщина: люди, події, факти». Цикли представлені за хештегом #краєлюби.

Книги можна сприймати не лише як текст, але й одночасно як візуальний та звуковий контент, якщо використовувати жанр синквейну. Цей термін походить з французької мови і перекладається як «п'ять рядків». Це вірш, де відсутня рима, і який складається з п'яти рядків, в яких узагальнена інформація на будь-яку тему. Зазвичай такий прийом

застосовують у педагогіці для розвитку мовленнєвих та розумових навичок, а також формування критичного мислення у дітей. Фахівці відділу ДПК також використовують жанр синквейну для візуалізації краєзнавчого матеріалу. Результатом є створення постерів та анімації – гармонійне поєднання презентабельних зображень обкладинок книг та текстового контенту. Усі вони зібрані за хештегами #Краєзнавчий_Акцент та #відеоакцентнакнигу.

Зручним місцем для розміщення краєзнавчого контенту є ютуб-канал «Миколаївська ОУНБ» (<https://is.gd/guRiFG>), де представлено буктрейлери, записи презентацій, зустрічей тощо, а також «випробовуються» нові формати популяризації краєзнавчого фонду. Все більшої популярності набирають «книголистки» – короткі відео гортання книги для першого знайомства з нею. Процес гортання книги (бачимо лише руки) доповнюється реквізитом відповідно до назви чи теми книги. Посилання на плейлист: <http://surl.li/jfapp>.

«Бешкетливі книги» – відносно нова рубрика. У мобільних застосунках «Ютуб» та «Фейсбук» можна знімати і відразу публікувати короткі відео (не більше 60 секунд), в яких можна побачити книгу в несподіваній ігровій чи театральній атмосфері. Такий формат має назву «Shorts» або «Reels». За бажанням можна скласти відео з кількох фрагментів. На ютуб-каналі їх можна знайти у плейлисті «Бешкетливі книги» (<http://surl.li/jfasc>).

Цикл відео «Заклади-ювіляри» є прикладом об'єднання різнопланового матеріалу (ілюстрації, відео, музика, текст) з обов'язковою рекомендацією джерел, що розміщений у плейлисті «Краєзнавчий дирижабль» (<http://surl.li/jfayo>).

Наступний формат – авторська презентація, де письменник розповідає глядачам про себе та надихає їх прочитати його твір. Це взаємодія між автором і його книгою, яка збільшує зацікавленість читачів. Так, було підготовлено відео про путівник по Миколаєву для городян та приїжджих «Вулиці корабелів розповідають» (<http://surl.li/jftjw>) к.і.н., заступника директора з наукової роботи Миколаївського обласного краєзнавчого музею В. В. Чернявського та про роман-антиутопію «Лавка продажу дітей» (<http://surl.li/jftkg>) миколаївської письменниці, володарки спеціальної відзнаки Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» Анни Софіни. Спробою поєднати авторське виконання та відзначення державного свята стало створення тематичного плейлиста «День Незалежності України. Поетична увертюра» (<http://surl.li/jfutk>), де зібрано поезії відомих письменників-краян Д. Д. Кременя, М. С. Вінграновського, Б. М. Мозолєвського, П. П. Глазового та ін. в авторському виконанні.

Буктрейлери та проморолики – це особливий вид книжкової реклами, один із засобів просування літератури [4, с. 1]. Вони представляють собою короткі відеоролики, що створюють візуальний образ книги, фактично кліп за її змістом. У регіональному аспекті це також реклама місцевого видавництва. Фахівці відділу ДПК прагнуть дотримуватися правил

створення буктрейлера та відслідковувати сучасні тенденції представлення книги, тому за взірць обирають досвід українських та зарубіжних видавництв. Усі буктрейлери та проморолики зібрані на ютуб-каналі в окремому плейлисті (<http://surl.li/jftch>).

Так, було створено буктрейлер на новелу В. Чередниченко «Євпаторія» (<http://surl.li/jftkp>) з антології «Моя кар'єра. Жіноча проза 20-х років». Для популяризації сучасної регіональної літератури підготовлені буктрейлери на книги «Пряжа долі» (<http://surl.li/jftld>) та «Час битви» (<http://surl.li/jftli>) із циклу «Єлень» миколаївської письменниці, переможниці Міжнародної німецько-української літературної премії ім. О. Гончара Олени Півненко; літературну збірку 18 миколаївських авторів «Так звучить моє місто» (<http://surl.li/jftkt>) та ін. Підготовка буктрейлерів на наукові видання – це майже завжди більш часозатратно, що пов'язано з відсутністю тематичного відеоматеріалу та потребує створення інших засобів візуалізації. Серед останніх робіт – відео на книгу «Українські археологи крізь епохи. Дослідження Степового Побужжя» (<http://surl.li/jftni>), що розповідає про визначних науковців Миколаївського краю.

Також популяризувати і розповідати про наукову, науково-популярну, публіцистичну літературу можна у формі відеоглядів книг та серійних видань. Наприклад: «Біобібліографія вчених Миколаївської астрономічної обсерваторії» (<http://surl.li/jftvx>), «Видання Державного архіву Миколаївської області» (<http://surl.li/jftww>), «Адрес-календарі м. Миколаєва» (<http://surl.li/jfuad>) та ін.

У нашому відділі ми маємо видання, просування яких відбувається систематично, оскільки адаптація презентації довідкового видання до формату соціальних мереж вимагає планової роботи. До числа таких видань відноситься «Словник українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя», презентація якого відбулася у 2018 р. Ця книга була підготовлена педагогічним колективом та студентами кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського та видана в рамках обласної Програми підтримки вітчизняного видання, розповсюдження та популяризації української книги в Миколаївській області. Протягом понад 40 років здійснювалося збирання та записування лексичного матеріалу. Оригінальне видання містить понад 20 тисяч діалектизмів та їхніх варіантів із 1020 населених пунктів. Словник надихає та мотивує бібліотекарів розповідати про працю укладачів, тлумачення окремих слів. Промоція цієї фундаментальної праці є чи не найкращим прикладом саме комплексного підходу – на Словник зроблено такі різновиди електронної продукції: буктрейлер, постери до всеукраїнських свят, синквейни, проморолики, анімації, shorts тощо. Переглянути увесь спектр продукції можна в однойменному плейлисті (<http://surl.li/jfunc>) та на сторінці краєзнавчого клубу «БібліоКліо» за хештегом #словотворення_говірки_побужжя.

Кожен бібліотечний фахівець робить внесок у популяризацію української культури загалом і регіональної зокрема. Стає очевидним, що важливо опановувати нові знання та навички, розширювати спектр послуг як наживо, так і у віртуальному форматі. Також надзвичайно важливо будувати довгострокові партнерські відносини та розвивати співпрацю з міжнародними бібліотечними спільнотами. Все це є важливим фактором у реалізації завдань державної політики національної пам'яті та підтримці культурного фронту. Зворотний зв'язок від наших підписників та користувачів дуже важливий, адже допомагає вдосконалювати нашу роботу і забезпечувати високу якість наданих послуг. В умовах складних обставин воєнного часу ми продовжуємо писати історію нашого рідного краю.

Список джерел:

1. Кушнарєнко, Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підручник. Київ : Знання, 2007. 502 с.
2. Мар'їна О. Ю. Бібліотека в медіапросторі сучасності. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 3. С. 17–20.
3. Трачук Л. Вебтехнології в технологічному процесі обслуговування користувачів бібліотек. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 2. С. 23–25.
4. Чернишенко Н. Мультимедійні технології у бібліотеці ЗВО: досвід створення медіапроєкту «Видатні педагоги світу». *Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали IV наук.-практ. конф. : Харків, 26-27 жовт. 2021 р. / Харків. нац. мед. ун-т, Наук. б-ка. Харків, 2021. С. 1–4.*
5. Шоріна А. Топ трендів в онлайн-медіа: орієнтири розвитку на 2019 рік [Електронний ресурс]. URL: <https://detector.media/infospace/article/144276/2019-01-24-top-trendiv-v-onlain-media-orientiri-rozvitku-na-2019-rik> , вільний (дата звернення: 20.07.2023). Назва з екрана.

***Оксана Трухан,
(м. Чернігів)***

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ. ПРОЄКТИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ ДЛЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ДОКУМЕНТУЮТЬ ПОДІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення росії Чернігівська обласна бібліотека для дітей практично одразу започаткувала декілька онлайн-проєктів, які документують події російсько-української війни і зберігають пам'ять про неї.

Один із найболючіших, але і важливих, на нашу думку, став проєкт «Загиблі герої Чернігівщини». У його рамках ми збираємо матеріали про наших загиблих земляків, які мужньо боронили Україну, починаючи з 2014 року і віддали найцінніше, що є у людини –

життя. З 24 березня 2022 року на блозі бібліотеки «Мій край – частинка України» подана інформація про **500** загиблих героїв Чернігівщини. <https://kraychernigiv.blogspot.com/>

На сьогодні ще багато необробленої інформації, яка буде наповнювати сторінки пам'яті про героїв Чернігівщини. Робота йде у двосторонньому напрямку. А саме, окрім тих матеріалів, що ми знаходимо у відкритому доступі, ще зв'язуємося з рідними загиблих і уточнюємо деталі, або, з їхніх слів, додаємо нову інформацію. Родини і друзі дуже вдячні бібліотеці за таку роботу, хоч як їм не було болісно ворухити спогади. Важливо те, що всі розуміють наскільки це важливо, аби пам'ятали людину, яка віддала життя задля мирного і кращого майбутнього своєї країни.

З метою збереження пам'яті про загиблих земляків у вересні 2023 року в бібліотеці відкрилася виставка-меморіал та створена Книга пам'яті «Загиблі герої Чернігівщини». Кожен відвідувач бібліотеки зможе дізнатися про борців за волю і свободу України у війні з росією з 2014 року. Вони не замислюючись пішли на захист країни, аби дати можливість жити нам. Ми ж повинні зберегти і гідно вшанувати пам'ять про них. Та головне – передати її нашим дітям, майбутнє яких можливе завдяки нашим героям.

Болюча тема війни – загибле цивільне населення, люди, які не маючи зброї, не могли протистояти варварській агресії. Мирні жителі міста і обласні, багато яких загинуло у своїх ліжках, навіть не усвідомивши того, що сталося. Це страшно, жорстоко. Цю пам'ять також не можна втратити, тому у бібліотеці працює платформа «Вбиті росією», де саме і документується інформація про загибле мирне населення – дітей, пенсіонерів, волонтерів, тих, хто був вбитий, не маючи можливості оборонятися, або намагаючись спастися від війни.

Важливий проект бібліотеки збереження історичної пам'яті і її документування - платформа «Історії Воїнів», де збираються живі спогади військових ЗСУ і територіальної оборони Чернігівщини про бої за наш край. Ці матеріали вражають, адже це розповіді людей, які прийняли на себе перший удар, які, не відступили перед рашистською навалюю і зробили все можливе аби зберегти своє життя і життя своїх побратимів. Про щоденний подвиг на війні, про оборону міста-героя Чернігова документуємо в цих матеріалах.

«Зробити неможливе» - ще один онлайн-проект, започаткований нами з початком широкої війни. Тут йде документація дій медиків, комунальних служб міста, приватних підприємців, зокрема пекарень, які, по суті, рятували цивільне населення в умовах облоги, дали змогу вижити. Тому і жителі міста, читаючи, згадуючи пережите, дякують цим людям і бібліотеці за збереження цих спогадів.

Війна - не тільки втрати людських життів, це і руйнування культурної спадщини, адже ворог намагається знищити не тільки людей, але і культуру нашої країни – спалюють книжки, руйнують бібліотеки, архітектурні пам'ятки. Тому нами започатковано рубрику

«Злочини проти культурної спадщини Чернігівщини», де збираються матеріали по руйнуванню наших культурних надбань, як то Шестовицький аеропорт з його відомими рідкісними фресками, одна з будівель Чернігівського обласного історичного музею, будинок Чернігівської обласної бібліотеки для юнацтва, який датується кінцем 19 сторіччя. Надважливо такі факти фіксувати і документувати, адже ворог робить все, аби знищити нас не тільки фізично, а й намагається знищити нашу ідентичність, яка підтверджена багатовіковими культурними надбаннями.

І, звісно, не можна оминати тему екології. Розуміння того, якої шкоди несе війна природі України, які жахливі травми завдано природі зініціювало рубрику «Екологічні наслідки війни в Україні», де ми документуємо факти вандалізму з боку росії по відношенню до природоохоронних і інших екологічних об'єктів України, Чернігівщини зокрема. Зібрані матеріали щодо Чорнобильської і Запорізької станцій, стану зоопарків, загибелі тварин в наших лісах, загибель морських тварин і рослин внаслідок злочинних дій росії. На сьогодні зібрана вже достатня кількість інтернет-документів, які наочно підтверджують знищення довкілля України ворогом. Цю тему вважаємо також надважливою, адже для повернення балансу природі, потрібні десятиліття, а можливо і століття. І з цим прийдеться жити нашим дітям.

24 лютого 2023 року, у день річниці широкомасштабного вторгнення росії в Україну, Чернігівська обласна бібліотека для дітей розпочала роботу над новим проєктом під назвою «ПЕРЕЖИТЕ. Спогади про життя під час війни». Його завдання: збір, зберігання та поширення спогадів, свідчень очевидців подій російсько-української війни у різних форматах: рукописи, друковані матеріали, фото, відео. Мета проєкту: відтворення історичної правди та збереження живої пам'яті для наступних поколінь.

Впровадження проєкту передбачає наступні етапи:

1. Оголошення проєкту, створення команди
2. Збір спогадів:
 - 1) Рукописи
 - 2) Аудіо-записи
 - 3) Фото
 - 4) Відеоматеріали
 - 5) Скріншоти переписок очевидців
 - 6) Твори
 - 7) Опитування, інтерв'ю
3. Створення архівів:
 - 1) Паперовий. (Рукописи, друковані тексти, копії фотографій)

2) Комп'ютерний (Сканкопії рукописів, друковані тексти, фото -, аудіо -, відеоматеріали)

4. Виокремлення з фонду книг і документів на тему російсько-української війни

5. Популяризація:

1) Статті, публікації спогадів (сайт, соцмережі, ЗМІ)

2) Створення Блогу і розміщення матеріалів

3) Виставки, презентації, огляди книг

4) Заходи, зустрічі

5) Видавнича діяльність

Автор ідеї: Оксана Трухан (завідувачка відділу обслуговування учнів 5 – 9 класів Чернігівської обласної бібліотеки для дітей).

На своїх ресурсах бібліотека оголосила про початок роботи проєкту та запросила усіх бажаючих долучитися. Організатори закликали очевидців подій поділитися своїми спогадами, щоб зберегти і передати наступним поколінням пам'ять про пережите під час війни та про людей, що об'єдналися у боротьбі за свободу України.

Щоб очевидцям легше було зорієнтуватися та систематизувати свої свідчення, були запропоновані орієнтовні питання:

- Що ви пам'ятаєте про 24 лютого 2022 року? Як почався для вас цей день?
- Як і де зустріла вас звістка про повномасштабний напад росії на Україну?
- Що ви відчували? Чи відразу повірили в це?
- Чи усвідомлювали ви те, що війна росії проти України вже тривала?
- Які ваші погляди змінилися після початку війни?
- Розкажіть, що ви робили, що відбувалося з вашою родиною, домівкою, близькими.

Що робили, щоб вижити?

- Як війна вплинула на ваш спосіб життя?
- Які події закарбувалися в пам'яті найбільше?
- Розкажіть, що ви бачили довкола: в Чернігові, в інших місцях
- Розкажіть про людей, які вас дуже вразили
- Що давало вам сили триматися?
- Чим ви займалися, щоб відволіктися і зберегти свій психічний стан (і стан близьких людей)
- Хто вас підтримував і кого підтримували ви?
- Оцініть себе: наскільки ви зараз інша людина? У що вірите зараз?
- Яким бачите майбутнє України?
- Що можете сказати своїм нащадкам, які читатимуть ці спогади?

На даний час працює Блог «ПЕРЕЖИТЕ. Спогади про життя під час війни», де матеріали розміщуються за рубриками:

1. Про проєкт. (Основна інформація про завдання, мету проєкту, орієнтовні питання, куди саме і в якому вигляді надсилати матеріали).
2. Спогади. (Спогади очевидців подій).
3. Фотоальбом. (Приватні фотографії очевидців).
4. Б'ється серце пораненим птахом. (Твори очевидців (поезія, проза)).
5. Читаємо про війну. (Огляди друкованих видань з фонду Чернігівської обласної бібліотеки для дітей на тему російсько-української війни). <https://starshviddil.blogspot.com/>

Основою, базою проєкту є саме спогади очевидців. Це не є перелік і документація фактів. Це особисті історії людей, в дім яких увірвалася війна. Ці розповіді цінні тим, що вони є надзвичайно емоційними, передають все, що відчував очевидець: страх, розгубленість, біль, бажання вижити і вистояти. А ще тут читачеві зустрінуться історії, наповнені вірою в людей і перемогу України.

Проєкт «ПЕРЕЖИТЕ...» тільки набирає обертів і буде постійно розвиватися і вдосконалюватися. Проте, вже зараз він є, хоч ще і невеликим, але важливим кроком у збереженні пам'яті про життя і переживання людей під час російсько-української війни. Це необхідно і для нас самих, бо ми ділимося наболілим, вистражданим, пережитим. Публікації Блогу на даний час складають матеріали, надані жителями Чернігівщини, переважно м. Чернігова. Проте, до співпраці ми запрошуємо усіх, хто, як і ми, вважає надзвичайно важливим збереження живої пам'яті для наступних поколінь українців, що знатимуть про цю війну лише з історій.

*Кристина Тумасова,
(м. Покровськ Донецька обл.)*

РОБОТА БІБЛІОТЕК ПОКРОВСЬКОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРІОРИТЕТИ ДІЯЛЬНОСТІ

Війна в Україні перекреслила багато наших планів.

Повномасштабне вторгнення вплинуло на всі сфери нашого життя. Проте бібліотеки, оговтавшись від перших днів ворожого нападу, продовжують працювати, брати участь у волонтерській допомозі, обслуговують своїх користувачів та гостей нашої громади. З початком війни ми завжди залишалися на своєму робочому місці та працювали для своїх читачів. Жодного дня бібліотеки Покровської громади не були зачинені.

Бібліотеки надають інтернет-послуги, ксерокопії документів та роздруківку інформаційних матеріалів, збереження їх на електронні носії інформації, так як залишилися в місті майже єдиним місцем, де можна отримати ці послуги.

Активно продовжується інноваційне використання бібліотечного простору з метою розширення можливостей спілкування громадян, укріплення зв'язків з громадськими, творчими та національно-культурними організаціями.

Бібліотеки стали осередками соціальної адаптації та інтеграції різних членів громади. НАШІ ПРАЦІВНИКИ прикладають максимум творчих та професійних зусиль на підтримку та об'єднання громади, внутрішньо переміщених осіб шляхом проведення різноманітних заходів, участі у культурно-мистецьких ініціативах, акціях, івентах, які сприятимуть зменшенню соціальної напруги в громаді, розвитку волонтерства та благодійності.

Тож як зняти стрес і заспокоїтися в цей важкий час для нашої країни? Як замінити негативні почуття позитивними? Як знайти потрібні слова, щоб заспокоїти власну дитину, чим її зайняти? Іноді все, що потрібно – просто прийти до бібліотеки.

Тут можна почитати, пограти, поспілкуватись, відновити душевну рівновагу, забути про власні негаразди та покращити настрій, хоч на деякий час.

«Читаймо – і перемагаймо!». Під таким гаслом бібліотеки нашої ОТГ працюють в період війни.

Ми впровадили цілу низку заходів, які спрямовані на підтримку, згуртування, психологічне розвантаження дітей і дорослих. Ми проводимо творчі зустрічі з літераторами (П. Бабець, Н. Бутко), виставки робіт художників та майстрів декоративно-прикладного мистецтва (Г. Ланін, А. Нікітін, Г. Засядьвовк, В. Пхайко, О. Белкіна), фотохудожників (П. Рекуненко), виїзні творчі заходи (Літ. клуб Межівщини), тренінги, на які запрошуємо фахівців з різних галузей, для дітей - кіноперегляди та майстер-класи, надаємо інформаційні послуги. Створили дитячі локації, де в комфортних умовах дітлахи з дорослими проводять вільний час - читають, малюють, грають в настільні ігри.

Стала дуже популярною послуга бібліоняня, коли батьки залишають дитину в бібліотеці на деякий час під доглядом бібліотекарів, а самі мають можливість піти по справах.

Багато заходів ми перевели в онлайн – формат. Ця форма роботи значно розширила кордони наших учасників. В цих заходах мають можливість приймати участь люди з різних областей нашої країни, і, навіть із-за кордону, а також наші містяни, які вимушені були тимчасово виїхати. За цей час ми ініціювали та провели кілька онлайн-конкурсів та самі завжди приймаємо участь в подібних заходах онлайн-формату.

В online бібліо-конкурсі «Загадковий світ Григорія Сковороди» (з 1 листопада по 1 грудня), ЯКИЙ МИ ІНІЦІЮВАЛИ І присвяченому 300-річчю видатного українського діяча прийняли участь 50 учасників.

- До Всеукраїнського дня бібліотек в 2022 році в Центральній бібліотеці ім. Т. Г. Шевченка провели онлайн-фотоконкурс "Бібліолюб» (37 учасників).

- В березні 2023 р. в ЦМБ пройшов щорічний міський конкурс читців "Слово Тарасове струнами б'ється", приурочений дню народження Т. Г. Шевченка. В цьому році конкурс проходив в онлайн-форматі. Прийняли участь 70 конкурсантів. Переможці обирались за кількістю вподобань.

- Вже два роки поспіль у вересні в Покровській центральній міській бібліотеці ім. Т.Г. Шевченка пройшли шостий і сьомий Всеукраїнський літературно-мистецький фестиваль-конкурс Покровський ЛітFest. Провели ми його ОНЛАЙН. Але ПРОВЕЛИ! Близько 100 учасників щорічно з різних областей України приймали участь і в минулому й у цьому році. Радую, що географія учасників у цьому році розширилася.

- До 125-річчя від дня народження Володимира Сосюри в бібліотеці проходила за нашою ініціативою літературна онлайн-акція "Улюблений вірш Володимира Сосюри" (більше 30 учасників).

- Покровська центральна бібліотека ім. Т.Г. Шевченка взяла участь в обласній культурно-мистецькій акції «СЕРЦЯ, ПРОСТРЕЛЕНІ ВІЙНОЮ» до Всесвітнього дня захисту дітей та Дня вшанування пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії рф проти України. Місцева поетеса, членкиня творчого об'єднання «Суцвіття» Наталія Бутко продекламувала свій вірш і отримала подяку та книжкові подарунки за участь.

- Приймали також участь в обласній поетичній акції «Стан війни довжиною у рік» (до річниці повномасштабної війни росії проти України), започаткованої Донецьким обласним навчально-методичним центром культури.

- В умовах воєнного стану важливо об'єднати дітей з різних регіонів України, сприяти культурному обміну, популяризації української мови, вихованню патріотичних почуттів.

В травні 2023р в форматі телемосту відбувся патріотичний марафон «Мова єднає», який відкрив нову сторінку соціокультурного проєкту «Схід-Захід – онлайн» Учасники:

- Рівненська обласна бібліотека для дітей,

- SMART-бібліотека, м. Львів,

- Покровська бібліотека ім. Т. Г. Шевченка,

- Новоекономічна селищна бібліотека Гродівської селищної ради. Захід пройшов в теплій дружній атмосфері і ми сподівемося на нові подібні зустрічі.

- На підтримку ЗСУ Покровська центральна міська бібліотека ім. Т. Г. Шевченка провела благодійну дводенну акцію «Книжковий ярмарок», яка тривала з 26 по 27 вересня.

За два дні акції фахівцям бібліотеки вдалось зібрати 4558 гривень. Зібрані кошти було передано командирі добровольчого формування Покровської ТГ, голові громадської ради при Покровській міській раді Михайлу Кірсанову, для потреби наших захисників.

- Бібліотека-філія № 16 ініціювала і провела акцію «Здай російськомовну літературу – підтримай ЗСУ». Підсумок акції - в макулатуру здали понад пів тони літератури, за яку виручили 1070 грн, які передали для потреб ЗСУ.

- Працівники сільських бібліотек приймають активну участь під час видачі гуманітарної допомоги.

- Всі бібліотеки Покровської територіальної громади долучились до відзначення Дня Єднання 2022 #UAразом, який 16 лютого в Україні відзначався вперше та на державному рівні і отримав назву – День єднання. Відповідний Указ № 53/2022 «Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства» був опублікований на офіційному сайті Президента України.

- А до Дня пам'яті дітей, загиблих в результаті збройної агресії рф проти України, Покровська центральна міська бібліотека ім. Т.Г. Шевченка разом зі своїми бібліотеками філіями долучилися до акції "Янголи світла", розмістивши на деревах паперових янголів та голубів в місті Покровськ та селах Покровської громади.

- Дуже приємно отримувати високу оцінку роботи колективу та визнання своєї праці від Донецької обласної бібліотеки для дітей ПОДЯКА за активну участь у волонтерській діяльності, чітку громадянську позицію, підтримку користувачів бібліотеки у воєнний період та з нагоди дня бібліотек.

- КЗ «ПМПБ» отримав ПОДЯКУ від особистого складу батальйонної групи Західного ОТО в ОТУ «Схід» за плідну співпрацю, патріотизм, активну громадянську позицію та постійну допомогу військовослужбовцям Національної гвардії України.

- Кілька бібліотек КЗ «ПМПБ» отримали СЕРТИФІКАТИ, за участь в обласному онлайн-фотопараді вишиванок, який організувала Донецька обласна бібліотека для дітей.

- На освітній онлайн-платформі «Зрозуміло» відбувся навчальний онлайн-курс із мінної безпеки, який успішно пройшла директорка КЗ «ПМПБ» ТУМАСОВА КРИСТИНА ЛЬВІВНА та завідувачки бібліотек-філій. Результатом стало отримання Сертифікату «Дивись під ноги! Дивись, куди ідеш!».

- В Онлайн-тренінгу від «Креативна Європа» 6 учасників – бібліотечні працівники КЗ «ПМПБ» - отримали Сертифікати про закінчення курсу «Європейські гранти для культурних та креативних проектів».

- В Обласній мережевій акції до Дня соборності України «Наша дума, наша пісня – слава України» (учасники - користувачі б-ф5 отримали 2 Сертифікати від Донецької обласної бібліотеки для дітей».

- В ЦМБ ім. Т.Г. Шевченка пройшов триденний тренінг Товариства Червоного Хреста України з надання першої допомоги. Працівниця нашої бібліотеки, Горбань Любов Григорівна, теж навчалася та отримала сертифікат.

Восени 2022 р. керівник КЗ «ПМПБ» та завідувачка відділу обслуговування центральної бібліотеки ім. Т.Г. Шевченка відвідали Донецьку обласну бібліотеку для дітей, яка зараз тимчасово переїхала до міста Біла Церква, для участі у професійній зустрічі працівників публічних бібліотек Донецької області «Бібліотека: стратегічні напрями та професійні орієнтири розвитку» і подарували в рамках акції #бібліотека_у_валізі #library_in_a_suitcase 100 екземплярів нових книг, у тому числі і з краєзнавства - це авторські та колективні збірки поезії і прози місцевих літераторів! Нашій громаді теж передали книги, які були отримані від польських друзів.

- День Української Державності відзначали в усіх бібліотеках ОТГ книжковими виставками та інформаційними хвилинками «Шляхами української державності».

- В травні 2022 бібліотеку ім. Т. Г. Шевченка відвідала команда зі створення румейської віршованої абетки. В приміщенні бібліотеки, зробили відео версії абетки та подарували нашій бібліотеці екземпляр абетки мовами грецького Надазов'я.

- Під час війни поети і письменники нашого краю, члени Творчого об'єднання «Суцвіття», що працює при ЦМБ, продовжують свою літературну діяльність, випускають власні книжки. За цей час краєзнавчий фонд бібліотеки поповнилися книжками місцевих авторів:

- Наталії Бутко «Софійчина казочка» (це яскравий, ілюстрований довідник з української мови для учнів початкової школи);

- новою книгою з краєзнавства «Історичне минуле Покровського краю» Валерія Кордюкова. До речі, вчора, відбулася презентація цієї книги, на якому були присутні краєзнавці, літератори, адміністрація міста на чолі з головою військової адміністрації Сергієм Добряком.

Збагатився фонд бібліотеки ще багатьма цікавими книжками:

- літературно-художнім альманахом про родовід місцевої сім'ї Лариси Долгоброд – «Час та ми»,

- книгою «Прокоф'євська весна» нашого земляка з міста Селідове, члена ТО «Суцвіття», поета і композитора, члена Спілки композиторів України - Віктора Рєви,

- колективною збіркою межівських поетів «Щоденник неоголошеної війни», презентація якою відбулася влітку 2022 р.,

- поетичною збіркою «На відстані війни» від давнього друга нашої бібліотеки, члена журі Всеукраїнського літературно-мистецького фестивалю-конкурсу «Покровський LitFest», головного редактора газети «Хазяїн» Володимира Заїки.

- Всі бібліотеки нашого комунального закладу отримала в подарунок добірку книжок з гуморесками «Куди подівся «руський военный корабль» від нашого доброго друга, члена журі літературно-мистецького фестивалю-конкурсу «Покровський LitFest» Валерія Пісного з міста Ірпінь, частину з яких ми, за проханням автора, передали бійцям територіальної оборони.

- Дві нові збірки «Телепланетяни» та «Зі швидкістю літа: повість для дітей» ми отримали в подарунок від члена Спілки журналістів України, члена журі літературно-мистецького фестивалю-конкурсу «Покровський LitFest» Павла Куща з міста Київ.

- Книжковий фонд нашої бібліотеки збагатився також новинками української літератури: львівських поетів, наших друзів Тараса Сорочака, Ольги Берези та Ігоря Борщика; переможниці літературно-мистецького фестивалю-конкурсу «Покровський LitFest» Віолети Кравченко з Миколаївської області; поета-початківця Олександра Черепкова (Олекса Чер), місто Миргород.

ЦМБ ім. Т. Г. Шевченка, отримавши добірку книжок від Міністерства культури та інформаційної політики України, в рамках реалізації державної політики щодо розвитку читання на Донеччині, організувала в бібліотеці популярний громадський рух «Букросинг», де людина, прочитавши книгу, може передати її іншій, а та у свою чергу може повторити процес. Тепер центральна бібліотека стала Літературним Хабом для розповсюдження книг по іншим бібліотекам області.

- Культурний десант, що об'єднує Колю Серьгу, ЯРМАКА, Сашу Чемерова і Данієля Салема, подарував КЗ «ПМПБ» книжки з історії, психології та філософії українською і англійською мовами,

- 23 квітня – Всесвітній день книги та авторського права. Це свято авторів, бібліотекарів, видавців, критиків, читачів та всіх, хто часом залишається «за лаштунками» книговидання

До цієї дати в Покровській центральній міській бібліотеці ім. Т. Г. Шевченка вийшла книга «Продовж поезії танок», до якої увійшли твори 20 учасників літературної гри – Поетичне ЛОТО «Продовж поезії танок». Збірка проілюстрована світлинами нашого земляка Павла Рекуненка. Кожен автор отримав книжку в подарунок.

Одним з пріоритетних напрямків роботи КЗ «ПМПБ» є проектна діяльність. За цей час ми подали проектні заявки:

- до «Благодійний фонд «Бібліотечна країна» на конкурс «Книжкові гранти для бібліотек України»;
- до УКФ на конкурсну програму «Культура. Регіони» ЛОТ 1. «Локальна культура» було подано спільний проєкт бібліотеці-філії м. Родинське та Покровської центральної міської бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка.

А ЦДБ вийшла з заявкою УКФ на проєкт «Дитяча бібліотек@ - світ рівних можливостей» на Суму – 367 386 грн, з ідеєю створення інклюзивного бібліотечного простору в інфраструктурі Покровської громади.

Бібліотеки-філії нашої громади подавали свої заявки на конкурс грантів «Консолідуємося заради перемоги України». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) в рамках програми «Громадськість за демократизацію», яка фінансується Європейським Союзом.

Бібліотеки громади прийняли участь у пілотному проєкті «Польська полиця в Україні», з надією придбати книжки польських письменників в українському перекладі. (Проєкт ініціювали Міністерство культури та національної спадщини Польщі (MKiНС РП) і Міністерство культури та інформаційної політики України. Він реалізовуватиметься Інститутом книги в Польщі)

На Платформі МБФ «ІЗОЛЯЦІЯ», в рамках проєкту «ZMINA 2.0 Невідкладна допомога для громад» ЦМБ ім. Т. Г. Шевченка написала проєкт спрямований, перш за все, на потреби ВПО та найменш захищені верстви населення на отримання допомоги в облаштуванні кімнати для прання для ВПО в приміщенні Покровської міської бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка

Родинська бібліотека-філія № 4

Подавала заявку на конкурс грантів «Центри спільнототворення для розвитку громад» з проєктом: «Library – room of sensation / Бібліотека – кімната відчуттів». Ідея створення двох сенсорних кімнат для підтримки психічного здоров'я та емоційного розвантаження громадян. Сума: 1000000 грн.

У квітні 2023 працівники бібліотеки подали заявку на участь у конкурсі проєктів від ГО «Екоклуб» та ГО «Екодія». Наш проєкт «Екологічні зміни за участю дітей» полягав у створенні на базі дитячої бібліотеки м. Родинське простору, де діти та підлітки міста могли би розвивати культуру зі збереження природи та навколишнього середовища, підвищити екологічну свідомість, набути необхідних навичок для ініціювання та впровадження екологічних змін у житті громади. Сума проєкту складала 100335. 70 гр

- Грант від Western NIS Enterprise Fund та Cedos

(Центри спільнототворення для розвитку громад)

Назва «БібліоCLUB - територія добра і милосердя»

Створення інклюзивних креативних просторів з універсальним дизайном для широких аудиторій, в т.ч. людей з інвалідністю. Стимулювання збільшення кількості доступних культурних просторів через створення культурного безбар'єрного контенту та простору, залучення аудиторії маломобільних груп людей.

Сума - 971 173грн

У вересні 2023 р. працівники бібліотек нашої громади прийняли участь у конкурсі інфраструктурних грантів від House of Europe з проєктами «Бібліотечний квАРТал». Мета проєкту - відкрити в дитячій бібліотеці міста Родинське креативний, соціокультурний ART простір, створений за інноваційним принципом “open space”, де будуть представлені на широкий загал найкращі здобутки місцевих майстрів, майстрів ВПО, як старшого покоління, так і творчої молоді.

У вересні 2023 р. працівники бібліотек прийняли участь у конкурсі інфраструктурних грантів від House of Europeою заявкою «ДО 5 000 ЄВРО – ГРАНТИ НА ПРОЄКТИ ДЛЯ ІНТЕГРАЦІЇ ЧЕРЕЗ КУЛЬТУРНІ ЗАХОДИ В РАМКАХ ПРОЄКТУ «CULTURE HELPS / КУЛЬТУРА.

Зараз дві бібліотеки – ЦМБ ім. Т. Г. Шевченка та ЦДБ ім. Пчілки - виборюємо в HALLI 2.0. проєкти: «БІБЛІОхаб – сучасний простір нових можливостей» та «SMARTLIBRARI», (сума 5000 у.о). До речі, завтра, 29-го вересня буде проходити ідеатон по захисту наших проєктів. Тримайте за нас кулачки.

Ми пишемо проєкти, спрямовані на підтримку наших громадян, намагаючись створити комфортні умови, адже похід в бібліотеку за книгами завжди так чи інакше супроводжується розмовою із бібліотекарем. З початком війни більше людей почали приходити не просто по нову історію, а і по підтримку. Особливо це стосується тих, хто був змушений переїхати та втратив свою домівку або й когось із близьких. Вони потребують комунікації, тож приходять до бібліотеки по книги чи по гуманітарну допомогу.

Я не про все змогла розповісти за ці кілька хвилин,ми багато зробили і робимо у нас багато ідей, планів, а головне, є бажання працювати. І на завершення хочу сказати, що організувати роботу в умовах війни складно, але можливо. Для того, щоб ворог розумів, що він нас не злякає, ми повинні продовжувати жити і не забувати вплітати свою нитку у полотно нашої перемоги, щоб наблизити її.

*Леся Туровська,
(м. Київ)*

**ШЛЯХИ ЗАДОВОЛЕННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ
СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
(НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

Війна, розв'язана російськими окупантами 24 лютого 2022 року, торкнулася всіх сфер діяльності українського суспільства, значно вплинула й на роботу бібліотек як інформаційно-комунікаційних інституцій, які змушені були призупинити обслуговування фізичних користувачів та перенести центр тяжіння своєї діяльності на дистанційні форми і методи бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Треба віддати належне, що в складних умовах воєнного стану вітчизняні бібліотеки стрімко переформатували свою роботу, імплементували її до нових критичних обставин, розробили чіткий алгоритм надання бібліотечно-інформаційних послуг в надзвичайних умовах; стали на захист інформаційного простору, надаючи відсіч суперечливій інформації та дезінформації.

Повномасштабний військовий конфлікт призвів до сплеску різноманітних проявів інформаційного тиску, маючи на меті підірвати основи української національної безпеки. Тож українські бібліотеки поклали на себе шляхетну місію висвітлення правдивої та достовірної інформації з донесенням її до кожного. Наразі передова бібліотечної системи проходить на лінії захисту духовних скарбів людства, збереження інтелектуального потенціалу, накопиченого в бібліотечних фондах, відповіді тим, хто намагається переписати історію, спотворити правду, спаплюжити країну.

Раптова та невинуватна агресія з боку Російської Федерації, яка згодом переросла в повномасштабний військовий конфлікт, кардинально змінила напрацьовані роками форми і методи бібліотечно-інформаційного обслуговування, поставила бібліотеки всіх рівнів перед необхідністю пошуків нових моделей бібліотечного сервісу. Чимало бюджетних і комерційних установ, організацій, закладів та підприємств в Україні в умовах, що склалися, призупинили, або повністю припинили свою діяльність. Проте в такий важкий безпрецедентний для країни час бібліотеки продовжили працювати, перебудовуючи до нових реалій свою роботу. Використовуючи увесь доступний комунікаційний арсенал (флеш-моби, зустрічі, консультації, вебінари, масові заходи) бібліотеки долучилися до інформаційних, гуманітарних, психологічних, юридичних та інших послуг, що набуло особливого значення

в умовах, коли значна кількість інформаційних установ в Україні знищена або паралізована у зв'язку із постійними бомбардуваннями та обстрілами [2].

Перебуваючи в стані повномасштабного військового конфлікту з Україною, Російська Федерація застосовує не тільки військову силу, але й агресивне інформаційне поле, намагаючись запустити в Україні руйнівні кризові процеси. Подолання кризових явищ є питанням існування України як суверенної держави [5]. У зв'язку з цим актуальною постає проблема всебічного оволодіння досвідом вирішення кризових ситуацій, вироблення чіткого алгоритму діяльності мирних організацій, закладів та установ в надзвичайних кризових умовах [3].

Цілком закономірно, що одразу після початку військових дій на порталі Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація» (УБА) було розміщено звернення президії УБА до бібліотечної спільноти з викладенням офіційної позиції щодо ролі вітчизняних бібліотек у повномасштабному військовому конфлікті Росії проти України [4].

Загарбницька війна змусила українське суспільство за короткий час віднайти засоби максимального залучення його членів до загальної справи наближення перемоги. Однією з перших цієї проблемою перейнялася Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) як головна всеукраїнська книгозбірня, загальнодержавний комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний, науково-методичний та соціокультурний центр. Під час повномасштабного вторгнення окупантів наукова бібліотека, незважаючи на систематичні ракетні удари, повітряну тривогу, веєрні та позапланові відключення електроенергії тощо, не припинила свою діяльність, поєднуючи фізичне обслуговування користувачів з дистанційними формами надання бібліотечно-інформаційних послуг.

Наразі проблематика формування політики бібліотечного управління збереженням бібліотек та бібліотечно-інформаційних ресурсів в умовах кризових ситуацій чи несприятливих зовнішніх чинників розробляється у рамках наукового дослідження Інституту бібліотекознавства НБУВ «Теоретичні та прикладні аспекти організації діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в сучасних умовах» (2023–2025 рр.). Основна мета дослідження полягає у розробленні теоретичних засад, науково-методичного інструментарію і практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективного функціонування наукового бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах несприятливих зовнішніх впливів і чинників [1, с. 49.].

Головним викликом для НБУВ в професійній сфері стало продовження наукової, науково-інформаційної, аналітичної діяльності, переформатованої під вимоги воєнного часу.

З максимальною віддачою до цієї роботи долучилися провідні підрозділи наукової бібліотеки: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ) України, Фонд Президентів України (ФПУ), всі відділи бібліотечно-інформаційного обслуговування, які кардинально розширили спектр дистанційних послуг.

Прикладом, НЮБ України у співпраці з Інститутом інформаційних технологій НБУВ започаткувала роботу інформаційно-аналітичного ресурсу «Біженці та вимушено переміщені особи» («Refugees and internally displaced persons») Url: http://nowar.nbu.gov.ua/cgi-bin/nowar/search.exe?I21DBN=nowar_subject&P21DBN=nowar&C21COM=T

Проект містить структуровану базу даних, що відображає національні та міжнародні напрацювання у сфері захисту прав вимушено переміщених осіб (ВПО), їх інтеграції у нові приймаючі громади, використання соціального потенціалу ВПО та їх широке залучення до розвитку територіальних громад.

Ресурс складається з чотирьох основних кейсів:

- правовий (міжнародне законодавство, стандарти Ради Європи, рішення Європейського суду з прав людини, програми Міжнародних гуманітарних партнерів, національне законодавство з питань ВПО, нормативно-правові акти України, українська судова практика);
- інформаційний (розміщення і чисельність ВПО, інформаційні матеріали і візуальні проекти, інформаційно-аналітичні статті, добірка інформаційних ресурсів);
- науковий (наукові статті, монографічна література, компаративістські дослідження, інші публікації);
- організаційно-методичний (матеріали для населення, установ, громадських організацій та територіальних громад; організаційно-нормативні документи).

Проект спрямований на висвітлення проблем, пов'язаних із появою в Україні ВПО як категорії українських громадян, які змушені були покинути місце постійного проживання у зв'язку з окупацією Російською Федерацією Криму та частини територій Донецької та Луганської областей у 2014 р. та новою масовою хвилею вимушеного переміщення всередині країни та за її межі через повномасштабне воєнне вторгнення держави-агресорки в Україну 24 лютого 2022 р. Ресурс має новинний блок, де відображується найбільш актуальна та важлива інформація стосовно життя та діяльності ВПО в Україні та за її межами, а також архів різнопланових матеріалів, які стануть у нагоді сучасним, та майбутнім користувачам та дослідникам [7].

Користувачі НБУВ отримали можливість віддаленого доступу до БД наукової інформації, до нових електронних інформаційних ресурсів, завдяки чому змогли

продовжувати наукову роботу, співпрацювати зі світовою науковою спільнотою. На інформаційному порталі НБУВ «Наука України: доступ до знань» був створений інтегрований інформаційний простір української науки у цифровому суспільстві з метою популяризації та підвищення рейтингу наукових досягнень учених України та надання розширеного доступу до наукових розвідок. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/2456>

Сьогодні в центрі уваги НБУВ — орієнтація на цифровізацію, розширення дистанційних форм обслуговування користувачів, розкриття і популяризація бібліотечного фонду за допомогою віртуальних сервісів. Визначальним напрямом дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах надзвичайних ситуацій стала віртуальна бібліотечна виставкова діяльність, зокрема організація електронних бібліотечних виставок з метою популяризації бібліотечних фондів. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/exhibitions>

З початком 2023 року, попри систематичні ракетні удари, повітряну тривогу, аварійні відключення електроенергії, НБУВ розробила новий електронний інформаційний продукт — буктрейлер електронних бібліотечних виставок (БЕБВ) з метою розкриття їх змісту і сутності в образній, аудіо-візуальній формі, заохочення широкого загалу до їх перегляду та формування читацького інтересу до бібліотечних фондів [8]. Першими БЕБВ стали: «Україна: етнокультурна мозаїка» та «Воєнна наука. Військова справа», розміщені в соціальній мережі Facebook за посиланням: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100090960507720> та на відеохостингу You Tube за посиланням: https://www.youtube.com/@vkbo_library

Інформаційні технології дають можливість трансформувати цілу низку бібліотечно-інформаційних послуг у мережеве середовище, що дозволяє оптимізувати ефективність, якість та оперативність обслуговування користувацької аудиторії.

З усіма дистанційними бібліотечно-інформаційними послугами можна ознайомитися на сторінці вебпорталу НБУВ URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/121>

У винятково складний для країни та її науки час НБУВ доклала всіх зусиль для продовження наукових досліджень в Україні. Важливою подією стало проведення в жовтні 2023 року традиційної Міжнародної наукової конференції НБУВ на тему «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек». Метою науково-комунікативного заходу стало об'єднання зусиль науковців і практиків у розв'язанні актуальних питань щодо розвитку бібліотечно-інформаційного потенціалу в сучасних умовах, виокремлення найгостріших проблем у бібліотечній сфері та визначення шляхів їх подолання, оприлюднення результатів наукових пошуків, розробка рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення діяльності сучасних бібліотек.

В своїх численних доповідях учасники конференції підкреслили, що в усі часи (миру, війни чи катаклізмів) бібліотека як інституція залишається відкритою, активною та актуальною, а також закликали працівників бібліотечних установ до наукового осмислення, обговорення та аналізу реалій військової кризи з метою згуртування українського суспільства та його оптимального інформаційного забезпечення.

Долаючи складні для країни та установи умови, НБУВ продовжує виконувати наукові дослідження, сприяє соціокультурній діяльності, формальній і неформальній освіті, самоосвіті та саморозвитку користувачів, підтримує науковців, спеціалістів, студентів, аспірантів, публікуючи на вебпорталі корисну інформацію, в тому числі про фінансову та грантову допомогу, яку наукові організації світу надають українським науковцям [6].

Наразі робота бібліотек позначена воєнним станом у державі. На цей виклик НБУВ відповідає ще більшою згуртованістю, сконцентрованістю на найголовніших завданнях, які разом із зусиллями всього українського суспільства сприятимуть пришвидшенню перемоги. НБУВ тримає інформаційний стрій, залучаючи для цього всі можливі у воєнний час засоби: продовжує наукові дослідження, здійснює соціокультурні заходи, надає бібліотечно-інформаційні послуги та консультативно-методичну допомогу фізичним та віддаленим користувачам.

Нинішні умови підтвердили правильність й далекоглядність вибраної свого часу стратегії НБУВ, орієнтованої на формування та використання електронних інформаційних ресурсів, баз даних та оцифрованих джерел.

Серед інших актуальних завдань «переднього краю» бібліотечного фронту – проблема управління інформаційними ресурсами, підвищення ефективності бібліотечно-інформаційного обслуговування, розробка чіткого алгоритму діяльності бібліотечної установи відповідно до агресивних викликів та загроз.

Сьогодні, коли інформаційна війна з агресором набула оперативного характеру і гарячих форм, бібліотечний внесок у перемогу буде тим значніший, чим досконаліше працюватиме кожна бібліотечна ланка, чим вагоміше буде її роль в інформаційній складовій боротьби за свободу і незалежність української держави. Потребується також об'єднання зусиль бібліотек з іншими учасниками інформаційного процесу: засобами масової інформації, творчими і мистецькими спілками, архівами та музеями, громадськими інституціями, представниками цифрової сфери тощо.

Список джерел:

1. Василенко О. М. Організація діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах воєнного стану (в контексті наукового дослідження). *Бібліотека. Наука.*

Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (3–5 жовт. 2023 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко, відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2023. 1036 с. С. 49.

2. Вдовіна О. О. *Діяльність бібліотек в умовах російської агресії проти України. Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі*: зб. матеріалів П'ятої міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–24 червня 2022 р. / упоряд. З.М. Свєрдлик, М.М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. С. 53–55.

3. Волянський П. Б. Методологічні підходи до управління ризиками в процесі ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. *Інвестиції: практика та досвід* 2013. № 13. С. 134–136.

4. *Звернення Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація до бібліотечної спільноти України від 23 лютого 2022 р.* ВГО Українська бібліотечна асоціація: URL: <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/4977-zvernennia-prezydii-vho-ukrainska-bibliotечna-asotsiatsiia-do-bibliotечноi-spilnoty-ukrainy-vid-23-liutoho-2022-r> (дата звернення: 05.10.2023).

5. Киричок А. П. Аналіз стратегічно-управлінських заходів реагування на кризу у галузі державного управління (на прикладі кризової комунікації під час подій, пов'язаних із боями за Іловайськ). *Технологія і техніка друкарства*. 2020. Вип. 4. С. 90–106.

6. Натаров О. О. Активізація комунікаційної діяльності бібліотек України в умовах воєнного стану. Матеріали міжнародної наукової конференції *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг*. Київ, 4-6 жовт. 2022 р. Електронна публікація.

URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1577> (дата звернення 05.10.2023).

7. Туровська Л. О. Трансформація діяльності наукової бібліотеки в умовах воєнного стану. *Вісник книжкової палати*. № 1, 2023. С. 31-37.

8. Ушеренко Д. А. Проблеми бібліотечно-інформаційного сервісу в умовах надзвичайних ситуацій. *Бібліотечний форум*, № 3, 2023. С. 7-9.

Володимир Утвенко,
(м. Київ)

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО НОВИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Актуальність дослідження. У результаті російської збройної агресії проти суверенної Української держави була окупована значна частина сходу та півдня України, зруйнована велика частка житлового фонду, соціальної та виробничої інфраструктури. Ці факти, а також постійні обстріли прикордонних територій, змусили мільйони громадян України покинути власні домівки та переселитися у відносно безпечні від бойових дій регіони, а також за кордон. При цьому потік та характер внутрішньої міграції постійно

змінювався, особливо упродовж повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Якщо у перші місяці війни серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) значну частину становили жителі охоплених війною Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської областей та м. Києва, недалеко від якого точилися запеклі бої, то зі звільненням ряду районів північно-східної України частина переселенців повернулася додому. Водночас, громади зазначених регіонів долучилися до прийняття ВПО з тих територій, які продовжували перебувати під окупацією.

Слід підкреслити, що проблема ВПО існує в Україні, починаючи з 2014 р., коли в результаті окупації Росією АР Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей мешканці цих територій у більшості випадків змушені були мігрувати з рідних домівок у більш безпечні регіони України та за її межі. Станом на лютий 2021 р. в Україні було зареєстровано 1,4 млн. ВПО, проте офіційна статистика не відповідала реальній загальній кількості переселенців, які мешкали у підконтрольних українській владі територіальних громадах [1, с. 5]. Водночас, в Єдиній інформаційній базі даних про ВПО до 24 лютого 2022 р. було зареєстровано 1 470 072 переселенців [2]. Внаслідок російської збройної агресії загальна чисельність ВПО зростає в декілька разів. Так, на початку 2023 року в Україні було офіційно зареєстровано 4 867 106 ВПО, тоді як реальна кількість внутрішніх переселенців за оцінками міжнародних організацій перевищувала 7 млн. осіб, серед них жінки складали 60 %, діти – 25 %, пенсіонери – 25 %, майже 200 тис. осіб мали інвалідність [3; 4]. При цьому, частина переселенців, втративши житло та інше майно, а також через активну фазу бойових дій, планує залишитися на тимчасове або постійне проживання в приймаючих громадах. Втім, інтеграції ВПО до підконтрольних Україні територіальних громад перешкоджають низка невирішених соціальних проблем. Тому саме від налагодження ефективної роботи посадових осіб органів місцевого самоврядування (ОМС), особливо тих територіальних громад, які прийняли в себе переселенців, їхньої взаємодії з державними органами, підприємницькими колами та громадськими організаціями буде залежати задоволення потреб ВПО, що прискорить процес їх інтеграції у приймаючі громади.

Проблема інтеграції ВПО до нових територіальних громад, починаючи з 2014 р., а особливо з перших місяців російської збройної агресії проти України, активно висвітлювалася у засобах масової комунікації, визначила пріоритетне спрямування дискусій у науково-експертному середовищі. Різні аспекти інтеграції ВПО до підконтрольних українській владі територіальних громад розглядалися у працях українських дослідників Н. Блюк, Ю. Городніченка, О. Корнієвського, О. Малиновської та ін. [5-8]. Водночас, різноманітні аспекти інтеграції ВПО до нових територіальних громад, особливо в контексті діяльності ОМС, не були предметом окремого дослідження. У зв'язку з цим, **метою** даної публікації є висвітлення ролі ОМС в забезпеченні основних потреб переселенців та сприянні

інтеграції ВПО до нових територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. З перших днів війни посадові особи місцевого самоврядування, спільно з державними органами, громадськими та міжнародними організаціями надають необхідну допомогу ВПО (соціальні виплати, забезпечення тимчасовим житлом, гуманітарною допомогою, засобами гігієни, задоволення культурних потреб тощо). Водночас, в багатьох випадках ОМС не розглядають переселенців як ресурс для розвитку територіальних громад і часто ігнорують їхні запити, що ускладнює соціальну інтеграцію ВПО. Також спостерігаються непоодинокі конфлікти між місцевим населенням та ВПО, що створює соціальну напругу в територіальних громадах. Однією з причин цього явища є обмеженість фінансових ресурсів територіальних громад, зростання конкуренції на ринку праці унаслідок масової міграції населення із зони бойових дій [9]. До цього слід додати також регіональні культурні відмінності між ВПО та населенням приймаючих громад. Дуже часто викликає незадоволення в населення територіальних громад відносно безпечних Західних і Центральних областей той факт, що переселенці з Півдня та Сходу спілкуються російською мовою, навіть не роблячи мінімальних спроб перейти на українську. Крім цього, навіть тих ресурсів, які виділяє держава спільно з ОМС, громадськими та міжнародними благодійними організаціями, є недостатньо для задоволення усіх соціальних та гуманітарних потреб ВПО. Особливо гострою є проблема з забезпеченням житлом та роботою переселенців. Лише незначна частина ВПО може дозволити собі винаймати житло та займатися підприємницькою діяльністю в нових територіальних громадах.

Про основні потреби, які найбільше хвилювали переселенців з початку повномасштабної війни, свідчать інтерв'ю, проведені ще в травні 2022 р. соціологічною агенцією “ФАМА” в Львівській області. На той час на Львівщині було зареєстровано 242 тис. ВПО, серед них 75 тис. дітей, 110 тис. осіб працездатного віку, понад 30 тис. пенсіонерів та 8 тис. осіб з інвалідністю (реальна ж кількість переселенців складала до 500 тис. чол.). Серед першочергових потреб, які вказали в опитуванні респонденти, є потреба в забезпеченні житлом (повністю оплачували проживання лише 9% опитаних), гуманітарною допомогою (їжа, одяг) та фінансовою підтримкою, при цьому для вирішення найактуальніших потреб були задіяні ОМС (найчастіше займалися організацією забезпечення житла для переселенців в межах територіальних громад), волонтерські організації (роздавали гуманітарну допомогу, яку отримували 86% опитуваних) та органи державної влади (забезпечували ВПО фінансовою допомогою) [10, с.7-8, 13-14, 18-19]. Серед інших проблем ВПО, які вказали в опитуванні респонденти, можна виділити: забезпечення роботою, навчанням, в тому числі можливість відвідування дитячих садків та позашкільних навчальних закладів, планування майбутнього, однак на думку посадових осіб ОМС та

громадських організацій саме працевлаштування ВПО є найгострішою проблемою через брак вакансій. З іншого боку, більшість ВПО розглядали своє перебування на Львівщині як тимчасове та за першої ліпшої можливості прагнули повернутися додому, тому більше розраховували на фінансову підтримку держави та гуманітарну допомогу з боку волонтерських організацій. У свою чергу, ОМС Львівщини спільно з місцевими органами державної влади та громадськими об'єднаннями задля інтеграції переселенців до нових територіальних громад вживали та вживають необхідних заходів, спрямованих на працевлаштування ВПО та розвиток підприємницької ініціативи в їхньому середовищі. З цією метою була розроблена спеціальна програма підтримки бізнесу на період воєнного стану [10, с. 19, 22, 24, 31].

Розглядаючи соціальну та гуманітарну підтримку ВПО, варто підкреслити провідну роль державних органів у соціальному забезпеченні переселенців (надання соціальних виплат, організація пошуку роботи через центри зайнятості). Крім цього, держава гарантує переселенцям щомісячну грошову допомогу, яка в середньому становить 2 тис. грн. на дорослу людину і 3 тис. грн. на дитину [6, с. 336]. До надання гуманітарної допомоги ВПО починаючи з 2014 р. активно долучаються також громадські, волонтерські та міжнародні благодійні організації. В свою чергу, чималу роль в інтеграції та працевлаштуванні ВПО відіграють посадові особи ОМС приймаючих громад. Приміром, міська влада м. Черкас, де проживає майже 30 тис. ВПО, спільно з обласною адміністрацією, зосередили свої зусилля на забезпеченні переселенців житлом і роботою, а також на задоволенні їхніх культурних потреб, соціальної адаптації в нову громаду [11].

Посадові особи місцевого самоврядування м. Кам'янське, що на Дніпропетровщині з метою інтеграції переселенців до громади міста організували Центр підтримки внутрішньо переміщених осіб при міській раді, який надає соціальні послуги переселенцям, правову та психологічну підтримку, організовує медичну допомогу, працевлаштування ВПО, підтримку власного бізнесу та професійної адаптації, вирішує житлові проблеми, організацію освіти і дозвілля тощо. Лише з 10 березня по 20 квітня 2023 р. ВПО отримали від міської влади 12828 продуктивних наборів. Для ефективної організації гуманітарної та соціальної допомоги ВПО міська влада активно співпрацює з волонтерськими організаціями. А за сприяння громадської правозахисної організації БФ "Право на захист" у Дніпрі, Кривому Розі, Кам'янському та інших населених пунктах Дніпропетровської області з червня 2023 р. було організовано грошову допомогу для переселенців у розмірі 6600 грн. за програмою УВКБ ООН [12].

Забезпечення житлом, роботою, гуманітарною і соціальною допомогою ВПО є одним з найголовніших напрямків діяльності ОМС Києва, Харкова, Запоріжжя, Херсона,

Кропивницького, Рівного, Одеси, Львова, Хмельницького, Ужгорода, Дніпра, Тернополя та інших міст, а в семи обласних центрах (Київ, Дніпро, Львів, Одеса, Ужгород, Вінниця, Хмельницький) станом на кінець травня 2023 р. діяли спеціальні програми для допомоги в інтеграції та працевлаштуванні ВПО до нових територіальних громад, до реалізації яких можуть долучитися і громадські організації. Більш того, в Києві, де проживає найбільша кількість ВПО (майже 400 тис. осіб), задля соціальної підтримки переселенців в грудні 2022 р. була створена Координаційна рада з питань внутрішньо переміщених осіб, діють програма “Турбота. Назустріч киянам”, проект “Робота” [13].

У Західних регіонах України, куди після повномасштабного російського вторгнення переселилася значна частина ВПО, міська влада з самого початку війни приступила до спорудження тимчасового житла для переселенців. Улітку 2022 р. у Львові було відкрито 3 модульних містечка для ВПО, розрахованих на проживання 1 тис. чол. Подібні містечка були побудовані в Дрогобицькому, Яворівському, Червоноградському та Стрийському районах Львівської області. В свою чергу, міська влада Львова задля прискорення інтеграції та працевлаштування ВПО затвердила програму підтримки бізнесу “7 дій економічного поступу Львова в умовах воєнного стану” [14, с. 28-29].

Важливою складовою сприяння інтеграції ВПО до нових територіальних громад є організація різноманітних наукових заходів за участю представників ОМС та громадських організацій. Серед подібних заходів можна виділити проект “Посилення конкурентоспроможності та інтеграція внутрішньо-переміщених осіб до економічної діяльності регіону в сучасних реаліях у Київській та Івано-Франківській областях”, створений ГО “Міжнародна фундація розвитку” (м. Київ) за підтримки Представництва Центру міжнародного приватного підприємництва (CIPE), Київради та КМДА. У рамках цього проекту з квітня 2023 р. були організовані безкоштовні курси для ВПО в Київській та Івано-Франківській областях, метою яких стало підвищення кваліфікації переселенців для їхньої подальшої інтеграції в економічне життя регіону. Курси підвищення кваліфікації були розраховані на 2 місяці та передбачали також можливість підготовки ВПО до відкриття власної справи [15].

У свою чергу, для більш ефективного вирішення соціальних і побутових питань ВПО, їхньої взаємодії з владними структурами, посилення процесу інтеграції переселенців до нових територіальних громад створюються Ради ВПО, до складу яких входять представники ВПО, громадських організацій, органів державної влади чи/та місцевого самоврядування. Слід зазначити, що до 2022 р. Ради ВПО функціонували переважно на півдні та сході України: Харкові, Краматорську, Запоріжжі, Кривому Розі, де оселилося найбільше вихідців з ОРДЛО. Починаючи з лютого 2022 р. такі Ради створюються в Західних та Центральних

областях України, які прийняли найбільше переселенців. Ради ВПО, які по-суті виступають консультативно-дорадчим органом при органах державної влади та місцевого самоврядування, зосереджуються в своїй діяльності, перш за все, на вирішенні соціальних проблем переселенців, особливо забезпеченні тимчасовим чи постійним житлом та роботою [16]. Станом на 23 жовтня 2023 р. в Україні працює понад 510 рад ВПО [17].

Не дивлячись на зусилля ОМС, спрямованих на розв'язання побутових питань переселенців, існує чимало невирішених проблем, які ускладнюють інтеграцію ВПО до нових територіальних громад. Однією з найголовніших проблем, на нашу думку, є недосконалість нормативно-правової бази, особливо правових актів місцевого значення, які значною мірою обмежують права ВПО в приймаючих територіальних громадах. До того ж, значна частина посадових осіб ОМС не вважають ВПО достатнім людським ресурсом для соціально-економічного розвитку територіальних громад та в багатьох випадках усуваються від вирішення найактуальніших потреб переселенців. Особливо це явище є характерним для малих територіальних громад, які, на відміну від великих міст, обласних та промислових центрів, мають незначні фінансові ресурси і обмежені можливості в працевлаштуванні ВПО. Також існує значна проблема в працевлаштуванні ВПО, що пов'язано, з одного боку, з тимчасовим характером проживання більшості переселенців в нових територіальних громадах, які, замість прагнення знайти роботу, більше розраховують на фінансову підтримку з боку органів влади та гуманітарну допомогу. З іншого боку, існує небажання багатьох роботодавців брати на роботу ВПО.

Висновки. Для вирішення проблеми інтеграції ВПО до нових територіальних громад, необхідно, перш за все, внести зміни до вітчизняного законодавства, які б забезпечили повною мірою права переселенців, їхній соціальний захист, залучення ВПО до життя територіальних громад. Також необхідно закріпити спеціальними нормативно-правовими актами статус Рад ВПО, а ОМС та органи влади на обласному рівні повинні заохочувати діяльність таких Рад, спрямовану на інтеграцію ВПО до приймаючих територіальних громад.

З метою більш ефективного розв'язання соціальних і побутових питань та працевлаштування ВПО, особливо тієї категорії переселенців, хто налаштований залишитися на тривалий час або на постійне проживання в нових територіальних громадах, необхідно налагодити тісну взаємодію на всіх рівнях ОМС з органами державної влади, громадськими об'єднаннями, Радами ВПО, бізнесом та міжнародними благодійними організаціями, спрямовану, перш за все, на пошук постійного житла та роботи для переселенців, а також організації спеціальних навчальних курсів, тренінгів, семінарів з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації ВПО, при цьому навчальний процес має охопити якомога більше територіальних громад. У зв'язку з цим, необхідна розробка спеціальних навчальних

програм для ВПО, які були б розраховані на тривалу перспективу. Також стоїть питання розробки окремих навчальних курсів для посадових осіб територіальних громад, які залучені до інтеграції ВПО, та відродження системи професійно-технічної освіти для підготовки фахівців з робітничих спеціальностей серед переселенців, що дозволить їм у майбутньому остаточно інтегруватися до нових територіальних громад та взяти активну участь в розбудові та сталому розвитку цих громад.

Список джерел:

1. Звіт щодо регіональних інтеграційних програм для внутрішньо переміщених осіб. 31 с. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/05_2021_nrc_idp_integration_policies_ukr.pdf (дата звернення: 09.10.2023).
2. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.10.2023).
3. Кількість переселенців в Україні з 24 лютого сягнула майже 5 млн. осіб. URL: <https://v-variant.com.ua/kilkist-pereselentsiv-v-ukraini-siahnula-mayzhe-5-mln-osib/> (дата звернення: 11.10.2023).
4. Україна пододала кризовий поріг за кількістю ВПО, – Верещук. URL: <https://v-variant.com.ua/ukraina-podolala-kryzovyy-porih-za-kilkisti-vpo-vereshchuk/> (дата звернення: 05.09.2023).
5. Блюк Н. Деякі питання вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”*. №3(35). 2022. С. 265.
6. Відбудова України: принципи та політика / за ред. Юрія Городніченка, Ілони Сологуб, Беатріс Ведер ді Мауро. CERP Press, 2022. 507 с.
7. Корнієвський О. А. Діяльність громадянських об’єднань України з вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. № 30. С.23-29.
8. Малиновська О. Міграційна політика у великих містах: доцільність розроблення, зміст та пріоритети. *Політичні дослідження*. №1(3). 2022. С. 56-71. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/2786-4774-2022-1-3.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).
9. “Інтеграція внутрішньо переміщених осіб до життя в нових громадах”. URL: <https://www.irf.ua/contest/integracziya-vnutrishno-peremishhenyh-osib-do-zhyttya-v-novyh-gromadah/> (дата звернення: 09.10.2023).
10. Повернутись додому: Експрес-картування потреб та очікувань ВПО у Львівській області. Аналітична записка. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Міщук З. Ресурсно-аналітичний центр “Суспільство і довкілля (2022)”. 37 с.
11. У Черкасах обговорювали можливості покращення допомоги і взаємодії з внутрішніми переселенцями. URL: <http://chmr.gov.ua/ua/newsread.php?view=22961&s=1&s1=17> (дата звернення: 10.10.2023).
12. Інформація для внутрішньо переміщених осіб. Офіційний сайт Кам’янської міської ради. URL:

https://kam.gov.ua/gromadi/sotsialniy_zakhist_naselennya/informatsiya_dlya_vnutrishnyo_peremis_hchenikh_osib (дата звернення: 11.10.2023).

13. Олійник В. Як влада міст допомагає переселенцям з працевлаштуванням? https://lb.ua/news/2023/05/31/557929_yak_vlada_mist_dopomagaie_pereselentsyam.html (дата звернення: 12.10.2023).

14. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 54 с.

15. Про безкоштовні курси в рамках проекту “Посилення конкурентоспроможності та інтеграція внутрішньо-переміщених осіб до економічної діяльності регіону в сучасних реаліях у Київській та Івано-Франківській областях”. Офіційний портал Києва. URL: https://kyivcity.gov.ua/oholoshennia/pro_bezkoshtovni_kursi_v_ramkakh_proyektu_posilennya_ko_nkurentospromozhnosti_ta_integratsiya_vnutrishno-peremischenikh_osib_do_ekonomichno_diyalnosti_regionu_v_suchasnikh_realiyakh_u_kivskiy_ta_ivano-frankivskiy_oblastyakh/ (дата звернення: 28.10.2023).

16. Що таке Ради ВПО і як вони можуть допомогти громадам. URL: <https://hromadske.radio/publications/shcho-take-rady-vpo-i-iak-vony-mozhut-dopomohty-hromadam> (дата звернення: 12.10.2023).

17. По всій Україні вже створено понад 500 рад ВПО. *Урядовий кур'єр*. 23 жовтня 2023 р. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/po-vsij-ukrayini-vzhe-stvoreno-ponad-500-rad-vpo/> (дата звернення: 28.10.2023).

*Марина Цілина,
(м. Київ)*

МІЖНАРОДНЕ ПАРТНЕРСТВО В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення Росії до України активізувало міжнародну діяльність Української бібліотечної асоціації (УБА), благодійних фондів та окремих бібліотечних установ. Зокрема, асоціація стала поширювати інформацію про ситуацію в Україні в засобах масової інформації, а потім провела й долучилася до дискусій під час професійних заходів за кордоном. Було опубліковано низку звернень до міжнародної спільноти із закликом розірвати співпрацю з росіянами, а саме до Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), аби Російську Федерацію було виключено із членів [2]. Однак поки IFLA обмежилася заявою про те, що не відвідуватиме заходи, що проводитимуться на території Росії, до мирного урегулювання ситуації.

Як зазначає Оксана Бруй, голова УБА, закордонні бібліотеки готові допомагати вітчизняним. Українські бібліотеки отримали матеріали від закордонних колег для збереження цінних документів [2]. Техніку для оцифрування надали Німеччина, Франція,

балтійські країни. Окрім цього, передано комп'ютерне обладнання бібліотекам Рівненщини, Тернопільщини й Львівщини.

Низка бібліотек за кордоном узяла до себе на стажування українських бібліотекарів із можливістю перебувати там від пів року і довше. Окремо варто сказати про ініціативу Saving Ukrainian Cultural Heritage Online – об'єднання понад 1500 волонтерів для збереження даних українських вебсайтів у архівах. За цією програмою збережено понад п'ять тисяч сайтів українських культурних інституцій. УБА підписано меморандум з американською компанією Portico про архівування документів на їхніх серверах. Уже архівовано понад вісім тисяч документів.

Ще одним напрямом роботи Української бібліотечної асоціації разом із міжнародними організаціями з лютого 2022 року є допомога українським бібліотекам, що постраждали через війну. Спільно з Американською бібліотечною асоціацією (ALA) введено в дію програму благодійної фінансової допомоги бібліотечним закладам, що постраждали від російсько-української війни. Дев'ять бібліотек отримали гранти в розмірі 50 тисяч гривень. Спільно із Goethe-Institut впроваджено серію тренінгів із психологічної підтримки бібліотекарів. Також разом за сприянням Goethe-Institut здійснюється підготовка фахівців бібліотечних установ до створення безпечного укриття у бібліотеках.

У 2022 році асоціація отримала грант від ЮНЕСКО для вивченням закордонного досвіду.

Сотні бібліотек повністю знищено чи пошкоджено через ракетні обстріли Росії в Україні. Аби відновити їх, необхідно встановити міцне партнерство з дружніми бібліотеками Європи та світу.

Команда Бібліотечного фонду «Бібліотечна країна» у рамках проєкту «Lib: продовження» організувала бібліотекарів до участі у Форумі міжнародного партнерства, що відбувся 17 листопада 2022 року. У заході взяли участь понад 80 учасників (були представлені різні країни, зокрема Естонія, Молдова, Латвія, Литва, Польща, Великобританія, Німеччина, Хорватія, Іспанія, Нідерланди, Угорщина, Румунія, Чехія та Україна).

Важливо було донести міжнародній аудиторії ситуацію з українськими бібліотеками в часи війни. Виконавча директорка БФ «Бібліотечна країна» Люсьєна Шум у своїй доповіді розкрила гостям ситуацію з геноцидом української культури, що відображається не тільки в обстрілах інфраструктури, а й в умисному знищенні українських книг. Окремо повідомлено про втрати життів серед бібліотекарів і про людей зі сфери культури, котрі були або перебувають у полоні чи досі вважаються безвісти зниклими [3].

У форумі брали участь і представники вже двічі переселених з 2014 року, фізично знищених, пошкоджених бібліотек із різних регіонів України. Вони мали можливість говорити безпосередньо про напрями міжнародної співпраці й очікування від партнерств. Зокрема, про це йшлося у виступах керівників бібліотек України: Наталії Петренко, директорки Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Марії Починкової, в.о. директорки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Юлії Василенко, директорки Донецької обласної бібліотеки для дітей, повністю зруйнованої в Маріуполі, Інни Аліференко, керівниці КЗ «Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка» (бібліотеки, що постраждала внаслідок ракетних обстрілів).

Задля розкриття на міжнародному рівні роботи бібліотек з вимушено переміщеними українцями зроблено презентацію Надії Кіндрись, заступниці директора Львівської обласної бібліотеки для дітей. Вони створили Steam-лабораторію Pidzemka – простір у підвальному приміщенні, що дало можливість працювати з дітьми під час повітряних тривог, а також створили проєкт «П'ята стихія» з інформаційно-психологічної безпеки для дітей і підлітків внутрішньо переміщених осіб, котрі опинилися у Львові під час війни.

Доповідь про готовність допомагати Україні та її бібліотекам представлено Ізобель Хантер, виконавчою директоркою організації «Libraries Connected» (м. Лондон, Великобританія). Доповідачка відзначила, що бібліотеки Великої Британії підтримують мешканців з України книгами, привітальними сесіями та підтримкою в пошуку роботи, пільг. Колеги з Британії зазначили, що бібліотечні установи хочуть провести місцеві заходи, присвячені українській та європейській культурі і цінностям свободи та дружби, й мають бажання спільно з українськими бібліотеками працювати й обмінюватися ідеями.

Готовність співпрацювати виявили також Дзідра Шміта, директорка Ризької центральної бібліотеки, Віргінія Сведене, координаторка освіти дорослих у Публічній бібліотеці Паневежиського повіту Габріеле Петкевичайте-Біте у Литві, Ольга Матасарі, координаторка проєктів Асоціації бібліотекарів (м. Кишинев, Республіка Молдова). Колеги із європейських країн ділилися реалізованими ініціативами на підтримку українців, котрі тимчасово перебувають у їхніх країнах, ділилися контактами, аби безпосередньо спілкуватися з українцями для спільних проєктів.

Досвід стипендіальної підтримки в Німеччині представлено Ольгою Зубренко, провідною бібліотекаркою Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки.

20 квітня 2023 року відбувся VI Міжнародний форум молодих бібліотекарів. Частина заходу охоплювала досвід іноземних колег [1]. Спікерка з Латвії Ілона Гіруцька, бібліограф Резекненської міської центральної бібліотеки розповіла про підтримку України й

українців у період російсько-української війни, про досвід і вплив війни на роботу Резекненської міської центральної бібліотеки, про діяльність та активності бібліотеки для підтримки українців.

Досвідом литовської бібліотеки поділилася **Агне Гумуліаускіене**, бібліотекарка з культурних та освітніх заходів публічної бібліотеки Шяуляйського муніципалітету, членкиня Молодіжної секції Литовської бібліотечної асоціації. У доповіді: «Бібліотека об'єднує нації: роль литовських бібліотек в інтеграції українців» ішлося про залучення литовських бібліотек до адаптації українців, в основному дітей, у Литві, про нові послуги, заходи, простори, оскільки литовські бібліотеки активно працюють у напрямі інтеграції біженців.

Яніка Таппо, завідувачка відділу літератури іноземними мовами Талліннської центральної бібліотеки, членкиня Клубу молодих професіоналів Асоціації естонських бібліотекарів розповіла про Талліннську центральну бібліотеку. Це найбільша публічна бібліотека Естонії, що працює із вимушено переміщеними українцями. Із початком війни у бібліотеці переформатували послуги задля допомоги українцям з адаптації в естонське суспільство.

19–22 вересня 2023 року відбувся XIII Львівський міжнародний бібліотечний форум. У панельному засіданні «Дружні, сильні, єдині: слово зарубіжним партнерам» взяли участь **Олаф Хамман**, директор Східноєвропейського відділу Берлінської державної бібліотеки, **Томаш Маковський**, Генеральний директор Національної бібліотеки Польщі, *Єжі Вознякевич*, директор Воєводської публічної бібліотеки у Кракові, **Лаура Юхневич**, Президентка Литовської асоціації бібліотекарів, **Едіта Урбонавічене**, Голова Литовської асоціації муніципальних публічних бібліотек [4]. Зарубіжні колеги засвідчили непохитну підтримку України та українських бібліотекарів, розповіли про спільні проєкти та заходи, адвокацію інтересів України в міжнародних організаціях, добровільну допомогу, послуги та сприяння працевлаштуванню українських переселенців і багато іншого.

Отже, розглянуті заходи і проєкти дають змогу зробити висновки про підтримку міжнародними бібліотечними асоціаціями загалом, так і окремими зарубіжними бібліотечними установами українських бібліотек, їхніх працівників та осіб, які опинилися через війну за кордоном. Учасники форумів отримали можливість безпосередньо донести інформацію про свій стан справ в установі, озвучити потреби та очікування від партнерських відносин, розширити контакти. Українські фахівці запевнили колег із-за кордону про готовність бути рівносильно надійними партнерами як під час, так і після завершення війни на важливому етапі відбудови та відновлення. Маємо надію на подальший розвиток співпраці за різними векторами міжнародної взаємодії.

Список джерел:

1. VI Міжнародний форум молодих бібліотекарів Української бібліотечної асоціації відбувся. URL: <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5105-vi-mizhnarodnyi-forum-molodykh-bibliotekariv-ukrainskoi-bibliotechnoi-asotsiatsii-vidbuvsia>. (дата звернення: 14.10.2023).
2. Бліндюк М. Українська бібліотечна асоціація в умовах війни. Розмова з Оксаною Бруй. URL: <https://www.goethe.de/prj/lek/uk/--/uba.html> (дата звернення: 14.10.2023).
3. Сміливість говорити та спільно діяти у часи війни: проведено Форум міжнародного партнерства для бібліотек. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/international-forum-libraries/> (дата звернення: 14.10.2023).
4. XIII Львівський міжнародний бібліотечний форум: післясмак. URL: <https://ula.org.ua/en/news-2/5139-khiii-lvivskyi-mizhnarodnyi-bibliotechnyi-forum-pisliasmak> (дата звернення: 14.10.2023).

*Марина Цінська,
(м. Київ)*

ЧАСОПИС «ОСНОВА»

ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Часопис «Основа» – український загальнонаціональний суспільно-політичний та літературно-науковий журнал, який виходив з січня 1861 по жовтень 1862 р. з у Санкт-Петербурзі з ініціативи українських громадівців, центром яких на той час була якраз імперська столиця. Головним керманічем і організатором журналу був Пантелеймон Куліш, у друкарні якого здійснювалось видавництво часопису. “Саме ім’я сему місячникові нарек аз; програму до нього скомпонував аз”, – писав він пізніше до М. Павлика [1, с. 44]. Редактором «Основи» виступав літератор-публіцист Василь Білозерський, який забезпечив фінансову базу для видання журналу; обов’язки відповідального секретаря редакції взяв на себе Олександр Кістяківський, який тоді працював в сенаті в Петербурзі; технічну, організаційно-господарську сторону справи вів управитель типографії П. Куліша Данило Каменецький. «Основа» об’єднала навколо своєї діяльності провідних тогочасних вчених, письменників, культурних та громадських діячів, таких як: Леонід Глібов, Матвій Симонов, Степан Руданський, Олександр Кониський, Володимир Антонович, Тадей Рильський, Павло Чубинський, Олекса Стороженко, Лев Жемчужников. Такий широкий склад співробітників допоміг редакції створити видання з багатою й різноманітною соціально-культурною програмою. Формування інтелектуального й культурного образу журналу значною мірою відбувалося під впливом поезій Тараса Шевченка, творів Марко Вовчок, історичних студій

Миколи Костомарова, прозових творів й етнографічних збірок Пантелеймона Куліша. Журнал був відкритий для подання матеріалу як українською, так і російською мовами, що давало можливість транслювати знання про Україну широко за межі українського середовища.

Програма журналу, вміщена у першому січневому випуску за 1861 рік, складалася з творів красного письменства, історії, «народоопису» (етнографії), мовознавства, побуту, виховання та освіти, «землезнавства», природознавства, медицини, сільського господарства, промисловості та торгівлі, урядових постанов та розпоряджень щодо України, бібліографії, рецензій на видання, обласних вістей, листування, дрібних заміток та повідомлень. Тому політематична «Основа» вивчалася різними вченими: літературознавцями, мовознавцями, істориками, етнографами, журналістами. Однак, мало хто з дослідників розглядав краєзнавчий доробок періодичного видання. Цінність часопису як історико-краєзнавчого джерела визначається насиченістю відомостями з тогочасного життя населених пунктів та яскравим відтворенням суспільно-побутового, громадсько-культурного життя з місць, звідки писалися замітки. Тому фахівці сектору краєзнавчої роботи науково-методичного відділу звернули на нього увагу, як змістовного ретроспективного джерела з краєзнавчої тематики для роботи з наповнення бази даних «Історія міст і сіл України». Виявилося, що багато питань, які окреслені на сторінках журналу, залишаються актуальним і донині та заслуговують на переосмислення з точки зору сучасних історичних подій. Так, з'явився проєкт «Часопис «Основа»: історичні відомості та краєзнавчий аспект», в рамках якого вивчається журнал з метою аналізу, розкриття його змісту, систематизації та висвітлення історико-краєзнавчих відомостей. Проєктом передбачено підготовка циклів оглядів статей (випуски представлені на сайті), які найбільш яскраво відображають краєзнавчий аспект та укладання систематичного покажчика змісту часопису «Основа».

У ході роботи над проєктом, крім детального вивчення самого тексту «Основи», фахівці зверталися до різноманітних джерел. Передусім, використовувалися численні статті дослідника української літератури та журналістики другої половини XIX століття Віктора Дудка та монографічний нарис М. Д. Бернштейна «Журнал «Основа» і український літературний процес кінця 50-х – 60-х років XIX ст.» (Київ, 1959). Чимало праць, вміщених на сторінках «Основи», підписано псевдонімами і криптонімами. При їх розкритті використовувалися видання: О. І. Дей «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.)» (Київ, 1969), В. Еппель «Нові матеріали до словника українських псевдонімів» (Київ, 1999), біо-бібліографічний словник «Українські письменники» (Київ, 1963).

Важливим напрямом діяльності журналу були публікації розвідок із різних куточків України. До «Основи» писали з великих міст та невеликих сіл, з найвіддаленіших хуторів, назви яких вже зникли з мапи нашої країни, а також з місцевостей за межами України. Листи і кореспонденція надходили з Києва, Харкова, Катеринослава (нині – місто Дніпро), Полтави, Чернігова, Одеси, Львова, з Ромен, Хорола, Лубен, Кролевця, Борзни, Ніжина, Прилук, Козельця, Охтирки, Ананьєва, Переяслава, Кременчука, Миргорода, Конотопа, Бобринця, Глухова, Білої Церкви, Борисполя, із сіл – Красного (нині Узинської мтг Білоцерківського району Київської області), Калити (нині смт, Калитянської стг Броварського району Київської області), Карабинівки (Межиріцької стг Павлоградського району Дніпропетровської області), Олександрівки (Корюківської мтг Корюківського району Чернігівської області), Маковищ (Макарівської стг Бучанського району Київської області), Дударів (Ржищівської мтг Обухівського району Київської області) та багатьох інших. Часто наукові та літературні діячі переїжджали жити на хутори через погіршення стану здоров'я або з інших причин, досліджували нову місцевість та надсилали звідти кореспонденцію до редакції «Основи». Для прикладу, перший ректор Університету Святого Володимира Михайло Олександрович Максимович після того, як пішов у відставку, оселився у дідовій хаті на хуторі Михайлова Гора (а нині – це урочище на території села Прохорівка Ліпнявської стг Черкаського району Черкаської області), де займався науково-літературною діяльністю, в тому числі писав статті для «Основи». Або ж, автор дописів «Сближение и следы» та «Семен Палій» Петро Іванович Рев'якін, після звільнення із військової служби, замешкав на власноруч облаштованому хуторі Вовча Долина поблизу села Красне Васильківського повіту Київської губернії. Під час ідентифікації згаданого у кореспонденції населеного пункту за сучасним адміністративно-територіальним поділом, виявилось, що в Київській області є три села з назвою Красне, які потенційно могли бути місцем проживання П. Рев'якіна, а саме: Красне Згурівської стг Броварського району, Красне Перше Обухівської мтг Обухівського району та Красне Узинської мтг Білоцерківського району. Дослідивши зміни адміністративно-територіального устрою України, які стосуються вказаних населених пунктів та зіставивши дані згідно відомостей з бази даних НІБУ «Адміністративно-територіальний устрій. Зміни і доповнення» та довідника «Адміністративно-територіальний поділ Київщини. 1471 – 1918 рр.» (Біла Церква, 2017), фахівці дійшли висновку, що у кореспонденції Петра Рев'якіна йдеться про село Красне Узинської мтг Білоцерківського району.

Географія, звідки надходили дописи, досить обширна ще й через те, що автори журналу багато подорожували, досліджували історію, етнографію, культуру, науку, стан освіти української нації. Наприклад, постійний кореспондент журналу Олександр Кониський

(часто публікувався під псевдонімом Олександр Переходовець) за завданням редакції їздив по містах і селах України і друкував у рубриці «Вісті» свої враження від подорожей у формі листів, нарисів, заміток: «Лист з дороги», «З Полтави», «З Старих Санжар Полтавського повіту» та інші. У красназавчих замітках описували суспільне життя, побут, звичаї краю, стан освіти, культурні події, що відбувалися в українських містах і селах, а також особисті враження авторів від перебування в населених пунктах.

Виникнення і розгортання діяльності «Основи» припадає якраз на період ліквідації кріпацтва у зв'язку з впровадженням селянської реформи 1861 року. На сторінках часопису спочатку привітали такі зміни, друкуючи статті, пройняті захопленням. Але з плином часу редакція змушена була визнати багато крикучих фактів, породжених хваленим «звільненням». Один за одним безперервно з різних місцевостей України ідуть листи, в яких висвітлювалося реальне становище пореформеного селянства. Так, Тадей Рильський у статті «З Маковищ (Київського повіту)» [4] (нині – Макарівська стг Бучанський район Київська область) за допомогою статистичних даних розкриває важке становище селянства під час так званого розмежування. Проте, критикувати дії влади треба було обережно. Інакше, як зазначає Віктор Дудко, замітки на актуальну суспільно-політичну проблематику, висвітлені не з урядових позицій, блокувала цензура [5, с. 74]. Тому, щоб не зазнати переслідувань, автори просили редакцію друкувати замітки без підпису, а у назві та тексті статті не вказували, де саме відбувалися описувані події, назви населених пунктів позначали першими літерами (наприклад, «Из М.[иргорода]», «Лист з Га-ча» – мається на увазі місто Гадяч, Из – ского уезда, Из – вской губернии)) або «закодовували». Умовні назви міст і сіл добиралися за співзвуччям та в змісті відбивали етнографічні, географічні, економічні чи національні особливості міста або території, відсилали до герба населеного пункту тощо.

Яскравий приклад «маскування» назви населеного пункту прослідковується в етнографічно-художньому нарисі М. Номиса (справжнє ім'я – Матвій Терентійович Симонов) «Різдвяні святки» [3], в якому читачам представлено українське село та звичаї його жителів. Цей твір має автобіографічний характер, написаний на основі дитячих спогадів автора про атмосферу в українському селі на Полтавщині напередодні зимових свят. У тексті автор зобразив село Ріжків, а його мешканців під іменем ріжківців. На думку науковиці Зінаїди Шумейко, село Ріжки – вигадана назва, під якою автор зашифрував рідне село Заріг нині Оржицька стг Лубенський район Полтавська область, стверджуючи, що «паралелі є досить виразними» для того, щоб ідентифікувати місцевість, виходячи з матеріалу публікації [6, с. 203].

Журнал «Основа» мав найбільше значення в історії української періодичної преси в середині XIX століття. Незважаючи на нетривалий період функціонування, часопис

«Основа» став вагомим внеском у громадсько-культурне життя України: він надав можливість популяризувати українську історію, літературу, мову, вести полеміку на важливі суспільно-політичні теми, сприяти формуванню національної ідентичності серед українськомовного населення [2, с. 209].

Отже, часопис «Основа», безумовно, заслуговує на об'єктивний історично-краєзнавчий аналіз та всебічне вивчення, а започаткований проєкт «Часопис «Основа»: історичні відомості та краєзнавчий аспект» сприяє відображенню історії часопису, розкриттю інформаційного потенціалу періодичного видання, дослідженню особливостей культурного, літературного життя України в кінці 50-х – 60-х рр. та, врешті, розумінню епохи, в якій творилася «Основа».

Список джерел:

1. Животко А. Історія української преси. Мюнхен, 1989. 334 с.
2. Казакевич О. М. Українська мова як чинник формування модерної нації у європейському контексті (друга половина XIX – початок XX ст.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Київ, 2018. С. 479.
3. Номис М. Різдвянні святки. Письмо 1-е. *Основа*. 1861. Январь. С. 267-281. ; Письмо 2-е. Багата кутя. *Май*. С. 49-72. ; Письмо 3-е. Святий вечір. *Іюнь*. С. 21-38.
4. Рильський Т. З Маковищ. *Основа*. 1862. Лютий. С. 84-92.
5. Статті для журналу «Основа» (1861–1862), заборонені цензурою / вст. ст., публ., комент. В. Дудко. *Київська старовина*. 1997. № 5. С. 71–85.
6. Шумейко З. Фольклоризм художніх творів Матвія Номиса в контексті розвитку українського романтизму. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2016. Вип. 8. С. 201-205.

***Катерина Чабан,
(м. Хмельницький)***

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ПОДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В БІБЛІОТЕКАХ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Меморіалізація - це система заходів, спрямована на збереження історичної пам'яті народу, аби згуртувати сучасників навколо неї та сформуванню спільне її сприйняття [7]. В умовах російсько-української війни та особливо після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року ця робота набирає неабиякої ваги з огляду на потреби у фіксації військових злочинів росіян з подальшим притягненням винних до відповідальності;

документуванні героїзму і мужності захисників вітчизни, опору і волонтерства цивільного населення, вшануванні пам'яті загиблих та патріотичного виховання молоді.

З усіх інституцій, причетних до реалізації політики пам'яті, роль бібліотек на сьогодні не зовсім усвідомлена громадськістю [10], що вимагає узагальнення практичного досвіду, напрямків і підходів до реалізації окремих методів і форм [4], їх впливу на суспільну свідомість, думку та сприйняття подій.

На Хмельниччині з початку війни в бібліотеках сформувалась системна робота, що реалізована через накопичення й упорядкування інформаційних ресурсів про події війни, усний, візуальний та змішаний формати.

Джерельною базою подій війни є книги та періодичні видання, що надходять з різних джерел до бібліотек. Подаровані авторами, видавництвами, передані волонтерами, отримані від державних інституцій, видані коштом місцевих бюджетів, ці видання є основою читацької думки та суджень про події, на них базуються бібліотечні просвітницькі заходи, бібліотечні видання.

У фондах головної книгозбірні області накопичено понад 200 книжкових видань про події російсько-української війни. Серед них вирізняються:

- наукові монографії, збірки, що досліджують та розвінчують російські наративи та міфи щодо історії України та Московії, окремих територій та спільнот, ролі історичних особистостей, характеру війни, її причин та наслідків тощо);
- окремо видані документи, спогади, літописи, задокументовані свідчення учасників подій з коментарями наукових інституцій, записки добровольців, хроніки анексії Криму, Ілловайської трагедії, захисту Донецького аеропорту, захисників Маріуполя, Луганська, спогади врятованих від тортур бранців таємних в'язниць Донбасу, матеріали кримінальних проваджень злочинів проти українців, шпитальні нотатки поранених бійців, журналістські хроніки тощо;
- публіцистичні і прозові твори, близькі до документалістики;
- художня література-військова поезія та проза, народжена у бліндажах, окопах, бомбосховищах, поїздах, вистраждана емоціями та нездолана ніким;
- практичні посібники переважно психологічного характеру по роботі з окремими категоріями населення, що постраждали в умовах війни;
- альбоми світлин, картин, плакатів, аніме.

Кожне з видань унікальне по-своєму, розкриває певну грань війни: терористичне обличчя ворога, його приховане нутро, псевдобратерство, гібридну війну, злочини й геноцид проти цивільного населення, рух опору й незламність українців, мужність воїнів, жінок,

журналістів, дітей. Аби упорядкувати увесь масив літератури, наразі у Хмельницькій ОУНБ фахівці укладають бібліографічний покажчик «Література війни», який охопить увесь спектр видань та дозволить користувачу зупинити свій вибір.

Книги доповнюють періодичні видання Хмельниччини, що є джерелом щоденних хронік та подій області в умовах війни, - втрат, прийняття переселенців, допомоги волонтерів, зарубіжних країн та фондів, нових умов життя мирного населення без світла і води, спричинених терористичними атаками на цивільну інфраструктуру області російської армії, мобілізації, жертв серед військових та цивільних, урядових відзнак та народного пошанування. Тисячі історій з життя територіальних громад, які не забути.

Книги з бібліотечного фонду представлені читачам на тематичних книжкових виставках, у віртуальному просторі. Зокрема, на сайті Хмельницької ОУНБ обкладинки видань та їх опис з анотацією демонструють сторінки «Нові книги», «Віртуальні виставки», у блозі «Бібліогурман». Підготовлені працівниками відеопрезентації дають можливість погортати сторінки видань, побачити світлини, співставити факти, створюють емоційний фон завдяки використанню звукових та музичних ефектів. Такою є відеопрезентація книги Андрія Котлярчука «Добровольці. Доба Героїв» на каналі YouTube, підготовлена фахівцями книгозбірні до Дня добровольця, що містить світлини Героїв, інформацію про автора, що ризикуючи життям, робив живі розповіді на нульовому рубежі захисту держави [5].

Частина видань є особливо цінними, адже написані місцевими авторами, воюючими письменниками. Презентації таких книг за участю авторів, живих свідків і героїв подій залишають незабутні враження у присутніх.

Книга подолянки Станіслави Старостіної «Ти - Герой України» на 132 сторінках розповідає про подвиг героїв АТО ООС, їх мужність та героїзм, проявлений при захисті вітчизни. Багато хто не повернувся додому. Щемливі історії матерів, які шукали своїх синів та визволяли їх з полону, чекали повернення у рідну домівку з ампутованими кінцівками, але живих, повідувала авторка книги. Присутні на презентації живі герої книги з болем згадували військові епізоди, бойову дружбу, жахіття воєнних буднів, безчинства російської армії. Ця та інші книги заслуженої журналістки з Хмельниччини «Увійшли в безсмертя», «Нездоланні герої «кіборги» Хмельниччини» про захисників Донецького аеропорту знані в багатьох бібліотеках області та передані авторкою в інші регіони України.

Історію дитячого волонтерства Хмельниччини викарбувало інформаційно-довідкове видання Державного архіву у Хмельницькій області «Україна – це ми». Кожна світлина видання, що відзнята із спеціального фонду архіву, - це окрема історія допомоги маленьким подолянам воїнам Збройних Сил України за підтримки батьків, родин, навчальних закладів. 10-річна Софійка з початком війни почала писати книжки, за допомогою мами видавати,

продавати у парку та зуміла зібрати для воїнів 10 тисяч гривень; разом з бабусею відправили на фронт 82 банки домашнього варення. За свої справи дитина отримала грамоту від Головнокомандуючого Збройних Сил України генерала Валерія Залужного. Присутні на презентації книги студенти навчальних закладів міста, вчителі не могли стримати захоплення від озвучених історій дітей. Сьогодні книга оцифрована та розміщена у вільному доступі в електронній бібліотеці ОУНБ для ширшого доступу читачів до видання [9].

Марафон воєнної поезії, що проходив в ОУНБ рамках Всеукраїнського дня бібліотек під гаслом «Бібліотека - твоя синергія Перемоги», акцентував увагу на поетичному та акторському прочитанні поезії війни воюючих письменників. У виконанні акторів обласного академічного муздрамтеатру звучали вірші воюючих поетів Хмельниччини Михайла Цимбалюка, Ростислава Балеми, Артура Закордонця, Петра Палаша, молодих поеток Альони Радецької, Олени Іськової-Миклашук, дружини загиблого воїна Ольги Саліпи, волонтерки-письменниці Лідії Ярошно та інших. Захід набув масовості завдяки вуличній акції на майданчику перед бібліотекою та зумів долучити до участі не лише читачів, а й пересічних перехожих.

В арсеналі бібліотечних форм не лише зустрічі з книгою і автором, але також виставки дитячих творчих робіт на теми війни, майстерки з виготовлення оберегів для воїнів, зустрічі з митцями, що побачили війну в кольорі. Такою була презентація виставки плакатів члена Національної спілки художників України хмельничанина Володимира Карвасарного, що проходила в ОУНБ у лютому 2023 року, на річницю подій російського вторгнення. Плакати інформували про трагедію й криваві події Бучі та Ірпеня, звіряче та дикунське нутро ворога, його зомбовані Z пропагандою мізки, показували загарбницьку поведінку російського сусіда щодо українців, нашої культури й цінностей. Особливої гостроти сприйняття присутнім студентам вишів міста, читачам задавали страшні спогади переселенців, які саме під враженням виставки змогли ними поділитись. Виставка демонструвалась у багатьох бібліотеках та музеях області, інших регіонах України та набрала певного громадського резонансу.

Ці та інші бібліотечні події, що базуються на книгах, творах мистецтва у їх акторській, мистецькій та авторській презентації по-новому розкривають окремі епізоди війни, спонукають до роздумів тих, хто не зіткнувся із війною особисто та закарбовуються у пам'яті присутніх живими свідченнями, образами, поетичними рядками, влучним словом та кольором. На зустрічах з істориками, воїнами ЗСУ (в рамках Днів волонтера, добровольця, Дня батька) молодь має змогу провести паралелі між давніми та сучасними українськими військовими традиціями, розвіяти міфи та поширені окремими каналами фейки, формувати

уявлення про справжні цінності у війні, загартовувати дух та віру у непереможність народу-визволителя.

Відзначу як окремий напрямок бібліотечної роботи - увічнення пам'яті про воїнів Збройних Сил України. Чи не в кожній бібліотеці області, - від маленької сільської до обласної за час війни віддається шана землякам, що пішли боронити рідну землю від загарбника, зникли безвісти та тим, хто загинув. На виставках, інформаційних стендах у бібліотеках можна побачити портрети воїнів та інформацію про них, що межує з книгами, газетними публікаціями. Воїнам-землякам присвячені видання бібліотек: бібліографічні списки, листівки, пам'ятки, інформаційні, довідкові видання.

Довідково-бібліографічне видання Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки «Герої України. Хмельницька область» уміщує відомості про Героїв Небесної сотні та учасників АТО з Хмельниччини - портрет, коротку біографію, літературу про воїна, його відзнаки [3]. Видання обласної бібліотеки для юнацтва «Кіборги з Хмельниччини» присвячене 8 подолянам - героїчним оборонцям Донецького аеропорту [6]. Бібліографічний літопис «Героїв пам'ятаєм імена» укладений фахівцями Хмельницької обласної бібліотеки для дітей імені Т. Г. Шевченка. Підготовлено 3 випуски літопису, перший з яких «Подільські Небесні Ангели» увічнює пам'ять про 10 полеглих хмельничан - Героїв Небесної Сотні, другий випуск «Стан душі - волонтер» дає інформацію про діяльність організованих загонів волонтерів на теренах області. Третій випуск літопису «В ім'я вітчизни - подвиг ратний» - про подолян-захисників східних кордонів України [2].

Серію листівок «Герої не вмирають!» підготувала Полонська центральна бібліотека міської ради на основі газетних публікацій. Листівки містять фото захисників, інформацію про дату народження та смерті, військові звання та посаду, місце навчання та служби, сімейний стан, обставини загибелі, місце поховання, нагороди та відзнаки, а також літературу про загиблого. Солдати, сержанти, лейтенанти... Наймолодшому з них, Свінціцькому Максиму, було 23 роки. Закінчивши Київський військовий інститут телекомунікацій та інформатизації, загинув у 2018 році, не доїхавши у пункт призначення зони ООС. Старший солдат Іщук Олександр загинув у 27 років під час бойового завдання поблизу села Маринівка Шахтарського району Донецької області. Нагороджений посмертно орденом «За мужність 3 ступеня». На Харківщині загинув, залишивши батьків, дружину та двох малолітніх донечок, старший сержант Цимбалюк Сергій. Цих листівок у комплекті 23, про земляків, що захищали Донеччину, Харківщину, Херсонщину, Миколаївську та Луганську області України та полягли у сирій землі. Але у бібліотеках ніхто не забутий і ніщо не залишається забутим. Для нас вони залишаються у пам'яті навечно.

Біобібліографічний покажчик «Воїни Деражнянщини - герої захисники України» Деражнянської центральної міської бібліотеки розповідає про 5 воїнів АТО, що не повернулись додому, їх діяльність, обставини смерті, місце поховання, державні відзнаки. Подано біографічні довідки. Покажчик містить упорядковану бібліографію, іменний покажчик, покажчик періодичних видань.

Пошановуючи земляків, видання готують і сільські бібліотеки-філії. Переможець обласного конкурсу на кращу організацію краєзнавчої роботи, організованому Хмельницькою ОУНБ у 2023 році спільно з відділеннями Спілки краєзнавців України та обкому профспілки працівників культури, Завадинецька бібліотека-філія Городоцької центральної бібліотеки уклала інформаційне видання про загиблих воїнів-односельчан Богдана Дикунця та Святослава Сторожука. Подано історії життя захисника, світлина їх дитинства та юності, зібрані родинні фото, спогади односельців, світлина з поховання та вшанування пам'яті у рідному селі.

Краєзнавець Володимир Борисов, працівник Летичівської центральної бібліотеки, підготував видання «Слава Героям», умістивши розповіді як про захисників Другої світової, так і про воїнів новітньої російсько-української війни, - спогади, публікації зі ЗМІ, веб-сайтів.

Хмельницька міська центральна бібліотека створює базу даних про воїнів громади на сайті бібліотеки, - світлина та інформацію про понад 200 загиблих Хмельничан [1].

До пошуку і поширення інформації про воїнів-захисників України в російсько-українській війні обласна бібліотека для молоді залучила своїх читачів, оголосивши у 2023 році обласний конкурс «Розповім про Героя». За умовами конкурсу молодь викладає у соцмережах відеоролик про воїна зі своєї громади, додавши розповідь про нього і хештег #Розповім_про_Героя. На сьогодні вже поширено понад 150 таких роликів на каналі YouTube та соціальній мережі Фейсбук. Кінцевою метою конкурсу є формування меморіальної бази про воїнів-подолян на основі місцевої інформації.

Однією з форм увічнення подій війни у бібліотеках області є створені музеї війни. Музей-майстерня «Бібліотечний спротив» відкрито у Хмельницькій обласній бібліотеці для молоді у 2022 році з метою реалізації волонтерських проєктів бібліотеки з підтримки ЗСУ, їх популяризації серед жителів міста та області та патріотичного виховання молоді. Історію волонтерства книгозбірні оприлюднено на банерах, що на стінах музею. Поруч - інсталяція з залишків ворожої зброї, наданих волонтерами Національного військово-історичного музею України, громадських організацій. Саме тут, у музеї, бібліотекарі поруч із читачами виготовляють обереги для воїнів, смаколики, маскувальні сітки, збирають книги, сюди привозять волонтери тканину, продукти, матеріали. Музей - не лише осередок волонтерства,

але й просвітництва, адже організовані екскурсії учнівської та студентської молоді, флешмоби, а експонати мандрують бібліотечними просторами для привернення уваги під час громадських акцій.

У Чорноострівській центральній бібліотеці у липні 2022 року відкрито музей «Нескорені». Тут відвідувача зустрічають великі портрети загиблих захисників-мешканців громади, інформація про них. Один із найперших з громади у березні 22-го віддав своє життя за оборону Києва 23-річний студент київського вишу Олексій Казімір, що з перших днів вторгнення російських військ записався добровольцем. Посмертно нагороду отримував дідусь воїна, що рятував побратимів у розстріляному росіянами автомобілі. Поруч у музеї - фото зниклих безвісти. На вікнах зимові маскувальні сітки, під ними - залишки боєприпасів різного калібру. В сусідній кімнаті - свічки, дитячі іграшки, ікони поруч із написами Буча, Ірпінь, Гостомель.... Музей є місцем вшанування пам'яті полеглих воїнів, мирного населення, екскурсій для дітей шкіл громади, зустрічей із членами їх родин, громадських заходів, семінарів.

Отже, завдяки комплексному підходу до питання меморіалізації подій війни та за умови використання усіх ресурсів та можливостей, бібліотеки здатні бути місцем пам'яті, де акумулюється достовірна інформація про події війни, яку складають документальні джерела, усна історія, світлини, листування, генеровані бібліотеками ресурси, сформована під час бібліотечних подій суспільна думка. Усе робиться з бажанням найшвидшого закінчення війни та післявоєнного відновлення України.

Список джерел:

1. «Герої не вмирають» : [віртуальна виставка про воїнів російсько-української війни] [Електронний ресурс]. *Хмельницька міська централізована бібліотечна система : [веб-сайт]*. Електронні дані. URL: https://www.cbs.km.ua/?dep=1&dep_up=81&dep_cur=578. Назва з титул. екрана. (Дата перегляду: 02.10.2023).
2. Героїв пам'ятаєм імена : бібліографічний літопис. Вип. 1, 2, 3. *Хмельницька обласна бібліотека для дітей імені Т.Г.Шевченка : [веб-сайт]*. URL: https://odb.km.ua/?dep=1&dep_up=0&dep_cur=1442#gsc.tab=0 . Назва з титул. екрана. (Дата перегляду: 05.10.2023).
3. Герої України: Хмельницька область : довід.-бібліогр. вид. / Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін., ХОУНБ ім. М. Островського. 2-ге вид., доп. і перероб. Хмельницький, 2016. 52 с. (Видатні особистості Хмельниччини). Електрон. версія. URL: http://www.ounb.km.ua/vidanya/2016/heroes_ua_2016.pdf. (Дата перегляду: 02.10.2023).
4. Гранчак Т. Ю. Напрями і формати здійснення бібліотекою політики пам'яті : Матеріали Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації» (2020) [Електронний ресурс]. *Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського : [веб-сайт]*. Електрон. текст. дані.

Київ, 2013-2023. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1067> . Назва з титул. екрана. (Дата перегляду: 05.10.2023).

5. Добровольці. Доба героїв : [відеоогляд книги А. Котлярчука «Добровольці. Доба героїв»] [Електронний ресурс]. *Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека : [веб-сайт]*. Електрон. дані. URL: <http://ounb.km.ua/vistavki/dobrovolci/index.php> . Назва з титул. екрана.

6. Кіборги з Хмельниччини / Хмельниц. облрада, Хмельниц. обл. б-ка для юнацтва; уклад. В. Б. Тарчевська ; відп. за вип. Т. М. Таньчук. Хмельницький : Хмельниц. обл. б-ка для юнацтва, 2021. 16 с.

7. Пошивайло І. Форми меморіалізації визначних місць історії : 3 матеріалів семінару «Форми меморіалізації визначних місць пам'яті». *Укр. історич. журнал*. 2021. №6; *Історична правда*. 2022. 18 листоп. Електронні дані. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/11/18/162060/> . Назва з титул. екрана. (Дата перегляду: 30.09.2023).

8. Тарчевська В. Б. Музей-майстерня «Бібліотечний спротив» у Хмельницькій бібліотеці для юнацтва. *Бібліосвіт : інформ. вісн. / Держ. б-ка України для юнацтва*. 2023. Вип.1 (85). С. 62.

9. Україна - це ми! Із колекції документів дитячого волонтерського руху Державного архіву Хмельницької області / Хмельниц. облвійськ. архів, Держ. архів Хмельниц. обл. ; упоряд.: К. М. Бурдуваліс, М. І. Коваленко, Ю. В. Олійник ; редкол.: С. В. Гамалій, С. Г. Тюрін [та ін.]. Хмельницький : Драчук І. В., 2023. 132 с. : фото кольор. Електронна версія. URL: <http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/jspui/handle/123456789/671> . (Дата перегляду: 02.11.2023).

10. Участь бібліотек у реалізації політики національної пам'яті [Електронний ресурс] : науково-методичний poradnik / авт.-уклад. Т. Ю. Гранчак ; ВГО Українська бібліотечна асоц., Укр. ін-т нац. пам'яті. Електрон. вид. Київ : УБА, 2021. 62 с. URL: https://ula.org.ua/images/uba_document/seminar/National_Memory_2021.pdf . Назва з титул. екрана. (Дата перегляду: 09.09.2023).

*Сергій Черненко,
(м. Київ)*

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ І СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Починаючи з повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року, країна-агресор встановила за мету ліквідувати українську державу та українців як націю. У зв'язку з цим російські війська руйнують українські міста і села, знищують історико-культурні цінності та жорстоко вбивають громадян нашої країни. Неоціненну роль в збереженні національної спадщини та культурних традицій відіграють різновиди бібліотек. Під час воєнного стану їх значення особливо зростає, оскільки вони

виконують важливі функції у сфері інформаційно-просвітницької, комунікативно-організаційної та історико-культурної діяльності. Тому захист бібліотечних будівель, збереження та відновлення книжкових фондів є невід'ємною частиною культурної політики для збереження національно-культурної спадщини України в сучасних умовах [3].

Постановка проблеми. На сьогодні кількість бібліотечних факультетів по усій країні скоротилася до одного, а кафедр – до чотирьох, і ще один ВНЗ пропонує вищу освіту за бібліотечною спеціальністю як другу. В Україні функціонують 6 ВНЗ III-IV рівнів акредитації, розташованих разом з філіями чи відокремленими підрозділами у 8 областях, в яких можна отримати вищу бібліотечно-інформаційну освіту. В період військових дій значення бібліотечної освіти в поширенні правди про злочини росіян є особливо актуальним.

Виклад основного матеріалу. Протягом шести місяців з лютого по серпень 2022 року діяльність 2793 бібліотек була повністю або частково припинена. Аналіз інформаційних матеріалів щодо роботи бібліотек в умовах воєнного конфлікту дозволяє стверджувати, що причиною такого скорочення було часткове пошкодження будівель публічних бібліотек, тимчасове припинення роботи деяких бібліотек в зоні військових дій через часті ракетні та бомбові обстріли населених пунктів, а також припинення надання послуг бібліотеками, де відбувалися зміни у кадровому складі та інші обставини [2]. Внаслідок збройної агресії, постійних артилерійських обстрілів та бомбардувань на всій території України зазнали руйнувань та пошкоджень будівлі бібліотек, їх матеріально-технічне забезпечення та книжкові фонди. На початок вересня 24 бібліотечні будівлі були повністю руйновані, зокрема по 8 у Харківській та Миколаївській областях, 3 у Чернігівській, 2 у Київській та Запорізькій, і 1 у Житомирській. Загалом було пошкоджено та зруйновано 358 об'єктів, більшість з яких знаходились у Донецькій області (31%), Київській області (21%), Миколаївській області (13%) та Харківській області (11%).

Так, в Київській області були пошкоджені будівлі Макарівської публічної бібліотеки, яка визнана історичною пам'яткою початку XX століття, а також будівлі Ірпінської центральної міської та Бородянської центральної бібліотек. Крім того, пошкодженням зазнали публічні бібліотеки в селах Київщини, таких як Наливайківка, Гавронщина, Андріївка та інші. Також була зруйнована будівля Чернігівської обласної бібліотеки для юнацтва. У період тимчасової окупації були частково пошкоджені і обкрадені бібліотеки на Сумщині. В Харкові пошкоджено публічні бібліотеки у Салтівському, Київському та Шевченківському районах.

Слід відзначити, що українські здобувачі бібліотечної освіти вживають всі можливі заходи, щоб зберегти книжкові фонди бібліотек та продовжити їх функціонування в умовах російської збройної агресії. У травні 2022 року Благодійний фонд «Бібліотечна країна» разом

з Українською бібліотечною асоціацією створили Фонд допомоги українським бібліотекарям, який називається «Допомога постраждалим».

Здобувачі бібліотечної освіти активно працюють в кіберпросторі для боротьби з дезінформацією. Вони проводять навчання з надання невідкладної медичної допомоги, приймають переселенців та надають їм первинну допомогу. У воєнний час здобувачі бібліотечної освіти, які можуть обслуговувати користувачів, надають безкоштовні послуги різним категоріям користувачів в приміщенні бібліотеки. Для отримання бібліотечних послуг, місцеві жителі та переселенці повинні отримати читацький квиток або бути зареєстрованими в закладі як користувачі. Головним публічним бібліотекам територіальних громад рекомендується провести навчання для бібліотекарів філійних бібліотек щодо діяльності в умовах воєнного стану та надати практичні рекомендації для кожного закладу у цей період [1].

Бібліотека не лише зберігає як цифрові, так і аналогові знання, але також відкриває простір для навчання та дослідження, допомагає розвивати компетентності своїх користувачів. Кваліфіковані бібліотекарі готові відповісти на запити, знаходити та надавати доступ до інформації, роблять її доступною для всіх. Основна місія студентів та інших здобувачів бібліотечної освіти, перебуваючи в бібліотеці, полягає у створенні, розвитку та збереженні власних і світових інформаційних ресурсів. Також важливою є підтримка наукової та дослідницької діяльності студентів та викладачів університету.

Бібліотеки в період війни прагнуть забезпечити вільний доступ для всіх категорій користувачів до вітчизняних та світових інформаційно-бібліотечних ресурсів з метою здобуття якісної освіти, розробки новітніх теоретичних основ та моделей освітніх технологій, а також проведення наукових досліджень.

Серед цінностей бібліотек в цей період важливо відзначити такі:

1. Сервісність: бібліотека створює комфортний простір для навчання, дослідження та роботи.
2. Якість: бібліотека використовує ефективні технології обслуговування та програми для користувачів, дотримуючись сучасних стандартів управління.
3. Відкритість: бібліотека дотримується принципів наукової свободи та базується на відкритості та доступності інформації.
4. Різноманітність: бібліотека задовольняє інформаційні потреби всієї університетської громади, надаючи інформаційно-бібліотечні та наукові сервіси на відкритих та комфортних засадах.

5. Співробітництво: бібліотека співпрацює зі структурними підрозділами університету, надаючи ресурси та сервіс для підтримки наукових та дослідницьких програм, а також з бібліотеками України та зарубіжних країн.

6. Інновації: бібліотека впроваджує сучасні досягнення в інформаційній галузі, які допомагають краще задовольняти потреби користувачів.

Основними завданнями функціонування бібліотек у часи воєнних конфліктів є наступні: впровадження сучасних інформаційних технологій для розвитку нових інформаційних та бібліотечних сервісів, забезпечення доступності, оперативності та зручності обслуговування користувачів за допомогою дистанційних методів та консультацій, а також сприяння збереженню, вивченню та поширенню університетських ресурсів, включаючи цифрові засоби та створення електронних архівів.

Бібліотеки також активно співпрацюють зі структурними підрозділами університету та іншими бібліотеками України з метою оптимізації та спільного використання інформаційних ресурсів. Вони беруть участь у соціальних та культурних проєктах, які проводяться в університеті та поза ним, сприяючи підвищенню престижу навчального закладу у сфері освіти. Бібліотеки також активно розвивають обслуговування користувачів, впроваджуючи нові послуги та сервіси з урахуванням викликів, пов'язаних з воєнним станом та епідеміологічними обмеженнями. Вони здійснюють прогнозування розвитку інформаційного середовища університету, окремих колекцій та сервісів, а також оптимізують використання приміщень в умовах воєнного конфлікту та карантину.

Програма отримання бібліотечної освіти в умовах воєнного стану базується на сучасних досягненнях в галузі інформаційних технологій та їх впровадженні в цифровому комунікаційному просторі. Вона спрямована на розуміння принципів функціонування документно-інформаційних систем, розвиток теорії управління інформаційними, архівними та бібліотечними установами. При цьому основна увага приділяється розвитку програмних компетентностей, які охоплюють загальні та професійні навички.

Освітньо-наукова програма бібліотечної освіти в умовах воєнного стану передбачає можливість отримання ступеня доктора філософії в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи для фахівців, які проявляють здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу і формують системний науковий підхід. Програма сприяє розвитку професійної етики, загального культурного рівня та здатності використовувати теоретичні знання в практичних ситуаціях. Під час отримання бібліотечної освіти є можливість вивчати навички проведення та презентації результатів наукових досліджень, використовуючи сучасні інформаційні та комунікаційні технології. Важливим є навчання пошуку, оброблення та критичного аналізу інформації з різних джерел, а також розвиток креативного мислення та

здатність генерувати нові ідеї. Здобувачам бібліотечної освіти надається можливість розробляти та управляти науковими проєктами, а також подавати пропозиції щодо фінансування досліджень та реєстрації прав інтелектуальної власності.

Важливою рисою бібліотечної освіти в умовах воєнного стану є індивідуальний підхід, який дозволяє кожному здобувачу визначати свій шлях розвитку, враховуючи власні можливості та науковий потенціал. Цей підхід дозволяє аспірантам вибирати курси за власним вибором та розвивати свої компетентності відповідно до власних інтересів та потреб.

Висновок. Бібліотекарі в різних обставинах життя, навіть під час військових дій, залишаються доброзичливими і компетентними, стають більш креативними, винахідливими, одним словом, суперпрофесійними. Бібліотеки в період військового стану набувають нових функцій у місцевих громадах. Можливо, саме завдяки такому переосмисленню ролі бібліотек у власних громадах, ми можемо робити позитивні прогнози щодо подальшого розвитку українських бібліотек.

Список джерел:

1. Вдовіна О. О. Діяльність бібліотек в умовах російської агресії проти. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі*. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2022 С. 53–55.
2. Добко Т. В. Злочини російської федерації проти культурної спадщини України. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі*. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2022. С. 42–44.
3. Здановська В. Війна в Україні: бібліотечно-інформаційний фронт. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2 (96). С. 5–8.
4. Кузнецова Л. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану: втрати і виклики. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 2022. № 10. С. 105–113. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.10.2022.269471>.
5. Наука та бібліотечна справа в умовах воєнного стану в Україні: міжнародна підтримка. *Бібліотечний вісник*. 2022. № 1 (265). С. 107–120.

**Євгеній Чумак,
(м. Київ)**

БІБЛІОТЕКА ЯК СУЧАСНИЙ ЦЕНТР ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА БІБЛІОТЕЧНОГО СЕРВІСУ

Сучасні моделі бібліотеки цифрової епохи цілком виразно демонструють евристичну силу еволюційного підходу, що передбачає розгляд нинішньої реальності з позиції принципу

розвитку. Наразі проблема майбутнього бібліотечної сфери є досить важливою і актуальною оскільки вона визначає майбутнє як галузі, так і рівень інтелектуалізації її знань.

Наукові дослідження останнього десятиліття стали набувати системного і систематичного характеру. Бібліотечна галузь в Україні має потужний інтелектуальний потенціал, який здатний до генерації нових наукових ідей і практичного застосування.

Сьогодні стало очевидним, що бібліотека цифрової епохи повинна відповідати вимогам сучасного розвитку технологічного суспільства, поєднувати в собі усі види цифрових інформаційних ресурсів на усіх видах носіїв інформації. Це забезпечить у майбутньому повноцінно функціонувати у цифровому середовищі задовольняючи потреби населення.

Бібліотека та інформація стає цифровим цілим, а її фахівці повинні забезпечити ефективну роботу з відвідувачами. Як наголошує О.М. Василенко: «інноваційне навантаження, що несе в собі цифровізація, спонукає вітчизняні бібліотеки до поглиблення трансформаційних процесів бібліотечно-інформаційної діяльності формування суспільного сприйняття бібліотеки як провідного соціального інституту в сфері науки, освіти та культури. Бібліотека як об'єкт еволюційного розвитку має постійно змінюватися, пристосовуючись до цифрових реалій соціально-економічного середовища. Її функціонування в умовах цифровізації суспільства потребує розбудови нових підходів до розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг, упровадження інновацій та сучасних технологічних алгоритмів в організації роботи персоналу, адаптації зарубіжного досвіду й поглиблення взаємодії на галузевому рівні, а також формування цифрової культури користувачів». [1]

На думку О.С. Онищенка, бібліотечний сервіс надалі буде зосереджуватись навколо задоволення індивідуальних інформаційних потреб читачів. Цифрові технології зроблять доступними не лише свої бібліотечні фонди, а й з інших доступних джерел в Інтернет просторі. [2] Сучасна бібліотека повинна бути носієм і популяризатором цифровізації. У бібліотечній сфері складається і розвивається модель цифрової бібліотеки, де всі традиційні і нові форми роботи стають цифровізованими.

Цифровізація дала потужні можливості для подальшого розвитку традиційних функцій бібліотеки – інформаційної, просвітницької, культурно-розвиваючої, пізнавальної, рекреаційної, комунікативної та ін. Зі збільшенням масиву електронної інформації стає важливою організація знань у формі бібліотечних фондів. Розширюється бібліотечний потенціал, а значить і привабливість бібліотек.

Таким чином наразі вимальовується модель цифровізованої бібліотеки, як широкого комплексу інтегративних функцій, інтегративних ресурсів, інтегративних інформаційних сервісів.

Вихід бібліотек у широке інформаційне поле, забезпечує її подальший розвиток і формування професійного портрету бібліотекаря цифрової епохи, який повинен підніматися до провідної суспільної постаті. Його функції значно розширюються, він не тільки збирач, зберігач, а і перетворювач, експерт, розповсюджувач, інтегратор і виробник інформації. Він є інформацієзнавцем, джерелознавцем і знаннізнавцем. Він консультант і порадник у пошуках інформації, а ці компетенції слід постійно удосконалювати, бо інформаційні потоки постійно оновлюються, урізноманітнюються і збільшуються. Бібліотекар є носієм грамотності і сприяє навчанню і підвищенню грамотності населення.

Саме цифровізація розширює поняття грамотності особливо в напрямку формування та розвитку цифрової компетентності.

Сьогодні, коли переважна більшість державних послуг буде переведена в онлайн-режим виникає потреба у масовому освоєнні цифрових навичок. Міністерство цифрової трансформації України планує підготовку громадян до цифрової грамотності оволодіння цифровими засобами і бібліотекам відводиться чинне місце в цій роботі.

Бібліотека працює в напрямку підвищення не тільки цифрової грамотності, а формуванні цифрової культури населення. Уміння працювати з інформацією, відрізняти об'єктивну, достовірну від спотвореної, неправдивої, дезінформації. Формувати навички пошуку та накопичення інформації, зберігати, поширювати та використовувати.

Бібліотека (персонал) теж формують свою цифрову культуру шляхом підвищення цифрової компетентності.

Тому, стратегічним орієнтиром виступає модель нової цифрової бібліотеки і цифрового компетентного бібліотекаря. Він перетворюється на дослідника електронного контенту, інформації, потоків і мереж.

Цифровізація вносить зміни в усі сфери життєдіяльності людини, змінюючи її буття. Бібліотечна наука, практики продовжують системно працювати, з тим, щоб органічно вписатися в цифрове середовище та реалізувати концепції і нові прогресивні моделі бібліотеки.

Українські бібліотеки повинні стати центрами цифрового розвитку, особливо це стосується бібліотек у малих містах і сільській місцевості. Стати осередками комунікації з мешканцями громади, мати доступ до мережі Інтернет, розвивати активну роботу щодо цифрової та медіаграмотності.

Список джерел:

1. Василенко О. М. Вступне слово. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 6–8 жовт., 2020 р.* Київ, 2020. С. 3–4.
2. Онищенко О. С. Бібліотека в цифровому середовищі: курс на індивідуальний інтегрований сервіс. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 9–18.

Райса Щербан,
(м. Рівне)

ЗБЕРІГАЄМО ПАМ'ЯТЬ: СПОГАДИ ОЧЕВИДЦІВ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ БІБЛІОТЕК РІВНЕНЩИНИ)

Усна історія⁹ напрям соціально-гуманітарних досліджень, сьогодні динамічно розвивається. Значний інтерес до усної історії проявляють музеї, архіви, громадські організації. Бібліотеки не лише зберігають і широко популяризують результати досліджень усної історії, але у своїй дослідницькій роботі також використовують її методи [1, 2].

Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека (РОУНБ) накопичила чималий досвід в проведенні усноісторичних досліджень та збереженні історичної інформації. Метод усної історії використано в дослідженні історії становлення та розвитку головної книгозбірні Рівненщини. Через факти, події та яскраві сюжети з бібліотечного життя, включаючи життя персоналу, відвідувачів, партнерів висвітлено 80 річний шлях регіональної книгозбірні. Цінним джерелом в дослідженні є біографії, автобіографії працівників бібліотеки. Представлено понад 400 світлин з домашніх архівів, фотоальбому бібліотеки, які є відбитком історичних подій різних періодів діяльності книгозбірні. Результати досліджень опубліковані в науково-довідковому виданні «80 визначних подій з життя бібліотеки: до 80-річчя з дня заснування Рівненської ОУНБ». Автор книги Валентини Ярощук – директор Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України. [3]

Важливими методами збереження пам'яті очевидців історії є аудіо/відео записи свідчень. Унікальними на сьогоднішній день є спогади старожилів, які проживали в с. Хотин

⁹ Це напрям історичного опису, що ґрунтується на використанні спогадів і особистих оцінок безпосередніх учасників чи очевидців описуваних подій; метод фіксації та обробки особливого різновиду історичних джерел – спогадів живих людей про пережиті події чи соціальні умови, записані, збережені і доступні для наукового використання

Радивилівського району разом з, тоді ще молодим, а нині відомим археологом, дослідником Берестецької битви Ігорем Кириловичем Свешніковим. Відеоролик «Рівненські дороги Ігоря Свешнікова. Хотин» створений бібліотекою до 100-річного ювілею вченого. Ще одне дослідження – перебування Ігоря Свешнікова на Дубенщині «Рівненські дороги Ігоря Свешнікова. Дубно». Записано спогади працівників Дубенського державного історико-культурного заповідника та письменника, краєзнавця Миколи Пшеничного, які працювали з Ігорем Свешніковим. Відеозаписи доступні користувачам в бібліотеці та в мережі Інтернет [4, 5, 6, 7].

Краєзнавчий відділ бібліотеки до 30-ї річниці Незалежності України реалізував відеопроєкт, в рамках якого зафіксовано спогади відомих рівнян тридцятирічної давнини, щоб їх почути й переосмислити. Інтерв'ю дали: Євгенія Гладунова, громадська діячка, Микола Бендюк, мистецтвознавець, реставратор, краєзнавець, дослідник Острозької академії, Микола Федоришин, краєзнавець, музейний фахівець, Микола Несенюк, журналіст, депутат Рівненської міської ради 1990-1994 років, Микола Поровський, народний депутат України 1, 2, 4 скликань, один із засновників Народного руху України, Іван Дем'янюк, політолог, історик, один з організаторів Народного руху на Рівненщині [8].

Усна історія отримала потужний поштовх до розвитку в період війни росії проти України. 10 жовтня 2023 року в Києві відбулася перша панельна дискусія «Форуму усної історії України», який проведено за ініціативи Музею «Голоси Мирних» Фонду Ріната Ахметова. Її присвячено усній історії, як головному джерелу правди про війну. Про важливість записів свідчень очевидців війни, йшла мова на обласному вебінарі «Краєзнавчі цифрові ресурси: російсько-українська війна», організованому РОУНБ (взяли участь понад 75 осіб).

Обласна книгозбірня долучилася до збирання свідчень про цю війну, аби сформувати першоджерело для майбутнього осмислення подій. Допомогало те, що спеціалісти бібліотеки уже мали досвід з підготовки інформаційного бюлетеня «Інва.net» для людей з інвалідністю. За 20 років на сторінках видання опубліковано близько тисячі життєписів краян, в тому числі підготовлено тридцять інтерв'ю з провідними медичними працівниками різного профілю міста Рівного.

Об'єктом вивчення працівниками РОУНБ стали внутрішньо переміщені особи (ВПО), які рятуючись від війни, прибули на Рівненщину.

У різні періоди 2022–2023 років в області проживало від 35 до 60 тисяч біженців. Частина з них відвідує бібліотеки різного рівня: сільські, міські, обласні і є активними читачами книгозбірень. Під час індивідуальних бесід з бібліотечними працівниками вони часто уривками згадували пережите в перші дні окупації. Зважаючи на важливість

інформації із перших вуст, у 2022 році розпочався запис спогадів очевидців. Насамперед в розмові делікатно з'ясовувалось, чи погоджується респондент дати інтерв'ю.

Опитано 72 особи, з них – 37, трохи більш ніж половина, (51.4%) відмовились від інтерв'ювання та опублікування їхніх історій. Причинами відмов були:

- небажання ще раз пережити жахи війни;
- страх зашкодити рідним, які залишилися в окупації;
- небажання оприлюднювати свої історії.

35 ВПО погодились дати свідчення. Серед них більшість – 91.4% жінки. Наймолодшій особі 30, найстаршій 82 роки. Переважна більшість – люди з інвалідністю та похилого віку – 63%.

Узгоджувалися дата, години та місце зустрічі. Розмова, її запис проводилась в затишній зоні бібліотеки, або в окремій кімнаті, аби ніхто не заважав. Перед початком інтерв'ю відбувалося знайомство з оповідачем, узгоджувалися питання розмови, які були попередньо підготовлені, як от:

- де застала вас війна, як жилося в окупації;
- коли ви прийняли рішення про евакуацію;
- як вибиралися з прифронтових чи окупованих територій;
- якою була дорога на Рівненщину;
- як адаптувалися на новому місці, про що мрієте.

Розмова тривала одну і більше години. Зважаючи на травми, які пережили біженці, бесіда велася делікатно, аби спогади не викликали повторний стрес. У випадку надмірного хвилювання, доводилося плавно переходити на іншу тему, щоб згодом повернутися до окреслених питань. При потребі, ставилися додаткові запитання, уточнення аби задокументувати події, факти перших днів війни на окупованих чи прифронтових територіях.

Обов'язковим було отримання згоди (усної) на оприлюднення запису інтерв'ю. Двоє оповідачів побажали залишитися анонімами, тому їхні прізвища змінено. Після опрацювання матеріалу, текст узгоджувався з оповідачем (закон дає право респондентові розпоряджатися долею матеріалу на рівних з інтерв'юером). Як правило – це давало можливість виправити помилки, якщо такі були: у фактах, іменах, датах, формулюванні думок. Більшість текстів узгоджувалися телефоном. Мали місце випадки, коли надісланий текст на узгодження (що потрібно робити з обережністю) зазнавав правок, що впливало на його зміст та якість. Два респонденти звернулися щодо продовження редагування тексту через 3 дні після остаточного його узгодження. Тому обов'язковим правилом було збереження диктофонного запису розмови ще кілька днів, після узгодження тексту. Все це дещо ускладнювало процес

підготовки матеріалу. Ґрунтовніше про запис свідчень в статті Олександра Ярощука «Оцифровані спогади, або як творити усну історію». [9]

До написання спогадів, окрім працівників головної книгозбірні, долучилися бібліотекарки громад: Оксана Пальчевська, завідувачка міської книгозбірні Мізоцької селищної громади, Таїсія Рудюк, завідувачка бібліотеки села Яринівка Малинівської сільської громади, Оксана Краплич, бібліотекарка книгозбірні Козинської територіальної громади, а також Вікторія Дерев'янка, переселенка з Дружківки Краматорського району. Письменники: Любов Пшенична, Іванна Голуб, Лідія Рибенко та журналістка із Березного Юлія Іванюк.

Спогадами ділилися переселенці, не лише користувачі бібліотек, але й ті, хто тимчасово перебували в спеціалізованих закладах: «Рівненському обласному центрі комплексної реабілітації інвалідів», що неподалік Олександрії Рівненського району, «Рівненському центрі соціально-психологічної допомоги», в «Рівненській обласній організації Українського товариства глухих».

У записах зафіксовано події перших днів війни в багатьох містах України: Харкові, Балаклії, Сіверськодонецьку, Лисичанську, Первомайську, Новій Каховці, Лиману, Бучі, Коростені, Маріуполі, Мелітополі, Макарові, Ірпені, Києві, Краматорську, Вугледарі, Чернігові, Херсоні.

Важливо було зберегти свідчення очевидців про війну росії проти України та надати широкий доступ до них (про що попередньо узгоджено з оповідачами). У 2022 році РОУНБ опублікувала більшість записів свідчень в ювілейному випуску інформаційного бюлетеня «Інва.net», число 37 [10]. Детальний огляд матеріалів подано в газеті «Сім днів» (обласна суспільно-політична україномовна газета Рівненської області) та в журналі «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика» [11, 12]. У 2023 році продовжувався запис свідчень очевидців війни росії проти України. Статті опубліковані в газеті «Сім днів» [13, 14, 15].

Бібліотекою передбачено озвучення текстів, створення аудіо версії спогадів і представлення їх на сайті книгозбірні.

Зібрані усноісторичні свідчення є джерелом пам'яті про наш край. Завдяки інтерв'ю зі свідками й учасниками подій ми заповнюємо прогалини минулого, того, що вже відбулося, дізнаємося більше про сьогодення.

Розповіді очевидців, які вибралися з прифронтових та окупованих територій і прибули на Рівненщину є неоціненним джерелом для теперішніх і майбутніх поколінь, істориків про війну розв'язану росією проти України.

Це важлива джерельна база:

– для збереження пам'яті очевидців про мужність українців, які пережили жахи війни.

— для тих, хто вивчатиме, що відбувалося на початку повномасштабного вторгнення росії в Україну в конкретному населеному пункті.

✧ для подальшого осмислення подій, написання вже інших історій, мистецьких проєктів.

Бібліотеки можуть активніше долучитися до запису свідчень очевидців війни росії проти України, в пам'яті яких ще свіжі події пережитого. Та, зважаючи на відсутність подібного досвіду, виникає чимало запитань щодо роботи зі свідками війни, які пережили стрес, збереження та оприлюднення задокументованих записів тощо. Очевидною є потреба в організації, уже тепер, заходів з підвищення кваліфікації групи працівників, які будуть проводити цю роботу.

Список джерел:

1. Слотюк Г. М. Усна історія як інструмент дослідження у бібліотечній практиці. (Вінницька ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.calameo.com/books/005337104a3f5a6a889c3> (дата звернення: 20.10.2023).

2. Пастушенко Т. Метод усної історії та усно історичні дослідження в Україні [Електронний ресурс]. URL: http://klio-mukolaiv.at.ua/prochutatu/usna_istorija.pdf (дата звернення: 20.10.2023).

3. Ярошук В. П. 80 визначних подій з життя бібліотеки : до 80-річчя з дня заснування Рівнен. обл. універс. наук. б-ки / В. П. Ярошук ; наук. ред. О. Л. Промська ; ред., набір тексту З. М. Тирак ; техн. ред. О. М. Борилук-Міськов ; розробка макету І. В. Давидчук. Рівне : О. Зень, 2021. 440 с. : фот.

4. Рівненські дороги Ігоря Свешнікова. Хотин [Відеозапис] / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка ; голов. ред. Р. М. Щербан. (1 файл : 76.7 МБ). Рівне : [б. в.], 2015. 1 CD-ROM. Систем. вимоги: Pentium-11 ; MbRAM ; Microsoft Windows XP ; мишка.

5. Рівненські дороги Ігоря Свешнікова. Хотин [Електронний ресурс]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jqsKGB5XJjg> (дата звернення: 20.10.2023).

6. Рівненські дороги Ігоря Свешнікова. Дубно [Відеозапис] / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка ; голов. ред. Р. М. Щербан. (1 файл : 659 МБ). – Рівне : [б. в.], 2015. 1 CD-ROM. Систем. вимоги: Pentium-11 ; MbRAM ; Microsoft Windows XP ; мишка .

7. Рівненські дороги Ігоря Свешнікова. Дубно [Електронний ресурс]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4DNjNtFj9PM&t=77s> (дата звернення: 20.10.2023).

8. Незалежність: погляд із Рівного [Електронний ресурс]. *Рівне вечірнє : (сайт)*. URL: https://rivnepost.rv.ua/news/nezalezhnist-pohlyad-iz-rivnoho-pro-podii-shcho-pereduvali-proholoshennyu-nezalezhnosti-ukraini-u-spohadakh-rivnyan#google_vignette (дата звернення: 20.10.2023).

9. Ярошук О. Оцифровані спогади, або Як творити усну історію [Електронний ресурс]. URL: <https://ms.detector.media/onlain-media/post/16557/2016-05-06-otsyfrovani-spagady-abo-yak-tvoryty-usnu-istoriyu/> (дата звернення: 25.10.2023).

10. Інва.net : інформ. бюл. для людей з інвалідністю / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка ; голов. ред. Р. Щербан. Рівне, 2022. Вип. 37. 110 с. : іл. URL: <http://libr.rv.ua/data/library/img/186.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).

11. Щербан Р. Кров холоде від розповідей із перших вуст. *Сім днів*. 2023. 12 січ. С. 5.
12. Щербан Р. Інформаційному бюлетеню «Інва.net» – двадцять років. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2023. № 1. С. 33–35.
13. Щербан Р. Однієї ночі прокинувся від сильного удару – снаряд влучив у його будинок. *Сім днів*. 2023. 5 квіт. С. 5.
14. Щербан Р. Двадцять п'ять днів пекла : історія переселенки з Маріуполя, яка дивом вижила в окупації. *Сім днів*. 2023. 21 черв. С. 10.
15. Щербан Р. «Бібліотека у Рівному допомогла незрячій переселенці «побачити» світ». *Сім днів*. 2023. № 39. С. 8.

Андрій Юдов,
(м. Київ)

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ФАХІВЦІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Технологічний і науковий розвиток призвів до фундаментальних змін і нових тенденцій в інформаційному суспільстві, впливаючи також на роль і навички бібліотечних та інформаційних фахівців. У цій роботі представлені основні характеристики бібліотечно-інформаційного професіонала ХХІ століття, і якими мають бути основні навички та вміння. Окрім традиційних професійних навичок, таких як придбання, відбір, каталогізація, класифікація, розповсюдження, збереження та архівування джерел інформації, також мають бути загальні або здобуті навички, такі як інформаційна грамотність та освіта, аналітичне та критичне мислення, технологічні навички, ефективна комунікабельність, здатність співпрацювати у команді – це деякі з навичок, згаданих у літературі останніх років. Бібліотечні та інформаційні фахівці знаходяться в процесі постійної зміни необхідних інформаційних компетенцій. Відповідно до цього процесу, можна стверджувати, що основною константою бібліотечно-інформаційних професійних компетенцій як комплексу знань та навичок працівників є їхня адаптаційна здатність до викликів, що зумовлюються соціальними, культурними і, безумовно, технологічними змінами.

Життя у світі, що постійно змінюється, вимагає адаптації професійних навичок до сучасних та міждисциплінарних навичок, щоб бути частиною світу, що розвивається, а не зникати. Єдиною постійною характеристикою фахівця є сама зміна та потреба вміло оновлюватись у світі, що розвивається. Отримання необхідних навичок і компетенцій є обов'язком самого фахівця, він має бути в курсі останніх подій і навчатися та зміцнювати власні компетенції, тобто бути сучасним бібліотечно-інформаційним професіоналом [4].

Відповідно до твердження Крістофера Су-Гуана Ху, компетенції, які необхідні бібліотечно-інформаційним фахівцям, можна розділити на дев'ять напрямків, які включають в себе:

Традиційні навички бібліотекознавця поповнюються вмінням працювати з цифровими та онлайн-ресурсами, включаючи їхнє надходження, каталогізацію та організацію, схеми метаданих, послуги з довідкової та інформаційної підтримки, упорядкування інформації, обмін, збереження, онлайн-послуги довідкового характеру, навички пошуку інформації, авторські та правовласницькі закони, поведінка користувачів, потреби користувачів, джерела інформації, організація інформації, управління цифровими та гібридними бібліотеками, оцінка інформації та джерел, знання потоків інформації в суспільстві.

Управління інформацією, включаючи аудит інформації, управління знаннями.

Навички в галузі IT, включаючи Інтернет, технології Web, XML (Extensible Markup Language, мова розмітки ієрархічно структурованих даних), RFID (Radio frequency identification, радіочастотна ідентифікація спеціальних міток), пошукові системи, програмування та написання скриптів, операційну систему Windows, засоби продуктивності (наприклад, обробка текстів, електронні таблиці, бази даних, планувальні засоби тощо).

Набуті навички, застосовані до бібліотечного середовища, включаючи комунікацію, публічні виступи, письмо, громадські відносини, міжособистісні/групові навички, мережевість, дослідницькі навички, навички інтерв'ювання та слухання, аналітичні навички, робота в команді, багатозадачність, тайм-менеджмент.

Навчання та тренінг, включаючи навички передачі знань та навчання користувачів у середовищі електронного навчання, розроблення електронних навчальних та комп'ютерних матеріалів, сприяння спільному навчанню.

Управління та лідерство, включаючи планування, фінансове управління, управління бюджетом, управління проєктами, навички керівництва, оцінка продуктивності, адміністративні навички, управління людськими ресурсами, аутсорсинг, ефективне керування групами, стратегічне планування.

Підприємництво, включаючи аналіз бізнесу та маркетинг, мережеві навички на всіх рівнях та в галузях.

Професійні цінності, включаючи орієнтацію на користувача, орієнтацію на обслуговування, прагнення до знань, любов до навчання, здатність ефективно реагувати на нові ситуації, взаємодія з іншими членами сфери, здатність артикулювати ролі бібліотек та бібліотекарів.

Інші навички/знання: робота в колл-центрах, видавництво, публікації в Інтернеті [8].

В іншому дослідженні Х. Партрідж, Дж. Лі. та Ч. Манро описують компетенції, що необхідні сучасному бібліотекарю, та групують їх відповідно у сім сфер:

- *технологія;*
- *навчання та освіта;*
- *практика, що ґрунтується на дослідженнях або фактах;*
- *комунікація;*
- *співпраця та командна робота;*
- *орієнтованість на користувача;*
- *кмітливість та особисті риси* [9].

Загальні або здобуті компетенції, такі як технологічні знання і навички, інформаційна грамотність і бажання навчатися протягом усього життя, дослідницька здатність, аналітичне та критичне мислення, ефективна комунікація, креативність, здатність співпрацювати в команді, емпатія, впевненість у собі, солідарність, дипломатичність є одними з навичок, які не тільки набули більшого значення в повсякденній професії, але вони також змінили баланс робочих місць у всьому світі та активно обговорювались у роботах останніх років [7, 8].

Можна однозначно сказати, що відбуваються значні зміни в необхідних навичках бібліотечних та інформаційних спеціалістів. Від традиційних професійних компетенцій тепер потрібні навички більш міждисциплінарного характеру, які інколи показують, що незалежно від функції чи операції, яку вони виконують, важливішим є спосіб виконання цієї операції.

Також необхідно зазначити, що серед нових компетенцій, необхідних для інформаційних фахівців, є потреба в «транслітературності» (transliteracy), яку, за визначенням С. Томаса та ін., можна визначити як «здатність читати, писати та спілкуватися на різних платформах, інструментах та медіа – від письма й усного мовлення шляхом написання рукописів, друку, через телебачення, радіо і кіно до цифрових соціальних мереж» [11]. Транслітературність є процесом позитивного навчання, який включає характеристики, такі як різноманітність, усвідомленість, залучення та адаптивність. Це також включає безпосередню комунікацію через жести та висловлювання [5].

Розвиток цих нових компетенцій передбачає процес безперервної освіти, яку можна забезпечити за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Сьогодні ІКТ модернізували освіту, що обумовило появу нових освітніх концепцій, таких як електронне навчання, віртуальне навчання та онлайн-навчання [10; 6].

В Україні у березні 2021 року Кабінет Міністрів України схвалив стратегію розвитку цифрових навичок DigComp 2.0, та затвердив план заходів для її втілення. Основною метою

цієї стратегії є визначення основних напрямів та завдань, спрямованих на розвиток цифрових компетентностей та підвищення рівня цифрової грамотності населення в умовах швидкого розвитку цифрової економіки та суспільства. Реалізація цієї стратегії запланована на період до 2025 року. Це дозволить громадянам України покращити свою конкурентоспроможність на ринку праці, надасть можливості для постійного навчання, підвищить рівень доступності державних послуг та зменшить ризики, пов'язані з використанням Інтернету [1, 3].

Як у бібліотечній спільноті України, так і за кордоном, активно розробляються оновлені профілі професійної діяльності бібліотечних фахівців, які враховують виклики, пов'язані з цифровою трансформацією. В рамках цих профілів пропонуються нові "цифрові" спеціалізації, такі як менеджер цифрових трансформацій, менеджер веб-контенту та веб-ком'юніті, фахівець із взаємодії та залучення спільноти, що розглядаються як частина загальної спеціальності бібліотечної справи.

Важливим завданням є також підвищення кваліфікації існуючого персоналу, включаючи розвиток їх цифрової компетентності. Ця компетентність є критично важливою для створення сучасного віртуального простору бібліотеки і надання нових сервісів для віртуальної взаємодії з користувачами [2].

З цифровим розвитком бібліотечна справа набуває універсального виміру. Спостерігається важлива зміна в навичках і компетенціях, необхідних для ефективного управління бібліотечними колекціями та послугами. Традиційні професійні навички та компетенції можуть змінитися за формою, але не за функціями та цінністю. Сучасний бібліотекар — це професійна особа, яка розуміється на бібліотечних процесах, організації та пошуку інформації, володіє управлінськими, інституційними та соціальними аспектами професії та розуміє роль, яку вона може відігравати в суспільстві [5], і бібліотекар нової ери стане опікуном цифрової інформації та буде інструментом збереження відкритого доступу до інформації [7], який постійно вдосконалює інформаційні послуги у відповідь на мінливі потреби. Бібліотечно-інформаційний фахівець ХХІ століття має багаж компетенцій, традиційні професійні та особисті навички, які тісно пов'язані та взаємодіють між собою.

Список джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету М-ів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#n13> (Дата звернення: 12.10.2023).
2. Толмач, М. Цифрова компетентність бібліотечних фахівців як чинник діяльності бібліотек в умовах цифрової трансформації. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 2022. (9), 57–69. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259152>

3. Чайковська О. А. Національна рамка цифрових компетентностей для громадян України. Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі : VI Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 квіт. 2021 р. Київ, 2021. Ч. 2. С. 267–269.
4. Audunson R., Nordlie R., Spangen I. The complete librarian – an outdated species? LIS between profession and discipline. *New Library World*. 2003. Vol. 104, № 6. P. 195–202. DOI: 10.1108/03074800310481876
5. Belshaw D. The essential elements of digital literacies. [A presentation by Doug Belshaw to the Association of Independent Schools of New South Wales (Australia) ICT Managers Conference, 2011]. *Internet archive*. URL: <https://archive.org/details/TheEssentialElementsOfDigitalLiteracies> (Last accessed: 10.10.2023).
6. van Brakel P. Chisenga J. Impact of ICT-based distance learning: the African story. *The Electronic Library*. 2003. Vol. 21, № 5. P. 476–486. DOI: 10.1108/02640470310499867
7. Hashim L., Mokhtar N.H.W. Preparing new era librarians and information professionals: Trends and issues. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2012. Vol. 2, № 7. P. 151–156. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://tarjomefa.com/wp-content/uploads/2015/07/3084-engilish.pdf> (дата звернення: 10.10.2023)
8. Khoo C. S. G. Educating LIS professionals for Singapore and beyond. *Celebrating 50 years of librarianship in Malaysia and Singapore* / J. Tan et al. (Eds.) [Manuscript of book chapter]. Singapore: Library Association of Singapore; Kuala Lumpur: Persatuan Pustakawan Malaysia, 2005. P. 26–37. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www3.ntu.edu.sg/home/assgkhoo/papers/Khoo.LIS_education_for_Singapore.2005.pdf (Last accessed: 10.10.2023).
9. Partridge H., Lee J., Munro C.. Becoming “Librarian 2.0”: The skills, knowledge and attributed required by library and information science professionals in a Web 2.0 world (and beyond). *Library Trends*. 2010. 59 (1-2). P. 315–335. DOI: 10.1353/lib.2010.0029
10. Punie Y., Zinnbauer D., Cabrera, M. A Review of the Impact of ICT on Learning. Luxembourg: European Communities, 2008. 26 p. URL: https://www.academia.edu/13544870/A_review_of_the_Impact_of_ICT_on_Learning (Last accessed: 10.10.2023).
11. Thomas S., Joseph C., Laccetti J., Mason B., Mills S., Perril S., Pullinger, K. Transliteracy: Crossing divides. *First Monday*. 2007. Vol. 12, № 12. DOI: [10.5210/fm.v12i12.2060](https://doi.org/10.5210/fm.v12i12.2060).

Олександр Янчуков,
(м. Київ)

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК МІСТА ОЛЕКСАНДРІЇ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЇХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Бібліотеки міста Олександрії, що на Кіровоградщині, активно впливають на розвиток громади, надаючи їй корисну інформацію щодо цифрової освіти, медіа грамотності, інформаційної безпеки, соціокультурного та творчого розвитку, сприяють організації корисного та цікавого дозвілля користувачів. Одним із напрямів діяльності бібліотек є їх

участь у бібліотечних проектах. Починаючи з 2003 року до тепер, бібліотечні фахівці міста реалізували 37 бібліотечних проектів, від яких надавалась грантова підтримка. В умовах воєнного стану ця діяльність залишається особливо значимою, так як надає додаткову фінансову допомогу для подальшого розвитку бібліотек, впровадження інноваційних підходів та покращення їх матеріально-технічної бази. Водночас, кожен проект дає можливість отримати фінансову підтримку для конкретних бібліотечних ініціатив. Починаючи з лютого 2022 року, незважаючи на воєнний стан в країні, бібліотекарі продовжували долучатись до розробки проектів, подавати заявки на участь у конкурсах. Зокрема, у поточному році вони долучились до реалізації декількох проектів., наприклад: програма «ВільноХаб_Олександрія» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку та IREX в рамках програми «Мріємо та діємо» з серпня 2022 по квітень 2023 року.

В рамках проектів було проведено 152 заходи, в яких взяло участь понад 2000 осіб віком від 10 до 35 років [2]. Ще одним цікавим та значимим був проект "ВільноХаб_працевлаштування", що був підтриманий Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів "IREX". Бібліотеки долучилися до проекту «Волонтер+», який реалізував Громадський організаційний центр «СКЦ «Задзеркалля»» у партнерстві з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) [3]. У рамках проекту «Спільно Простір «Інфо Сито», підтриманого Міжнародним Благодійним Фондом «Академія української преси», було проведено 38 заходів із медійної грамотності, які відвідали понад 2,5 тисячі осіб. І, нарешті, проект «Абетка безпеки «Пес Патрон За спостереження»» реалізовано в рамках програми «Швидке реагування в Кіровоградській області» за підтримки Дитячого фонду ООН «Юнісеф» у партнерстві з Благодійним фондом «Безпечне майбутнє» [4]. Також у лютому 2023 року бібліотеки доєдналися до проекту «ЕОР.Kids.Ukraine», який передбачає навчально-розвиваючі заняття для дітей віком від 3 до 6 років у новому та цікавому форматі.

Наступною ініціативою бібліотек, вже п'ятий рік поспіль, прагнення приєднатися до Європейського тижня кодування за рахунок підтримки та фінансування двох грантів з ініціативи Meet and Code. В 2023 році було проведено два робочі майстер-класи, спрямовані на вивчення програмування та розвиток цифрових навичок для дітей та молоді в Олександрійській громаді під час військового конфлікту. Перший майстер-клас «Створення охоронної сигналізації на платформі Arduino» відбувся з 19 по 22 вересня 2023 року, а другий «Написання 2D гри на мові програмування Python» - 23-25 жовтня 2023 року.

Окрім того, «Батьківський клуб» у межах проекту «Швидке відновлення в Кіровоградській області для задоволення потреб дітей та їх опікунів, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок війни в Україні», розроблено

сімейний культурно-розважальний простір для місцевих родин та внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, було проведено 36 засідань Батьківського клубу з елементами тренінгу, 17 майстер-класів та 19 групових заходів для дітей та їхніх батьків, у тому числі 3 заходи з врученням подарунків для дітей.

Як засвідчує досвід, особливу увагу бібліотекарі приділяють роботі з дітьми, оскільки вони є особливою категорією користувачів, яка потребує турботи та уваги. Адже їх обмежений життєвий досвід та особливості психіки, викликають більші ризики, як фізичні, так і психоемоційні, в порівнянні з дорослими. Родинне оточення стає зоною комфорту та безпеки для них, особливо в умовах військового конфлікту, тому бібліотеки намагаються організувати такі зони комфорту, де родина буде почувати себе в безпеці, сприятливому середовищі. Як засвідчує практика, більшість бібліотечних заходів спрямовані на дітей та їх родини, при цьому особливу увагу приділяють сім'ям внутрішньо переміщених осіб.

Бібліотеки залишаються місцем єдності та взаємодопомоги для тимчасово переміщених осіб. В бібліотеках для внутрішньо переміщених осіб надається психологічна та юридична допомога. Також для них організовуються програми пізнання та дозвілля, свята та майстер-класи. Кожного четверга в центральній міській бібліотеці проводяться юридичні консультації від фахівців Олександрійського місцевого центру з надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. Кожного вівторка та середі безкоштовні юридичні консультації надає Галина Ключко, юристка та представниця ГО "Десяте квітня" в рамках проекту УВКБ ООН.

Під час війни бібліотеки Олександрійської громади беруть участь у волонтерській діяльності, надають підтримку нашим військовим, допомогу дітям та родинам, які переживають нелегкі часи. Разом з мешканцями Олександрії збирають та надсилають книги українською мовою для дітей, які зараз перебувають у дружній Польщі та Чехії, а також для Маріупольської бібліотеки, яка тимчасово знаходиться у Дніпрі. Бібліотеки також приєдналися до тривалої Всеукраїнської акції "Українські книги - Українській Херсонщині!" та активно збирають книги для відновлення херсонських книгозбірень.

У читальній залі центральної міської бібліотеки регулярно організовують благодійні виставки картин та виробів місцевих художників, а також колективні виставки майстрів декоративно-прикладного мистецтва. Виручені кошти від продажу цих виробів та картини передаються в Координаційний центр волонтерів Олександрії.

Бібліотекарі систематично залучають користувачів до допомоги військовим ЗСУ, вони виробляють та передають обереги, діти створюють патріотичні малюнки з теплими побажаннями, дорослі в'яжуть теплі шкарпетки та виробляють «окопні свічки», як вираз вдячності, любові та підтримують наших військових.

В усіх бібліотеках надається підтримка у поданні заявок на фінансову допомогу від міжнародних організацій за допомогою платформи «Допомога, «Відновлення».

Бібліотеки м. Олександрії служать відмінним місцем для обміну ідеями та навчання, як дорослих, так і дітей. Вони завжди відкриті для всіх, незалежно від вікових або інших відмінностей. У складі бібліотек ОМЦБС представлені різноманітні освітні та розважально-пізнавальні зони для користувачів різних вікових категорій, що засвідчує розвиток інноваційних форм в їх діяльності, а саме:

- індивідуальні заняття в рамках курсу «Смартфон для новачків»;
- індивідуальні та групові заняття «Цифрова освіта» та «Основи комп'ютерної грамотності» в усіх бібліотеках системи;
- заняття з курсу мідіаграмотності, кібергігієни;
- гуртки 3D-моделювання на базі 4-х бібліотек (філії №9,12, 3 для дітей, ЦМБД);
- психологічні тренінги та консультації фахівців;
- розмовний клуб з вивчення англійської мови. [5]

Бібліотеки активно організовують заходи і презентації нової літератури, в рамках яких проводять зустрічі з відомими сучасними українськими поетами та письменниками, гостями бібліотек останнім часом були Макс Кідрук, Людмила Охріменко та Віктор Полянко.

Бібліотеки Олександрійської громади беруть активну участь у проектах, добре розуміють, що саме вони сприяють інноваційному розвитку бібліотек.

Список джерел:

1. В центральній бібліотеці Олександрійської міської ЦБС стартував новий проєкт “Вільнохаб: працевлаштування” [Електронний ресурс]. *Олександрійська міська рада[сайт]* . URL: <https://olexrada.gov.ua/prestsentr/news/v-tsentralnij-bibliotetsi-oleksandrijskoyi-miskoyi-tsbs-startuvav-novyj-proyekt-vilnohab-pratsevlashtuvannya.html> . Назва з екрана. Дата публікації: 13.10.2023 . (Дата перегляду: 19.10.2023).
2. Молодіжні команди з Олександрії отримають фінансування на реалізацію проєктів в рамках програми UPSHIFT від ЮНІСЕФ [Електронний ресурс]. *Олександрійська міська рада[сайт]*. URL: https://olexrada.gov.ua/prestsentr/news/molo_dizhni-komandy-z-oleksandriyi-otrymayut-finansuvannya-na-realizatsiyu-proyektiv-v-ramkah-programy-upshift-vid-yunisef.html . Назва з екрана. Дата публікації: 28.12.2022 . (Дата перегляду: 19.10.2023).
3. Пес Патрон співпрацюватиме з ЮНІСЕФ, щоб навчати дітей мінної безпеки [Електронний ресурс]. *Громадське [сайт]*. URL: <https://hromadske.ua/posts/pes-patron-spivpracyuvatime-z-yunisef-shob-navchati-ditej-minnoyi-bezpeki> . Назва з екрана. Дата публікації: 20.11.2022 . (Дата перегляду: 19.10.2023)
4. Маріїнська Олена. Бібліотеки в умовах війни [Електронний ресурс] / Олена Маріїнська. *Олександрійський тиждень*. 2023. 20 жовтня. URL: <https://ot.kr.ua/biblioteky-v-umovah-vijny.html> . Назва з екрана. Дата публікації: 20.10.2023. (Дата перегляду: 20.10.2023).

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«БІБЛІОТЕКА. ЛЮДИ. ВІЙНА. ВТРАТИ І ЗВЕРШЕННЯ»**

8 листопада 2023 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення» в межах Сьомих краєзнавчих читань пам'яті Петра Тронька.

На конференції обговорювались: теоретичні та методичні аспекти бібліотечного краєзнавства, стан бібліотек і бібліотечної спільноти в умовах російсько-української війни; участь бібліотек у меморіалізації подій російсько-української війни (фіксація подій, краєни-учасники війни, збереження пам'яті, збір свідчень учасників подій, переселенців тощо); роль бібліотек у викоріненні імперських та радянських наративів з локальної історії (демонтаж пам'ятників діячам російської імперії, імперських та радянських символів, перейменування вулиць та установ); значення краєзнавчої бібліотечної діяльності для просвітницької та патріотично-виховної роботи для краян та тимчасово переміщених осіб; робота бібліотек в умовах інформаційної війни в протидії ворожій пропаганді, поширенню фейкових новин, маніпулюванню громадською думкою; перспективи бібліотек як осередків психологічної підтримки під час війни; співпраця бібліотек з волонтерськими рухами, архівними установами, музеями, місцевими краєзнавчими осередками, національними культурними товариствами; інновації та традиції у підготовці бібліотечно-інформаційних фахівців.

В межах конференції відбувся Круглий стіл «Втрати нерухомих пам'яток України під час російсько-української війни 2022-2023 рр.: фіксація та дослідження» за участі Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України.

Спираючись на результати обговорення зазначених питань, а також з урахуванням висловлених пропозицій, конференція рекомендує:

регіональним книгозбірням України звернути увагу на такі напрями роботи:

- фіксація подій російсько-української війни 2022-2023 років, що позначаються на житті міста, села, громади, збирання відомостей про краян учасників російсько-української війни, зокрема, з використанням методів усної історичної досліджень;

- співпраця бібліотек з архівами, музеями, краєзнавчими осередками, культурними товариствами тощо з метою створення локальних архівів подій російсько-української війни 2022-2023 років;

- інформування про події російсько-української війни 2022-2023 років, особливо локальні, в т.ч. з використанням інструментів, що забезпечують доступ до найширшої аудиторії – соціальні мережі, тематичні інтернет-проекти;

- дослідження та поширення інформації про події й факти з державної та локальної історії, що перебували під забороною або замовчувалися за імперського та радянського часів;

- виявлення, збирання та поширення відомостей про політичних, громадських, культурних, релігійних діячів, митців, літераторів, вчених, імена яких були вилучені з інформаційного простору за часів імперського та радянського режимів.

Національній історичній бібліотеці України як науково-дослідному та методичному центру краєзнавчої бібліотечної діяльності:

- продовжувати моніторинг краєзнавчої діяльності бібліотек України, узагальнювати кращий досвід краєзнавчої бібліотечної діяльності та поширювати його в щорічному інформаційному бюлетені «Краєзнавча робота бібліотек України»;

- продовжити практику проведення краєзнавчих науково-практичних конференцій, семінарів;

- розробити методичні рекомендації з упорядкування баз даних пам'яток матеріальної спадщини втрачених або пошкоджених під час російсько-української війни 2022-2023 рр.

Центру досліджень історико-культурно спадщини України Інституту історії України НАН України:

- на основі пропозицій та зауважень, висловлених учасниками Круглого столу «Втрати нерухомих пам'яток України під час російсько-української війни 2022-2023 рр.: фіксація та дослідження», підготувати рекомендації до вищих органів державної влади про стан та перспективи збереження та відновлення нерухомої культурної спадщини України.

Вищим навчальним закладам, здійснюють підготовку фахівців бібліотечно-інформаційної галузі:

Підготовку фахівців для бібліотечно-інформаційної галузі здійснювати відповідно до Закону України «Про вищу освіту» N 1556-VII/1 від 01.07.2014 (остання редакція 9 грудня 2015 р.) та постанови Кабінету Міністрів України No 226 від 29.04.2015 р. «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка

здобувачів вищої освіти» в галузі 02 «Культура і мистецтво» по спеціальності 029 – «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС); зберегти систему трьохрівневого спеціальності – бакалавр, магістр, доктор філософії.

При підготовці здобувачів рівня бакалавр у межах спеціальності ІБАС удосконалювати та розширювати перелік освітньо-професійних програм (ОПП) з орієнтацією на вимоги практиків бібліотечно-інформаційної галузі та на діяльність майбутніх фахівців у цифровому середовищі, оперативно реагувати на вимоги часу, випереджаючи потреби ринку праці.

Навчання здобувачів освіти на другому (магістрському) рівні здійснювати запроваджуючи в освітній процес інноваційні методи навчання, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційних технології.

Підготовку здобувачів третього рівня вищої освіти «Доктор філософії» за освітньо-науковою програмою «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» здійснювати опираючись на кращі традиції науково-освітніх шкіл, що набуті в попередні роки, та формувати прогресивне бачення перспектив підготовки наукових кадрів на рівні кращих світових стандартів.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

<i>Амельченко Юліанна</i>	директор Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського
<i>Бабій Людмила</i>	директорка Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка
<i>Бачинська Надія</i>	завідувачка кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат педагогічних наук, професор
<i>Беззуб Ірина</i>	науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
<i>Бережок Євгенія</i>	завідувач відділу краєзнавства «Одесика» Одеської національної наукової бібліотеки
<i>Варенко Володимир</i>	доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат педагогічних наук, доцент
<i>Величко Лариса</i>	завідувач сектора обліку та реєстрації користувачів відділу обслуговування користувачів Національної історичної бібліотеки України
<i>Вільчинська Ірина</i>	професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, доктор політичних наук, професор
<i>Вірютіна Катерина</i>	заступник директора з бібліотечної роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
<i>Влащенко Л.</i>	заступник директора з питань інформаційних технологій Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки
<i>Воробель Світлана</i>	завідувач відділу інформації Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки
<i>Воробйова Людмила</i>	завідувачка сектору відділу соціокультурних комунікацій Наукової бібліотеки імені М. В. Довнар-Запольського Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, кандидат економічних наук, доцент, доктор філософії
<i>Вороніна О.</i>	завідувач відділу реєстрації користувачів Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки

<i>Гайворонський Петро</i>	письменник, краєзнавець, член Національної спілки письменників України, Національної спілки журналістів та Національної спілки краєзнавців
<i>Гончаров Олександр</i>	доцент кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук, доцент
<i>Горська Наталя</i>	Національний заповідник «Києво-Печерська Лавра», Учений секретар
<i>Демченко Л.</i>	завідувач сектора Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки
<i>Дерев'янка Ю.</i>	провідний бібліотекар Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки
<i>Довгополова Людмила</i>	краєзнавець
<i>Єфіменко Галина</i>	головний бібліограф відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи Національної історичної бібліотеки України
<i>Жилінська Світлана</i>	завідувачка краєзнавчим відділом Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія
<i>Забіянов Євген</i>	завідувач науково-бібліографічного відділу Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського
<i>Заводов С.</i>	бібліотекар I категорії Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки
<i>Збанацька Оксана</i>	доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, доктор наук з соціальних комунікацій, професор
<i>Іваньо Святослав</i>	аспірант кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини Національного університету «Львівська політехніка»
<i>Іщенко Олена</i>	заступник директора з креативного менеджменту Українського центру культурних досліджень
<i>Калюжна Наталія</i>	аспірантка кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Каракоз Олена</i>	доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат історичних наук, професор

<i>Карнаух Ірина</i>	головний бібліотекар відділу науково-методичної роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
<i>Касьян Владислав</i>	доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат філософських наук
<i>Катаргіна Тетяна</i>	старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук
<i>Кисельова Валентина</i>	завідувач сектора науково-дослідної роботи науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України
<i>Кобижча Наталія</i>	доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат культурології
<i>Коцаренко Володимир</i>	Краматорська міська громадська організація «Клуб «Краєзнавець»
<i>Кравець Лілія</i>	аспірантка кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Кудлай Василь</i>	Начальник відділу інформаційних систем АТ «АЛЪЯНСБАНК»
<i>Левченко Юрій</i>	завідувач відділу Наукової бібліотеки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
<i>Леценко Світлана</i>	завідувач відділу документів іноземними мовами Національної історичної бібліотеки України
<i>Маньковська Руслана</i>	керівник Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор
<i>Маранчак Микола</i>	старший викладач кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат наук з соціальних комунікацій
<i>Марчак В'ячеслав</i>	аспірант кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Марчак Олександр</i>	аспірант кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Марченко Оксана</i>	головний бібліотекар відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Національної історичної бібліотеки України

<i>Марчук Любов</i>	головний бібліотекар Хмельницької обласної бібліотеки для дітей імені Т. Г.Шевченка
<i>Медведєва Валентина</i>	професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат педагогічних наук
<i>Мирошник Богдн</i>	аспірант кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Муравйова Валентина</i>	Книжкова палата України ім. Івана Федорова, завідувач відділу
<i>Нестеренко Олена</i>	завідувач відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи Національної історичної бібліотеки України
<i>Нікітенко О.</i>	адміністратор баз даних Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки
<i>Новальська Тетяна</i>	професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, доктор історичних наук
<i>Новицька Алла</i>	завідувач сектора науково-інформаційної роботи відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи Національної історичної бібліотеки України
<i>Осієвська Олена</i>	аспірантка кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Осієвський Валерій</i>	викладач кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Панарін Геннадій</i>	провідний інженер Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
<i>Петренко Наталя</i>	директор Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
<i>Петренко Ольга</i>	завідувач науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України для дітей
<i>Подпрятова Оксана</i>	директор КЗ «Розівський краєзнавчий музей» Розівської селищної ради Пологівського району Запорізької області
<i>Покропивна Ольга</i>	завідувач сектора краєзнавчої роботи науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України
<i>Полева Любов</i>	бібліотекар Гранітненської сільської бібліотеки Мирненської селищної військово-цивільної адміністрації Донецької області

<i>Прокопенко Ірина</i>	директор Українського державного інституту культурної спадщини
<i>Прокопенко Лілія</i>	головний бібліотекар науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, кандидат історичних наук, доцент
<i>Прокопенко Людмила</i>	доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат культурології
<i>Рудзький Лев</i>	експерт з питань автоматизації бібліотечних технологій
<i>Смирнова Світлана</i>	завідувач науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань Національної історичної бібліотеки України
<i>Смілянець Світлана</i>	бібліотекар науково-бібліографічного відділу Національної історичної бібліотеки України
<i>Смоленцева Алла</i>	завідувач сектора підтримки автоматизованої бібліотечної системи та програмного забезпечення бібліотеки Буковинського державного медичного університету
<i>Снігирьова Лілія</i>	бібліограф I категорії відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи Національної історичної бібліотеки України, кандидат філологічних наук, доцент
<i>Спанчак Тетяна</i>	заступник Генерального директора з питань використання нових інформаційних технологій Національної історичної бібліотеки України
<i>Таран Максим</i>	Університет Григорія Сковороди в Переяславі, аспірант
<i>Тимофєєва Катерина</i>	старший викладач кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, доктор філософських наук
<i>Токовило Оксана</i>	завідувач відділу краєзнавства Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара
<i>Трокай Анна</i>	завідуюча відділом документів і наукових розвідок з питань краєзнавства Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки
<i>Трухан Оксана</i>	завідувачка відділу обслуговування учнів 5 – 9 класів Чернігівської обласної бібліотеки для дітей
<i>Тумасова Кристина</i>	директор КЗ «Покровська міська публічна бібліотека» (м. Покровськ Донецька область)

<i>Туровська Леся</i>	науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
<i>Утвенко Володимир</i>	доцент кафедри публічного адміністрування ПрАТ "ВНЗ "МАУП", кандидат історичних наук, доцент
<i>Цілина Марина</i>	доцент кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат філологічних наук
<i>Цінська Марина</i>	методист I категорії науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України
<i>Чабан Катерина</i>	директор Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки
<i>Черненко Сергій</i>	асистент кафедри тележурналістики Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Чумак Євгеній</i>	аспірант кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Шевченко Т.</i>	завідувач відділу наукової обробки документів та організації каталогів Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки
<i>Шкроботько-Чорна Алла</i>	бібліотекарка відділу документів і наукових розвідок з питань краєзнавства Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки
<i>Щербан Раїса</i>	головна бібліотекарка відділу інформаційних технологій та електронних ресурсів Рівненської ОУНБ
<i>Юдов Андрій</i>	аспірант кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв
<i>Янчуков Олександр</i>	аспірант кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв